

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
(SİYASAL BİLGİLER)

DOKTORA TEZİ

BİR SİLAHLI DEVLET DIŞI AKTÖR OLARAK
HİZBULLAH'IN LÜBNAN DIŞ POLİTİKALARINA
ETKİSİ

Oğuz KAZMAZ

2502130547

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. S. Gülden Ayman

İSTANBUL – 2022

ÖZ

BİR SİLAHLI DEVLET DIŞI AKTÖR OLARAK HİZBULLAH'IN LÜBNAN DIŞI POLİTİKALARINA ETKİSİ

Oğuz KAZMAZ

Silahlı devlet dışı aktörler uluslararası ilişkilerde gittikçe önem kazanan konulardan birisidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze olan süreçte uluslararası siyasette ciddi bir iz bırakmışlardır. Hizbullah, silahlı devlet dışı aktörler içerisinde yer alan önemli bir aktördür. Bu tez çalışmasında Hizbullah'ın bu öneminin altı çizilmeye çalışılmıştır. Hizbullah silahlı devlet dışı aktörlerde biricik bir yapı olarak görülmüştür.

Bir milis gücünden uluslararası siyasete etki edecek bir yapıya dönüşmüştür.

Tezin amacı Hizbullah'ın nasıl bir şekilde tanımlanması gerektiğinin belirlenmesidir. Çünkü Hizbullah devlet dışı aktörler içerisinde örneği olmayan bir aktör olarak kabul edilmektedir. Hizbullah dünya siyasetini etkileyen bir aktör olmasının yanında Lübnan iç ve dış siyasetini de etkileyen bir aktördür.

Çalışmada Hizbullah'ın Lübnan dış egemenliği ile olan mücadelesi anlatılmaktadır. Bu durumun da Hizbullah'ı diğer devlet dışı aktörlerden ayıran yegane unsur olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Devlet Dışı Aktör, Silahlı Devlet Dışı Aktör, Hizbullah, Lübnan, Egemenlik

ABSTRACT

THE IMPACT OF HIZBOLLAH AS AN ARMED NON-STATE ACTOR ON LEBANON FOREIGN POLICIES

Oğuz KAZMAZ

Armed non-state actors are an increasingly important issue in international relations. In the process from the Second World War to the present day, they have left a serious impact on international politics. Hezbollah is an important actor within the armed non-state actors. In this thesis, this importance of Hezbollah has been tried to be underlined. Hezbollah has been seen as a unique entity among armed non-state actors. It has transformed from a militia force into a power that will affect international politics.

The main aim of the thesis is to determine how Hezbollah should be defined. Because Hezbollah is considered as an entity without an example in non-state actors. While Hezbollah is an actor influencing world politics, it is also an actor that affects Lebanon's domestic and foreign politics. {1,5 line pacing must be set for abstract. For theses in Turkish, the summary in Turkish must have 250 words minimum and span 1 to 3 pages, whereas the extended abstract in English must span 3-5 pages. For theses in English, the abstract in English must have 250 words minimum and span 1-3 pages, whereas the extended summary in Turkish must span 3-5 pages.

In these study, Hezbollah's struggle with Lebanese foreign sovereignty is tried to be explained. It has been emphasized that this is the main factor that makes Hezbollah different from other non-state actors.

Keywords: Non-state Actor, Armed Non-state Actor, Hezbollah, Lebanon, Sovereignty

ÖNSÖZ

Lübnan bulunduğu bölgede her daim özel kalmayı başaramamış bir ülkedir. Konumu, tarihi, doğal güzelliği, toplum yapısı, ülke siyaseti, bulunduğu bölgeye etkisi... Kısaca her şeyi ile Lübnan sıradan dışında bir özellik taşımaktadır diyebiliriz. Sıradan dışında bir görüntüye sahip olması, bir başka tabir ile bulunduğu kütle içinde kendisini birden belli eden çok özelliğinin olması beni hep Lübnan'a çeken unsur olmuştur. Yüksek lisans çalışmamda da Lübnan'ı bu yüzden seçmiştim. Doktora çalışmamda da seçmemim akademik boyutu yanındaki kişisel nedeni budur.

Ortadoğu coğrafyası özellikle son yirmi yılda ciddi kırılmalar yaşamıştır. İç çatışmalar artmış, din ve mezhep temelli ayrışmaların çoğaldığı hatta maalesef ki bazen başarılı olduğu görülmüştür. Bu olumsuz tablo aslında Lübnan'ın olumsuz tablosunun bölge geneline yayılmış bir halidir. Hatta Ortadoğu'nun "Lübnanlaştığı" popüler bir söylem olmuştur. Bu açıdan da bakıldığında bölge çalışmak isteyenler için Lübnan'ın çok önemli bir konumda olduğu çıkarımı değerli bir konuma gelmiştir. Lübnan'ı anlayabilmek bölge ve uluslararası siyasetini anlamayı kolaylaştıran bir el feneridir.

Çalışmamın ana konusu ve kapsamı Lübnan değildir. Lübnan içindeki bir değerdir. Ancak bu "değer" de tıpkı Lübnan gibi... Yani o da nevi şahsına münhasır bir yapı. Bulunduğu kümeden çok farklı. Bulunduğu küme içerisinde farklılığı hemen göz önüne çıkabiliyor. Nasıl tanımlanır konusu nereden baktığınıza bakmakta. Ancak nereden bakıyorsanız yaptığınız tanım kendi içerisinde tutarlı, kendi içerisinde doğru. Bu durum benim tez konumu seçerken en çok ilgimi çeken durum olmuştur. Lübnan içinde, tıpkı Lübnan gibi nevi şahsına münhasır ancak tam olarak tanımlanamayan. İşte bu denklem bu çalışmanın doğmasına vesile olan en büyük etmen olmuştur.

Bu çalışma hayatımın belki de en büyük olgunluğu olarak kalacaktır. Yaşadığım aksaklıklar saymakla bitmez. Ailemde yaşadığım vefat, hastalık konuları, profesyonel yaşantımda yaşadığım sorunlar, küresel olarak hissettiğimiz pandemi ve daha niceleri... Bu süreçte bu olumsuzlukların her biri aslında bana bir "bırak artık" iç sesi olarak dönmedi değil. Bir yanda adına kader, ilahi takdir, iradi eylem, kötü enerji... Adına ne dersiniz deyin bunların hepsinin beni bulduğu bir dönem geçirdim doktora tez sürecimde. Bu süreci hem kendi iç yolcuğumda hem de akademik açıdan başarı ile tamamlamanın onur ve gururunu bu satırları yazarken tekrardan hissettim.

Bu süreçte beni dinç tutan bazı etmenler var ki onlardan bahsetmeden geçmek mümkün değildir. Bunlardan ilki doktora eğitimime başladığım ilk dönem ani bir kalp krizi ile hayata gözlerini yuman değerli babam Kaptan Mehmet Salih Kazmaz'dır. Hayatta iken bu tezi yazmamı en çok isteyenlerden birisidir. Her an anılarımda yaşamaya devam ettiği gerçeğinin yanında onun benden istediği temel şeylerden birisini tamamlamış olmam ona şükranımın bir boyutudur. Bir diğer etmen ise danışmanım Prof. Dr. Saadet Gülden Ayman'dır. Umutsuzluğa düştüğüm bir dönemde bana verdiği el ve destek sayesinde yolumu tekrar buldum. Karanlık gece ve soğuk denizin ortasındaki deneyimsiz bir kaptana parlayan bir deniz feneri oldu. Beraber sahile güvenli limana yanaşabildik. Bu süreçte bir danışmandan daha fazlası olarak bana destek olduğu için kendisine teşekkürü bir borçtan fazlası bilmekteyim.

Bu tez döneminde jürimde bulunan Prof. Dr. Barış Doster ve Doç. Dr. Hakan Güneş hocalarım da benim güvenli limana ulaşmamı sağlayan unsurların başındadırlar. Yapıcı eleştirileri ve bana verdikleri özgüven desteklerini hayatım boyunca unutmayacağım. Bu aşamaya gelmem de tüm eğitim hayatım boyunca bana destek olan tüm öğretmen ve hocalarıma da teşekkürü borç bilmekteyim. Umarım üzerimdeki emeklerimi bu tez sayesinde bir nebze ödeyebilmişimdir.

Tez sürecimde bana desteklerini esirgemeyen ve benim cesaretimi sürekli ateşleyen bir grup daha var ki onlardan bahsetmeden geçmek ciddi vefasızlık olur. Onlar da profesyonel kariyerimde bu süreçte beraber çalıştığım çalışma ve emek arkadaşlarım. Yeri geldi toplantı günleri değişti yeri geldi, izin haklarımdan feragat etmeden izne çıktım, yeri geldi sorumlu olduğum iş hayatıma dair çalışmalarda bana destek olarak tez çalışmama destek oldular. Katkılarından dolayı hepsine tekrar teşekkür ediyorum.

2022 yılının Aralık ayı benim için çok ciddi anlamlar taşımakta. Bu ayda hayatımdaki gece sabaha, kış Bahar'a, karanlık aydınlığa döndü. Bu tez çalışması da bunlardan birisi. Onun için son teşekkürümü de 2022 yılının Aralık ayına yaparak bitirmenin en anlamlı olduğunu düşünmekteyim.

OĞUZ KAZMAZ

İSTANBUL, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	14
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE AKTÖR, DEVLET VE DEVLET DIŞI AKTÖR KAVRAMLARI	
1.1. Uluslararası İlişkilerde Aktör Kavramı	14
1.1.1. Aktörün Tanımı.....	14
1.1.2. Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Aktör	16
1.2. Devlet.....	18
1.2.1. Devleti Tanımlayabilmek	19
1.2.2. Devlet Neden Ortaya Çıkmıştır?.....	25
1.2.3. Devletin Tarihsel Gelişimi	28
1.2.4. Devletin Biricikliği	31
1.2.5. Lübnan Devletinin Oluşumu.....	34
1.3. Westphalia Devletler Sistemi	39
1.3.1. Westphalia Barışı.....	39
1.3.2. Westphalia Barışı'nın Uluslararası İlişkilere Etkileri.....	41
1.3.3. Westphalia Sistemi'nde Yaşanan Değişimler	47
1.4. Dış Politika ve Egemenlik.....	52
1.4.1. Dış Politika.....	52
1.4.2. Dış Egemenlik	54
1.5. Devlet Dışı Aktör ve Silahlı Devlet Dışı Aktör Kavramları	54
1.5.1. Devlet Dışı Aktörü Tanımlayabilmek	55
1.5.2. Devlet Dışı Aktör Kavramının Gelişimi	57
1.5.3. Devlet ile Devlet Dışı Aktörün Mukayesesi	59
1.5.4. Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde Devlet Dışı Aktör	61
1.5.5. Devlet Dışı Aktör Türleri.....	66
1.5.5.1.Hükümet Dışı Kuruluşlar	67

1.5.5.2.Uluslararası Kuruluşlar	69
1.5.5.3.Çok Uluslu Şirketler	71
1.5.5.4.Silahlı Devlet Dışı Aktörler	72
İKİNCİ BÖLÜM	
HİZBULLAHI TANIMLAYABİLMEK.....	
2.1 Hizbullah ve Devlet Dışı Aktör Tanımı	94
2.1.1. Hizbullah Devlet Dışı Aktör Tanımının Neresinde?.....	94
2.2. Hizbullah ve Gelişimi	98
2.2.1. Hizbullah'ı Ortaya Çıkaran Nedenler	99
2.2.2.Hizbullah'ın Tarihi Evreleri	102
2.2.2.1. Hizbullah'ın Ortaya Çıkması (1982-1983).....	103
2.2.2.1.a. Emel Hareketi ve Hizbullah.....	103
2.2.2.1.b. Hizbullah'ın Kuruluşunda İran Desteği	104
2.2.2.2.Hizbullah'ın Yayılma Süreci (1983-1985)	106
2.2.2.3.Hizbullah'ın Kurumsallaşması (1992-Günümüz).....	107
2.2.2.3.a. Hizbullah'ın Lübnan Siyasetine Katılımı.....	108
2.2.2.3.b. İran ve Suriye'nin Hizbullah'ın Kurumsallaşmasındaki Rolü	109
2.2.2.3.c.Hizbullah'ın İsrail ile Olan Mücadelesinin Kurumsallaşmasındaki Rolü	110
2.2.2.3.d.Hizbullah'ın Lübnan Siyasetindeki Ağırlığı.....	112
2.2.2.3.e. Hizbullah'ın Lübnanlaşması	112
2.2.3. Lübnan Kimliği ve Hizbullah	113
2.2.4.Hizbullah ve Devlet Tasarrufu Kavramı	116
2.2.4.1. Lübnan Devlet Yapısı ve Hizbullah'a Etkileri.....	117
2.2.4.2. Hizbullah'ın Lübnan Siyasetindeki Farklılığı	119
2.2.4.3. Hizbullah Nasıl Devlet Gibi Davranabiliyor?	124
2.2.4.4. Hizbullah'ın Devlet Tasarrufunu Gösterdiği Alanlar	126
2.3. Hizbullah'ın Dış İlişkileri ve Politikası	134
2.3.1. Hizbullah'ın Kendisini Destekleyenler ile Dış İlişkileri.....	136
2.3.1.1. İran ile Olan İlişkiler	136
2.3.1.2. Suriye ile Olan İlişkiler.....	138
2.3.2. Hizbullah'ın Mücadele Ettiği Aktörler ile Dış İlişkileri	139
2.3.2.1. ABD ile Olan İlişkiler	140
2.3.2.2. AB ile Olan İlişkiler	140
2.3.2.3. İsrail ile Olan İlişkiler	141

2.3.3. Hizbullah'ın Dış Politika Esasları	143
2.3.3.1. Hizbullah'ın Batı Karşıtlığı.....	143
2.3.3.2. Hizbullah ve İslam Dünyası.....	145
2.3.3.3. Düzensiz Savaş Kavramı	146
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	
BİR SİLAHLI DEVLET DIŞI AKTÖR OLARAK HİZBULLAH'IN LÜBNAN DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ	
3.1. Hizbullah'ın Lübnan İç ve Dış Siyasetini Etkileyebilme Kapasitesi	148
3.2. Hizbullah ve Lübnan Dış Politikası.....	151
3.2.1. Hizbullah'ın Lübnan Dış Politikasına Güvenlik Alanındaki Etkileri	152
3.2.1.1.Hizbullah'ın Silahlı Kanadının Lübnan Dış Politikasına Güvenlik Alanındaki Etkileri.....	152
3.2.1.1.a. Hizbullah'ın Silahlı Kanadının Gücü	152
3.2.1.1.a.1. Hizbullah'ın Füze Altyapısı	153
3.2.1.1.a.2. Suriye İç Savaşı'nın Hizbullah'ın Askeri Kanadına Etkileri	157
3.2.1.1.b. Hizbullah'ın Silahlı Kanadının Lübnan-İsrail İlişkilerine Etkileri....	159
3.2.1.2. Hizbullah'ın Suriye İç Savaşı'na Dâhil Olmasının Lübnan Dış Politikasına Güvenlik Alanındaki Etkileri.....	162
3.2.1.2.a. Suriyeli Sığınmacılar ve Lübnan.....	164
3.2.1.2.b. Suriyeli Sığınmacıların Lübnan'a Etkileri.....	166
3.2.1.2.b.1. Suriyeli Cihatçı Yapıların Lübnan'a Etkileri.....	167
3.2.1.2.c. Hizbullah'ın Suriye İç Savaşı'na Dahil Olması	168
3.2.1.2.d.Hizbullah'ın Suriye İç Savaşı'na Dahil Olmasının Lübnan'a Etkileri	170
3.2.1.3. Hizbullah'ın Yaptığı Kaçırma ve Alıkoyma Eylemlerinin Lübnan Dış Politikasına Güvenlik Alanındaki Etkileri.....	176
3.2.1.4.Hizbullah'ın İsrail Dış Misyonlarına Yapılan Saldırlara Verdiği Desteğin Lübnan Dış Politikasına Güvenlik Alanındaki Etkileri.....	184
3.2.2. Hizbullah'ın Lübnan Dış Politikasına Ekonomi Alanındaki Etkileri	190
3.2.2.1. Hizbullah'ın Doğu Akdeniz Politikasının Lübnan Enerji Politikalarına Etkileri	191
3.2.2.1.a. Doğu Akdeniz'in Önemi	193
3.2.2.1.b. Lübnan ve İsrail'in Doğu Akdeniz'deki Uyuşmazlığı	195
3.2.2.1.c. Lübnan'ın Doğu Akdeniz'deki Enerji Rezervleri.....	199
3.2.2.1.d. Hizbullah'ın Lübnan'ın Enerji Kaynakları ve Politikalarına Etkileri	203

3.2.2.2. Lübnan Ekonomisinin Dış Borçlanmasına Hizbullah'ın Saldırgan Tutumunun Etkisi	205
3.2.2.2.a. Lübnan Ekonomisinin Genel Durumu.....	206
3.2.2.2.b. Körfez Ülkelerinin Lübnan Ekonomisine Etkileri	209
3.2.2.2.c. Hizbullah'ın Körfez Ülkeleri ile Olan İlişkilerinin Lübnan'a Ekonomik Yansımaları	210
3.2.2.2.d. ABD'nin Lübnan'a Mali ve Askeri Destekleri	212
3.2.2.2.e. Hizbullah'ın ABD ile Olan İlişkilerinin Lübnan'a Ekonomik Yansımaları	214
3.2.2.2.f. Lübnan'ın Dış Borçlanması ve Hizbullah.....	216
3.2.3. Hizbullah'ın Lübnan Dış Politikasının Diğer Aktörler ile Olan İlişkilerine Etkileri	217
3.2.3.1. Suudi Arabistan-İran Rekabetinin Hizbullah Üzerinden Lübnan'a Etkileri	217
3.2.3.1.a. İran Devrimi ve Yayılmacılığı	217
3.2.3.1.b. Suudi Arabistan-İran Rekabeti	218
3.2.3.1.c. Lübnan'daki Suudi Arabistan-İran Rekabetinin Hizbullah Üzerinden Okunması	222
3.2.3.1.c.1. Hariri Suikastının Rekabete Etkileri	223
3.2.3.1.c.2. 2006 Hizbullah-İsrail Çatışmasının Rekabete Etkileri	224
3.2.3.1.c.3. 2017 Hariri İstifasının Rekabete Etkileri	226
3.2.3.1.c.4. Hizbullah'ın Eylemlerinin Rekabeti Sertleştirilmesi	231
3.2.3.2. Hizbullah'ın Uluslararası Kuruluşlar ve Mahkemeler ile İlişkilerinin Lübnan Dış Politikasına Etkileri	232
3.2.3.2.a. BMGK 1559 Nolu Kararı.....	232
3.2.3.2.b. BMGK 1701 Nolu Kararı.....	237
3.2.3.2.c. Hariri Mahkemesi	240
3.2.3.2.d. Hizbullah'ın BM Kararlarına Tepkileri.....	243
SONUÇ.....	247
PEKİ HİZBULLAH'I TANIMLAYABİLDİK Mİ?	247
KAYNAKÇA.....	256
ÖZGEÇMİŞ.....	299

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1.: Stefan Lange'nin modern devletin birikimsel oluşumu çizelgesi.....	31
Tablo 1.2.: Devlet ve Devlet Dışı Aktörlerin Güç Özellikleri.....	61
Tablo 1.3.: Silahlı devlet dışı aktör tipleri.....	88
Tablo 3.1.: Hizbullah'ın iç ve dış politika adımları ve Lübnan devleti.....	149
Tablo 3.2.: Hizbullah'ın Füze Envanteri.....	154
Tablo 3.3.: Lübnan Enerji Kaynaklarının SWOT Analizi.....	202

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
FARC	: Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia
IRA	: Irish Republican Army
LTTE	: Liberation Tigers of Tamil Eelam
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
SCBB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UMN	: University of Minneso
R2P	: Responsibility to Protect

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler disiplinde ulus devletler uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak görülmektedir. Uluslararası ilişkiler alanında çalışanlar geleneksel olarak, devletlerin ortak fayda sağlamak için veya ortak tehditlere karşı birbirleri işle iş birliği yaparken aralarında oluşan ittifak ve örgütlenme zincirlerini incelemektedir.¹ Özellikle realist ve neo-realist akımlarda devletlerin iç ve dış politikayı belirleyen ve uygulayan yegane güç olduğunu sıklıkla dile getirilmektedir. Bu bakış açıları devlet, uluslararası ilişkilerin anarşik ortamında toplumların yegane gücü olarak görülmektedir.² Bu bakış açıları devletin dışındaki diğer aktörlerin uluslararası ilişkilerde varlığını kabul etmemektedir. Bu devlet yanlı bakışın etkisi ile realist ekoller diğer uluslararası ilişkiler kuramları tarafından sıklıkla eleştirilmektedir. Realist akımlar devlet dışı aktörlerin varlıklarını ve önemlerini göz ardı etmektedir. Buna karşın liberal ve neo-liberal ekoller uluslararası ilişkilerde devlet dışı aktörlerin varlıklarını kabul etmektedir.

Silahlı devlet dışı aktörler, uluslararası ilişkiler disiplini içinde özellikle çift kutuplu sistemin çökmesinden sonra daha sıklıkla görünür olmuşlardır. SSCB'nin dağılmasından sonra ona bağlı cumhuriyetlerde başlayan ve sonrasında dünya genelinde komünist blokta yer alan ve komünist rejim ile yönetilen ülkelerde yaşanan iç çatışmalar uluslararası ilişkiler disiplinde çalışan akademisyenlerin dikkatinden kaçmamıştır.³ Yaşanan bu çatışmalar bir noktada silahlı devlet dışı aktörlerin varlığını gün yüzüne çıkarmıştır. Çift kutuplu sistemin sona ermesi ile devletlerin güvenlik algılamalarındaki değişimler ve teknolojik gelişmeler silahlı devlet dışı aktörlerin önem kazanmasını ve görünürlüklerinin artmasını sağlayan temel unsurlardır.

Teknolojik ve ekonomik gelişmeler aynı zamanda uluslararası sistemin doğasını dönüştürmüş, devletlerin iktidarının azalması sağlamıştır. Ulusal önceliklerin revizyona tabi tutulması, ulus ötesi kuvvetlerde, devlet dışı aktörlerde yaşanan değişim ve gelişim, uluslararası ilişkilerin temel örgütlenme ilkeleri olan ulus devleti ve geleneksel ulusal çıkar anlayışını baltalayan unsurlardır. Soğuk Savaşın sona ermesi ile uluslararası aktörlerin sayısında, devletler arasındaki iş birliği ve uyumda

¹ Belgin San Akça, **Maskeli Devletler: Uluslararası İlişkiler ve Silahlı Örgütler**, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2021, s.33.

² John Agnew, "The Territorial Trap:The Geographical Assumptions of International Relations Theory", **Review Of International Political Economy**, Cilt 1,1994, Sayı 1, s. 59.

³ Belgin San Akça, Supporting Non-State Armed Groups: A Resort to Illegality?, **The Journal of Strategic Studies**, Cilt 32, 2009, Sayı 4, s.591

ve ulus üstü bağlanabilirlik alanında olağanüstü değişiklikler yaşanmıştır. Teknolojik gelişmeler ile küresel ölçekte sermaye, bilgi, nitelikli personel alanlarında transfer imkanları kolaylaşmış hatta devlet için hayati önem arz eden güvenlik, eğitim gibi konularda bu transferlerden etkilenmeye başlamıştır.⁴

Bu süreç içinde devletlerin gittikçe önem ve konum kaybettiği iddiası sıklıkla dillendirilmiştir. Küresel gayri safi milli hasılanın ilk yüzünün ağırlıkla çok uluslu şirketler olması, 2006 yılında yaşanan Hizbullah ile İsrail arasında yaşanan çatışmada Hizbullah'ın günde ortalama yüz elli roketi İsrail topraklarına fırlatabilme kapasitesine erişmesi ve İsrail'in uydu tabanlı istihbarat sistemini bozma ve manipüle etme kabiliyetini göstermesi⁵, İkinci Irak İşgali sonrası dönemde Amerikan Savunma Bakanlığı'nın kullandığı askeri taşıeron personelinin sayısının yüz bin civarında olması ve otuz binin silah kullanma yetkisine haiz olması gibi örnekler bu değerlendirme kapsamında ortaya çıkan somut verilerdir.⁶ Bu bağlamda, özellikle silahlı devlet dışı aktörler Westphalia Barışı ile tesis edilen ve bu minval doğrultusunda şekillenen, Weber'in bakış açısıyla da nitelenecek olunursa yasal güç kullanma tekeli barındıran, egemen devlet algısına doğrudan meydan okumaktadırlar.⁷

Devletlerin bahse konu zayıflamasının sonucunda devlet dışı aktörler kendi yetkilerini uygulayacakları bir güç boşluğuna erişmişlerdir. Mesela; Hizbullah'ın, Lübnan'ın güney bölgesinde kurduğu hakimiyet, Tuareg ve Berabiche gruplarının Afrika'nın geniş Sahel bölgesinin çeşitli bölgelerinde güç ve otorite uygulamaları, Filipinler'deki Mindanao adasında, Müslüman nüfusun⁸ İspanyol sömürge döneminden bu yana Manila hükümetinin ve onun dini ve kültürel etkisinin otoritesine itirazı ve mücadelesi, ulus ötesi suç şebekelerinin Güney Amerika'da Arjantin, Paraguay ve Brezilya'nın bulunduğu üç sınır bölgesi boyunca önemli bir güce sahip olması gibi örnekler ortaya çıkan somut verilerdir.⁹ Bu konuda ortaya çıkan somut bir örnek ise Geneva Call isimli hükümet dışı kuruluşun eylemleridir. Silahlı devlet dışı

⁴ Paul Stubbs, International Non-State Actors and Social Development Policy, **Global Social Policy**, Cilt 3, 2003, Sayı 3, ss. 319-348, s.326.

⁵ Gabe Kahn, "Israel and Hezbollah's technology duel", **Israel International News**, June 27, 2006.

⁶ Eric A. Heinze ve Brent J. Steele, **Ethics, Authority, and War: Non-state Actors and The Just War Tradition**, New York, Palgrave Macmillan, 2009, s.1.

⁷ Keith Krause ve Jennifer Milliken, Introduction: The Challenge of Non-State Armed Groups, **Contemporary Security Policy**, Cilt 30, 2009, Sayı 2, s.202.

⁸ Genellikle Moros veya Bangamoro (Moro ulusu) olarak bilinen.

⁹ Annette Idler ve James J. F. Forest, Behavioral Patterns Among (Violent) Non-State Actors: A Study of Complementary Governance, **Stability: International Journal of Security & Development**, Cilt 4, 2015, Sayı 2, s.2.

aktörlerin yaşanan çatışmalarda uluslararası hukuk normlarına bağlı kalmasını amaçlayan kuruluş bu doğrultuda aktörler ile birtakım metinler üzerinden mutabakat sağlayarak imza süreçlerine gitmektedir. Bu bağlamda günümüz itibarıyla silahlı devlet dışı aktörlerin elli ikisi ile anti personel kara mayınının kullanımının yasaklanması, yirmi altısı ile çatışmalarda çocukların korunması, yirmi dördü ile de cinsel nitelikli saldırının ve cinsiyet ayrımcılığının yasaklanması konusunda anlaşma metinleri imzalamıştır.¹⁰

Günün sonunda devlet dışı aktörler uluslararası siyasette dikkate alınmak zorunda olan aktörler konumuna gelmiştir. Devlet dışı aktörlerin uluslararası siyasette yer aldığı konular gün geçtikçe artmaktadır. Önümüzdeki yıllarda devlet dışı aktörler devletler kadar önem arz edecek konuma gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Yukarıda verilen örneklerle de görüldüğü üzere birçok devlet dışı aktör devlete ait olan görev ve sorumlulukları yerine getirebilme kapasitesine sahip olduğunu göstermiştir. Yani bir manada devlet dışı aktörler devlet gibi davranabilme yetisine sahip olmaya başlamışlardır.

Devlet dışı aktörler içerisinde yer alan silahlı devlet dışı aktörler bu konunun en dikkat çeken unsuru olmuştur. Çünkü silahlı devlet dışı aktörler kolaylıkla uluslararası siyasete etki edebilmektedirler. Günümüzde gerek uluslararası siyasetteki algı ve davranışların etkisi gerek uluslararası ekonomideki karşılıklı bağımlılık ve iş birliğinin artması gerekse geçmişte yaşanan olumsuz deneyimler ve insanlık krizleri konvansiyonel savaş yaşanma ihtimalini azaltmıştır. İki devletin silahlı kuvvetlerinin arasında bir çatışma durumunun yaşanması insanlar arasında “Bu çağda bu olur mu?” tarzında çıkışları beraberinde getirmektedir. Buradan da görüleceği üzere konvansiyonel güçler arasında çatışma hem taşıdığı riskler hem de iki tarafa getireceği kayıplar yüzünden günümüzde son çare olarak bile kullanılmaktan uzaktadır. Ancak silahlı devlet dışı aktörlerin böyle bir risk algısına sahip olmamaları nedeni ile kendilerinden başka bir unsur ile kolaylıkla silahlı çatışma ortamına girebildikleri görülmüştür. Hatta bu yüzden silahlı çatışmaların doğasının değişmeye başladığı sıklıkla dillendirilmeye başlanmıştır. Çatışmalar artık konvansiyonel güçler arasında yaşanmamaya başlamıştır. Bu durum da devletlerin örtülü yollardan silahlı devlet dışı aktörleri kullanmaya başlanmasına neden olmuştur. Bu gelişme de silahlı devlet dışı aktörlerin önemini daha arttırmıştır.

¹⁰ <https://genevacall.org/how-we-work/deed-of-commitment/#>

Uluslararası ilişkiler teorisinde kavramsal olarak silahlı devlet dışı aktörlere dair iki farklı bakış açısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki; uluslararası sistemde silahlı devlet dışı aktörlerin ortaya çıkış süreçleri, ulus devletin güvenlik algısı ve sistemine yaptıkları tahribatı inceleyen bakıştır. Bu bakışta çalışan akademisyenler¹¹ örnek olaylar üzerinden kavramı incelemektedirler. Kolombiya, Sri Lanka, İspanya, Uganda, Filipinler, Lübnan, Irak ve Suriye gibi ülkelerde ortaya çıkan silahlı devlet dışı aktörlere dair literatürde ciddi sayıda çalışma vardır. Aslında bu bakış açısı içerisinde önemli bir zayıflık barındırmaktadır: Farklı yapılarda, çevrelerde, toplumlarda, devletlerde benzer koşulların silahlı devlet dışı aktörlerin ortaya çıkışına motive ettiği savı. Diğer bakış açısını taşıyan akademisyenler¹² ise silahlı devlet dışı aktörleri devlete karşı olarak konumlandırmamaktadırlar. Genel olarak bir yapıyı çalışmak yerine, silahlı devlet dışı aktör çeşitlerinden¹³ birisi üzerinde yoğunlaşıp ülkesel ve bölgesel etkilerini incelemiştir. ¹⁴ Bu çalışmada bu iki metodu benimseyen bir bakış açısı kullanılacaktır. Bunun nedeni Hizbullah'ın yapısıdır. Öncelikle Hizbullah her ne kadar Lübnan'da devlet egemenliği önünde bir engel teşkil etse de Lübnan devletinin iç egemenliğine karşı bir mücadelesi görülmemiştir. Diğer silahlı devlet dışı aktör örneklerinde bulundukları ülkenin iç egemenliğine karşı yürütülen bir mücadele vardır. Ve bu mücadele genelde şiddet yanlısı bir tutum taşımaktadır. Hizbullah'ın benzerlerinden farklılaştığı noktalardan birisi de bu durumdur. Bu bağlamda Hizbullah'ın ortaya çıkışı Lübnan içinde bir güvenlik açığı oluşmasına neden olsa da ilerleyen süreçte bu güvenlik açığı iç egemenliğe yönelik bir tehdit olmamıştır. Bu kapsamda Hizbullah silahlı devlet dışı aktör olarak sadece ilk bakıştaki değerlendirmeye tam olarak tabi tutulamaz. Ancak Hizbullah'ın ortaya çıkış süreci ilk bakış ile değerlendirilebilir. Hizbullah ikinci bakış açısı ile değerlendirilebilir. Zira Hizbullah'ın hem ülkesel hem de bölgesel ciddi etkileri vardır. Ancak bu bakış da yetersiz olacaktır. Çünkü Hizbullah'ı ortaya çıkaran nedenleri tam olarak açıklayamayacaktır. Yukarıda belirtilen bu iki bakışlı analiz kullanılması bile Hizbullah'ın diğer devlet dışı aktörlerden neden ayrılması gerektiğini açıkça göstermektedir.

¹¹ Ulrich Schneckener, Stephen D Kiser, William D Casebeer, Kledja Mulaj, Erica Chenoweth, Adria Lawrence bu ekolden sayılabilecek yazarlardır.

¹² William Reno, Anthony Vinci, Bruce Hoffman, Patrick Chabal, Jean-Pascal Daloz, Mats Berdal ve David Malone bu ekolden sayılabilecek yazarlardır.

¹³ Asiler/gerillalar, milis/yarı-askeri gruplar, klan şefleri, diktatörler/savaş lordları, teröristler, suçlular/mafya ve çeteler, paralı askerler/özel güvenlik şirketleri, yağmacılar

¹⁴ Caroline Varin ve Dauda Abubakar, **Violent Non-State Actors in Africa: Terrorists, Rebels and Warlords**, New York, Palgrave Macmillan, 2017, s.4.

Hizbullah Lübnan'da yer alan, iç savaş döneminde ortaya çıkmış bir siyasi partidir. Ancak Hizbullah'ı sadece bir siyasi parti olarak tanımlamak yetersiz kalmaktadır. Hizbullah her ne kadar temelde bir siyasi parti olsa da bir direniş örgütü, bir silahlı devlet dışı aktör, birçok uluslu şirket, bir yardım kuruluşu, bir hükümet dışı kuruluş, bir gönüllü sivil toplum örgütü, terörist bir organizasyon gibi birbirinden farklı anlam ve kapsam taşıyan olgu ile tanımlanabilmektedir. Elbette bunların bazıları objektif ve bilimsel bakış barındırmamaktadır. Ancak bu tanımların çoğu ile Hizbullah'ın yapısı mukayese edildiğinde tanımda geçen temel esasları Hizbullah'ın bünyesinde taşıdığı görülecektir.

Hizbullah her ne kadar bir direniş örgütü olarak kurulsun da günümüzde çok farklı bir konumdadır. Günümüzde Hizbullah ciddi bir mali gücü yöneten, dünyanın sayılı ordularından birisine sahip, büyük çapta sosyal ve mali yardım ağını yönlendiren, bir medya gücüne sahip, Lübnan parlamentosunda milletvekili ve bakanlar gönderebilen bir siyasi parti konumundadır. Yukarıda yazılan ile tezin teorik çerçevesinde ele alınmış olan devlet dışı aktör tiplerinin tanımları yan yana konulduğunda Hizbullah'ın hepsine uygun olduğu görülmektedir. Bu durum Hizbullah'ın diğer devlet dışı aktörlerden ayrılmasına neden olan bir başka özelliğidir. Örneğin günümüzde hiçbir çok uluslu şirketin askeri bir birimi yoktur. Ya da hiçbir hükümet dışı kuruluş bir ülkenin parlamentosunda temsil hakkına sahip değildir.

Bu yüzden Hizbullah devlet dışı aktörler içinde ayrı bir konuma ayrılmalıdır. Devlet dışı aktörler konusunda yapılan akademik literatür taramasında Hizbullah'ın bu tarz bir konuma oturtulmadığı da görülmüştür. Hizbullah genel olarak Batı kökenli çalışmalarda terör örgütü olarak da kabul edilmektedir. Hizbullah diğer çalışmalarda da genellikle silahlı devlet dışı aktör olarak tanımlanmaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere Hizbullah'ın günümüzdeki konumu ve kapasitesi sadece bir silahlı devlet dışı aktör olmaktan uzaktadır. Bu yüzden Hizbullah bir silahlı devlet dışı aktör olarak kabul edilmekle birlikte bu tanımdan daha fazlası olduğu tezin genel inceleme alanlarından birisi olmuştur.

Tez konusu temel olarak devlet, devlet dışı aktör, egemenlik konuları üzerinden incelenmiştir. Bu kavramlar üzerinden Hizbullah'ın mevcut düzende Lübnan içindeki konumu ve etkisinin Lübnan dışındaki yansımalarına bakılmıştır. Bu noktada Hizbullah'ın diğer silahlı devlet dışı aktörler gibi iç egemenliği yıkmak istemediği gözlemlenmiştir. Hizbullah'ın saldırgan tutumunun Lübnan dış egemenliğine yönelik olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum da Hizbullah'ı diğer

devlet dışı aktörlerden ayıran son özellik olarak ön plana çıkmıştır. Hatta bu durumun Hizbullah'ı biricikleştiren bir özellik olduğu varsayımında bulunulmuştur. Hizbullah'ın Lübnan'ın dış egemenliğine yönelttiği tehditler sekiz örnek olay üzerinden vaka çalışması yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

“Hizbullah Lübnan'ın dış egemenliğini nasıl yıkmaya çalışmaktadır ve bu faaliyetinden ne elde etmektedir?” ve “Hizbullah kendi çıkarlarını Lübnan'ın üstüne koyması Lübnan'ın dış politikasına nasıl zarar vermektedir, Hizbullah hangi konularda Lübnan dış politikası ile çatışmaktadır?” soruları tezin ana araştırma sorularıdır. Bu ana soruların yanında devlet dışı aktörlerin uluslararası siyasetteki konumları nedir ve uluslararası siyasete nasıl etki etmektedir, devletin uluslararası ilişkilerde yegane aktör konumu devam etmekte midir? Hizbullah'ı diğer devlet dışı aktörlerden ayıran unsurlar nelerdir? Hizbullah'ın devlet dışı aktörler arasında “biricik” midir? Hizbullah'ın Lübnan siyasetine ne derece entegre olmuştur, Hizbullah'ın Lübnan kimliğini ne ölçüde taşımaktadır ve bu kimlik için nasıl bir mücadele vermiştir, Lübnan siyaset tarihinde Hizbullah nasıl ortaya çıkmıştır? sorularına da cevap aranmaktadır.

Bu sorulara cevap verebilme adına tezin ilk bölümünde uluslararası ilişkilerde aktör konusu, egemenlik kavramının ortaya çıkışı, egemenlik kavramının zaman içerisindeki dönüşümü teorik çerçeve içerisinde açıklanmaya çalışılacaktır. Westphalia Barışı ile çizilmiş olan günümüz uluslararası ilişkiler sisteminin ne olduğu anlatılacaktır. Westphalia Barışı ile ortaya çıkan egemenlik kavramının iç ve dış boyutları detaylandırılacaktır. Devlet dışı aktörlerin uluslararası siyasette ne konumda olduklarına bakılacaktır. Devlet dışı aktörlerin devletler ile ne noktalarda ayrıştıkları, devletler ile aralarında ne gibi farklar olduğu gösterilecektir. Devlet dışı aktörlerin göstermiş oldukları bu gelişim sürecinde devletlerin hangi misyon ve görevlerini yaptıkları örnekler ile anlatılacaktır.

Bu noktada öncelikle uluslararası ilişkilerde aktör konusuna bakılmıştır. Çünkü küresel siyasete müdahil olabilen hatta aralıklarla küresel krizlere imza atabilen Hizbullah'ın uluslararası ilişkilerde nasıl konumlandığı konusu üzerinde düşünülmesi ve bir zemine oturtulması gereken bir konudur. Hizbullah'ın uluslararası ilişkilerde bir aktör olup olamayacağını anlayabilmek tezin içeriği açısından ciddi önem taşımaktadır. Burada uluslararası ilişkilerde aktör konusundaki anlayışa bakılmıştır. Aktör konusunda yaşanan tartışmalara da değinilecektir. Bu tanımlamalar ve bu bölümdeki kullanılan kavramsal tartışmalardan Hizbullah'ın devlet gibi davranabildiği

bir düzlemde uluslararası ilişkilerdeki aktör tartışmalarının neresinde olabileceği konusunda faydalanılacaktır.

Bu bölümün devamında devlet dışı aktör konusu tanımlanmadan devletin tanımlanmasının gerektiği düşünülmüştür. Çünkü devlet dışı aktör temel olarak devlet olmayan/olamayandır. Öncelikle bu aktörlerin neyi olamadıklarına bakmak gereklidir. Bu bölümde öncelikle devlet konusu üzerindeki genel tanımlara değinilecektir. Literatürdeki devlet anlayışları ve tanımlarına bakılacaktır. Tanımların çıkış noktalarına bakılacaktır. Tanımlar ile devletin neyi nitelendiği, hangi özellikleri ön plana çıkarıldığına bakılacaktır. Devletin tanımlanmasından sonra devletin neden ortaya çıktığına bakılacaktır. İnsanların bir arada yaşamasından kaynaklı sorunlar ve ihtiyaçlar devlet kurumunun doğmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler anlatılırken bunların uluslararası ilişkiler teorisine etkilerine de değinilecektir. Devletin tanımı ve ortaya çıkaran nedenlerin analizleri bittikten sonra devletin tarihi süreçte nasıl geliştiği ve değiştiğine bakılacaktır. Devlet tek aşamada günümüzde gördüğümüz haline gelmemiştir. Bir tarihi süreç geçirmiş ve esaslarında değişimler ve kırılımlar olmuştur. Bu değişimler sürecinde egemenliğin kaynağı değişmiştir. Devleti biricik yapan unsurların da tanımlanması ile bu başlık bitirilecektir.

Hizbullah'ın faaliyet gösterdiği ülke olan Lübnan bu başlıktan sonra anlatılacaktır. Lübnan'da devlet yapısının bir önceki bölümlerde tanımlanan devlet tanımları ve yapısı ile uyuşmadığı bazı noktalar vardır. Lübnan'ın bağımsızlığa giden yoluna bakıldıktan sonra Lübnan'da devletin nasıl kurulduğuna bakılacaktır. Çünkü günümüzde Lübnan siyasetinde yaşanan çoğu sorunun temeli Lübnan devletinin nasıl kuruluşuna dairdir. Lübnan'da devlet iki önemli etmen çevresinde kurulmuştur. Bunlardan ilki Hristiyanların üstün konumda yer almaları diğeri ise Avrupalı bir gücün himayesi altında kurulmasıdır. Bu iki etmene kuruluş esnasında Müslümanlar ciddi tepki göstermiştir. Çünkü Müslümanlar geniş bir Suriye projeksiyonu içerisinde yer alan bir Lübnan düşüncesi taşımaktaydılar. Özellikle Sünni nüfus birleşmiş bir Suriye özelinde birleşmiş bir Arap dünyası tahayyül etmekteydi. Sünniler Fransa'nın Lübnan üzerindeki yukarıda belirtilen düşüncelerini ise emperyalist bir oyunun parçası olarak değerlendirmekteydi. Sünni camia, Fransız politikasını; emperyalizmin böl ve yönet anlayışının Lübnan ve Arap coğrafyası üzerine yansımaları olarak tanımlanmaktaydı.

¹⁵ Bu sorunlar Lübnan siyasetinde sorunların temeli olmuştur. Çünkü Lübnan'da

¹⁵ Abbas Kelidar ve Michael Burrell, "Lebanon: The Collapse of a State Regional Dimensions of the Struggle", **Conflict Studies**, Sayı 74, 1976, s.5.

devlet mezhepsel orana dayanan bir sistemde kurulmuştur. Yani 1932 yılında yapılan nüfus sayımı sonucunda mezheplere devlet yönetiminde kotalar verilmiş ve bu sayım sonuçlarının hiç değişmeyeceği baz alınmıştır. Bürokrasi ve hükümet bu kotalar doğrultusunda şekillendirilmiş ve yönetim yapısı bu esaslar üzerine inşa edilmiştir. Bunun sonucunda her mezhep kendi kimliğinin çıkarını maksimize etme yoluna gitmeye başlamıştır. Bu durum da Lübnan kimliğinin gelişimine engel olmuştur. Nüfus yüzdelerinde zaman içerisinde yaşanan değişimler Lübnan'da iç savaş yaşanmasına neden olmuştur. Hizbullah da bu iç savaşın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Hizbullah'a dair yapılacak herhangi bir değerlendirmenin bu esaslar ve gelişmeler tam olarak anlaşılmadan yapılmasının rasyonel olamayacağı değerlendirilmiştir. Bu yüzden devlet konusunun altında Lübnan'da devletin nasıl oluştuğu ve işletildiği detaylandırılacaktır. Ayrıca Lübnan'da devlet yapısının Hizbullah'a olan etkilerine değinilecektir.

Devlet kavramından sonra devletler arası ilişkilerin temellerinden birisi olan Westphalia Barışı ve bu barışın uluslararası siyasete getirdiği yeni kavramlara bakılacaktır. Bu başlıkta tez için önemli olan dış egemenlik kavramı bu bölümde tanımlanacaktır. Westphalia ile uluslararası sistemde egemen devletin olduğu bir düzene geçilmiştir. Bu dönem ile uluslararası ilişkilerde yapılacak düzenlemeler, hukuki süreçler devletlerin kontrolüne bırakılmıştır. Tüm devletlerin eşit olduğu iddiası dillendirilmiştir. Sınırları içerisinde devletten daha üst bir otorite olmadığı algısı yerleştirilmiştir. Dış egemenlik konusu tezin içerisinde sıklıkla gönderme yapılacak bir alan olacaktır. Hizbullah'ın Lübnan'ın iç egemenliği ile bir sorunu olmadığı tezin ana kabullerindendir. Hizbullah'ın esas sorunun Lübnan'ın dış egemenliği olduğu değerlendirilmiştir.

Hizbullah her ne kadar Lübnan içinde yer alan bir aktör olsa da Lübnan dış politikasını ciddi ölçüde etkileyebilen bir aktördür. Bir devletin iç politika yapısı o devletin almış olduğu dış politika kararlarının kaynağını doğrudan değerlendirmeyi sağlayabilir. Bu aşamada mezhepsel farklılıkların ana aktör olarak konumlandığı Lübnan iç siyasetinde dış politika sürecinde de bölünmeler vardır. Ancak bunların hiçbirisi Hizbullah'ın yaptığı kadar Lübnan dış egemenliğine ket vuracak düzeyde değildir. Tezin ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere Hizbullah Lübnan'ı çatışmaya sokabilecek seviyede bir aktördür. Uluslararası çatışmalarda genelde gözlemlenen bir olgu vardır: Bir uluslararası çatışma genellikle bir iç huzursuzluk ile etkileşimdedir. Bu durum Lübnan'ın Hizbullah yüzünden yaşadığı çatışmaları da özetleyen bir çıkarımdır.

Bu bölümden sonra devlet dışı aktör kavramı tanımlanacaktır. Devlet dışı aktörlerin ne olduğu anlaşıldıktan sonra devlet ile arasındaki farklara ve uluslararası ilişkilerde nereye oturtulduğuna bakılacaktır. Ardından silahlı devlet dışı aktör konusu tanımlanacaktır. Bu konuya gelinceye kadar yapılan tanımlamalar ve kavramlar bu bölümün daha net açıklanmasında kullanılacaktır.

Hizbullah ve devlet dışı aktör konusu oldukça zor bir konudur. Tanımlaması yapılan her devlet dışı aktörlerden birazı Hizbullah'ta vardır. Bu yüzden Hizbullah biricik bir aktördür. Hizbullah direkt bir silahlı devlet dışı aktör olarak tanımlanamamaktadır. Hizbullah diğer silahlı devlet dışı aktörlerden kapasite ve nitelik olarak üstün olmasının yanında içinde yer aldığı devletin iç egemenliğe dair bir mücadelesinin olmaması onu biricikleştiren unsur olarak belirlenmiştir. Benzerlerinin aksine Hizbullah güçlü bir Lübnanlı söylemi taşımaktadır. Ayrıca Lübnan siyasal hayatının içinde yer alan resmi bir parti olarak ülkenin yasama ve yürütme süreçlerinin doğal aktörlerindendir. Bu bölümde Hizbullah'ın bu niteliklerinin onu nasıl biricikleştirdiği anlatılmaya çalışılacaktır. Buna başlamadan önce Hizbullah'ı ortaya çıkaran nedenlere ve yapısına bakılacaktır.

Hizbullah her şeyin başında İsrail işgaline tepki olarak doğan bir yapılanmadır. Lübnan siyasetinin yetim evlatları olarak nitelenebilecek Şiiler için Lübnan İç Savaşı ciddi bir güvenlik problemi olmuştur. 1960'lı yıllarda Lübnan içinde hız kazanan Şii siyaseti kendi toplumunun hissettiği güvenlik endişesini seslendirmeye başlamıştır. Çünkü İsrail Lübnan İç Savaşı'nın yarattığı güvenlik sorunları nedeni ile Lübnan'ın güneyini işgal etmiştir. Lübnan'ın güneyi Şiilerin yoğun yaşadıkları bir bölgedir. Bu dönemde iç savaşın getirdiği yıkımın yanında Şiiler yabancı bir gücün işgalinde yaşamak zorunda da kalmıştır. Hizbullah böyle bir ortamın ürünü olarak doğmuştur. Hizbullah'ın ne olduğu anlayabilmek için nasıl bir ortamda kurulduğunu ve günümüze kadar olan süreçte neler yaşadığını görmek gereklidir. Bu bölümde bunlar anlatıldıktan sonra Hizbullah'ın net tanımı yapılacaktır: Hizbullah devlet tasarrufu gösterebilen bir silahlı devlet dışı aktördür.

Hizbullah kuruluşunda geleneksel Şii kıyafetleri giyen kişilerden oluşan, daha dışa kapalı bir, kendi iç değerleri ile yaşayan bir yapıydı. İslami söylemi daha üst seviyedeydi. Hizbullah özellikle Lübnan parlamentosuna katılmaya başladığından beri daha kurumsal bir yapıdadır. Örneğin Lübnan parlamentosundaki Hizbullah üyesi bakan ve milletvekilleri takım elbise ile parlamentoya katılmaktadır. Geleneksel Şii kıyafetleri ile değil. Hizbullah üyelerine bakıldığında iyi eğitim almış, Batı değerlerini

bilen, kültürlü kişiler olduğu da görülür. Bu yüzden Hizbullah'ın kuruluşundan günümüze elde ettiği gelişim dikkate alınmalıdır.

Bu bölümün son kısmında Hizbullah'ın dış politika ajandasından bahsedilecektir. Hizbullah bir devlet olmadığı için net dış politika esasları yoktur. Ancak unutulmamalıdır ki Hizbullah'ın bir dış politika ajandası vardır. Temelde Hizbullah'ın dış egemenliği yoktur. Bunun nedeni de Hizbullah'ın devlet olmayışıdır. Ancak Hizbullah Lübnan'da devlet gibi davranabilme becerisini yani devlet tasarrufunu icra edebilmektedir. Hizbullah gerek silahlı gücü gerek Lübnan'da devlet gibi davranabilme yetisi gerekse Lübnan parlamentosundaki konumu ile Lübnan iç egemenliğine ortak konumundadır. Dış egemenlik temel olarak iç egemenliğin bir devamıdır. Bu açıdan da değerlendirildiğinde Hizbullah'ın neden Lübnan iç egemenliğine ile sorunu olmadığı detaylıca anlatılacaktır. Hizbullah'ın eylemleri Lübnan iç politikası ve egemenliğinden ziyade dış politikası ve egemenliğine zarar vermektedir. Örneğin Hizbullah Lübnan'da kurulduğundan beri İsrail Lübnan'a askeri eylemleri de içeren misillemeler ve yaptırımlar yapmaktadır. Bu noktada bu eylemlerin öncesinde hiçbir olayda İsrail başlatan değildir. İsrail hedeftir. Lübnan da başlatıcı değildir. Lübnan hükümetlerinin kontrolünde olmayan Hizbullah, İran ve Suriye'nin desteği ile başlatıcı konumundadır. Bu başlatılan eylemlerin zararını ise Lübnan ve İsrail görmektedir. Bu yüzden Hizbullah'ın dış politikasını oluşturan ajandanın esasları net olarak anlaşılmalıdır ki Lübnan dış egemenliğine hangi noktalarda zarar vermek istediği anlaşılabilir. Bu bölümde bunlar net olarak tanımlanacaktır.

Bir sonraki bölümde bölümünde Hizbullah'ın Lübnan dış politikasına etkilerinden bahsedilecektir. Bu bölümde seçilmiş olan sekiz örnek olay üzerinden Hizbullah'ın Lübnan dış politikasını nasıl etkilediği anlatılacaktır. Hizbullah'ın Lübnan'dan farklı izlemiş olduğu stratejiler detaylandırılacaktır. Hizbullah'ın Lübnan'ın dış egemenliğine nasıl etki ettiği gözler önüne serilecektir. Hizbullah'ın Lübnan'daki alt yapısını kullanarak Lübnan'ın dış ilişkilerini zedeleyebildiği, kendi stratejileri doğrultusunda Lübnan'ı da içine alacak çatışmalar yarattığı görülmüştür. Bu bağlamda Hizbullah'ın kendi çıkarları doğrultusunda Lübnan'ın dış egemenliğine etki edebilecek bir seviyede olduğu gösterilecektir. Aslında bu diğer bölümlerde yer alan Hizbullah'ın diğer silahlı devlet dışı aktörlerden ayrıldığı noktadır.

Diğer silahlı devlet dışı aktörler içinde bulundukları ülkelerin silahlı güçlerinden daha zayıf bir konumdadırlar. Kısa süreli belirli bölgelerde egemenliklerini ilan etseler de bu durumu sürdüremedikleri, sürdürdükleri dönemlerde de çok etkin olmadığı

görülmüştür. Silahlı devlet dışı aktörleri sadece devletin silahlı kuvvetleri ile kıyaslamak doğru olmamaktadır. Silahlı devlet dışı aktörler genel olarak devlet aygıtından daha güçsüzdür. Devlet aygıtı sadece devletin silahlı kuvvetleri değildir. Vergi sistemi, eğitim sistemi, sağlık hizmetler, vatandaşların refahı gibi başlıklar ile devlet aygıtının uzuvları sıralanabilir. Hizbullah bunların çoğunda Lübnan devletinin üstüne kalmaktadır. Lübnan'da devletten sonra en büyük işveren Hizbullah'tır. Bu durum Hizbullah'ı sadece biricikleştirmemektedir. Bu durum Hizbullah'ı bir nebze de olsa Lübnan devletinin üstüne taşıyabilmektedir. Örneğin bu bölümde detaylandırılan Lübnan içinde bulunan Batılı ülkelere ait hedeflere yöneltile terör eylemleri ve Batılı ülke vatandaşlarının Lübnan sınırları içerisinde kaçırılması olayları bu konuda verilecek bir örnektir. Bu eylemlerin bazılarını Hizbullah direkt olarak üstlenmiş bazılarını da dolaylı yollardan üstlenmiştir. Üstlenmediği olaylarda ise ortaya konulan delil ve bulgular Hizbullah'ı işaret etmiştir. Hizbullah bu durumlardaki tek sorumlu konumundadır. Ancak bu olayları sadece Hizbullah sorumludur diye anlatmanın yetersiz kalacağı öngörülmektedir. Hizbullah'ın Lübnan dış egemenliğine etkileri bu örnek olaylar üzerinden detaylıca bu bölümde anlatılacaktır. Hizbullah bu etkiyi başarılı bir şekilde göstermektedir. Örneğin Kıbrıslı Rumlar 1960 ile 1970 yılları arasında Kıbrıs Cumhuriyeti'nde bu etkiyi gösterememiştir. Kıbrıslı Rumlar da o dönemde devlet egemenliğini içte değil dışta yıkmayı amaçlamışlardır. Ancak egemenliği dışta yıkamayarak bir iç çatışma doğmasına neden olmuşlardır.

Çalışma boyunca konu ile bağlantılı olarak nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Ağırlıklı nitel araştırma yöntemleri kullanılsa da yer yer nicel araştırma yöntemlerinden de destek alınmıştır. Bu bağlamda nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı karma bir anlayış üzerinden çalışılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerindeki esneklik ve çeşitlilik süreci anlamlandırmada daha yardımcı olan bir yol olmuştur. Nitel araştırma yöntemleri ile konu daraltılmış sadece dış egemenlik eksenin oturtulmuştur. Nicel araştırma yöntemi ile somut verilere paylaşılmıştır. Nicel araştırma yöntemi ile olayların seyri, ne zaman, nasıl oldukları gibi konular anlatılmış, nitel araştırma yöntemleri ile bu olayların kök nedenleri ve analizleri tamamlanmıştır. Verilerin yeterli olmadığı yerlerde nitel araştırma yöntemleri ile bakış açısı genişletilmiştir.

Konunun bir dış politika konusu olması nedeni ile arşiv çalışması ve saha çalışması gerekliliği olduğu görülebilir. Ancak Hizbullah'ın bir devlet olmaması nedeni ile bu çalışmada bu araştırmalar yapılamamıştır. Ayrıca Hizbullah'ın Lübnan parlamentosu ve devleti üstündeki etkisi de bu araştırmaların Lübnan üzerinden

yapılamamasına neden olmuştur. Bu yüzden yapılan çalışma kitap, makale, rapor, dergi ve tezlerden faydalanarak yapılmıştır. Bu kaynakların bu tez çalışmasının araştırma konusuyla yakından bağlantılı olmasına özen gösterilmiştir. Bu konuda karşılaşılan sorunlardan birisi dil sorunu olarak görülebilir. Ancak tezin kaynak toplama aşamasında bu konudaki özellikle İngilizce yayın sayısındaki yeterlilik bu konunun bir sorun olmayacağını anlamıma yetmiştir.

Çalışmada kullanılan ana araştırma yöntemi ise örnek vaka çalışmasıdır. Ancak burada belirtilmesi gereken kritik bir konu vardır. Örnek vaka çalışmalarında kullanılan usul ise bir alan çalışmasına dayanmaktadır. Ancak burada yapılan alan çalışması sahada yapılan anket, söyleşi, röportajlar değildir. Bu çalışmada bunlar yerine aktörlerin resmi açıklamaları, basın bültenleri ve uluslararası ve bölgede önemli olan medya kuruluşlarında konuya dair çıkan haberlerden veriler derlenmiştir.

Bu tezde sınırlılık olarak Hizbullah'ın Lübnan iç egemenliği ile olan mücadelesine bakılmayacaktır. Zaten bu tezde Hizbullah'ın Lübnan'ın iç egemenliği ile olan mücadelesinin aslında dış egemenlik ile olan mücadelesine katkı sağlamak amacıyla olduğu örnek olaylarda gösterilmiştir. Hizbullah'ın dış ilişkileri sadece Lübnan dış politikasına etki ettiği alan ile sınırlı tutulmuştur. Hizbullah'ın kendi kaynaklarının erişime açık olmaması ve var olan kaynaklarındaki taraflı bakış açısı tez süresince karşılaşılan sorunlardan birisi olmuştur. Ancak karşılaşılan bu zorluk alternatif kaynaklar ile çözülmüştür. Alternatif kaynaklarda da Hizbullah'a yönelik taraflı bakışlar olduğu görülmüştür. Bunlar da kapsam dışı tutulmuştur.

Bu çalışmanın farklılığı bu güncel konuları farklı bir şekilde ele alışıdır. Bu çalışmada Hizbullah'a genel bakışın aksine bakılmaya çalışılmıştır. Bu bakış ile Hizbullah'a biriciklik iddiası verilmektedir. Çalışma temelde günümüz uluslararası ilişkiler sisteminde silahlı devlet dışı aktörlerin nasıl bir güce eriştiğini gözler önüne sermek amacıyla hazırlanmış olsa da Hizbullah'ı daha ayrı bir düzleme oturtma amacını taşımaktadır. Silahlı devlet dışı aktörlerin genel karakteristiği bulundukları devletlerin iç egemenliği ile olan problemleridir. Ancak bu durum Hizbullah'ta dış egemenlik olarak görülmektedir. Hizbullah'ın askeri kanadı ile yer yer Lübnan iç egemenliğine destek olduğu da görülmüştür. Bir silahlı devlet dışı aktör mevcut rejimi devir zorunda kalmadan devletin etki ve kapasitesine sahip olabilecek midir? Bu aslında tezin aradığı sorudur. Bu sorunun altındaki soru da Hizbullah buna bir örnek midir? Tezde aranacak temel bulgu budur. Tezin sonucunda da detaylıca görüleceği

üzere bu iki sorununun cevabının da evet olduğudur. Bu cevabı destekleyen bulgular tezin bölümlerinde yorumlar ise tezin sonuç bölümünde anlatılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE AKTÖR, DEVLET VE DEVLET DIŞI AKTÖR KAVRAMLARI

Bu bölümde tezin esas kavramsal çerçevesi ortaya konulmaktadır. Tezin kavramsal bölümünde devlet dışı aktörler kavramı anlatılmaktadır. Bu anlatıyı anlamlandırmak adına, uluslararası ilişkilerde aktör ve devlet kavramlarına da değinilmiştir. Günümüz uluslararası ilişkiler sisteminin kurucu sistemi olarak niteleyeceğimiz Westphalia Barışı da konunun anlaşılması için önem arz ettiği düşünüldüğünden bu bölümde yer almıştır. Tezin ana kabullerinden birisi Hizbullah'ı tanımlarken kullanılacak en makul kavramın silahlı devlet dışı aktör olduğudur. Bu yüzden devlet dışı aktör konusunun tanımlanması ve sonrasında Hizbullah'ın bu tanımda bir yere oturtulması kritik öneme sahiptir. Bu bölümde devlet dışı aktör kavramı ve kavramı anlatmakta kullanılacak; aktör ve devlet uluslararası ilişkiler teorilerinden destek alınarak anlatılmıştır.

1.1. Uluslararası İlişkilerde Aktör Kavramı

Uluslararası ilişkiler disiplininde aktör kavramı önemli bir konudur. Zira aktör kavramı üzerinde yapılan tartışmalar disiplinin ana konularından birisidir. Aslında, temelleri Westphalia Barışı ile atılmış olan günümüz uluslararası ilişkiler sisteminde aktörün ne olduğu bellidir: Devlet. Ancak zaman içinde yaşanan değişimler aktör kavramında birtakım değişikliklere yol açtığı sıklıkla dillendirilmiştir. Zaman içerisinde devletin aktörlüğünün tek olamayacağı savunulmuş, mevcut anlayışa eleştiriler getirilmiştir. Bu eleştirilere karşı cevaplar da gelmiştir. Bu kapsamda aktör konusu uluslararası ilişkiler disiplini içinde tartışmalara konu olmuştur. Bu durumun temel nedeni; aktörün uluslararası ilişkilerde en büyük ölçekte siyasal sistemleri oluşturan birim olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Uluslararası ilişkilerde aktör konusuna dair yapılan tartışmaların; aktörler sistemde nasıl tanımlanmaktadır, sistemde işlevleri nedir, kimler aktör olma kapasitesi ve becerisine sahiptir gibi başlıklar etrafında toplandığı görülür.

1.1.1. Aktörün Tanımı

Uluslararası hukuk açısından aktörlük kavramına bakılacak olunursa; genel olarak iki özelliğin bünyede barındırılması gerektiğini savunulmaktadır. Bunlarından ilki uluslararası hukuktan kaynaklanan haklara ve yükümlülöklere sahip olma

yeteneğidir. İkincisi ise uluslararası hukuktan doğan haklarını uluslararası düzeyde doğrudan koruyabilme yeteneğine sahip olmaktır. Diğer yorumlarda bu iki özelliğin yanında uluslararası hukuk kurallarının doğrudan yapılmasına katkı sağlayabilme, uluslararası antlaşma yapabilme kapasitesine sahip olma ve öteki aktörlerde yargı bağımsızlığından yararlanabilme şartları da ilave edilmektedir. Yukarıda belirlenen özellikler çerçevesinden bakılacak olunursa; uluslararası hukuk açısından uluslararası ilişkilerde aktör olarak sadece devletler ve uluslararası örgütlerin görüldüğü değerlendirilebilir.¹⁶

Uluslararası ilişkiler disiplinde aktör tanımlaması yapılırken en çok vurgulanan kavramın özerklik olduğu görülmüştür. Disiplin içinde yapılan tanımlamalarda özerklik merkeze oturtulmuştur. Özerkliğin yanı sıra, devletlerarası ilişkiler üzerinde önemli ve sürekli işlevler gerçekleştirme yeteneği ve hem üyeler hem de üçüncü şahıslar tarafından uluslararası aktöre verilen önem de davranış ölçütleri olarak vurgulanmıştır. Aktörlüğün rasyonel hali, yukarıda belirtilen kriterlerin çoğu zaman bir dereceye kadar karşılanması şeklinde izah edilebilir.¹⁷ Gunnar Sjöstedt uluslararası aktörü tanımlamak için üç bileşenli bir tanım oluşturmuştur. Sjöstedt'e göre uluslararası aktör ilk olarak; başkalarından ve çevresinden ayrılan bir varlıktır. İkinci olarak otonom olmasına vurgu yapmaktadır. Otonomlukla kastedilen kendi kararlarını verebilme ve kendi kanunları yapabilme becerisidir. Sjöstedt'in üçüncü bileşeni ise bazı yapısal şartlardır. Yapısal şartlar olarak anlatılmak istenilen tüzel kişilik, diplomatik personeller ve üçüncü taraflarla müzakereleri yürütme yeteneği gibi yapılarıdır. Bahse konu yapılar uluslararası düzeyde eylem alınmasını sağlayanlar olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda üçüncü bileşen uluslararası düzeyde faaliyet gösterebilme yeteneği olarak adlandırılabilir.¹⁸

Uluslararası ilişkilerde aktör olabilmek için önceliklere uluslararası hukuktan kaynaklanan hak ve yükümlülüklerle sahip olmak gerekmektedir. Aktör bu hakları uluslararası ilişkilerde kullanabilme kapasitesine sahip olmalı ve elde ettiği bu hakları koruyabilme becerisine sahip olmalıdır. Ayrıca aktör yükümlülüklerinin sorumluluk getirdiğinin farkında olacak düzeyde olmalıdır. Realist kuram bu bileşenlerin taşıyabilecek tek varlığın devlet olduğunu değerlendirmekte ve devleti uluslararası

¹⁶ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2007, ss.137-138.

¹⁷ Charlotte Bretherton ve John Vogler, **The European Union as a Global Actor**, New York, Routledge, 2006, 2.Baskı, ss. 16-17.

¹⁸ Gunnar Sjöstedt, **The External Role of the European Community**, Michigan, Saxon House, 1977, s.16.

ilişkilerin ana aktörü olarak belirtmektedir. Liberal bakış açısında ise uluslararası örgütler ve kurumlar devletlerin yanında aktör olarak tanınmaktadır.

1.1.2. Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Aktör

Uluslararası ilişkiler teorilerinde aktörün ne anlama geldiğine özet bir biçimde bakılmasının gerek aktör kavramını gerekse devlet ve devlet dışı aktör kavramlarını anlamlandırmakta yararlı olacağı düşünülmektedir. Uluslararası ilişkiler teorilerinde aktör konusuna bakıldığında realist ekolün ciddi bir ağırlıkta olduğu görülür. Realist bakış açında devlet uluslararası ilişkilerin yegâne aktörüdür. Realistler, uluslararası kuruluşları ve hükümet dışı kuruluşları devletlere bağlı aktörler olarak gördüklerinden onları aktör olarak tanımamaktadır. Realizmin bu yalın ve basit bakış açısı zaman içerisinde eleştirilmiştir. Uluslararası siyasette yaşanan değişim ve dönüşümler bu eleştirilere giden yolu hazırlamıştır. Özellikle liberal ekol realistlerin bu bakış açısına sert eleştiriler getirmiştir. Bu eleştiriler arasında yer alan ve devletin uluslararası ilişkilerde yegâne aktör olmadığı savunan Robert Keohane ve Joseph Nye'in "Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık" ¹⁹ teorisi devlet dışı aktörler başlığında detaylandırılacaktır. Neo-Liberal ekol; uluslararası ekonomide artan karşılıklı bağımlılık, uluslararası siyasette askeri konuların geride kalması ve ekonominin ön plana çıkması, uluslararası kuruluşları ve hükümet dışı kuruluşların devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerine yardımcı olması, hatta zaman zaman yön verici konuma gelmesi gibi nedenleri toplayarak bir bakış açısı geliştirmiştir. Bu bakış açısında devletlerin uluslararası ilişkilerin temel aktörü olma konusuna ket vurulduğunu savunulmaktadır.

Realistler aktör konusunda kendilerine yönetilen eleştirilere cevap vermişlerdir. Özellikle Kenneth Waltz bu konu öne çıkan Neo-Realist ekol düşünürü olmuştur. Neo-Realistler aktörden ziyade uluslararası sistemle ilgilenmiştir. Waltz ve sonrasında gelen Neo-Realist ekol devletin uluslararası ilişkilerde başat aktör olduğunu kabul etmekle beraber diğer aktörlerin varlığını da kabul etmeye başlamışlardır. Aktör konusu daha doğrusu devlet konusu Neo-Realistlerde, klasik realistlere göre daha geri plana atılmıştır. Çünkü bu bakış açısında sistem yani uluslararası siyasetin içinde bulunduğu anarşik ortam devletlerin tutumunu yani

¹⁹ Robert Keohane ve Joseph Nye, "Independence and Interdependence", **Foreign Policy**, Sayı 22, 1976, ss. 130–161.

hayatta kalma arzusunu belirleyen başat etmenlerden birisidir. Bu sayede devletin merkeze alındığı düşünce yapısı kendisine yöneltilen eleştirilere cevap vermiştir.

İnşacı kuram uluslararası ilişkilerde teorilerindeki liberal ve realist bakış açılarına eleştirel yaklaşımda bulunarak ortaya çıkan bir düşünce sistemi olmuştur. İnşacılar, realistler gibi uluslararası ilişkilerin anarşik bir yapıya sahip olduklarını kabul etmişlerdir. İnşacılar bu anarşik yapıda devletlerin uluslararası ilişkilerin yegâne aktörü olduğunu savunmuşlardır. Ancak inşacıların bu savı realistler kadar kesin değildir. İnşacılar devlet dışı aktörlerin varlığını kabul etmektedir. Devlet dışı aktörlerin uluslararası sisteme etki eden bir görünüm sergilediklerini de kabul etmektedirler. Ancak yaşanan gelişmelere paralel olarak, devlet dışı aktörlerin devlet kadar önemli bir konuma gelmediğini, bu yüzden uluslararası sistemde başat aktörün devlet olarak kalması gerektiğini vurgulamışlardır.

Marksist kuramlar da uluslararası ilişkilerde devleti temel aktör olarak görmektedir. Ancak Marksistler devletten ziyade kapitalist ekonomik yapıya odaklanmıştır. Marksistler devleti kapitalist sistemin bir uzantısı olarak gördüklerini söylemekten çekinmemişlerdir. Devletlerin sermayenin çıkarlarına hizmet ettiğini, politikalarını çizerken sermayeyi gözettiklerini ve çıkarlarını savunduğunu iddia etmişlerdir. Marksistlerin bakış açısında uluslararası ilişkilerde aktör konusu çok önem arz eden bir potansiyelde bulunmamaktadır.

Uluslararası ilişkilerde aktör kavramının ulus devlet süreciyle ortaya çıktığı düşünülse de aslında bu kavramın belirgin hale gelmesi Westphalia Barışı sonrası dönem ile başlamaktadır. Westphalia öncesi dönemde bir uluslararası sistemin var olduğunu ispat etmek zordur. Bunun temel nedeni aslında dönemin siyasal yapıları arasında etkileşimin az olmasıdır. Bu durum ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki ilkelikten kaynaklanmaktadır. Din temelli örgütlenmeler bu dönemde bir sistem oluşturmaya çalışmıştır. Ancak Papalık etrafında toplanan krallıklar günümüzdeki sistemden çok uzak bir görüntü çizmektedir. Westphalia ile birlikte devletlerin başat aktör oldukları bir uluslararası sistem oluşmuştur. Yirminci yüzyıla kadar devletler uluslararası sistemde başat aktör olarak devam etmiştir. Ancak bu yüzyılın başlarında yaşanan iki büyük dünya savaşı, bu savaşların getirdiği yıkımlar ve kazanımlar uluslararası sistemde bazı değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. İki dünya savaşının getirdiği yıkımlar uluslararası kuruluşlar ve hükümet dışı kuruluşları ortaya çıkarmıştır. Bu kurumlar uluslararası siyasette çatışmanın önüne geçilmesi için devletlerin anlaşmazlıklarını çözebildiği, devletleri ilgilendiren konuların konuşulup

görüldüğü, devletlerarasındaki her türlü ilişkinin düzenlendiği, uluslararası toplumu ilgilendiren konuların tartışılıp bir karara bağlanabildiği aktörler olmuşlardır. İki dünya savaşının getirdiği teknolojik kazanımlar sonucu dünyada iletişim, ulaşım ve ekonomik faaliyetlerde ciddi artışlar olmuştur. Bunun sonucunda devlet arasında etkileşimler artmış, devletlerin özellikle ekonomi temelli konulara zamanında cevap veremediği ya da tam olarak ekonomik öncelikleri düşünerek cevap veremediği görülmüştür. Bu durumda çok uluslu şirketlere giden yolu açmıştır. Bu sayede ekonomik yapılar uluslararası sistemde bir aktör olabilme şansını elde etmişlerdir. Bu gelişmeler sonucunda devletin uluslararası sistemde yegâne aktör olma konumu tartışmaya açık hale gelmiş ve yukarıda da belirtildiği üzere kimi uluslararası ilişkiler kuramında devlet uluslararası ilişkilerin yegâne aktörü olmaktan çıkmıştır.

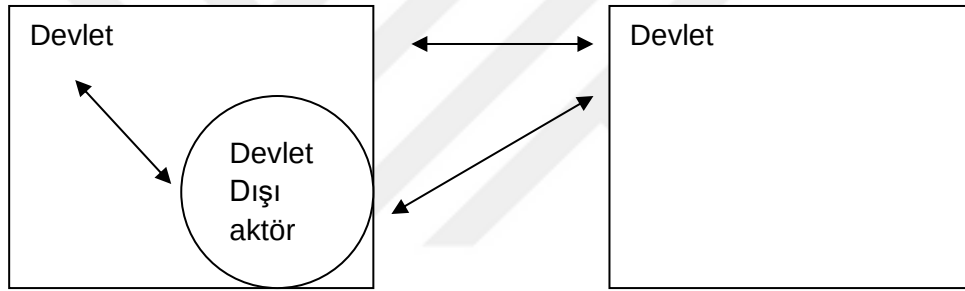
1.2. Devlet

Devlet yukarıda da belirtildiği üzere; uluslararası ilişkilerde ana referans noktalarından birisi olarak görülmektedir. Dünya haritasına bakıldığında bağımsız hukuk sistemlerine sahip egemen devletlerin yönetimlerine ait bölgeleri gösteren devlet sınırlarıyla bölünmüş kıtaları görülmektedir. Devlet, üç yüz yıldan fazla bir süredir küresel sistemin temel aktörü olarak görülmektedir. Uluslararası ilişkiler çalışmalarında da temel aktör konumundadır. Zira uluslararası ilişkiler temel olarak devletleri incelemektedir. Uluslararası ilişkiler kabaca; devletlerarasındaki ittifakları, dayanışma ve çatışma düzenindeki değişimleri ve güç dengesindeki dalgalanmaları inceleyen bilim dalı olarak tanımlanabilir.

Günümüzde devlet konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında; devletlerin gerilediği, güvenilirliklerinin kendi çıkarları ve çatışmaları nedeniyle zayıfladığı ve küreselleşme ile bağımsızlıklarının azaldığı gibi görüşler barındırdığı gözlemlenmektedir.²⁰ Devlet dışı aktörlerinde bu görüşlerin çerçevesinde şekillenmekte olan, devletten uluslararası siyasette rol ve önem almaya başlayan aktörler olarak belirdiği değerlendirilmektedir. Az sayıda bulunan kimi örneklerde devletler bu durumu kabullenmektedir. Suriye’de Şebbihalar, Irak, Yemen ve Libya’da güvenliğin sağlanması amacıyla yardım istenilen yerel aşiretler bu konuda verilecek başat örnekler olarak ön plana çıkmaktadır. Çok uluslu şirketler, dünya çapında terör ağları gibi örneklerde görüleceği üzere ise devletin rızası ve kabulünün dışında bir seyir izlendiği görülmektedir. Yukarıda bahsedilen bilgiler ışığında devlet ile devlet

²⁰ John McCormick, Çev. Yusuf Şahin ve Hasan Hüseyin Şahin, **Avrupa Birliği’ni Anlamak**, Ankara, Big Bang Yayınları, 2014, 1. Baskı, ss. 23-24.

dışı aktörler arasında bir mücadele ve hatta bir çatışma ilişkisinin varlığından söz edilebilir. Bahse konu mücadele ve çatışmanın uluslararası ilişkilerde temel aktör olan devletin yanına aktör olarak eklenme mücadelesidir. Bir başka tabir ile 1648 yılında Westphalia Barışı ile düzenlenen esaslar çerçevesinde uluslararası ilişkilerin temel düzlemi olarak niteleyebileceğimiz devlet – devlet ilişkisine yeni bir boyutun eklenmeye çalıştığı da söylenebilir. Devlet-devlet ilişkisi; egemen devletlerin temelde eşitliğine dayanan, denetleyici ve karar alıcı olarak hiçbir üst otoritenin var olmadığı, devletlerin kendilerinin işlettiği bir sistem olduğu görülmektedir.²¹ Ancak Şekil-1’de gözüktüğü üzere temel düzlem olan devletlerarası ilişkilere devlet dışı aktörler özellikle Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile etki etmeye başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında; devlet dışı aktörler Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile devletlerin karşısına alternatif güç odakları olarak çıkmaya başladıkları görülebilir. Bu bağlamda devlet dışı aktör kavramı üzerinde yapılacak değerlendirmenin başlangıç noktasının devlet kavramı olması gerektiği değerlendirilmektedir.

Şekil 1: Devlet Dışı Aktörlerin Uluslararası İlişkilere Katılması

1.2.1. Devleti Tanımlayabilmek

Devlet, Arapça kökenli bir deyim olan “*devl*” kökünden gelmektedir. Elden ele geçen iktidar, saltanat anlamındadır. Devlet önceleri bir hükümdar ya da hükümdar ailesine ait egemenlik ve saltanat anlamında kullanılırken, yaşanan gelişimler ve değişimler doğrultusunda kapsamı genişleyerek tüm ülkeyi içine alan soyut bir egemenlik ve saltanat anlamına evrilmiştir. Bazı görüşlerde devletin Latince kökenli olduğu ve “*status*” kelimesinden türediği de belirtilmiştir.²² Devlet kelimesinin Fransızca karşılığı *etat*, İngilizce karşılığı *state*, Almanca karşılığı *staat*, İtalyanca

²¹ Bu durum sadece tanımlarda geçerlidir. Uluslararası siyasette tanımın ötesinde bir şekilde işletilen bir dünya bulunduğu unutulmamalıdır.

²² Nevzat Saygılıoğlu ve Selçuk Arı, **Etkin Devlet Kurumsal Bir Tasarı ve Politika Önerisi**, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2003, 1.Baskı s.19.

karşılığı ise *stato*'dur. Bunların hepsinin kökeni yukarıda belirtilen Latince *status* kelimesidir.²³

Devlet, siyasi ve bölgesel (territoryal) bir yapıdır. Bir dizi bağımsız ve soyut kurumların belirli bir bölgedeki varlığını belirtmektedir.²⁴ Devlet, toplumsal ve siyasal hayatın otoritesi olma özelliği taşıyan bir yapıdır. Uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde yukarıda belirtildiği üzere temel aktör olarak rol oynamaktadır. Siyaset bilimi kendi varlık nedenini devleti ve devlet gücünü yüceltmek ve meşrulaştırmak olarak algılamıştır. Bahse konu anlayışa göre politika, adalet ve erdem sadece devlet içinde gerçekleşebilir. Devlet hem bir siyasi aktör olarak hem de siyasi uğraşın üzerinde yürütüldüğü bir alandır. Devlet, siyaset biliminin incelediği en başat konulardan birisidir.²⁵ Uluslararası ilişkiler kuramı da siyaset biliminin devlete ilişkin bu varsayımlarını sorgulamadan devralmıştır.²⁶

Devletin kökeni, gelişimi ile belirleyenlerini açıklamaya çalışan genel bir kuramın varlığından söz etmek zordur. Çünkü karmaşık bir siyasal birlik ve siyasal araç, dispozitif²⁷, yapılanış veya geniş bir toplumsal ilişkiler seti ile bağlantılı dilsel değişkeler topluluğu olarak devlet sistemi birçok kurumsal giriş noktasından ve siyasal bakış açısından incelenebilmektedir.²⁸ Bu bağlamda devletin ne olduğuna dair farklı bakış açılarının ürünleri olan bir sürü tanımlama bulunmaktadır. Bu tanımlamalardan önce her düşüncenin antant kaldığı değerlendirilen yorumlardan ilerlemenin sağlıklı olacağı düşünülmektedir. Zira devlet insanoğlunun yarattığı, daha sonra da onu anlamak ve açıklamak için yüzyıllar boyunca uğraştığı karmaşık bir aygıt olduğu

²³ Kemal Gözler, **Devletin Genel Teorisi**, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2007, s.7.

²⁴ Mithat Baydur, **Milliyetçilik**, İstanbul, Ağaç Yayıncılık, 1994 1.Baskı s.71.

²⁵ Bekir Berat Özipek, "Devlet", **Siyaset**, Haz. Mümtaz'er Türköne, Ankara, Lotus Yayınevi, 2007, 6.Baskı, s.71.

²⁶ Faruk Yalvaç, "Devlet", **Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar** Haz. Atilla Eralp, İstanbul İletişim Yayınları, 2.Baskı 2006 s.16.

²⁷ Dispositif Michael Foucault'a ait olan bir terimdir. Foucault bu terimle söylemler, kurumlar, mimari biçimler, düzenleyici kararlar, yasalar, idari önlemler, bilimsel sözceler, felsefi, ahlaki ve hayırseverce önermelerden oluşan, bütünüyle heterojen bir bütünü açıklamaya çalıştığını belirtir. Foucault yukarıda sayılanların dispozitifin unsurları olduğunu belirtir. Dispozitifin kendisini ise, bu unsurlar arasında kurulabilecek ilişkiler şebekesi olarak tanımlar. Foucault dispozitifde saptamaya çalıştığı şeyin bahse konu heterojen unsurlar arasında var olabilecek bağın niteliği olduğunu belirtir. Bu sayede, belirli bir söylem belli bir anda bir kurumun programı olarak görülebileceğinden, başka bir anda kendisi sessiz kalan bir pratiği haklı göstermenin ya da maskelemenin bir aracı ya da pratiğe yeni bir rasyonellik alanı açarak, ikincil düzeyde yeniden yorumu işlevi görebileceğinden bahsetmektedir. (Michael Foucault, Entelektüelin **Siyasi İşlevi**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2011, 3. Baskı ss. 119-120.)

²⁸ Bob Jessop, Çev. Atilla Güney, **Devlet Dün Bugün Gelecek**, Ankara, Epos Yayınları, 1. Baskı, 2018, s. 20.

unutulmamalıdır.²⁹ En genel ve yalın hali ile devlet, bir hükümet tarafından kontrol edilen ve üzerinde nüfus yaşayan ülkesel bir varlık olarak tanımlanabilir.³⁰ Devlet fiziki bir varlıktır. Sınırlı sayıda bir dizi kurum ve bireylerden oluşan teritoryal bir yapıdır.³¹

Devletin yaklaşık olarak yüz kırk beş tane farklı tanımı olduğu tespit edilmiştir. Bu sayısının bu kadar çok olmasının sebebin devletin mahiyeti hakkındaki temel anlayış farklarından kaynaklanmaktadır. Devletin kökeni konusunda çok çeşitli görüşler olmasına rağmen genel kabul gören görüş, devletin toplumsal karmaşanın artması sonucu giderek çıkmaza giren sosyal ilişkileri düzenlemek amacıyla ortaya çıktığıdır.³² Aşağıda farklı akımlar ve düşünürlerin devlet tanımlamaları incelenerek aradaki farklar ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Bazı düşünürler devleti esas itibarıyla bir “sınıf yapısı” olarak görürler. Bu görüşü genelde Marksist kuramcılar paylaştırmaktadır. Fredrich Engels, Karl Marx’ın Fransa’da İç Savaş isimli eserinin ön sözünde devleti egemen sınıf ya da sınıfların baskı aracı ve toplum çıkarlarının koruma iddiasında bulunan küçük bir azınlığın sömürü aracı olarak tanımlamaktadır.³³ Engels devletin mülk sahibi sınıfın hiçbir şeye sahip olmayan sınıfı sömürge hakkını ve onun üzerindeki egemenliği de sürdürüp götüren bir kurum olmasının yanında toplum tarafından yasaya uygunluk mührünün de taşıyıcısı olduğunu belirtir.³⁴ Marksist anlayışı benimseyen siyaset bilimci Nikos Poulantzas devleti içsel bir varlık olarak görülmemesi gerektiğini belirterek devletin sermaye gibi bir güçler ilişkisi olarak görülmesini belirtmektedir. Poulantzas devleti sınıf ve sınıf fraksiyonları arasındaki güç ilişkisinin dışı vurumu olarak tanımlamaktadır.³⁵ Althusser de Marksist devlet kuramına benzer bir şekilde devleti bir baskı aracı olarak tanımlar. Althusser devletin belirli bir yönetme geleneğini tarihsel süreçten devir alarak toplumsal yaşamın işlemlerini sağlayan kavram ve ritüellerin üzerinde baskı uygulayarak, bunları kendi çıkarları perspektifinde şekillenmesini

²⁹ Zühtü Arslan, “Rousseau’nun Hayaletleri: Yeni Devlet Eski Söylem”, **Doğu Batı Dergisi** Yıl 6, 2006, Sayı 21.

³⁰ Joshua S. Goldstein ve Jon C. Pevehouse, Çev. Haluk Özdemir, **Uluslararası İlişkiler**, Ankara, BB101 Yayınları, 2015, 1.Baskı s.49. Mehmet Ali Ayni, **Milliyetçilik Tarihte ve Türklerde Din, Millet ve Milliyetçilik**, Ankara, Kurtuba Kitap, 2011, 1.Baskı s.55.

³¹ Ariel Salzman, Çev. Ayşe Özdemir, **Modern Devleti Yeniden Düşünmek: Osmanlı Ancien Regime’i**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s.54.

³² Nevzat Saygılıoğlu ve Selçuk Arı, s.4.

³³ Cem Eroğlu, “Marksist Devlet Kuramı Hakkında Bir Not”, Ankara **Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 29, 1974, Sayı 1, ss.113-123 s.113.

³⁴ Friedrich Engels, Çev. Kenan Somer, **Ailenin Özel Mülkiyetin Devletin Kökeni**, Ankara, Sol Yayınları, 1990, 9.Baskı, s.335.

³⁵ Nikos Poulantzas, **State, Power, Socialism**, Londra, Verso Books, 2000, 1.Baskı, s.128.

sağladığını belirtmiştir. Althusser'e göre devlet sahip olduğu güç ve donanım ile etkisi altına aldığı alanları tahakkümü altına almaktadır.³⁶ Bu görüşün karşısı da devleti sınıf kavramının üstünde ve ötesinde görür. Hegel ve takipçileri devleti en üstün değer olarak görmektedir. Jean Bodin egemenlik kavramını ilk kez ele alan ve inceleyen kişidir. Bodin devleti yasa yapma ve feshetme gücü olarak görmektedir. Bodin devleti salt ve sürekli bir yüce kudrete tabi bir toplum olarak tanımlamıştır.³⁷ Max Weber ise meşru olarak zor, cebir kullanmak hakkına sahip olan.³⁸ Weber'e benzer bir şekilde Charles Tilly devletin kuruluşunun temelinde şiddet, cebir görmektedir.³⁹ Tilly'e göre devlet, belirli bir bölgede yaşayan topluluğun meşru şiddet kullanma hakkını az veya çok başarılı bir şekilde ele geçirmiş olan görece merkezileşmiş ve farklılaşan kurumları bulunan olgudur.⁴⁰ Aristo için devlet bireyin siyasi olarak mensup olduğu yapı; Hobbes için ise insanın varlığını güvence altına alan siyasi güç anlamına gelir.⁴¹ Carl Schmitt ise devleti üstün bir yapı olarak görmektedir. Schmitt için devlet toplumsal kurumlardan herhangi biri değildir ve devlet politik olan üzerindeki hâkimiyetini ikincil iktidarlara paylaşılamaz. Schmitt için devlet düzen kurucudur ve bu düzen kurucu özelliği nedeniyle egemenliğin sahibidir. Bu bağlamda Schmitt egemenliği düzen kuruculuk olarak nitelemektedir.⁴² İlkçağ filozoflarından Platon'a göre insan kendi kendine yaşamaya güç yetirememiştir, bu yüzden de ihtiyaçlarını gidermek için başkalarının yardımına muhtaç haldedir. Bu durum Platon'a göre devleti kurduran temel nedendir. Platon bu bağlamda insanla devleti büyük ölçüde birbirine benzetmektedir. Devletteki sosyal sınıfları insanda bulunan birtakım yetilerin karşılığı olarak görmektedir. Platon bu açıdan devleti, büyük bir insan olarak görmektedir. Devleti, bir organizmaya benzeterek insanları ise devletin içinde organizmayı

³⁶ Devrim Özkan, "Modern Toplumda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü ve Devlet: İktidar, İdeoloji ve Kitle İletişimi", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Sayı 43, 2015, ss. 115 -125 s.120.

³⁷ Mehmet Gönübol, **Uluslararası Politika**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2014, 6.Baskı, s. 47.

³⁸ Nuri Yurdusev, ""Uluslararası İlişkiler" Öncesi", **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Haz. Atilla Eralp, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, 14.Baskı s.312.

³⁹ Hamit Bozarslan, "2010'larda Ortadoğu'da Milliyetçiliği tartışmak", 21. **Yüzyılda Milliyetçilik Teori ve Siyaset**, Haz. Elçin Aktoprak ve A. Celil Kaya, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, 1.Baskı s.135.

⁴⁰ Charles Tilly, "War Making and State Making as Organised Crime", **Bringing the State Back In**, Haz. Peter Evans, Dietrich B. Rueschmeyer ve Theda Skocpol, New York, Cambridge University Press, 1985, ss. 169-191, s. 170.

⁴¹ Hakan Yalçınkaya, Coşkun Çılbant, Neslihan Yalçınkaya, "Küreselleşme ile Yeniden Şekillenen Ulus Devlet Anlayışı", **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Cilt 4, 2012, Sayı 8 ss.1-26 s.11.

⁴² Carl Schmitt, **Siyasi İlahiyat Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm**, Çev. Emre Zeybekoğlu, Ankara, Dost Kitabevi, 2014, 4.Baskı s.13

oluşturan hücre gibi görmektedir.⁴³ Fichte ise devleti tanımlarken devletin iç ve dış şartların bir ürünü olduğunu belirtir. Fichte devleti herkese kendine ait olanı veren, bunu gerçekleştirmek için çaba harcayan ve ayrıca verdiği ve dağıttığı bu mülkü muhtemel tecavüzlere karşı koruyan olarak tanımlamaktadır.⁴⁴ Alman düşünür Treitsche devlete daha farklı bir noktadan bakmaktadır. Treitsche devlete bakışını geliştirdiği *Machtpolitik* (güç politikası) kuramında anlatmıştır. Bu kuramda devleti saf ve yalın bir şekilde gücün kaba ve temel (askeri) kuvveti bir yerde yoğunlaştıran olarak tanımlamaktadır.⁴⁵ Devlet teorisi üzerinde çalışmalarda bulunan Bob Jessop ise devleti dört unsurlu bir tanımda özetlemektedir. Jessop'a göre devlet; verili bir ülkesel alanda (*Staatsgebiet*), toplumsal olarak belirlenmiş işlevi, ortak çıkarlar, genel irade veya bu topraklar ile özleştirilip tahayyül edilmiş siyasal bir topluluk (*Staatsidee*) adına toplumun üyeleri üzerinde kolektif olarak bağlayıcı olacak kararları tanımlayıp uygulamak olan (*Staatsvolk*) nispeten birleştirilmiş toplumsal olarak düzenlenmiş stratejik olarak seçilmiş topluma gömülü kurum ve örgütler (*Staatsgewalt*) tarafından oluşturulan yapı olarak tanımlamaktadır. Jessop bu tanımlama ile devleti örgütlenme biçimi olarak tanımlamanın yanında devletin siyasal alan ve toplumla olan bağını da ortaya çıkardığının altını çizmektedir.⁴⁶ Fransız siyaset bilimci Julien Freund'un tanımına göre devlet; bir topluluğun siyasal birliğini sağlamak ve kaderine yön vermek için kullandığı tarihsel yapılardan birisidir.⁴⁷ Alman siyaset bilimci Adam Müller Siyasetin Unsurları adlı eserinde devleti bütün maddi ve manevi ihtiyaçların gizli bir birleşimi, milletin büyük, güçlü, tükenmez kudrete sahip ve canlı bir bütün hale gelmesi olarak tanımlamaktadır. Müller, devleti beşerî faaliyetlerin bir yekûnu ve canlı bir bütün halinde birleşmesi olarak gördüğünü belirtir.⁴⁸ Hedley Bull ise genel tanıma yakın bir tanımlama yapmaktadır. Bull devleti, belirgin bir hükümete sahip, dünya yüzeyinde belirgin bir alan ve belirgin bir insan popülasyonu ile ilişkili olan ve bu ilişkide egemenlik iddiası taşıdığını ileri süren bağımsız bir politik grup olarak tanımlamaktadır. Bull tanımında egemenliği ön plana çıkarmış ve devletin ayırt edici

⁴³ Celal Büyük, "Devlet ve Toplumsal Rolü", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi** Cilt 3 2003 Sayı 4 ss.101- 112 s. 104.

⁴⁴ Arslan Topakkaya, "J.G. Fichte'de Devlet-Mülkiyet İlişkisi", **Uludağ Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi**, Sayı:11, 2008 ss.181-191, s.188.

⁴⁵ Chris Brown ve Kirsten Ainley, Çev. Mehtap Gül Ayral, **Uluslararası İlişkileri Anlamak**, İstanbul, Yayın Odası Yayınları, 2007, 1.Baskı s.59.

⁴⁶ Bob Jessop, s. 80.

⁴⁷ Georges Balandier, Çev. Devrim Çetinkasap, **Siyasal Antropoloji**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, 2. Baskı, s. 123.

⁴⁸ Elie Kedourie, Çev. Haluk Timurtaş, **Avrupa'da Milliyetçilik**, İstanbul, Köprü Kitapları, 2017, 1.Baskı, ss. 54 – 55.

özelliğinin egemenlik olduğunu belirtmiştir.⁴⁹ Kenneth Waltz'a göre devlet kendisinin ve nüfusun güvenliğinden sorumlu olan ve yükümlülüklerini yerine getirmesini sağlayacak kurumları geliştiren bir hükümete sahip olan bir siyasi hiyerarşi sistemidir. Waltz devleti kendi sınırları içinde, başka hiçbir devletin müdahale edemeyeceği en yüksek otorite olarak görmektedir.⁵⁰ Bazı düşünürler devletin toplumsal düzeni ve barışı koruyan bir araç olarak görür. Kimi düşünürler devleti tek ve egemen bir iktidar yapısı olarak görmektedir. Plüralistler ise devleti insanlar tarafından yaratılan bir topluluk olarak görmektedir. Devleti düpedüz kötülük olarak niteleyen tanımlarda bulunmaktadır. En uçta olan anarşistler ise devleti bir an evvel ortadan kaldırılması gereken olgu olarak tanımlamaktadırlar.⁵¹ Ali Fuat Başgil'in "Devlet Nedir" makalesinin sonunda derlemiş olduğu devlet tanımı yukarıda yazılanların ortak bileşenleri olduğu değerlendirilmektedir. Başgil'e göre devlet; muayyen bir ülke üzerinde ve hükümetle temsil olunan, üstün ve merkezi bir otoritenin hükmü ve gözcülüğü affında, muayyen hukukî ve otonom bir nizamla bağlı olarak yaşayan insanlardan mürekkep siyasi ve en geniş birliktir.⁵²

Yukarıda verilen tanımlar toparlanacak olunursa; devlet yerleşik bir kültürden türemiş olan bir tasavvurdur. Daimî bir bürokrasiye sahiptir, belirli tanımlanmış bir bölgeyi kontrol eder ve kriz zamanında tebaasını örgütleme ve kontrol etme imkânlarına sahiptir. Her devlet kendi gücünü korumak, farklı unsurlarının bağıllığını düzenlemek, korumak ve teşvik etmek için belli mekanizmalara sahip ve bu mekanizmalar üzerinde tekel konumdadır. Devletin siyasal örgütlenmenin olabilecek en mükemmel şekli olduğu değerlendirilmektedir. Devletin yapısı toplumdaki tüm diğer toplumsal ve siyasal yapılanmaları temsil eder, sağlamlaştırır ve şekillendirir.⁵³

Uluslararası ilişkiler ve güvenlik alanında yapmış olduğu akademik çalışmalar ile tanınan, bahse konu literatür hakkında genel geçer bilgiye sahip olanların bile ilgisini çekmiş ve tanıdığı bir akademisyen olan Barry Buzan devlete dair üç bileşenli bir model çizmiştir. Buzan'ın modelindeki üç bileşen; devlet fikri, devletin kurumsal ifadesi, devletin fiziksel temeli şeklinde sıralanmaktadır. Modele göre birimler devlet

⁴⁹ Hedley Bull, **The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics**, Londra, Palgrave Publishers Ltd., 2002, 3.Baskı s.8.

⁵⁰ Kenneth Waltz, **Theory of International Politics**, California, Addison-Wesley Publishing Company, 1979, 1.Baskı, ss.93-95.

⁵¹ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Ankara, BB101 Yayınları, 2015, 39. Baskı ss.42-44.

⁵² Ali Fuat Başgil, "Devlet Nedir? Realist Bir Tarif Denemesi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası** Cilt 12, 1946, Sayı 4 ss. 981-990 s. 990.

⁵³ Behrooz Moazami, Çev. Bahar Bilgen, **İran'da Devlet, Din ve Devrim 1796'dan Bugüne**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s.35.

haline gelmeden bazı şartları taşımak zorundadırlar. Bu bağlamda devletler ülke ve nüfustan oluşan fiziksel temel sahip olmalıdır, bahse konu fiziksel temeli yöneten kurumlar olmalıdır ve insanlarda meşruiyet algısı oluşturacak olan bir devlet fikri bulunmalıdır. Buzan yukarıda bahsedilen özelliklerin bir işletme, fabrikada da olabileceğini belirterek devletleri farklılaştıranın büyüklükleri ve egemenlikleri olduğunu belirtir. Model incelenecek olunursa; Buzan devlet fikrinin modeldeki bileşenler içinde en soyut olanı olduğu ancak en önemli bileşen olduğunu belirtir. Buzan'ın devlet fikri ile anlatmak istediği devletin politik kimliğinin merkezinde yatan fikirdir. Yani devletin amacı, oluşumun nedeni, kapsadığı toplumla ilişkisinin boyutu gibi soruların cevabının olduğu noktadır. Devlet fikri ile insanları toplumsal-siyasi ve topraksal varlığa bağlayan etmenlerin ne olduğu anlatılmaktadır. Buzan devlet fikrini devlet için önemli bir bileşen olarak görmektedir ve geniş bir biçimde benimsenmesi gerektiğini savunmaktadır. Buzan'a göre bu durumda devletin genel bütünlüğü güvence altındadır. Aksi durumda devrim, iç savaş ve parçalanma gibi ihtimallerin varlığına dikkat çekmektedir. Modelin ikinci bileşeni olan devlet kurumları ise hükümetin yürütme, yasama, idari ve yargı organları ve onlar aracılığı ile faaliyette bulundukları yasalar, prosedürler ve normlar dâhil olmak üzere bütün hükümet mekanizmasını içermektedir. Bir başka deyişle vatandaşı devlet otoritesine tabi olmaya ikna eden mekanizma olarak nitelenebilir. Devlet kurumları modelin ilk bileşeni olan devlet fikrine nazaran daha somuttur. Buzan bu durumu güvenlik endişesinin bir yansıması olarak görmektedir. Çünkü kurumlar fikirlerden daha kolay yok edilebilir ve tahrip edilebilir düşüncesine sahiptir. Modelin üçüncü bileşeni olan devletin fiziksel temeli, devletin sınırları içerisinde bulunan bütün doğal kaynaklar, nüfus ve ülkeden oluşmaktadır. Buzan modelindeki en somut bileşenin bu olduğunu belirtmektedir. Çünkü bu bileşen en elle tutulan, gözle görüldür. Buzan'ın yukarıda özetlenen modelini güvenlik ve ulusal güvenlik eksenli bir sistem üzerine oturttuğu görülür. Modeldeki bileşenlerin başarılı olma yüzdesinde göre zayıf veya güçlü olarak devletleri sınıflandırmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Buzan'ın modeli güvenlik temelli olduğu için kendini diğerler model ve tanımlardan ayırmaktadır.⁵⁴

1.2.2. Devlet Neden Ortaya Çıkmıştır?

Devlet olarak kabul edilen ilk olguya milattan önce 3000 yıllarında Mezopotamya'da rastlanmıştır. Kan bağından kabile hayatına geçişin hızlanmasıyla

⁵⁴ Barry Buzan, Çev. Emre Çıtak, İnsanlar, **Devletler ve Korku: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Güvenlik Çalışmaları İçin Bir Gündem**, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2015, ss. 65-104.

toplumsal karmaşıya artmış, giderek griftleşen sosyal ilişkilerin ortaya çıkardığı problemleri nihai karara bağlayacak politik bir organizasyona ihtiyaç duyulmuştur. Devlet bahse konu bu ihtiyacın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁵ Bu bağlamda devlet tarih içinde toplumsal varlığı düzen ve güven içinde tutmak için insanlar tarafından oluşturulmuş bir üst organizasyon olarak nitelenebilir.⁵⁶ Örneğin Migdal'ın devlet tanımlamasında organizasyon vurgusu vardır. Migdal devleti teritoryal sınırları içerisindeki insanları temsil eden tutarlı bir kontrol organizasyonu olarak tanımlamaktadır.⁵⁷

İnsan doğası gereği korunmaya muhtaç bir varlık olduğu açıkça ortadadır. İnsan korunma ihtiyacını tek başına sağlayamadığı da bilinen bir gerçektir. İnsanın bu korunma ihtiyacının karşılanması amacıyla birtakım sürekli uygulamalara girişmesi ve usuller koyması da gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, devletin insanların kendini koruma dürtülerinin müesseseleştirmeleri sonucu ortaya çıktığı sonucuna rahatlıkla ulaşılabilir. Bu noktada devletin ortaya çıkış nedenleri arasında kural koyucu organizasyon olmasının yanında koruyucu misyonu da ortaya çıkmaktadır.⁵⁸

Devlet, siyasal uğraşı sürekli ve özgül bir iş edinen ilk kuruluştur.⁵⁹ Devlet siyasal bütünleşme ve teşkilatlanmanın sembolü olarak ortaya çıkmış en büyük gelişmelerden birisidir.⁶⁰ Devlet, insan topluluklarının aileden sonra ortaya çıkardığı en köklü ve en büyük örgüt olarak değerlendirilmektedir. Genel karakteristiği, toplumdaki tüm erklerin ve güç ilişkilerinin en büyük ve en karmaşığını temsil etmesidir. Devlet aynı zamanda, toplumdaki örgütlenmiş gücün yani egemen gücün de temsilcisidir. Bu yönü ile devlet; insanların varoluş biçimini belirlemekte, yasaklar koymakta, sınırlar çizmekte ve dışlama mekanizmaları oluşturarak insana yaşam alanı belirlemektedir. Zira devlet, sıradan vatandaştan en üst toplumsal gruplara kadar hayat alanları üzerinde belirleyicilik iddiası taşımaktadır.⁶¹ Milleti temel alarak

⁵⁵ Ali Yaşar Sarıbay, **Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji**, İstanbul, Everest Yayınları, 2008, 1.Baskı s.147.

⁵⁶ Ömer Çaha, **Bitmeyen Beraberlik Modern Dünyada Din ve Devlet**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008, 1.Baskı, s.81.

⁵⁷ Joel Migdal, **The State in Society**, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, 1.Baskı ss. 15-16.

⁵⁸ Leslie Lipson, **Politika Biliminin Temel Sorunları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları Kamu Hukuku ve Siyasal Bilim Enstitüsü Yayınları,1973, 1. Baskı ss.67-68.

⁵⁹ Cem Eroğul, **Devlet Nedir**, İstanbul, Yordam Kitap, 2017 İkinci Basım, s. 38.

⁶⁰ Metin İşçi, **Siyasi Düşünceler Tarihi**, İstanbul, Der Yayınları, 2012 1.Baskı s. 13.

⁶¹ Mehmet Güneş, "Çağdaş Kamu Yönetiminde Hobbes'un "Leviathan Devlet" Anlayışının İzleri", **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi** Cilt 22, 2012 Sayı 1 ss.1-26 s.3.

belirli bir toprak parçası üzerinde kendi egemenlik yetkisini kullanabilen ve bunu kimse ile paylaşmayan, kendi üstünde hiçbir otoriteyi kabul etmeyen yapı kendisini devlet olarak tanımlamaya başlamıştır. Bu olgu 1648 Westphalia Barışı'ndan sonra kendisini kabul ettirmiştir.⁶²

Devletin neden ortaya çıktığı sorusu esasında siyaset biliminin temel araştırma sorularından birisidir. Ancak bu soru ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin (Realizm, Liberalizm, Marksizm) de temel araştırma sorularından birisi haline gelmiştir. Genel olarak uluslararası ilişkiler teorilerinin devlete bakış açılarını incelenecek olunursa; Liberalizm ve Marksizm genel olarak devleti sınıflar ve gruplardan oluşmuş dolayısıyla da toplumdan yayılan güçlere indirgenebilir bir yapı olarak görürken, Realistler ise devleti, geniş ekonomik ve jeopolitik amaçlar yararına davranma yetkisine sahip olan olarak anlamaktadırlar.⁶³ Bu üç ana akıma ek olarak muhafazakârlar da devlet konusunda yoğun çalışmalarda bulunmuşlardır. Muhafazakârlar ise devleti; bencillik ve rekabet çatışmalarında toplumun dengeleyicisi olarak görmüşlerdir.⁶⁴

Yukarıdaki soruya yani devletin neden ortaya çıktığı sorusuna geri dönülecek olunursa; devlet öncesi durumdan, devlet durumuna geçişin aşamasına dair iki temel sorunun varlığı ortaya çıkmaktadır. Bu temel sorular söz konusu geçişin nasıl ve neden olduğudur. Bu konuda çalışma yapan Franz Oppenheimer ve Friedrich Engels'in görüşleri çerçevesinde konu açıklanacaktır. Franz Oppenheimer bu konudaki çalışmalarını *conquest theory* adı altında toplamaktadır. Oppenheimer'a göre devlet örgütlenmesinin temelinde, tahrip gücü yüksek yarı göçebe kabilelerin, öncesinde savaşma gücü düşük ve tarımla uğraşan yerleşik topluluklara ait olan işgal ettikleri topraklarda kalıcı olabilme ve idareleri altına aldıkları insanlardan düzenli itaat ve kazanç elde edebilme isteği yatmaktadır. Bu bağlamda Oppenheimer devleti insan toplulukları arasındaki kaçınılmaz çatışmanın kaçınılmaz sonucu olarak görmektedir. Aynı zamanda saldırgan kabilelerden korunmak amacıyla tarım toplumları kendilerini savunmak için örgütlü savunma güçlerine başvurmuşlardır. Bu bağlamda hem savunan tarafın hem de saldıran tarafın devletin ortaya çıkması konusunda katkıda bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumu farklı bir bakış açısıyla Thomas Hobbes'un

⁶² John T. Rourke, **International Politics on the World Stage**, Connecticut, Dushkin Publishing, 1993, 4.Baskı s.38.

⁶³ John A. Hall ve G. John Ikenberry, **Devlet**, İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2000, 1. Baskı, s.28.

⁶⁴ Joachim Hirsch, Çev. Şule Daldal, **Materyalist Devlet Teorisi: Kapitalist Devletler Sisteminin Dönüşüm Süreçleri**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 2011, s. 15.

Leviathan'ında⁶⁵ anlatmaktadır. Bu iki yazarın bakış açılarında insanların bireysel çıkarlarının yarattığı düzensizliği ortadan kaldıracak tek kurumun devlet olduğu görülmektedir. Frederich Engels ise devletin ortaya çıkışını mülkiyet üzerinden göstermektedir. Engels'e göre devlet zor üzerine kurulu bir mülkiyet sistemidir. Engels devleti güç tekeli olarak görmektedir. Devletin ortaya çıkışını mülkiyet sahiplerinin başkasının emeğini ücret ödmeden sahiplenme arzusunun bir sonucu olarak görmektedir. Bu bağlamda devletin ortaya çıkma nedeni olarak sömürü ve çatışmadır. Engels devletin temelde mülkiyet sahiplerinin talepleri doğrultusunda işleyen bir yapı olduğunu belirtmektedir. Bu kuramını somutlaştırırken, işgücü talebinin artmasının savaşlara neden olduğu, savaşlar sonucunda esir alınan askerlerinin bedava iş gücü olarak piyasaya kazandırıldığından bahsetmektedir. Bu eksende devletin ekonomik aktörlerin hizmetine giren bir olgu olduğunu değerlendirmektedir.⁶⁶

Realist akımın temsilcilerinden Robert Gilpin ise yukarıdaki meseleyi aidiyet kavramına yakınlıktır. Gilpin toplumsal gerçekliliğin özünü grup olarak görmekte ve insanların birbirlerini grup üyeleri olarak gördüklerini belirtmektedir. Çünkü dünyada kaynaklar kıttır ve bu kaynakların dağılımı ve dağıtımı üzerinde bir anlaşmazlık durumu her daim söz konusu olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan Gilpin'e göre insanlar birey olamaz, grup olmak zorundadır. Bahse konu grup ise geçtiğimiz birkaç yüz yıldır ve halen daha devam eden süreçte ulus devlettir. Realist akımdan başka bir düşünür Kenneth Waltz'da devletin uluslararası sistemi kuran ve işleten yegâne yapı olduğunu belirtmektedir.⁶⁷

1.2.3. Devletin Tarihsel Gelişimi

Devletin tarihsel gelişimine bakılacak olunursa⁶⁸; devlet tarih içinde feodalizm, *standestaat*⁶⁹, mutlakiyetçilik ve hukuk devleti olarak dört farklı yönetim sistemi olarak

⁶⁵ Hobbes'un devleti anlatmak kullandığı kutsal metinlerde kötülüğün sembollerinden birisi olarak gösterilen yaratık. Hobbes Leviathan'ın düzen yarattığını ve gücü tekeline alıp kullanarak dâhili ve harici güvenliği sağladığını savunmaktadır. Emin Gürses, **Milliyetçi Hareketler ve Uluslararası Sistem**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1998, 1.baskı s.79.

⁶⁶ Burak Bilgehan Özpek, "Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Haz. Ramazan Gözen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, 2.Baskı ss. 126-127.

⁶⁷ Joseph M. Greco, "Realist Uluslararası Teori ve Dünya Siyaset Çalışması", **Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yeni Düşünce**, Haz. Michael W. Doyle ve G. John Ikenberry, Çev. Emre Çıtak, İstanbul, Beta Yayınlar, 2015, 1. Baskı s.164.

⁶⁸ Devletin tarihsel gelişiminde çalışmanın genel konusu itibariyle sadece günümüz modern devleti incelenecektir.

⁶⁹ Standestaat: On ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda kentlerin, ticaretin gelişmesi sonucu güçlenmesi ile ortaya çıkan ve iktidarların krallar, efendiler ve yeni güçlenen kentli tüccarlar arasında paylaşılması şeklindeki toplumsal ve siyasal düzendir. Erken yönetim düzeni olarak

evrilmiştir. David Held ise bunu beş aşamada açıklamaktadır. Held'e göre sıralama geleneksel haraç merkezli imparatorluklar, feodalizm, gevşek yapıli sistem (*politiy of states*), mutlakiyetçi devlet ve modern devlet şeklindedir.⁷⁰ İtalyan devlet adamı ve düşünür Niccolo Machiavelli'nin modern anlamıyla devlet kavramını kullanan ilk düşünür olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Machiavelli Prens adlı eserinde ilk kez örgütlenmiş bir güç olarak, kendi bölgesinde üstün ve diğer devletlerle ilişkilerinde bilinçli bir yükselme politikası izleyen bir siyasal kurum anlamında devletten (*stato*) söz etmiştir.⁷¹ Yukarıda belirtilen dördüncü aşamaya geçen devlet, hukuksal düzenlemelerle sınıf çatışmalarını en aza indirmeye çalışarak ve bütün yurttaşların siyasal süreçlere katılımını sağlayarak bütün sınıfları milliyetçilik ideolojisiyle meşrulaştırılmasını sağlamaya başlamıştır.⁷² Kökenleri on sekizinci yüzyılın sonu ve on dokuzuncu yüzyılın başında oluşan hukuk devleti temel dayanağı devlet olan yeni bir hukuk düşüncesi geliştirmiştir. Bu düşüncenin temelinde hak ve adalet kavramları ve bu kavramlar ekseninde çıkan çatışmalar bulunmaktadır. Modern devletin varlığını meşru kılanın ulusun genel irade olduğu düşüncesidir.⁷³ Devlet bu dönemde yaşanan bahse konu gelişmeler ile ancak düzenin korunmasına yönelik uzmanlaşma ve yoğunlaşmanın odağı haline gelerek diğer uğraşlarının haricinde özellikle düzenin sağlanmasıyla uğraşan kurum ya da kurumlar dizesi haline evrilmiştir.⁷⁴ Bu dönüşümle beraber devlet salt bir askeri aygıt olmaktan çıkarak; sadece şiddet tekeline değil, meşru şiddet tekeline sahip olmaya başlamıştır. Devlet yukarıda genel irade ile belirtildiği üzere, üzerinde iktidarını kullandıkları kitlelerin rızasına dayanmaya başlamıştır.⁷⁵

Modern devlet, kendi farklı dili olarak adlandırılabilir kanun (hukuk) dili ile konuşmaktadır. Modern devlette kanunlar sosyal kontrolün bütün biçimlerinden soyutlanmış ve kanunlara ayrı ve tek bir statü verilmiştir. Modern devletin temel

da bilinmektedir. (Christopher Pierson, Çev. Burcu Erdoğan ve Neşet Kutluğ, **Modern Devlet**, İstanbul, Chiviyazıları Yayınları, 2015, 2.Baskı s.61) Kent Meclisleri olarak da nitelenmektedir.

⁷⁰ Gökhan Bacık, **Modern Uluslararası Sistem Köken, Genişleme, Nedensellik**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2007, 1.Baskı s.105.

⁷¹ Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, **Tanrı Devletinden Kral Devlete**, İstanbul, İmge Yayınları, 2004, 4.Baskı s.172.

⁷² Recep Boztemur, "Tarihsel Açından Millet ve Milliyetçilik: Ulus-Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi", **Doğu Batı Dergisi**, 2006, Sayı 38.

⁷³ Ayşe Zarakol, **Yenilgiden Sonra Doğu Batı ile Yaşamayı Nasıl Öğrendi**, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2012, 1. Baskı s.107.

⁷⁴ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, İstanbul, Hil Yayınları, 2008, 2. Baskı s. 74.

⁷⁵ Özlem Kaygusuz, "Egemenlik ve Vestfalyan Düzen", **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler** Haz. Evren Balta, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, 2.Baskı s. 33.

vazifesi düzeni değil, kanuna dayalı düzeni kurmak ve işlemlerini sağlamaktır. Modern devlette kanunların işlevselliği sadece vatandaşlarının kanuna itaatinden değil aynı zamanda devletin kanuna karşı itaat ve saygısıyla sağlanmaktadır. Modern devlette herkes için bir kanun vardır, hiç kimse kanunun dışında ve üstünde değildir. Modern devlet varlığını ve devamını, her faaliyetinde kanuna dayalı düzeninden almaktadır.⁷⁶

Modern devlet, halkın vatandaşlık (devlete karşı ortak haklar ve yükümlülükler) ve ulus (hayal edilmiş bir topluluğun kültürel-tarihsel fikirleri) özelliklerini paylaşması anlamında oluşan bir ulus devlet olarak şekillenmektedir. Ulus devlet, zorunlu olarak, homojen bir etno ulusal insan grubuna dayanmamaktadır. Günümüzde çok az sayıdaki modern devletin, yukarıda bahsedilen dar anlamda ulus devlet olduğu değerlendirilmektedir. Modern devlet, bir ulusal ekonomiye dayanmaktadır. Bu ekonomi hem küreselleşmiş hem de yerelleşmiş ekonomik faaliyet bağlamında ortaya çıkmıştır.⁷⁷ Sonuç olarak günümüzde, egemen ulus devlet, bütün toplumlar tarafından bir siyasal örgütlenme biçimi olarak benimsenmiştir. Örneğin Papalık bile, Vatikan adıyla egemen bir devlet biçimini almıştır.⁷⁸

Modern devletin ortaya çıkması ve gelişmesiyle, modern devletler sistemi oluşmuştur. Oluşan bu sistemin, giderek özerkleşen devletlerarasında yeni ve bütünüyle değişik bir ilişki biçimi olarak tanımlanmıştır. Bu ilişki biçimi 1648'de Westphalia Barışı ile başlayan bir dönemdir. Bu sistem yan yana egemen birimlerden oluşmuştur. Devlet, bahse konu sistemde yer alan ve yalnızca kendi çıkarı peşinde koşan, kendinden menkul ve gücünü kendinden alan bir birim haline gelmiştir.⁷⁹ Konuyu destek olması açısından Avrupa'da tarihte yer alan devlet sayılarına bakılacaktır. On üçüncü yüzyılda Avrupa yaklaşık beş yüz ayrı siyasi birimden oluşurken, modern devlet kavramının işletilmesiyle yirminci yüzyıl başlarında bu rakam on dokuz'a düşmüştür. Bu rakam ise ulus devletler ve çok uluslu imparatorluklardan oluşmaktadır. Avrupa, çok uluslu imparatorlukların da parçalanması ile günümüzde ise yirmi sekiz ulus devletten oluşan bir birlik halindedir.

⁷⁶ Şenol Durgun, "Modern Devlet Olmanın Zorunlu Koşulu Ulus-Devlet Midir?", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** Cilt 2, 2000, Sayı 3 ss. 109 -124, s. 112.

⁷⁷ Georg Sørensen, **The Transformation of the State: Beyond the Myth of Retreat**, Newyork, Palgrave Macmillan, 2004, 1.Baskı, s.12.

⁷⁸ A. Nuri Yurdusev, **International Relations and the Philosophy of History: A Civilizational Approach**, New York, Palgrave MacMillan, 2003, 1.Baskı, s.103

⁷⁹ Gianfranco Poggi, Çev. Şule Kut, **Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, 5.Baskı ss. 107 – 111.

Bu bağlamda egemenlik geçmişte farklı güç odaklarının elindeyken zamanla devletin merkezileşme ve güçlenmesiyle devlete doğru bir seyir izlemiştir.⁸⁰

Zamansal Eksen	Tarihi Durak	Toplumsal Söylem	Yönlendirici Bilim	İktidarın Temeli	Siyaseti yönlendiren vasıta	Devlet Biçimi
15 ve 17. Yüzyıllar	Sekülerleşme	Güç sorunu	Askeri Bilim	Ordu, polis	Zor	Mutlak veya güvenlik devlet
17 ve 19. yüzyıllar	Anayasallaşma	Yasallık sorunu	Hukuk bilimi	Cezalandırma sistemi	Yasa	Anayasal devlet
19 ve 20. yüzyıllar	Sanayileşme	Yoksulluk sorunu	Siyasal iktisat	Mali yeterlilik	Para	Sosyal veya refah devleti
20 ve 21. Yüzyıllar	Teknolojik gelişim	Risk sorunu	Bilişim	İletişim ağları	Bilgi	Gözlemci Devlet

Tablo 1.1.: Stefan Lange'nin modern devletin birikimsel oluşumu çizelgesi⁸¹

1.2.4. Devletin Biricikliği

Devleti biricikleştiren belli anahtar özellikler bulunmaktadır. Genel olarak bu özellikler; daimi bir nüfus, belirli bir ülke, bir hükümet ve diğer devletlerle ilişkilere girme ehliyeti olarak sıralanmaktadır.⁸² Bu ilkeler 1933 tarihli "Montevideo Devletlerin Hak ve Yükümlülüklerine İlişkin Sözleşme" de belirtilmiştir.⁸³ Georg Jellinek tarafından oluşturulan bu tanım "Üç Öge Kuramı" olarak adlandırılmıştır.⁸⁴ Devleti biricikleştiren özellikleri Andrew Heywood; egemenlik, kamusalılık, meşruiyet, hükmetme, coğrafi alan olarak sıralamaktadır.⁸⁵ Christopher Pierson ise bu özellikleri; şiddet araçlarının tekeldi denetimi, bölgesellik, egemenlik, anayasallık, kişiler üstü iktidar, kamu

⁸⁰ Kalevi Jaakko Holsti, **The State, War, and the State of War**, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, s.42.

⁸¹ Bob Jessop, s.53.

⁸² Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar**, Ankara, Beta Kitap, 2003, 5. Baskı, s.3.

⁸³ Archie Simpson, "Nations and States", **Issues in International Relations**, Haz. Trevor C. Salmon ve Mark F. Imber, Abingdon, Routledge, 2008, 2.Baskı, s. 52.

⁸⁴ Karl Doehring, Çev. Ahmet Mumcu, **Genel Devlet Kuramı**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2015, 6.Baskı s.24.

⁸⁵ Andrew Heywood, **Politics**, Hampshire, Palgrave Macmillian, 2013, 4.Baskı, ss. 57-58.

bürokrasisi, otorite/meşruiyet, yurttaşlık ve vergilendirme olarak tanımlamaktadır.⁸⁶ Alexander Wendt ise devletin beş özelliği olduğundan bahsetmektedir. Bunlar sırası ile kurumsal-yasal düzen, örgütlü şiddeti meşru kullanım hakkına sahip olan bir örgütlenme, örgütlenmiş bir egemenlik, bir toplum, bir ülke. Wendt bu özelliklerin ilkinin Marksist bakış açısını, ikinci ve üçüncüsünün Weberci bakış açısını, dördüncüsünün Plüralist bakış açısının ve beşincinin ise hepsini ortak bakış açısını yansıttığını belirtir.⁸⁷ Anthony Smith'in konuya bakışı devleti nasıl tanımladığında gözükmektedir. Smith devleti münhasıran diğer toplumsal kurumlardan farklılaşmış ve ondalardan özerk, belli bir toprak parçasında baskı ve zor tekeli uygulayan kamu kurumlarından ibaret gördüğünü belirtir. Smith bu tanımıyla devletin diğer her türlü kurum ve toplumdaki ayrıldığını ve otonom olduğunun vurgusunu yapmaktadır.⁸⁸ Zygmunt Bauman ise devletin özelliklerini; yasa ile yasanın sorumluluğunu üstlenen otoritesi, siyasal formülün çekiciliği, Weber'in yukarıda bahsi geçen "meşrulaştırma" adını verdiği devlete itaat etme iradesi olarak sıralamaktadır.⁸⁹ Bu özellikler genel olarak en büyük yaptırım gücüne sahip olma, vatandaşların zorunlu üyeliği ve yasal ve meşru ceza verme yetkisi üst başlıkları altında değerlendirilebilir.⁹⁰ Genel olarak bir devletin en önemli özelliğinin egemen olması olduğu değerlendirilmektedir. Egemenlik, belli bir bölgede tanınan otoritenin meşru otorite olduğu ve başka hiçbir otoritenin kendi iç işlerine karışamayacağı anlamına gelmektedir.⁹¹ Bu durum devleti diğer uluslararası kişilerden ayıran ve bir devletin bağlayıcı kararlar alabilme kabiliyetini gösteren özelliğidir.⁹²

Egemenlik konusunda İbni Haldun farklı bir bakış açısı taşımaktadır. İbni Haldun devleti insanlar için zaruri bir sosyal kurum olarak görmektedir. Devleti yerleşik hayat ile başlatır zira ona göre göçebe yaşamda devlet olmaz. Devleti sosyal hayatın bir gerekliliği olarak görmektedir çünkü insan yaşamını ve varlığını devam ettirebilmek için bir araya gelip yardımlaşmak zorunda olduğunu değerlendirmektedir. İbni Haldun'da devlet bu zorunluluğu karşılayan yapı olarak gözükmektedir. İbni Haldun

⁸⁶ Christopher Pierson, 2015, s.23.

⁸⁷ Alexander Wendt, **Social Theory of International Politics**, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, s. 202.

⁸⁸ Anthony D. Smith, Çev. Bahadır Sina Şener, **Milli Kimlik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, 6. Baskı, ss. 32-33.

⁸⁹ Zygmunt Bauman, **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, İstanbul, Metis Yayınları, 2014, s.129.

⁹⁰ Ali Öztekin, **Siyaset Bilimine Giriş**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2014, 9.Baskı ss. 49-50.

⁹¹ Georg Sorensen, Sovereignty: Change and Continuity in a Fundamental Institution, **Political Studies**, Cilt 47, 1999 Sayı 3, ss. 590-604, ss. 591-592.

⁹² Faruk Yalvaç, "Devlet", **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Haz. Şaban Kardaş ve Ali Balci, İstanbul, Küre Yayınları, 2015, 4.Baskı s.312.

bunu devletin iki temel özelliğinden birisi olarak değerlendirmektedir. Ona göre devletin ikinci temel özelliği ise yasakçılığıdır. Devlet, insanları birbirlerinin saldırganlığından koruyan yasakçıdır. İbni Haldun'a göre devletin temel unsuru güç, kuvvet ve otoritede ifadesini bulan egemenliktir. Ona göre egemenlik, insan doğasının devlete bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. İbni Haldun insan doğasında olan “gadap” ve “hayvaniyet”in devlete egemenlik olarak yansıdığını varsaymaktadır. Bu bağlamda insanın insanı yönetmesi ve onun üzerinde egemenlik kurmasının psikolojik nedeni, savunma ve galip gelmek gibi insan doğasındaki olguların gadap ve hayvani duygulardan ileri geldiğini değerlendirmektedir.⁹³

Devlet üzerinde de çalışmaları bulunan siyaset bilimci Gianfranco Poggi devleti biricikleştiren özellikleri; organizasyon, farklılaşma, zora dayalı irade, egemenlik, toprak, merkezileşme, bölümlerin resmi koordinasyonu ve modernlik olarak sıralamaktadır. Poggi'ye göre öncelikle devlet bir organizasyondur. Poggi, bir yapının devlet olabilmesi için, siyasal iktidara belli yetkiler verilmiş olması ve bu siyasal iktidarın kendi çıkar ve amaçlarına hizmet eden düzenlemeler marifetiyle yönetilmesi gerektiğini belirtmektedir. Devletin yapısı içinde bu noktada çeşitlilikler oluşmaktadır. Poggi bu çeşitliliklerin ve oluşan büyüklüğün işlevsel halde kalması için devletin tek bir organizasyon halinde kendini ikame ettirmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Poggi farklılaşma kavramını ise devletin iktidarı altındaki bireylerin siyasal olmayan yapılara dair ilgi ve kapasitelerinin olabileceğini varsaydığını, bu kişilere alanlarda gerçekleştirdikleri faaliyetlere dair verdiği temin ve güvence olarak açıklamaktadır. Bu kavramı devletin seküler hale gelmesi ile de örneklendirmektedir. Zora dayalı idare kavramı ile de devletin bir nüfus üzerindeki denetleme ve idare gücü anlatılmak istenmektedir. Poggi egemenlik kavramı ile de devletin hâkim ve denetleyici bir organizasyon olduğunun altını çizmektedir. Toprak kavramı ile de devlet egemenliğinin en temel göstergesi ve sınırını tanımlamaktadır. Merkezileşme kavramını da organizasyonun bütünlüğü üzerinden anlatmaktadır. Poggi devletin bütün bir organizasyon olduğunu belirterek, bu organizasyonun tek tip olması gerektiğini belirtmiştir. Organizasyondaki bu “tek tipliğin” merkezi de devlettir. Bu kavramdan sonra bahsettiği bölümlerin resmi koordinasyonunda ise yukarıda bahsedilen özelliklerin tamamıyla bağlantılıdır. Devlet organizasyon olarak, bir bütündür. Devletin içerisindeki yapıların farklılıklar taşıması bu konuda önemsiz görülmüştür. Bunun nedeni olarak devletin içindeki parçaların, yapıların da bir bütün

⁹³ Fazıl Hüsnü Erdem, “İbni Haldun'un Devlet Görüşü”, **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı 6, 1993, ss.164-167.

olarak hareket etmesi gerektiği düşüncesidir. Bu yüzden her yapının, parçanın, bölümün kendi hareket alanı çerçevesinde hareket etmesi ve bu düzenin sağlanması gerekmektedir. Poggi devlet konusundaki bu özellikleri Charles Tilly'nin "*Reflections on the History of European State-Making*"⁹⁴ adlı makalesini temel alarak yapmıştır. Poggi tanıma modernliği de ilave etmiştir.⁹⁵

1.2.5. Lübnan Devletinin Oluşumu

Lübnan, tarih boyunca temel karakterini büyük ölçüde değiştirmeden, diğer kültürlerin yaşam fikirlerini ve yaşam tarzlarını başarılı bir şekilde özümsemeyi başaran bir yapıdır. Lübnan'ın siyasi tarihi, yerel ve ulusal politikadaki ilkel bağların kalıcılığına dair örnek kanıtlar sunmaktadır. Smith'in de belirttiği üzere bir ülkenin kültürel kaynakları ve gelenekleri dini ve etnik kimlikten ciddi ölçüde etkilenmektedir. Lübnan'da bu ilksel bağlar daha kuvvetli bir şekilde yer tutmaktadır.⁹⁶ Bu durum Lübnan'da ulus ve devletin şekillenme sürecini derinden etkilemiştir. Lübnan'daki dini çeşitlilik kimlik konusunda ciddi sorunlara yol açan etmenlerin başında gelmektedir. Lübnan'da ilkel bağlar, çoğunlukla kişisel ve akrabalık rekabetleri yaşanan çatışmaların çıkış noktasını oluşturmuştur. İdeolojik tutumlar da akrabalık bağlılığı ile desteklenmiştir.⁹⁷ Lübnan'da dini yapıların ve anlayışların rolü dikkate alınmadıkça, Lübnan siyasetine dair bir yorumlama, tanımlama tam manasıyla yapılamayacaktır. Zira Lübnan'da hükümet ve siyasi organizasyon dini yapının izlerini taşımaktadır.

Lübnan devletine giden yol fiili olarak Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile başlamıştır. Milliyetçilik düşüncesi Orta Doğu bölgesinde daha önce girmiş olsa da ve hatta Lübnan'da etkileri gözükse de sürecin ete kemiğe bürünmesi Orta Doğu'nun Osmanlı Devleti yönetiminden çıkması ile başlamaktadır. Savaşın sona ermesi ile yayılan Wilson İlkeleri ve Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecine girmesi Lübnan eliti üzerinde etkiler bırakan iki temel gelişmedir. Savaş öncesi dönemde Lübnan'da Osmanlı Devleti'ne bağlılık en güçlü politik kanaat olarak ön plandadır. Ayrı bir Lübnan devleti fikri tam olarak Lübnan genelinde taşınan bir düşünce değildi. Savaş

⁹⁴ Tilly bu makalesinde devleti; belirli sınırları olan bir bölgede yaşayan bir nüfusu idare eden bir organizasyon, aynı toprak sınırları içerisinde faaliyet gösteren diğer organizasyonlardan farklılaşmış, özerk, merkezileşmiş ve bölümleri birbiriyle resmi bir koordinasyon içinde çalışan olarak tanımlamıştır. (Gianfranco Poggi, Çev. Aysun Babacan, **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, 5.Baskı s.27.)

⁹⁵ Gianfranco Poggi, Çev. Aysun Babacan, **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, 5.Baskı ss. 27–32.

⁹⁶ Anthony Smith, Çev. Ayhan Küçük, **Seçilmiş Halklar**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2018, s.50.

⁹⁷ Samir Khalaf, Primordial Ties and Politics in Lebanon, **Middle Eastern Studies**, Cilt. 4, 1968, Sayı 3, ss. 244-253.

öncesinde Lübnan'ın ya Osmanlı ya da Suriye bayrağı altında kalması fikri Lübnan'daki elitler arasındaki genel kanı olarak görülmüştür. Ancak savaş sonunda Lübnan eliti ellerinde var olan otonomi⁹⁸ taleplerini bir üst seviyeye yani bağımsızlık aşamasına taşıyabileceğinin farkına varmıştır.⁹⁹ 1861 Lübnan Nizamnamesi ile başlayan süreç Lübnan'da toplumsal barışın sağlanmasını sağlamıştır. Tesis edilen huzur ve sükûnet ortamı birliktelik duygusunun artmasına neden olmuştur. Böylece bağımsızlığa giden süreç bir manada başlamıştır.

1916'da gizli olarak yapılan Sykes-Picot görüşmelerinde ve 1920'de San Remo Konferansı'nda savaşın galiplerinden İngiltere ve Fransa Ortadoğu'da oluşturulacak olan manda rejimleri hakkında kendi aralarında anlaşmışlardır. Bu çerçevede Suriye, Lübnan, Irak ve Filistin'de manda yönetimler oluşturulacağı belirlenmiştir. Bunlardan ilk ikisinin Fransa diğerlerinin ise İngiltere mandasında olması kararlaştırılmıştır. Sykes-Picot Anlaşması imzalanması Lübnan'ının geleceği için kritik bir önem taşımaktadır. Aslında Sykes-Picot Anlaşması Lübnan'ın Arap olan bölgeden ayrılıp Fransız himayesi altında bağımsızlığa gideceği yolu başlatan süreç olmuştur.¹⁰⁰ Alınan bu kararlar Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması ile Osmanlı Devleti tarafından da kabul edilmiştir.¹⁰¹ 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması sonrasında Lübnan Suriye'den ayrılarak sınırları çizilmiştir. Sonuç olarak Lübnan Osmanlı Devleti'nde ayrıcalıklı bir sancak iken Birinci Dünya Savaşı sonunda Fransız mandası altında bağımsızlığa giden yola girmiştir. Çünkü manda yönetimleri Wilson İlkeleri doğrultusunda yerel halkı bağımsızlığa hazırlama, devletin ve kurumların inşası için yardım etme görevini taşımaktaydılar.¹⁰²

1 Eylül 1920 yılında kurulan manda yönetimi ile Lübnan'da modern devletin ilk adımlarının atılmıştır. Lübnan'da bağımsızlığa giden süreç; içte başlayan küçük kıpırdanmaların etkisinden çok dıştan gelen destekler tarafından şekillenmiştir. Şu durum da unutulmamalıdır ki; Ortadoğu ve yakın çevresinde yer alan devletler

⁹⁸ 1861 Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ile Lübnan'da yönetim mezhepler arasında sağlanan bir denge ile Lübnan içine bırakılmıştır.

⁹⁹ Asher Kaufman, **Reviving Phoenicia: The Search for Identity in Lebanon**, Londra, I.B. Tauris, 2004, s.8.

¹⁰⁰ Meir Zamir, **The Formation of Modern Lebanon**, Londra, Cornell University Press, 1985, ss. 40-41.

¹⁰¹ Arthur Goldschmidt Jr. Ve Lawrence Davidson, Çev. Aydemir Güler, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, İstanbul, Doruk Yayınları, 2011, s. 291.

¹⁰² Antony Best, J. M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, Çev. Taciser Ulaş Belge ve Emel Kurt, **Uluslararası Siyasi Tarih Yirminci Yüzyıl**, İstanbul, Yayınodası Yayınları, s.92.

incelendiğinde birçoğu¹⁰³ Avrupalı bir gücün etkisinde ciddi süreler geçirdikten sonra bağımsızlıklarını kazandıdır. Avrupalı devletler sömürge, manda yönetimi ya da antlaşma ile ilgili devletlerin otoritesinde söz sahibi olmuştur. İran, Umman, Türkiye ve Suudi Arabistan bu konuda istisna kalan ülkelerdir.¹⁰⁴ Bu bağlamda dış etmenler ile bağımsızlığın şekillenmesinin bölge genelinde alışıla gelmiş bir süreç olarak kabullenildiği görülür.

Fransa, Ağustos 1920'de Lübnan'ın sınırlarını yaratmıştır. Kıyı şeridinde Beyrut, Tire, Sayda ve Trablus'un yanı sıra iç bölgelerdeki Beka Vadisi'nin ilhak edilmesiyle yeni Lübnan oluşturulmuştur. Bu sınırlar, Marunilerin egemenlik iddia ettikleri "tarihi sınırlardır". Bu sınırlar Marunilerin politik tutumun yanında ekonomik olarak Akdeniz'e çıkışı olan bir liman ve verimli tarım arazileri de barındırmaktaydı. Bu bağlamda yeni Lübnan'ın ekonomik bağımsızlığı da düşünülmüştür.¹⁰⁵ Maruniler bu sınırlar ile Lübnan'ın ekonomik olarak kendi kendine yetebilen bir ülke olmasını hedeflemekteydiler. Fransızlar yarattıkları bu sınırlarla Bulus Nujaym'ın 1919'da ortaya koyduğu Grand Liban tezi bir manada hayata geçirmiştir.¹⁰⁶ Manda yönetimleri süresince yaşanan Suriye-Fransa ve Suriye-Lübnan gerilimlerinin ana nedeni çizilen bu sınırlar olduğu da vurgulanması gereken bir diğer husustur.¹⁰⁷

Sınırların çiziminde Lübnanlı aktivistlerin önemli etkileri olmuştur. Fransız heyetini Lübnan'ın tarihi sınırları olduğu konusunda ikna etmiş ve yönlendirmişlerdir. Bu konuda General Beaufort tarafından seksen yıl önce çizilen bir harita referans alınmıştır.¹⁰⁸ Çizilen sınırlar detaylı incelendiğinde bünyesinde farklı halkları ve hükümet gelenekleri olan üç bölgeyi kapsıyor olduğu görülmektedir. Sınırlara etnik olarak bakılacak olunursa; kuzey bölgesi esas olarak Marunilerin, güney bölgesi Dürzi ve Hristiyanların yaşadığı Lübnan Dağı bölgesi ile Müslüman ve Hristiyanların oturduğu kıyı kentleri ve nüfusu esasen Şii olan, Lübnan Dağı'nın doğusuna ve güneyine düşen bazı kırsal bölgeler olduğu görülür. Bu bölgelerin birincisi önce kendi

¹⁰³ Cezayir, Bahreyn, Mısır, Irak, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya, Fas, Filistin, Katar, Suriye, Tunus, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen.

¹⁰⁴ Michele Penner Angrist, **Politics and Society in the Contemporary Middle East**, Colorado, Lynne Rienner Publishers, 2013, s.13.

¹⁰⁵ David Hirst, Çev. Timur Demirtaş, Ömer Behram Özdemir ve Ayşe Selcan Özdemirci, **Küçük Devletlerden Sakının Lübnan Ortadoğu'nun Savaş Alanı**, İstanbul, İyi Düşün Yayınları, s.29.

¹⁰⁶ Marwan Buheiry, **Beirut's Role in the Political Economy of the French Mandate 1919-1939**, Londra, Centre for Lebanese Studies, 1991, s.7.

¹⁰⁷ Meir Zamir, **Lebanon's Quest: The Road to Statehood 1926-1939**, Londra, I.B Tauris, 1997, s. 5.

¹⁰⁸ Carol Hakim, **The Origins of the Lebanese National Idea, 1840-1920**, Kaliforniya, University of California Press, 2013, s. 46.

emirleri altında, daha sonra Osmanlı Devleti'nin imtiyazlı bir bölgesi olarak, uzun bir ayrı yönetim geleneğine sahip olan bir bölgedir. İkinci ve üçüncü bölgeler ise Osmanlı Devleti'nin parçası iken Fransız manda hükümeti tarafından Lübnan ile bütünleştirilmiş parçalardır.¹⁰⁹ Sınırların bu şekilde genişlemesi sonucunda Lübnan nüfusunda Sünni ve Şiilerin sayısı artmaya başlamıştır. Lübnan'ın eskiden olan Maruni ve Dürzi yoğunluklu nüfus yapısı yeni sınırlar ile değişime uğramıştır.

Lübnan'da devlet iki önemli etmen çevresinde kurulmuştur. Bunlardan ilki Hristiyanların üstün konumda yer almaları diğeri ise Avrupalı bir gücün himayesi altında kurulmasıdır. Bu iki etmene kuruluş esnasında Müslümanlar ciddi tepki göstermiştir. Çünkü Müslümanlar geniş bir Suriye projeksiyonu içerisinde yer alan bir Lübnan düşüncesi taşımaktaydılar. Özellikle Sünni nüfus birleşmiş bir Suriye özelinde birleşmiş bir Arap dünyası tahayyül etmekteydi. Sünniler Fransa'nın Lübnan üzerindeki yukarıda belirtilen düşüncelerini ise emperyalist bir oyunun parçası olarak değerlendirmekteydi. Sünni camia, Fransız politikasını; emperyalizmin böl ve yönet anlayışının Lübnan ve Arap coğrafyası üzerine yansması olarak tanımlanmaktaydı.¹¹⁰

Lübnan'da Mutasarrıflık rejimi sonrasında yoğun bir bağımsızlık talebi yaşanmamıştır. Oluşan bağımsızlık talebi ise yurt dışında yaşayan Lübnanlı elitlerden gelmiştir. Bu yüzden Lübnan ve hatta bölgenin Birinci Dünya Savaşı ile oluşan ortama hazırlıksız yakalandığı görülür. İçte bağımsızlık yanlısı, ulus devlet kurmak ya da kendi egemenliğini tesis için mücadele eden güçlü bir örgütlenmenin olmayışı meselenin manda sürecine gitmesini sağlamıştır. Savaş süresince Osmanlı Devleti'nin bölgeye yönelik olumsuz eylemleri Lübnan'da bağımsızlık fikrini ateşlemese de Osmanlı'dan kopma fikrini kolaylaştırmıştır. Bölgede bulunan Osmanlı Dördüncü Ordusu Komutanı Cemal Paşa'nın uygulamaları Lübnan halkına ciddi travmalar yaşatmıştır. Sonuç olarak Lübnan'da bağımsızlık süreci dıştan itici bir güç neticesinde oluşmuştur.

Lübnan'da devletin oluşumu ile ilksel bağlar üzerinden tesis edilmiş bir yönetim yerini devlet ve hükümet üzerinden inşa edilen bir yönetim anlayışına bırakmıştır. Manda dönemi ile Lübnan'da devlet organizasyonunun ve demokrasinin

¹⁰⁹ Albert Hourani, Çev. Yavuz Alogan, **Arap Halkları Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 493.

¹¹⁰ Abbas Kelidar ve Michael Burrell, 1976, s.5.

gelişmesine katkı sağlamıştır.¹¹¹ Manda yönetiminin Lübnan'a dil, kültür ve yaşam biçiminin gelişmesi yönünden de katkıları olmuştur. Bu durumun en belirgin yansımasının günümüzde halen daha Fransızcanın Lübnan'daki yaygın kullanımıdır.¹¹² Manda sürecinin bir diğer ürünü olan anayasa ile ulusal birliğin sağlanmasında olumlu katkılar sağlanmıştır. Anayasa ile Lübnan'da mezhepsel yapının varlığının devam etmekle birlikte ulusal konularda mezhepler arasında fikir birliğinin sağlanabileceği de doğrulanmıştır. Anayasanın kabulünden sonra, on yıldan az bir süre içerisinde, Lübnan toplumu Batılı, demokratik parlamenter sistemi kendi yapısı içine entegre etmeyi başarmıştır. Bu entegrasyon sürecinde yaşanan en büyük zorluk ise manda yönetiminin yaşattığı sıkıntılardır. Lübnanlı politikacılar bu süreç içerisinde önemli sorumluluklar üstlenmiştir. Anayasa süreci 1943 yılında Lübnan toplumun üzerinde mutabık kaldığı Ulusal Pakt sürecinin hazırlayıcısı da olmuştur.¹¹³ Lübnan anayasası ayrıca Orta Doğu bölgesinde Türkiye ve İran'ın ardından hazırlanmış olan üçüncü anayasa olmuştur.¹¹⁴

Bu gelişmeler sonucunda 7 Ekim 1943 tarihinde Lübnan'da Müslüman ve Hristiyan liderler bir araya gelerek ülkenin kaderi konusunda bir ortaklığa imza atmışlardır. İki toplumun lideri olan Bishara el-Khuri ile Riad el-Sulh arasında sözlü bir anlaşma olan "Ulusal Pakt" aslında Lübnan devletinin temeli olarak görülebilir. Osmanlı devleti döneminde elde edilen otonomi ile başlayan süreç, Birinci Dünya Savaşı sonunda manda yönetimi ile hazırlık aşamasına geçmiş ve Ulusal Pakt ile bağımsız Lübnan devletini doğumu ile son bulmuştur. Ulusal Pakt ile Lübnan'da bir yeni bir sistem inşa edilmemiştir. Ulusal Pakt ile bu süreçte yaşanan kazanımların yanına bağımsızlık ilave edilmiştir.¹¹⁵ Ulusal Pakt Lübnan kimliğini inşa etmiştir.¹¹⁶ Ulusal Pakt ile Lübnan; Hristiyan ya da Müslüman Arap olarak tanımlanmaktan çıkmıştır. Ulusal Pakt Hristiyan'ı Araplaştıran, Müslümanı da Lübnanlaştıran bir unsur olmayı hedeflemiştir.¹¹⁷ Ayrıca Ulusal Pakt ile Lübnan politik hayatı Batı liberal

¹¹¹ Victor Ayoub, "Resolution of Conflict in Lebanese Village", **Politics in Lebanon**, Haz. Leonard Binder, New York, John Wiley & Sons Inc., 1966, ss. 23-24.

¹¹² İlyas Sözkese, Lübnan'ın Demografik Yapısı, **Ufuk Ötesi**, Sayı 7, 2002, s.23.

¹¹³ Meir Zamir, 1997, s.28-29.

¹¹⁴ Pierre Rondot, "The Political Institutions of Lebanese Democracy", **Politics in Lebanon**, Haz. Leonard Binder, New York, John Wiley & Sons Inc., 1966, ss. 127-128.

¹¹⁵ Malcom H. Kerr, "Political Decision Making in a Confessional Democracy", **Politics in Lebanon**, Haz. Leonard Binder, New York, John Wiley & Sons Inc., 1966, ss. 188-189.

¹¹⁶ Bud B. Khleif, "The Ethnic Crisis in Lebanon: Towards a Socio-Cultural Analysis", **Sociologus**, Cilt 34, 1984, Sayı 2, s. 127.

¹¹⁷ Caroline Attie, **Struggle in the Levant: Lebanon in the 1950s**, London, I.B. Tauris, 2004, s. 9.

demokrasi anlayışını benimseyen çok mezhepli katılımın yaşandığı bir politik sisteme evrilmiştir.

1.3. Westphalia Devletler Sistemi

Genel kabul gören görüşe göre, modern dünyanın temelleri on yedinci yüzyılda Avrupa’da atılmıştır. Bu temelin kaynağını ise Westphalia Barışı ve bu barışın inşa ettiği sistem oluşturmaktadır. Bu sistem ile modern siyaset anlayışına dayalı bir devlet anlayışı ve devletlerarasında herhangi bir üstün otoritenin olmadığı anarşik bir ortamda, çıkar ve güce dayalı bir ilişki biçimi ortaya çıkmıştır.¹¹⁸ Westphalia Sistemi, uluslararası topluluğun bilincinde muazzam bir toplumsal gücü gösterebilen ve stratejik olarak büyük bir sosyal gücü kullanabilen organik bir araç olarak işlev görmektedir.

Westphalia Barışı’nın Avrupa’da Otuz Yıl Savaşları’nı sona erdirerek 1648 yılında imzalanmıştır. Westphalia Barışı’nın mevcut devlet sisteminin gelişiminde bir değerler dizisi değişikliği oluşturduğunu kabul edilmektedir. Westphalia Barışı uzun süredir uluslararası ilişkilerin modern sisteminin temel taşı olarak kabul edilmektedir. Bu konuya dair bir örnek verilecek olunursa; 1 Temmuz 2002’de Lahey’de faaliyete geçen Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin kurucu metni olan Roma Statüsünde Westphalia Sistemi’nden kaynaklanan egemenliğin kutsallığa atıfta bulunmaktadır.¹¹⁹ Uluslararası kamu hukuku akademisyenleri de disiplinlerinin başlangıcını Westphalia Barışı’na götürmektedirler. 1648’nin özgünlüğü bahse konu disiplin için önemlidir, çünkü uluslararası kamu hukukunu rasyonel bir felsefe, devletlerin hizmetinde ve dinsel olana kültürel miras olarak konumlandırmaktadır.¹²⁰

1.3.1. Westphalia Barışı

Westphalia Barışı’na giden sürece bakılacak olunursa; 1520’lerde başlayan Martin Luther liderliğindeki Protestan reformcular Orta çağ Avrupası’nın önemli kurumlarından birisi olan kiliseyi yapmış oldukları aleyhte çalışmalar ile ciddi ölçüde eleştirmişlerdir. Luther ve arkadaşları örgütlü kilisenin sahip olduğu ayrıcalıklar ve bu ayrıcalıkların ürünü olan değerlendirdikleri yozlaşmaların karşısında yer almışlardır.

¹¹⁸ Erol Kurubaş, “Dünya Politikasının Dönüşümü ve Uluslararası İlişkiler Çağı”, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Haz. Ali Balcı ve Şaban Kardaş, İstanbul, Küre Yayınları, 2015, 4. Baskı s.20.

¹¹⁹ Stephane Beaulac, “The Westphalian Model in Defining International Law: Challenging the Myth”, **Australian Journal of Legal History**, Sayı 8, 2004, ss.182-185.

¹²⁰ David W. Kennedy, “A New Stream of International Law Scholarship”, **Wisconsin International Law Journal**, Sayı 7, 1988, s. 14.

Bu fikir ayrılığının sonucunda Katolik Kilisesi ile Protestan temsilciler arasında 1618-1648 yılları arasında süren Otuz Yıl Savaşları yaşanmıştır. Bahse konu savaş çetin bir mücadele şeklinde geçmiştir. Örneğin dönemin Almanya nüfusunun yüzde yirmisi bu savaşta hayatını kaybetmiştir.¹²¹ Westphalia Barışı bu çatışmaları sonlandıran antlaşma olmuştur.

Westphalia Barışı Avrupa siyasi tarihinin en önemli kilometre taşı olarak kabul görmektedir. Bu antlaşmayla ülke yöneticileri kendi ülkelerinin içerisinde dinin kamusal icrası üzerinde daha fazla denetim kurmaya başlamış ve bu sayede ulusal seküler otorite Papalık Kurumu karşısında üstün konuma geçmiştir. Bunun doğal sonucu olarak Papalık kurumunun otoritesi zayıflamış ve daha önceki dönemde Papalığın süzereni olarak nitelenebilecek devletin statüsü artmıştır.¹²²

24 Ekim ve 15 Mayıs 1648 tarihlerinde ayrı ayrı imzalanan Osnabrück ve Münster Antlaşmaları ile kurulan Westphalia Barışı ile devletler aynı zamanda dış egemenliklerini de tesis etmişlerdir. Westphalia Barışı ile devletler uluslararası özne işlevi ve yetkisi kazanmıştır.¹²³ Westphalia ile modern devlet kavramı oluşmaya başlamış ve kurulan sistem ile de güçlendirilmiştir. Bu sistem ile devlet egemenliği zaman içinde kabul görmüştür.¹²⁴ Westphalia, devleti meşru bir olgu olarak tanımlayarak egemenliğin ilk yüzünü ortaya çıkarmıştır.¹²⁵ Westphalia Barışı ile kurulan sistem devletler tarafından oluşturulmuş, devlet arasındaki ilişkileri düzenlenmiş ve her daim devletlerin çıkarlarını ön planda tutmayı amaçlanmıştır.¹²⁶ Ancak unutulmamalıdır ki 1648 yılında Westphalia Barışını tesis edenler yeni bir dünya düzeni yarattıklarının farkında değillerdi.¹²⁷

¹²¹ Peter Mandaville, **Islam and Politics**, Londra, Routledge, 2014, 1. Baskı s. 11.

¹²² Rod Hague ve Martin Harrop, **Siyaset Bilimi Karşılaştırmalı Bir Giriş**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2016, 1.Baskı, s.37.

¹²³ Mustafa Bayram Mısır, "Egemenlik", **Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler Disiplinler Arası İlişkiler**, Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytekin, İstanbul, Yordam Yayınları, 2012, 1. Baskı s.62.

¹²⁴ Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, Çev. Ayşe Özbay Erozan, **Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti**, Ankara, Nobel Yayınları, 2014, 5.Baskı s.71.

¹²⁵ Daniel Philpott, "Westphalia, Authority and International Society Authors", **Political Studies** Cilt 47, 1999, Sayı 3 ss. 566–589 s.581.

¹²⁶ Jan Klabbbers, "(I Can't Get No) Recognition: Subjects Doctrine and the Emergence of Non-State Actors", **Nordic Cosmopolitanism: Essays in International Law for Martti Koskenniemi**, Haz. Jarna Petman ve Jan Klabbbers, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2003, s.355.

¹²⁷ Luis Motta, "A Critical Review on The Consensus Around The Westphalian System", **Janus.net e-journal of International Relations**, Cilt 3, 2012, Sayı 2, ss.17-42 s.18.

Yukarıda da belirtildiği üzere Otuz Yıl Savaşları Venedik Cumhuriyeti'nin yaptığı arabuluculuk ile ortaya çıkan Osnabrück ve Münster Antlaşmaları ile sonlandırılmıştır. Bu antlaşmalar ile Osnabrück'te yaşanan din temelli çatışma sona erdirilmiştir. Mutabık kalınan antlaşmalarla askeri alanda düşmanlıklar sona erdirildi, daha önceki ihlaller ve karışıklıklara dair genel af çıkartıldı, ekonomik alanda çeşitli konularda mutabakat sağlanmıştır. Hristiyan anlayışı temelli evrensel ve ebedi bir barış ilan edilmiştir. Din özgürlüğü tesis edilmiştir. Siyasal iktidarın kutsal temeli zayıflatılmıştır. Westphalia Barışı ile devleti merkeze alan, egemen ulusal devletler oluşmaya başlamış, hepsi eşit, başka devletlerin işlerine karışmama ilkesi ile korunan, merkezi ve seküler kurumları olan, devletlerarası ilişkilerde güç dengesine riayet eden ve bu ilişkilerin uluslararası hukuk tarafından yönetilmesin benimseyen, Avrupa merkezli bir anlayış gelişmiştir.¹²⁸

Westphalia Barışı metinlerinde yer alan dini eşitlik ilkesi uluslararası garanti altındaki barış başlığı altında belirtilmiştir. Bu sayede din özgürlüğüne evrensel bir güvence sağlanması amaçlanmıştır. Benzer bir şekilde barış konusu da işlenmiştir. Barışın sürdürülmesi ve yürürlükte kalması için uluslararası destek beklentisi olduğu belirtilmiştir. Bu amaçla tüm tarafların hiçbir ayırım gözetmeden barışı koruyup, savunacağı belirtilmiştir. Westphalia Barışı'nın uluslararası boyuttaki bir diğer önemi de uluslararası hukukun başlangıç noktası olarak görülmesidir. Westphalia Barışı ile uluslararası hukukun dinsel kanadı yıkılıp yerine eşit, cumhuriyetçi ve monark devletlerin geçmesi sağlanmıştır.¹²⁹ Westphalia ile devlet iktidarı ve devletlerarası ilişkilerde ana etmen olan "religio" yıkılmış yerini "natio" almıştır.¹³⁰

1.3.2. Westphalia Barışı'nın Uluslararası İlişkilere Etkileri

Westphalia Barışı'nın uluslararası ilişkiler tarihi açısından başat dönüm noktalarından birisidir. Westphalia, imparatorluk ve kilisenin hiyerarşik talepleriyle belirlenen karışık, anlaşılması güç ilişkilerin yerine modern egemen devletlerarasında resmîyet kazanan ilişkileri getirmiştir.¹³¹ Westphalia Barışı'nı hazırlayacak olan konferanslar Avrupa'nın en büyük konferanslarından sayılmaktadır. Westphalia'dan önceki uluslararası toplantılar dini nitelikteyken, Westphalia devlet, savaş ve iktidar

¹²⁸ Motta, a.y. ss. 23-32.

¹²⁹ Leo Gross, "The Peace of Westphalia, 1648-1948", **The American Journal of International Law**, Cilt 42, 1948, Sayı 1 ss. 20-41 ss. 22-26.

¹³⁰ Zygmunt Bauman ve Carlo Bordoni, Çev. Yavuz Alogan, **Kriz Hali ve Devlet**, İstanbul, İthaki Yayınları, 2018, s.50.

¹³¹ Benno Teschke, Çev. Bülent Şimşek, **1648 Söylencesi Sınıf, Jeopolitik ve Modern Uluslararası İlişkilerin Kuruluşu**, İstanbul, Can Yayınları, 2017, 1.Baskı s.21.

sorunlarının tartışıldığı laik bir konferanstır. Konferansta Papalık temsilcisi dinlenmemiş ve antlaşma metni Papa'ya imzalatılmamıştır.

Westphalia ile birlikte Avrupa, kendi yasalarına göre hareket eden, kendi siyasal ve ekonomik çıkarlarını izleyen, serbestlik içinde ittifaklar kuran ve bozan, savaş ile barış arasında güç dengesi kurallarına göre durum değiştiren, elçi gönderip kabul eden bağımsız ve özgür devletlerden oluşmaya başlamıştır.¹³² Westphalia dinin uluslararası politikadan arındırılması, devletin egemenliği, devletlerin eşitliği ilkesi, güç dengesi, kolektif güvenlik, seçici müdahale anlayışı, moral değerlerinin ikinci plana itilmesi, reel politik kavramının meşruiyeti gibi dönüşümleri sembolize etmektedir. Bunlardan dolayı modern sistemin başlangıcı olarak Westphalia kabul edilmektedir.¹³³ Westphalia Barışı ile günümüz modern devletinin haklarının ve sınırlarının üzerinde temellendiği ilkeler oluşmuştur.¹³⁴

Westphalia Barışı ile uluslararası ilişkilere yeni bir birim gelmiştir: Egemen ve teritoryal devlet. Ve bu yeni birimle bağlantılı uluslararası toplum da yeniliğin devamıdır. Westphalia Barışı'nın ürünü olarak niteleyebileceğimiz devlet ilk olarak sınırlarını belirlemiş, sonra merkezi yönetimi tesis etme çabasına girişmiştir. Bu yeni düzenlemeler öncesinde olanlarla keskin bir karşıtlık içerisinde olmuşlardır. Uluslararası ilişkilerde yeni bir birim olan devlet yeni bir uluslararası ortamın doğmasını da sağlamıştır. Egemen devletlerden kurulu bir uluslararası devletler toplumu ortaya çıkmıştır.¹³⁵

Westphalia Barışı ile oluşan devletler, birbirlerini karşılıklı olarak eşit kabul etmelerine dayanan bir diplomasi inşa etmişlerdir. Westphalia Barışı'nın inşa ettiği uluslararası düzende din temelinin yıkıldığını yukarıda bahsedilmiştir. Yeni gelen düzende ise askeri ve siyasi düşünceler yeni temel oluşturmuşlardır. Yeni oluşturulan uluslararası sistemdeki münhasır egemenlik takıntısı göz önüne alındığında sistemin politik yapısının anarşik olmasının kaçınılmazdır. Uluslararası siyasette devletler kendileri açısından yalnızdır ve askeri güvensizlik hâkimdir. Devletler hayatta

¹³²Oral Sander, **Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e**, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları, 2006, 15. Baskı, ss.100-101.

¹³³ Gökhan Bacık, "Westfalyan Sistemin Direnişi: 11 Eylül ve Uluslararası Politika", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 3, 2006, Sayı 10, ss. 53-84 s. 58. Barry Buzan ve Richard Little, "Beyond Westphalia? Capitalism After The "Fall"", **Review of International Studies** Sayı 25, 1999, ss. 89-104 s.90.

¹³⁴ Zygmunt Bauman ve Carlo Bordoni, ss. 42-43.

¹³⁵ Fuat Keyman, Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 3, 2006, Sayı 9, ss. 1-20 s.4.

kalabilmek için güce ihtiyaçları vardır. Devletlerin güç peşinde olmaları da askeri çekişmeler ve güvenlik ikilemi yaratmıştır. Bu durumda anarşinin kaynağı olmuştur.

Westfalyan uluslararası düzen özellikle realist ve neorealist uluslararası ilişkiler teorilerinde açıklanmıştır. Uluslararası ilişkilerde realist bakış Westphalia modelinin evrensel bir model olabileceğini varsaymaktadır. Realist bakış devlet, güç dengesi, güvensizlik ve rekabetin uluslararası sistemin ana hatları olduğunu vurgulamaktadır. Realistler askeri rekabet ve savaş siyasetinin uluslararası gündemi domine ettiğini ve devletlerin bu konulara önem atfettiğini belirtmektedir. Realistler günümüzde de uluslararası ilişkileri Westphalia Barışı perspektifinden okumaktadır. Liberal bakış ile çeliştikleri temel noktalardan birisini de bu oluşturmaktadır.¹³⁶

Westphalia Barışı ile uluslararası sisteme birtakım yenilikler gelmiştir. Bunlar: Güç dengesi, egemenlik, uluslararası hukuk ve diplomasi şeklinde sıralanmaktadır. Westphalia Barışı ile oluşan modelde; uluslararası sistem, anarşik yapıda bulunan rasyonel devletlerin aralarındaki iş birliği ve çatışma ile karakterize edilmiştir. Yapının diplomasi, hukuk ve çok taraflılık ilkeleri ile çoğulculuk normlarını yansıttığı değerlendirilmektedir. Bu modelde politik birimlerin egemenliği, teritoryal yapı ve karşılıklı iç işlerine müdahale etmeme anlayışları sistemin temel ilkeleri olmuşlardır.¹³⁷ Ancak zaman içerisinde açıkça görülmüştür ki bu temel ilkeler kolaylıkla göz ardı edilebilmiştir. Egemenlik her ülke için aynı seviyede bir anlam teşkil etmemiş, siyasi, askeri ve ekonomik açılardan güçlü olan devletlerin egemenlik kavramları ve bu kavramları bakış açıları diğerleri ile bir olmamıştır. Keza iç işlerine müdahale etmeme anlayışında da birçok gri alanın varlığı ortaya çıkmıştır.

Westphalia Barışı ile Avrupa haritası yeniden çizilmiştir. Bağımsızlık vurgusu ortaya çıkmıştır. Westphalia Barışı Avrupa'da yapılan ilk genel kongredir. Bu kongrede devletler temsil edilmiş, temsile ve işleyişe dair ortak kurallar oluşturulmuştur. Milliyetçiliğe giden yol da başlatılmıştır. Uluslararası camianın oluşması sağlanmıştır. Westphalia Barışı uluslararası ilişkiler disiplini için önemli bir simge olarak ön plana çıkmıştır. Bahse konu önem Westphalia ile Orta Çağ'ın ana bileşenlerinden Hristiyanlık, feodalizm veya imparatorluk kavramlarından ziyade

¹³⁶ Barry Buzan ve Richard Little, s.90.

¹³⁷ Edward Newman, "Failing States and International Order: Constructing a Post-Westphalian World", **Contemporary Security Policy**, Cilt 30, 2009, Sayı 3 ss. 421-443 s.442.

bağımsız egemen devletlere dayanan yeni bir uluslararası düzene girmiş ve sistemleştirilmiş olmasındandır.¹³⁸

Westphalia Barışı'nın getirdiği yeniliklerden birisi olarak değerlendirilen güç dengesi gücün uluslararası sistemde nasıl dağıtılacağını göstermeyi amaçlamaktadır. Kurulan yeni sistemde din etkisinden bağımsız olan devletler kendi çıkarlarına göre hareket etmeye başlamışlardır. Bu amaçla değişik çıkarlar doğrultusunda ittifaklar kurabilen devletler grubu ortaya çıkmıştır.¹³⁹ Bu noktada esas olarak askeri güç ve kapasiteye odaklanılmıştır. Ekonomik güce de önem verilmiştir. Ekonomik güce atfedilen önem zamanla artmıştır. Günümüzde geline nokta kimi düşünürler tarafından ekonomik gücün askeri gücün önünde yer aldığı savunulmaktadır. Güç dengesi temel olarak hegemonyanın önüne geçmektedir. Uluslararası sistemin ve aktörlerinin bağımsızlığını korumaktadır. Uluslararası hukukun işlemesi, uluslararası kurumların çalışması için gerekli şartları sağlamaktadır. Olası bir çatışmada taraf olmayan diğer ülkelerin askeri cevap verebilme ihtimalinden dolayı savaş çıkma ihtimalini azaltan bir yapıyı oluşturmaktadır.

Savaş, devletlerarasındaki uyumsuzlukların sonucunda ortaya çıkar. Westphalia Barışı'nın getirdiği yeniliklerden birisi olan güç dengesi sistemi ile devletlerin güçlerinin birbirine denk, ittifakların esnek ve ulusal çıkar odaklı olduğu sistemde diplomasinin savaştan daha kolay bir anlaşma, uyumsuzlukları çözme yöntemi olarak ortaya çıkmasıdır. Bu sayede savaşlar diplomasinin çaresiz kaldığı yerlerde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda devletler anlaşmazlıklarını direk savaş yoluyla çözme bırakmıştır.¹⁴⁰ Westphalia Barışı Avrupa'da savaşı ortadan kaldıramadı ancak önemini ve yoğunluğunu azaltmıştır. Avrupalı devletler birbirlerine üstünlük kurabilmek için mücadelelerine devam etmişlerdir ancak bu mücadele savaş önemli bir etmen olmaktan çıkmıştır.¹⁴¹ Westphalia Barışı ile tesis edilen sistemde farklı büyüklük ve kapasitedeki devletler, sistem içinde kendi yerlerini ve rollerini tanımlamışlar. Bu tanımla diğer devletler tarafından da kabul görür hale gelmiştir. Bu

¹³⁸ Stephen D. Krasner, "Westphalia and All That", **Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change**, Haz. Judith Goldstein ve Robert O. Keohane, Ithica, Cornell University Press, 1993, s. 225

¹³⁹ Muzaffer Ercan Yılmaz, **Savaş ve Uluslararası Sistem**, Bursa, Dora Yayınları, 2013, 2.Baskı s. 59.

¹⁴⁰ Selçuk Çolakoğlu, "Diplomasi", **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Haz. Ali Balcı, Şaban Kardaş, İstanbul, Küre Yayınları, 2015, 4. Baskı s.380.

¹⁴¹ Joseph S. Nye Jr. ve David A. Welch, **Understanding Global Conflict & Cooperation: Intro to Theory & History**, Essex, Pearson Education Limited, 2014, 9.Baskı s.87.

kabul görme genellikle zorlayıcılık ekseninde olmamıştır. Bahse konu kabul görme genellikle sistem içindeki özel işlevi temelinde olmuştur.¹⁴²

Devletlerarası ilişkiler, tüm uluslararası eylemlerin temel taşıyken, diplomasi, müzakereler, uluslararası uyumlu eylemler, askeri kapasite, devletlerarası çatışmalar ve bölgesel çekişmeler, Westphalia sistemi ile tesis edilen düzenin ana bileşenleri olmuşlardır.¹⁴³ Böylece devlet uluslararası ilişkilerde birincil siyasal birim olma konuma erişmiştir. Devlet Hobbes'ın anlayışına uygun bir konuma erişmiştir; egemen devlet algısı inşa edilmiştir. Ancak Hobbes'ın anlayışı sadece tanımda kalmıştır. İşletilen süreç genellikle tanımın dışına çıkmış, zaman zaman da tanım ile çelişmiştir. Devletin öneminin altı detaylı bir biçimde çizilmiş, devlet içinde yaşamının önemi devlet dışında yaşama ile anlatılmıştır. Devletin bir korunak olduğu, devlet dışındaki dünyada bireyin göçebe suçlularla, asilerle muhatap olacağı bu bağlamda devletin içinde yaşamın bunlardan uzak kalınmasını sağlayacağı belirtilerek devlet egemenliği kutsanmıştır. Westphalia ile devlet kavramının içe bakan ve dışa bakan yönleri tamamlanmıştır.

Westphalia Barışı ile oluşan düzeni David Held şu şekilde özetlemektedir: Dünya kendilerinden başka üstün otorite kabul etmeyen egemen ülkelere bölünmüştür. Hukuk yapmak, çatışmaları sonuçlandırmak ve hukuk uygulamak gibi konular münhasıran birbiri ile güç ve çıkar ilişkisi içindeki devletlere verilmiştir. Devletlerarasında türlü farklılıklardan doğan çatışmalar genelde güç ile çözülecektir. Bütün devletler hukuk önünde eşit olduğu iddiasındadır. Her ülke kendi sınırları içinde olandan sorumlu olacaktır. Uluslararası hukuk en az düzeyde, bir birlikte yaşamı gerektirecek şekilde oluşmuştur. Devletin özgürlüğü üzerinde engeller en aza indirilecektir. Bu durum tüm devletlerin ortak sorumluluğuna yüklenmiştir.¹⁴⁴

Westphalia Barışı'nın getirdiği en önemli yenilik egemenlik kavramı olarak kabul edilecektir. Egemenlik, bir siyasi topluluktaki kesin ve son politik otorite olarak tanımlanabilir.¹⁴⁵ Otuz Yıl Savaşları'nın sona ermesi ile egemenliğin, devletin kendi sınırları içinde başat güç olduğu politik bir gerçek olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

¹⁴² Fred Kaplan, **The Wizards of Armageddon**, New York, Simon and Schuster, 1983, s. 37.

¹⁴³ Leonardo Morlino, Dirk Berg-Schlosser ve Bertrand Badie, **Political Science: A Global Perspective**, Londra, SAGE Publications Ltd, 2017, 1. Baskı, s.220.

¹⁴⁴ David Held, "The Development of the Modern State", **Formations of Modernity**, Haz. Stuart Hall ve Bram Gieben, Cambridge, The Open University, 1995, 4.Baskı, s.86.

¹⁴⁵ Derek Croxton, "The Peace of Westphalia of 1648 and the Origins of Sovereignty", **The International History Review**, 1999, Cilt 21 Sayı 3, ss.569-591, s.570.

Çünkü egemenliğin önünde yer alan Papa ve feodal baronlar mağlup edilmiştir.¹⁴⁶ Westphalia Sistemi, açık bir şekilde birbirinin egemenliğini karşılıklı olarak tanıyan açıkça sınırlanmış bölgeler için tek yöneticiler fikrine dayanmaktadır. Egemen eşitlik fikri, ilk kez Westphalia ile tesis edilmiştir.¹⁴⁷

Egemenlik ve devletin geleneksel modeli Westphalia ile oluşmuştur. Westphalia ile öncelikli olarak devletler egemen aktörler olmuşlardır. Bu Westphalia Barışı'nda yer alan "*Rex est imperator in regna suo*" ilkesi ile gerçekleşmiştir. Bu madde egemenlik kavramının dışı bakan yönünü bir başka ifade ile dış egemenliği tesis etmiştir. Bu madde ile yöneticilerin birbirlerinin nüfuz sahalarına müdahale etmeyeceklerini açıkça belirtilmiştir.¹⁴⁸

Dış egemenlik kavramına tanım getiren isimlerden olan Kenneth Waltz dış egemenliği; kimsenin emir verme hakkına sahip olmadığı, kimsenin başkasına riayet etme zorunda olmadığı bir yapı olarak tanımlamaktadır.¹⁴⁹

Dış egemenlik kavramı iki faktörü bünyesinde barındırır. Bunlardan birincisi tanıma konusudur. Yani devletlerin diplomatik yollarla ve uluslararası antlaşmalarla resmen birbirlerini tanıması. Bu noktada amaçlanan; devletlerin uluslararası siyasette var olduğunun diğer devletler tarafından onaylanmasıdır. İkinci faktör ise yasal eşitliktir. Devletlerin uluslararası hukukta eşit haklara sahip olduğu anlamına gelmektedir.¹⁵⁰ Bu eşitlikte değişkenlerin hiçbir önemi yoktur. Yani askeri, politik, ekonomik gücü, konumu, önemi ne olursa olsun her devlet uluslararası hukukta eşit haklara sahip olacağı iddia edilmiştir. Ancak zaman içerisinde bu anlayışın sürdürülmediği/sürdürülemediği görülmüştür. Westphalia Barışı uluslararası hukuk doktrinin temelini oluşturmaktadır. Bunu devletlerin hukuki eşitliği ilkesi ile sağlamaktadır.¹⁵¹ Uluslararası hukuk devletlerin birbirleriyle nasıl ilişkiye gireceğini düzenlemektedir. Uluslararası norm ve kurumlar için önem teşkil etmektedir. Uluslararası hukuk genelde kendi kendini uygulatmaktadır. Devletler nadiren ve

¹⁴⁶ Hans Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York, Alfred A. Knopf Inc., 1948, 1.Baskı s.243.

¹⁴⁷ John Agnew, *Geopolitics Re-visioning World Politics*, New York, Routledge, 2003, 2. Baskı, ss.72-74.

¹⁴⁸ Hüseyin Sevim, "Uluslararası İlişkilerde Küreselleşme Olgusu ve Ulus-Devlet Kavramını Yeniden Düşünmek", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 3, 2006, Sayı 9, ss. 89-124 s.100. Derek Croxton s.572.

¹⁴⁹ David A. Lake, "The New Sovereignty in International Relations", *International Studies Review*, Cilt 5, 2003, Sayı 3, ss. 303-323 s. 305.

¹⁵⁰ Archie Simpson, ss.50-51.

¹⁵¹ Peter M.R. Stirk, "The Westphalian Model and Sovereign Equality", *Review of International Studies*, Cilt 38, 2012, Sayı 3 ss. 641-660 s.655.

olağan dışı olaylar karşısında uluslararası hukuka uymaya zorlanmaktadırlar. Uluslararası hukuk, uluslararası ilişkileri koruyan ve yürütülmesini sağlayan en hassas noktalardan birisi olarak öne çıkmaktadır. Westphalia Barışı ile uluslararası ilişkilerdeki örfi kurallar ete kemiğe bürünmüştür.¹⁵² Egemenler ile muhatapları arasındaki ilişkilerde genel kabul gören ilkeler tesis edilmiştir.¹⁵³

Westphalia Barışı'nın egemenlik anlayışını yansıtan bir diğer maddesi de iç egemenlik kavramı ile ilgilidir. "*Cuis regio, euis religio*" ilkesi ile yönetimde kim varsa onun dini tabi olanların dini olarak benimsenmiştir. Yönetenin dine karar verebileceği belirtilmiştir. Kralın kendi alanında yüceliği kabullenilmiştir.¹⁵⁴ Bu ilke ile egemenliğin devletin içine, iç işlerine yansıyan boyutunu ortaya koyulmaktadır. İç egemenliğin üç önemli özelliği bulunmaktadır. İlki, iç egemenlikte nihai ve tek güç ve otorite kaynağı devlettir. Bu nedenle egemenlik diğer otorite biçimlerini aşan özel bir otorite türü olarak değerlendirilmelidir. Devlet kontrol ettiğini iddia ettiği toprak parçası yani ülkesi üstünde etkili bir kontrole sahip olmalıdır eğer bu kontrol yoksa otorite yoktur ve dolayısıyla egemenlik de yoktur.¹⁵⁵ İkincisi müdahale etmeme ilkesidir. Bu ilke, her devletin iç politikasına diğer devletler tarafından saygı gösterilmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca bu anlayış Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması'nın ikinci maddesinin dördüncü fıkrasında da yer almaktadır. Üçüncü özellik ise devletin, devlet yönetmek, kanun yapmak, kamu yararını sağlamak ve vatandaşlarının güvenliği sağlamaktan sorumlu kendi siyasi kurumları vardır. Bu siyasi kurumlar, yasama, yürütme ve yargı başlıkları altında devletin egemenliğinin izdüşümleridir. Devletin vatandaşlarının yukarıda yazan bu üç erki tanımları ile devletin iç egemenliği meşru hale gelmektedir.¹⁵⁶

1.3.3. Westphalia Sistemi'nde Yaşanan Değişimler

1648 yılında Westphalia Barışı ile kurulan modern uluslararası ilişkiler sistemi günümüze kadar ulaşmıştır. Batı merkezli bir anlayış olan Westphalia sistemi Batı dışında da kabul görmüş hatta bazı konularda Batı dışında Batı'ya nazaran daha çok kabul görmüştür. Özellikle Üçüncü Dünya elitleri Westphalia'nın egemenliğinin temel

¹⁵² Ivan A. Shearer, **Starke's International Law**, Londra, Butterworths, London, 1994, 11. Baskı s. 11.

¹⁵³ Stephen D Krasner, 1993, s. 242

¹⁵⁴ Andreas Osiander, "Sovereignty, International Relations and the Westphalia Myth", **International Organization**, Cilt 55, 2001, Sayı 2 ss. 251-289 s.272.

¹⁵⁵ David A. Lake, s. 305.

¹⁵⁶ Archie Simpson, ss.50-51.

unsurlarını benimsemiş ve hatta yer yer kapsamını da genişletmişler.¹⁵⁷ Sistem zaman içerisinde bazı değişiklikler geçirmiştir. Ancak güç-hegemonya ilişkileri sistemin kurucu niteliği olarak kalmaya devam etmektedir. Sistemin aktörleri ve sisteme anlam veren bazı normatif değerlerde ise değişiklik yaşandığı gözlemlenmektedir.¹⁵⁸

Westphalia Sistemi'nde ana aktör devlet olarak tanımlanmıştır. Ancak devlet dışında kalan varlıkların ne olduklarına dair net bir tanımlama yapılmamıştır. Egemenlik anlayışında, tarih içinde yaşanan gelişmeler doğrultusunda, oluşan değişimler temel olarak Westphalia sistemi ile uyumsuzdur. Yöneticiler daha önce sistemde var olmayan, insan hakları, azınlık hakları, demokrasi, komünizm, mali sorumluluk gibi konuları zamanla kabul etti ya da etmeye zorlandılar.¹⁵⁹ Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile Westphalia Barışı'nın tesis ettiği sistemde bazı aksaklıklar daha net bir şekilde açığa çıkmıştır. Bu aksaklıklar aslında bu sistemin daha önceden tanımlamadığı ve tanımlama ihtiyacı duymadığı alanlarda oluşmuştur. Güncel tabir ile sistem uluslararası siyasette yaşanan değişimlere kendisini kapatmış ve bu yüzden çağı yakalayamamıştır. Güç dengesindeki değişim, uluslararası sistemdeki kutup sayısına dair analizler, ortak güvenlik sorunlarına dair endişeler, siyaset-ekonomi ilişkilerinin artan önemi, küreselleşme ve sonuçları, insan hakları sorunları, çevre sorunları bu sorunların başlıcalarıdır.¹⁶⁰

Küreselleşme, ulus üstü kavramı ve devlet egemenliğinin önemini yitirmesi olarak ana başlıklar altında toplanabilecek bu aksaklıklar sadece Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile mi ortaya çıkmıştır? Örneğin Avrupalı tüccarların Coğrafi Keşifler öncesi ve sonrasındaki kullandıkları geniş bağlantılı ticaret yolları küreselleşmenin bir ayağı olarak değerlendirilemez mi? Ulus üstü fikri Batı düşüncesinde var olmayan bir konu muydu? Devlet otoritesine başkaldırımlar, ayaklanmalar 1648'den Soğuk Savaş bitimine kadar hiç olmamış mıydı?

¹⁵⁷ Amitav Acharya ve Barry Buzan, "Neden Batı Kökenli Olmayan bir Uluslararası İlişkiler Teorisinden Yoksunuz?", **Batı Kökenli Olmayan Uluslararası İlişkiler Teorisi: Asya Üzerine ve Asya'nın Ötesinde Çeşitli Perspektifler**, Haz. Amitav Acharya ve Barry Buzan, Çev. Ebru Thwaites Diken, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2018, ss. 15-51, s.40.

¹⁵⁸ Fuat Keyman, 2006, s.16.

¹⁵⁹ Stephen D. Krasner, "Compromising Westphalia", **International Security**, Cilt 20, 1995, Sayı 3, ss. 115-151 s. 151.

¹⁶⁰ Haydar Çakmak, **Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavramlar ve Teoriler**, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2014, 1.Baskı, s.238.

Bu noktada ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinin eksik kaldığı noktalar ortaya çıkmıştır. Mevcut sorunların debisinde yaşanan artışlar karşısında mevcut teorilerin yetersiz kaldığı noktalar açığa çıkmıştır. Uluslararası ilişkiler teorileri hangi konuları ele almalıyız sorusunun yanında nasıl çalışmalıyız sorusunu da ekledi ve ana akım teoriler kendilerini yenilediler. Westphalia Barışı'ndan günümüze devletlerarasındaki etkileşimin dar bir bakış açısıyla değerlendirildiği fark edildi. Bu bağlamda devlet dışında yeni aktörlere de bakılması ve değer atfedilmesi ihtiyacı oluşmuştur. Bundan hareketle kimi düşünür mevcut sistemi, kimisi bireysel aktörü, kimisi toplumsal dinamikleri odak noktasına koyarak uluslararası sistemi yeni tartışma sahasına açmıştır.¹⁶¹

Westphalia Barışı'ndan günümüze gelen süreçte hüküm süren evrensel siyasal örgütlenme biçimi kurulduğu zaman dilimi olan Orta çağ döneminin bazı özellikleri taşımaktadır. Ancak günümüzde özellikle devlet olmayan aktörlerin artan roller nedeniyle sisteminde yukarıda da belirtildiği üzere birtakım aksamalar söz konusudur.¹⁶² Westphalia Sistemi biraz kendi döneminin özelliklerini yansıtmaktadır. Dünyada zaman içinde yaşanan gelişimlerin sonucunda bu yapının bazı konularda yetersiz kaldığı görülmüştür. Westphalia Sistemi'nin ilk yıllarında devletlerin uyguladıkları gücün kapsamı ve çeşidi sınırlıydı. Devletin başlıca iç faaliyetleri kanun ve düzenin kurulması, dış faaliyetleri ise savaş ve sömürgecilikti. Özellikle ekonomik alanda yaşanan gelişmeler sonucunda devletin "tekliği"nin her alana ve yöne yetemez olduğu ortaya çıkarmıştır. Bu konuda Chris Brown ve Kirsten Ainley posta hizmeti üzerinden bir örnek vermektedir. Posta hizmeti kurma ve işletme devletin güçlerinden birisidir. Eğer devlet posta hizmetini kendi ülkesi ile sınırlarsa diğer ülkelerden posta alıp veremez. Bu durum posta hizmetini sınırlamaktadır. Devletler buna benzer durumların yaşanmaması amacıyla ve bu hizmeti etkin bir şekilde düzenlemesi için 1874 yılında kurulan Dünya Posta Birliği'ne güçlerinin bir kısmını vermişlerdir. Brown ve Ainley bu örnek üzerinden devletin egemen bir kurum olarak sahip olduğu güç demetini hem azalttığına hem de geliştirdiğini belirtir. Brown ve Ainley bu örnekte devletin artık etkin bir posta hizmeti kurma yetisi var olduğunu ancak bu yetiyi sistemi düzenleme yetisinin bir kısmından vazgeçerek elde ettiğinin altını çizer. Brown ve Ainley bunu çelişki olarak görmektedir. Bu çelişkidir; gerçekten egemen olmak için egemenliğin bir kısmından feragat etmek gerekmektedir sonucunu çıkartılabilir. Bu

¹⁶¹ Torbjon L. Knutsen, **Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi**, İstanbul, Açılım Kitap, 2006, 1.Baskı ss.344-375.

¹⁶² Hedley Bull, s.266.

örnekte yer alan Dünya Posta Birliği'ne benzer bakış açısıyla, ekonomik alanda Uluslararası Çalışma Örgütü, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, siyasal, hukuki ve askeri alanda BM, Lahey ve Cenevre Konvansiyonları olarak uluslararası siyasette karşılaşılmaktadır.¹⁶³ Son yıllarda etkileri dünya sathında boy gösteren salgın hastalıklar ve virüsler, Çernobil ve Erica gibi çevresel facialar, siber terör gibi olgular da klasik yapıyı değişime zorlamaktadır. Devlet çözemediği konularda güçlerinin bir kısmını uluslararası kurumlara devrederek çözmektedir.¹⁶⁴ Westphalia Sistemi'ndeki kutsalın yani egemenliğin zamanla değiştiği bunun nedeninde eskiyen Westphalia'nın revize ihtiyacı olduğu sıklıkla dile getirilen bir önerme olmuştur.

Bu bağlamda Neoliberal ekolün düşünürlerinden olan Robert Keohane de benzer düşünceleri taşımaktadır. Keohane'e göre Westphalia Sistemi'nin ürünü olan egemen devlet kurumu ekonomi-politik alanında yaşanan hızlı değişim ve uluslararasılaşma karşısında yetersiz kalmıştır.¹⁶⁵ Ulaşım alanında yaşanan teknolojik gelişmeler sonucunda dünya üzerinde yer alan birbirlerine uzak iki farklı nokta kolayca birbirlerine bağlanabilir hale gelmiştir. Bu gelişmelerin doğal sonucu olarak eskiden sadece belli rota ve güzergâhlar dâhilinde olan uluslararası ticaret dünya geneline yayılmaya başlamıştır. Ülkeler arasında hammadde ve/veya ürün ticareti artmıştır. İktisadi olarak her ülke kendi çıkarını maksimize etmeyi taşıdığı kabul edildiğinden yapılan her ticari faaliyette bir öncekinden daha avantajlı ve kazançlı olmayı hedeflemişlerdir. Bu amaçla devletlerin sermaye, işgücü, teknoloji, üretim kaynakları gibi konularda birbirlerine her daim üstünlük sağlama çabasında oldukları görülmektedir. Yirminci yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmelerin etkisiyle üretim tarzı ve araçlarında ciddi değişimler baş göstermiştir. Bu değişimler sonucu girişimcilerin uluslararası ekonomide faaliyetlerde bulunması devletlerinkine nazaran daha karlı hale gelmiştir. Bunun sonucunda yapılan fayda maliyet analizinde devletin yetersizliği ortaya çıkmış, devletin yerini girişimciler ve girişimciler grupları almıştır. Uluslar ötesi iletişimin artması, göç, uluslararası ticarete artış ve bu ticari faaliyetlerde devletlerin birbirlerine bağımlılığının artması uluslararası ilişkilerde klasik düzeni ve devletin

¹⁶³ Chris Brown ve Kirsten Ainley, ss.106-107.

¹⁶⁴ Hüseyin Sevim, s. 103.

¹⁶⁵ Robert O. Keohane, "Hobbes' Dilemma and Institutional Change in World Politics: Sovereignty in International Society" **Power and Governance in a Politically Globalized World**, Haz. Robert O. Keohane, Londra, Routledge, 2002, ss. 74-75.

denetleyici rolünün aşınmasına neden olan etmenler olarak gün yüzüne çıkmaktadır.¹⁶⁶

Bu bağlamda günümüz uluslararası ilişkiler siyasetinin mevcut Westphalia Sistemi'nin inşa ettiği paradigmlar ile okunmasının zor olduğu yönünde ciddi değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu bağlamda da günümüzde devletin artık Westphalia Sistemi'nin çizmiş olduğu analizin merkezinde olmadığı sıklıkça dile getirilmektedir. Devletin organize eden, kapsayıcı ve etkili gibi özelliklerinin arabuluculuk rolü ile değiştiği değerlendirilmektedir. Bazı akademisyenler, sınırların ve devletin “bekçi” rolünün anlamsızlaştığını belirterek Avrupa Birliği gibi entegrasyonları farklı bölgelerde ortaya çıkabileceği ön görüşünü taşımaktadırlar. Özet olarak yukarıda da belirtildiği üzere; devletin günümüzde çizilen konuma inmesinin nedenleri beş ana kümede toplanacağı değerlendirilmektedir. Bunlar:

1. Dünyayı değiştiren bireyler (Mülteciler, göçmenler, işçiler ve turistler),
2. Teknolojik gelişmeler ve sermaye akımları,
3. Küresel sermayenin eğilimi,
4. Medyanın üstlendiği rol,
5. İletişim devrimi.¹⁶⁷

Son olarak bu konuda örnek teşkil etmesi açısından; Amerikan ordusu generallerinden General Charles Krulak'ın 1997 yılında yapmış olduğu ve “Dün Gibi Değil” (Not Like Yesterday) isimli konuşmasına değinilecektir. General Krulak ilgili konuşmasında gelecekteki uluslararası sistem hakkında bir takım ön görüşlerde bulunmuştur. General Krulak, gelecekte çatışmanın ve savaşın, Pentagon'un savaşılmaya hazırlandığı geleneksel ihtimallerden farklı olacağı konusunda uyarılarda bulunmuş ve mevcut geleneksel zihniyetin askeri talihsizliklere yol açabileceği tavsiyesinde bulunmuştur. Savaşların artık devletlerarasında olmaktan öte devlet dışı aktörlerle olacağını belirtmiştir. Bu bağlamda Amerika'nın düşmanlarının, Amerika'yı Çöl Fırtınası Harekatı'nın oğlu ile değil Çeçenistan'da yaşanan çatışmanın üvey evladı ile karşılayacaklarını belirtmiş ve 1993 yılında Mogadişu'da yaşanan Kara Şahin (Black Hawk) Operasyonu'nun benzerlerine hazırlanması gerektiğini

¹⁶⁶ Joseph S. Nye Jr ve David A. Welch, **Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak**, İstanbul, İş bankası Kültür Yayınları, 1.Baskı, 2010 s.457.

¹⁶⁷ Erdem Özlük, **Uluslararası İlişkilerde Devlet: Tanım, Teori ve Devlet İstisnacılığı**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2014, 2.Baskı, ss. 159-160.

belirtmiştir. ¹⁶⁸ Bu öngöründe görülen; devletlerarası çatışma ihtimalinin gittikçe azaldığı, devletlerin devlet dışı aktörlerden tehdit algıladığıdır.

1.4. Dış Politika ve Egemenlik

1.4.1. Dış Politika

Dış politika dünya siyasetinde ve uluslararası ilişkilerde önemli yer işgal eden bir konudur. Dış politika üzerine çalışma yapan düşünürler ve akademisyenler birbirlerinden her ne kadar farklı çıkarımlarda bulunsalar da tek konu üzerinde mutabık kalmışlardır: Dış politikanın aktörünün genellikle devlet olduğu konusu. ¹⁶⁹ Genel olarak dış politika, devletin dış ortamına ilişkin olarak ürettiği karar, davranış ve hedefler olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda da dış politika denildiğinde akla ilk gelen devletler ve onların birbirlerine yönelik tutumlarıdır. ¹⁷⁰ Dış politika, bir devletin uluslararası ilişkilerde izleyeceği temel yol olarak nitelenmektedir. Dış politika devlet arasında izlenecek olan diplomasinin amaç ve görevlerini belirleyen yapı olarak ön plandadır. ¹⁷¹ Kısaca dış politika, diplomaside uygulanacak olan stratejiyi belirleyendir. ¹⁷² Bu açıdan bakıldığında dış politika, politika yapıcılarının formüle ettikleri direktifler veya amaçlarının arkasındaki niyetlerdir. ¹⁷³

Bir tanımda dış politika açıkça belirtilmiş hedefler, taahhütler ve direktifler şeklinde ifade edilen eylemlerin etkide bulunulmak istenilen ve toprak temelli meşruiyetlerin ötesinde yer alan ister devlet ister devlet dışı hedeflere ve aktörlere yöneltmesi olarak tanımlanmaktadır. ¹⁷⁴ Christopher Hill ise, dış politikayı; bir siyasi topluluğun ya da devletin çıkarlarını destekleme amacı taşıyan eylem olarak tanımlamaktadır. ¹⁷⁵ Bu eylem iki farklı yapı üzerinden belirlenmektedir: Devletin iç yapısı ve devletin dışında kalan dünya yani devletin dışının etkileri. Devletin iç

¹⁶⁸ Richard Shultz, Roy Godson, Querine Hanlon ve Samantha Ravich, The Sources of Instability in the Twenty-First Century Weak States, Armed Groups, and Irregular Conflict, **Strategic Studies Quarterly**, 2011 Yaz, s.74

¹⁶⁹ Elisabetta Brighi, **Foreign Policy, Domestic Politics and International Relations: The case of Italy**, Londra, Routledge, 2013, 1. Baskı, s.10.

¹⁷⁰ Faruk Sönmezoğlu ve Özgün Erler Bayır, **Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Analiz**, İstanbul, Der Yayınları, 2014, s. 5.

¹⁷¹ Hüner Tuncer, **Eski ve Yeni Diplomasi**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2005, s.11.

¹⁷² Temel İskit, **Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s.2

¹⁷³ Ömer Göksel İşyar, **Karşılaştırmalı Dış Politikalar: Yöntemler-Modeller-Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası**, Bursa, Dora Yayınları, 2013, s. 202.

¹⁷⁴ Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons, **Handbook of International Relations**, Londra, Sage Publications, 2.Baskı, 2013, s.305.

¹⁷⁵ Christopher Hill, **The Changing Politics of Foreign Policy**, New York, Palgrave MacMillan, 2003, 1.Baskı s. 285.

ihtiyaçları ve gerçekleri arasındaki etkileşim ve içinde faaliyet gösterdikleri dış ortamın özellikleri, bir devletin dış davranış biçimini belirlediği savunulmaktadır.¹⁷⁶ Bir ülkenin dış politikasını şekillendiren üç temel motivasyon kaynağı olduğu değerlendirilmektedir. Bunlar; kültür, ideoloji ve çıkar olarak sıralanmaktadır.¹⁷⁷

Toparlanacak olunursa; dış politika, bir ülkenin fiziki ve beşerî çevresinden etkilenen, ülkenin sosyo-politik yapısının üzerinde etkili olduğu, mevcut karar alma süreçlerinin izlenecek yol ve yöntem konusunda başat göstergelerden birisi olduğu, uluslararası sistemin etkileri ile şekillenen bir süreçtir.¹⁷⁸

Dış egemenlik, bağımsızlığı, yani bir devletin diğer bir devlete tabi veya bağımlı olmamasını ifade eder.¹⁷⁹ Dış egemenlik; nasıl ki ülke içindeki iktidara rakip ve ortak olabilecek bir iktidarın olmayacak olması gibi ülke dışında da ülkenin kendisinden üstün bir kudreti tanımadığının hukuki formülü olarak adlandırılabilir.¹⁸⁰ Bu noktada devlet egemenlik yetkisini içte olduğu gibi dışta da başka otoriteye bağlı olmadan kullanmakta ancak uluslararası hukukun öngördüğü durumlar dışında, hiçbir otoriteden buyruk ya da izin almayacaktır. Yani dış egemenlikte devlet hiçbir gücün organik bağımlılığı altında değildir.¹⁸¹ İşlerine karışmama ilkesi, Milletler Cemiyeti Sözleşmesinde (madde 15/8) ve 1965 Tarih ve 2131 Sayılı “Devletler Arasında Dostane İlişkiler ve İşbirliğine Dair BM Genel Kurul Kararı (madde 2/7), 1970 Tarih ve 2625 Sayılı Devletlerarası İşbirliği ve Dostça İlişkiler başlıklı BM Genel Kurulu Bildirisinde ve 1981 Tarih ve 36/103 Sayılı Devletlerin İç İşlerine Müdahale ve Her Türlü Karışmanın Kabul Edilemezliği başlıklı BM Genel Kurulu Bildirisinde kabul edilerek tanınmıştır.¹⁸² Sonuç olarak iç ve dış egemenlik kavramları ile yegâne egemen birim olan devlet; iç siyasetini kendi belirlediği kural ve kaideler ile sürdürecektir ve vatandaşlarından kendisinin koyduğu kurallara uymalarını bekleyecektir. Devlet, aynı şekilde dış siyasetinde tamamen bağımsız hareket etme ve diğer devletlerle

¹⁷⁶ Shireen Hunter, **Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Resisting the New International Order**, Santa Barbara, Praeger, 2010, 1.Baskı, s. 17.

¹⁷⁷ Markus Fischer, "Culture and Foreign Politics", **The Limits of Culture Islam and Foreign Policy**, Brenda Shaffer, Massachusetts, The MIT Press, 2006, 1.Baskı, s.27.

¹⁷⁸ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2005, 167.

¹⁷⁹ Levent Gönenç, “Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 56, 2007, Sayı 1, s. 148.

¹⁸⁰ Mehmet Kocaoğlu, **Uluslararası İlişkiler**, Ankara, 1993, s. 167.

¹⁸¹ Hüseyin Pazarcı, 2007, s.149.

¹⁸² Adnan Küçük, Egemenlik (Hâkimiyet), Halk Egemenliği ve Millî Egemenlik Tartışmaları ve Egemenlik Anlayışında Esaslı Dönüşüm, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, 2015, s. 319.

ilişkilerini başka aktörlerin zorlayıcı müdahaleleri olmadan kendi çıkarları doğrultusunda belirleme şansı bulacaktır.¹⁸³

1.4.2. Dış Egemenlik

Dış egemenlik ile anlatılmak istenilen temelde devletlerin uluslararası siyaset ve sistem içerisinde birbirleri karşısında eşit olduklarıdır. Ayrıca bu eşitlik ilkesinin bozulmaması için devletler birbirlerinin iç işlerine karışamazlar.¹⁸⁴ Ancak günümüzde geline nokta bu ilkenin bazı koşullara bağlandığı da görülmektedir. Koruma sorumluluğu (*Responsibility to Protect* – R2P) kapsamında egemenliğin bir sorumluluk olduğu da belirtilmiştir. Egemen devletlerin kendi sınırları içerisinde gerçekleşen ya da gerçekleşmekte olan etnik çatışmalar, soykırım, savaş suçu, organize suç veya insanlığa karşı işlenen suçlar karşısında aksiyon almaması ya da alamaması durumunda diğer egemen devletlerin koruma sorumluluğu ile bir müdahalede bulunabileceği meşru görülmektedir. Bu durum devletlerin dış egemenlik kavramı ile elde ettikleri kazanımlarına bir derecede ket vurulabileceğini göstermektedir. Her yapı dış egemenliğe sahip değildir. Dış egemenlik ancak devletlerarası sistemin normlar çerçevesinde kendilerinin meşru varlığını karşılıklı olarak tanıyan devletler için söz konusudur.¹⁸⁵ Yani bir yapının tam manada egemen olabilmesi için dış egemenliğe de sahip olması gerekmektedir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti örneğinde olduğu üzere; iç egemenliğe sahip bir yapı dış egemenliğe sahip olmadığından uluslararası arenada Kıbrıs'ın meşru temsilcisi olarak görülmemektedir. Bu yüzden iç egemenlik ile dış egemenlik aslında birbirlerinin devamı ve hatta birbirlerini tamamlayan yapılar olarak değerlendirilebilir.

1.5. Devlet Dışı Aktör ve Silahlı Devlet Dışı Aktör¹⁸⁶ Kavramları

Devlet dışı aktörler temel olarak siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve sosyolojide yer alan bir kavramdır. Öncelikle olumlu bir anlam taşımadığı görülmektedir. Zira devlet olma durumunun olumlu ve rasyonel bir olguyu taşıdığı

¹⁸³ H. Emrah Beriş, Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 64,2008, Sayı 1, s. 65.

¹⁸⁴ Krasner, 2001, s. 230.

¹⁸⁵ Immanuel Wallerstein, *The Politics of the World-economy*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, s.175.

¹⁸⁶ Kavram daha önce yapılan çalışmalarda; silahlı gruplar, silahlı muhalefet grupları, devlet dışı varlıklar, hükümet dışı silahlı unsurlar gibi farklı tanımlalar ile nitelenmektedir. Bu terimlerin ortak yönü, grubun güç kullandığı ve devlet kontrolünün ve yetkisinin ötesinde faaliyet gösterdiğini belirtmektir. Çalışmada silahlı devlet dışı aktör tanımlaması kullanılması tercih edilmiştir.

ortamda, devlet dışı aktör kavramı devlet olmama ya da olamama durumunu nitelemektedir. Bir başka tabirle; devlet ya da hükümet olamayan ve olamayacak olan aktörleri belirten genel tanım olarak literatürde yer almaktadır. Devlet dışı aktörler konusu devlet merkezli uluslararası siyasetin önemli tartışma konularından birisi haline gelmiştir. Devlet dışı aktörlerin çoğu temelde yeni oluşumlar değildir. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında önem kazanmış yapılardır. Bu noktada yaşanan küresel gelişmelerin de etkisi ile önem kazanarak uluslararası siyasetin önemli tartışma konularından birisi haline gelmişlerdir.¹⁸⁷ Günümüzde geline nokta devlet dışı aktörlerin küresel, ulusal ve yerel konularda eşi benzeri görülmemiş bir güce sahip olmuşlardır. Son otuz yılda uluslararası siyaset ve tarih için dönüm noktası olan ve bahse konu zaman aralığının en önemli iki olayı olarak nitelenen, Doğu Bloğunun dağılması ve 11 Eylül saldırılarında, devlet dışı aktörlerin önemli rol oynamış olmaları bir önceki cümleyi desteklemektedir.

1.5.1. Devlet Dışı Aktörü Tanımlayabilmek

Aşağıda geçen beş örneğin devlet dışı aktörlerin ne olduklarını anlamakta yardımcı olacağı değerlendirilmektedir. (1) Amnesty International örneğinde görüldüğü gibi hükümet dışı kuruluşların uluslararası antlaşmaların hazırlanmasına olan etkileri, (2) küresel ısınma örneğinde görüldüğü gibi bilim adamlarının, elitlerin politika yapıcılara tavsiyeler ve yorumlar vermesi, (3) ticari fikri mülkiyet haklarına dair Dünya Ticaret Örgütü'nün yapmış olduğu antlaşmalara dâhil olan özel sektör temsilcileri, (4) özellikle devlet liderlerinin katıldığı uluslararası toplantı, konferans gibi etkinlikleri boykot, protesto eden gruplar, (5) El Kaide örneğinde olduğu gibi ulusal ya da uluslararası güvenlik politikalarına etki edecek kapasitede eylem gerçekleştiren ya da gerçekleştirme potansiyeli taşıyan terörist unsurlar.¹⁸⁸

Yukarıda geçen örnekler üzerinden de söylenebileceği üzere devlet dışı aktörler uluslararası siyasette yer alan aktörler grubudur. Bu yapıların üyeleri devlet temsilcileri değildir. Bu yapıların üyeleri ortak ekonomik, sosyal, dini veya çevresel çıkarları olan bireylerden oluşan gruplardır. Devlet dışı aktörler, paramiliter ve terörist gruplardan uluslararası ticari şirketlere, bilimsel ve profesyonel organizasyonlara, insani yardım gruplarına ve dini hareketlere kadar uzanan farklı örnekler barındıran

¹⁸⁷ Anne Peters, Lucy Koechlin, Till Förster ve Gretta Fenner Zinkernagel, **Non-state Actors as Standard Setters**, New York, Cambridge University Press, 1.Baskı, 2009, s.14.

¹⁸⁸ Bas Arts, **Non-state Actors in Global Governance: Three Faces of Power**, **Preprints aus der Max-Planck-Projektgruppe Recht der Gemeinschaftsgüter**, No. 2003/4, Max-Planck-Projektgruppe Recht der Gemeinschaftsgüter, Bonn, s.3.

bir kavramdır. Devlet dışı aktörler, uluslararası sahnenin en yeni gelenleri ve en önem kazanan aktörleri olarak görülmektedir.¹⁸⁹

Devlet dışı aktörler belirli bir toprağa bağlı olmayan, bağımsız ve dünya çapında araç ve etkiye sahip örgütlerdir. Yirminci yüzyılın son yirmi yılı ve yirmi birinci yüzyılın ilk on yılı boyunca, devlet dışı aktörler kavramı, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler terminolojisinin vazgeçilmez parçalarından birisi haline gelmiştir. Küreselleşmenin tetiklediği finans ve teknolojinin yayılması, devlet dışı aktörlerin ulus devletlerin geleneksel olarak gerçekleştirdiği birtakım işlevleri talep etmelerini sağlamıştır. Hem politika ağıları hem de politika düzenlemeleri, devlet dışı örgütleri uluslararası ilişkilerin içsel bir parçası olarak görmeye başlamıştır. Ampirik kanıtlarda göz önüne alındığında, devlet dışı aktörler uluslararası ilişkilerde giderek daha fazla yer almaktadır.

Tıpkı devlet kavramının tanımında olduğu gibi devlet dışı aktör kavramının tanımında da üzerinde antant kalınan bir tanım bulunamamaktadır. Genel olarak bir tanım yapılmak istenilirse; devlet dışı aktörler, devlet dışı aktörler devletin kontrolü dışında çalışan, temel bir komut yapısı olan, siyasi ya da siyasi olduğu iddia edilen hedeflerini gerçekleştirmek için eylemde bulunan organize gruplar olarak bir tanım yapılabilir.¹⁹⁰ Bir başka tanımda devlet dışı aktörler; karar alma ve politika yapma sistemi ve kabiliyeti olan, aldığı kararları veya ürettiği politikayı uygulayabilecek kapasiteye haiz, devlet olmayan yapılar olarak tanımlanmaktadır.¹⁹¹ Devletin tanımındaki farklılıkların temel kaynağı devleti tanımlayan akademisyen ve düşünürlerin devlete olan bakış açılarındaki farklılıktandır. Bu durumun devlet dışı aktörlerin tanımı yapılırken de ortaya çıkmıştır.

Daphne Josselin ve William Wallace, devlet dışı aktör kavramını tanımlamak için bazı kriterler oluşturmuşlardır. Bunlardan ilki, büyük oranda veya tamamen merkezi hükümetin kontrol ve finansmanından özerk yapılar olmalarıdır. Bu durumun kaynağı; sivil toplum, piyasa ekonomisi ya da devletin kontrol ve baskısından kaynaklı bir politik tepki olabilir. İkinci olarak, iki ya da daha fazla devletin sınırlarını aşan ulus üstü görünüme sahip, politik, ekonomik ya da toplumsal ilişki yürütebilme kapasitesine

¹⁸⁹ W. Raymond Duncan, Barbara Jancar-Webster ve Bob Switky, **World Politics in the 21st Century**, Boston, Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, 2009, 1. Baskı s. 6.

¹⁹⁰ Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), "Armed Non-State Actors: Current Trends and Future Challenges", **DCAF Working Paper No 5**, 2015, ss. 7-8.

¹⁹¹ Ersel Aydın, Assessing Violent Nonstate Actorness in Global Politics: A Framework for Analysis, **Cambridge Review of International Affairs**, Cilt 28, 2015, Sayı 3, ss. 427.

sahip olabilmesidir. Üçüncü ve son olarak, davranışları ve eylemleri bir ya da daha fazla ülke ya da uluslararası örgüt içerisinde siyasi sonuçlar doğurabilecek kararlılık ve güçlülükte olmalıdır.¹⁹²

1.5.2. Devlet Dışı Aktör Kavramının Gelişimi

Devlet dışı aktörlerin tarihsel gelişimine bakıldığında Orta Çağ Avrupası'nda kurulan ve bir ticari birlik olan Hansa Birliği verili olarak gösterilebilecek ilk örnek olarak değerlendirilmektedir. Lübeck'ten Riga'ya kadar olan alan içerisinde yer alan Alman kentleri Hollandalı denizcilerin yayılmacı politikaları karşısında 1367'de Hansa Birliği adı altında ticari bir birlik kurmuşlardır. Ancak Hansa Birliği gerek Hollanda rekabeti gerekse yaşanan tarımsal durgunluk nedeniyle çok uzun süreli ve başarılı bir birlik olamamıştır.¹⁹³ Avrupa'da Orta Çağ'daki din merkezli siyasal yaşam içerisindeki Kilise de bu konudaki bir diğer gelişme olarak ön plana çıkmaktadır. Coğrafi keşifler sonucunda yeni keşfedilen bölgeleri Hristiyanlaştırmayı amaçlayan misyoner topluluklarının da bu kategoride değerlendirilebilir. On dokuzuncu yüzyıl Avrupası'nda ortaya çıkan banker aileler ve ticari şirketler devlet dışı aktörlerin Orta Çağ sonrasındaki yeni boyutu olmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonra ermesi ile dünya siyasetine iki kutuplu sistem hâkim olmuştur. Kutupların başat gücü pozisyonlarında olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) müttefikleri dışındaki diğer ülkeleri etki ve birbirleri ile mücadele sahası olarak görmüşlerdir. Bu yüzden iki devlet de kendi kutupları dışında kalan devletleri kendi bloğuna katma yoluna gitmişlerdir. Bu amaçla ticaret birlikleri, öğrenci organizasyonları, barış grupları, insan hakları örgütleri gibi yapılar kurarak dünya siyasetinde hükümet dışı kuruluşların gelişmelerine neden olmuşlardır. Aynı süreç içerisinde İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkımlardan dolayı yapılan mali yardımlar ve yaşanan teknolojik gelişmeler sonucunda ve ulaşımda elde edilen kolaylıkların da bir yansıması olarak küresel ticaret hacminde yaşanan artışın etkisiyle çok uluslu şirketler ortaya çıkmıştır. Hükümet dışı kuruluşların ve çok uluslu şirketlerin ortaya çıkmasıyla devlet dışı aktörlerin genişlik ve derinlik kazandığı değerlendirilmektedir. Soğuk Savaş döneminde yukarıda da bahsedildiği üzere, uluslararası rekabetin artması sonucunda ulusal birlik ve ulusal güvenlik algılarında zayıflamalar meydana

¹⁹² Daphne Josselin ve William Wallace, "Non-state Actors in World Politics: a Framework", **Non-state Actors in World Politics** Haz. Daphne Josselin ve William Wallace, Londra, Palgrave Publishers Ltd., 2001, 1.Baskı ss.2-4.

¹⁹³ Perry Anderson, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, **Antikiteden Feodalizme Geçişler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, 1. Baskı s.284.

geldiği değerlendirilmektedir. Bu algı değişiminin sonucunda ulus altı kimlikler olarak nitelendirilen etnik grup, dini grup, dini cemaat ve ulus üstü kimlikler olarak nitelendirilen aktivist gruplar, diasporalar yaşam alanı bulmuşlar ve güçlenmişlerdir.¹⁹⁴

Devlet dışı aktörlerin sosyal, ekonomik, askeri, siyasi boyutlarda yaşanan gelişmeler doğrultusunda ortaya çıktıkları görülmektedir. Çünkü uluslararası ortam sistemin tesis edildiği günden günümüze Westphalia'nın da ön göremediği ciddi birtakım değişimlere maruz kalmıştır. Bu bağlamda Westphalia Sistemi tesis edildiği günden günümüze olan süreçte artık demode kaldığı iddia edilmektedir.¹⁹⁵ Devlet dışı aktörler bahse konu değişimlerden birisi olarak ön plana çıkmaktadır. Örneğin 2001 yılında Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan 11 Eylül saldırıları ile devlet dışı aktörlerin uluslararası siyasette ciddi etki yaratabilecek özerk aktörler olduğu savunulabilir.¹⁹⁶

Devlet dışı aktörler yirminci yüzyılda hem sayılarında bir artış yaşanmış hem de önem kazanmışlardır. Bu gelişmenin arka planında ekonomik ve siyasi temelli üç farklı faktör yatmaktadır. Bunların ilki Soğuk Savaş sonrası dönemde iki kutuplu uluslararası politik yapının çökmesidir. İki kutuplu sistemin çökmesiyle devletler, sistemin ana etmeni olan, güvenlik endişelerinden uzaklaşarak küresel sorunlara odaklanmaya başlamışlardır. Bu bağlamda devletler küresel sorunları çözmek için aralarındaki iş birliğini artırdılar. Çünkü bahse değer konuların iş birliği olmadan bir devlet tarafından çözülmesinin çok zor, bazı durumlarda imkânsız olduğunun farkına vardılar. İkinci etmen; finansal piyasaların gittikçe artan karşılıklı bağımlılıklar sonucunda dünyanın her yerinde üretimin giderek daha uygulanabilir hale gelmesidir. Bunun sonucunda malzemeler bir ülkede işlenebilir, parçalar başka bir ülkede üretilir, montaj daha başka bir ülkede yapılabilir hale gelmiştir. Üçüncü etmen ise devletler içindeki artan parçalanmalardır. Bu gelişmenin sonucu olarak sınır ötesi yeni sosyal bağlar oluşmaktadır. Milliyetçi duyguların azalma eğilimine girmesi ve devletler içindeki bireyler ve grupların ulusal sınırların ötesinde yeni bağlar kurabilmesinin kolaylaşması yeni sosyal bağların oluşumuna hız kazandırmıştır. Bahse konu parçalanma sonucunda devletlerin ulus üstü konumdaki devlet dışı aktörlere egemenliklerinin bir kısmını bıraktığı görülmüştür. Ancak bireylerin devlet dışı aktörler ile devletlerle olduğu gibi güçlü bağ kuramadığı da belirtilmelidir. Yukarıda bahsedilen

¹⁹⁴ Daphne Josselin ve William Wallace, 2001, ss.4-10

¹⁹⁵ Eric A. Engle, "The Transformation of the International Legal System: The Post-Westphalian Legal Order", **Quinnipiac Law Review**, Cilt 23, 2004, Sayı 23, s. 26.

¹⁹⁶ Rainer Baumann ve Frank A Stengel, "Foreign policy analysis, globalisation and non-state actors: state-centric after all?", **Journal of International Relations and Development**, Cilt 17, 2014, Sayı 4, ss. 489–521 s. 491.

uluslararası siyasette devlet dışı aktörlerin sayıca artmasını ve değer kazanmasını sağlayan üç etmenin katalizörü enformasyon ve iletişim ağlarında yaşanan devrimsel gelişmelerdir. Bu sayede ortak gündemlere dayalı ulus ötesi ağların ortaya çıkması sağlanmıştır.¹⁹⁷

1.5.3. Devlet ile Devlet Dışı Aktörün Mukayesesi

Devlet dışı aktörler ulus devletlerin politikaları, kararları ve eylemlerine varlıkları ve faaliyetleri ile ciddi etkilerde bulunmaktadır. Uluslararası siyasetin ve kurumsal düzenlemelerin içinde olduklarından beri, devlet dışı aktörler, olumsuz ya da olumlu olarak politik söylemi, gündemi, yasa yapma ve karar verme süreçlerini etkilemektedirler. Hatta bazı durumlarda, onların bilgi ve uzmanlığı, ulus devletlerin sorunlarla mücadele etmelerine yardımcı olmaktadır. Örneğin günümüzde yaşanan küresel krizlerin çoğunda devlet dışı aktörler önemli rol oynamaktadırlar¹⁹⁸. Krizler devlet kontrolünün ötesinde kaldığında devlet dışı aktörler ön plana çıkarak krizin çözümüne destek olmaktadır. Devletin yaşamış olduğu kısıtlamalarını aşan verimlilik ve cevap verme düzeylerine sahip olmaları nedeniyle ciddi önem kazanmışlardır.¹⁹⁹

Devlet dışı aktörler doğrudan devlete bağlı olmayan organize bir siyasi yapılardır.²⁰⁰ Devlet dışı aktörler, ulus devlet tarafından değil; iş insanları, bir takım toplumsal olgular veya belirli bir grup tarafından kurulan organizasyonlardır. Ulus devletin genel karakteristiğine, sınır, egemenlik, dini konular ve etnik yapı dâhil olmak üzere, direnen bir görünüm sergilemektedir. Devlet ve yapı taşlarına bu derece sert eleştirel tutum getirdikleri değerlendirilse de devlet dışı aktörlerin devlet olabilme kapasitesine sahip olmadıkları genel kanıdır. Ancak devletin karar alma sürecini etkileyen bir aktör olarak ön plana çıkmaktadırlar. Devlet dışı aktörler, ulusal, bazı

¹⁹⁷ Asher Alkoby, *Non-State Actors and The Legitimacy of International Environmental Law, Non-State Actors and International Law*, Sayı 3, 2003, ss. 28-29.

¹⁹⁸ Küresel bir role bürünen Suriye İç Savaşı'nda İslam Devleti'nin konumu, 2006 yılında İsrail ile çatışmaya giren Hizbullah, El Kaide'nin düzenlediği 11 Eylül saldırıları, birçok uluslu şirket olan ITT'nin Şili seçimlerine müdahalesi, Greenpace'in Kuzey Denizi'ndeki platformlar karşısındaki mücadelesi gibi örnekler verilebilir.

¹⁹⁹ Richard Langhorne, *The Diplomacy of Non-State Actors, Diplomacy & Statecraft*, Cilt 16, 2005, Sayı 2, ss. 331-339, s. 332.

²⁰⁰ Wendy Pearlman ve Kathleen Gallagher Cunningham, "Nonstate Actors, Fragmentation, and Conflict Processes", *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 56, 2011, Sayı 1 ss. 3-15 s.3.

durumlarda uluslararası düzeyde önemli ekonomik, politik veya sosyal güç ve etki kullanan egemen olmayan varlıklardır.²⁰¹

Weber'in ideal tipolojisinde devlet, yönetim alanında eşi bulunmayan ve tekel konumundadır. Devlet dışı aktörlerin kimi durumlarda bu role büründükleri gözlemlenmektedir. Bu bağlamda devletin birtakım konularda yanlış işlediği değerlendirilebilir. Yorum genişletilecek olunursa; devlet dışı aktörlerin varlığı ve etkileri kimi zamanlarda devletin zayıflamasına ve bir devlet boşluğunun oluşmasına neden olabilmektedir.²⁰² Devlet dışı aktörlerin yaptığı bahse konu etki, içinde bulundukları siyasi ya da yasal çerçeve, kurdukları örgütsel yapılar, ağ etkileşimleri ve gerçek mevcudiyeti gibi çeşitli faktörlere bağlıdır. Devlet dışı aktörler, ulusal ve bazı durumlarda uluslararası düzeyde önemli ekonomik, politik ya da sosyal güç ve etkiyi uygulayan egemenliği olmayan kurumlardır.²⁰³ Devlet dışı aktörler, hükümetler ve kamu yönetimi dışında örgütlü toplumun başlıca yapılarından birisi olarak ön plana çıkmaktadırlar.²⁰⁴

Devlet dışı aktörler uluslararası siyasette yer alan ulus üstü (transnational) sorunlar konusunda merkezi öneme sahiptir. On dokuzuncu yüzyılda köleliğin kaldırılması, kadın hakları ve işçi hakları ile başlayan ulus üstü sorunlar, geçen yüzyılda insan haklarına dair uluslararası normların belirlenmesi ve genişletilmesi, çevre, çocuk, kadın, azınlık haklarına dair sorunlar ile devam etmiştir. Günümüzde ise insan hakları ve çevre sorunlarının yanına eklenen uluslararası terörizm uluslararası siyasette ulus üstü sorunların temel başlıklarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bahse konu sorunlar dâhilinde de devlet dışı aktörler uluslararası siyasette politika yapım sürecinde önemli aktörler haline gelmişlerdir.²⁰⁵

²⁰¹ National Intelligence Council, "Nonstate Actors: Impact on International Relations and Implications for the United States" **National Intelligence Council Report**, 2007 s.2

²⁰² Florence Gaub, "State Vacuums and Non-State Actors in the Middle East and North Africa", **The Frailty of Authority Borders, Non-State Actors and Power Vacuums in a Changing Middle East**, Haz. Lorenzo Kamel, Roma, Edizioni Nuova Cultura, 2017, 1.Baskı s. 52.

²⁰³ George Thomas Kurian, **The Encyclopedia of Political Science**, Washington, CQ Press, 2011, s. 1117

²⁰⁴ Karolina Borońska-Hryniewicz, "Europeanization of Non-state Actors: Towards a Framework for Analysis", **Civil Society and International Governance: The Role of Non-state Actors in Global and Regional Regulatory Frameworks**, Haz. David Armstrong, Valeria Bello, Julie Gilson ve Debora Spini, Londra, Routledge, 2011, ss. 73-92, s.74.

²⁰⁵ David Chandler, **Constructing Global Civil Society Morality and Power in International Relations**, New York, Palgrave Macmillan, 2004, 1. Baskı, s. 5.

DEVLET

- Verimli ve etkili üstün ve iyi geliştirilmiş güç altyapıları (politik, ekonomik, sosyal vb.).
- Yüksek hazırlık düzeyinde bulunan güçlü askeri yapı barındırır.
- Teknolojik olarak gelişmiş endüstriler dâhil olmak üzere son derece gelişmiş ekonomi.
- Nitelik ve nicelik bakımından gelişmiş nüfus (kültür, bilim ve teknoloji).
- Coğrafi konum, büyüklük ve bölgenin şekli, doğal kaynaklar, ulusal sermayenin konumu, sınırlar ve ulusal sınırlar, devletlerarasındaki nispi mesafe ve büyük stratejik alan (deniz, atmosferik ve dış alan) dâhil olmak üzere avantajlı doğal coğrafya.
- Ulus içinde ve uluslararası arenada meşru destek bulma kabiliyeti.

DEVLET DIŞI AKTÖR

- Bilinen veya bilinmeyen bir yapının kapsamlı ve esnek organizasyon yapısı. Güç genellikle bireydedir- Lider ve yönetici kadro.
- Koruma sunan, sınırlı bir saldırı düzenleyen veya yerel halk desteğini zorlayan ve bir askeri gücün çekirdeğini oluşturan silahlı fraksiyon.
- Üstün mali kaynaklar veya sayısız ve güvenilir finansman kaynağına sahiptir.
- Gönüllü katılmış ancak yetersiz kalabalık. İkna, ilham veya sindirme yoluyla çok sayıda “sadık” üye işe alma becerisi.
- İnsanların ilgisini kazanabilmek adına bilgi ve medyayı yönlendirebilme ve manipüle edebilme kabiliyetine sahip olmak. İleri derecede bilgi ve istihbarat ağına sahip olmak ve yönetebilme becerisi taşıma.
- Gerçek ya da adil bir nedenden kaynaklanan yüksek ahlaki bir zemin.

Tablo 1.2.: Devlet ve Devlet Dışı Aktörlerin Güç Özellikleri.²⁰⁶

1.5.4. Uluslararası İlişkiler Düşüncesinde Devlet Dışı Aktör

Soğuk Savaş sonrasında başlayan ve 11 Eylül saldırıları ile etkisini ciddi manada hissettiren gelişmeler sonucunda devlet dışı aktörler konusunun uluslararası siyasette ve akademik çalışmalarda önemi artmıştır. Günümüzde uluslararası sistemde yer alan devlet sayısı iki yüze yakın bir rakamdır. Buna karşılık yüz bine yakın adette büyük ölçekli çok uluslu şirket (Shell, Coca Cola, Ford, Microsoft gibi), yirmi bine yakın sadece kurulduğu ülkede faaliyet gösteren hükümet dışı kuruluş, üç yüze yakın uluslararası kuruluş ve on bine yakın uluslararası faaliyet gösterebilen

²⁰⁶ Ong Yu Lin, “Understanding Why the “Inferior Defeats the Superior”, **Pointer**, Cilt 34, 2009, Sayı 4, s.16.

hükümet dışı kuruluş bulunmaktadır.²⁰⁷ Bir başka örneğe bakılacak olunursa; 1992 – 1994 yılları arasında Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan Dağlık Karabağ otonom vilayetinin Ermenistan ile birleşme talebi üzerine başlayan çatışmadan sonra bölgede kurulan Karabağ Savunma Güçleri isimli bağımsız Ermeni paramiliter güç kurulmuştur. Bu yapının 2005 yılına kadar sahip olduğu üç yüz on altı ana muhabere tankı²⁰⁸ (*Main Battle Tank*) ile Finlandiya, Sırbistan, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan gibi birçok Avrupa ülkesinden daha fazla ana muhabere tankına sahip olduğu görülebilir.²⁰⁹

Uluslararası ilişkiler alanında yapmış olduğu çalışmalarla bilinen akademisyen Kenneth Waltz'a göre devletler hiçbir zaman tek uluslararası aktör olmamıştır. Waltz bu açıklamasının devamında uluslararası sistemde devlet dışı aktörlerin öneminin belirgin olduğunu belirtmiştir.²¹⁰ Bu açıdan bakıldığında devlet dışı aktörlerin, devletin uluslararası sistemdeki yegâne aktör olma konumuna ciddi manada ket vurduğu görülmektedir. Devlet dışı aktörlerin etkinlik kazanmalarıyla uluslararası sistemde aktörlerin nicelikleri ve niteliklerinde değişimler baş göstermiştir. 1980'lerin sonlarından beri devlete ilişkin tartışmalarda, devletin “geri çekildiği”ne ya da “düştüğüne” ilişkin iddialar ön plana çıkmaktadır. Küresel ekonomi ve piyasada yaşanan gelişmeler, ulus-ötesi şirketlerin sayısındaki ve hacimlerindeki artış, devlet dışı aktörler ve uluslararası örgütlerin artan önemi, devlet otoritesini temelden sarsmaktadır. Fonksiyonel kişiliğe sahip uluslararası örgütler yanında uluslararası hükümet-dışı örgütler (*international nongovernmental organizations* (NGOs)), çok-uluslu şirketler, ulusal kurtuluş hareketleri ve özel askeri şirketler gibi devlet dışı aktörler de sistemin işleyişinde önemli işlevler görmeye başlamıştır.²¹¹

Bu gelişmelerle devletin merkez olma konumu tartışmalara açılmıştır.²¹² Bu tartışmalar çerçevesinde gözden kaçırılmaması gereken noktanın devletlerin sahip oldukları askeri, teknik, ekonomik potansiyel, insanı ve doğal kaynakları kullanma

²⁰⁷ Peter Willetts, “Transnational Actors and International Organizations in Global Politics”, **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, Haz: John Baylis ve Steve Smith, New York, Oxford University Press, 2001, 1.Baskı s.357.

²⁰⁸ 2016 yılı itibari ile bu rakamda ciddi azalmalar görülmüştür. (International Institute for Strategic Studies, Military Balance 2016, s.181.)

²⁰⁹ International Institute for Strategic Studies, Military Balance 2004-2005, s.82.

²¹⁰ Kenneth Waltz, **Theory of International Politics**, California, Addison-Wesley Publishing Company, 1979, 1.Baskı, ss.93-94.

²¹¹ Fatma Taşdemir, “Devlet Merkezli Uluslararası Hukuk Sistemi ve Devlet Dışı Silahlı Aktörler”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, no:56, 2017 ss. 59–85, s. 61.

²¹² Andrew Heywood, Çev. Fahri Bakırcı, **Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, Ankara, BB101 Yayınları, 2016, 3. Baskı s.82.

güçleri ve özgürlük düzeyleri ile diğer aktörlere nazaran çok önemli avantajlara sahip olduğu gerçeğidir. Deniz Ülke Arıboğan hiçbir devlet dışı aktörün yukarıda sayılan nitelik ve niceliklere erişemeyeceği açıkça değerlendirmektedir.²¹³

Devlet dışı aktörler kavramı devletlerarasındaki çatışma ve iş birliği ile doğrudan ilgilidir. Devlet dışı aktörler uluslararası ilişkiler teorisinde kavramsal bir tartışma yaratmışlardır. Uluslararası ilişkiler teorilerinden realizm ve idealizm devlet dışı aktörler konusunda yorum ve çalışmalarda bulunmuştur.

Realistler dünyayı olması gerektiği gibi değil olduğu gibi görmeyi kabul etmektedirler. Devletlerarası ilişkilere güç ve etki kapsamında bakmaktadırlar. Bu bağlamda realizm uluslararası ilişkileri rekabetçi ve savaş ihtimalinin yakın olduğu bir yapı olarak betimler.²¹⁴ Devletlerarasındaki ilişkilere özellikle potansiyel ya da fiili çatışmalara odaklanmışlardır. Realistler egemenlik, güç ve nüfuz kavramları etrafında çalışmaktadırlar.²¹⁵ Realistler, uluslararası siyasette aktör olma kistasının tanınma, toprak ve egemenlik olarak belirtmektedir. Realistler devlet dışı aktörlerin uluslararası sistemdeki varlıklarını kabul etmektedirler. Ancak sistemin ana merkezinde, devletin yanında, olabilecek kapasitede olduklarını değerlendirmemektedirler. Çünkü devlet dışı aktörlerin yukarıda belirtilen aktör olma kistasına sahip olmadıklarını değerlendirmektedirler.²¹⁶

Waltz'ın çizdiği uluslararası sistemde devlet dışı aktörler sistemin içinde yer alan ancak hayati öneme sahip olmayan görünümündedirler.²¹⁷ Realistlere göre devlet dışı aktörler yüksek önem barındıran siyasi konularda değil, ekonomik çıkar, insani yardım gibi daha az önem barındıran konularda fonksiyon icra edebilirler. Bu anlayış realistlerin güç konusundaki yorumlarından kaynaklanmaktadır. Güç kullanma yetkisi ve kabiliyetinin sadece devlete ait olduğunu benimseyen realistler devlet dışı aktörlere de bu bakış açısı ile bakmaktadırlar. Neo klasik realistlerde bu konuda realistlerin doğrultusundadırlar. İçyapılar ve liderlerin eylem ve hareketleri üzerinden uluslararası siyaseti anlamlandıran neo klasik realistlerin devlet dışı aktörlerin uluslararası sistemdeki rolünü göz ardı ettikleri değerlendirilmektedir. Yine benzer bir şekilde

²¹³ Deniz Ülke Arıboğan, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi**, İstanbul, Der Yayınları, 2001, 3. Baskı s.81.

²¹⁴ Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, s.32.

²¹⁵ Marysia Zalewski ve Cynthia Enloe, "Uluslararası İlişkilerde Kimlik Hakkında Sorunlar", **Uluslararası İlişkiler Kuramları**, Haz. Ken Booth ve Steve Smith, Çev. Muhammed Aydın, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2015, 1. Baskı, s.294

²¹⁶ Gustaaf Geeraerts, "Analyzing Non-State Actors in World Politics", **Pole Paper Series**, Cilt 1, 1995, Sayı 4.

²¹⁷ Waltz, s.95.

İngiliz Okulu da uluslararası sistemde ana ve tek aktörün devlet olduğunu değerlendirmektedir.

Liberalizm ve neoliberalizm uluslararası siyasete ekonomik ağırlıklı bakışlarının önemli etkisiyle devlet dışı aktörler konusunda diğer teoriler kadar kapalı durmamaktadır. Çok uluslu şirketler ve ekonomik temelli uluslararası kuruluşlar üzerinden devlet dışı aktörlerin varlığına ve önemine dikkat çekmektedirler.²¹⁸ Uluslararası ilişkilerde çoğulcu anlayışı benimseyen liberal ekol devlet dışı aktörlerin uluslararası siyasette belirleyici aktörlerden birisi olduğunu öne sürer. Bu iddiası ile liberal ekol realizmin uluslararası ilişkilerin yegâne aktörünün devlet olduğu iddiasına meydan okumaktadır. Liberal ekol devlet dışı aktörlerin devletlerin birbirleri olan ilişkilerini etkileyebilme kapasitesine sahip olduğunu da savunmaktadır. Devlet dışı aktör konusuna ciddi önem veren liberaller; devlet dışı aktörlerin uluslararası siyasette önemli bir aktör olduğunu savunmaktadır.²¹⁹

Devlet çıkarlarının nasıl tanımlandıkları, nasıl değiştirildikleri realist teorinin açıklamakta yetersiz kaldığı alanlardan birisidir. Realistler devletlerarası etkileşimleri daha iyi açıklamışlardır. Liberaller ise çıkar konusu daha iyi açıklamışlardır.²²⁰ Realistlerin aksine idealistler, liberal bakış açısıyla, devlet dışı aktörlere daha fazla önem atfetmişlerdir. Güç ve otorite konusunda realistlerin aksine sadece devlet temelli düşünmedikleri için devlet dışı aktörler konusu liberal bakışta daha önem taşımaktadır. Realist bakışta güç konusu ağırlık merkezi olarak askeri konulara odaklanırken, liberaller gücü çok boyutlu okumaktadırlar.²²¹

1960'ların sonu ve 1970'lerin başından itibaren uluslararası sistemin temel yapısında kartlar yeniden dağıtılmaya başlamıştır. Bu bağlamda yapılan tartışmaların, realist anlayışın devlet merkezli sisteminin artan karşılıklı bağımlılık başta olmak üzere ortaya çıkan yeni konular karşısında yetersiz kaldığı ortaya çıkarmıştır. Öncelikle ulus devletin uluslararası politikadaki rolü ve işlevinde değişimler yaşanmıştır. Çok uluslu şirketler, uluslararası örgütler, karteller, teröristler gibi yeni aktörler ortaya çıkmıştır. Realizm yukarıda da belirtildiği üzere bu grupların hiçbirine

²¹⁸ Marianna Charountaki, State and Non-state Interactions in International Relations: An Alternative Theoretical Outlook, **British Journal of Middle Eastern Studies**, Cilt 45, 2018, Sayı 4, s.5

²¹⁹ Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, ss. 200- 206.

²²⁰ Joseph S. Nye, Jr., "Neorealism and Neoliberalism", **World Politics**, Cilt 40, 1988, Sayı 2, ss. 238-239.

²²¹ Robert O. Keohane, **After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy**, New Jersey, Princeton University Press, 1984, 1. Baskı s. 38.

gereken önemi göstermemiştir. İkinci olarak askeri ve güvenlik konuları dışındaki konular ön plana çıkmaya başlamıştır. Üçüncü olarak karşılıklı bağımlılıkta artış yaşanmaya başlamış ve bu durum günümüzde de devam etmektedir. Dördüncü olarak da savaşın artık dış politika karar alıcıları tarafından önem atfedilen bir seçenek olmaktan çıkarılmasıdır. Bu değişim algısı liberal ve neoliberal yazarlar tarafından iyi okunmuş ve dikkat çekilmiştir.²²²

Liberal ekolün temsilcilerinden olan Robert Keohane ve Joseph Nye devlet merkezli anlayışa karşı çıkan ilk düşünürlerdendir. Her ikisi de devlet dışı aktörlerin önemi fark etmiştir.²²³ Keohane ve Nye devlet dışı aktörlerin hem ülke içindeki hem de devletlerarasındaki ilişkilere etki ettiklerini ve bu yüzden de önem teşkil ettiklerini belirtmiştir. Keohane ve Nye çalışmalarında “Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık” adını verdikleri, realizmin ideal tipine cevap olacak bir uluslararası ilişkiler modeli tasarlamışlar ve bunun realizmin tipolojisinden daha gerçekçi olduğunu belirtmişlerdir. Nye, realizmin, varsayımlarını sınamaya tabi tuttuklarında uluslararası siyasette devlet dışında etki gösteren aktörlerin varlığının ortaya çıktığını iddia ettiler. Çizdikleri Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık teorisinin üç ana özelliğinin olduğunu belirtmişlerdir. Bunlar; (i) olarak devletlerin uluslararası siyasette artık tek olmadığı, etkileşimde olan başka kanallarından var olduğu, (ii) devletlerarası ilişkilerin güce bağlı bir hiyerarşik sistemden uzaklaştığını (iii) Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık teorisinin askeri güç kullanımının önüne geçeceğini şekillendirdi.²²⁴

Neo liberalizmin çizmiş olduğu temel unsurlardan dördü²²⁵ devlet dışı aktörlere bakışını ortaya koymaktadır. Neoliberal ekolün başat yazarlarından Keohane’nin çalışmaları yukarıda da belirtildiği üzere bu esaslar üzerinedir.²²⁶ İdealistler yumuşak güç (*soft power*) kavramı üzerinden geliştirdikleri bakış açılarıyla devlet dışı aktörlerin uluslararası sistemin bir parçası olarak rol aldıklarını savunmuşlardır.²²⁷ İdealistlerin

²²² Michael P. Sullivan, “Transnationalism, Power Politics and the Realities of the Present System”, **International Relations in the Twentieth Century A Reader**, Haz. Marc Williams, Londra, Macmillian, 1990, 2. Baskı ss. 255-256.

²²³ Gustaaf Geeraerts, s.4.

²²⁴ Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, **Power and Independence**, New York, Harper Collins, 1989, 2. Baskı ss. 22-26.

²²⁵ Uluslararası kurumlara attıkları önem, güç algısı (askeri güç ve tehdidi dışlayan), uluslararası sistemde anarşi algısının yanında bağımsızlık vurgusu, uluslararası iş birliğine atfedilen önem.

²²⁶ Helen V. Milner, “Power, Interdependence, and Nonstate Actors in World Politics: Research Frontiers”, **Power, Interdependence, and Nonstate Actors in World Politics** Haz. Helen V. Milner ve Andrew Moravcsik, New Jersey, Princeton University Press, 2009, 1.Baskı ss. 17-18.

²²⁷ Joseph S. Nye Jr ve David A. Welch, ss.58-60.

devlet dışı aktörler konusundaki en büyük çekinceleri her devlet dışı aktörün sistemin istikrarını sağlama ve korumaya yönelik olup olmadığıdır. Örneğin bu yüzden silahlı devlet dışı aktörler ile hükümet dışı kuruluşları aynı grupta değerlendirmemektedirler. Şiddet ve güç kullanan devlet dışı aktörlerin uluslararası sistemin istikrarını ve güvenliğini tehlikeye attığı iddiasındadırlar.

İşlevselci teori liberal teori gibi devlet dışı aktörlerin varlığına önem atfeden bir diğer uluslararası ilişkiler teorisi olarak ön plana çıkmaktadır. Teori, kurucusu olarak kabul edilen David Mitrany'in "*A Working Peace System*" adlı eseri ile ön plana çıkmıştır. Mitrany, işlevsel ilişkiler temelinde organize edilen bir uluslararası sistem tasarlamak istemiştir. Bu doğrultuda uluslararası örgütler ile ulusal özgürlük arasındaki bir birleşimi savunmuştur.²²⁸ Mitrany yaşanan gelişmelerin etkisi ile artık uluslararası iş birliğinin gerekli olduğunu belirtip, bu amaç doğrultusunda çalışacak olan kişilerin istihdam edilmesini sağlayacak ve sorunların çözümüne katkıda bulunacak fonksiyonel uluslararası örgütlerin kurulması gerektiğini belirtmiştir. Mitrany bu yapılar sayesinde dünya barışının korunacağını belirtmektedir.²²⁹

1.5.5. Devlet Dışı Aktör Türleri

Devlet dışı aktör kavramı, dar ve geniş anlamda olmak üzere iki farklı düzlemde ele alınmaktadır. Dar anlamda ele alındığında, devlet dışı aktörler uluslararası kuruluşlar, çok uluslu şirketler ve hükümet dışı kuruluşlar olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Geniş anlamda ele alındığında, devletlerin kontrolü dışında hareket eden vatansızlar, özel ordular (silahlı gruplar) ve ulus ötesi suç örgütleri de devlet dışı aktör kavramının içerisine girmektedir.²³⁰ Uluslararası kuruluşlar, devletlerin oluşturduğu devlet dışı aktörler olarak tanımlanabilmektedir. Resmi olarak devlet kurumları tarafından yetkilendirilmişlerdir. Yukarıda bahsedilen diğer gruplar ise devletler tarafından değil, belirli bir gruptaki kişiler, iş insanları ve diğer toplumsal güçler tarafından kurulmuştur.²³¹ Çalışmada devlet dışı aktörlerin dört alt gruptan

²²⁸ David Mitrany, **The Functional Theory of Politics**, Londra, London School of Economics and Political Science, 1975, s.115.

²²⁹ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İş birliği**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2006, 4. Baskı, s.448.

²³⁰ Kemal Başlar, **Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar: Vestfalya-Sonrası Süreçte Küresel Sivil Toplum**, Ankara, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, 2005, 1. Baskı s. 173.

²³¹ Muhittin Ataman, "The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States" **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, Cilt 2, 2003, Sayı 1, s.43

oluştugu değerlendirilecektir: Hükümet dışı kuruluşlar, uluslararası kuruluşlar, çok uluslu şirketler ve silahlı devlet dışı aktörler.

1.5.5.1. Hükümet Dışı Kuruluşlar

Hükümet dışı kuruluşlar, faaliyetlerinde ekonomik kazanç sağlamayı ve şiddet eyleminde bulunmayı amaçlamayan, düzenli olarak resmi bir biçimde ve hiçbir hükümete bağlı olmadan faaliyet gösteren yapılardır.²³² Yapılarına göre bölgesel, ulusal ve küresel seviyede faaliyette bulunabilirler. Devlet dışı aktörler içerisinde sayı olarak en geniş grupturlar.²³³

Hükümet dışı kuruluş kavramı 1945 yılında imzalanan BM Antlaşması'nın on yedinci maddesi ile üyeler tarafından resmen tanınmıştır.²³⁴ BM tarafından yapılan tanımda; yerel, ulusal veya uluslararası düzeyde organize edilmiş, kâr amacı gütmeyen, gönüllü bir vatandaş grubu olarak tanımlanmaktadır. Tanımın devamında hükümet dışı kuruluşların görev odaklı ve ortak çıkarları olan insanlar tarafından yönlendirildiği, çeşitli hizmet ve insani işlevler yerine getiren, vatandaşların endişelerini hükümetlere sunan, politikaları izleyen ve topluluk düzeyinde politik katılımı teşvik eden yapılar olduğu belirtilmektedir. Analiz ve uzmanlık sağladıkları, erken uyarı mekanizmaları olarak görev yaptıkları da belirtilmiştir. Tanımın sonunda ise uluslararası anlaşmaların izlenmesine ve uygulanmasına yardımcı oldukları belirtilmiştir.²³⁵

Hükümet dışı kuruluşlar tarihsel olarak on dokuzuncu yüzyılda boy gösteren sivil örgütler, hayır kurumları ve vakıflara kadar uzanan bir geçmişe sahiptir.²³⁶ Günümüzdeki anlamıyla hükümet dışı kuruluş kavramı yirminci yüzyılın başlarında oluşmuştur. Hükümet dışı kuruluşların sayısı uzunca bir dönem birkaç yüz civarında kalmıştır. 1980'li yıllarda, küreselleşmenin de etkisiyle, sayısı ve kapsamında muazzam artışlar yaşanmıştır. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren hükümet dışı kuruluşlar ulusal, uluslararası ve ulus üstü politik alanlarda önem arz etmektedirler.²³⁷

²³² Peter Willetts, s. 370.

²³³ Elke Krahmann, "From State to Non-State Actors: The Emergence of Security Governance", **New Threats and New Actors in International Security**, Haz. Elke Krahmann, New York, Palgrave Macmillan, 2005, 1. Baskı s.8.

²³⁴ Gerard Clarke, s. 39.

²³⁵ BM Resmi İnternet Sayfası, <https://outreach.un.org/ngorelations/content/about-us-0>.

²³⁶ Gerard Clarke, **The Politics of NGOs in South-East Asia Participation and Protest in the Philippines**, Londra, Routledge, 1998, 1. Baskı, s.3.

²³⁷ Richard Langhorne, **The Essentials of... Global Politics**, Londra, Hodder Arnold, 2006, 1.Baskı, s. 113.

Bu öneme örnek olması açısından; bugüne kadar uyguladıkları politikalar ve izlemiş oldukları stratejiler nedeniyle uluslararası baskı grupları olarak da adlandırılmaktadırlar.²³⁸ Günümüz dünyasında hükümet dışı kuruluşlar; insan hakları, toplumsal cinsiyet, sağlık, tarımsal kalkınma, sosyal refah, çevre ve yerli halklar gibi konularda yoğunlaşan hayırsever vakıflar, dini ajanslar, akademik düşünce kuruluşları ve diğer örgütleri içermektedir.²³⁹

Hükümet dışı kuruluşları ortaya çıkaran ve önem kazanmasını sağlayan birtakım etmenler bulunmaktadır. Bunlar; politik, ekonomik ve teknolojik faktörler ana başlıklarında toplanmaktadır. Hükümet dışı kuruluşların önem kazanmasını sağlayan en başat etmenin ulus ötesi bir kimlik yaratarak dünya siyasetinde merkezileştirme yanlısı güçlere katkıda bulunmalarıdır. Bu doğrultuda hükümet dışı kuruluşların sadece sınırlar arasında değil, kültürler arasında da bir birliktelik sağlamaya çalıştıkları örnekler vardır. Yukarıda bahsedilen etmenlerden politik etmenlere bakılacak olunursa; bunların başında ılımlı politik iklim gelmektedir. Hükümet dışı kuruluşları demokratik ortamlarda gelişmeye eğilimlidir, çünkü demokrasiler ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğüne izin vermektedir. İkinci politik etmen olarak zayıf devletleri varlığı ve sayısı olarak ön plana çıkmaktadır. Zayıf devletlerin kapasitelerini aşan olaylar ve gelişmeler karşısında tamamlayıcı misyon ile hareket etmektedirler. Üçüncü politik etmen ise uluslararası hukukta son elli yılda yaşanan gelişmelerdir. Uluslararası ilişkilerde ve hukukta genelde tarafsız ve gözlemci olarak yer almaktadırlar. Hükümet dışı kuruluşların önem kazanmasını sağlayan ekonomik etmenlere bakılacak olunursa; paranın uluslararası dolaşımının artması ve kolaylaşması hükümet dışı kuruluşların bağış toplaması ve yardım faaliyetleri düzenlemesini kolaylaştırmıştır. Teknolojik faktörler ise telekomünikasyon ve bilgisayar teknolojilerinde yaşanan gelişmelerdir. Bahse konu gelişmeler sonucunda insanların birbirleri ile iletişim süreçlerinin basitleşmiştir. Örneğin bir hastalığın tedavisi hem teknolojiye gelişmelerin artması hem de dünyadaki tüm doktorların birbirleri ile iletişime geçebilme kapasitelerine sahip olmalarından dolayı günümüzde daha kolay bulunmaktadır. Bu gelişmelerle hükümet dışı kuruluşlar kampanyalarını, gündemlerini, protestolarını daha kolay duyurabilecek kapasiteye gelmişlerdir.²⁴⁰

²³⁸ Münci Kapani, **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutu**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2011, Dördüncü Baskı, s.80.

²³⁹ Gerard Clarke, "Non-Governmental Organizations (NGOs) and Politics in the Developing World", **Political Studies**, Cilt 46, 1998, Sayı 1 ss.36-37

²⁴⁰ W. Raymond Duncan, Barbara Jancar-Webster ve Bob Switky ss. 203-207.

1.5.5.2. Uluslararası Kuruluşlar

Uluslararası kuruluşlar ise devletler tarafından kurulan devlet dışı aktörler olarak nitelenebilir. Devletlerarasında karar alma sürecinde resmi, sürekli ve çok taraflı süreçler sağlamak için yeterli örgütsel yapıyla ve özerklikle yaratılan varlıklar olarak tanımlanmaktadır. Üyelerinin ortak iradelerini yerine getirme kapasitelerine sahiptirler.²⁴¹ Hükümet dışı kuruluşlar ile uluslararası kuruluşlar arasındaki temel farkın; hükümet dışı kuruluşun bireysel çabalar sonucunda kurulması, uluslararası kuruluşların ise devletlerarasında imzalanan antlaşmalarla inşa edilmesidir.²⁴²

Uluslararası kuruluşlar genel olarak uluslararası siyasette İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde önem ve konum kazandığı değerlendirilse de geçmişleri daha öncesine dayanmaktadır. Günümüzdeki manası ve taşıdığı misyonu tam olarak karşılamasa da ilk örnek olarak Hristiyan kiliselerinin verilmektedir. On sekizinci yüzyılda daha net örnekler ön plana çıkmaktadır. Özellikle kölelik karşıtı yapılanmalar günümüz uluslararası kuruluşlarının ilk örnekleri olabilecek seviyededir. Zira kölelik karşıtları sınırları aşan, uluslararası konferans²⁴³ düzenleyebilen, politika yapım sürecine etki eden yapılar olmuştur. Uluslararası Kızılhaç Örgütü uluslararası kuruluşların en başarılı öncüllerden birisidir. İsviçre vatandaşı olan Henry Dunant İtalyan birliğinin kuruluş mücadelesinde yaşanan savaşlardaki, özellikle Solferino Savaşı'ndaki, yaşanan vahşetler karşısında savaş esnasında yaralanan askerlerin insani durumları için bir komite kurulması için çalışmalara başlamıştır. Bu amaç ile 1864 yılında bir konferans toplanmış ve Uluslararası Kızılhaç Örgütü günümüzdeki misyonuna büründürülmüştür.²⁴⁴ 1864 yılında kurulan The International Working Men Association, 1883 yılında kurulan the World Christian Temperance Union ve 1897 yılında kurulan the World Zionist Organization on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan en başat örnekler olarak sıralanmaktadır.²⁴⁵

²⁴¹ Thomas J. Volgy, Elizabeth Fausett, Keith A. Grant ve Stuart Rodgers, "Identifying Formal Intergovernmental Organizations", *Journal of Peace Research*, Cilt 45, 2008, Sayı 6, 2008, ss. 849–862, s. 851.

²⁴² Steve Charnovitz, Nongovernmental Organizations and International Law, *American Journal of International Law*, Cilt 100, 2006, Sayı 2, ss. 348-372, s.352.

²⁴³ 1840 Londa Uluslararası Kölelik Karşıtları Konferansı

²⁴⁴ Karsten Nowrot, "Legal Consequences of Globalization: The Status of Non-Governmental Organizations Under International Law", *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Cilt 6, 1999 Sayı 2, ss. 579-645, ss.581-583

²⁴⁵ Kathryn Sikkink ve Jackie Smith, "Infrastructures for Change: Transnational Organizations, 1953-93", *Restructuring World Politics: Transnational Social Movements, Networks, and Norms*, Haz. Sanjeev Khagram, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002, s.25.

Uluslararası ilişkiler disiplinindeki genel kabule göre devletler uluslararası siyasetin başat aktörüdür, uluslararası kuruluşlar ise devletlerin amaçları doğrultusunda kullandığı yapılardır. Devletler; uluslararası kuruluşları, ortak hedeflerine ulaşmak için; iş birliği, ortak iynin üretilmesi, koordinasyon problemlerinin çözülmesi gibi uygun sosyal düzenleri yaratmak için kullanmaktadır.²⁴⁶

John Joseph Mearsheimer uluslararası kuruluşları; devletlerin birbirleri ile iş birliği yapmaları ve rekabet etmeleri gereken yol ve yöntemleri belirleyen kurullar olarak tanımlamaktadır. Mearsheimer'a göre bu yapılar devlet davranışlarının rasyonel olan yönünü belirler ve düzenler, kabul edilemez yönünü de yasaklar. Bahse konu olan düzenlemeler devletlerin aralarında mutabık kalmaları ile belirlenir ve standartlaştırılır. Bu düzenlemeler bir antlaşma ile ete kemiğe bürünür. Antlaşmaların işlevselliği için kendi bütçesi ve personelleri olan kurumlar yaratılır. Mearsheimer uluslararası ilişkiler teorilerden realist ekole bağlı bir düşünürdür. Doğal olarak uluslararası kuruluşları da realist bakış açısıyla tanımlamak ve yorumlamaktadır. Uluslararası kuruluşlar Mearsheimer üzerinden okunacak olunursa; devletlerin bazı durum ve zamanlarda uluslararası kuruluşlar üzerlerinden ilerledikleri kabul edilmektedir. Bu bağlamda güç kullanımı ve dağılımında devletin başat rolünün yine devam etmektedir. Uluslararası kuruluşları güç ilişkisinin dışında olan alan olarak kabul etmektedirler. Mearsheimer, uluslararası kuruluşlar konusunun uluslararası siyasetteki önemi anlatmak için NATO örneği üzerinden ilerlemektedir. Mearsheimer'a göre bir uluslararası kuruluş olarak NATO Üçüncü Dünya Savaşı'nın engellenmesi konusunda önem atfedilecek bir role sahiptir. Savaş önlemenin dışında Batı'nın Soğuk Savaş kazanmasında da önemli bir rolü bulunmaktadır. NATO, Soğuk Savaş sonrası dönemde ise güç dağılımını yöneten aygıtlardan birisi olmuştur.²⁴⁷

Uluslararası kuruluşlar genellikle su kirliliği, asit yağmuru, sıtma, HIV-AIDS, nükleer reaktör felaketleri, terörizm, organize suç ve küresel ekonomi gibi sınırsız sorunların üstesinden gelmek için ortak ve kolektif hedefleri ele almak için uygun yapılar olarak görülmektedir. Bahse konu problemlerin çözümü zorlu ve yoğundur. Devletlerin çoğunluğu bu tür sorunlarla mücadele etmek için kaynaklara sahip değildir. Yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere devletler kapasitelerini aşan durumlarda birbirleri ile veya birbirlerine karşı birlikteliklerle sorunu çözmeye

²⁴⁶ Kenneth W. Abbott, Duncan Snidal, "Why States Act through Formal International Organizations", **Journal of Conflict Resolution**, Cilt 42, 1998, Sayı 1, ss. 3-32, s.6.

²⁴⁷ John Joseph Mearsheimer, "The False Promise of International Institutions", **International Security**, Cilt 19, 1994, Sayı 3, ss. 5-49, ss. 8-14.

çalışmaktadırlar. Uluslararası kuruluşların bir yansımasının da bu olduğu değerlendirilmektedir.²⁴⁸

1.5.5.3. Çok Uluslu Şirketler

Çok uluslu şirketler de devlet dışı aktör kapsamına alınan bir yapılardır. Çok uluslu şirketler, ekonominin bütün sektörlerinde faaliyet gösterebilen, birden daha fazla ülkede kurulmuş ve birbirleriyle bağlantılı işletme ve diğer kuruluşlardan oluşmakta olup, mülkiyeti özel, kamu veya karma olabilen, faaliyetlerini çeşitli yollarla koordine edebilen yapılardır.²⁴⁹ BM'ye göre, dünyada üretilen gayri safi milli hasılanın ilk yüz sıralamasının yarısında çok uluslu şirketler bulunmaktadır. Bir başka ifade ile çok uluslu şirketler yaklaşık yüz otuz devletten ekonomik olarak daha zengin ve güçlü konumdadır.²⁵⁰ ,

Çok uluslu şirketler genellikle hükümetler arasındaki güç boşluklarından faydalanarak uluslararası alanda hammadde ve para akışlarını sağlamaktadır. Bu durum şirketlerin finans, üretim ve dağıtım süreçlerine olumlu etki etkiler sağlamaktadır. Dünyadaki çok uluslu şirketlerin yüzde sekseninden fazlasının genel merkezi yüksek gelirli ülkelerde yer alırken, şube tesislerinin yaklaşık yüzde altmışından fazlası düşük gelirli ülkelerde yer alıyor olması bu konudaki en belirgin durum olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵¹

1856 yılında İngiltere'de çıkan İngiliz Anonim Şirketler Yasası ile çok uluslu şirketlere dair ilk yasal düzenlemenin yapılmıştır. Dünya genelinde özellikle 1970'lerden sonra konuya dair yasal düzenlemelerde artış yaşanmıştır. Artan küresel rekabet karşısında şirketler faktörlerini bölüştürmeye ve faaliyetlerini mali ve yönetim açısından en makul yerlere taşımaya başlamışlardır. Bu gelişmelerle çok uluslu şirketlerin sayısı ve öneminde artış yaşanmıştır.²⁵² Çok uluslu şirketlerin 1990'lı

²⁴⁸ David Galbreath, "International Regimes and Organizations", **Issues in International Relations**, Haz. Trevor C. Salmon ve Mark F. Imber, Abingdon, Routledge, 2008, 2.Baskı, s. 124.

²⁴⁹ OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi, 2011 s. 4.

²⁵⁰ Alfred D. Chandler, Jr. ve Bruce Mazlish, **Leviathans Multinational Corporations and The New Global History**, New York, Cambridge University Press, 2005, s.1.

²⁵¹ James Goodman, "Non-State Actors: Multinational Corporations and International Non-Governmental Organisations", **An Introduction to International Relations Australian Perspectives**, Haz. Richard Devetak, Anthony Burke ve Jim George, New York, Cambridge University Press, 2008, ss. 273- 275.

²⁵² Florian Wettstein, **Multinational Corporations and Global Justice Human Rights Obligations of a Quasi-Governmental Institution**, Kaliforniya, Stanford University Press, 2009, ss. 10-12.

yıllarda altın çağının yaşadıkları görülmektedir. 1990'lı yıllarda çok uluslu şirketler daha önce hiç olmadığı kadar büyük sayılarda ve daha büyük ölçekte sağlam bir şekilde ortaya çıkmışlardır.²⁵³

Günümüzde çok uluslu şirketler dünya çapında üretim ve değer teslimini bütünleştirerek tüm dünya pazarlarına entegre olmayı başarmışlardır. Özellikle son elli yılda uluslararası ekonomide en etkili aktörlerden birisi haline gelen çok uluslu şirketlerin etkisi sadece ekonomi ile sınırlı kalmamış, teknolojik, politik, sosyal ve kültürel anlamda da ciddi etkileri olduğu değerlendirilmektedir.²⁵⁴ Günümüzde çok uluslu şirketleri anlatabilen en rasyonel bakış açısının; çok uluslu şirketleri küresel bir ticari faaliyetler ağı koordinatörü olarak görme olduğudur.²⁵⁵

Günümüzde çok uluslu şirketlere dair devlet egemenliğine yönelen tehdit, ekonomik açıdan devletin karar alıcılı fonksiyonuna etki etmesi gibi olumsuz yorumlar yapılmaktadır. Devletin piyasa üzerindeki kontrolünün azalmasıyla ve ticaretin daha uluslararasılaşması ile çok uluslu şirketler güç kazanmaya başlamıştır. Ancak kazandıkları gücün devlet egemenliğine veya devletin piyasayı kontrol mekanizmalarına etki yapabilecek kapasitede olmadığı değerlendirilmektedir. Zira tarihsel sürece bakıldığında tarihteki ilk örneklerin daha geniş yetkilere sahip olduğu görülecektir. Hollandalı Doğu Hindistan şirketinin sözleşmesinde, şirketin savaş ilan etme, antlaşma imzalama, toprak kazanma ve kale inşa etme, hatta kendi para birimlerini gibi yetkilerinin bulunmaktadır.²⁵⁶ Bu açıdan bakıldığında çok uluslu şirketlerin devlet egemenliğine dair etkilerinin günümüzde daha etkisiz haldedir ve bahsedilen büyüklükte etkiye sahip değildir.

1.5.5.4. Silahlı Devlet Dışı Aktörler

Devlet dışı aktörlerin dördüncü alt başlığı silahlı devlet dışı aktörlerdir. Günümüzde uluslararası toplumun karşı karşıya kaldığı insani ve politik krizlerin çoğunda silahlı devlet dışı aktörlerin rolü olduğu görülmektedir. Bu durumun yanında

²⁵³ John Gerard Ruggie, **Just Business: Multinational Corporations and Human Rights**, WW Norton & Co, New York, 2013, s.3.

²⁵⁴ Juan J. Palacios, **Multinational corporations and the Emerging Network Economy in Asia and the Pacific**, New York, Routledge, ss.2-6.

²⁵⁵ Robert Grosse, "The Theory of the Multinational Firm", **Theories of the Multinational Enterprise: Diversity, Complexity and Relevance**, Haz. Michael A. Hitt ve Joseph L.C. Cheng, Amsterdam: Elsevier JAI, 2004, s. 85.

²⁵⁶ Janice Thomson, **Mercenaries, Pirates, and Sovereigns: State Building and Extraterritorial Violence in Early Modern Europe**, New Jersey, Princeton University Press, 1994, s.11

silahlı devlet dışı aktörlerin en belirgin özelliğinin ise uluslararası sistemin ana belirleyicilerinden olan yukarıda detayla bahsedilen Westphalia Sistemi'ne iki farklı yönden önemli tehdit teşkil etmesidir. Bunlar; silahlı devlet dışı aktörlerin devlet yönetimine bir manada alternatif sunan yapı olması ve devletin şiddet tekeline meydan okumasıdır.²⁵⁷

Bu özellikler dışında silahlı devlet dışı aktörler, geniş yapısal ağlara sahip, ulus üstü bağlantıları olan ve yasal güç otoritelerinden bağımsız olan veya olma amacı taşıyan yapılardır.²⁵⁸ Ayrıca bu aktörlerde düzenli olarak askeri komuta yapısının bulunmakta ve politik hiyerarşı de barınmaktadır.²⁵⁹

1.5.5.4.1. Silahlı Devlet Dışı Aktör Nedir?

Silahlı devlet dışı aktörler hedefleri doğrultusunda şiddet kullanma arzusu taşıyan ve kullanabilecek kapasitede olan yapılardır. En basit halde; gayri meşru şiddet kullanma arzusu ile bir araya getirilen bir grup sivil olarak tanımlanmaktadır.²⁶⁰ Düzenli ordular, polis teşkilatı, başkanlık muhafızları ve özel kuvvetler gibi resmi devlet kurumlarına bütünleşmiş yapılar değildirler.²⁶¹ Silahlı devlet dışı aktörler, normal devlet ordularına benzer herhangi bir ordu, donanma, hava kuvvetleri birimine sahip değildir. Hafif piyade silahları, yurt içi eğitimli militanlar, patlayıcılar, silahlar, el bombaları ve benzer piyade taktikleri ve cihazları kullanmaktadırlar. Donanma veya hava kuvvetleri²⁶² birimlerine, malzemelerine, silahlarına da sahip değildirler. Silahlı personeli veya başka bir ifade ile silah kullanma arzusu gösteren üyeleri toplum içinde yaşamaktadır. Genel olarak herhangi bir düzenli kışla oluşumuna sahip değildirler. Olası bir tehdit durumunda yaşamış oldukları ülkede nüfusunun içinde kolayca dağılma becerisi gösterirler. Benzer bir şekilde belli bir süre için aceleci bir komuta

²⁵⁷ Rajeev Chaudhry, Violent Non-State Actors: Contours, Challenges and Consequences, **CLAWS Journal**, 2013, s. 168.

²⁵⁸ Ivan Briscoe, Non-conventional Armed Violence and Non-state Actors: Challenges for Mediation and Humanitarian Action, **The Norwegian Peacebuilding Resource Centre Report**, 2013, s.3.

²⁵⁹ M. Cherif Bassiouni, The New Wars and the Crisis of Compliance with the Law of Armed Conflict by Non-State Actors, **Journal of Criminal Law and Criminology**, Cilt 98, 2008, Sayı 3, s. 716.

²⁶⁰ Caroline Varin ve Dauda Abubakar, s.5.

²⁶¹ Ulrich Schneckener, "Fragile Statehood, Armed Non-State Actors and Security Governance", **Private Actors and Security Governance**, Haz. Alan Bryden ve Marina Caparini, Cenevre, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) 2006, 1. Baskı ss. 23-41, s. 25.

²⁶² Konuya dair tek istisnanın İslam Devleti olabileceği değerlendirilmektedir. <https://www.dw.com/tr/i%C5%9Fidin-elinde-%C3%BC%C3%A7-u%C3%A7ak-var/a-18001766>

altında bir araya gelebilme kapasitesi ve düşman kuvvetlerine veya binalara karşı bir saldırı veya terör eylemi yapabilme becerisi taşımaktadırlar.

Silahlı devlet dışı aktörler bireysel olarak küçük ölçekli silahlarla donanmış kişilerden, dünya çapında medya üzerinden dönen daha önce kaydedilmiş şiddet içeren, üyelerini motive edici konuşmalar içeren veya tehdit mesajları barındıran videolardan, savurgan bir hayat süren ve bunu göstermekten çekinmeyen uyuşturucu kartellerinin liderleri ve yönetici ekibinden daha fazlasıdır. Aslında bunlar silahlı devlet dışı aktörlerin görünen yüzünün sadece bir kısmıdır. Silahlı devlet dışı aktörlerin esas gücü ve boyutunun görüldüğü nokta, bir başka tabir ile odaklanması gereken nokta, etkisidir.²⁶³ Teknolojik gelişmelerin önemli katkısı ile küçük aktörler asimetrik tehditlerde bulunmaya başlamışlar ve tehditlerinin bir kısmını gerçekleştirme kapasitesine erişmiştir.²⁶⁴

Silahlı devlet dışı aktörler basit bir örgütlenme türü olarak görülmemelidir. Diğer devlet dışı aktörlere nazaran daha büyük bileşenlerden bir araya gelmektedirler. Bir silahlı devlet dışı aktör aynı amaç doğrultusunda ilerlemeyi amaçlayan farklı yapısal unsurların bir araya gelmesi ile oluşmaktadır. Bu unsurlar sıralanacak olunursa; şiddet kullanma kapasitesinde olan bir silahlı yapılanma, yasaları benimsemeye çalışan ve genelde yasaların çizdiği alan içerisinde faaliyet göstermeye çalışan politik kanat, halkın örgütlenmeye olumlu bakmasını ve desteklemesini sağlamayı amaçlayan sosyal yapılanmalar, gerek suç gelirleri üzerinden gerekse halk desteği ile elde edilen ekonomik bağımsızlık, örgütlenmenin anlatılmasını sağlayacak ve kamuoyu nezdinde kredisini artırmayı amaçlayacak medya yapılanması ve kanaat önderleri bir silahlı devlet dışı aktörün alt bileşenleridir.

Silahlı devlet dışı aktörlerin dört temel karakteristik özelliği olduğu değerlendirilmektedir. İlk özellik değişim konusundadır. Kimi silahlı devlet dışı aktör revizyon yanlısıyken kimisi de statükonun devam etmesi amaçlar görünümündedir. İkinci özellik toprak denetimi konusundadır. Bazı silahlı devlet dışı aktörler ilke olarak devamlı toprak denetimini amaçlarken; mafya ve terör örgütleri ilke olarak toprak denetimi yapmamaktadır. Üçüncü özellik şiddet kullanımına dairdir. İsyancılar ve gerilla hareketleri amaçlarını fiziksel şiddet kullanarak gerçekleştirirken; terör örgütleri psikolojik etki için şiddette başvurmaktadır. Dördüncü özellik motivasyondur. Bu

²⁶³ Troy S. Thomas, Stephen D. Kiser ve William D. Casebeer, **Warlords Rising: Confronting Violent Non-state Actors**, Oxford, Lexington Books, 2005, 1. Baskı, s.9.

²⁶⁴ John Arquilla ve David Ronfeldt, **In Athena's Camp: Preparing for Conflict in the Information Age**, Santa Monica, RAND Corporation, 1997, s. 5.

noktada motivasyon ekonomik ve siyasi olarak ayrılmaktadır. Bu noktada es geçilmemesi gerek noktanın bu sınıflandırmanın ideal zamana ve türlere dayamadığıdır. Çatışma sürecinde grupların birbirlerine dönüşebildiğinden dolayı arada “gri bölgelerin” var olduğu unutulmamalıdır.²⁶⁵

Bir silahlı devlet dışı aktörü inceleyebilmek için, beş bileşenli bir analiz piramidi kullanılabilir. Bahse konu piramit ile varılmak istenilen, silahlı devlet dışı aktörün stratejik çıkarları ve hedefleri doğrultusunda kullandığı siyasi şiddeti tanımlayan faktörlere odaklanmaktır. Aktörün ayrı bir politik yapı ve alt yapıya sahip olması nedeni ile klasik devlet merkezli bakış açısı ile değerlendirilemez. Piramit; aktörün kimliği, ideolojisi, stratejisi, yapısı ve doktrinini içermektedir. Piramit detaylandırılacak olunursa; kimlik ve ideoloji ile anlatılmak istenilen, aktörün dış dünyaya ve mücadeleye girdiği aktörlere bakış açısıdır. Aktör için kendi dışındaki stratejik olanı belirleyen unsurdur. Bu durum aynı zamanda dış dünyanın aktörü nereye konumlandırması gerektiğinin resmidir. Kimlik ve ideoloji aktörün şiddete yönelik dönüşümü, destek motivasyonları, aktöre yönelik katılım stratejilerini ve diğer temel altyapı boyutlarını anlamlandırır. Aynı zamanda bir silahlı devlet dışı aktörün kimlik ve ideolojisini anlamak onunla mücadelede en önemli etmendir. Aktörün stratejisi ve organizasyonel yapısı ise hedeflerine ulaşmak için izleyeceği yol ve kullanacağı araçlardır. Son olarak doktrin, aktör tarafından uygulanacak olan politik şiddet için doktrini veya operasyonel kodu açıklayan olgudur.²⁶⁶

Meirav Mishali-Ram’a göre bir silahlı devlet dışı aktörün gücünün değerlendirmesinde kullanılacak dört kategori vardır. Bunlar; güç tipi, güç kaynakları, diplomatik güç ve kurumsal güç olarak sıralanabilir. Güç unsurlarının üçü-güç tipi, güç kaynakları ve kurumsal güç aktörlerin genel gücünün içsel yönleridir. Diplomatik güç ise aktörlerin uluslararası niteliklerini vurgulayan dışsal bir unsurdur. Bunlar detaylandırılacak olunursa; güç tipi ile anlatılmak istenilen, politik güç ile askeri güç unsurlarının hangisinin hâkim güç olduğudur. Bazı durumlarda birbirlerine üstünlük sağlayan bu unsurlar bazen de eşittir. Bir diğer kategori olan güç kaynakları ile anlatılmak istenilen; insan gücü ve silahlanma düzeyidir. Diplomatik güçle anlatılmak

²⁶⁵ Alyson Bailes, Ulrich Schneckener and Herbert Wulf, **Revisiting the State Monopoly on the Legitimate Use of Force**, Cenevre, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) 2007, 1. Baskı s. 13-14.

²⁶⁶ James M. Smith, “Strategic Culture and Violent Non State Actors: Concepts and Templates for Analysis”, **Strategic Culture and Violent Non State Actors: Weapons of Mass Destruction and Asymmetrical Operations Concepts and Cases**, Haz. James M. Smith, Jerry Mark Long ve Thomas H. Johnson, Colorado, United States Air Force Academy Institute for National Security Studies, 2008, ss.6-7.

istenilen ise tanınmadır. Son kategori olan kurumsal güç ile kurumsallaşma düzeyi basit ve ileri seviyede olmak üzere iki alt başlık ile detaylandırılmıştır. Bununla birlikte, her aktörün kendi dinamikleri ve gelişim hızına sahip olduğu ve evriminde periyodik bir ilerleme veya gerilemenin mümkün olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda bu projeksiyon çerçevesinde değerlendirilen, benzer özelliklere her silahlı devlet dışı aktörde aynı sonuçların çıkmayacağı en temel varsayım olmaktadır.²⁶⁷

Shultz'a göre bir grubu silahlı devlet dışı aktör olarak tanımlamayabilmek için altı temel bileşeni olmalıdır. Bunlar; liderlik kurumu, yapı içindeki rütbe ve konum ayrıcalığı olması ve buna bağlı bir üyelik sisteminin varlığı, organizasyonel yapı ve kurumlara sahip olması, inanç ve hedeflere yönelik politik ve ideolojik prensiplerin açıkça belirtilmiş ve üyeler tarafından benimsenmiş olması, belirli bir stratejinin varlığı ve bu doğrultuda çizilmiş tutarlı taktiksel anlayışın yapıya hâkim olması ve son olarak diğer devlet dışı aktörlerle ve devletlerle bağlantılara sahip olması şeklinde sıralanmaktadır.²⁶⁸

Silahlı devlet dışı aktörlerin tanımına dair getirilen teorik yaklaşımlardan birisi Ersel Aydın'ın getirmiş olduğu ARI çerçevesidir. Aydın, bu kavramsal çerçeve ile herhangi bir devletin tutarlı kontrolü altında olmayan silahlı gruplar olarak tanımladığı silahlı devlet dışı aktörlerin küresel politik potansiyellerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. ARI çerçevesi; Özerklik (*Autonomy*), Temsilîyet (*Representation*) ve Nüfuz (*Influence*) esaslarından oluşmaktadır. İlk bileşen olan otonomi; devlet dışı aktörlüğün özüne değinmektedir. Aydın, özerklik kavramı ile genel olarak devlet dışı aktörlerin, özellikle de silahlı devlet dışı aktörlerin devletten ayrılmasına ve mesafelerine değinmektedir. Özerklik kavramının etmenlerinden birisi aktörün devlete olan uzaklığıdır. Ancak uzaklığın nitelik ve niceliği aktörün gücünü gösteren bir olgu olarak değerlendirilmemektedir. Zira silahlı devlet dışı aktörler devlet ya da devletlere bağımlı faaliyet gösterebilmektedirler. Bir devletin topraklarını kullanma, mali veya alt yapı desteği alma, devletin yolsuzluk ve zayıflıklarından faydalanma gibi araçlarla devletlere yaklaşabilmektedirler. Aydın bu gibi durumlarda devletlerin istekli ya da isteksiz yardımlarının kimi zaman aktörün otonomisine ket vurabileceğinin unutulmaması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu noktada bir silahlı devlet dışı aktör

²⁶⁷ Meirav Mishali-Ram, Powerful Actors Make a Difference: Theorizing Power Attributes of Nonstate Actors, **International Journal of Peace Studies**, Cilt 14, 2009, Sayı 2, ss. 55-82, ss.60-63.

²⁶⁸ Richard H. Shultz, Douglas Farah ve Itamara V. Lochard, Armed Groups: A Tier-One Security Priority, **United States Air Force Institute for National Security Studies Occasional Paper**, Sayı 57, 2004, s.17

devlet desteği olmadan var olma ve devletlerin kendisini bertaraf etmesine karşı koyma derecesi neticesinde özerklik derecesinin ortaya çıkmaktadır. Bu durum aynı zamanda aktörün potansiyelini belirleyebilir. Özerklik kavramı etkileyen etmenlerden diğeri ise devlet merkezli rejime olan uzaklık olarak belirtilmektedir. Devlet merkezli rejim; devlet temelli kurum ve kuruluşların, uygulamaların, araçların ve normların hepsi bir arada ele alınmasıdır. Bu noktada anlatılmak istenilen ise; altyapı ve finansal destek gibi kavramlardan ziyade bir silahlı devlet dışı aktörün özerklik derecesinin uluslararası sisteme olan uzaklığı ile belirlenebileceğidir. Egemenliği olmayan aktörler olarak nitelenen silahlı devlet dışı aktörler, devletlerin kısıtlamalarından kaçabildiklerinde kendi amaçlarını izleyebilmektedirler. Aydınli'nın kavramsal çerçevesinin ikinci bileşeni olan temsiliyet; ortak topluluk ve kimlik kavramları ile ortaya çıkmaktadır. Ortak kimlik etrafında bütünleşebilmek aktörün hayatta kalması ve devamlılığını etkileyen faktörlerden birisidir. Devletlerde olduğu gibi genel olarak bir devlet dışı aktör de üyelerini korumak zorundadır. Bu konuda devletlerden farklılaştıkları nokta ise yeni üye kazanma amaçlarıdır. Bu olgu aynı zamanda aktörün tanınma ve meşruiyet düzeyini artırmakta ve üyeler arasında sadakat bilinci yaratabilmektedir. Silahlı devlet dışı aktörün üyeleri ve potansiyel üyeleri arasında meşruiyet oluşturmaları; grup dışında kalanların aktörden çekinmesi hatta tehdit olarak algılamaları gibi aktöre olumlu katkılar sağlayan sonuçlar doğurmaktadır. Aktörün meşruiyeti artıran bir diğer etmen ise devletin aktöre cevap vermesi ve bir bakıma tanıma yolunda ilerlemesidir. Aydınli, kavramsal çerçevesindeki temsil faktörünün, aktörün organizasyonel güvenliğini sağladığını ve birlikte çalışmayı sürdürmek için temel yenilenme kabiliyeti ve aşırı gerilmeyi kontrol etme yeteneğini oluşturduğunu belirtmektedir. ARI çerçevesinin üçüncü bileşeni ise nüfuzdur. Nüfuz kavramı ile anlatılmak istenilen esas olarak aktörün uluslararası çevre üzerindeki etkisidir. Aydınli, silahlı devlet dışı aktörlerin devletlere ve devletçi sisteme karşı dönüştürücü ve zorlayıcı bir meydan okuma oluşturduğunu değerlendirmektedir. Aydınli bu noktadan hareketle bir silahlı devlet dışı aktörün caydırıcı motivasyona dayandığı ölçüde ve yeterli esnekliğe ve uyarlanabilirliğe sahip olması durumunda uluslararası çevrede etki uyuracağını varsaymaktadır. Bu noktada es geçilmemesi gereken hususun; devletlerin devlet dışı aktöre tepki göstermeye mecbur olma fikridir. Bu bağlamda silahlı devlet dışı aktör özelinde eylemlerin, devletlerin bunu görmezden gelemeyecek kadar etkili olması gerekir; diğer bir deyişle, aktörü tanımayı kabul etmelidirler. Zaten bu durum şiddet kullanmayan devlet dışı aktörler için daha kolay olmaktadır, çünkü onlar için, devletler tarafından tanıma, açıkça veya örtülü olarak

rahatlıkça sağlanabilmektedir. ARI kavramsal çerçevesi ile tekil şiddet uygulayan devlet dışı aktörlük vakaları değerlendirilebilir ve farklı silahlı devlet dışı aktörler arasındaki farkları tanımlamak ve küresel düzeydeki yeteneklerini için karşılaştırmalı vaka analizleri yapılabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca çerçeve, silahlı devlet dışı aktörlüğünün oluşturulmasında hangi faktörlerin önemli olabileceği hakkındaki değerlendirmelerde de bulunmuştur. Bu bağlamda ARI çerçevesinin, belirli bir silahlı devlet dışı aktörün özerkliğinin, temsilinin ve nüfuzunun nasıl ele alınacağı üzerine odaklanmış analizler yaparak daha uzun vadeli çözümlerin oluşmasını sağlayabileceğine imkân verebileceği değerlendirilmektedir.²⁶⁹

Özetlenecek olunursa silahlı devlet dışı aktörler; devletin meşru kuvvet üzerindeki tekeline meydan okuyan, etkin devlet kontrolü dışında çalışabilme kapasitesi gösteren, insani eylemleri veya barış girişimlerini önleme, engelleme veya tehlikeye sokma becerisine sahip olan yapılardır.²⁷⁰

1.3.5.1.b. Silahlı Devlet Dışı Aktör Nasıl Ortaya Çıkar?

Silahlı devlet dışı aktörler, devlet performansında algılanan boşlukları doldurmayı içeren bir dizi stratejiyle meşruiyet kazanmayı amaçlamaktadırlar. Bu konuda kullandıkları yöntemler ise; ortak bir kimlik oluşturmak için milliyetçi ve dini ideolojik anlatıların çizilmesi (Al Shabaab ve LTTE), servetin vergilendirilmesi yoluyla dağıtılması (Al Shabaab ve FARC) ve nüfusun önemli kısımları tarafından gayri meşru olarak algılanan mevcut durumlara meydan okumak (LTTE, IRA) şeklinde sıralanabilir.²⁷¹

Devletlerin yaşanan gelişmeler ile zayıflamasının sonucunda devlet dışı aktörler kendi yetkilerini uygulayacakları bir güç boşluğuna erişmektedirler. Mesela; Hizbullah'ın, Lübnan'ın güney bölgesinde kurduğu hâkimiyet, Tuareg ve Berabiche gruplarının Afrika'nın geniş Sahel bölgesinin çeşitli bölgelerinde güç ve otorite uygulamaları, Filipinler'deki Mindanao adasında, Müslüman nüfusun²⁷² İspanyol sömürge döneminden bu yana Manila hükümetinin ve onun dini ve kültürel etkisinin otoritesine itirazı ve mücadelesi, ulus ötesi suç şebekelerinin Güney Amerika'da

²⁶⁹ Ersel Aydın, 2015, ss. 429-441.

²⁷⁰ Robert Ricigliano, Choosing to Engage: Armed Groups and Peace Processes, **Conciliation Resources Accord Issue**, Sayı 16, 2005, s.4.

²⁷¹ Aoife McCullough, The Legitimacy of States and Armed Non-state Actors: Topic Guide. Birmingham, Governance **Social Development Humaitarian Conflict Applied Knowledge Series University of Birmingham**, 2015, s.5.

²⁷² Genellikle Moros veya Bangamoro (Moro ulusu) olarak bilinen

Arjantin, Paraguay ve Brezilya'nın buluştuğu üç sınır bölgesi boyunca önemli bir güce sahip olması bu değerlendirme kapsamında ortaya çıkan bir diğer somut verilerdir.²⁷³

Kalevi Holsti "The State, War, and the State of War" adlı eserinde silahlı devlet dışı aktörleri başarısız devletlerin²⁷⁴ varlığına bağlamaktadır. Başarısız devlet kavramının yeni bir kavram olmadığını ve Kolonyal Dönemde ortaya çıktığını belirtir. Kolonilerin bağımsızlığa kavuşmasıyla koloni yönetim biçimleri yerini Batı'da ortaya çıkan modern ulus devlete devretmiştir. Holsti bu noktada koloni yönetimlerinin ulus devletin dayanaklarından yoksun bir yönetim algısı taşıdığını ve bu algının politik miras olarak çoğu yerde kaldığını belirtir. Ruanda örneğinde olduğu gibi geçiş süreçlerinde insanlık dramları ile yaşanan olumsuzluklar dahi gerçekleşmiştir. Sömürge yönetimlerinin yaratmış oldukları bölünmeler yeni kurulan ulus devletlerin kucağında kalan problemler olmuşlardır. Holsti'ye göre etnik ve dini problemler ile çatışmalar bağımsızlık sürecinin ortaya çıkardığı sorunlar olarak görülmemelidir. Bu sorunların kökenleri genellikle koloni döneminde aranmalıdır. Koloniden ulus devlete geçiş süreci her ülkede olumlu yaşanmamıştır. Holsti yukarıda yazılan tarihsel girişten sonra, başarısız devletlerin yapılarına bakmıştır. Holsti başarısız devletlerin çoğunda benzerlikler gördüğünü belirtmektedir. Başarısız devletlerde, yönetimin zayıflığı göze çarpan ilk özellik olarak ön plana çıkmaktadır. Nüfusun belirli bir bölümü ülke yönetiminin aldığı kararlara uymadığı görülmüştür. Yönetim baskıcı gözükse de hâkimiyet sağlayamamaktadır. Yerel, merkezi meşru otoriteyi tehdit olarak algılamakta ve bu durumun merkezin yerele olan bakışını da etkilemektedir. Bu durum bir paradoks yaratmaktadır. Holsti başarısız devletlerin ikinci özelliğinin ise; devletin kişiselleştirilmesi olarak görmektedir. Bu durumda devletin yöneticilerle özleştirilmesi sonucunda devletin kuramsal kimliğinden ziyade yöneticinin kimliği ön planda çıkmıştır. Devlet ölümlülere bağımlı kılınarak, kalıcılığı zedelenmiştir. 1988 Somali örneğinde olduğu üzere yönetici ile millet arasında bağ kopunca devlet çöktüğü görülmüştür. Yazara göre başarısız devletlerin son özelliği yatay meşruiyetin olmamasıdır. Bu devletlerde bir "toplumsal sözleşme"nin varlığından bahsetmek zordur. Bu devletlerde genelde çok sayıda topluluk ve kategori bulunmaktadır ve her grup kendi çıkarının eşinde ilerlemektedir. Bu bağlamda ulus ve devlet inşasının mümkün olamayacağı kurulan ulus devletinde rasyonel olamayacağı iddia edilmektedir. Holsti bahse konu sıraladıktan sonra olayın bu noktaya gelme nedenini

²⁷³ Annette Idler ve James J. F. Forest, 2015, , s.2.

²⁷⁴ Başarısız devlet kavramının muğlak olduğu unutulmamalıdır. Egemen güç olan devleti başarısız olarak kim niteleyebilir sorusu bu kavramın geçtiği her yerde hatırlanmalıdır.

açıklar. Holsti Hobbes'un bakış açısıyla devletin temel nedeninin güvenlik sağlama olduğunu belirtir ve başarısız devletlerin bunu sağlayamadığı için başarısız olduklarını belirtir. Devlet güvenliği sağlayamadığı için otoriteyi tesis edemediği bundan dolayı da vatandaşların sadakat göstermediğini belirtir. Bu durum sonunda merkezi kurumların işlevsel olmadığını, bu yüzden adalet ve güvenlik gibi temel devlet fonksiyonlarının işletilemediğini belirtir. Holsti bu durumda oluşan otorite açığını kapatmak ve güvenlik ihtiyacını karşılamak amacı ile yerel unsurların silahlanarak silahlı devlet dışı aktör haline geldiğini belirtir.²⁷⁵

1.3.5.1.c. Uluslararası Siyasette Silahlı Devlet Dışı Aktörler

Westphalia Barışı ile başlayan süreçte devletlerin kuramsallaşma düzeyleri artmış ve bunun sonucunda devletler hem iç ilişkilerinde hem de dış ilişkilerinde daha çok baskıya maruz kalır hale gelmişlerdir. Bu baskının sonucunda devlet merkezli sistemde birtakım çöküşler görülmeye başlanmıştır. Silahlı devlet dışı aktörler bahse konu çöküşlerden birisi olarak ön plana çıkmıştır. Bu gelişmenin arkasında birkaç faktör bulunmaktadır. Bunların ilki devletlerin geçmişe nazaran daha istikrarsız kurumlar haline gelmesidir. Böylece devletin uluslararası siyasette başat aktör olması sorgulanmaya başlanmıştır. İkinci olarak pek çok devlet dışı aktörün devlet olma hedefi taşımasıdır. Bunun temel nedeni birinci faktörde belirtilen devletin önem kaybettiği düşüncesidir. Bu bağlamda devlet olabilmenin maliyeti ve zor süreci ile devletin artan önemsizliği kıyaslanmış ve ikinci ihtimal daha ağır basmıştır. Üçüncü faktör ise silahlı çatışmanın doğasındaki yaşanan değişiktir. Zira savaş artık sadece devletlerarasında yaşanan silahlı mücadele değildir. Çatışmalarda silahlı devlet dışı aktörlerin daha çok yer aldıkları gözlemlenmektedir. Silahlı devlet dışı aktörlerin devletleri bağlayan antlaşmalara ve kurumlara taraf olmayışları sonucunda sorumluluk ve hesap verebilirlikleri de olmaması çatışmaya girmelerini kolaylaştırmaktadır. Son faktör ise küreselleşmedir. Küreselleşme ile daha fazla sermaye, bilgi, teknoloji, fikir ve insan akışı gerçekleşmiş ve bu durum silahlı devlet dışı aktörlerin gelişmesine destek olmuştur. Silahlı devlet dışı aktörlerin hareket alanı ve imkânları genişlemiş, faaliyet gösterebilecekleri alanlar artmış, daha fazla kaynağa erişim imkânına sahip olmuşlardır. Sonuç olarak devletler, kendi özlelerindeki karmaşadan, uluslararası sistemin yapısından ve dünyada yaşanan gelişmelerden

²⁷⁵ Kalevi Jaakko Holsti, 1996, ss. 99-122.

dolayı birtakım sorunlar yaşamaktayken bu sorunlar silahlı devlet dışı aktörlerin kolaylıkla kullanabildiği arka kapılar haline gelmişlerdir.²⁷⁶

Günümüzde kolektif şiddet eylemleri sadece devletlerin orduları arasında gerçekleşmemektedir. Devlet dışı aktörler ile devletlerin şiddet içeren çatışmalar yaşadıkları sıklıkla gözlemlenmektedir. Çoğu silahlı devlet dışı aktörler devletin gücüne, sembollerine, kurumlarına ve doğal olarak ordularına saldırmaktadır. Bu durum uluslararası siyasette çatışmanın ve savaşın doğasının ve algısının değişmesine neden açabilir.²⁷⁷ Amerikan Konfedere Devletleri'nin Amerikan İç Savaşı sırasındaki pozisyonu, 2006 İsrail – Lübnan çatışmasında Hizbullah'ın pozisyonu, 11 Eylül saldırıları sonucunda El Kaide'nin pozisyonu bu durumu özetleyecek örneklerdir. Amerikan İç Savaşı'nda Güney, federal devletle uyuşmadığı konulardan dolayı rakip haline gelmiş ve iç savaşın ortaya çıkmasında başat rol oynamıştır. Federal yapı içinde yer alan topluluk iken çatışmanın tarafı haline evrilmiştir. Organize silahlı bir yapısı olan Hizbullah kendi tabanından daha geniş bir tabanı yani Lübnan'ın tamamını savunduğu ve hitap ettiği iddiası ile 2006 yılında yaşanan çatışmanın bir tarafı olmuştur. Politik hedeflerini gerçekleştirmek amacı ile yapmış olduğu küresel boyuttaki terör eylemleri nedeni ile El Kaide 11 Eylül sonrası yaşanan çatışmalar ve işgallerde taraf konumuna erişmiştir. 1945'ten günümüze bakıldığında savaş kavramında bir değişim ve dönüşüm yaşanmış, silahlı devlet dışı aktörler yaşanan çatışmalarda sıklıkla rol alan aktörler olmuşlardır.²⁷⁸

Bu konuyu daha iyi vurgulamak adına dünya siyasetinde yaşanan olaylara bakılabilir: Paris, Madrid, Londra başta olmak üzere Avrupa şehirlerinde geçtiğimiz yıllarda yaşanan cihatçı terör örgütleri saldırıları, Meksika ve Brezilya'da organize suç örgütlerinin devletle girdiği hâkimiyet mücadelesi, Kolombiya'da isyan hareketi olarak başlayan ancak zaman içinde militanlarının organize suç örgütleri ile ortak hareket etmeye başlamış olan Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia*, FARC), ABD ve Orta Amerika bölgesinde faaliyet gösteren *Mara Salvatrucha* (MS-13) gibi gençlik çeteleri, özellikle Arnavutluk, İtalya ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra oluşan devletlerin birçoğunda türeyen suç örgütleri, çoğu Afrika ve Asya ülkesindeki savaş lordları (özellikle Afganistan

²⁷⁶ Pablo Policzer, Human Rights Violations and Non-State Armed Groups: A New Framework, **Centre of International Relations (CIR) Working Papers**, Sayı 40, 2005, ss.5-7.

²⁷⁷ Erica Chenoweth ve Adria Lawrence, **Rethinking Violence: States and Non-State Actors In Conflict**, Cambridge, MIT Press, 2010, 1.Baskı, s.2.

²⁷⁸ Martin van Creveld, **The Transformation of War**, New York, The Free Press, 1991, s.20.

özelinden daha net okunabilmektedir), 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesi sonucunda ortaya çıkan paramiliter yapılar, terörist unsurlar, isyancılar, suç örgütleri bu konuda verilebilecek örneklerdir.²⁷⁹ Bu örnekler dışında yer alabilecek olan organize suç örgütlerinin kendi aralarında ve toplum ile çatışmaları, diğer silahlı devlet dışı aktörlerin yol açtıkları çatışma ile sonuçlanmayan şiddet olayları ve kriminal eylemleri, bireysel yapılan şiddet eylemlerinin çatışma ve savaş ile sonuçlanmayacağı için bu kapsama alınmamıştır. Ancak savaşla ve çatışma ile sonuçlanmasa da ortada bir şiddet eyleminin varlığı söz konusudur.²⁸⁰

Mary Kaldor "New and Old Wars" adlı eserinde silahlı devlet dışı aktörlerin küreselleşmenin²⁸¹ ürünleri olduklarını belirtmiştir. Kaldor eserinde küreselleşmenin etkisini savaşlar üzerinden anlatmıştır. Savaşlarda bir değişimin boy gösterdiğini ve bu değişimin küreselleşmenin etkisiyle yaşandığını belirtir. Kaldor savaşlarda küresel varlıkların arttığını belirtir. Uluslararası muhabirler, paralı askerler ve askeri danışmanlar, diaspora gönüllüleri, uluslararası kuruluşlar, hükümet dışı kuruluşlar bahse konu küresel varlıklardır. Bu etmenlerin dışında yeni savaşların devlet otonomisinin aşınması ve zayıflaması durumunda ortaya çıktığını belirtir. Kaldor bu yorumunun devamında devletin birbirlerine karşı güç kullanmasının zorlaştığını, bunun nedenlerinin askeri teknolojideki yıkıcılığın artması, savunma alanında artık devletlerin birbirleriyle bütünleşmiş yapılar haline gelmesi ve uluslararası normların gelişip savaşı engelleme yönünde işletilmesine bağlamaktadır. Bu bağlamda Kaldor yeni savaşların ekonomik ve politik etmenler dolayısı ile siyasi otoritenin meşruluğunu yitirdiği anlarda ülke içlerinde yaşanmaya başladığını savunmaktadır. Devletlerarasındaki savaşın eskidiğini ve eski tür olarak adlandırdığını belirtir. Kaldor'a göre silahlı devlet dışı aktörleri yeni savaş kavramına dairdir. Bu durumu küreselleşmenin sonucu olarak görmektedir. Bu kapsamda Kaldor'a göre küreselleşme iki etmenli bir süreçle devlet dışı aktörlerin çıkmasına neden oldu. İlk sürecin devletlerin bölgesel ve uluslararası örgütlerle bütünleşme yoluna gitmesi ile başladığını belirtir. Kaldor bu noktada devlet egemenliği kavramının ciddi zararlar aldığının altını çizmektedir. İkinci süreç ise devletlerin güvenlik sektörlerini özelleştirme adımları, başarısız devletlerin artması ve devlet meşruluğunun

²⁷⁹ Phil Williams, **Violent Non-state Actors and National and International Security**, Zürih, Swiss Federal Institute of Technology Zurich, 2008, s.4.

²⁸⁰ Eric A. Heinze ve Brent J. Steele, **Ethics, Authority, and War: Non-state Actors and The Just War Tradition**, New York, Palgrave Macmillan, 2009, s.1.

²⁸¹ Kaldor küreselleşmeyi; küresel açıdan politik, ekonomik, askeri ve kültürel bağlılığın artması ve siyasi otoritenin karakterinde yaşanan değişim olarak tanımlamaktadır.

azalmasıdır. Kaldor bu gelişmelerin uluslararası düzeyde uluslararası kuruluşlar ve hükümet dışı kuruluşların, ülkesel düzeyde silahlı devlet dışı aktörlerin ortaya çıkmalarına ve güç ve önem kazanmalarına neden olduğunu belirtmektedir.²⁸²

Diğer devlet dışı aktörlerin diplomasi, ekonomi, uluslararası güvenlik alanlarında uluslararası siyasete olumlu girdileri bulunmasına rağmen; silahlı devlet dışı aktörler uluslararası toplumun karşılaştığı insani ve siyasi krizde hayati ve istikrarı bozucu bir rol oynamaktadır.²⁸³ Yani silahlı devlet dışı aktörlerinin adının geçtiği yerler, istikrarın ve güvenliğin olmadığı öngörülemez ortamlardır. Silahlı devlet dışı aktörler konusuna güvenlik meselesi üzerinden bakılacak olunursa; bir devlet içerisinde yer alan bir silahlı devlet dışı aktörün devletin güvenlik sağlama kabiliyetine ciddi oranda ket vurabileceği ortadadır. Uluslararası camia silahlı devlet dışı aktörlerin yarattığı birçok sorunla boğuşmaktadır.²⁸⁴ Etkileri hayat bulduğu ulus devlet içinde görülmeye başlasa da zamanla güçlerini ve etkilerini devlet sınırlarını dışına taşıyarak uluslararasılaşmaları çok kolay olmaktadır. Bu bağlamda hem devlete hem de uluslararası güvenliğe etkide bulunabilen yapılardır. Silahlı devlet dışı aktörler devlete salt askeri ya da güvenlik meselesi olarak meydan okumamaktadırlar. Yapı ve güçleri doğrultusunda ideolojik, finansal, idari ve seçmen olarak meydan okuyabilecek kapasite taşıdıkları da unutulmamalıdır.²⁸⁵

Günümüz uluslararası siyasette devletlerin silahlı devlet dışı aktörler tarafından ciddi ve etkin bir biçimde zorlandığını görülmektedir. Bu yorum genişletilerek söylenecek olunursa; Westphalia sonrası tesis edilen sistemin en büyük tehlikelerinden birisinin silahlı devlet dışı aktörler olduğudur. Silahlı devlet dışı aktörlerin çoğalması, modern devlet egemenliği kavramına gerçek bir tehdit oluşturmakta ve uluslararası topluluk tarafından kaygı ile izlenen bir durumdur. Bu

²⁸² Mary Kaldor, **New and Old Wars**, Cambridge, Polity Press, 2012, ss. 1-15.

²⁸³ Syed Maqbool ve Hussain Abidy. Non State Actors in Pakistan-Their Destabilizing Role in Political Crisis Faced by the Region, **Imperial Journal of Interdisciplinary Research (IJIR)**, Cilt 3, 2017, Sayı 4, s. 1534.

²⁸⁴ Claudia Hofmann ve Ulrich Schneckener, Engaging Non-state Armed Actors in State and Peace-building: Options and Strategies, **International Review of the Red Cross**, Cilt 93, 2011, Sayı 883, s. 605.

²⁸⁵ Albrecht Schnabel, "Insurgencies, Security Governance and the International Community", **Private Actors and Security Governance**, Haz. Alan Bryden ve Marina Caparini, Cenevre, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) 2006, 1. Baskı ss. 65-87.

kaygının temeli güvenlik ve savunma gibi devlete atfedilen geleneksel rollerin sarsılmasından kaynaklanmaktadır.²⁸⁶

Silahlı devlet dışı aktörlerin resmi ya da gayri resmi yollardan devletler tarafından desteklediklerinin örnekleri de görülmüştür. İster üçüncü bir devlet tarafından desteklensin, ister desteklenmesin silahlı devlet dışı aktörler eylemleri aracılığıyla devlet tekeline meydan okuyan gruplar olarak ön plana çıkmaktadırlar. Silahlı devlet dışı aktörler, devletlerin otoritesine meydan okuyan, hukukun üstünlüğüne meydan okuyan, amaçlarına ulaşmak için olağan dışı, asimetrik ve ayırım gözetmeyen operasyonlarda şiddeti kullanan, devlet sınırları içinde ve genelinde faaliyet gösteren gruplar olduğu unutulmamalıdır. Gizli istihbarat ve karşı istihbarat kabiliyetlerini kullanma becerisine sahiptirler ve etkili bir şekilde çalışabilme becerilerini etkileyen fraksiyonel şemalarla örgütlenmektedirler.²⁸⁷

Silahlı devlet dışı aktörler uluslararası ilişkiler disiplini içinde özellikle çift kutuplu sistemin çökmesinden sonra önem kazanan bir konu haline gelmiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra ona bağlı cumhuriyetlerde başlayan ve sonrasında dünya genelinde komünist blokta yer alan ve komünist rejim ile yönetilen ülkelerde yaşanan çatışmalar uluslararası ilişkiler disiplinde çalışan akademisyenlerin dikkatinden kaçmamıştır.²⁸⁸ Bu çatışmalar silahlı devlet dışı aktörlerin varlığını gün yüzüne çıkarmıştır. Çift kutuplu sistemin sona ermesi ile devletlerin güvenlik algılamalarındaki değişimler ve teknolojik gelişmeler silahlı devlet dışı aktörlerin önem kazanmasını sağlayan temel unsurlardır. Uluslararası ilişkiler teorisinde kavramsal olarak silahlı devlet dışı aktörlere dair iki farklı bakış açısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki uluslararası sistemde silahlı devlet dışı aktörlerin ortaya çıkış süreçlerini ve ulus devletin güvenlik algısı ve sistemine yaptığı tahribatı inceleyen bakıştır. Bu bakışta çalışan akademisyenler²⁸⁹ örnek olaylar üzerinden kavramı incelemektedirler. Kolombiya, Sri Lanka, İspanya, Uganda, Filipinler, Lübnan, Irak ve Suriye gibi ülkelerde ortaya çıkan silahlı devlet dışı aktörlere dair literatürde ciddi sayıda çalışma vardır. Bu bakış açısının içerisinde önemli bir zayıflık barındırdığı

²⁸⁶ Willian Moraes Roberto ve Ana Carolina Melos, "The Situation Regarding Non-State Military Actors in the Middle East", **Question Old Structures Forge the Future**, Haz. André Luiz Reis da Silva, Porto Alegre, UFRGS Model United Nations Journal, 2014, 1. Baskı s. 250.

²⁸⁷ Richard H. Shultz Jr. ve Andrea J. Dew, **Insurgents, Terrorists and Militias: The Warriors of Contemporary Combat**, New York, Columbia University Press, 2006, 1. Baskı s.10.

²⁸⁸ Belgin San Akça, 2009, s.591.

²⁸⁹ Ulrich Schneckenner, Stephen D Kiser, William D Casebeer, Kledja Mulaj, Erica Chenoweth, Adria Lawrence bu ekolden sayılabilecek yazarlardır.

değerlendirilmektedir. Bu da farklı yapılarda, çevrelerde, toplumlarda, devletlerde benzer koşulların silahlı devlet dışı aktörlerin ortaya çıkışına motive ettiği savıdır. Diğer bakış açısını taşıyan akademisyenler²⁹⁰ ise silahlı devlet dışı aktörleri devlete karşı olarak konumlandırmamaktadırlar. Genel olarak bir yapıyı çalışmak yerine, silahlı devlet dışı aktör çeşitlerinden²⁹¹ birisi üzerinde yoğunlaşıp ülkesel ve bölgesel etkilerini incelemişlerdir.²⁹²

Devlet dışı aktörler, giderek artan sayıda işlevi üstlenerek uluslararası siyasette kazandıkları rolü her geçen gün daha da büyütmektedirler. Yeni konuların uluslararası kamuoyunun dikkatine sunulmasına katkıda bulunmaktadır. Böylece politik gündemin oluşturulmasına katılırlar. Hükümetlere bazı konularda teknik destek sağlamaktadırlar. Hem özel hem de kamu sektörlerine finansal destek ve yardım sağlamaktadırlar. Bazı konularda düzenleyici kararları formüle etmeye yardımcıdırlar. Kamu politikalarının uygulanmasına destek amaçlı hizmet verdikleri alanlar bulunmaktadır. Uluslararası antlaşmaların uyumluluğunu izlemektedirler. Kimi noktalarda anlaşmazlıkları çözme kapasiteleri vardır. Bazı durumlarda kararların uygulanma sürecinin asiste ederler. Güçlü bir kimlik ya da dinsel çağrışımlar gibi önemli etmenlerle tıpkı Suriye ve Ukrayna örneklerinde olduğu gibi politik çatışmalarda taraf olma potansiyelleri bulunmaktadır.²⁹³ Devlet dışı aktörlerin birçoğu devletler ile benzer özellikler paylaşmaktadır. Çoğu devlet dışı aktör ciddi siyasi ve diplomatik unsurlara sahip, önemli miktarda askeri mühimmat stokları barındırmakta, organize bir askeri yapıya ve kontrol bölgesine sahiptir. Ancak unutulmamalıdır ki çoğu uluslararası ilişkiler kuramında devletin rolü hala daha baskındır

Teknolojik ve ekonomik gelişmeler, uluslararası sistemin doğasını dönüştürerek, devletlerin iktidarının azalması sağlayan önemli etkenlerden olmuştur. Ulusal önceliklerin revize edilmesi, ulus ötesi kuvvetlerde ve devlet dışı aktörlerde yaşanan değişim ve gelişim, uluslararası ilişkilerin temel örgütlenme ilkeleri olan ulus devleti ve geleneksel ulusal çıkar anlayışını baltalayan unsurlardır. Soğuk Savaşın sona ermesi ile uluslararası aktörlerin sayısında, devletlerarasındaki iş birliği ve uyumda ve ulus üstü bağlanabilirlik alanında olağanüstü değişiklikler gözlemlenmiştir.

²⁹⁰ William Reno, Anthony Vinci, Bruce Hoffman, Patrick Chabal, Jean-Pascal Daloz, Mats Berdal ve David Malone bu ekolden sayılabilecek yazarlardır.

²⁹¹ Asiler/gerillalar, milis/yarı-askeri gruplar, klan şefleri, diktatörler/savaş lordları, teröristler, suçlular/mafya ve çeteler, paralı askerler/özel güvenlik şirketleri, yağmacılar

²⁹² Caroline Varin ve Dauda Abubakar, s.4.

²⁹³ Raffaele Marchetti and Yahya Al Zahrani, "Hybrid Partnerships in Middle East Turbulence", **The Frailty of Authority Borders, Non-State Actors and Power Vacuums in a Changing Middle East**, Haz. Lorenzo Kamel, Roma, Edizioni Nuova Cultura, 2017, 1.Baskı s. 110.

Teknolojik gelişmelerin önemli etmen olması ile küresel ölçekte sermaye, bilgi, nitelikli personel alanlarında transfer imkânları kolaylaşmış hatta devlet için hayati önem arz eden güvenlik, eğitim gibi konularda bu transferlerden etkilenmeye başlamıştır.²⁹⁴ Bu süreç içinde devletler gittikçe önem ve konum kaybettiği iddiası sıklıkla dillendirilmiştir. Küresel gayri safi milli hasılanın ilk yüzünü oluşturanların çok uluslu şirketler olması, 2006 yılında yaşanan Hizbullah ile İsrail arasında yaşanan çatışmada Hizbullah'ın günde ortalama yüz elli roketi İsrail topraklarına fırlatabilme kapasitesine erişmesi ve İsrail'in uydu tabanlı istihbarat sistemini bozma ve manipüle etme kabiliyetini göstermesi²⁹⁵, İkinci Irak İşgali sonrası dönemde Amerikan Savunma Bakanlığı'nın kullandığı askeri taşıyon personelinin sayısının yüz bin civarında olması ve otuz binin silah kullanma yetkisine haiz olması gibi örnekler bu değerlendirme kapsamında ortaya çıkan somut verilerdir.²⁹⁶ Bu bağlamda, özellikle silahlı devlet dışı aktörler Westphalia Barışı ile tesis edilen ve bu doğrultuda şekillenen Weber'in bakış açısıyla da nitelenecek olunursa yasal güç kullanma tekeli barındıran egemen devlet algısına doğrudan meydan okumaktadırlar.²⁹⁷

1.3.5.4.d. Silahlı Devlet Dışı Aktörlerin Şiddet Eğilimi

Bir devlet dışı aktörün silahlanması veya bir başka tabir ile şiddet eylemlerine başvurabilecek kapasite ve arzuya erişmesi kendiliğinden olan bir süreç değildir. Bir yapının bu eşiğe gelmesini sağlayacak birtakım faktörler var olmalıdır. Bir silahlı devlet dışı aktörün ortaya çıkmasına neden olacak beş faktörün var olduğu değerlendirilmektedir.²⁹⁸ Bunlar; kaynaklardaki yetersizlikler, demografik baskılar, sosyo-ekonomik mahrumiyet, organize suç ve yolsuzluk, önceden var olan kimlik bölünmeleridir. Bunların her birisinin birey, sivil toplum ve devlet ile inilti konulardır. Devletin temel görevlerini sağlamadaki başarısızlıkları, devlet acizliği, yönetimde

²⁹⁴ Paul Stubbs, s.326.

²⁹⁵ Gabe Kahn, "Israel and Hezbollah's technology duel", **Israel International News**, June 27, 2006. Link: <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/145218#.VHw45jGUdG4>

²⁹⁶ Eric A. Heinze ve Brent J. Steele, s.1.

²⁹⁷ Keith Krause ve Jennifer Milliken, s.202.

²⁹⁸ Bu değerlendirme yapılırken yazar; Abraham Maslow, Albert Camus, Adam Smith ve John Dewey'in ana fikirlerindeki değişkenler üzerinden bir sistem inşa ettiğini belirtmiştir. Bu bağlamda kalkınma ile ilgilenen Maslow'un gıda ve su mevcudiyetini, bebek ölüm hızını, tıbbi bakım düzeyini ve benzerlerini değişken olarak belirleyen yazar, Varoluşçu filozoflardan olan Albert Camus'un, bir popülasyonun manevi ve ahlaki dokusunu ele alan değişkenlerini ele almaktadır. Bu bağlamda örneğin; nüfusun anlaşmazlıkları çözmek için insanların şiddete başvurması muhtemel olan nüfus kimliği midir gibi soruların cevabını bulmaya çalıştığını belirtir. Adam Smith üzerinden mevcut sistemin ekonomik değişkenlerini belirlediğini belirten yazar John Dewey'den ise, hareket özgürlüğü, konuşma özgürlüğü ve benzerleri gibi sosyal faktörleri değişken olarak kullandığını belirtmektedir.

ideolojik uyumsuzluk, devlet iktidarın tam tesis edilememesi, kimlik bölünmeleri, bu koşulları değerlendirme becerisi gösterebilen ve kimlik temelli yönetim tesis etme başarısı gösteren karizmatik liderlerin ortaya çıkması silahlı devlet dışı aktörlerin oluşmasına neden olan etmenlerdir.²⁹⁹ Bunlar bir silahlı devlet dışı aktörün belirli bir bölgede hakimiyet sağlaması ve bunun sonucunda devlet gibi davranmaya başlaması gibi ciddi sonuçlar doğurur. Genellikle hâkimiyet geçici olsa da etkileri uzun süreli görünmekte ve devlet egemenliği ve meşruiyetine ciddi engeller oluşturmaktadır.³⁰⁰

Temel olarak silahlı devlet dışı aktörler, Weberci bakış açısında belirtilen, devletin tekeline meydan okumaktadırlar. Kurallarını uygulamak için ya da fikirlerini teşvik etmek için şiddeti kullanarak, kurulan siyasi düzene paralel bir alan kurabilme hedefi barındırmaktadırlar. Alternatif bir güç tekeli yaratarak ve bu güç tekelinin nüfusun, devletin, aynı zamanda sivil toplum örgütlerinin, ticaret ortaklarının ve diplomasinin güvenliği için doğrudan sonuçlar doğurmasını sağlamak amacını taşımaktadırlar. Silahlı devlet dışı aktörün gücü ve etkisinin devlet ile boy ölçüşemeyeceği değerlendirilse de sıklıkla devletleri aciziyete sürükledikleri görülmektedir. Bir silahlı devlet dışı aktörün gücü; birlik, kurumsallaşma düzeyi, meşruiyet ve medya kontrolü gibi özelliklerine yansımaktadır. Bu bağlamda aktörün gücü hem kendisi hem de etkisini gösterdiği devletler açısından önem taşımaktadır.

Devlet dışı aktörler amaçları için hem güç hem de yumuşak güç kullanmaktadırlar. Bu bağlamda da özellikle hükümet dışı kuruluşlar ve çok uluslu şirketler yumuşak gücün uygulamalarını hedeflerini gerçekleştirmek için kullanmaktadır. Silahlı devlet dışı aktörler gerektiği durumlarda kendi askeri güçlerini kullanmaktan kaçınmamaktadır. Devlet dışı aktörlerin artan önemlerinin hedeflerini gerçekleştirmek için kullandıkları yol ve metotların çoğalmasına ve farklılaşmasına neden olduğu değerlendirilmektedir.

²⁹⁹ Jason Bartolomei, William Casebeer ve Troy Thomas, **Modeling Violent Non-State Actors: A Summary of Concepts and Methods**, Colarado, Institute for Information Technology Applications United States Air Force Academy Research Publication, 2004, s.6

³⁰⁰ Alexis G. Grynkewich, Welfare as Warfare: How Violent Non-State Groups Use Social Services to Attack the State, **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 31, 2008, Sayı 4, ss. 350-370, s. 355.

1.3.5.4.e. Silahlı Devlet Dışı Aktör Türleri

	REVİZYONİST/ STATÜKOCU	TOPRAK DENETİMİ ARZUSU	FİZİKSEL/ PSİKOLOJİK GÜÇ KULLANIMI	POLİTİK/ EKONOMİK MOTİVASYON
Asiler/Gerillalar	Revizyonist	Var	Fiziksel	Politik
Milis/Yarı Askeri Grup	Statükocu	Duruma göre var; olmazsa olmazı değil	Hem fiziksel Hem psikolojik	Politik
Klan Şefleri	Statükocu	Var	Fiziksel	Politik
Diktatörler/ Savaş Lordları	Statükocu	Var	Hem fiziksel Hem psikolojik	Ekonomik
Teröristler	Revizyonist	Yok	Psikolojik	Politik
Suçlular/ Mafya ve çeteler	Statükocu	Yok	Psikolojik	Ekonomik
Paralı Askerler/ Özel Güvenlik Şirketleri	Fark gözetmez	Var	Fiziksel	Ekonomik
Yağmacılar	Fark gözetmez	Yok	Psikolojik	Ekonomik

Tablo 1.3.: Silahlı devlet dışı aktör tipleri.³⁰¹

Silahlı devlet dışı aktörler birbirlerinden farklılaşan karakter ve özellikler taşıyan sekiz farklı grupta³⁰² toparlanabileceği değerlendirilmektedir.³⁰³ Bu gruplar; (i) asiler/gerillalar, (ii) milis/yarı-askeri gruplar, (iii) klan şefleri, diktatörler/savaş lordları, (iv) teröristler, (v) suçlular/mafya ve çeteler, (vi) paralı askerler/özel güvenlik şirketleri ve (vii) yağmacılar olarak gruplandırılmaktadır. Yukarıda sınıflandırılan silahlı devlet dışı aktörlerin nerdeyse tamamı bir ortak özelliği paylaşmaktadır; şiddet kullanımında

³⁰¹ Alyson Bailes, Ulrich Schneckener and Herbert Wulf, 2007, s. 14.

³⁰² Keith Krause ve Jennifer Miliken Contemporary Security Policy dergisinde çıkan "Introduction: The Challenge of Non-state Armed Groups" isimli makalelerinde beşe, Phil Williams Swiss Federal Institute of Technology Zurich'ten çıkan "Violent Non-state Actors and National and International Security" adlı eserinde yediye, Ersel Aydınli Routledge'dan çıkan "Violent Non-state Actors: From Anarchists to Jihadists" adlı eserinde altıya, Natasha Ezrow Sage Publishing'den çıkan "Global Politics and Violent Non-state Actors" adlı eserinde on bire, Troy Thomas, Stephen Kiser, and William Casebeer Amerikan Hava Kuvvetleri Akademisi Ulusal Güvenlik Çalışmaları Enstitüsü'nde yaptıkları "Beyond Pain: Coercing Violent Non-state Actors" isimli çalışmada altı farklı gruba ayırmıştır. Çalışmada Ulrich Schneckener'in gruplandırılması kullanılmıştır.

³⁰³ Clem McCartney, **Engaging Armed Groups in Peace Processes: Reflections for Practice and Policy from Colombia and the Philippines**, Londra, Conciliation Resources, 2006, s. 4.

muharip olan güç ve muharip olmayanlar ayrımında bulunmamak. Yani sivil unsurlara karşı gerektiğinde veya genel olarak güç kullanmaktan kaçınmamaktadırlar.³⁰⁴

Silahlı devlet dışı aktörler hedef ile faaliyet odağı ekseninde ise dört farklı kategoriye sahiptir. Bu kategoriler aktörün gündemine göre belirlenmiştir. Bunlar; ayrılıkçı, sosyal-devrimci, etnik/mezhep-devrimci ve küresel devrimci olarak dört ana kategoridir. Ayrılıkçı silahlı devlet dışı aktörler; devletten ayrılmak ve bağımsız olmak ya da federal bir devletin parçası olma amacını taşımaktadırlar. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu amaç doğrultusunda çok sayıda isyancı, asi ve paramiliter yapı ortaya çıkmıştır. Son on yıllarda görünen örnekler ise genellikle başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Bu aktörlerin başarısı genelde bulundukları alanı ve yerel halkı kontrol edebilme kabiliyetleri ile doğru orantılı olmuştur. Sosyal-devrimci silahlı devlet dışı aktörler ise; içinde bulundukları ülkelerin rejimlerini değiştirmeyi hedefleyen yapılardır. Var olan sosyal-ekonomik düzeni³⁰⁵ devirmeyi, iktidarı yeniden konumlandırmayı amaçlarlar. Özellikle Soğuk Savaş yıllarında ciddi sayılarda ortaya çıkmışlardır. Üçüncü kategori olan etnik/mezhepsel devrimci silahlı devlet dışı aktörler ise ilk iki kategorinin birleşimi olarak değerlendirilebilir. Amaçları tıpkı sosyal devrimciler gibi rejim değişikliğidir. Ayrılıkçılar gibi kendi ülkelerine odaklıdır ve ulusal olma hedefleri bulunmaktadır. Mevcut rejimin etnik/mezhepsel doku taşıdığı, kendilerini etnik/mezhepsel olarak marjinalleştirdiklerini savunurlar. Mevcut düzenin yıkılmasını amaçlamaktadırlar. Örnek olarak Sudan Devrimci Cephesi verilebilir. Dördüncü kategori küresel devrimci silahlı devlet dışı aktörler en iddialı vizyona sahip olanlardır. Bütün dünya sistemini değiştirmeyi amaçlarlar, tek bir politik kural uygularlar o da milliyetçilik yerine dini ideolojidir. Örneğin Lübnan'da Hizbullah'ın Arap algısından ziyade Şiilik algısının ön planda tutması gibi. Aynı anda farklı ülkelerde faaliyet gösterebilme kapasitesi taşırlar. Bu bağlamda diğerlerinin aksine sınır tanımaz görünümündedirler. Bu kategoride yer alan selefi cihatçı gruplar uluslararası siyasetin ve güvenliğin son on yıllardaki en önemli konularından birisidir.³⁰⁶

Silahlı devlet dışı aktörleri güç kullanımına göre bir eksen içinde sıralayacak olursak; suç eksenli olanlar (mafya ve çeteler, suçlular, yağmacılar ve yer yer teröristler) şiddet eksenin solunda, askeri yapılanmaya sahip olan gruplar (asiler,

³⁰⁴ Ulrich Schneekener, 2006, ss. 25-28.

³⁰⁵ Genel olarak Marksist ve Maoist görüşe sahiptirler. Bu bağlamda komünist bir elit grubun, işçi ve köylüleri devrim yolunda seferber etmesi, yönetmesi ve mevcut düzeni bu doğrultuda yıkmasını hedeflemektedirler.

³⁰⁶ Eran Zohar, A New Typology of Contemporary Armed Non-State-Actors: Interpreting The Diversity, **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 39, 2016, Sayı 5, ss. 1-28, ss. 5-9.

milisler, klan şefleri, savaş lordları, askeri yapılanması olan terörist organizasyonlar, paralı askerler) ise eksenin sağında yer alacaklardır. Eksenin sol kısmı devletler ile daha yumuşak ilişkiler içinde olmakta olup, yer yer faaliyetlerini gizli yollarla sürdürmeyi arzularken, eksenin sağı ise devlet egemenliğine meydan okumaktadır.³⁰⁷ Yine de şu noktanın geçerliliği unutulmamalıdır: Silahlı devlet dışı aktörlerin tek tipleştirilemez.³⁰⁸

1.3.5.4.e.1. Asiler/Gerillalar

Asiler/gerillalar, silahlı devlet dışı aktörlerin incelenecek ilk kümesidir. Asiler; devletin hem güvenlik hem de politik alanda mücadele verdiği yapılardır. Asiler bir ülkenin toprakları içerisinde yer alan bir bölgeyi tamamen veya kısmen ele geçirmek amacı ile uzun süreli politik ve askeri hareketlilik yapan ve yapabilecek kapasiteye sahip olan gruplardır. Temel amaçları mücadele ettikleri yönetimin güç ve yasallığını yıkmak ve/veya zayıflatmaktır. Aynı zamanda bahse konu zayıflatma ölçüsünde kendi güç ve yasallıklarının halkın üzerinde bağlılık duygusunun kazandırılmasını amaçlamaktadırlar.³⁰⁹ Bu amaçla halka şiddet uygulamayı bile göze almaktadırlar. Rakipleriyle savaşmak için geleneksel olmayan taktiklere güvenirlir, gerilla savaşıyla savaşırlar. Bazen faaliyetleri için düzenli bir finansman kaynağı sağlamak için kaçakçılık ve diğer suçlara başvurdıkları da gözlemlenmiştir. Mao Tse-Tung'a göre gerilla savaşının doğası gereği siyasaldır ve bu yüzden politik bir unsuru sürdürmelidir. Kendinden daha güçlü olan rakibine karşı sürdürülmesi gereken muazzam bir silahtır. Mao en temel dayanağın yerelin desteği ve katılımı olduğunu altını çizer.³¹⁰

1.3.5.4.e.2. Milis/Yarı-Askeri Gruplar

Milis/yarı-askeri gruplar gruplandırmanın ikinci kümesidir. Milisler algıladıkları ekonomik ve politik adaletsizlikleri şiddet yolu ile çözmeyi amaçlayan gruplardır. Sorunun kaynağı olarak gördükleri devlete karşı organize ve düzenli saldırılarda bulunmaktadır. Saldırıları devletler ile sınırlı değildir, bazı durumlarda politik ve

³⁰⁷ Robert J. Bunker, *Fighting Irregular Fighters: Defeating Violent Nonstate Actors*, **Parameters**, Cilt 43, 2013, Sayı 4, ss. 58-59.

³⁰⁸ James M. Smith, Jerry Mark Long ve Thomas H. Johnson, **Strategic Culture and Violent Non State Actors: Weapons of Mass Destruction and Asymmetrical Operations Concepts and Cases**, Colorado, USAF Institute for National Security Studies, 2008, s.6.

³⁰⁹ Richard Shultz, "The 21st Century Conflict Environment: Challenges Posed by a Multiplicity of Non-State Armed Groups", **Future Trends and New Approaches in Defeating the Terrorism Threat**, Haz. Uğur Gürbüz, Amsterdam, IOS Press, 2013, s. 95.

³¹⁰ Mao Tse-Tung, **On Guerilla Warfare**, New York, Dover Publications, 2005, ss. 42-44.

ekonomik gruplara da saldırdıkları görünmüştür. Belirli bir şiddet eşiğine sahiptirler ve kapasiteleri gereği bu eşiği aşmaları mümkün değildir.³¹¹ 1990'lı yıllarda yoğun bir şekilde ortaya çıkmışlardır. Bunun temel sebebi bu yıllarda çok sayıda başarısız devletin varlığıdır. Başarısız devletler egemenlik sahaları içerisinde yer alan topraklarının bir kısmının kontrolünü sağlamadaki aciziyetleri milislerin kazanımları haline geldiği değerlendirilmektedir.

1.3.5.4.e.3. Klan Şefleri ve Diktatörler/Savaş Lordları

Klan şefleri ve diktatörler/savaş lordları gruplandırmanın üçüncü ve dördüncü kümesidir. Bu kümede yer alan aktörler ekonomik ve politik olarak uluslararası sistemde yer alan ancak meşrulukları bulunmayan yapılardır. Temel amaçları ekonomik çıkarlar sağlamaktır. Tıpkı yukarıda açıklanan asiler gibi içinde bulunduğu ülke ve ülkelerin ulusal hükümetleriyle mücadeleyi amaçlamaktadırlar. Asilerden en önemli farkları yerel nüfustan destek sağlamak amacı taşımamaları, yerel nüfusu bir bakıma av olarak görmeleridir. Silahlı gücü sayesinde, nispeten küçük toprak dilimleri üzerindeki kontrolü ele geçirmek için merkezi otoritenin dağılmasından yararlanırlar. Faaliyete geçirdikleri eylemleri ideolojiye değil, kişisel çıkarlara dayanmaktadır. Otoritesi ve gücü takipçileri üzerinde kurduğu hiyerarşi ve karizmatik liderliğe dayalıdır. Ülkedeki siyasi ve ekonomik düzenlemelerin parçalanmasına yol açarak, serbest ticaret akışını aksatmakta ve ticaret ve yatırımı öngörülemez hale getirmektedirler. Bu sayede ekonomik kaostan beslenerek daha güçlü hale gelmeyi amaçlamaktadırlar.³¹²

1.3.5.4.e.4. Teröristler

Teröristler, gruplandırmanın beşinci kümesidir. Silahlı devlet dışı aktörler arasında en popüler gruptur. Akademik çalışmalarda, değerlendirmelerde ve dünya siyasetini meşgul etme gibi konularda en önde olan gruptur. Terörizm, yukarıdaki devlet ve devlet dışı aktör tanımlarında olduğu gibi üzerinde mutabık kalınan net bir tanımı olmayan bir olgudur. Örneğin ABD'nin kurumları olan Federal Soruşturma Bürosu, İç Güvenlik Bakanlığı, Savunma Bakanlığı terörizmi birbirlerinden farklı tanımlamaktadır.³¹³ Aşağıdaki tanımın teröristlerin günümüzdeki konum ve önemleri

³¹¹ Keith Krause ve Jennifer Milliken, 2009, s.204.

³¹² Kimberly Marten, Warlordism in Comparative Perspective, *International Security*, Cilt 31, 2006, Sayı 3, ss. 41–73, s.48.

³¹³ Richard M. Medina ve George F. Hepner, *The Geography of International Terrorism: An Introduction to Spaces and Places of Violent Non-State Groups*, New York, CRC Press, 2013, s.9.

açısından en net tanımlardan birisi olduğu değerlendirilmektedir. Terörizm; var olan bir hükümete karşı kasti ve bilinçli olarak bir silahlı grubun politik amaçları doğrultusunda şiddet kullanma tehdidi ve potansiyeli veya kullanımı etrafında korkunun yaratılıp, etki göstermesini amaçlayan yapıdır. Esas amaçları yaptıkları saldırının ve eylemlerin başarılı sonuç getirmesinden ziyade toplum üzerinde daha geniş bir psikolojik etkiye sahip olmak ve daha geniş bir kitleye korkuyu aşılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda eylemlerini muharip güçler yerine bireyler ve toplum üzerine yoğunlaştırmaktadırlar.³¹⁴ Bu bağlamda teröristler savaş hukukunu ihlal eden yapılardır.³¹⁵

1.3.5.4.e.5. Suçlular/Mafya

Suçlular/mafya ve çeteler gruplandırmanın altıncı kümesidir. Silahlı devlet dışı aktör çalışmalarında en az önem gösterilen grup olarak ön plana çıkmaktadırlar. Bunun nedeni olarak diğer gruplara nazaran devlete meydan okuma amaçlarının siyasi temelden uzak olmalarıdır.³¹⁶ Temel amaçları uyuşturucu ticareti, insan kaçakçılığı, siber suçlar, adam kaçırma ve şantaj ve doğal kaynaklar üzerinde tekel oluşturmak gibi yasa dışı faaliyetlerden maddi çıkar elde etmektir. Bu aktörler üç farklı analiz seviyesinde değerlendirilmesi gereken küresel ve karmaşık bir problem olarak uluslararası siyasette yer almaktadırlar. Bunlardan ilki bu aktörlerin devleti “başarısız”lığa götürecek ciddi iç istikrarsızlık ve güvensizlik yaratma potansiyelleridir. İkinci olarak devletin kurumları (özellikle asker ile kolluk güçleri ve asker ile sivil otorite arasında) arasında sorunları şiddetlendirmeleri ve hem sivil hem de askeri devlet kurumlarını zayıflatarak ulusal topraklarda devletin hâkimiyet zafiyetine yol açabilmektedirler. Üçüncü olarak; bu aktörler ulus üstü konuma erişerek devletlerin meşruluğuna ve egemenliklerine saldırmaktadırlar. Her ne kadar bu aktörler iç hukukun meselesi gibi gözükse de yukarıda belirtilen etmenler ve gelişmeler sonucunda uluslararası siyaseti ilgilendiren konular haline gelmişlerdir.³¹⁷

³¹⁴ Richard H. Shultz, Douglas Farah ve Itamara V. Lochard, s.21

³¹⁵ G. Davidson Smith, **Combating Terrorism**, Londra, Routledge, 1990, ss.245-246.

³¹⁶ Dennis Rodgers ve Robert Muggah, Gangs as Non-State Armed Groups: The Central American Case, **Contemporary Security Policy**, Cilt 30, 2009, Sayı 2, ss. 301-317, s.301.

³¹⁷ Max G. Manwaring, **Street Gangs: The New Urban Insurgency**, Michigan, University of Michigan Library, 2005, s.2

1.3.5.4.e.6. Paralı Askerler/Özel Güvenlik Şirketleri ve Yağmacılar

Paralı askerler/özel güvenlik şirketleri ve yağmacılar gruplandırmanın yedinci ve sekizinci kümesidir. Bu konuya bakarken kamu ve özel sektör ayrımına değinilmelidir. Geleneksel olarak devlet tüm vatandaşlarına genellikle vergi sistemi ile bedeli ödenen belli hizmetler sağlar. Bunlar kamu sektörünün faaliyet alanıdır. Özel sektör piyasada kâr amacı güden özel şirketlerden oluşmaktadır. İhtiyaç duyulan mallar ve hizmetler için serbest piyasada kişiler kendi isteklerine bağlı ödeme yaparak müşteri olur ve ilişki böyle tesis edilir. Zaman içerisinde kamu sektörünün konusu olan birtakım faaliyetler tamamen veya kısmen devletin gözetiminde özel sektöre devredilmiştir. Ordu ve savunma kamu sektörü mü özel sektör mü tartışmasının hiç yaşanmadığı bir alan olarak kalmıştır. Ordu devletin dış kaynaklardan yararlanmayı veya özelleştirmeyi asla düşünmediği tek alan olmuştur. Ancak bu nokta tam manasıyla olmasa da bir kırılma yaşanma potansiyeli bulunmaktadır. Özel güvenlik şirketleri bahse konu kırılmanın sebebi olarak ön plana çıkmaktadır. Özel güvenlik şirketleri savaşla bir şekilde bağlantılı olan profesyonel hizmetler sağlayarak iş yapan ticari kuruluşlardır. Askeri operasyonlar, stratejik planlama, istihbarat, risk değerlendirmesi, harekât desteği, eğitim ve teknik beceriler gibi askeri kabiliyetlerin edinilmesi üzerine uzmanlaşan tüzel kişilerdir. Bu kapsamda yaptıkları işle devletin geleneksel sorumluluklarından birisini bozdukları değerlendirilmektedir.³¹⁸

Paralı/yabancı askerler ve yağmacılar ise belirli bir isyan, ayaklanma, çatışma, mücadeleye katılan ve sadece katıldığı organizasyonun bünyesinde ve tarafında aksiyon alan, çatışmaya taraf olan devlet veya gruplarla vatandaşlık ve akrabalık bağı olmayan, resmi bir askeri kurum ile ilişkisi bulunmayan, gösterdiği hizmet karşılığında maddi ve/veya manevi kazanımları olan bireyseller olarak tanımlanmaktadır.³¹⁹

³¹⁸ Peter Warren Singer, Çev. Gözde Aral ve İsmail Yaman, **Kiralık Ordular: Özel Askeri Şirketler**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009, 1.Baskı, ss. 21- 24.

³¹⁹ Thomas Hegghammer, The Rise of Muslim Foreign Fighters: Islam and the Globalization of Jihad, **International Security**, Cilt 35, 2010, Sayı 3, ss. 53–94, ss. 57-58.

İKİNCİ BÖLÜM

HİZBULLAHI TANIMLAYABİLMEK

2.1 Hizbullah ve Devlet Dışı Aktör Tanımı

Hizbullah her şeyin başında “Müslüman Orta Doğu’nun bir sesidir. Tıpkı Ayetullah Humeyni, Usame bin Laden, Müslüman Kardeşler, Nahda, Hamas gibi Müslüman Orta Doğu’nun bir sesidir. Bu aktörlerin tamamının ortak noktası ya da bir başka tabirle Orta Doğu’yu Müslüman olarak niteleyen Orta Doğulu Müslüman aktörlerin tamamının ortak noktası; Müslümanların öncü sesi olmak istemeleridir. Hatta genellikle bu konuda hakkın kendilerinde olduğunu da düşünmektedirler. Hizbullah’a ilk bakışın bu olması gerektiği düşünülmektedir. Orta Doğu’da yer alan ve öncelikle Müslümanların sonrasında da tüm ezilenlerin sesi olmayı amaçlayan ve bunun hak ettiğini düşünen bir direniş örgütü.³²⁰ Tezin ana kabulü Hizbullah’ın bir silahlı devlet dışı aktör olduğudur. Peki, Hizbullah silahlı devlet dışı aktör konusunun neresinde? Bu bölümde bu soruya cevap aranacaktır.

2.1.1. Hizbullah Devlet Dışı Aktör Tanımının Neresinde?

Silahlı devlet dışı aktörler kapasiteleri doğrultusunda kullanabilecekleri güce eriştiklerinde bu gücü gösterme ve meşruiyet kazanma amacı taşıyarak etkileşimde bulundukları halkı yönetmeye talip olmaktadır. Yapıları gereği paralı askerler ve özel güvenlik şirketleri, yağmacılar ve kimi durumlarda suçlular, mafya ve çeteler bu amaç dışındadır. Silahlı devlet dışı aktörler güce eriştiklerinde kurumlar inşa ederek, kendi anlayışları doğrultusunda hukuk ve düzen tesis etmeye çalışmaktadırlar. Bir manada devlet içinde devlet, küçük devlet ya da paralel hükümet haline gelirler. Somaliland, Eritre ve Tamil’in tesis ettiği düzen buna benzerdir. Hizbullah’ın Lübnan’da inşa ettiği sosyal doku ve yardımlaşma algısı da yine benzerdir. Temel amaçları, halkın yönetimlerini kabul etmesi ve benimsemesini sağlayarak tesis

³²⁰ Pınar Bilgin, **Regional Security in the Middle East: a Critical Perspective**, Londra, Routledge Curzon, 2005, s. 123.

ettikleri düzen ve yönetime katılmaları, desteklemelerini sağlamaktır. Böylece meşruiyet, kontrol ve uluslararası³²¹ çapta bir etki kazanmayı amaçlamaktadırlar.³²²

Schneckener'in de belirttiği üzere silahlı devlet dışı aktörler kendi bünyelerinde kurumlaşarak devlet gibi davranmaya başlayarak devletlere meydan okumaktadırlar.³²³ Hizbullah bu konuda çok ve bariz bir duruştur. Örnek olması açısından askeri olarak günümüzde bir devletin diğerine dair tehditte bulunması ve güç kullanma iradesi göstermesi zor ve ihtimal dışı olarak gözükmemektedir. Ancak bir silahlı devlet dışı aktörün benzer bir eyleme girişmesi, uluslararası güç ilişkisi piramidinin en tepesinde³²⁴ yer alan ABD'ye bile karşı girişmesi, geçmişte yaşanan deneyimlerde görüldüğü olduğu üzere daha kolay ve ihtimal dâhilinde seyretmektedir.³²⁵

Küresel seviyede silahlı devlet dışı aktörlerin etkileri üç boyutta görülmektedir. Bunlardan ilki etkilerinin faaliyet gösterdiği ülke içinde gözüktüğü, ülkenin devletinin ciddi acizliğe uğradığı, devletin önemli bir iç sorunu haline geldiği ve karar vericilerin iç güvenliğe kaynakların yönlendirilmesine ve dışsal amaçlar için yeteneklerin azaltılmasına neden olmalarıdır. İkinci boyutta ise belirli bir küresel sorunun içinde var olmaları ve müzakerelere etki eder görünümde olmalarıdır. Üçüncü boyutta ise önem derecesi yüksek olmayan kimi zamanda politik olmayan uluslararası toplumu ilgilendiren konulara³²⁶ etki etmektedirler.³²⁷ Hizbullah'ın etkileri bu üç boyutta da görülmektedir. Hizbullah silahlı kanadı ile Lübnan iç egemenliğine bir tehdittir. Ayrıca özellikle son yirmi yıldaki Lübnan siyaset tarihindeki iç krizlerin çoğunda vardır. Hizbullah'ın İsrail ile olan mücadelesi hem Orta Doğu bölgesi hem de uluslararası siyasetin geneli için bir kriz konusudur. Ayrıca Hizbullah kendi çıkarları doğrultusunda

³²¹ Silahlı devlet dışı aktörlerin bir devletin topraklarının bir bölümü üzerinde hâkimiyet ve kontrolü uygulamaları sonucunda uluslararası camiada hukuken daha çok tanınma imkânlarına sahip olduğu gözlemlenmiştir.

³²² Anne Marie Baylouny, Born Violent: Armed Political Parties and Non-state Governance in Lebanon's Civil War, **Small Wars & Insurgencies**, Cilt 25, 2014, Sayı 2, ss. 329-353, ss.331-332.

³²³ Ulrich Schneckener, 2006, s. 35.

³²⁴ Washington'ın silahlı kuvvetlerine harcadığı para tarih boyunca herhangi bir devletin harcamalarından daha çok fazla olmasına rağmen, son on yıllarda ABD'nin savunma bütçesi kendinden sonra gelen dokuz devletin savunma harcamalarının toplamını geride bırakmaktadır. Ancak bu duruma rağmen yukarıda da belirtildiği gibi silahlı devlet dışı aktörlerin saldırısına maruz kalmıştır. (Tony Judt, Çev. Dilek Şendil, **Olgular Değişince: Denemeler, 1995-2010**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017, 1. Baskı, s.275.)

³²⁵ Assaf Moghadam, How Al Qaeda Innovates, **Security Studies**, Cilt 22, 2013, Sayı 3, ss. 466-449, s. 468.

³²⁶ Örneğin uçak korsanlığına yönelik ortak tepki için yapılan çalışmalar gibi.

³²⁷ P. A. Reynolds, Non-State Actors and International Outcomes, **British Journal of International Studies**, Cilt 5, 1979, Sayı 2, ss. 91-111, s.100.

uluslararası siyasetteki düşük önemli konularda bile söz sahibi olabilmektedir. Bu açıdan da değerlendirildiğinde Hizbullah'ı klasik devlet dışı aktör tanımının dışına çıkarmanın daha uygun olduğu görülmektedir.

Devlet dışı aktörler devlet egemenliği konusundaki ciddi sorunlardan birisidir. Ekonomik olarak dünya çapında karşılıklı bağımlılığın artması, teknolojik gelişmeler ve demokratik siyaset devlet egemenliğinin azalmasını sağlayan diğer unsurlar olarak ön plandadır. Devletlerin egemenliğinin aşınması sonucunda sınırları içerisinde hâkimiyet sağlayamadığı görülmüştür. Silahlı devlet dışı aktörler hâkimiyetin sağlanamadığı noktalarda ortaya çıkmıştır. Ancak silahlı devlet dışı aktörlerin ortaya çıkışının sadece devlet egemenliğinin zayıflamasına dayandırılmaz. Yukarıda da detayla belirtildiği üzere ulus devlet inşa sürecinde dışarıda bırakılan gruplar, mevcut yönetimlerin rasyonel davranış sergilemediği gruplar, politik tepki amacı taşıyanlar, çıkar peşinde koşanlar gibi etmenler de silahlı devlet dışı aktörlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Lübnan'da Hizbullah bu yazılanlara tam uygun bir şekilde ortaya çıkmıştır. İç savaş döneminde devletin egemenliğinin Lübnan topraklarında tam manası ile hissedilememesi nedeni ile her mezhepsel grup silahlanarak bir manada kendisine egemenlik alanı yaratmıştır. Hizbullah bu noktada iç savaşın yıkıcı ortamından kendi tabanını korumak adına silahlanmış ve kendi tabanını korumaya başlamıştır. Böylece kendisine bir hâkimiyet alanı yaratmıştır. Bu alan Şiilerin yoğun yaşadığı Güney Lübnan olmuştur. İç savaşın sona erse de bu hâkimiyet devam etmiştir. Hizbullah'ın güçlü olmasının arkasında sadece Lübnan İç Savaşı değildir. Hizbullah Lübnan siyasetinde uzun yıllar arka plana atılan Şiilerin sesi olmayı hedeflediğini belirtmesi de günümüze kadar olan süreçte ayakta kalmasını sağlayan nedenlerden birisi olmuştur. Ayrıca bir sonraki bölümde detaylıca anlatılacak olan Hizbullah'ın sosyal alanda yaptığı yatırım ve yardımlar bir üst paragrafta yazarları desteklemektedir.

Hizbullah Lübnan'da yer alan, iç savaş döneminde ortaya çıkmış bir siyasi partidir. Ancak Hizbullah'ı sadece bir siyasi parti olarak tanımlamak doğru olmayabilir. Hizbullah her ne kadar temelde bir siyasi parti olsa da bir direniş örgütü, bir silahlı devlet dışı aktör, birçok uluslu şirket, bir yardım kuruluşu, bir hükümet dışı kuruluş, bir gönüllü sivil toplum örgütü, terörist bir organizasyon gibi birbirinden farklı anlam ve kapsam taşıyan olgu ile tanımlanmaktadır. Elbette bunların bazıları objektif ve bilimsel bakış barındırmamaktadır. Ancak şu nokta da unutulmamalıdır ki; bu tanımların çoğu

ile Hizbullah'ın yapısı mukayese edildiğinde tanımda geçen temel esasları Hizbullah'ın bünyesinde taşıdığı görülecektir.

Hizbullah her ne kadar bir direniş örgütü olarak kurulsun da günümüzde bir direniş örgütünden fazlasıdır. Günümüzde Hizbullah ciddi bir mali gücü yöneten, dünyanın sayılı ordularından birisine sahip, büyük çapta sosyal ve mali yardım ağını yönlendiren, küresel nitelikte bir medya gücüne sahip, Lübnan parlamentosunda milletvekili ve bakanlar gönderebilen bir siyasi parti konumundadır. Yukarıda yazılan ile tezin teorik çerçevesinde ele alınmış olan devlet dışı aktör tiplerinin tanımları yan yana konulduğunda Hizbullah'ın hepsine uygun olduğu görülmektedir. Bu durum Hizbullah'ın diğer devlet dışı aktörlerden ayrılmasına neden olan bir başka özelliğidir. Örneğin günümüzde hiçbir çok uluslu şirketin askeri bir birimi yoktur. Ya da hiçbir hükümet dışı kuruluş bir ülkenin parlamentosunda temsil hakkına sahip değildir. Ancak Hizbullah'a bakıldığında bu açıkça görülmektedir.

Bu yüzden Hizbullah devlet dışı aktörler içinde ayrı bir konuma ayrılmalıdır. Devlet dışı aktörler konusunda yapılan akademik literatür taramasında Hizbullah'ın bu tarz bir konuma oturtulmadığı da görülmüştür. Hizbullah genel olarak Batı kökenli çalışmalarda terör örgütü olarak da kabul edilmektedir. Hizbullah diğer çalışmalarda da genellikle silahlı devlet dışı aktör olarak tanımlanmaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere Hizbullah'ın günümüzdeki konumu ve kapasitesi sadece bir silahlı devlet dışı aktör olmaktan uzaktır. Bu yüzden Hizbullah bir silahlı devlet dışı aktör olarak kabul edilmekle birlikte bu tanımdan daha fazlası olduğu tezin genel inceleme alanlarından birisi olmuştur.

Hizbullah'ın silahlı devlet dışı aktör olarak nereye konumlanacağı konusuna gelinirse; Hizbullah'a dair yapılacak ilk yorumun Hizbullah'ın devlet gibi davranma becerisini gösteren, devlet tasarrufu sağlayabilen bir aktör olduğudur. Hizbullah üyelerine, sağlık ve tıbbi hizmetler, altyapı, korunma ve idarecilik hizmetleri sunmaktadır. Aynı zamanda da tabanı için politik temsiliyet makamındadır. Hizbullah aynı zamanda toplum temelli bir aktivist, İslami temellere dayalı bir sosyal hareket, sivil toplum kuruluşu, devlet dışı aktör, siyasi parti, ulusal direniş ordusu, Şii milliyetçiliğinin unsurlarından birisi olarak da nitelenebilir. Bu bağlamda da anlaşılacağı üzere Hizbullah basit bir yapılanma değildir. Lübnan kimliğinin, Şii mezhebinin, Emperyalizm karşıtlığının, Siyonizm karşıtlığının, Arap milliyetçiliğinin, İslamcı ideolojinin iz düşümlerini barındıran bir yapılanma olduğu da unutulmamalıdır. Lübnan'ın iç politikası dışında dış politikasına da etkileri olmaktadır. Lübnan devletinin

iç ve dış egemenliğini ciddi manada sekteye uğratmayı başardığı birçok örnek yaşanmıştır.

Hizbullah'ı diğer silahlı devlet dışı aktörlerden ayırtıran en önemli unsurun askeri yapılanmasıdır. Diğer silahlı devlet dışı aktörlere nazaran Hizbullah askerî açıdan en güçlü olanıdır. Bunun yanında Hizbullah içinde bulunduğu ülkenin yani Lübnan Ordusu'ndan daha güçlü bir konumda olduğu da ortadadır. Bu durumda göstermektedir ki; Hizbullah, yukarıda tanımlanan klasik silahlı devlet dışı aktör tanımının dışındadır. Yine yukarıda belirtilen devlet dışı aktör çeşitlerinin de dışındadır. Bu yüzden Hizbullah silahlı devlet dışı aktörler konusunda daha ayrı bir konuma oturtulmalıdır. Bu yüzden tezde Hizbullah devlet tasarrufunda bulunabilen silahlı devlet dışı aktör olarak tanımlanmıştır.

2.2. Hizbullah ve Gelişimi

Hizbullah Lübnan İç Savaşı'nın bir ürünüdür. Hizbullah Lübnan İç Savaşı içerisinde direniş ve devrim amaçları ile taşıyarak ortaya çıkmıştır. İç savaş nedeni ile devletin etkinliğinin ve meşruluğunun kısıtlandığı bir ortamda kendi tabanı olan Şii nüfusun temsilcisi ve savunucusu³²⁸ olma hedefiyle ortaya çıkmıştır. Hizbullah bunun dışında Siyonizm'i yok etmek, Batılı devletlere karşı mücadele, ideal bir İslam devleti kurmayı ve dünya genelinde İslam toplumunun yaşadığı baskı ve acıları azaltmayı da amaçlamıştır. Ancak Hizbullah zaman içinde Şii nüfusun silahlı mücadele kanadı olmaktan öteye gitmiştir. Günümüzde Hizbullah sadece bir direniş örgütü olarak nitelenemez. Ancak Hizbullah bu durumu en baştan belirterek hem direniş hem devrim amaçladığı açıkça söylemiştir. Hizbullah faaliyete geçtiği ilk günden beri Şii nüfusa direniş örgütü olmanın yanında sosyal hizmetler sunan, dini rehberlikle bulunan, siyasi temsil imkânı sağlayan bir yapıdır. İç Savaş'ın sona ermesi ile direniş örgütü gömleğini başarılı bir şekilde üzerinden atarak Lübnan politik yaşamına bütünleşmiş bir siyasi parti kimliğine bürünmesi de amaçladığı devrimsel adımlardan birisidir.

Hizbullah kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte silahlı kanadını tasfiye etmeden ilerlemiştir. Bu silahlı kanat özellikle İsrail tarafından ciddi bir güvenlik endişesi olarak görülmektedir. Çünkü günümüzde Hizbullah Ortadoğu'da İsrail Güvenlik Güçleri ile savaşılmaya istekli ve savaşma gücüne sahip tek Müslüman

³²⁸ İç savaşın yaşandığı yıllarda kurulduğundan dolayı kuruluş nedenleri arasında Şii nüfusu korumak önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Lübnan İç Savaşı Lübnan'daki her grup için ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturmuştur.

unsurdur.³²⁹ Bu açıdan İsrail için Hizbullah ciddi bir tehdittir. Ayrıca Hizbullah'ın askeri kapasitesi bir kenara bırakılacak olunursa; sadece Filistinliler için İsrail'e karşı mücadelelerinde bir rol model olarak Hizbullah'ı ele almaları bile İsrail için ciddi bir tehdit olarak görülmektedir.³³⁰

Hizbullah Lübnan toplumunda genel olarak üç kesime hitap etmektedir: Araplar, Müslümanlar ve Şiiler. Hizbullah öncelikli olarak Lübnanlı Şiilerin desteğini kazanmayı amaçlamıştır. Tabanı üzerinde kazandığı desteğin diğer grupların kendine entegrasyonunun kolaylaştıracağı değerlendirilmektedir. Hizbullah kendi tabanı üzerindeki desteği kazanmasını sağlayan en başat etmenin silahlı gücü olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü yukarıda da belirtildiği üzere Lübnanlı Şiilerin uzun yıllardan beri süre gelen ciddi bir güvenlik ihtiyacı bulunmaktaydı. Hizbullah'ın silahlı kanadı da bu ihtiyaca cevap vermektedir. Taif sonrası düzende silah bırakmayan tek grup olarak kalmıştır. Ayrıca 2000'de İsrail'in Lübnan topraklarından çekilmesi de Hizbullah için bir destek kaynağı olmuştur. Hizbullah, güvenlik ihtiyacının yanında devletin götürmediği veya götüremediği hizmet ve sosyal faaliyetleri de gerçekleştirmektedir. Bu durum da toplumun Şii olmayan kesimlerinin de kendisine en azından sempati ile bakmasını sağlamaktadır. Hizbullah'ın yapmış olduğu gerek güvenlik gerek sosyal devlet yönündeki eylemleri sonuç olarak Lübnan toplumu çıkarına olmaktadır. Bu gelişmeler ileride değinileceği üzere Hizbullah'ın Lübnanlaşması sürecine önemli katkılarda bulunmuştur.

2.2.1. Hizbullah'ı Ortaya Çıkaran Nedenler

Hizbullah'ın ortaya çıkması sağlayan nedenler üç temel başlık altında toparlanabilir. Bunlar; İsrail'in Güney Lübnan'ı işgali, Lübnan'ın 1960 sonrasında karşılaşmaya başladığı uluslararası siyasi baskı ve Lübnan'daki Şiilerin siyasi zayıflığı ve bahse konu zayıflığın marjinalleşmeye başlaması olarak sıralanabilir. Hizbullah yukarıda da belirtildiği üzere bir güvenlik isteği üzerine kurulmuştur. Yaşanan iç savaş ve her İsrail işgalinde İsrail'e en yakın bölge olmasından dolayı ilk cephe olması Lübnanlı Şiilerin kendilerini güvende hissetme ihtiyacını daha da arttırmıştır. Hizbullah bu güvenlik ihtiyacına silahlı kanadı ile cevap veren bir yapı olmuştur. İç savaş sonrasında da sosyal yardım ağları ile Şiilerin siyasi zayıflığını eritmiştir.

³²⁹ Shiva Balaghi, Çev. Canay Özden, "Lübnan'da Tarih Tekerrür Ediyor", **Birikim**, Sayı 209, 2006, s.26.

³³⁰ Zafer Balpınar, **İsrail Perspektifinden İki Devletli Çözüm**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 253.

Hizbullah öncesinde Lübnan'da Şii nüfus, nüfusun geri kalanına nazaran, politik açıdan ilgisizdi. Hizbullah öncesi dönemde Lübnan'da Şii nüfus toplumsal olarak dışlanmış, ekonomik olarak ortalamanın ciddi bir oranda altında, siyasal sistemde temsil imkânı zorlukla bulabilir bir durumdaydı. Bu bağlamda Şiiler Hizbullah öncesinde Lübnan'da yoksul ve dağınık bir gruptur.³³¹ Lübnanlı Şiiler özellikle 1960'ların sonlarından itibaren politik olarak hareketlenmeye başlamışlardır. Bu hareketlenme, ilk zamanlarda devletin resmi politikalarına yansıtılmamasına rağmen, ilerleyen süreçlerde siyasi süreçleri ve sonuçları şekillendirebilecek etmen olmuştur. Lübnan'da Şiilerin politik hareketliliğini artıran temel etmen Şii nüfusun bu tarihlerde kırsaldan kente göçüdür. Özellikle Beyrut'a yapılan yüksek orandaki Şii göçü sonucunda başkentte büyük bir Şii kitlesinin yoğunlaşması, topluma Lübnan'ın politik merkezini ve ekonomik yaşamı etkileme kabiliyetini kazandırdı.

Şeyh Muhammed Hüseyin Fadlallah Lübnan'daki seküler partilerin üstünlüğüne ve çokluğuna sıklıkla vurgu yapmıştır. Fadlallah, Lübnan'da Müslümanları organize edecek ve sesi olacak bir partinin var olmadığını savunmuştur. Bu iddiası ile Fadlallah Hizbullah'ın kuruluşunda fikir babalarından birisi olmuştur. Seküler partilerin Müslümanları inançsızlık ve ateizme sürükleyebileceğini varsayan Fadlallah Müslümanların kendilerini ve değerlerini temsil edecekleri bir siyasi partiye ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Bu amaçla Müslümanların Kuran değerlerini yansıtan ve fikir olarak Kuran'dan beslendiği³³² belirtilen Hizbullah yani Allah'ın Partisi altında organize olmalarını savundu. Fadlallah, geri kalan partilere de *Hizb al-shaytan* yani Şeytan'ın Partisi tanımlamasını yapmıştır. Bu bağlamda Fadlallah Hizbullah'ı takipçilerini iyi tanımlanmış, sağlam bir öğreti çevresinde organik bağlar ile tamamlanmış ortak ve açık bir hedef çerçevesinde organize bir parti olarak düşünmüştür. Hizbullah'ın fikri alt yapısına Fadlallah dışında İbrahim el Amin, Subhi el Tufayli ve Abbas el Musavi katkılarda bulunmuştur.³³³

Hizbullah 16 Şubat 1985 tarihinde de resmi kuruluşunu duyurmuştur. Hizbullah kuruluşunu açıklarken yayımladığı "Lübnan ve Dünyadaki Ezilenlere Yönelik Açık Mektup" ile hareketin üç temel algısının olduğu vurgulanmıştır. Bunlar;

³³¹ Magnus Ranstorp, **Hizb'allah in Lebanon The Politics of the Western Hostage Crisis**, Londra, Palgrave Macmillian, 1997, 1.Baskı, s. 25.

³³² Kuran'da Maide Suresi 56. Ayet "Kim Allah'ı, Resulünü ve iman edenleri dost edinirse üstün gelecek olanlar şüphesiz Allah'ın tarafını (Hizb'Allah) tutanlardır."

³³³ Marius Deeb, **Militant Islamic Movements in Lebanon: Origins, Social Basis and Ideology**, Washington, Centre for Contemporary Arab Studies, 1986, ss. 13-19.

Velayet-i Fakih'e³³⁴ sadakat, İslami inanç ve cihat kavramını benimseme şeklinde sıralanmıştır. Hizbullah bu mektubunda girişte ABD ve İsrail ile mücadele edeceğini vurgulamıştır. Mektubun devamında ise kendini tanımlamış, kimliğini açıklamış, kimlerle mücadele edeceğini belirtip, Lübnan'a dair olan tasarılarını belirtmiştir. Mektupta Lübnan hükümetine, İsrail'e, ABD'ye, Lübnan'da konuşlu bulunan uluslararası güçlere, uluslararası organizasyonlara ve Müslümanlara seslenip bazı göndermelerde bulunmuştur.³³⁵ Hizbullah'ın yayınladığı bu metin oldukça kararlılık içeren bir mücadeleden bahsetmektedir. Hizbullah bu metinde belirttiği hedefleri yakalayana kadar mücadelesini bitirmeyeceğini açıkça belirtmiştir. Bu doğrultuda Hizbullah, mücadele başarı ile sonuçlanmadan hiçbir barış antlaşması, anlaşma ya da ateşkesi tanımayacağını açıkça belirtmiştir. Ayrıca mektupta Lübnanlıların kendi parlamentolarını seçme hakkını eşit bir şekilde kullanamadıklarından bahsedilmiştir. Mektup, "İslam ve onun adil liderliği tarafından yönetilen bir Lübnan" arzusunu da anlatmaktadır.³³⁶

Lübnan'da mezhepsel temele dayanan politik sistemi, yirminci yüzyıl boyunca iç savaş da yaşanmasına rağmen hayatta kalmıştır. İç savaş sonrasında gelen eleştiriler doğrultusunda Taif' de bu sistem yenilenmiştir. Bu revize ile Şii sistem daha etkili katılmıştır. Şii politik elitin bir kısmı Hizbullah üzerinden sisteme dâhil olmuştur. Hizbullah'ın sisteme bir siyasi parti olarak girmesi Lübnan'da politik sistemin yerel gerçekliğe uygun bir şekilde işlediğinin kanıtı olarak değerlendirilebilir.³³⁷

³³⁴ Velayet-i Fakih: İran Devrimi'nin ruhani lideri Humeyni'nin inşa ettiği bir anlayıştır. Bu anlayış temelde egemenlik kavramının ilahi egemenlik kavramı ile birleşip tek bir hükümette yer aldığını anlatmaktadır. Şiilik inancında kayıp olduğu belirtilen ve kıyamet zamanı gelmeden ortaya çıkacağına inanılan on ikinci imam kavramı bulunmaktadır. Humeyni ulemanın on ikinci imamın izdüşümü olarak yaşadığı dönemde bu kapsamda faaliyet gösterebileceğini ileri sürdü. Humeyni'den önce Şeyh Fazlullah Nuri ve Ayetullah Kashani de benzer formül üzerinde çalışmıştır. Velayet-i Fakih ile Şii öğretisine iki yeni bakış açısı getirilmiştir. Bunlardan ilki mutlak otoritenin bir kurul yerine tek bir din adamı elinde toplanması, diğeri ise yetki toplanan din adamının Mehdi'nin bir izdüşümü olacağından kayıp on ikinci imam ile aynı değerde olduğudur. Başka bir deyişle Humeyni'nin rehberliği, Peygamber ve on iki imamın rehberliği gibi, yanılmaz ve ilahi bir boyuta taşınmıştır. Bu durum Şiilik anlayışında radikal bir yeniliktir. Humeyni bu modelle amaçlananın uzun süredir sorunlar yaşayan Şii dünyadaki sorunların çözülmesi ve yanlış inanışların düzeltilmesi olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda Mehdi ile eşdeğer kutsallığa sahip ruhani lider Şiiilerin kendisine göstereceği mutlak itaat ile süreci rahatlıkla ilerletebilecekti. (Reza Aslan, **No god But God: The Origins, Evolution, and Future of Islam**, New York, Random House, 2005, ss. 190-192)

³³⁵ Joseph Alagha, **Hizbullah's Documents: From the 1985 Open Letter to the 2009 Manifesto**, Amsterdam, Pallas Publication Amsterdam University Press, 2011, 1. Baskı ss. 39- 56.

³³⁶ Abbas William Samii, Shiites in Lebanon: The Key to Democracy, **Middle East Policy**, Cilt 13, 2006, Sayı 2, ss.31-32.

³³⁷ Natalia Nahas Calfat, The Frailties of Lebanese Democracy: Outcomes and Limits of the Confessional Framework, **Contexto Internacional**, Cilt 40, 2018, Sayı 2, s. 270.

Hizbullah'ın genel olarak Lübnan'da politik sistemi zayıflattığı iddiası sıklıkla dillendirilmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki Hizbullah'ın Lübnan politik hayatına girmesi Lübnan'daki mezhepsel temsile dayanan politik sistemde herkesin sistem içinde yer almasına hizmet eden bir anlayıştır. Yani Hizbullah'ın sisteme dâhil olması ve sistem içinde kendi çıkarları doğrultusunda faaliyet göstermesi sistemi zayıflatmak yerine revizesini sağlayarak sistemi daha da güçlendirmiştir.

2.2.2. Hizbullah'ın Tarihi Evreleri

Hizbullah'ın tarihine bakıldığında Hizbullah'ın üç evreden geçtiği görülmektedir. Bunlardan ilki Hizbullah'ın ortaya çıkış ve oluşum evresidir. Bu dönem kendi içinde ikiye bölünebilir. Bunun ilki 1982-1983 arası dönemi kapsamaktadır. Bu evrede Hizbullah kontrolsüz bir yapıdır. Kapalı devre çalışan hücrelerden oluşmaktadır. Bu evrede Hizbullah aşırı terör eylemleri ile karakterize edilmiştir. Bu eylemler Lübnan'da yaşanan iç savaş ortamında gerçekleştiği de unutulmamalıdır. Yani bir kargaşa düzeninde, devlet egemenliğinin olmadığı bir ortamda yaşanmıştır. Hizbullah'ta bu kargaşadan beslenmiş ve düzene ayak uydurmuştur. Bu dönemin ikinci aşaması 1983-1985 arasını kapsayan oluşum dönemidir. Bu aralıkta Hizbullah'ın ideolojik alt yapısı oluşturulmuş ve Hizbullah piyasaya çıkarılmıştır. Bu dönemde de Hizbullah şiddet yanlısı tutumunu sürdürmüştür. Hizbullah'ın ikinci evresi yayılma aşamasıdır. Bu evre 1986 ile 1991 arasındadır. Bu dönemde Hizbullah'ın eylem sayısında artış yaşanmıştır. Bu dönemde Hizbullah'ın faaliyetlerinde de artışlar olmuştur. Direnişin yanında Hizbullah'ın politik ve sosyal kurumları oluşmaya başlamıştır. Özellikle bu dönemde Hizbullah politik olarak Emel'e karşı üstünlüğü ele geçirmiştir. Hizbullah'ın son evresi kurumsallaşma aşamasıdır. Bu aşama 1992'den günümüze olan süreci ifade etmektedir. Bu evrede Hizbullah Lübnan siyasal hayatına bütünleşmiştir. Bu aşamada Hizbullah'ın söylemleri daha yere sağlam basmaya başlamıştır. Bu dönemde Hizbullah politik olarak fayda-zarar hesaplarına başlamıştır. Bu süreç içerisinde Hizbullah Lübnan kabinesinde bakanlık düzeyinde katılım hakkı elde etmiştir. Hizbullah'ın yardım kuruluşları, hastaneleri, medya kuruluşları gibi görünen yüzü daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu dönem ile artık Hizbullah sadece bir direniş örgütü olmaktan çıkmıştır. Ancak unutulmamalıdır ki Hizbullah henüz direniş örgütü misyonunu terk etmemiştir. Zira silahlı kanadı hala faaldir.³³⁸

³³⁸ Eitan Azani, **Hezbollah: The Story of the Party of God: From Revolution to Institutionalization**, New York, Palgrave Macmillan, 2009, ss. 47-48.

2.2.2.1. Hizbullah'ın Ortaya Çıkması (1982-1983)

Öncelikle belirtilmesi gerekir ki; 1982 yılında yaşanan İsrail işgali Hizbullah'ın ortaya çıkmasını sağlayan başat faktördür. Hizbullah bu işgale karşı bir tepki ve ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Hizbullah Lübnanlı Şiilerin artan güvenlik ihtiyaçlarında sığınacakları bir liman olmuştur. Hizbullah'ı her ne kadar İsrail işgali doğurmuş olsa da Hizbullah'ın ortaya çıkışında İran Devrimi'nin etkisi de azımsanmayacak derecede önemlidir. Bu bağlamda Hizbullah'ı ortaya çıkaran iki temel etmen vardır: 1982 İsrail işgali ve İran Devrimi.

2.2.2.1.a. Emel Hareketi ve Hizbullah

Hizbullah Lübnan İç Savaşı süresinde ortaya çıksa da fikri alt yapısı daha eskilere dayanmaktadır. Hizbullah'ı oluşturan fikri alt yapı 1957'ye kadar gitmektedir. Bu tarih İran'dan Lübnan'a gelen bir din adamı olan Musa El-Sadr'ın Lübnan'a geldiği tarihtir. Sadr Lübnan'da yaptığı çalışmalar sonucunda 1974 yılında Mahrumların Hareketi (*Harakat al-Mahrumin*) isimli Lübnan'daki ilk Şii hareketini kurmuştur. Mahrumlar Hareketi dönemin Lübnan hükümetlerini tüm Lübnan halkı için sosyal adaleti sağlaması ve politik reformlar yapmaya çağırmıştır. Lübnan'da iç savaşın ortamına girmesi ile bu hareket silahlı bir kanada sahip olmak zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda Mahrumların Hareketi içinden Emel Hareketi (*Afwaj al-Muqawamah al-Lubnaniyyah*) ortaya çıkmıştır. Musa El-Sadr Ağustos 1978'de Libya'ya yaptığı bir ziyarette ortadan kaybolmuştur. Sadr'ın nerede olduğu günümüzde dahi bilinmemektedir. Bu durum Lübnan'daki Şii hareketinde bir politik boşluğun oluşmasına neden olmuştur. Hizbullah bu boşluğun oluştuğu bir ortamda ihtiyaca cevap olma potansiyeliyle birlikte ortaya çıkmıştır.³³⁹ Hizbullah ile İran Lübnan'daki Şii nüfusun yaşamış olduğu bu kaybı doldurmaya başlamıştır.³⁴⁰

Lübnan'da Şii politik hareketleri diğer mezheplere nazaran daha geç başlamıştır. İlk organize Şii politik hareketi Emel'dir. Emel hareketinin kurucusu ve yirminci yüzyılda Lübnan Şiiler açısından karizmatik liderlerden birisi olan İmam Musa el Sadr, Şiilerin siyasi haklarını dair mücadeleye başlayan ilk isimlerdendir. Sadr öncesi Lübnanlı Şiiler yoksul ve siyasal haklardan mahrum kalmış görünüşleri ile sol partiler için ideal hedef kitleydi. Bu dönemde Lübnanlı Şiiler de kendilerinin sesini

³³⁹ Emmanuel Karagiannis, "Hizballah as a Social Movement Organization: A Framing Approach", *Mediterranean Politics*, Cilt 14, 2019, Sayı 3, ss 366-367.

³⁴⁰ Ahmad Hamzeh, *In the Path of Hizbullah*, New York, Syracuse University Press, 2004, s. 19.

dillendirmeleri için sol partileri desteklemiştir.³⁴¹ Ancak bir din adamı olan Sadr, 1970'lerde Lübnan devletinin laikleşmesi için mücadele eden sol partilerin siyasi söylemini reddetmiştir. Sadr Lübnan'da devlet sisteminin ve politik hayatın din üzerinden şekillenmesinin savunucularından birisi olmuştur. Sadr'ın temel olarak itiraz ettiği nokta Şiilerin az oranda temsil edildiğidir. Bu durumun yenilenerek sistemin daha iyi çalışacağını savunmuştur.³⁴²

Emel Hareketi Hizbullah'a giden yol için önemli bir başlangıç olmuştur. Hizbullah'ın kurucu kadrosu Emel Hareketi içinde deneyim kazanmıştır. 1982 yılında İsrail'in Lübnan işgali ile başlayan süreç Hizbullah'ın Emel içinden koparak ortaya çıkmasını sağlayan önemli bir etmendir. İsrail saldırısından en çok etkilenen kesim Lübnanlı Şiilerdir. Lübnan'ın güney komşusu olan İsrail doğal olarak Lübnan topraklarına güney bölgeden girmektedir. Bahse konu güney alan Lübnan'da Şiilerin yoğun olarak yaşadığı bölgedir. Bu bağlamda İsrail işgalini ilk göğüsleyenler Lübnanlı Şiilerdir. Bu ortam Hizbullah'ın doğmasına neden olmuştur.

1982 yılında yaşanan İsrail işgali Emel hareketinde bir değişime neden olmuştur. Emel içinde işgale karşı verilmesi gereken tepki konusunda fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Bu gelişme üzerine 1982 yılında Emel'in önde gelen birçok üyesi harekettten ayrılmıştır. Emel'den ayrılanlar bu ekip Hizbullah'ın lider kadrolarını oluşturan isimler olmuştur. Emel'den yaşanan bu kopuş Lübnan güneyinde Bekaa ve El-Dahiyya'da küçük ölçekli İsrail işgaline karşı direniş gruplarını da oluşturmuştur. Bu direniş grupları aşağıda anlatılacak olan İran Devrim Muhafızları'nın eğitime başlaması ile aynı dönemde yaşanmıştır. Zaman içinde bu gruplar Hizbullah çatısı altında birleşmiştir. Hizbullah çatısı altında birleşen gruplar: Şeyh Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın takipçileri, Emel'den ayrılanlar, İslami Emel, Lübnanlı Müslüman Öğrenciler Birliği, Hizb al-Da'wa ve İslam Devrimini Destekleme Komitesi.³⁴³

2.2.2.1.b. Hizbullah'ın Kuruluşunda İran Desteği

Hizbullah her ne kadar Emel hareketinin bir dönüşümü olarak nitelense de kuruluşundan sonraki aşamalarda İran'ın desteği³⁴⁴ açık bir şekilde görülür. 1982

³⁴¹ Ghanem Rafeh, "Lebanon's Hezbollah: A Case Study of Armed Non-state Actors", **Future Center Analysis**, 2016.

³⁴² Augustus Richard Norton, **Amal and the Shi'A: Struggle for the Soul of Lebanon**, University of Texas, 1987, ss. 80–81.

³⁴³ Lara Deeb, **An Enchanted Modern: Gender and Public Piety in Shi'i Lebanon**, New Jersey, Princeton University Press, 2006, s. 82.

³⁴⁴ Lübnanlı Şiiler daha önceki dönemde Suriye ile yakın ilişkiler kurmuştur. Hizbullah'ın kurulması ile Lübnanlı Şiilerin yakın ilişkisi ağırlıklı olarak İran'a kaymaya başlamıştır. Suriye

yılında yaşanan İsrail işgali sırasında İran Suriye ile bir askeri antlaşma imzalamıştır. İran bu antlaşma ile Suriye'den kendi kontrolü altında bulunan Lübnan topraklarında küçük bir Devrim Muhafızları birliğinin konuşlandırılması iznini almıştır. Bahse konu birlik İsrail ile yaşanan çatışmalara hiçbir zaman taraf olmamıştır.³⁴⁵ Bölgede konuşlanan Devrim Muhafızları'nın sayısı bin beş yüz civarında olmuştur.³⁴⁶ Devrim Muhafızları'nın bu eylemi ve sonrasında başlayan birliktelik İran'ın ilk ve en başarılı sınır ötesi katılımı olarak ön plana çıkmaktadır. Başlangıç noktası İsrail'in yarattığı tehdit olan bahse konu sevkiyat, İran Suriye ilişkilerinin gelişimine katkı sağlayan bir role de bürünmüştür.³⁴⁷

1979 yılında yaşanan İran İslam Devrimi sadece Lübnan'da değil Müslüman coğrafyanın üzerinde de ciddi etkileri olmuştur. Bunun nedenlerinden birisi de İran İslam Devrimi'nin yayılmacı anlayışıdır. İran Devrimi kendisini diğer Müslüman ülkelere ihraç etmek isteyen bir devrim olmuştur. Bu noktada ilk yıllarında İran Devrimi'nin önceliği kendisi gibi Şii temelden gelen nüfusları barındıran ülkeler olmuştur. Lübnan bu açıdan İran Devrimi için önemli ülkelerden birisi olmuştur. 1982 yılında yaşanan İsrail saldırısı da bu ihracı kolaylaştıran bir olay olmuştur. Lübnanlı Şiiler bu saldırıdan etkilenen Lübnan nüfusunun başında gelmekteydi. Bu gelişmelere üzerine İran Devrimi'nin ruhani lideri Humeyni devrimin ilkeleri doğrultusunda Lübnan'daki Şiileri korumak ve destek olmak için adımlar atmıştır. Bu doğrultuda kendilerini koruyabilmeleri için Lübnanlı Şiilere askeri eğitim vermesi ve desteklemesi amacı ile Devrim Muhafızları'ndan seçkin bir grubu bölgeye göndermiştir. Bu gelişme Hizbullah'ın fiili kuruluşu olarak anılmaktadır.³⁴⁸ Hizbullah üstünde oluşan bu İran etkisi Lübnanlı Şiilerin Suriye ile olan ilişkilerini etkilemiştir. Özellikle Emel hareketi

Lübnanlı Şiiler için önemli bir partner olmaya devam etse de başat rol İran'a kaymaya başlamıştır. (Taku Osoegawa, **Syria and Lebanon: International Relations and Diplomacy in the Middle East**, New York, I.B.Tauris, 2013, s. 45.)

³⁴⁵ Çünkü bu birlik İsrail ile çatışmaya girmeyi amaçlamamaktadır. Bölgedeki Devrim Muhafızları, İran Rejimi'nin doktrinsel eğitimini yaymaya başlamış ve silahlı direniş harekâtına katılanlara askeri eğitim vermiştir. Bu bağlamda Devrim Muhafızları'nın amacı çatışmaya girmekten ziyade hem politik hem de askeri eğitimin tamamlanmasına destek olmaktır. Devrim Muhafızları'nın bu eğitim faaliyeti Hizbullah'ın güçlenmesini sağlayan başat unsurların başında gelmektedir. (Magnus Ranstorp, 1997, s.34.)

³⁴⁶ Daniel Byman, **Deadly Connections: States That Sponsor Terrorism**, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 82.

³⁴⁷ Marius Deeb, "Shia Movements in Lebanon: Their Formation, Ideology, Social Basis, and Links with Iran and Syria," **Third World Quarterly** Cilt 10, 1988, Sayı 2 s.697.

³⁴⁸ Shawn Teresa Flanigan ve Mounah Abdel-Samad, "Hezbollah's Socail Jihad: Nonprofits as Resistance Organizations", **Middle East Policy**, Cilt 16, 2009, Sayı 2, s. 124

üzerinden Suriye'nin Lübnanlı Şiiler ile geliştirdiği olumlu ilişkiler bulunmaktaydı. Hizbullah ile bu olumlu ilişkilerde yeni bir pay alan ortaya çıkacaktır: İran.

2.2.2.2. Hizbullah'ın Yayılma Süreci (1983-1985)

1984'ten itibaren Hizbullah, Emel Hareketi ve Filistin güçleriyle birlikte İsraililere ve esas olarak Hristiyan Güney Lübnan ordusuna karşı direniş operasyonlarında yer almıştır. Bu dönemde Hizbullah Emel Hareketini, "Siyonist düşmanla" anlaşma yapmaya hazır olarak nitelenmiştir. Hizbullah Emel Hareketini "düşmana" karşı kendisi kadar dirayetli durmamakla suçlamıştır. Bu dönemde Hizbullah Lübnan içinde alan hâkimiyeti elde etmeye de başlamıştır. 1989'da Şii örgütler arasında yaşana büyük çatışmada, Hizbullah Emel Hareketini, Beyrut'un güney banliyölerinden uzaklaştırmıştır.³⁴⁹

Hizbullah'ın Emel Hareketi'ne karşı üstünlüğü sağlamasının temel nedeni iki yapı arasındaki ideolojik ve pratik uygulamalardaki farklılıklardır. Hizbullah hitap ettiği kesime sosyal destek sağlama üzerine bir anlayış güderken, Emel Hareketi eski düzenin devamından yana tutum takınmaktaydı. Bu durum Hizbullah'a özellikle Lübnan'ın güneyinde yer alan banliyölerinde ciddi puan kazandırmış, Emel Hareketi bu politik tutumdaki hatası ile ciddi destekçi kaybetmiştir.³⁵⁰ Hizbullah ezilenlerin sesi olmuş ve bunu da başarılı bir şekilde sürdürerek gücüne güç katmıştır.

Hizbullah bu dönemde öncelikle Emel Hareketi'ne karşı üstünlüğünü açıkça göstermeye başlamıştır. Bu durum Taif'e kadar böyle devam etmiştir. Taif ile Emel Hareketi Taif sürecine uygun olarak silahsızlanmıştır. Hizbullah bu dönemde ve günümüzde Lübnan'da hala silahını bırakmayan milis grup olarak kalmıştır. Hizbullah'ın bu kararı Emel Hareketi'ne karşı üstünlüğünü tamamen ele geçirmesini sağlamıştır. Bu kapsamda Emel Hareketi'ne karşı Hizbullah'ın yayılma sürecinde başlayan üstünlük mücadelesi Taif ile kesin üstünlük ile sonuçlanmıştır. Bu dönemde Emel Hareketi ile Hizbullah arasındaki Lübnanlı Şiilerin öncülüğü konusundaki çatışmalar oldukça sert geçmiştir. 1987-1991 arası iki yapı arasında silahlı çatışmalar ve birbirlerini hedef aldıkları önemli suikastlar da yaşanmıştır.³⁵¹

³⁴⁹ Judith Palmer Harik, "Between Islam and the System: Sources and Implications of Popular Support for Lebanon's Hizballah", **The Journal of Conflict Resolution**, Cilt 40, 1996, Sayı 1, s. 45.

³⁵⁰ Augustus Richard Norton, "The Role of Hezbollah in Lebanese Domestic Politics", **The International Spectator**, Cilt 42, 2007, Sayı 4, 477-78.

³⁵¹ Simon Haddad, "Explaining Lebanese Shii Adherence to Hezbollah: Alienation, Religiosity and Welfare Provision", **Defense & Security Analysis**, Cilt 29, 2013, Sayı 1, s. 18.

Hizbullah aslında bu dönemde kimliğini bulma çabasıdır. Hizbullah bu süreçte Lübnan iç politikasında kime, hangi söylemle sesleneceğini anlamaktadır. Bu dönemde Hizbullah Şiiler içinde ve dışında potansiyel tabanını araştırmaktadır. Hizbullah, ortaya çıkacak olan tabanın isteklerinin neler olacağını da arayışındadır. Bu bağlamda Hizbullah politik olarak iki kutuplu uluslararası sistemde bir kutba bağlı olmamayı tercih etmiştir. Hizbullah'a göre çözüm ne Batı ne SSCB'dedir. Çözüm İslam'dadır. Bu dönemde Hizbullah İslam'ın disipliner, katı tarafları üzerinden bir sosyal anlayış ve politik tutum geliştirmiştir. Bu anlayışı Lübnan'ın güneyi ve Beyrut'un batısında başarılı bir şekilde yaymaya başlamıştır. Yayılmanın başarılı olduğu yerlerde esas olarak kurumsallaşma aşamasında tam manada faal olacak sosyal kurumlarını inşa etmeye başlamıştır. Hizbullah böylece yayılma sürecinde tabanını bulmuş ve destek görmeye başladığı tabanına kendi imkânlarını açmaya başlamıştır. İlk imkânlar olarak iç savaş döneminin de etkisi ile tıp alanında gösterilmiştir. Hizbullah kendi tabanının olduğu bölgelerde tıp kurumları açarak tabanına imkânlarını yaymaya başlatmıştır.³⁵² Hizbullah böylece devletin eksik egemenliğinin bir tamamlayıcısı olma yolunda ilk adımlarını atmaya başlamıştır.

Bu dönemde Hizbullah'ın medya organları da kurulmuştur. Hizbullah bu dönemde ilk olarak radyo yayınlarına başlamıştır. Radyo yayınlarının başarısı ve etkisi ardından Hizbullah 1991 yılında al-Manar Televizyonu'nu kurmuştur. Al-Manar ilk etapta Lübnan hükümetinden yayın izini alamasa da 1996 yılında bu izin alınmıştır. Arapça yayın yapan bu kanal ve radyo istasyonları Hizbullah'ın Lübnan ve bölge geneline yükselen sesi olmuştur. Hizbullah medya altyapısı ile mesajlarını daha net duyurmaya başlamıştır.³⁵³ Hizbullah medya faaliyetlerini diğer faaliyetlerde olduğu gibi profesyonel bir anlayışla yönetmektedir.

2.2.2.3. Hizbullah'ın Kurumsallaşması (1992-Günümüz)

Bu aşama Hizbullah'ın Lübnan'da kabul görmeye başladığı, bir başka tabir ile Lübnanlı olduğu dönemi anlatmaktadır. Bu dönemde Hizbullah askeri bir örgütten; sosyal ve politik uzantılara da sahip geniş ölçekli bir organizasyon haline gelmiştir. Hizbullah bu dönemde vermek istediği mesajı genellikle ve tehdit algıladığı durumlar dışında askeri kanadı üzerinden vermemeye başlamıştır. Bu dönemde Hizbullah

³⁵² Nizar Hamzeh, "Lebanon's Hizbullah: From Islamic Revolution to Parliamentary Accommodation," **Third World Quarterly**, Cilt 14, 1993, Sayı 2 s. 329.

³⁵³ Ron Schleifer, "Psychological Operations: A New Variation on an Age Old Art: Hezbollah versus Israel," **Studies in Conflict and Terrorism**, Sayı 29, 2006, s. 14.

mesajını kurmuş olduğu sosyal ve politik unsurlar üzerinden vermiştir.³⁵⁴ Lübnan'da Hizbullah'ın kurmuş olduğu altyapı ve bu altyapının sağladığı hizmetler özellikle Lübnan'ın güneyinde yaşayanlar için önemlidir. Hizbullah'ın bu dönemde Lübnan halkına sağladıkları zaman zaman Lübnan devletinin sağladıklarının önüne de geçmiştir. Bu durum da Hizbullah'ın Lübnan genelinde kabul görmesini kolaylaştırmıştır.

2.2.2.3.a. Hizbullah'ın Lübnan Siyasetine Katılımı

Hizbullah'ın kurumsallaşmasının 1992 yılında başlamasının nedenleri vardır. Öncelikle bu tarih Hizbullah'ın kendisini direniş örgütünden politik partiye dönüştürdüğü tarihtir. İç savaşın bitimi ile 1989 yılında başlayan Taif sürecine Hizbullah ilk başta dâhil olmamıştır. Ancak 1992 seçimlerine katılarak Lübnan siyasi hayatına politik parti olarak giriş yapmıştır.³⁵⁵ Bu açıdan bakıldığında Hizbullah'ın kurumsallaşmaya başlaması olarak da bu tarih seçilmiştir. Bu tarih öncesinde Hizbullah askeri direniş, sosyal refah ve dini tebliğ konularında çalışan bir organizasyondur. 1992 tarihinde bu özelliklerinin yanına politika eklenmiştir.³⁵⁶ Politika konusu biraz da Hizbullah'ın girmeye mecbur kaldığı bir alan olduğu görülmektedir. Ancak Hizbullah zaman içerisinde bu çekingen tutumu üzerinden atmayı başarmıştır.

Hizbullah ilk kez 1992 yılında seçimlere katılmıştır. Bu seçimlerde yüz yirmi sekiz kişilik Lübnan parlamentosunda sekiz koltuk kazanmıştır. Bu gelişme ile Hizbullah'ın tek hedefi İsrail'i alt etmek olan bir organizasyondan Lübnan'ın iç işlerinde söz sahibi olan bir siyasi partiye dönüşümü başlamıştır. Hizbullah'ın bir milis gücünden bir politik partiye dönüşümü için 1992 yılında yapılan seçimler ciddi bir dönüm noktasıdır. Hizbullah'ın meclisteki konumu için bir diğer dönüm noktası 2008 krizidir. Doha'da çözülen bu kriz Hizbullah'ın Lübnan parlamentosundaki konumunu artırmıştır. Seçim bölgeleri ve seçim yasasında yapılan değişikliklerle Lübnanlı Şiiler dolayısı ile Hizbullah Lübnan parlamentosunda yeni kazanımlar elde etmiştir. Son

³⁵⁴ Reza Simbar ve Mehdi Zibaei, "Political Islam: Moderation or Radicalism? Case Study of Political Islam with Respect to Lebanon Hezbollah", **Journal of International and Area Studies**, Cilt 18, 2011, Sayı 1, s. 75.

³⁵⁵ Frederic M. Wehrey, "A Clash of Wills: Hizballah's Psychological Campaign Against Israel in South Lebanon," **Small Wars and Insurgencies**, Sayı 13, 2002, s. 58.

³⁵⁶ Eitan Azani, "Hezbollah's Strategy of "Walking on the Edge": Between Political Game and Political Violence", **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 35, 2012 Sayı 11, s. 742.

seçimlerde Lübnan parlamentosunda Hizbullah on-on iki milletvekili ve iki bakanlık kazanmıştır.³⁵⁷

Hizbullah mecliste faaliyet göstermesi ile belediye seçimlerine de katılmıştır. İç savaş nedeni ile en son 1963 yılında yapılan belediye seçimleri Hizbullah'ın yoğun baskısı sonucunda 1998 yılında yeniden yapılmaya başlanmıştır. Hizbullah belediye seçimlerinde de ciddi oranda bir başarı elde etmiştir. Hizbullah belediye seçimlerinin tekrar yapıldığı tarihten günümüze kadar olan süreçte yapılan seçimlerde mevcut belediyelerin yaklaşık yüzde on beş ile yirmisini kazanmıştır.³⁵⁸

Hizbullah, kurumsallaşma dönemi ile kendi kimliklerinde önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Politik olarak; sıra dışı bir siyasi gruptan bir partiye siyasi bir dönüşmüştür. Sosyal olarak; basit bir hayır kurumundan geniş katmanlı bir sosyal güvenlik ve hizmet aygıtına dönüşmüştür. Askeri olarak; bir milis kuvvetinden bölgesel bir orduya hatta Lübnan'ın en gelişmiş askeri gücüne dönüşmüştür. Hizbullah bu dönüşümler sonunda; milliyetçiliğı, mezhep siyasetini, İslamcılığı ve enternasyonalizmi birleştirebilen siyasi söylemler geliştirme şansını da yakalamıştır.³⁵⁹

2.2.2.3.b. İran ve Suriye'nin Hizbullah'ın Kurumsallaşmasındaki Rolü

Hizbullah'ın 1991 sonrasında güçlenmesini ve kurumsallaşmasını tetikleyen bir diğerk unsur İran'dır. Bu dönem İran'ın bölgede ve uluslararası siyasette güç mücadelesine girişmesi ile kesişmektedir. İran bölgede önemli partnerlerinden birisi olarak Hizbullah'ı görmüştür. İran Hizbullah'a ciddi mali ve askeri yardımlarda bulunmuştur.³⁶⁰ Bu yardımlar Hizbullah'ın kurumsallaşmasında önemli rol oynamıştır.³⁶¹ Hizbullah bu yardımlar sürecinde aynı zamanda kendisine rol model olarak gördüğü İran'ı yakından tanımıştır. İran'ın devlet pratikleri, sosyal ve askeri konulardaki know how'ını kendisine adapte etmeyi başarmıştır.

Bu dönemde Hizbullah'a ciddi destek veren bir diğerk dış unsur Suriye'dir. Suriye Lübnan siyaseti üzerindeki etkisini Hizbullah'ın gelişmesi ve kurumsallaşması

³⁵⁷ Samia Nakhoul, "Special Report: Hezbollah Gambles all in Syria", **Reuters**, 2013.

³⁵⁸ Helena Cobban, "Hizbullah's New Face: In Search of a Muslim Democracy," **Boston Review**, 2005, s. 1.

³⁵⁹ Kristina Kausch, "State and Non-State Alliances in the Middle East", **The International Spectator**, 2017, s. 5.

³⁶⁰ Bahse konu yardım süreci Hizbullah'ın kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte devam etmektedir.

³⁶¹ Omri Nir, "The Lebanese Shi'a as a Political Community", **Middle East Review of International Affairs**, Cilt 20, 2016, Sayı 3, s.62.

yönünde de kullanmıştır. Hizbullah, Lübnan üzerindeki Suriye hegemonyasının temel dayanağı haline gelmiştir. Bu süre zarfında Suriye rejimi, karmaşık Lübnan konfigürasyonu içinde Hizbullah'ın statüsünü normalleştirmede çok önemli bir rol oynamıştır. Hizbullah'ın Güney Lübnan'daki askeri ve sosyoekonomik özerkliğini korumasına Suriye ciddi şekilde destek olmuştur. 1993 yılında dönemin Lübnan Başbakanı Refik Hariri Lübnan ordusunun Lübnan'ın güneyinde de yer almasını istemesi üzerine yoğun bir Suriye baskısı ile karşılaşmıştır. Çünkü Güney Lübnan'da de facto Hizbullah'ın askeri gücü bulunmaktaydı.³⁶² Hizbullah'ın Lübnan eski cumhurbaşkanlarından Emil Lahud ile uyumlu çalışmasının arka planındaki nedenlerden birisi de budur. Lahud Hizbullah'ın bu bölgedeki kazanımlarını kabullenmiş politikalar izlemiştir.³⁶³ Bu dönemde Suriye'nin Hizbullah'a yaptığı etki sonucunda Hizbullah Lübnan'ın güneyinde elde ettiği mevziisini sağlamlaştırmıştır. Günümüzde dahi Hizbullah'ın bu kazanımı elinden alınamamıştır.

2.2.2.3.c. Hizbullah'ın İsrail ile Olan Mücadelesinin Kurumsallaşmasındaki Rolü

2006 yılında Hizbullah olağanüstü bir sınava girmiştir. İsrail ile yaşanan çatışmada Hizbullah'ın konumu ilk başlarda sorgulansa da devam eden dönemde Lübnan'da bazı kesimlerce sorgulanmaktan ziyade sempatiye dönmüştür. Partinin eylemleri birçok Lübnanlı arasında geniş destek kazanan bir yetkinlik gösterdi. Hizbullah'a verilen destek, İsrail'in camileri ve kiliseleri bombalaması ve yasadışı silahları bu çatışmada kullanılmasıyla daha da arttı. Çatışma süresince ve sonrasında Lübnan hükümetinin sağladığı hizmetlerin aksine, Hizbullah'ın verimli taban sosyal hizmet ağının kanıtı her yerde görülmüştür.

2006 yılında İsrail ile yaşanan çatışma Hizbullah için iki büyük anlam ifade etmektedir. Bu durum Hizbullah için hem dini hem de askeri değerler barındırmaktadır. Bu yaşanan çatışma öncesinde Hamas, Filistin'deki İsrail saldırılarının durdurulmasını konusunda tüm dünya Müslümanlarına seslenmiş ve destek istemiştir. Hamas ayrıca İsrail'de mahkûm olan Müslümanların da kurtarılması konusunda yardım istemiştir. Hizbullah'ın çatışmayı başlatan asker kaçırma eylemi de hem bu çağrıya cevap verip destek olma hem de Hizbullah ve Hamas'ın iddiasına göre suçsuz yere İsrail'de mahkûm olan Müslümanları kurtarma amacı taşımaktadır. Çatışma askeri manada genel olarak dengede seyretmiştir. Daha önceki örneklerde

³⁶² Bu süreç günümüzde eskisi kadar belirgin olmasa da devam etmektedir.

³⁶³ Karim Knio, "Structure, Agency And Hezbollah: a Morphogenetic View", **Third World Quarterly**, Cilt 34, 2013, Sayı 5, s. 865.

İsrail'e saldıran Müslüman devletlerin ağır yenilgiler almıştır. Ancak Hizbullah bu çatışmada ağır bir yenilgi almamış, çoğu yorumlarda İsrail'in daha büyük kayba uğrayan taraf olduğu savunulmuştur. Bu durumda Hizbullah için anlam ifade eden ikinci değerdir. İsrail'in askerî açıdan üstünlüğüne dair olan psikolojik kabul Müslüman coğrafyası için ciddi sarsıntılara uğramıştır. İsrail ile mücadeleyi kendine amaç sayan kesimler için İsrail'in askerî açıdan yenilebileceğine dair bir ümit ortamı oluşmasını sağlamıştır.³⁶⁴ Ayrıca bu çatışma 2000 yılında İsrail'in Lübnan'da işgal ettiği bölgelerden çıkması ile Hizbullah'ın İsrail karşısında elde ettiğini iddia ettiği üstünlüğünü tekrarlamasını da sağlamıştır. İsrail'in 2000'de Lübnan'dan çekilirken Şeba Çiftlikleri bölgesini terk etmemiştir. Hizbullah silahlı kanadını tasfiye etmemesi nedenlerinden birisi bu "işgal"dir. Hizbullah, bu bölgeden İsrail'in çıkarılması ve Lübnan'a yönelik saldırılarını önlemek amacı ile askeri kanadını tasfiye etmediğini sıklıkla dile getirmektedir. Bu kapsamda 2006 yılında yaşanan çatışma Hizbullah için 2000 yılında İsrail'in Lübnan'dan çekilmesini sağladığı iddialarını pekiştirmiş ve silahlı kanadının kendisi açısından meşruiyetinin devamını sağlamıştır.³⁶⁵ Hizbullah bu noktada da aslında bir manada devlet tasarrufu³⁶⁶ göstermektedir. Şeba Çiftlikleri konusunu bir güvenlik meselesi halesine getirmiş ve toprağını savunduğunu, kendi açısından bir haksızlıkla elinden alındığını iddia ettiği toprağını geri almayı amaçladığını belirtmiştir.

2006'da yaşanan çatışma sonrası ortam ilk etapta Hizbullah için olumsuz bir tablo oluşturmuştur. Hizbullah bu çatışmada askeri altyapısı ve personelinin bir kısmını kaybetmiştir. Ayrıca bu çatışma Lübnan için ciddi bir yıkım olmuştur. İsrail'in özellikle havadan vurduğu Lübnan şehirlerindeki yıkım ve karmaşanın sorumlusu herkesin gözünde Hizbullah olmuştur. Ancak İran'ın ciddi yardımları ile Hizbullah İsrail'in yol açtığı yıkım ve karmaşayı bertaraf etmiştir. Kendi askeri altyapısını da bu yardımlarla kısa sürede toparlamıştır. Bu süreçte İsrail'de başlatılan bu çatışmaya yönelik devlet araştırması Hizbullah'ın elini güçlendiren bir etmen olmuştur. Zira Hizbullah bu çatışmayı kazandığını açıklarken artık bu araştırmaya ciddi göndermelerde bulunmaktadır. Hizbullah bu gelişme ile zaferin "İlahî" boyutu olduğunu sıklıkla vurgulamaya başlamıştır.³⁶⁷

³⁶⁴ Muhammed Mehdi Asifi, Çev. Vahdettin İnce, **ABD'nin Yeni Ortadoğu Projesi: Hizbullah-İsrail Savaşı**, İstanbul, Kevser Yayınları, 2007, ss. 16-17.

³⁶⁵ Graham E. Fuller, "The Hizballah-Iran Connection: Model for Sunni Resistance", **The Washington Quarterly**, Cilt 30, 2006, Sayı 1, ss. 144-148.

³⁶⁶ Bu konu ilerleyen sayfalarda detaylandırılacaktır.

³⁶⁷ Eitan Azani, 2012, ss. 749.

2.2.2.3.d. Hizbullah'ın Lübnan Siyasetindeki Ağırlığı

Hizbullah günümüzde etkili bir altyapıya sahip bir organizasyondur. Hizbullah'ın altyapısından bahsedildiğinde genelde akla ilk gelen askeri altyapısı olsa da diğer alanlardaki gücü de askeri altyapısı kadar önemlidir. Hizbullah'ın mali altyapısı da güçlü ve dikkate alınması gereken bir boyuttadır. Örneğin Hizbullah, 2006 yılında İsrail ile yaşanan çatışma sonrasında İsrail ordusu tarafından yıkılan Lübnanlıların evlerinin inşaları konusunda ciddi mali destek sağlamıştır. Aynı şekilde Hizbullah Lübnan'da kurduğu vakıflar ile Lübnan halkına ciddi sosyal yardımlar yapmaktadır. Hizbullah'ın politik altyapısı da güçlü olduğu bir diğer alan olmuştur. Son yirmi yılda Hizbullah'ın Lübnan iç politikasında yaşattığı birçok önemli kriz olmuştur. Bu krizler Hizbullah razı edilmeden çözülememiştir.³⁶⁸ Hizbullah gerek politik gerek sosyal gerek askeri kanatlarını birbiri ile koordine olacak şekilde kullanmaktadır. Bu konuda da hatırı sayılır bir başarıya sahiptir. Hizbullah yaşanan bir olaya hangi kanadı ile cevap vermesi gerektiğini belirledikten sonra ilgili kanat Hizbullah'ın politikalarını uygulamaktadır. Bu açıdan da bakıldığında Hizbullah bir devlet gibi kurumsal altyapı sahip ve önceden belirlenmiş bir iş bölümü çerçevesinde hareket ettiği görülmüştür.³⁶⁹

Hizbullah'ın bu önemli döneminde bahsedilecek son olay Doha Anlaşmasıdır. Doha Anlaşması, aslında Lübnan hükümetinin Hizbullah'la baş etmekteki yetersizliği veya isteksizliğinin bir başka örneği olarak ön plandadır. Doha Anlaşması ve ardından bir ulusal birlik hükümeti kurulması ile bu durumun, Hizbullah'ı Lübnan'da bir İslam cumhuriyeti kurma hedefine bir adım daha yaklaştırdığı yönünde ciddi iddialar ortaya atılmıştır. Hizbullah kendi yarattığı bir politik krizde çözüm noktası da kendisi olmuş ve siyasi alanda ciddi kazanımlar elde etmiştir. Günün sonunda Hizbullah, Lübnan Ordusu da dâhil olmak üzere Lübnan arenasındaki diğer tüm aktörlerden daha fazla siyasi yeteneğe ve askeri güce sahip konumda olduğu tekrardan ispat etmiştir.³⁷⁰

2.2.2.3.e. Hizbullah'ın Lübnanlaşması

Hizbullah bu aşamaya geçmesi ile Lübnan'da göstermiş olduğu faaliyetleri artırmıştır. Bu dönem ile Hizbullah; Lübnan da temiz su sağlayan, hastaneler açan, bazı tıbbi kuruluşlara maddi destek sağlayan, nitelikli öğretmenlerin olduğu özel okullar işleten, iç savaş ve sonrası dönemde yaşanan çatışmalar nedeni ile hasar gören binaları ücretsiz tamir eden, sosyal yardımlar yapabilen bir organizasyon haline

³⁶⁸ Omri Nir, 2006, s.59.

³⁶⁹ Ahmad Hamzeh, 2004, s.79.

³⁷⁰ Eitan Azani, 2012, s. 751.

gelmiştir.³⁷¹ Hizbullah bu gelişmeler ile bir manada devlet tasarrufu sağlayan, devlet gibi davranabilen bir aktör konumuna gelmiştir.

Hizbullah kurumsallaşma döneminde “Lübnanlaşmış”tır. Hizbullah bu dönemde Şii haklarını savunmayı amaçlayan askeri ve sosyal bir organizasyondan Lübnan iç ve dış politikasına çok rahatlıkla etki edebilen bir askeri ve siyasi bir organizasyona dönüşmüştür. Hizbullah bu dönemde Lübnan’ın tüm mezhepsel gruplarının yer aldığı Lübnan parlamentosunda yer almış, Lübnan hükümetlerinde bakanlık düzeyinde yer almıştır. Bu kapsamda Hizbullah’ın başlangıçtaki İslami söylemleri, İslami değerlere dayanan ülke yönetimi hedefleri de rafa kalmıştır. Hizbullah bu süreçte Lübnanlı Hristiyanlarla da iyi ilişkiler geliştirmiş, Lübnan cumhurbaşkanlık seçimlerinde desteği aranan bir aktör olmuştur. Bu kapsamda Hizbullah her ne kadar Şii tabanlı bir hareket olsa da kurumsallaşma dönemi ile birlikte hitap ve etki ettiği kesimi genişletmeyi başarmıştır. Bu dönemde Hizbullah’ın İslami söylemleri azalmış, Lübnan söylemleri de artmıştır. Çünkü Hizbullah kurumsallaşma aşaması ile “Lübnanlaşma” yolunda ilerlemiştir.

Hizbullah için “Lübnanlaşma” önemli bir aşamadır. Zira Hizbullah bu düşüncesini Lübnan topraklarını savunmayı amaçlayan bir direniş örgütü olduğu fikri üzerinden de şekillendirmektedir. Tezin beşinci bölümünde de detaylandırılacağı üzere Hizbullah askeri kanadını tasfiye etmemesinin nedeninin Lübnan’a yönelik İsrail tehdidi olduğunu açıkça belirtmiştir. Bu kapsamda Hizbullah elindeki askeri güç ile Lübnan topraklarını ve halkını korumayı amaçladığını iddia etmektedir. İsrail ordusu karşısında Lübnan’ı savunabilecek unsurlardan birisi olduğunu savunmaktadır. Bu durum Hizbullah’ın “Lübnanlaşma”sını sağlayan başat etmendir. Hizbullah kurumsallaşma dönem ile Lübnan’ın geneline hitap eden bir Lübnan değeri olmuştur.

2.2.3. Lübnan Kimliği ve Hizbullah

Lübnan içinde üç temel fikir akımı yeşermiştir. Bunlar; Lübnancılık, Pan Arapçılık ve Şii İslamcılıktır. Bunlardan ilki Lübnan ulus devletinden, ikincisi Lübnan içerisindeki bir milletten, üçüncüsü de Lübnan içerisindeki bir mezhepten türeyen fikri akımlardır. Lübnancılık içlerinde daha kapsayıcı olan akımdır. En büyük başarısı Lübnan’ı Fransız mandasından kurtararak bağımsızlığa götürmesidir. Lübnancılık, Lübnan İç Savaşı ile ciddi kriz geçirmiştir. Bu dönemde Müslüman ve Hristiyanların ciddi bir kısmı ortak hareket etmiştir. Arapçılık, Lübnan’da Arap milliyetçiliğinin

³⁷¹ Avi Jorisch, Beacon of Hatred: Inside Hizballah’s Al-Manar Television, **Washington Institute for Near East Policy**, 2004, s. 11.

oluşumu ile ortaya çıkmış, Grand Liban tezine karşı olarak varlığını sürdürmüştür. Bölgedeki Nasır döneminden etkilenmiş olsa da günümüzde çok etkili bir akım olarak kalmamıştır. Şii İslamcılık Musa el Sadr ve Emel Hareketi ile başlamış gibi gözükse de önceki dönemlerde de olan bir hareketti. Ancak daha önceki dönemde daha çok bölünmüş bir şekilde hareket etmekteydi. Örneğin bazı düşünürleri Grand Liban tezini desteklerken, bazıları Lübnan'ın Suriye projeksiyonu içerisinde olmasını savunuyordu. Şii İslamcılık Lübnan'da tam manası ile Hizbullah ile başlamıştır.³⁷²

1943 yılında Lübnan'da mutabık kalınan Ulusal Pakt, Lübnan toplumunda bir uzlaşının ete kemiğe bürünmüş halidir. Marunîler Lübnan'ın Fenike kökenli olduğunu savunarak Arap kimliğini reddetmekten vaz geçmişlerdir. Lübnan'ın Arap kimliğini kabul etmişler ve Avrupalı güçler ile aralarında olan koruyucu bağlantıyı Fransa'ya karşı bağımsızlık talebiyle yırtmışlardır. Ulusal Pakt ile Müslümanlar Lübnan'ın bağımsızlığını kabul etmiş ve artık Suriye'nin bir parçası olmak istemediklerini belirtmiş, Pan Arapçı hayallerine son vermişlerdir.³⁷³ Manda yönetimi süresince başlayan Sünni-Marunî uyumu Ulusal Paktın oluşumunda ciddi etkiler göstermiştir. Bu uyum sayesinde iki taraf geçmişte izlemiş oldukları politiklardan ödün vermiştir. Marunîler kendilerine en yakın destekçi olarak gördükleri Fransızların, tıpkı Ermenilere yaptıkları gibi, bağımsızlık yolunda kendilerini yarıda bırakmalarından çekinmeye başlaması meselenin kırılma noktası olduğu değerlendirilmektedir. Bu anlayışla bağımsızlığa giden yolun Müslümanlarla iş birliğinden geçtiğini fark etmeye başlamışlardır. İki tarafta bu algıyla ortak problemlerin bağımsızlıktan sonra çözüleceğine dair bir inanç taşımaya başladılar ve bu inanç Ulusal Pakta giden yolu hazırlayan başat etmen olmuştur.³⁷⁴

7 Ekim 1943 tarihinde Müslüman ve Hristiyan liderler Bishara el-Khuri ile Riad el-Sulh arasında sözlü bir anlaşma olan "Ulusal Pakt" Lübnan siyasi tarihindeki en önemli uzlaşıdır. Ulusal Pakt ile ülkenin kimliği, içyapısı ve dış ilişkileri çizilmiştir. Ulusal Pakt Lübnan siyasetine dört ana prensip getirmiştir. İlk olarak, anayasanın doksan beşinci maddesinde belirtilen esaslardaki mezhepler arasında iktidar paylaşımı formülü onaylamıştır. Siyasi ve idari temsilcilikte altıya beş oranı belirlenmiştir. Bu noktada kadrolar ve meclis altı Hristiyan'a beş Müslüman olacak şekilde dağıtılmıştır. Ayrıca hükümetin üç ana makamının da mezhep üzerinden

³⁷² Omri Nir, 2016, s. 60.

³⁷³ David Hirst, 2016, s.29.

³⁷⁴ Meir Zamir,1997, s. 112.

dağılımı yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre Marunîler cumhurbaşkanı, Sünniler başbakanlık, Şiiler meclis başkanlığı makamının sahibi olmuştur.³⁷⁵ Ulusal Pakt aslında 1937 yılından beri cumhurbaşkanlığının Marunîlerde, başbakanlığın Sünnilerde kaldığı sistemin bir nevi devam etmesini sağlamıştır.³⁷⁶ Ulusal Paktın ikinci prensibi Lübnan'ın Arap kimliğini vurgulamasıdır. Ulusal Paktta Lübnan'ın Arap kimliğinin yanında Batılı değerleri benimseyen ve özümseyen bir yapı barındırdığını belirtmiştir. Ulusal Paktın vurguladığı üçüncü prensip ise sömürge karşıtlığıdır. Lübnan'ın sömürgeciliğin geçidi ya da üssü olmayacağı Ulusal Paktta vurgulanan bir diğer konudur. Ulusal Paktın Lübnan siyaset hayatında katılım paydasının artmasına neden olması ise getirdiği son prensip olarak belirtilmektedir. Müslümanlar, Ulusal Pakt sayesinde Lübnan yönetiminde daha etkin bir hale gelmiş ve siyaset ve idare konusunda Marunîlerin elde ettiği deneyimleri paylaşma fırsatı bulmuşlardır.³⁷⁷ Ulusal Pakt Lübnan kimliğini inşa eden yegâne süreç olarak ön plana çıkmıştır.³⁷⁸ Ulusal Pakt ile Lübnan; Hristiyan ya da Müslüman Arap olarak tanımlanmaktan çıkmıştır. Ulusal Pakt Hristiyan'ı Araplaştıran, Müslüman'ı da Lübnanlaştıran bir unsur olmayı hedeflemiştir.³⁷⁹ Ayrıca Ulusal Pakt ile Lübnan hayatı Batı liberal demokrasi anlayışını benimseyen çok mezhepli katılımın yaşandığı bir politik sisteme sahip olmuştur.

Hizbullah Lübnanlı Şii gençleri bir çatı altında toplamak için İran desteği ile kurulmuş olan bir yapıdır. Bu yapı zaman içerisinde özellikle İran'ın mali desteği ile de bir çatıdan fazlası olmaya başlamıştır. Tabanının korunma ve güvenlik ihtiyacı da dâhil olmak üzere nerdeyse tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir organizma haline gelmiştir. Hizbullah kuruluş yıllarında Lübnan'da İslami temellere dayanan bir yönetim istese de zamanla bu isteğinden vazgeçmiş, Lübnan'ın gerçekliğine uygun kalmayı tercih etmiştir. Ama kuruluşundan beri İsrail, ABD ve Batı karşıtlığı politikasını devam ettirmektedir. Çünkü Hizbullah bu aktörlerin Orta Doğu bölgesinin geleceği ve kültürel bütünlüğü için ciddi birer tehdit olduklarını iddia etmektedir. Hizbullah yaklaşık beş buçuk milyon nüfusa sahip olduğu değerlendirilen Lübnan'daki bir buçuk milyon olduğu varsayılan Şiilerin en güçlü siyasi temsilcisidir. İsrail ile olan mücadelesinde Lübnan'ın Şii olmayan kesiminden de destek almaktadır. Ancak unutulmamalıdır

³⁷⁵ Fawwaz Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, Londra, Pluto Press, 2007, ss. 109-110.

³⁷⁶ Meir Zamir, "An Intimate Alliance: The Joint Struggle of General Edward Spears and Riad al-Sulh to Oust France from Lebanon, 1942-1944" **Middle Eastern Studies**, Cilt 41, 2005, Sayı 6, s.821.

³⁷⁷ Fawwaz Traboulsi, 2007, s. 110.

³⁷⁸ Bud B. Khleif, 1984, s. 127.

³⁷⁹ Caroline Attie, 2004, s. 9.

Hizbullah'a Lübnan içinden destek olduğu kadar eleştiri de bulunmaktadır. Sonuç olarak Hizbullah İsrail ile olan mücadelesinde yer yer rakibine karşı üstünlük sağladığı da göz ardı edilmemelidir.³⁸⁰

Egemenlik mücadelesine girişmeye çalışan ya da girişen devlet dışı aktörlere bakıldığında genellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ortaya çıktıkları görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlanan dekolonizasyon süreci ile hâkim oldukları bölgelerden çekilmeye başlayan sömürgeci güçleri bu bölgelerde bir güç boşluğuna neden olmuştur. Oluşan bu güç boşluğu farklı yerel aktörler tarafından doldurulmak istenmiştir. Bahse konu güç mücadelesini kazananlar dekolonizasyon sonrası süreçte ulus devleti kuran kurucu unsur olmuştur. Kazanamayan aktörler ise rejim karşıtı olarak varlıklarını ve mücadelelerini devam ettirmişlerdir. Bu aktörler silahlı devlet dışı aktör olmuşlardır. Bu aktörler gerek mücadele ettikleri devletlerin içinde gerekse bulundukları bölgelerde yaşanan çatışmalarda rol oynamışlardır.³⁸¹ Ancak Hizbullah için durum biraz daha farklıdır. Hizbullah Lübnan'ın bağımsızlığını kazandığı dönemden sonra ortaya çıkmıştır.

2.2.4. Hizbullah ve Devlet Tasarrufu Kavramı

Krasner egemenlik kavramının dört alt başlığı olduğunu vurgular. Bunları iç egemenlik, dış egemenlik, uluslararası hukuktan kaynaklanan egemenlik ve karşılıklı bağımlı egemenlik şeklinde sıralar.³⁸² Tezin konu ve kapsamı doğrultusunda bu sınıflandırmadan iç ve dış egemenlik kavramlarından tezin ilk bölümünde detaylıca bahsedilmiştir. Egemenlik konusunda Westphalia Barışı ile başlayan dönemde genel olarak kabul edilen; devletlerin iç işlerinde otorite sahibi, dış işlerinde ise bağımsız ve eşit oldukları yönündedir. Bu eşitlik kavramının fiziki, askeri, ekonomik, demografik vs. gibi birçok parametreden bağımsız olarak belirlendiği unutulmamalıdır. Bu durum BM Antlaşmasının ikinci maddesinin birinci bendinde devletlerin egemen eşitliği prensibi olarak düzenlenmiştir. Westphalia ile başlayan dönemde bir devletin

³⁸⁰ Augustus Richard Norton, 2007, s. 475.

³⁸¹ Tamer Kaşıkçı, Sosyal İnşacılık Bakış Açısından Savaş ve Barış, Haz. Emre Çıtak ve Sami Kiraz, **Uluslararası İlişkiler Kuramlarında Savaş ve Barış**, Ankara, Orion Kitabevi, 2009, s. 178.

³⁸² Stephen D. Krasner, **Sovereignty: Organized Hypocrisy**, New Jersey, Princeton University Press, 2001, ss. 3-4.

münhasır yetki alanı tanımlanırken “iç”; devletin uluslararası sistem ve siyasette sahip olduğu bağımsızlık ve eşitlik vurgulanırken “dış” egemenlik olarak belirtilmektedir.³⁸³

İç egemenlik ile anlatılmak istenilen temelde devletin ve iktidarının kendisi dışında başka hiçbir güce bağlı olmadan hüküm sürebilmesidir. Yani devlet hiçbir güç, otorite, kurum vs. tarafından sınırlandırılmaz ve kendi sınırları içerisindeki tüm karar alma süreçlerinde tek söz sahibidir. Devlet Weber’in de belirttiği gibi meşru gücü tek kullanandır. Bu konuma gelebilmesi için devlet özellikle kuruluş döneminde kendi gücüne saygı göstermeyi kabul etmeyen ya da kabul etmeme ihtimali bulunan diğer güç odaklarını ortadan kaldırır. Bu güç odaklarının devlet ile aynı çatı altında devam etmesi iç egemenliğin zayıflaması anlamındadır. Çünkü ideal düzlemde bahse konu güç odakları devletin egemenliğini kabul etmiş ya da etmeye zorlanmıştır. Genel tabir ile toplumun tamamını devlete itaat yükümlülüğü taşımaktadır.

2.2.4.1. Lübnan Devlet Yapısı ve Hizbullah’a Etkileri

İç egemenlik kavramına Lübnan özelinden bakıldığında ise kavramın biraz daha farklı bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Lübnan’da devlet egemenliği ve iktidarı her potansiyel güç odağı arasında bölünmüştür. Ulusal Pakt ile yapılan bu bölünme ile 1932 yılında yapılan nüfus sayımı doğrultusunda iç egemenlik her mezhebin nüfus yoğunluğu ile orantılı olarak şekilde bölünmüştür.

Mezhepsel oranlara dayanan siyasi temsil devlet kadrolarında da işletilmektedir. Bürokrasideki kilit kadrolar da mezheplere bölünmüştür. Bu yapı ilk etapta ülkedeki tüm grupların yönetime katılması anlamına geldiği gibi görülse de işlemesi bu şekilde olmamıştır. Bu yapı yüzünden Lübnan kimliğinin oluşumuna ket vurulmuştur. Modern bir ulus devlette görülen vatandaşlık kavramının Lübnan’da tam manası ile yaşandığı pek söylenemez. Modern devlet ilksel bağları yıkmak yerine bir manada bileşen olarak kullanarak sistemi inşa etmiştir.³⁸⁴ Ülkedeki mezhepsel gruplar bu yüzden uzun dönem birbirlerine entegre olamadan yaşamıştır. Bir manada mezhep temelli sistem mezheplerin ve cemaatlerin sınırlarını belirginleştirmiş ve gruplar arasındaki etkileşimin mezhebi kimlikler üzerinden yapılmasını sağlamıştır. Lübnan’da mezhepler tarihsel süreçte kurumsallaşmış ve devlet tasarrufunda

³⁸³ Metin Çelik, **Devletlerin Egemen Eşitliği: Bir Uluslararası İlişkiler Miti**, Ankara Nobel Akademik Yayıncılık, 2017, ss. 60-64.

³⁸⁴ Lucian Pye, **Politics, Personality and National-Bulding: Burma’s Search for Identity**, Connecticut, Yale University Press, 1962, s. 63.

bulunabilen yapılar haline gelmişlerdir.³⁸⁵ Bu yüzden Lübnan'da ulusun tamamına liderlik edebilecek kapasitede bir siyasi organizasyon ortaya çıkmamıştır.³⁸⁶

Lübnan Osmanlı devleti hâkimiyetinden başlamak üzere aslında biricik bir yapı olmuştur. 1861 yılında yayımlanan Lübnan Nizamnamesi ile Lübnan biricikliğini ete kemiğe büründürmüştür. Bu nizamname ile Lübnan'ın statüsü belirlenmiştir. Bu statü ile Osmanlı Devleti Lübnan'ın başına Lübnan dışından, Osmanlı Devleti vatandaşı olan ve Marunî olmayan Katolik olan Hristiyan bir mutasarrıf getireceğini belirtmiştir. Mutasarrıfın yanında Müslüman ve Hristiyan iki yardımcısı olacak ve altı Müslüman ile altı Hristiyan'dan oluşan bir konsey olacağı belirtilmiştir. Mutasarrıf aldığı kararları konsey ile istişare ederek alacağı belirtilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nin Lübnan üzerindeki denetimini ciddi ölçüde kaybetmiştir.³⁸⁷ Bu sistem yani yönetimin mezhepler arasında bölünmesi hem Fransız mandası döneminde hem de bağımsızlık sonrası dönemde devam etmiştir. Örneğin bu yüzden Şiiler Lübnan'da bir etnik grup olarak nitelenebilirken, Afganistan ya da Pakistan'da değildirler.³⁸⁸ Mezhepler ve aileler Lübnan'da sistemin getirdikleri nedeni ile farklı konumlanarak biricikliği oluşturmuşlardır.

Lübnan, tezin "Lübnan'da Devletin Oluşumu" başlığında da anlatıldığı üzere Marunîlerin uzun çabaları sonucunda kurulan bir devlettir. Bu bağlamda kuruluşunda Marunî tezlerinin desteklendiği, bir başka deyişle Marunî milliyetçiliğinin ön plana çıkarak başarılı olduğu bir süreçtir. Marunî milliyetçiliği başarılıdır çünkü fikir olarak kalmayarak süreç sonucunda ulus devlete erişmiştir. Ancak kırılma noktası bu başarıdan sonrasında yaşanmıştır. Lübnan kendi ulusal sınırları içerisinde yaşayan toplulukları ortak bir kimlik altında buluşturmak yerine; her kimliğe ayrıcalığının devamını sağlamıştır. Renan'ın ifadesiyle her sabah yapılan plebisit Lübnan'da her kimliğin kendi içinde sınırlı kalmıştır. Bu yüzden kimlikler arasında yaşanan her çıkar çatışması ulusal ölçekte, zaman zaman da uluslararası ölçekte kriz olarak Lübnan'a dönmüştür. Başlangıçta başarılı olan Grand Liban tezi, zamanla başarısızlığı da bünyesinde barındırmaya başlamıştır. Grand Liban tezinin taşıdığı en büyük

³⁸⁵ Murat Tinas, "Lübnan'da Suriye Vesayeti: İşgalden Hegemonyaya", Haz. Yasin Atlioğlu ve M. Fahri Daniş, **Lübnan: Kimlik, Toplum ve Siyaset**, İstanbul, Vadi Yayınevi, 2021, ss. 190-192.

³⁸⁶ Alasdair Drysdale ve Gerald H. Blake, **The Middle East and North Africa**, Londra, Oxford University Press, s.198.

³⁸⁷ Murat Sarıca, **Siyasi Tarih**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1980, s. 163.

³⁸⁸ Hamid Ahmadi, *The Politics of Ethnic Nationalism in Iran*, Ontario, Carleton University, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1995, s.41.

başarının; bağımsızlıkla egemen güç olarak kalmaya devam eden Hristiyanların, kentli Müslüman Sünni grup ile Ulusal Pakt sürecinde koalisyon oluşturarak bağımsızlığa gitmesi ve Lübnan devletini kurmasıdır. Ancak bu koalisyon Lübnan'a uzun süreli istikrar getirmemiştir.³⁸⁹

Lübnan'ın bu durumun iç egemenlik kavramı ile mukayese edildiğinde akıllara basit bir soru gelmektedir: Lübnan'da neden mezhepsel temsiliyete dayalı bir sistem kurulmuştur? Bu sorunu cevabı üç başlık etrafında verilebilir. Bunun ilki, Lübnan elitinin mezhepsel temsil ilkesine dayanan politik bir sisteme yaygın bir desteğinin olmasıdır. Ülke geçmişinde olan bu sistemin geleceğinde de olmasına izin vermiştir. Bu bağlamda ikinci etmende bu doğrultuda şekillenmiştir. 1926 anayasasını düzenleyenlerin tasarladığı parlamenter temsil sistemi ile zayıf bir merkezi idare sistemi ve liberal anlayışı benimseyen ekonomik model Osmanlı devleti hâkimiyetinin son dönemlerinde de var olan bir yapı olması nedeni ile mevcut sistem devam ettirilmek istenmiştir. Üçüncü etmen ise Müslümanların Suriye ile olan ilişkilerinin kısıtlanmak istenmesidir. Müslümanlar yeni sisteme doğrudan katılmasıyla Lübnan'ın Suriye'den ayrılmasına karşı çıkmalarının önüne geçilmiştir. Müslümanlar yönetime ortak edilmiş ve bu sayede onlara büyük bir teşvik sağlamıştır. Bu sayede yönetim yapısı revize edilmiş ancak mezhep temelli temsiliyet tabana daha çok yayılmış, bir manada daha da güçlenmiştir.

2.2.4.2. Hizbullah'ın Lübnan Siyasetindeki Farklılığı

Hizbullah, Lübnan kamuoyuna kendisini, ABD ve Sovyetler Birliği'nin baskıcı politikalarından zarar görmüş bir Üçüncü Dünya ülkesinde İslami bir direniş hareketi olarak tanıtmıştır. Hizbullah kendi meşruiyetini İslam dininin kutsal kitabı Kuran'dan aldığını iddia etmektedir. Şeyh Muhammed Hüseyin Fadlallah Lübnan'daki seküler partilerin üstünlüğüne vurgu yaparak Müslümanları organize edecek ve sesi olacak bir partinin var olmadığını savunmuştur. Bu iddiası ile Fadlallah Hizbullah'ın kuruluşunda fikir babalarından birisi olmuştur. Seküler partilerin Müslümanları inançsızlık ve ateizme sürükleyebileceğini varsayan Fadlallah Müslümanların kendilerini ve değerlerini temsil edecekleri bir siyasi partiye ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Bu amaçla Müslümanların Kuran değerlerini yansıtan ve fikir olarak

³⁸⁹ Yasin Atılgı, "İç Savaş Yıllarında Marunîlerin "Filistinli" Algısındaki Radikalleşmede Psikolojik Faktörlerin Etkisi", Haz. Yasin Atılgı ve M. Fahri Danış, **Lübnan: Kimlik, Toplum ve Siyaset**, İstanbul, Vadi Yayınevi, 2021, s.154.

Kuran'dan beslendiği³⁹⁰ belirtilen Hizbullah yani Allah'ın Partisi altında organize olmalarını savundu. Fadlallah, geri kalan partilere de Hizb al-shaytan yani Şeytan'ın Partisi tanımlamasını yapmıştır. Bu bağlamda Fadlallah Hizbullah'ı takipçilerini iyi tanımlanmış, sağlam bir doktrin çevresinde organik bağlar ile tamamlanmış ortak ve açık bir hedef çerçevesinde organize bir parti olarak düşünmüştür. Hizbullah'ın fikri alt yapısına Fadlallah dışında İbrahim el Amin, Subhi el Tufayli ve Abbas el Musavi katkılarda bulunmuştur.³⁹¹ Hizbullah, Batılı değerlere kuruluşundan beri meydan okumakta ve İslam dinini Batı'ya karşı bir karşı güç olarak sunmuştur. Hizbullah İslam dinin ilerlemeci ve devrimci bir yanı olduğunu da savunmuştur. Hizbullah Lübnan'ın kurtuluşunun İsrail ile mücadeleden geçtiğini de belirtmiştir. Müslümanların başına gelen olumsuzlukların çoğunun ABD ve politikalarından kaynakladığını savunmuştur.

Hizbullah kurulduğu günden günümüze Lübnan siyasetinde revizyon yanlısı bir yapı olmuştur. Mevcut düzeni kabullenmeme, kendisi ve tabanı için daha fazlasını isteme ve bu konuda adımlar atabilme Hizbullah'ı Lübnan'da farklılaştıran nedenlerden birisidir. Bir başka tabir ile Hizbullah'ı Emel Hareketi'nden ayıran en önemli nedenlerden birisidir. Emel ile Hizbullah'a bakıldığında iki yapının da Lübnan'da Şiilerin sesi olmayı amaçladığı görülür. İki yapıda Lübnan İç Savaşı döneminin ürünleri sayılabilir. Emel her ne kadar Lübnan İç Savaşı'ndan önce kurulsada Lübnan İç Savaşı arifesi ve sırasında esas gücüne kavuşmuştur. İki yapı da Lübnan İç Savaşı'nda tabanının güvenliği sağlamak için silaha başvurmuştur. Emel Lübnan'da mevcut düzen içinde Şiilerin daha etkin olabileceği bir reformu hayal etti. Hizbullah ise Lübnan devletinin parçalanıp, yerine Humeyni öğretisine uygun bir İslam devletini hayal etti. Hizbullah bu doğrultuda cihat, şehitlik ve fedakârlık yolu ile İslam düşmanlarının üstesinden geleceğinden bahsetti.³⁹² Ve günün sonunda gerek Lübnan gerekse de uluslararası siyasette bu amaç doğrultusunda adından sıklıkla bahsettirdi.

Hizbullah kuruluşu olan 1982 yılında kendisini bir İslami mücadele örgütü olarak tanımlamaktadır. Hizbullah 16 Şubat 1985 tarihinde de resmi kuruluşunu duyurmuştur. Bu kuruluşla yayımladıkları "Lübnan ve Dünyadaki Ezilenlere Yönelik Açık Mektup" adlı dokümanında hareketin üç temel algısının olduğu vurgulanmıştır. Bunlar; Velayet-i Fakih'e sadakat, İslami inanç ve cihat kavramını benimseme

³⁹⁰ Kuran'da Maide Suresi 56. Ayet "Kim Allah'ı, Resulünü ve iman edenleri dost edinirse üstün gelecek olanlar şüphesiz Allah'ın tarafını (Hizb'Allah) tutanlardır."

³⁹¹ Marius Deeb, 1986, ss. 13-19.

³⁹² Pınar Bilgin, 2005, s. 146.

şeklinde sıralanmıştır. Hizbullah bu mektubunda girişte ABD ve İsrail ile mücadele edeceğini vurgulamıştır. Mektubun devamında ise kendini tanımlamış, kimliğini açıklamış, kimlerle mücadele edeceğini belirtip, Lübnan'a dair olan tasarılarını belirtmiştir. Mektupta Lübnan hükümetine, İsrail'e, ABD'ye, Lübnan'da konuşlu bulunan uluslararası güçlere, uluslararası organizasyonlara ve Müslümanlara seslenip bazı göndermelerde bulunmuştur.³⁹³ Hizbullah'ın yayınladığı bu metin oldukça kararlılık içeren bir mücadeleden bahsetmektedir. Hizbullah bu metinde belirttiği hedefleri yakalayana kadar mücadelesini bitirmeyeceğini açıkça belirtmiştir. Bu doğrultuda Hizbullah, mücadele başarı ile sonuçlanmadan hiçbir barış antlaşması, anlaşma ya da ateşkesi tanımayacağını açıkça belirtmiştir. Ayrıca mektupta Lübnanlıların kendi parlamentolarını seçme hakkını eşit bir şekilde kullanamadıklarından bahsedilmiştir. Mektup, "İslam ve onun adil liderliği tarafından yönetilen bir Lübnan" arzusunu da anlatmaktadır.³⁹⁴

Hizbullah 3 Temmuz 1992'de Lübnan politik hayatına katılmaya karar vermiştir. Hizbullah bu karar ile bir siyasi program da açıklamıştır. Bu siyasi programda Hizbullah hedeflerini ortaya koymuştur. Bunlar:

1. Lübnan'ın "Siyonist" işgalden kurtuluşu,
2. Mezhepsel orana dayanan Lübnan siyasi yapısının ortadan kalkması,
3. Seçim yasasında değişiklikler yapılarak daha geniş katılım sağlanması,
4. Siyasi ve medya özgürlüklerinin sağlanması,
5. Liyakat esasına dayalı modern bir vatandaşlığa kabul yasası çıkarmak,
6. Zorla yerinden edilenlerin, göç eden ve ettirilenlerin tamamının geri dönüşünün sağlanması,
7. İdari, eğitimsel, kültürel, sosyal ve kalkınmacı reformların yapılması.³⁹⁵

Bu maddelerden de görüleceği üzere Hizbullah Lübnan'da revizyon yanlısıdır. İç savaş döneminde silahlı mücadelesinin temelde iki amacı vardı: Lübnanlı Şiileri İsrail ve Lübnan içinden gelen saldırılara karşı korumak ve Lübnan'da İslami esaslara dayanan bir yönetim inşa etmek. İç savaş sonrasında bu hedeflerden majör bir sapma

³⁹³ Joseph Alagha, 2011, ss. 39- 56.

³⁹⁴ Abbas William Samii, 2006, ss.31-32.

³⁹⁵ Joseph Alagha, **The Shifts in Hizbullah's Ideology: Religious Ideology, Political Ideology, and Political Program**, Amsterdam, ISIM / Amsterdam University Press, 2006, s. 43.

olmadığı görülmektedir. Sadece Lübnan içine bakan yönü ile kullanılan dilin marjinal olmadığı görülmektedir. Hizbullah temelde Lübnan için de bazı şeyleri gerçekleştirmek istediğini belirtmiştir. Aslında istediği özgürlük ortamı ve siyasi iyileştirmelerden en çok yararlanacak olanın da kendisi olduğu açıkça ortadadır. Sonuç olarak kuruluş yıllarındaki gibi sert üslup ve ağır İslami söylemden uzaktır. Ancak İsrail konusundaki tavrının netliği burada da devam etmektedir.

Hizbullah kuruluşundan günümüze Lübnan topraklarından İsrail'in çıkarılması ve İsrail hapishanelerinde bulunan Lübnanlılar ve Müslümanların özgürlüğüne kavuşturulması konusunda politikalar üretmiştir. Hizbullah bunları bir güvenlik meselesi olarak görmüştür. Bu doğrultuda Hizbullah, İsrail'e saldıracağını hatta takas amacı ile İsrailli askerleri kaçırap esir alacağını açıkça beyan etmekten hiçbir zaman kaçınmamıştır. Hatta bu amaç ile İsrail ile sıklıkla karşıya gelmiştir. Bu karşılaşmaların en sonu 2006 yılında olan ve otuz üç gün süren çatışmadır. Hizbullah bu güvenlik sağlama iddiası ile Lübnan ulusal güvenliğini tehdit etmektedir. Hizbullah'ın bu süreçte attığı her adım Lübnan'ı güçlendirme yoluna gitmemiştir. Aksine atılan her adım Lübnan devletini daha da zayıflatmıştır.³⁹⁶ Bu adımlar ayrıca 2008'de Doha'da varılan uzlaşıdan önceki en geniş kapsamlı uzlaşısı olan Taif'i de zedelemektedir. Taif'te yapılan iç savaşı sonlandıran ve Lübnan'ın tüm kesimlerinin kabul ettiği uzlaşısı Lübnan'ın ulusal birlik ve beraberliği için kilit konumda olan bir belgedir. Hizbullah Taif'i kendi çıkarları doğrultusunda uymakta ve toplumun genel birlikteliğine de kısmi saygı göstermektedir.

Hizbullah konusunda yapılan yorumların başında yapının İran çıkarlarına hizmet eden bir oluşum olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu yorum yer yer haklı olsa da tamamen doğru bir yorum olmadığı Hizbullah biraz incelendiğinde açıkça gün yüzüne çıkmaktadır. Hizbullah'ın özellikle kuruluş döneminde bariz bir İran etkisi ve desteği vardır. Hatta Hizbullah İran Devrimi'nin yayılmacılığının çoğu yerde bir örneği olarak referans verilen bir yapıdır. Ancak günümüzde Hizbullah bağımsız kararlar alabilen bir yapıdır. Aldığı kararların İran çıkarını da gözetiyor olması Hizbullah'ın bağımsız bir şekilde karar aldığı gerçeğini değiştirmez. Hizbullah içinde bulunduğu Lübnan toplumunun değerleri ve algılarına genelde dikkat etmektedir. Örneğin Hizbullah Lübnan parlamentosuna giriş kararını aldığı anda İran'ın yanı sıra

³⁹⁶ Ohannes Geukjian, Which State for Lebanon in the Aftermath of the Hizbullah–Israeli War of July–August 2006? A Critical Analysis, Critique, **Critical Middle Eastern Studies**, Cilt 17, 2008 Sayı 2, s.143.

Lübnan'daki Şii din âlimlerinden de uygunluk almıştır. Böylece Hizbullah İran'ın yanında Lübnan dini otoritesini de dikkate almıştır. 2002 ve 2008 yıllarında İsrail'in Filistin'deki gruplara yönelik gerçekleştirdiği askeri operasyonlarda İran Hizbullah'tan Filistinli grupların üstündeki baskıyı hafifletmek için İsrail'e yönelik askerî harekâta girişmesini istemiştir. Ancak Hizbullah bu iki talebi de ulusal çıkarlarına ters düştüğünü belirterek kabul etmemiştir. Aslında bu örnekler Hizbullah'ın, İran'a körü körüne bağlılıktan ziyade Lübnan toplumunun değerlerine ve yapısına saygı gösterdiği, politikalarında bunu dikkate aldığını göstermektedir. Hizbullah, İran Devrimi'nden ilham almış olsa da İslami değerler ile yönetilmeyen, çok dinli ve mezhepli bir devlet içinde işleyen herhangi bir sıradan siyasi parti gibi çalışmaktadır. Hizbullah'ın seçim ittifaklarına bakıldığında dini değerlerin çok ön planda olmadığı hatta yer yer de Hizbullah'ın dini düşüncelerinden tavizler verdiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Hizbullah'ın Lübnan'a olan entegrasyona önem verdiği açıkça ortadadır.³⁹⁷ Bu doğrultuda Hizbullah için Lübnan değerlerini taşıyan bir yapı olduğu yorumunu kolaylıkla yapılabilmekteyim.

Hizbullah'ı diğer siyasi partilerden ayıran temel özellik aslında silahlı bir gücü olması değildir. Lübnan'da mezhebe dayanan sistem zaman içerisinde adam kayırmalar, usulsüzlükler ve rüşvetin artmasını sağlamıştır. Aileler ve mezhepler içi ve arası ilişkiler kamu otoritesi ve hizmetinin önüne geçmiştir. Bunun sonucunda kamu hizmetlerinde hem personel hem de hizmet alımlarında liyakat ön planda değildir. Aynı aile ya da mezhep ön plandadır. Bu durum zaman içerisinde Lübnan'da kamu hizmetlerinin neredeyse tamamında ciddi aksamaların yaşamasına neden olmuştur. Bir manada Lübnan'da mezhepler, aileler ve siyasi partiler kamu gücü ve hizmetini tıkayan unsurlar olmuştur. Hizbullah sistemin yarattığı bu tıkanıklıkta devlet gibi davranma becerisinin gösteren bir aktör olarak sistem içindeki diğer aktörlerden farklılaşmıştır. Hizbullah faaliyete geçtiği ilk günden beri Şii nüfusa direniş örgütü olmanın yanında sosyal hizmetler sunan, dini rehberlikle bulunan, siyasi temsil imkânı sağlayan bir yapı olmuştur. Hizbullah devlet tasarrufunu icra ederek önce kendi tabanına sonra da kendisine yakın gördüklerine kendi kapasitesi ile orantılı olarak bir manada kamu görevi ve hizmetini götüren yapı olmuştur. İç Savaş'ın sona ermesi ile direniş örgütü gömleğini üzerinden atarak Lübnan politik yaşamına bütünleşmiş bir

³⁹⁷ Joseph Alagha, **Hizbullah's Identity Construction**, Amsterdam, Pallas Publications-Amsterdam University Press, 2011, ss. 53-55.

siyasi parti kimliğine bürünmüştür. Aslında bu durum Hizbullah'ın amaçladığı devrimsel adımlardan birisidir. Bu konu alt başlıkta detaylandırılacaktır.

2.2.4.3. Hizbullah Nasıl Devlet Gibi Davranabiliyor?

Lübnan'da Ulusal Pakt ile iç egemenlik mezhepler arasında belirlenen esaslar doğrultusunda paylaştırılrsa da egemenliğin kullanımı devlettedir. Yani mezhepler kendilerine tahsis edilen kotalar üzerinden devlet şemsiyesi altında egemenliği kullanmaktadır. Ancak burada Hizbullah bu şemsiyenin hem içinde hem de dışında yer alarak süreci ilerletmeye çalışmaktadır. Hizbullah büyük ölçüde özerk, alternatif nitelikte dinsel, kültürel ve ekonomik bir ağ kurarak Lübnan'da bir manada devletin etrafından dolanmaktadır. Hizbullah bu amaçla Lübnan'daki Şiiilerin ekonomik ve politik alanda geri kalmışlığını kendisi lehinde kullanmıştır. Hizbullah bu amaçla tabandan yukarıya bir dönüşüm başlatmıştır. Bu dönüşümde Hizbullah, okullar, hastaneler, medya kuruluşları, sosyal yardım kurumları gibi kendi alternatif kurumları ile kendi toplumu ve kendi düzenini inşa etmiştir. Bu alternatif kurumlar sayesinde Hizbullah, Lübnan vatandaşlarının günlük ihtiyaçlarını somut olarak karşılayabilmektedir. Ayrıca Hizbullah bu yol ile mevcut Lübnan hükümetlerinin beceriksiz, yozlaşmış ve umursamaz olduğunu da kendince ispatlamaktadır. Hizbullah bu sayede hem kendi tabanını kendi çatısı altında konsolide etmekte hem de kendisine sempati duyan veya duyabilen Lübnan vatandaşları yaratabilmektedir.³⁹⁸

Hizbullah'ın Lübnan toplumunda ve politik hayatındaki başarısının nedenlerinden birisi de devlet gibi davranabilme yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Diğer devlet gibi davranabilen, devlet tasarrufunu icra edebilen devlet dışı aktörlerde de durum benzerdir.³⁹⁹ Devletin yetemediği, aciz kaldığı durumlarda Hizbullah inisiyatif olarak çözümler üretmektedir. Bunlar; eğitim, sağlık, alt yapı ve güvenlik alanındadır. Hizbullah'ın bu alanlar dışında da faaliyetleri vardır. Medya, istihdam, yatırım, finansman gibi. Ancak bunlar devlet gibi davranmak ile alakalı olan konular değildir. Bu yüzden bu alanlar değil Hizbullah'ın devlet tasarrufunda bulunduğu alanlar detaylandırılacaktır. Hizbullah'ın devlet tasarrufunda bulunabilmesi konusu ciddi bir konudur. Hizbullah her ne kadar bu konuda etken gibi görülse de aslında edildendir. Yani bu durum Hizbullah'ın istemesinden çok Lübnan devletin bu

³⁹⁸ Nancy J.Davis ve Robert V. Robinson, Çev. Hasan Şen ve Balım Sultan Yetgin, **Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah: Mısır, İsrail, İtalya ve ABD**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s.66.

³⁹⁹ Rebecca Kook, Michael Harris ve Gideon Doron, "In the name of G-D and Our Rabbi: The Politics of the Ultra-orthodox in Israel", **Israel Affairs**, Cilt 5, 1998, Sayı 1, s.16.

konudaki başarısızlığından kaynaklanmaktadır. Lübnan devleti bu bölgelere gereken hizmetleri götürmediği ya da götüremediğinden Hizbullah bir manada bir süreçleri üstlenmiştir. Hizbullah bu sayede kendisine geniş bir taban sağlamıştır. Bu taban sayesinde Lübnan ana akım siyasetine kolaylıkla dâhil olmuştur.⁴⁰⁰ Hizbullah, devletin meşru güç kullanımı üzerindeki tekeline meydan okuyarak ve kapsamlı bir sosyal refah ağı aracılığıyla Lübnan hükümetinin meşruiyetini baltalamaktadır.⁴⁰¹ Çünkü Hizbullah Lübnan'da Lübnan devleti de dâhil olmak üzere tüm kurum ve kuruluşlardan daha verimli ve efektif bir şekilde sosyal hizmetler sağlamaktadır. Ancak şu konuda açıkça vurgulanmalıdır: Hizbullah hiçbir zaman resmi olarak Lübnan devletinden ayrı bir devlet kurma istediğinin beyan etmemiştir.⁴⁰² Hatta bu yönde açıktan bir adım dahi atmamıştır. Bu durum özellikle 2005 yılında Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi ile daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Lübnan içerisinde Suriye'nin desteğini kaybeden Hizbullah Lübnan'da hükümete katılarak yerleşik ve yerel bir parti olduğunu göstermeye çalışmıştır.⁴⁰³ Açık bir şekilde Hizbullah ülkedeki en etkili ve verimli siyasi örgüttür. Birçok durumda özellikle Lübnanlı Şiiler yardım (refah, eğitim ve tıbbi ihtiyaçlar) için hükümete gitmektense önce Hizbullah'ın hizmetlerine yöneldiği de bilinen bir gerçektir.⁴⁰⁴

Hizbullah güçlü bir yapılanmadır. Ancak anlaşılması ya da sorgulanması gerekenin Hizbullah'ın gücü ya da kapasitesinin ne olduğu değildir. Sorgulanması gereken esas nokta Hizbullah'ın bu yazılanları ne olarak yaptığıdır. Ve bu sorunun cevabı aslında bizi Hizbullah'ın ne olduğuna götürecektir. Sonuçta yukarıda yazılan ve daha fazlasını Hizbullah yapmış ve yapmaktadır. Bölümün girişinde yazılan iç ve dış egemenlik konuları ile Hizbullah'ın bu eylemleri yan yana getirildiğinde ortada bir tezatlığın olduğu kolaylıkla görülebilir. Bir üst paragrafta yazılanları bu doğrultuda tekrar okuyacak olursak; Hizbullah Lübnan'da Lübnan vatandaşlarının bazı ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu gereksinimler içerisinde koruma ve güvenlik ihtiyacı da bulunmaktadır. Vatandaşın korunması ve güvenliğinin tesis edilmesi devletin öncelikli görevlerinden birisidir. Hizbullah bu eylemi ile Lübnan iç egemenliğini

⁴⁰⁰ Simon Haddad, The Origins of Popular Support for Lebanon's Hezbollah, **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 29, 2006 Sayı 1, s. 24.

⁴⁰¹ Alexis G. Grynkewich, 2008, 361.

⁴⁰² Shawn Teresa Flanigan, "Nonprofit Service Provision by Insurgent Organizations: The Cases of Hizballah and the Tamil Tigers", **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 31, 2008, Sayı 6, s. 508.

⁴⁰³ Benedetta Berti, Armed Groups as Political Parties and Their Role in Electoral Politics: The Case of Hizballah, **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 34, 2011, Sayı 12, 958.

⁴⁰⁴ Krista E. Wiegand, Reformation of a Terrorist Group: Hezbollah as a Lebanese Political Party, **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 32 Sayı 8, 2009, s.673.

çığnediği görülmektedir. Bu konuda unutulmaması gerekenin Hizbullah'ın silahlı kanadının Lübnan ordusundan daha üstün bir durumda olduğudur. Hizbullah bu konuda yapmış olduğu çalışmalar ile konuyu biraz daha açacak olursak; kurduğu hastaneler, eğitim kurumları, medya kuruluşları ve silahlı kanadı ile devlet tasarrufunda bulunabilme yeteneği kazanmıştır. Hizbullah kuruluş yıllarında Lübnan yönetimini değiştirmek, İslami esaslara dayanan bir yönetim kurmak istemiştir. Ancak zaman ile Lübnan politik sistemi içinde bir aktör haline gelmiştir. Günümüzde Hizbullah, Lübnan meclisinde milletvekili, Lübnan kabinelerinde bakan düzeyinde temsil hakkına sahiptir. Bu noktada dikkat edilmesi gerekenin Hizbullah'ın bu talebinin Lübnan İç Savaşı döneminde olduğudur. Lübnan İç Savaşı sonrasında Taif'te varılan uzlaşma süreci ile Hizbullah Lübnan meclisine girmeyi sorun etmemiştir. Bir manada yukarıda belirtilen Lübnan'ın siyasi yapısı ile ilgili olumsuz düşüncelerinden vazgeçmiştir. Esas vurgulanmak istenilen ise en sonda yazanlardır. Yani Hizbullah'ın İsrail ile giriştiği mücadeledir. Bu mücadele politik bir mücadele olmaktan ötedir. Askeri bir mücadeledir. Politika burada askeri mücadelenin uzantısında kullanılmaktadır. Yukarıda yazılan dış egemenlik ekseninde de değerlendirilecek olunursa; Lübnan'ın içindeki aktörlerden birisi olan Hizbullah kendi politik ve dini çıkarları doğrultusunda Lübnan'ın komşularından birisi ile askeri temelde bir mücadeleye girişmekte ve bu durum Lübnan topraklarında cereyan etmektedir. Hizbullah sanki bir devletmişçesine toprağını savunduğunu iddia etmektedir. Hizbullah sanki bir devletmişçesine varlığına bir manada egemenliğine saldırıda bulunulduğunu iddia etmektedir.

2.2.4.4. Hizbullah'ın Devlet Tasarrufunu Gösterdiği Alanlar

Hizbullah Lübnan İç Savaşı'nın sona ermesi ile askeri bir örgütten; sosyal ve politik uzantılara da sahip geniş ölçekli bir organizasyon haline gelmiştir. Hizbullah Lübnan İç Savaşı sonrası dönemde vermek istediği mesajı genellikle ve tehdit algıladığı durumlar dışında askeri kanadı üzerinden vermemeye başlamıştır. Hizbullah mesajlarını kurmuş olduğu sosyal ve politik unsurlar üzerinden vermeye başlamıştır.⁴⁰⁵ Lübnan'da Hizbullah'ın kurmuş olduğu altyapı ve bu altyapının sağladığı hizmetler özellikle Lübnan'ın güneyinde yaşayanlar için önemlidir. Hizbullah'ın Lübnan halkına sağladıkları zaman zaman Lübnan devletinin sağladıklarının önüne de geçmiştir. Bu durum da Hizbullah'ın Lübnan genelinde kabul görmesini kolaylaştırmıştır. Özellikle Mayıs 2000'de İsrail'in Lübnan'dan çekilmesi

⁴⁰⁵ Reza Simbar ve Mehdi Zibaei, 2011, s. 75.

Hizbullah için ciddi sonuçlar doğurmuştur. Hizbullah öncelikle Lübnanlı Şiiler üzerinde sonra da Lübnan'ın ciddi bir kısmında kurtarıcı olarak görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında; Hizbullah'ın Lübnan halkı nezdinde devletin sağlaması gereken iç ve dış güvenliği sağlayan olarak görüldüğü değerlendirilmektedir.⁴⁰⁶

Hizbullah'ın yapılanması üçe bölünebilir. İlki politik kısım, ikincisi askeri kanat, üçüncüsü ise sosyal, dini, finansal ve kentsel hizmetleri icra eden kurum ve kuruluşlardır. Hizbullah yapılanmasının ikinci ve üçüncü kısmı ile devlet tasarrufunu icra edebilmektedir. Bu aşamada Hizbullah'ın Lübnan içinde devlet tasarrufunu icra ettiği kurumlarına detaylı bir şekilde bakılacaktır. Hizbullah bu kurumlarda sağladığı hizmetleri oldukça profesyonel bir şekilde ele almaktadır. Lübnan'daki diğer mezhepsel grupların aksine Hizbullah bu faaliyetlerindeki finansal konularda Lübnan hükümetine bağımlı değildir.⁴⁰⁷ Hizbullah bu kurumların faaliyetlerini hem Lübnan'da hem de Lübnan dışında yer alan ticari işletmelerinden elde ettiği gelirlerle karşıladığını belirtmiştir.⁴⁰⁸ Ayrıca Hizbullah bu kurumlar ile cihat anlayışının sosyal boyutunu da inşa etmekte, bir manada sosyal cihadını da yapmaktadır.⁴⁰⁹

Hizbullah ilk çıkış noktası kendi savaşçılarına ve ailelerine destek olmak olan sosyal hizmetlerini sonra Lübnanlı Şiilere, daha sonrasında da Lübnan'a sunmaya başlamıştır. Hizbullah'ın bu alandaki çalışmaları bir dizi yarı özerk hayır kurumu, vakıf ve bağlı kuruluş aracılığıyla yönetilmektedir. Bu hizmetler yürütme kurulunun sosyal, sağlık ve eğitim bölümleri tarafından denetlenir. Yürütme kurulunun doğrudan kontrolü altında olmayan bu kurum ve kuruluşlar bile Hizbullah'ın örgütsel yapısına entegre edilmiştir. Bu sayede, önemli ölçüde örgütler arası koordinasyon ve idari süreklilik sağlanmaktadır. Her kurum bir dereceye kadar bağımsız olsa da düzenli olarak değişen kurum yöneticilerinde oluşan bir sistem sayesinde önemli ölçüde tekdüzeliği ve sürekliliği sağlamaktadır.⁴¹⁰ Buradan da görüleceği üzere Hizbullah genelde olduğu gibi bu eyleminde de oldukça profesyonel bir çalışma izlemektedir. Harik'in de çalışmasında belirttiği üzere Hizbullah'ın bu faaliyetleri sadece Şiiler tarafından değil Lübnan toplumunun tüm katmanları tarafından kullanılmaktadır. Harik

⁴⁰⁶ Ziad Majed, *Hezbollah and the Shiite Community: From Political Confessionalization to Confessional Specialization* **Aspen Institute**, 2010, s. 8.

⁴⁰⁷ Judith P Harik, **Hezbollah: The Changing Face of Terrorism**, New York, I.B. Tauris, 2004, s. 81.

⁴⁰⁸ Samia Nakhoul, 2013.

⁴⁰⁹ Hilal Khashan ve Ibrahim Mousawi, Hizbullah's Jihad Concept, **Journal of Religion and Society**, Sayı 9, 2007, ss. 13- 14.

⁴¹⁰ Benedetta Berti, **Armed Political Organizations: From Conflict to Integration**, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 2013, s.40.

bunu eğitim konusunda örneklemektedir. Hizbullah'ın eğitim kurumlarında ciddi miktarda Hristiyan öğrenci olması Harik'in bu konudaki temel argümanıdır. Asef Bayat da benzer bir şekilde Hizbullah'ı devletimsi bir yapı olarak nitelemektedir. Bayat bu nitelemesinde Hizbullah'ın sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini devlet tasarruflarına benzetmektedir.⁴¹¹

Bu kurumlara bakılacak olunursa; Cihat el-Bina; Hizbullah'ın yol açtığı çatışmalardan sonra Lübnan'da yaşanan yıkımları telafi amacı ile kurulmuştur.⁴¹² Özellikle 2006 yılında İsrail ile Hizbullah arasında yaşanan Otuz Üç Gün Savaşı'nda Lübnanlı siviller ciddi zarar görmüştür. İsrail Hava Kuvvetleri Lübnan altyapısını hedef almaktan çekinmemiştir. 2006 savaşının maddi hasarı Lübnan açısından yaklaşık dört milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir.⁴¹³ Bu kurum ayrıca eğitim ve tarım ile ilgili faaliyetlerine de teşvikler vermektedir. Bu noktadan bakıldığında da ilgili bakanlıkların bürokrasisi gibi çalıştığı da görülebilir. Bu kurumun yanında al-Qard al-Hassan isimli bir kredi kuruluşu daha bulunmaktadır. Bu kurum da İslami bankacılık esaslarına göre kredi dağıtmaktadır. 1984 yılından günümüze faaliyetlerini devam ettirmektedir.⁴¹⁴

Özellikle 2006 yılında Hizbullah ile İsrail arasında yaşanan Otuz Üç Gün Savaşı'nda Hizbullah çatışma bölgesine Lübnan hükümetinden daha önce yardım göndermiştir. Hizbullah aslında burada yaptığı eylemler ile bir nevi otorite boşluğunu doldurmaktadır. Lübnan hükümetinin olmadığı ya da olamadığı yerde Hizbullah devreye girerek bu duruma dikkat çeken UNIFIL Sözcüsü Timur Göksel, aynı durumun İsrail'in 1996 yılında Lübnan'a yönelik gerçekleştirdiği Gazap Üzümleri Operasyonu'ndan sonra da yaşandığını belirtmiştir. Hizbullah'ın sosyal yardım ekiplerinin kurumsal ve üniformalı bir şekilde hasar gören evlerin kapılarını çalıp yardıma ihtiyaçlarının olup olmadığı sorarak, aldıkları cevap doğrusunda gereken onarım ve tamiratları yaptıklarını belirtmiştir.⁴¹⁵ 2006'da kurulan Waad isimli dernek ile 2006 yılındaki çatışmanın yaraları sarılmıştır. Yıkılan ve hasar gören evler yeniden yapılmış ya da onarılmıştır. Sonra bu yapılanlar propaganda olarak da basın yolu ile gösterilmiştir. Waad derneğinin finansmanında İran ciddi rol oynamıştır.⁴¹⁶ Robert Fisk

⁴¹¹ Asef Bayat, **Ortadoğu'da Maduniyet**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 94.

⁴¹² Na'im Qāssam, **Hizbullah: The Story from Within**, Londra, Saqi, 2005, s. 84.

⁴¹³ William Harris, **Lebanon: A History 600–2011**, New York, Oxford University Press, 2012, s.271.

⁴¹⁴ Gerard Clarke ve Michael Jennings, 2008, s.219.

⁴¹⁵ Henry Schuster, Hezbollah's Secret Weapon, **CNN International**, 2006, <http://edition.cnn.com/2006/WORLD/meast/07/24/schuster.hezbollah/index.html>

⁴¹⁶ Lina Khatib, Dina Matar, Atef Alshaer, **The Hizbullah Phenomenon: Politics and Communication**, New York, Oxford University Press, 2014, ss. 106-107.

de bu durumu Hizbullah'ın toplumun manevi değerlerini kazandığı savaş olarak tanımlamıştır.⁴¹⁷ Bu açıdan bakıldığında; Hizbullah'ın yaşanan ve yaşanacak olan herhangi bir otorite boşluğunu kendi imkânları ve kapasitesi doğrultusunda doldurmaya hazır olduğu görülmektedir.

Şehitlik Kurulu 1982 yılında kurulmuştur. 1990 yılında bu kuruma ilave olarak Gazilik Kurulu da kurulmuştur. Şehitlik Kurulu, aynı adı taşıyan bir İran örgütünün yerel kolu iken, Gazilik Kurulu Hizbullah tarafından kurulmuştur. Bu kurullar Hizbullah'ın dâhil olduğu çatışmalarda Hizbullah tarafında hayatını kaybedenlerin ailelerine, yararlananların ise hem kendilerine hem de ailelerine destek olmaktadır. Bu kurullara bağlı hastane ve dispanserler ile okullar bulunmaktadır.⁴¹⁸ Bu kurulların bir diğer misyonu da İslam dininde kutsal sayılan şehitlik makamına Hizbullah'ın verdiği değerin gösterilmesidir.

Hizbullah'ın devlet gibi hizmet sağladığı bir diğer alan ise sağlık alanıdır. Sağlık alanı Hizbullah'ın ilk kurumsallaşmaya başladığı alandır. Hizbullah kuruluşundan sonra Lübnan toprakları üzerinde yapılanmaya başlamıştır. İlk yapılanmaya başladığı alanlar ise; Lübnan'ın güneyi ve Beyrut'un batısıdır. Hizbullah bu bölgelerde hem iç savaş dönemine hem de sonrasında sosyal kurumlarını inşa etmeye başlamıştır. Hizbullah bu kurumların da ciddi etkisi ile tabanını bulmaya başlamıştır. Tabanından gördüğü desteğin etkisi ile de kendi imkânlarını tabanına ve Lübnan halkına açmaya başlamıştır. Hizbullah'ın Lübnan'a sunduğu ilk imkân iç savaş döneminin de etkisi ile tıp ve sağlık alanındadır. Hizbullah kendi tabanının olduğu bölgelerde tıp kurumları açarak tabanına imkânlarını yaymaya başlatmıştır.⁴¹⁹

Hizbullah devletin sağlaması gereken altyapı hizmetlerinin bir kısmını da karşılamaktadır. Lübnan'da elektrik konusu ciddi bir sıkıntıdır. Ülke altyapısındaki aksaklıklar nedeni ile elektrik üretimi dışarıdan sağlanmaktadır. Ülke borcunun ciddi bir kısmı da bahse konu elektrik alımı nedeni ile olmaktadır. Dışarıdan sağlanması nedeni ile oluşan tedarik sıkıntıları ve mevcut altyapının da verimsizliği nedeni ile Lübnan'da sıklıkla elektrik kesintileri yaşanmaktadır. Hizbullah bu doğrultuda kendi tabanının ihtiyaçlarına yönelik bir elektrik altyapısı kurmuştur.⁴²⁰ Lübnan'da yaşanan bir diğer altyapı krizi de içme suyundadır. 1990'dan günümüze olan süreçte Hizbullah

⁴¹⁷ Robert Fisk, "Hizbollah's Reconstruction of Lebanon Is Winning the Loyalty of Disaffected Shia," **The Independent**, August 24, 2006.

⁴¹⁸ Gerard Clarke ve Michael Jennings, 2008, s.218.

⁴¹⁹ Nizar Hamzeh, 1993, s. 329.

⁴²⁰ Harik, 2004, s. 85.

mobil yollar ile Lübnan'ın güneyinde on binlerce kişinin içme suyu ihtiyacını karşılamaktadır.⁴²¹

Lübnan'da çöp meselesi ciddi krizlere neden olan bir konudur. Konunun temel nedeni, Lübnan'da çoğu sorunun ana kaynağında olduğu gibi, ülkenin iç savaş döneminden günümüze olan siyasi istikrarsızlığı ve kamu sektöründeki usulsüzlük ve kayırmacılıktır. Siyasi istikrarın olmadığı Lübnan'da kamunun yapması gereken bazı hizmetlerde aksaklıklar olmaktadır. Bürokraside de mezhep oranına göre kadroların bölünmüş olması yer yer mezhepsel çatışmalara neden olmaktadır. Ayrıca kadroların aynı mezheplerden oluşarlardan teşekkül olması yolsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Lübnan toplumunda geniş aile kavramının önemli bir yer tutması nedeni ile kadrolar ve ihalelerin liyakat esasına göre değil aile ve mezhep bağları üzerinden işletilmesine neden olmuştur. Çöp konusu da bu sorunlar çerçevesinde oluşan bir sorundur. Lübnan'da en son 2020'de olmak üzere çöp toplanmama krizleri yaşanmıştır. İhaleyi alan firmaların usulsüzlükleri, firmalara ödemelerin yapılmaması, yeni ihalelerin yapılmaması gibi çok alt nedeni bulunan krizler bir Lübnan fenomeni olmuştur. 1988'den günümüze oluşan çöp toplanmaması krizlerinde Hizbullah Lübnan güneyinde ücretsiz bir şekilde, bir kamu servisi gibi çöp toplamaktadır.⁴²²

Hizbullah'ın tabanına sağladığı desteklerden birisi de eğitim alanındadır. Lübnan'da sistem her mezhebe kendi eğitim kurumlarını açma imkânı tanımaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde Hizbullah'ın bu alandaki faaliyetleri aslında devletin belirlediği esaslarda yapılan bir eylemdir. Ancak devlet tarafından mezheplere tanınan eğitim imkânı Hizbullah için çok önemli bir konu olmuştur. Çünkü Hizbullah özellikle kuruluş aşamasında tabanına İslami değerlere uygun bir düzen vaat etmiştir. Bu düzen için de eğitim önemli bir konudur. Hizbullah eğitime yaptığı yatırımı kendi İslami mesajının anlaşılması ve yayılması için yapmıştır. Hizbullah zamanla bu alandaki faaliyetlerini geliştirmiştir. Üniversite öğrencileri için kariyer günleri düzenlemiş ve burs ve destekler vermiştir. Ayrıca Lübnan dışına, özellikle İran'a yükseköğrenim için öğrenci göndermiş ve masraflarını üstlenmiştir. Burslarda öncelik İslami ilimlere tanınmıştır. Eylül 1987'de Hizbullah kendisine bağlı okullara karma eğitimden vazgeçilmesini, erkek, kız ayrı sınıflarda eğitime devam edilmesi yönünde karar almıştır. Zaman içinde Hizbullah eğitim faaliyetlerini anaokulu seviyesine kadar getirmiştir. Ayrıca Hizbullah normal eğitim sezonu dışında yaz döneminde de eğitim

⁴²¹ Na'im Qāssam, 2005, 84.

⁴²² Na'im Qāssam, 2005, 83.

faaliyetlerine devam etmektedir. Hizbullah oluşturduğu gençlik ve izci kampları ile yazın eğitime devam etmektedir. Bu kamplarda spor faaliyetleri, üniformalı tören geçişleri gibi aktiviteler yapılmaktadır. Bu kamplara katılanlar zamanla Bekaa bölgesindeki Hizbullah'a ait askeri kamplara da katılabilmektedir. Katılımcılar bu askeri kamplarda temel askeri eğitimlerini almaktadır.⁴²³ Bu gelişmelerin yanında Hizbullah 1988 yılında kendisi güdümünde olan Consultative Center for Studies and Documentation (CCSD) isimli düşünce kuruluşunu Lübnan'da kurmuştur.⁴²⁴

Hizbullah'ın yukarıda detaylıca anlatılan faaliyetleri bir hükümet dışı örgütün, bir sivil toplum hareketinin, bir gönüllüğe dayanan bir yardım kuruluşunun eylemleri gibi görülebilir. Bunların bir kısmına zaten Lübnan'daki politik sistem müsaade etmektedir. Hizbullah'ın devlet tasarrufunda bulunduğu iki ana alan vardır. Bunlardan ilki kendi dış politika ajandasını oluşturmak ve bu doğrultuda Lübnan dış egemenliğine zarar vermektedir. Bu konu tezin ilerleyen bölümlerinde örnek olaylar üzerinden detaylıca anlatılacaktır. Hizbullah'ın devlet tasarrufunda bulunduğu diğer alan ise Lübnan vatandaşlarının, özellikle Şii kökenli olanların, iç ve dış güvenliklerinin tesis edilmesi yönündeki eylemleridir. Hizbullah'ın burada devreye girmesinin nedenlerinden birisi de temiz su, sağlık gibi alanlarda da olduğu gibi Lübnan devletinin atacağı adımların beklenemeyeceği bir alan olmasıdır. Bu konu aslında Hizbullah'ın kuruluş nedeni olarak görülmektedir. Şii inancının önemli bir yerini oluşturan Kerbela Hadisesi, Şiilerin güvenlik algılamalarında psikolojik bir etmen olmuştur. Kerbela'da zulüm görerek öldürülenler mezhep açısından kutsal olarak görülen isimlerdir. Bu olay Şii tarihinde bir trajedi olmuş ve bu trajedi her yıl anılarak hatıralar taze tutulmuştur. 1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesi aslında bir manada bu anıların canlanmasına da neden olmuştur. Bu olay öncesinde 1979'da İran'da yaşanan İslam Devrimi'nde unutmamak gerekir. İran Devrimi kendisini diğer Müslüman ülkelere ihraç etmek isteyen bir devrim olmuştur. Bu konuda devrim ilk yıllarında önceliğini kendisi gibi Şii temelden gelen nüfusları barındıran ülkelere vermiştir. Lübnan da bu noktada İran Devrimi için önemli ülkelerden birisi olmuştur. 1982 yılında yaşanan İsrail saldırısı da bu ihracı kolaylaştıran bir olay olmuştur. Çünkü Lübnanlı Şiiler bu saldırıdan etkilenen Lübnan nüfusunun başında gelmekteydi. Bu gelişmelere üzerine İran Devrimi'nin ruhani lideri Humeyni devrimin ilkeleri doğrultusunda Lübnan'daki Şiileri

⁴²³ Eitan Azani, 2009, ss.71-73.

⁴²⁴ Alagha, 2011, s. 54.

korumak ve destek olmak için adım atmıştır.⁴²⁵ Lübnanlı Şiilere askeri eğitim vermesi ve desteklemesi amacı ile Devrim Muhafızları'ndan seçkin bir grubu bölgeye göndermiştir. Bu gelişme Hizbullah'ın fiili kuruluşu olarak anılmaktadır.⁴²⁶

Yukarıda da belirtildiği üzere Hizbullah'ın tanımlaması yapılırken birçok farklı bileşen kullanılabilir. Ancak tanım ne olursa olursun ister terör örgütü ister silahlı devlet dışı aktör ister dini organizasyon vs. sabit olarak kullanılabilen üç bileşen söz konusudur. Bunlar; Hizbullah'ın İran ile olan yakın ilişkisi, Hizbullah'ın özellikle İsrail'e karşı bir direniş örgütü olması, Hizbullah'ın Lübnan'daki Şii cemaatinin siyasi temsilcisi olmasıdır. Şu da unutulmaması gerekir ki Hizbullah zaman içerisinde bu bileşenlerini katmerlendirmiştir. Yani Hizbullah bu bileşenlerinin kapsamlarını

⁴²⁵ 16 Ekim 1983'te Lübnan'ın Nebatiye şehrinde yaşanan olumsuz olaylar yukarıda yazılanları daha anlamlandırmaktadır. Lübnan'ın güneyinde yer alan Nebatiye şehri Şii ağırlıklı bir nüfus barındırmaktadır. Bu bölge bahse konu tarihte İsrail işgali altındadır. Şiilerin kutsal günlerinden olan Hüseyin'in ölüm yıldönümü esnasında yaşanan olaylar henüz kuruluş aşamasında olan Hizbullah'ı güçlendirmiş ve bir manada kendi açısından kuruluşundaki meşruiyeti göstermesini sağlamıştır. Şiiler için kutsal bir gün olan bu tarihte Lübnanlı Şiiler de günün kutsallığına istinaden bazı etkinlikler yapmıştır. Ancak bu etkinlikler sırasında İsrail kuvvetleri kalabalığa müdahalede bulunmuştur. Kalabalık üstüne zırhlı araçlar sürülmüş ve kalabalığa yönelik silahlı saldırıda bulunulmuştur. Bu vahim olaylar Lübnanlı Şiilerde İsrail'in İslam dinine yönelik hoşgörüsüz tavrı olarak yer etmiştir. Ayrıca bu olay Hizbullah için olumlu girdiler barındırmıştır. Hizbullah'ın söylemleri ve icraatları Lübnanlı Şiiler üzerinde bu olayın etkisi ile de daha kolay kabul görmeye başlamıştır. (Augustus Richard Norton, *Hezbollah: A Short History*, ss. 66-81) Nebatiye'de yaşananlar biricik bir olay değildi. İsrail askerleri, sosyal toplantıları ve dini törenleri sırasında Lübnan halkını düzenli olarak rahatsız etmiştir. Direnişte olduğundan şüphelenilen herkesi sorguladılar, işkence yaptılar ve hapse atmışlardır. Ayrıca tutuklananların aile üyelerine karşı farklı cezalandırma biçimleri kullanmışlardır. Direnişi bastırmaya kararlı olan İsrail, Şii manevi şahsiyetlerine ve dini sembollerine de saldırmıştır. Şii mezhebi için kutsal bir figür olan İslam peygamberi Muhammed'in torunu Hüseyin'e yönelik saygısızlık yapılması Şiilerin ciddi tepkisini çekmiştir. İsrail askerlerinin bazı noktalarda İslam dininin kutsal kitabını yakması ve bunu bir politika haline getirmeleri de ciddi tepki toplamıştır. İsraili askerlerin alenen İslami kutsal metinlere ve geleneklerine yönelik bu düşmanca tutumları, Lübnan'ın güneyinde hem öfkeye neden olmuş hem de halkın dini değerlerine daha sıkıca sarılmasına yol açmıştır. (Rula Jurdi Abisaab ve Malek Abisaab, **The Shiites of Lebanon: Modernism, Communism and Hizbullah's Islamists**, New York, Syracuse University Press, 2014, ss. 135-136) Bu durumda doğal olarak Hizbullah'ın parlamasına neden olmuştur.

⁴²⁶ Shawn Teresa Flanigan ve Mounah Abdel-Samad, "Hezbollah's Socail Jihad: Nonprofits as Resistance Organizations", **Middle East Policy**, Cilt 16, 2009, Sayı 2, s. 124

genişletmiştir. Mesela; günümüzde Hizbullah sadece Lübnanlı şiilere hitap etmemektedir. Hizbullah Lübnan'a yönelik i  politikalarında Lübnan'ın tamamını kapsayıcı bir söylem ve eylemdedir. Ayrıca Hizbullah'ın tabanı küresel bir boyuta erişmiştir. Lübnan parlamentosunda Hizbullah'ın olmadığı bir hükümet bloğu ya da muhalefet bloğu kurulamamaktadır. İsrail baskısı altında ezilen bir aktörden İsrail ile kafa kafaya mücadele eden, hatta yer yer üstünlük sağlayan bir aktöre dönmüştür. Bir başka tabir ile kurbandan kahramana dönüşmüştür.⁴²⁷ Ancak Hizbullah kurulduğu andan günümüze kadar süreçte devlet tasarrufunu icra etme konusunda bir değişim yaşamamıştır. Zaman içerisinde Hizbullah'ın gelişimin tamamlanması ve olanaklarının artması ile doğru orantılı olacak şekilde bu konuda faaliyet gösterdiği alanlar artmıştır. Ancak en kritik konu olan i  ve dış güvenliğin sağlanması her zaman ilk sırada yer almıştır.

Sonuç olarak Hizbullah sadece bir silahlı devlet dışı akt rken devlet tasarrufu gerçekleştirebilen bir aktöre dönüşmüştür. Bir silahlı devlet dışı bir aktörün, zayıf bir devletin bıraktığı boşluğu doldurarak güçlü bir devlet rakibine dönüşebilmesi için, sadece devlet içindeki rolünü tehdit eden herhangi bir varlığa meydan okuyabilecek askeri kapasiteye sahip olması değil, aynı zamanda yerel kazanımlar elde etmek için hizmetler sunması gerekmektedir. Hizbullah bu açığı doğru okuyarak kendisini daha güçlü bir pozisyona konumlandırmayı başarmıştır. Bu konumlandırma gerek Lübnan toplumu gerekse Lübnan devleti tarafından da kabul görmüştür. Hizbullah bu konuya profesyonel bir bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Nitekim Birleşmiş Milletler Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu Hizbullah'ın devlet tasarrufunda bulunan kurumlarını alanlarında en donanımlı birimlerden birisi olarak tanımlanmıştır.⁴²⁸ Hizbullah'ın Lübnan topluma sağladığı bir manada kamu hizmeti Lübnan toplumunun desteğini göstermektedir. Hizbullah'ın bu "kamu hizmeti" Lübnan devleti tarafından da desteklenmiştir. Konuya dair verilecek tek bir örnek aslında bu bölüm başlığının  zeti olarak da görülebilir: 2014 yılında Lübnan'ın Arsal kırsalında bulunan Selefi cihatçı örgütlere yönelik askeri operasyona Hizbullah askeri kanadı ile destek vermiştir. Arsal Lübnan'ın kuzeyinde olan bir bölgedir. Yani Hizbullah'ın esas silahlı gücünün olduğu Lübnan'ın güneyinin tam aksi yönde. Bu  rnek ile de görülmektedir ki Lübnan'da Hizbullah'ın gerçekleştirdiği devlet tasarrufu sanki bir kamuoyu genelinde bir uzlaşma oluşmuş asına kabul görmektedir. Taif  ncesi dönemde terör eylemlerin gölgesinde

⁴²⁷ Lina Khatib, **Hizbullah's Image Management Strategy**, Los Angeles, Figueroa Press, 2012, s. 10.

⁴²⁸ Ahmad Nizar Hamzeh, 2004, s. 49.

ve içinde olan bir yapı olan Hizbullah, Taif sonrasında Lübnan'ın iç ve dış güvenliğini sağlayabilecek kapasitede, uluslararası siyasete konu olan ve bu alanda rol oynayabilen bir aktöre dönüşmüştür. Hizbullah bu yüzden, tezin giriş bölümünde de detaylıca anlatıldığı üzere, klasik bir silahlı devlet dışı aktöre olamamaktadır. Hizbullah'ın biricikliğinin arka planında yatan temel unsurun, tezin ana argümanlarından da birisi olan, devlet tasarrufu sağlayabilmesi ve bunun bir şekilde Lübnan toplumu tarafından kabul görmesi olduğu değerlendirilmektedir. Hizbullah böylece din temelli radikal bir örgüt olmaktan önce kendisini Lübnan devletine alternatif olarak sunmaya çalışan, ancak zamanla devletin varlığıyla uzlaşmaya varan ve yavaş yavaş onun parçası olan bir sosyal-politik örgüte dönmüştür.⁴²⁹ Ayrıca Hizbullah'ın bu faaliyetleri Lübnan'daki Şii kimliğinin tam manası ile oluşmasına olumlu katkılar da sağlamıştır.

2.3. Hizbullah'ın Dış İlişkileri ve Politikası

Hizbullah her şeyin başında Lübnan İç Savaşı'nın bir ürünüdür. Hizbullah Lübnan İç Savaşı içerisinde direniş ve devrim amaçları ile taşıyarak ortaya çıkmıştır. İç savaş nedeni ile devletin etkinliğinin ve meşruluğunun kısıtlandığı bir ortamda kendi tabanı olan Şii nüfusun temsilcisi ve savunucusu olmak için ortaya çıkmıştır. İç savaşın yaşandığı yıllarda kurulduğundan dolayı kuruluş nedenleri arasında Şii nüfusun güvenliğini sağlamak önemli bir yer almaktadır. Hizbullah bunun dışında Siyonizm'i yok etmek, Batılı devletlere karşı mücadele, ideal bir İslam devleti kurmayı ve dünya genelinde İslam toplumunun yaşadığı baskı ve acıları azaltmayı da amaçlamıştır. Buradan da görüleceği üzere Hizbullah hem Lübnan içi hem de dışına dair hedeflerle ortaya çıkmış olan bir yapıdır.

Hizbullah kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte silahlı kanadını tasfiye etmeden ilerlemiştir. Bu silahlı kanat özellikle İsrail tarafından ciddi bir güvenlik endişesi olarak görülmektedir. Çünkü günümüzde Hizbullah Ortadoğu'da İsrail Güvenlik Güçleri ile savaşılmaya istekli ve savaşma gücüne sahip tek Müslüman unsur olarak görülmektedir. Bu açıdan İsrail için Hizbullah ciddi bir tehdittir. Hizbullah'ın kapasitesi bir kenara bırakılacak olunursa; sadece Filistinliler için İsrail'e karşı mücadelelerinde bir rol model olarak Hizbullah'ı ele almaları bile İsrail için ciddi bir tehdit olarak görülmektedir.⁴³⁰

⁴²⁹ Eyal Zisser, Hizbullah: New Course or Continued Warfare, **Middle East Review of International Affairs**, Cilt 4, 2000, Sayı 3, s. 35.

⁴³⁰ Zafer Balpınar, 2019, s. 253.

Hizbullah kuruluşundan günümüze olan süreçte dış ilişkilere sahiptir. Bu dış ilişkiler Hizbullah için hayati öneme sahiptir. Bir nokta Hizbullah dış ilişkiler sayesinde kurulan bir yapıdır. Lübnan'ın 1982 yılında yaşadığı İsrail işgali yukarıda da belirtildiği üzere bir manada Hizbullah'ın kuruluşunu sağlamıştır. 1982 yılında yaşanan İsrail işgali o dönem Lübnan'da Şiiler için önemli politik bir örgütlenme olan Emel hareketinde bir değişime neden olmuştur. Emel içinde işgale karşı verilmesi gereken tepki konusunda fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Bu gelişme üzerine 1982 yılında Emel'in önde gelen birçok üyesi hareketten ayrılmıştır. Emel'den ayrılan bu ekip Hizbullah'ın lider kadrolarını oluşturan isimler olmuştur. Emel'den yaşanan bu kopuş Lübnan güneyinde Bekaa ve El-Dahiyya'da küçük ölçekli İsrail işgaline karşı direniş gruplarını da oluşturmuştur. Bu direniş grupları aşağıda anlatılacak olan İran Devrim Muhafızları'nın eğitime başlaması ile aynı dönemde yaşanmıştır. Zaman içinde bu gruplar Hizbullah çatısı altında birleşmiştir.

Hizbullah'ın dış politikasında bazı ülkeler ciddi öneme sahiptir. Bu ülkeleri sıralayacak olursak; İran, Suriye, Suudi Arabistan, İsrail, ABD ve Batı ülkelerini en baş sıraya yazabiliriz. Bu ülkelerin Hizbullah'ın dış politikasında öneme sahip olmasından dolayı bahse konu ülkeler ile Lübnan'ın dış ilişkileri etkilenmektedir. Yani Hizbullah'ın bu ülkeler ile ilgili attığı politik adım ve tutumlar Lübnan dış politikasında etkiler göstermektedir. Bu etkiler yer yer kriz, yer yer çatışma, yer yer de çözüm olarak Lübnan dış politikasını etkilemektedir. Bu etkiler bir sonraki bölümde örnek olaylar üzerinden daha kapsamlı gösterilecektir. Bu noktada bu ülkeler ile Hizbullah'ın ilişkilerine kısaca değinilecektir

Hizbullah'ın ilişkilerinde önemli yere sahip olan bu ülkeler ile üç dinamiğin varlığı göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki destektir. Hizbullah özellikle İran'dan kurulduğu günden beri ciddi destek almaktadır. Bu desteğin arka planındaki başat neden iki aktör aynı dini inanca sahip olmasının yanında İran'ın İsrail ve ABD ile olan mücadelesidir. İkinci özellik ise devlet gibi davranabilme yetisinin kazandırılmasıdır. Hizbullah özellikle Suriye ile olan ilişkilerinde devletin güvenlik aygıtlarının ne olduğu görmüş ve kendisine uygulayabilmiştir. Üçüncü dinamik ise İslam coğrafyasındaki başarıdır. Hizbullah Arap devletlerinin özellikle Filistin konusunda yapamadıklarını yapmıştır. Örneğin Hizbullah İsrail'de mahkûm durumda olan Filistinlileri takas yolu ile

tahliye ettirmeyi başarmıştır. Bu durum da Hizbullah'ın bölge ülkeleri ile olan ilişkilerini hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilemektedir.⁴³¹

2.3.1. Hizbullah'ın Kendisini Destekleyenler ile Dış İlişkileri

Hizbullah her ne kadar Emel hareketinin bir dönüşümü olarak nitelense de kuruluşundan sonraki aşamalarda İran'ın desteği açık bir şekilde görülür. 1982 yılında yaşanan İsrail işgali sırasında İran Suriye ile bir askeri antlaşma imzalamıştır. İran bu antlaşma ile Suriye'den kendi kontrolü altında bulunan Lübnan topraklarında küçük bir Devrim Muhafızları birliğinin konuşlandırılması iznini almıştır. Bahse konu birlik İsrail ile yaşanan çatışmalara taraf olmamıştır. Zira bu birliğin amacı İsrail ile çatışmaya girmek değildi. Bölgedeki Devrim Muhafızları, İran Rejiminin doktrinsel eğitimini yaymaya başlamış ve silahlı direniş harekâtına katılanlara askeri eğitim vermiştir. Bu kapsamda Devrim Muhafızları'nın amacı hem politik hem de askeri eğitimin tamamlanmasına destek olmaktır. Devrim Muhafızları'nın bu eğitim faaliyeti Hizbullah'ın güçlenmesini sağlayan başat unsurların başında gelmektedir.⁴³² Devrim Muhafızları'nın bu eylemi ve sonrasında başlayan birliktelik İran'ın ilk ve en başarılı sınır ötesi katılımı olarak ön plana çıkmaktadır. Başlangıç noktası İsrail'in yarattığı tehdit olan bu açılım, İran Suriye ilişkilerinin de gelişimine katkı sağlamıştır.⁴³³ Bu gelişimin ortasında yer alan Hizbullah da iki aktörden olumlu yönde katkılar almıştır.

2.3.1.1. İran ile Olan İlişkiler

İran Hizbullah için kilit konumdadır. Hizbullah İran'a ideolojik bir unsurun ötesinde bağlıdır. Hizbullah varlığını İran'a borçludur.⁴³⁴ Bu durum iki aktör arasındaki ilişkiyi şekillendiren temel unsurdu. Ayrıca Hizbullah'ın kuruluşu İran ve Suriye ilişkilerinde bir ivme yaşatmıştır. İran-Suriye ilişkileri İran İslam Devrimi öncesinde sorunlar yaşayan bir ilişkiydi. Suriye'deki Baas rejimi ile İran'daki Şah rejimi ideolojik olarak birbirleri ile anlaşamamaktaydı. Bu durum iki ülke ilişkilerine etki etmekteydi. Ancak zaman içerisinde iki ülkede de rejim değişiklikleri yaşanmıştır. İki ülkenin Lübnan'a yönelik politikasında Musa el Sadr kritik bir öneme sahiptir. Sadr 1973 yılında yayımladığı fetva ile Suriye'deki Alevi kökenli yönetimin Şii mezhebi içinde

⁴³¹ Imad Mansour, The State of Hezbollah? Sovereignty as a Potentiality in Global South Contexts, **Oxford Research Encyclopedia of Politics**, 2017, s.15.

⁴³² Magnus Ranstorp, 1997, s.34.

⁴³³ Marius Deeb, "Shia Movements in Lebanon: Their Formation, Ideology, Social Basis, and Links with Iran and Syria," **Third World Quarterly** Cilt 10, 1988, Sayı 2 s.697.

⁴³⁴ Rafael D. Frankel, Keeping Hamas and Hezbollah Out of a War with Iran, **The Washington Quarterly**, Cilt 35, 2021, Sayı 4, s. 53.

önemli bir rolü olduğunu belirtmiştir. Sadr'ın bu din temelli dokunuşu Lübnanlı Şiilerin Suriye rejimine olan bakışına olumlu girdiler sağlamıştır. İslam Devrimi sonrasında İran da bu olumlu yönde gelişen ilişkiden faydalanmıştır. Sadr'ın bu desteği ile Suriye Lübnan'da kendisine destek olabilecek bir partner bulmuştur. Lübnanlı Şiiler de bu hamle ile kendilerine destek olabilecek bir dış güce kavuşmuşlardır. Bu süreç yukarıda belirtildiği üzere, Hizbullah'ın kuruluşuna giden yolu hazırlamıştır. Suriye ile Lübnanlı Şiilerin yakın ilişkileri Hizbullah'ın kuruluşundaki İran Devrim Muhafızları'nın desteğini sağlayan bir köprü olmuştur.⁴³⁵

Günümüzde İran kültürel ve maddi konularda Hizbullah'ı açıkça desteklemektedir. İran Lübnan'da açtığı dil kursları, üniversitelere yaptığı destekler, yayınevleri, sinema filmleri, kültür ve sanat faaliyetleri ile yumuşak güç unsurlarını kullanarak Hizbullah'a destek olmaktadır.⁴³⁶ İran'ın yumuşak güç unsurları Hizbullah'ın içyapısında da çok önemlidir. Hizbullah İranlı dini grupların etkisinde kalmıştır. Hizbullah'ın yönetim kadrosu bu din âlimlerin eğitimlerinden geçmiş ya da onların eserlerinden etkilenmiştir.⁴³⁷ Bu sayede İran'ın yumuşak gücü hem Hizbullah hem de Lübnan üzerinde etkili olmuştur. Bu noktada vurgulanması gereken bir husus da Hizbullah'ın iç politika ajandasıdır. İran Hizbullah'ın Lübnan'da iç politikada izlediği adımlara hiçbir şekilde dâhil olmamaktadır. Günün sonunda İran hem Hizbullah hem de Lübnan'da etkili bir güç olmak istese de bu iki aktör arasındaki ilişkiye hep mesafeli kalmıştır.⁴³⁸ İran'ın Hizbullah'a yönelik yaptığı hem yumuşak güç hem de fiziki (askeri ve mali) yardımları Hizbullah'ın öncelikle Lübnan'da iç politikada güçlü bir oyuncu olmasını sağlamıştır. Günümüzde Hizbullah sadece Lübnan içinde değil hem bölgesel hem de küresel alanda başarılı bir oyuncu olma yolunda ilerlemektedir.

Günümüzde Hizbullah'ın destek aldığı tek yer İran değildir. Hatta Hizbullah üzerindeki İran desteği de azalmaktadır. Hizbullah; Afrika, ABD ve Lübnan'da bulunan Şiilerden mali destekler alarak kendi bağımsız mali kaynaklarını da oluşturmuştur.⁴³⁹

İran ve Suriye açısından Hizbullah'ın önemi büyüktür. İki aktörün de ortak düşmanı olarak nitelenebilecek İsrail konusunda Hizbullah çok kritik öneme sahiptir.

⁴³⁵ Magnus Ranstorp, 2007, ss.111-112.

⁴³⁶ Roschanack Shaery-Eisenlohr, **Shiite Lebanon: Transnational Religion and the Making of National Identities**, New York, Columbia University Press, 2008, ss. 158-199.

⁴³⁷ Hala Jaber, **Hezbollah: Born with a Vengeance**, New York, Columbia University Press, 1997, s. 63.

⁴³⁸ Rodger Shanahan, Hizbullah as a Regional Brand: not all Parties are Equal, **Australian Journal of International Affairs**, Cilt 71, 2017, Sayı 2, s.5.

⁴³⁹ Graham E. Fuller, 2006, s.143.

İki aktör bu konuda İsrail ile direkt temasa geçmeden araya bir vekil koyarak mücadele etmektedir. Bu mücadele yer yer askeri alanda da olmaktadır. Bu noktada hem Suriye hem İran Hizbullah'a askeri alanda da destek olmaktadır. Taraflar bunları açık bir şekilde kabul etmese de özellikle Amerikan istihbaratı banka transferleri ve silah ticaretleri konusunda net deliller ortaya koymuştur.⁴⁴⁰ Suriye İran'ın yanında bu sürece lojistik destek de sağlamaktadır. Bu yüzden bu üç aktör arasındaki ilişki sadece yumuşak güç ile açıklanacak bir ilişki değildir. İran da sadece askeri yardım ve Lübnan ve bölgedeki yumuşak gücü ile Hizbullah'ın önünü açmanın yanında Hizbullah'a ideolojik rehberlik ve organizasyonel destek sağlamaktadır.⁴⁴¹ Bahse konu organizasyonel desteğin içinde Hizbullah'a devlet gibi davranabilme yeteneğinin kazandırılması olduğu da unutulmamalıdır.

2.3.1.2. Suriye ile Olan İlişkiler

Hizbullah Suriye ilişkilerine bakılacak olunursa, Hizbullah'ın İran ile olan ilişkisinden daha farklı bir boyutta olduğu görülür. Hizbullah'ın Suriye ile olan ilişkisi, ittifaktan çok karşılıklı hoşgörüye dayalı bir ilişkidir. Suriye Hizbullah'ın İran ile olan ilişkisinde transit ülke konumunda kalmıştır. Hizbullah ile İran arasında olan askeri iş birliğindeki eğitim ve lojistik süreçler Suriye üzerinden halledilmiştir. Hatta Hizbullah'ın kuruluşunda aldığı ilk eğitimler ve hazırlıklar Suriye topraklarında olmuştur. Suriye Ordusu'nun 1976 ile 2005 arasında Lübnan'da olması Hizbullah'a ciddi avantajlar sağlamıştır. Bu süreçte de Hizbullah Suriye ilişkisi Hizbullah İran ilişkisi kadar yakın olmamıştır.⁴⁴² Lübnan İç Savaşı'nın sonlarına doğru Hizbullah ile Lübnan'daki Suriye Ordusu ile çatışma da yaşanmıştır. Bu çatışmadan Hizbullah da Suriye de ödün vererek çıkmıştır. İran'ın araya girmesi ile Hizbullah Lübnan'daki Suriye'nin gücünü kabullenmiş, Suriye de Lübnan'daki Şiilerin İran ve kendisi açısından tek temsilcisinin Hizbullah olacağını kabullenmiştir.⁴⁴³ Hizbullah Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi ve Hariri Suikastı sonrasında Lübnan'da Suriye'yi destekleyen politikalara imza atmıştır. Aktörler arasında çatışma olsa da ortak çıkar doğrultusunda uyuşmazlıklar kolaylıkla hasıraltı yapılmıştır.

⁴⁴⁰ Krista E. Wiegand, 2009, ss. 671-678.

⁴⁴¹ Daniel Byman, Should Hezbollah Be Next, **Foreign Affairs**, Cilt 82, 2003, Sayı 6, s. 61.

⁴⁴² Carl Anthony Wege, Hizballah's Counterintelligence Apparatus, **International Journal of Intelligence and CounterIntelligence**, Cilt 25, 2012, Sayı 4, 779

⁴⁴³ Bryan R. Early, "Larger than a Party, yet Smaller than a State": Locating Hezbollah's Place within Lebanon's State and Society, **World Affairs**, Cilt 168, 2006, Sayı 3, s. 120.

Devletlerin devlet dışı aktörler ile ilişkilerinde devletlerin daha üstün taraf oldukları görülür. Devletler bu ilişkide daha çok yükümlülüğe giren taraflar olmaktadır. Devletler devlet dışı aktörlere genellikle para, silah, eğitim ve toprak sağlarken, devlet dışı gruplar savaşçı tedarik eder ve savaşın yükünü üstlenir. Kimi durumlarda devletler, devlet dışı aktörlere uluslararası siyasette politik destek de vermektedir. Ancak bazı devlet dışı aktörler öylesine güçlüdürler ki bu ilişkide devletin yapması gerekeni bile yapabilmektedirler. Doksanlı yıllarda El-Kaide'nin Taliban yönetimine sağladığı katkılar bu konudaki örneklerden birisidir. Hizbullah açısından da böyle bir durum söz konusudur.⁴⁴⁴ Hizbullah Suriye İç Savaşı'nda Suriye hükümetine ciddi destek sağlamıştır.⁴⁴⁵ Hizbullah'ın İran ile olan ilişkisinde destek gören taraf iken, Suriye İç Savaşı'nın Suriye hükümetini zayıflatması sonucunda Suriye'ye destek veren taraf olmuştur. Bu gelişme Hizbullah Suriye ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcıdır. Hizbullah İran ile kurduğu tüm iletişimini Suriye üzerinden sağlamaktadır. Suriye iki aktör arasında bir transit ülke konumundadır. Suriye İç Savaşı bu yüzden Hizbullah'ı yakından ilgilendirmektedir. Suriye'de olası bir rejim değişikliği Hizbullah'ın İran ile olan güçlü iletişiminde ciddi zarar verebilir. Hizbullah bu yüzden de Suriye İç Savaşı'na dâhil olmuştur.⁴⁴⁶ Suriye'de güçlenen Selefi Cihadçı yapılanmaların Lübnan'da yarattığı güvenlik endişesi Hizbullah'ın Suriye İç Savaşı'na dâhil olmasının ikinci boyutudur. Hizbullah bu noktada da devlet tasarrufu göstererek önleyici bir müdahale amacıyla olduğunu göstermiştir. Bu noktada da ilerleyen bölümlerde detaylandırılacağı üzere Lübnan Ordusu ile hareket ettiği örnekler de olmuştur.

2.3.2. Hizbullah'ın Mücadele Ettiği Aktörler ile Dış İlişkileri

Hizbullah'ın dış ilişkilerinde ve politikasında mücadele ettiği aktörler ciddi bir yer tutmaktadır. Hizbullah mücadelesini her alanda yapan/yapmayı hedefleyen bir yapıdır. Hizbullah temel olarak İsrail ve ona destek verdiğini düşündüğü Batı ile mücadele içindedir. Bu mücadelenin Lübnan içinde olan kısmı olduğu kadar da dış ilişkilere yansıyan kısmı da vardır.

⁴⁴⁴ Erica D. Borghard ve Mira Rapp-Hooper, Hizbullah and the Iranian Nuclear Programme, **Survival: Global Politics and Strategy**, Cilt 55, 2013, Sayı 4, s. 87.

⁴⁴⁵ Bu konu tezin ilerleyen bölümünde detaylandırılacaktır.

⁴⁴⁶ Ayşe Selcan Özdemirci, Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a Etkileri (2011-2016), **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 3, 2016, Sayı: 2, s.86.

2.3.2.1. ABD ile Olan İlişkiler

Hizbullah'ın ABD ile olan ilişkileri güvenlik çerçevesinden okunabilmektedir. Hizbullah kurulduğu günden beri ABD'ye bir güvenlik endişesi yaratan yapı olmuştur. Hizbullah'ın kuruluş aşamasında Lübnan İç Savaşı nedeni ile Lübnan'da konuşlu bulunan ABD deniz piyadelerine ve Fransız paraşütçülere yaptığı saldırı aslında bu durumun temelidir. Gerek Amerikan gerekse Fransız kuvvetleri bu saldırılarda ağır kayıplar yaşamıştır. Hizbullah bu olay sonrasında da Lübnan'da bulunan bazı ABD unsurlarına saldırılarını devam ettirmiştir. Hizbullah bu olayları direkt olarak üstlenmese de ortaya çıkan bulgular hep Hizbullah'ı işaret etmiştir.⁴⁴⁷ ABD Hizbullah'ı terör örgütü olarak tanımlamıştır. Bu açıdan bakıldığında iki aktör arasındaki ilişkinin boyutu açıkça ortaya çıkmaktadır. Hizbullah ABD'nin bölge özelindeki politikalarına karşı çıkan bir yapıda olması da iki aktör arasındaki ilişkileri etkilemektedir. ABD açısından tehdit aldığı bir aktör olarak nitelenebilecek olan Hizbullah, bu durumdan çok mutsuz da değildir. Zira kuruluşundan beri Hizbullah'ın ABD karşıtlığı ortadadır. Hizbullah bu politikasını tezin ilgili bölümünde de değinildiği üzere kendi dış politika ajandasındaki temellerden birisi olarak kurgulamıştır. ABD'de konuyu güvenlikleştirerek Hizbullah'ı terör listesine almış ve bu doğrultuda öncelikle mali olarak Hizbullah ve ona destek verenleri kısıtlayarak almıştır.

2.3.2.2. AB ile Olan İlişkiler

Hizbullah'ın AB ülkeleri ile olan ilişkileri de ABD ile olan ilişkisine benzer görünümde seyretnmektedir. Bu noktada Lübnan üzerindeki tarihi geçmişinden dolayı öne çıkan ülke Fransa olmuştur. Fransa gerek manda dönemi gerekse manda öncesi dönemde Lübnan iç politikasını etkileyen bir ülke olmuştur. Bu durum bir manada Hizbullah'ın Batı karşıtlığı tetikleyen unsurlardan da birisidir. Benzer bir durum Suudi Arabistan Hizbullah ilişkilerinde de görülmektedir. Refik Hariri'nin Lübnan'da yönetime gelmesi ile Riyad'ın Lübnan'daki etkisi artmıştır. Riyad ile Hizbullah arasında bir diğer sorunun da mezhep farklılığı olduğu unutulmamalıdır. Hizbullah Batı'nın Lübnan iç işlerine karışabiliyor olmasına sıcak bakmamaktadır. Hizbullah'ın AB ülkeleri ile ABD kadar sert bir ilişkisi olmasa da 2013 yılında AB'nin Hizbullah'ın silahlı kanadını terör listesine alması ikili ilişkileri olumsuz etkilemiştir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁷ Bu konu tezin ilerleyen bölümünde detaylandırılacaktır.

⁴⁴⁸ "AB Hizbullah'ı 'terör listesi'ne aldı", **BBC Türkiye**, 2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/07/130722_hizbullah_ab_teror_listesi

2.3.2.3. İsrail ile Olan İlişkiler

Hizbullah'ın İsrail ile olan ilişkisi de güvenlik temelindedir. Burada ilk güvenlik tehdidi alan aktör Hizbullah'tır. Lübnan İç Savaşı'nın yarattığı güvensizlik ikliminde Şiiler İsrail'den endişe etmiştir. Bu durumu daha rahat anlamlandırmak için Lübnan İç Savaşı'nın yarattığı duruma kısa bir göz atılacaktır. İç savaş ile Lübnan Osmanlı Devleti döneminin son zamanlarına benzer bir ortama yani kaos düzenine geri dönmüştür. İç savaş süresince Lübnan hükümetinin egemenliği sadece Beyrut ve çevresi ile sınırlı hale gelmiştir. Bu egemenlik de beş bin civarında Amerikan ve Avrupalı askerin desteği ile sağlanmıştır. Bu dönemde Lübnan'ın geri kalan kısmı iç ve dış güçler tarafından parçellenmiştir. Lübnan'ın güneyi ve Lübnan Dağı'nın bir bölümü İsrail Ordusu tarafından, Lübnan Dağı'nın geri kalan kısmı Hristiyan Lübnanlılardan oluşan Lübnan Güçleri milisleri tarafından, Lübnan'ın kuzeyi Filistinliler ve Suriye destekli savaş lordları tarafından, Bekaa Vadisi ise Suriye Ordusu tarafından kontrol edilmekteydi.⁴⁴⁹ İsrail ve desteklediği Lübnan Güçleri Lübnanlı Şiiler için ciddi bir tehdit olmuştur. Hizbullah da bu tehdide cevap verme amacıyla ortaya çıkmıştır.

Lübnan İç Savaşı'nın Hizbullah-İsrail ilişkilerini etkileyen temel yönü İsrail'in bu süreç ve sonrasında bölgeyi işgal etmesidir. Lübnan'da iç savaş süresinde Lübnan Ordusu dağılmıştır. Her dini grup kendi silahlı militanlarını oluşturarak kendi güvenliğini sağlama ve diğer dini grupla savaşabilme yoluna gitmiştir. Bu durumun sonucu olarak dönemin Lübnan Cumhurbaşkanı Süleyman Franjiye Lübnan'da çatışmanın durdurulması amacıyla 1976 yılında Suriye Ordusu'nu Lübnan'a davet etmiştir. Suriye Ordusu 2005 yılına kadar bu görev ile Lübnan topraklarında kalmıştır. 1978 yılından itibaren Güney Lübnan'dan özellikle Şii grupların İsrail topraklarına saldırılarını artırması üzerine İsrail Litani Operasyonu adı ile Lübnan'ı işgale başlamıştır. İsrail aralıklı süren işgalleri ile FKÖ'nün Lübnan dışına çıkartılmasını sağlamıştır. 1985 tarihinde Lübnan'dan kuvvetlerini çekse de aralıklı olarak 2000 yılına kadar Lübnan'a yönelik askeri operasyonlarını sürdürmüştür.⁴⁵⁰ Bu iki durum iç savaşın belirgin bir sonucunu da ortaya koymaktadır: İç savaş döneminde Lübnan sınırları savunmasız kalmış ve Lübnan dış güçler tarafından uzun süreli işgale uğramıştır.

⁴⁴⁹ David Ignatius, "How to Rebuild Lebanon", **Foreign Affairs**, 1983, s. 1142.

⁴⁵⁰ Özlem Tür, "The Lebanese War of 2006: Reasons and Consequences", **Perceptions**, Cilt 7, 2007, Sayı 3, s.110.

Lübnan İsrail ilişkilerinin etkilendiği konulardan birisi olan Filistin konusu İsrail Hizbullah ilişkilerinin de temelidir. 1970-1971 yılında Ürdün'ün Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) topraklarından çıkarma kararı alması bu sürecin başlangıç noktasıdır. FKÖ bu gelişme karşısında rotasını Lübnan'a kırmıştır. 1948 Arap-İsrail Savaşı ve 1967 Altı Gün Savaşı'ndan sonra Lübnan'a göç etmek zorunda kalan Filistinli mültecilere yeni bir grubun eklenmesi mezhepsel dağılım üzerinden oluşmuş olan Lübnan iç sisteminin ciddi zorluklarla karşılaşmasına neden olmuştur.⁴⁵¹

FKÖ Ürdün'den sonraki durağını Lübnan olarak seçmesinin belli nedenleri vardır. Bu etmenler Lübnan'ın engebeli yapısı nedeni ile rahat bir gerilla merkezi olacak potansiyelde olması ve Lübnan devletine dair algılarıdır. FKÖ Lübnan devletinin kendilerinin gelişini durduramayacak kapasitede olduğunu ve Lübnan'a yerleştiklerinde de FKÖ'yü kontrol altına alabilecek yeterli gücü olmadığını değerlendirmekteydi. Nitekim bu konuda çok yanılmamışlardır.⁴⁵²

Filistin'den Lübnan'a gelen göçmenler dini olarak sınıflandırılmıştır. Bu dönemdeki Filistin göçüne bakıldığında Filistinliler genellikle Lübnan, Ürdün ve Suriye'ye göç etmişlerdir. Filistinli Hristiyanlar, Lübnan'da akrabaları bulunması yüzünden ağırlıklı Lübnan'ı tercih etmişlerdir. Bu sayede Filistinli Hristiyanlar göç sonrası dönemde Lübnan vatandaşlığını kolayca almışlardır. Ancak bu durum Filistin'den göçen Müslüman kesim için böyle olmamıştır. Hristiyanların rahatça akrabaları ile yaşayabildiği bir durumda Müslümanlar uzunca bir süre kamplarda yaşamak zorunda kalmıştır. İlk kez vatandaşlık aldıkları tarih ise 1994 yılıdır.⁴⁵³ Bu durum da Lübnan'a gelen Filistin göçüne Lübnan'ın bakış açısını gösteren bir örnektir.

Hizbullah bu noktada İslam dünyasına kendisini Filistin davasının savunucularından birisi olarak tanıtmaktadır. Bu yüzden Hizbullah için İsrail ile olan ilişkisi bir mücadele alanıdır. İsrail ile Hizbullah, Hizbullah kurulduğu günden beri çatışma halindedir. Bu çatışma hali kimi zaman politik kimi zaman da askeridir. İsrail Filistin konusunda, Filistinli örgütlerle olan mücadelesinde başarılıdır. Ancak Hizbullah ile olan mücadelesi için tam manası ile böyle bir cümle kurmak yanlış olacaktır. İsrail, Hizbullah'a karşı büyük ölçüde başarısız olmuştur. Hizbullah İsrail ile karşı hem askeri

⁴⁵¹ Tamirace Fakhoury Mühlbacher, **Democracy and Power-Sharing in Stormy Weather The Case of Lebanon**, Heidelberg, Vs Research, 2009, s.85.

⁴⁵² David Hirst, 2016, s 113.

⁴⁵³ Melkar el-Khoury ve Thibaut Jaulin, Report on Lebanon, **European Union Democracy Observatory (EUDO) Citizenship Observatory Country Report**, 2012, ss.10-12.

hem de özellikle siyasi zaferler kazanmıştır.⁴⁵⁴ Norton'un da dediği gibi Hizbullah kendisini İsrail ve diğer büyük güçlerin baskısına direnen bir güç olarak konumlandırmış ve bunu büyük ölçüde de başarmıştır.⁴⁵⁵

2.3.3. Hizbullah'ın Dış Politika Esasları

Hizbullah'ın dış politika esaslarına bakıldığında iki temel unsur olduğu görülür. Bunlar Batı karşıtlığı ve İslami anlayıştır. Bu noktada Hizbullah'ın dış politikasını anlayabilmek için bu Hizbullah açısından bu ilki kavrama bakılacaktır.

2.3.3.1. Hizbullah'ın Batı Karşıtlığı

Hizbullah'ın İsrail ve Batıya yönelik tutumu kendisi için çok önemlidir. Eğer Hizbullah'ın İsrail ve Batı'ya karşı bilindik tutumu olmasaydı günümüzden daha farklı bir yapıda olacağından şüphe yoktur. Yani Hizbullah uluslararası siyasette bu kadar önemli ve güçlü olamaz, silahlı kanadını kendi içinde barındıramaz, etki sahası bu kadar genişleyemezdi.⁴⁵⁶

Hizbullah'ın dış politika anlayışında Batı ciddi bir yer tutmaktadır. Hizbullah'ın dış politikadaki amaçları; ilk etapta Lübnan'ın Suriye ile olan ilişkilerini ve dayanışmasını geliştirmek, Batı'nın Lübnan üzerindeki etkisi ve müdahale gücünü ortadan kaldırmak, ABD ve İsrail ile olan mücadelesini devam ettirmek şeklinde sıralanabilir.⁴⁵⁷ Buradan da görüldüğü üzere Hizbullah'ın dış politikasında Batı ve bağlı bulunduğu değerleri önemli bir yer tutmaktadır.

Hizbullah kendi bakış açısında dünyayı ikiye ayırmaktadır: Mazlumlar ve zalimler. Hizbullah kendi nam ve hesabında mazlumların sesi olmayı amaçlamaktadır. Hizbullah buradaki "mazlum" tanımlamasına dini katmamaktadır. Yani "mazlum" olarak nitelediği Hristiyan da olabilir Sünni Müslüman da. Bu kapsamda "mazlum" kimliği ile Hizbullah'ın Şii kimliğinden arınıp daha kapsayıcı olmayı hedeflediği görülmektedir. Hizbullah'ın mazlum ve zalim ayrımı aslında iyi ve kötüyü ayırmasıdır. Bu ayrımında Hizbullah kendisini iyi olarak göstermektedir. Kötü ise; ABD, İsrail ve

⁴⁵⁴ Daniel Byman, The Lebanese Hizballah and Israeli Counterterrorism, **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 34, 2011, Sayı 12, s. 917.

⁴⁵⁵ Augustus Richard Norton, **Hezbollah: A Short History**, New Jersey, Princeton University Press, 2007, s. 38.

⁴⁵⁶ Eyal Zisser, "Hizballah and Israel: Strategic Threat on the Northern Border", **Israel Affairs**, Cilt 12, 2006, Sayı 1, s.95.

⁴⁵⁷ Martin Rudner, "Hizballah Terrorism Finance: Fund-Raising and Money- Laundering", **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 33, 2010, Sayı 8, s.701.

Batı'dır.⁴⁵⁸ Bu belirtilen tanımlamalar Hizbullah'ın kendisinin yaptığı tanımlamalar olduğunun altını çizmek gerekmektedir.

1980'lerin başından bu yana Hizbullah, kendisini Orta Doğu ve özellikle Lübnan'daki ABD politikasının muhalifi olarak konumlandırmaktadır. Hizbullah, kendi açısından 1983'te ABD'yi ve Batılı müttefiklerini Lübnan'dan çıkarmayı başarmıştır. Hizbullah'ın bu başarıyı nasıl elde ettiğine bakılacak olunursa; Hizbullah'ın bahse konu dönemde direkt ve dolaylı bir şekilde yaptığı, ABD ve Batılılara yönelik saldırılar ve terör eylemleri görülür. Bu kazanım bu eylemlerin sonucunda olmuştur. Hizbullah, kamuoyuna yaptığı açıklamalarda sürekli olarak Amerikan karşıtı ifadeler kullanmaktadır. Hizbullah bölgede Batı emperyalizmine karşı öncü olarak görülen unsurlardan birisidir. Hizbullah bu konuda İran Devrimi'nin Amerikan karşıtı açıklamalarından etkilenmiştir. Hizbullah'ın ABD ve Batı'ya karşı olan tutumunun arka planını bu devletlerin İsrail'e verdikleri destek oluşturmaktadır. Hizbullah bu konudaki söylemleri açık ve pervasızdır. Hatta bu konuda Hizbullah'ın sıkça kullandığı sloganlardan biri "Amerika'ya Ölüm"dür.⁴⁵⁹

Hizbullah'ın Lübnan İç Savaşı döneminde Lübnan'da Batı ülkeleri ve ABD vatandaşı kişilerin kaçırılması olaylarında rol aldığı bilinmektedir.⁴⁶⁰ Hizbullah bu dönemde misilleme ve sesini duyurmak için yüzden fazla kişiyi kaçırmış, fidye istemiş ya da infaz etmiştir. Bu eylemlerin arka planında Batılı ülkeler ve ABD'nin bölgedeki saygınlığını sarsmak olduğu görülmektedir. Nitekim bu konuda da Hizbullah ciddi kazanım elde etmiştir. Hizbullah'ın kaçırılanları infaz etmesi Batılı ülkeleri bu konuda sert önlemler almaktan alıkoymuştur. Ancak bu durum Hizbullah'ın işine gelmiştir. Sonuç olarak Hizbullah Batı karşıtlığını bir takım masum siviller üzerinden göstermeye başlamıştır. Bu taktiği kullanmanın görece kolaylığı, başarısı ve stratejik etkisi Hizbullah'ı Lübnan'da, bölgede ve uluslararası siyasette popüler hale getiren etmenlerden birisi olmuştur.⁴⁶¹

Hizbullah'ın Batı karşıtlığı kuruluşundan günümüze devam etmektedir. Tezin beşinci bölümünde detaylıca anlatıldığı üzere Hizbullah kuruluş yıllarında Lübnan'da bulunan Batı ülkeleri ve Amerikan vatandaşlarını kaçırmış ve bir kısmını infaz etmiştir. Hizbullah'tan Batı karşıtı söylemler günümüzde de duyulmaktadır. Örneğin 2003

⁴⁵⁸ Avi Jorisch, 2004, ss. 15-16.

⁴⁵⁹ Hala Jaber, 1997, ss. 149-153.

⁴⁶⁰ Konu tezin beşinci bölümünde detayla incelenecektir.

⁴⁶¹ Eitan Azani, "The Hybrid Terrorist Organization: Hezbollah as a Case Study", **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 36, 2013, Sayı 11, s.907.

yılında Beyrut'ta tabanına seslenen Nasrallah, Amerika'ya ölüm sloganlarını hala kullandıklarının altını çizmiştir.⁴⁶²

2.3.3.2. Hizbullah ve İslam Dünyası

Hizbullah'ın İslami misyonuna bakıldığında görülür ki; Hizbullah güçlü bir İslami kimliğe sahip olan bir yapıdır. Genel olarak üyelerinin de İslam dini konusunda kendisiyle aynı hassasiyete sahip olmasını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Hizbullah kendi İslami yorumlarını üyelerine düzenli olarak aktarmaktadır. Bu süreç bir Hizbullah üyesi olabilmek için önemli adımlardan birisidir. Partiye sadakat ve bağlılık İslami değerler üzerinden inşa edilmekte ve bu kültür parti için önemli bir konumdur. Askeri kanatta da İslami unsurlar yoğun şekilde kullanılmaktadır. Şehitlik kurumu askeri kanadın kullandığı İslami değerlerin başında gelmektedir. Görüldüğü üzere Hizbullah için İslami değerler önemlidir. Çünkü Hizbullah üyelerinden kendisine İslami temellerde bir dini bağlılık ve destek göstermesini istemektedir.

Hizbullah kendisini kutsal metinler üzerinden de meşrulaştırmaktadır. Hizbullah teriminin eski bir terim olduğu ve İslam'ın kitabı olan Kuran'da geçtiğini bu bağlamda Hizbullah teriminin Lübnan için yeni bir şey olduğunu belirtmektedirler. Yukarıda da belirtildiği üzere Kuran'da Maide suresinin elli altıncı ayetinde Hizbullah teriminin kullanıldığı belirtilmektedir. Bu bağlamda Hizbullah üyeleri Hizbullah'ın Kuranî bir deyim olduğunu savunmaktadır. Bu meşrulaştırma ile Hizbullah'a evrensel bir alt yapı hazırlandığı değerlendirilmektedir.⁴⁶³

Hizbullah'ın İslami misyonu eğitim faaliyetleri ile desteklenmektedir. Bu eğitim Hizbullah kimliğinin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Hizbullah yetkilileri bu eğitim sayesinde gençlerin doğru İslami değerler ile tanıştığı, bunun sonucu olarak da haksızlığa⁴⁶⁴ karşı mücadelenin önemini anladıklarını ileri sürmektedirler. Bu kapsamda yetişen neslin İsrail'e karşı her şeyi yapacağı da belirtilmektedir. Ayrıca Hizbullah bu durumu Batı'nın anlamayacağını da iddia etmektedir. Bu kapsamda Hizbullah'ın inşa ettiği İslami kimliği direniş kimliğine de katkı sağlamaktadır.⁴⁶⁵

⁴⁶² Mona Harb ve Leenders Reinoud, "Know the Enemy: Hizbullah, Terrorism and the Politics of Perception," **Third World Quarterly**, Cilt 26, 2005, Sayı 1, s. 176.

⁴⁶³ İbrahim El Emin, Çev. Üsame Zeydoğlu, **Lübnan'da İslami Hareketler**, İstanbul, İnkilab Yayınları, 1989, s.77.

⁴⁶⁴ Burada haksızlık olarak İsrail görülmektedir. Bu bakış açısında İsrail işgalci olarak görülmekte ve İsrail haksız bir şekilde bugün üstünde kurulduğu toprakları işgal etmiş olduğu savunulmaktadır.

⁴⁶⁵ Nicholas Blanford, "Joining Hezbollah: An Inside Look at How the Shia Group Sustains Its War Against Israel", **Cairo Review**, Sayı 3, 2011, s. 51.

Hizbullah için İslami kimlik kendi meşruiyeti açısından önem arz etmektedir. Bölümün başında da belirtildiği üzere Hizbullah adını İslam dininin kutsal kitabından aldığını belirtmektedir. Hizbullah'ın İslami kimliği bununla sınırlı değildir. Hizbullah kuruluş yıllarında "Filistin Sorunu"na destek olacağını açıklayan bir yapıdır. Hizbullah Filistin konusunu kendi İslami kimliğinin oluştururken kullanmış ve bu durum Hizbullah'ın Müslüman coğrafyada daha hızlı ve daha çok oranda kabul görmesini sağlamıştır. Bu açıdan Hizbullah'ın İslami kimliği ve bu kimliği inşa da kullandığı değerlere önemlidir. Hizbullah Filistin sorununu sahiplenerek Sünni Müslümanlara bir manada ortaklık teklif etmektedir. Bahse konu ortaklık ortak düşman olarak nitelenen İsrail üzerinden yapılmaktadır. Hizbullah böylece gerek Lübnan'da gerekse Müslüman coğrafyada yeni bir Sünni-Şii ayrımından kaynaklanan kriz çıkarmadan, beraber ortak bir düşmana karşı cephe kurmayı amaçlamıştır. Bu durum aslında Hizbullah'ın Müslüman coğrafyada ihtiyacı olan meşruiyeti elde etmesinin de yolunu açmıştır.⁴⁶⁶

2.3.3.3. Düzensiz Savaş Kavramı

İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım ve Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan Dehşet Dengesi klasik savaş algısının değişmesinde rol oynayan başat etmenler olarak değerlendirilmektedir. Tezin kuramsal kısmında da belirtildiği üzere savaş ve çatışmanın doğası değişmiş, çatışma artık sadece devletler arasında yaşanan bir olgu olmaktan çıkmış, farklı aktörlerin de bu denkleme eklendiği görülmüştür. Konu detaylandırılacak olunursa yaşanan savaşlar ve çatışmalar "düzensiz savaş" kapsamında yaşanmaya başlamıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere bahse konu düzensiz savaş kavramında devlet dışında aktörler taraf olarak ortaya çıkmıştır. Hizbullah belirtilen bu kavramda en güçlü silahlı devlet dışı aktör olarak görülmektedir. Düzensiz savaş, Amerikan ordusu talimnamesi Army Manual FM 3-05.130'da devlet ve meşru olmayan aktörler arasında meşruiyet ve ilgili nüfuslar üzerindeki nüfuz için şiddetli bir mücadele olarak tanımlanmaktadır. Düzensiz savaş, bir rakibin gücünü, etkisini ve iradesini aşmak için tüm askeri ve diğer kapasiteleri kullanabilse de dolaylı ve asimetrik yaklaşımlardan yana olduğu belirtilmiştir. Düzensiz savaş temelde askeri, diplomasi, bilgi ve ekonomi dâhil olmak üzere birçok yolla desteklenen politik bir çabadır.⁴⁶⁷

⁴⁶⁶ Steven Childs, "From Identity to Militancy: The Shi'a of Hezbollah", **Comparative Strategy**, Cilt 30, 2011, Sayı 4, s. 366.

⁴⁶⁷ The U.S. Army, Field Manual (FM) 3-05.130, Army Special Operations Forces Unconventional Warfare, Washington, 2008, Bölümler 1-4 ve 1-5. <http://www.fas.org/irp/doddir/army/fm3-05-130.pdf>. Erişim Tarihi 06/12/2018.

Hizbullah yukarıda belirtilen düzensiz savaş tanımlanmasının başarılı uygulayıcılarından birisidir. Askeri, diplomatik, ekonomik ve enformasyon alanlarındaki başarıları⁴⁶⁸ bu durumun kanıtı olarak göz önündedir. Bu bağlamda Hizbullah kurulduğu günden günümüze olan süreçte silahlı kanadını sadece Lübnan-İsrail çatışmalarında kullanmış olması bu alanın seçilmesindeki temel neden olarak gösterilebilir. Yukarıda da detaylı anlatıldığı üzere, iç savaş yaşamış ve mezhepler çatışmaların yoğun yaşandığı bir ülke olan Lübnan'da Hizbullah'ın silahlı kanadını ne bir mezhepsel gruba karşı ne de hükümete karşı kullandığı görülmemiştir. Bu bağlamda Lübnan'da Hizbullah devletin iç egemen kavramına bağlı olduğu tezin temel varsayımlarındandır. İsrail ile çatışmaya girme kapasitesi ve cesaretine sahip olması nedeniyle Lübnan'ın dış egemenliğine tehdit olduğu açıkça ortadadır.

⁴⁶⁸ Tezin konu ve kapsamı açısından Hizbullah'ın sadece diplomatik alandaki faaliyetleri irdelenecektir

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR SİLAHLI DEVLET DIŞI AKTÖR OLARAK HİZBULLAH'IN LÜBNAN DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ

Hizbullah, ilk yıllarında Lübnan'daki devlet ve siyasi yapıya uzak bir anlayışı sahipti. Yani bu dönemde Hizbullah mevcut düzeni yıkarak yerine İslami temellere bağlı bir devlet inşası fikri taşımaktaydı. Hizbullah'ın teorik alt yapısını hazırlayan düşünürlerin İran'da 1979 yılında yaşanan İslam Devrimi'nden ciddi oranda etkilenmeleri bu düşüncenin oluşumunda ciddi rol oynayan bir unsurdur. Ancak özellikle 1989 yılında Humeyni'nin vefatı ile başlayan süreçte bahse konu olan düşünürlerin Hizbullah üzerindeki etkisi azalmaya başlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda Hizbullah içerisinde fikri anlamda bazı konularda dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. Bu dönüşümler Hizbullah'ın Lübnan siyasetinde ana akıma yönelmesi ve Lübnan devletinin iç egemenliğine dair olan radikal fikirlerinin sona ermesine neden olmuştur.⁴⁶⁹ Böylece Hizbullah'ın Lübnanlaşması gerçekleşmiştir.

3.1. Hizbullah'ın Lübnan İç ve Dış Siyasetini Etkileyebilme Kapasitesi

Günümüzde Hizbullah'ın Lübnan'daki en önemli siyasi parti olduğu açıkça ortadadır. 1992 yılından beri Lübnan'da parlamenter sistemin bir üyesidir.⁴⁷⁰ 23 Ağustos – 6 Eylül 1992 arasında gerçekleşen ve Taif Düzeninin ilk seçimleri olan parlamento seçimlerinde Hizbullah ciddi bir zafer elde etmiştir. Bahse konu seçimler iç savaş sonrası yapılan ilk seçim olma özelliğini taşımaktadır. 1992 yılında yapılan seçimle bir önceki seçim arasında yirmi yıldan fazla bir süre bulunmaktadır. Hizbullah bu seçimde rakiplerine nazaran daha yüksek oranda temsiliyet kazanmıştır.⁴⁷¹ Bu değerlendirmenin yanına Hizbullah'ın dünya genelindeki en tanınmış İslami hareket olduğu da ilave edilebilir. Yani Hizbullah'ın Lübnan dışında da bilinirliğinin yüksektir. Hizbullah Lübnan dışında bilinirliği 1983 yılında Beyrut'ta konuşlu bulunan Amerikan deniz piyadelerinin kışlasına düzenlediği intihar saldırısı ile başlatılabilir. Bahse konu eylemi 1980'li yıllarda Lübnan'da bulunan seksene yakın Batılı'nın kaçırılması izlemektedir. Ardından Hizbullah Lübnan ve İsrail dışında bulunan İsrail unsurlarına

⁴⁶⁹ A. Nizar Hamzeh, 1993, s.323.

⁴⁷⁰ Daniel Byman, Shahram Chubin, Anoushiravan Ehteshami ve Jerrold Green, **Iran's Security Policy in the Post-Revolutionary Era**, Los Angeles, National Defence Research Institute RAND, 2001, s.81.

⁴⁷¹ A. Nizar Hamzeh, 1993, s.321.

intihar saldırıları başlatmıştır.⁴⁷² Bu olaylar Hizbullah'ın üçüncü ülkelerde ve dünya kamuoyunda görünürlüğünün artmasını sağlamıştır. İsrail ile yaşadığı çatışmalar ve Suriye İç Savaşı'na müdahil olması Hizbullah'ın uluslararası arenadaki popürlüğünü attıran güncel etmenler olarak sıralanmaktadır.

	1982-1990		1991-2005		2006-2021	
	İÇ	DIŞ	İÇ	DIŞ	İÇ	DIŞ
SİSTEM KARŞITI DURUŞ	SİSTEM KARŞITI SOSYAL HAREKET	HENÜZ ETKİSİ YOK	SİSTEM KARŞITI SOSYAL HAREKET VE REVİZYONİST SİYASİ PARTİ	SİSTEM KARŞITI SOSYAL HAREKET	REVİZYONİST PARTİ	SİSTEM KARŞITI SOSYAL HAREKET
SİSTEM KARŞISINDAKİ ALDIĞI POZİSYON	LÜBNAN İÇ YAPISI KABUL ETMEME: LÜBNAN'DA İSLAM DEVLETİ HAYALİ	BATILI DEĞERLERİ KABUL ETMEME	MUHALEFET PARTİSİ OLARAK LÜBNAN İÇ SİYASETİNE GİRME	BATILI DEĞERLERİ KABUL ETMEME, İSRAİL KARŞITLIĞINDA ARTIŞ	LÜBNAN'DA HÜKÜMETE DAHİL OLMA. İKTİDARIN, LÜBNAN İÇ SİYASETİNDEKİ KONSESUSUN EN DEĞERLİ ORTAĞI OLMA	KÜRESELLEŞME KARŞITI DURUŞ. ABD VE UZANTISI OLARAK GÖRÜDÜĞÜ İSRAİL İLE HER ALANDA MÜCADELE
KABUL EDİLEN STRATEJİ VE ARAÇLAR	FİİLİ ÇATIŞMA	FİİLİ ÇATIŞMA	POLİTİK ÇATIŞMA (ÖZELLİKLE KENDİSİ SİLAHSIZLANDIRMA KONUSUNDA)	FİİLİ ÇATIŞMA	POLİTİKAYI KULLANMA VE STRATEJİK DÜZEYDE ÇATIŞMA	FİİLİ ÇATIŞMA, MÜTTEFİKLERE DESTEK (SURIYE VE YEMEN)
LÜBNAN DEVLETİNİN DURUMU	YETERSİZ, İÇ SAVAŞ DÖNEMİ		MEŞRUIYET KAZANMAKTA		MEŞRUIYET KAYBETMEKTE	

Tablo 3.1.: Hizbullah'ın iç ve dış politika adımları ve Lübnan devleti⁴⁷³

1993 yılında Hizbullah'ın Kuzey İsrail'e yaptığı füze saldırıları sonucunda 25 Temmuz 1993 tarihinde İsrail Lübnan'a karşı başlattığı "Sorumluluk Operasyonu" adıyla bir askerî harekât düzenlemiştir. Süreç öncesinde bir İsrail radyosuna konuşan dönemin İsrail Dışişleri Bakanı Şimon Peres, İsrail'in Lübnan'a saldırmasının nedenini özetlemiştir. Peres Hizbullah'ın yaptığı saldırıların Lübnan'ı bağladığını bu yüzden Lübnan'ın tamamına saldırma hakları olduğunu belirtmiştir. Lübnan devleti ve halkının bu konuda Hizbullah'ın kendilerini temsil edip etmediklerine karar vermeleri gerektiğini belirtmiştir.⁴⁷⁴ Bu örnek olay üzerinde de görüleceği üzere Hizbullah Lübnan dış politikasına çok ciddi etkilerde bulunmaktadır.

Hizbullah özellikle Lübnan-İsrail ilişkilerine ciddi hasarlar vermektedir. Bu durum Hizbullah'ın kendini meşrulaştırıcı unsurların uzantısı olarak görülmektedir. Hizbullah, İsrail'e karşı bir direniş hareketi olarak doğmuştur. Bu açıdan İsrail ile olan mücadelesinin diplomasi ayağı da bulunmaktadır. Uluslararası kamuoyunda İsrail ile karşı olumsuz bir havanın oluşturulması için yaptığı çabalar Lübnan dış politikasını

⁴⁷² Amal Saad-Ghorayeb, **Hizbu'llah Politics and Religion**, Londra, Pluto Press, 2002, 1. Baskı, s. 1.

⁴⁷³ Rosita di Peri, **Islamist Actors from an Anti-system Perspective: The Case of Hizbullah, Politics, Religion & Ideology**, Cilt 15, 2014, Sayı 4, s. 502.

⁴⁷⁴ Judith Harik, **Syrian Foreign Policy and State/Resistance Dynamics in Lebanon**, **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 20, 1997, Sayı 3, s.255.

ciddi etkilemektedir. Örneğin Hizbullah İsrail'in sivil yerleşim yerlerini vurduğu iddia etmektedir. Başta bu iddia Hizbullah ve İsrail'i ilgilendiriyor gibi görölse de olayın geçtiğini iddia ettiği yerin Lübnan toprakları olması doğal olarak konuya Lübnan da dâhil etmektedir.

Hizbullah bir devlet dışı aktör olmasının yanında yukarıda da belirtildiği üzere Lübnan parlamentosunda bir siyasi partidir. Hizbullah'ın bu adımları Lübnan'da bir siyasi partinin dış politika ajandasında yer alan gündemlerin takip edildiği bir sürecin uzantıları olmaktan uzaktır. Hizbullah'ın bu iki görünümü kendisine dair bir muğlaklığın oluşmasına neden olmaktadır. Hizbullah bir siyasi parti olarak Lübnan iç siyasetinde etkin bir figürdür. Bu durumu anlamak için Lübnan iç siyasetinin son on yılına bakmak yeterli olacaktır. Son on yılda yaşanan hükümet ve cumhurbaşkanlığı seçimi krizlerinde Hizbullah'ın tavrı krizlerin uzaması ya da sonlanmasında belirleyici etmen olmuştur. Hizbullah bu süreçlerden siyasi gücünü artırarak çıkmıştır. Kendi desteklediği cumhurbaşkanını seçtirmek, kabinede öngörülenden daha fazla bakanlık almak gibi siyasi artılar elde etmiştir. Bu açıdan Hizbullah'ın bir siyasi parti olarak Lübnan iç siyasetinde çözümsüzlük elde etmeyi amaçlamadığı varsayılmaktadır. Aynı zamanda Hizbullah iç siyaseti bir mücadele alanı olarak görmek istememektedir. Hizbullah iç siyaseti kendisini güçlendirecek bir araç olarak değerlendirmektedir.⁴⁷⁵

Hizbullah'ın askeri ve politik açıdan Lübnan iç siyasetine etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler sonucunda Lübnan siyasetinde olumsuz tablolar yaşansa da bazen mutualist ilişkiden söz edilebilmektedir. Bazı durumlarda Lübnan da Hizbullah da bu ilişkiden olumlu çıkarımlar sağlamıştır. Ancak bu mutualist ilişkide ibre genelde Hizbullah lehine görölmektedir. Diğer silahlı devlet dışı aktörlere ve bulundukları ülkeler ile olan ilişkilerine bakıldığında önceki cümlede bahsedilen bu durumun pek yaşanmadığı görülebilir. Ayrıca unutulmamalıdır ki diğer silahlı devlet dışı aktörler örneklerinde Hizbullah kadar içinde bulunduğu ülkenin sistemi ile entegre olabilmeyi başarmış örnek bulunmamaktadır. Hizbullah içinde bulunduğu ülkede bakanlık düzeyinde temsiliyet gösteren bir yapıdır. Örneğin birçok uluslu şirketin bir yöneticisinin hem şirket içi bir görevde hem de bir ülkenin bakanlığında aynı anda görev yaptığı ya da bir paralı askerin ya da terörist bir organizasyonunun bir yöneticisinin aynı anda hem kendi örgütünde hem de bir ülke ordusunda görev yaptığı örnekler bulunmamaktadır. Konu bu açıdan değerlendirilecek olunursa; Hizbullah

⁴⁷⁵ Bu yorum tezin temel varsayımlarından birisidir.

Lübnan iç siyasetinde ciddi kazanımlar elde etmiş, bir manada da istediği noktaya yakın bir konumdadır.

Tezin girişinde kuramsal kısımda detaylandırıldığı üzere; Westphalia düzeni ile gelen egemenlik kavramı iki boyuttadır: Devletlerin iç egemenliği ve dış egemenliği. Hizbullah ve Lübnan ilişkisine bu boyutta bakılacak olunursa; Lübnan devleti egemenlik konusunda bazı krizler yaşadığı, bu krizlerin bazılarının Hizbullah kaynaklı olduğu görülebilir. Bir ülke topraklarında silahlı bir grubun ortaya çıkmasında temel motivasyon genelde iç egemenlik kavramına dair sorunların yansması olarak görülür. Ülke sınırları içerisindeki bir etnik, dini grup, bir siyasi oluşum, aynı düşüncüyü paylaşan insan topluluğu gibi ortak hedef doğrultusunda şekillenebilme beceresi gösteren bir insan kümesi, silahlanıp kendi gündemini yansıtmayı amaçlıyorsa sınırları içerisinde bulunduğu ülkenin iç egemenliğine bir manada meydan okumaktadır. Silahlı devlet dışı aktörlerin bir kısmı bu amaçtır. Hizbullah yukarıdaki bölümlerde de detaylandırıldığı üzere iki temel üzerine kurulmuştur: İsrail baskısına karşı mücadele etmek, temelde Şiilerin genelde ise tüm mağdur ve mazlumların sesi olabilmek. Ayrıca Hizbullah Lübnan'da Lübnanlıları tehdit unsuru görmediğini de belirtmiştir. Konu Lübnan siyaseti olarak daraltıldığında Hizbullah'ın ikinci hedefini sağladığı görülür. Hizbullah Şii temelli bir siyasi parti olarak Lübnan parlamentosunda yer alması bu durumu sağladığının başat delilidir. Bu açıdan bakıldığında bir devlet dışı aktör olarak Hizbullah'ın paragrafın başında detaylandırılan iç egemenlik konusu ile Lübnan özelinde bir sorununun olmaması gerektiği çıkarımında bulunabilir. Çünkü Hizbullah iç egemenliğin tesis edildiği Lübnan parlamentosunun yani yasama sistemini bir üyesi, yürütme erkinin de bileşenlerinden birisidir. Hatta son gelişmeler ile bu iki erk içinde olmazsa olmaz konumdadır.

3.2. Hizbullah ve Lübnan Dış Politikası

Bu bölümde Hizbullah'ın yukarıda belirtilen eksenle Lübnan'ın dış egemenliğine direkt etki ettiği konular detaylıca incelenecektir. İncelemenin ve anlatımın kolaylaşması açısından bu etkiler üç başlık altında toplanmıştır. Bunlardan ilki güvenlik alanıdır. İkincisi ekonomi alanıdır. Üçüncüsü ise bölge ve uluslararası siyasete dair olandır. Bu bölümlerde Hizbullah'ın Lübnan dış politikasına bu alanlarda nasıl etkileri olduğu örnek olaylar üzerinden detaylandırılacaktır.

3.2.1. Hizbullah'ın Lübnan Dış Politikasına Güvenlik Alanındaki Etkileri

Hizbullah Lübnan dış politikasını en çok güvenlik alanında zorlamaktadır. Bu durumun aslında temel sebebi Hizbullah'ın kendi dış politika ajandasından kaynaklanmaktadır. Yukarıdaki bölümlerde bahsedilen Hizbullah'ın Batı karşıtlığı ve İslami birliktelik politikaları Lübnan dış politikasını oldukça zorlamaktadır. Bölge içerisinde genelde Lübnan'ın İsrail ile olan ilişkilerini, yer yer de Lübnan'ın Suudi Arabistan ile olan ilişkilerini zorlayan bu adımlar bölge dışında da Lübnan'ın Batı dünyası ve ABD ile olan ilişkilerini zorlamaktadır. Konuyu daha net görebilmek ve anlatımı daha kolaylaştırmak için bu konuda Hizbullah'ın uyguladığı bazı politikalar ve bu politikaların Lübnan dış politikasına yansımaları aşağıda detaylandırılacaktır. Bu politikalar: Hizbullah'ın füze diplomasisi, Hizbullah'ın Suriye İç Savaşı'na dâhil olması ve Lübnan'daki Suriyeli mülteciler konusundaki politikası, Hizbullah'ın esir tutma stratejisi, İsrail dış misyonlarına yapılan saldırılarda Hizbullah'ın rolüdür.

3.2.1.1. Hizbullah'ın Silahlı Kanadının Lübnan Dış Politikasına Güvenlik Alanındaki Etkileri

Hizbullah ciddi oranda askeri ekipman, silah ve mühimmata sahiptir. Hatta Hizbullah askerî açıdan en güçlü silahlı devlet dışı aktör olarak nitelenebilir. Hizbullah sahip olduğu bu gücü özellikle 2006 yılında İsrail ile yaşadığı çatışmada göstermiştir. Hizbullah'ın askeri gücünü gösterdiği en yakın bir diğer örnekte Suriye İç Savaşı'dır. Hizbullah Suriye İç Savaşı'na dâhil olarak dengenin rejim lehinde bozulmasını sağlayan etmenlerden birisidir. Suriye İç Savaşı Hizbullah için bir itibar mücadelesi olmasının yanı sıra askeri teçhizat desteği almasını da kolaylaştıran bir alan olmuştur. Gerek Suriye rejimi gerekse rejimin müttefikleri tarafından Hizbullah'ın askerî açıdan donatılması daha kolay hale gelmiştir. Bu durum da özellikle bölge ülkelerinden İsrail'in dikkatini çekmekte ve İsrail bu durumun kendisi için bir güvenlik endişesi yarattığını belirtmektedir.

3.2.1.1.a. Hizbullah'ın Silahlı Kanadının Gücü

Hizbullah askeri ekipman konusunda genelde İran ve Suriye'ye bağımlıdır. Ancak İsrail'in bu konuda farklı iddiaları da bulunmaktadır. İsrail özellikle bazı füzelerin Lübnan topraklarında Hizbullah tarafından üretildiği, bu amaçla üretim tesisleri kurulduğunu belirtmektedir. İsrail hatta bu tesislerin sivil yerleşim yerlerinin içinde kurulduğunu da söylemektedir. Bu tesisleri yok etmek adına askeri olarak saldırıda bulunacağını belirtmiştir. İsrail aynı zamanda Lübnan hükümetlerini bu konuda hiçbir

şey yapmamakla suçlamaktadır. Hizbullah da Lübnan topraklarına yapılacak bir saldırıya karşı etkilerinin İsrail topraklarında gözükeceği bir cevap saldırısında bulanacağını belirtmiştir. Hizbullah lideri Nasrallah İsrail'in iddialarının sadece saldırı için bir bahane üretmek olduğunu belirtmiştir.⁴⁷⁶

3.2.1.1.a.1. Hizbullah'ın Füze Altyapısı

FÜZE ADI	CİNSİ	ÜRETİCİ ÜLKE	HİZBULLAH'IN TEMİN KAYNAĞI	TAHMİNİ STOK
107&122 MM KATYUSHA	KARA SALDIRI	SOVYETLER BİRLİĞİ	İRAN VE SURİYE	7000-8000 +
FAJR -1	KARA SALDIRI	ÇİN	İRAN	144 FİRLATICI OLDUĞU VE BUNLARIN ÇOKÇA FÜZELERİ OLDUĞU TAHMİN EDİLMEKTE.
FALAQ 1	KARA SALDIRI	İRAN	İRAN	?
FALAQ 2	KARA SALDIRI	İRAN	İRAN	?
SHAHİN 1	KARA SALDIRI	İRAN	İRAN	?
122 MM TYPE 81 KATYUSHA	KARA SALDIRI	ÇİN	?	?
FAJR -3	KARA SALDIRI	İRAN	İRAN	?
FAJR -5	KARA SALDIRI	İRAN	İRAN	?
RAAD-2	KARA SALDIRI	SOVYETLER BİRLİĞİ	SURİYE	?
RAAD-3	KARA SALDIRI	SOVYETLER BİRLİĞİ	SURİYE	?
KHAİBAR-1	KARA SALDIRI	SURİYE	SURİYE	?
ZELZAL 1 VE 2	KARA SALDIRI	SOVYETLER BİRLİĞİ	İRAN VE SURİYE	BİRKAÇ BİN
FATEH 110	KARA SALDIRI	İRAN	İRAN VE SURİYE	BİNDEN AZ
SCUD- B, C VE D TİP	KARA SALDIRI	İRAN	İRAN VE SURİYE	?
C -802	DENİZ SALDIRI	ÇİN	İRAN	SAYISI EN ÇOK MERAK EDİLEN FÜZELERİN BAŞINDA GELİYOR.
YAKHONT	DENİZ SALDIRI	RUSYA	SURİYE	12

⁴⁷⁶İsrail: Hezbollah Plans Advanced Missile Plant in Lebanon's Bekaa, **Asharq al Awsat**, 2019, <https://aawsat.com/english/home/article/1885646/israel-hezbollah-plans-advanced-missile-plant-lebanons-bekaa>

RPG 29	ANTİ TANK	RUSYA	SURİYE	?
9M14 MALYUTKA	ANTİ TANK	SOVYETLER BİRLİĞİ	İRAN VE SURİYE	?
9K111 FAGOT	ANTİ TANK	SOVYETLER BİRLİĞİ	SURİYE	BİNDEN AZ
9M113 KONKURS	ANTİ TANK	SOVYETLER BİRLİĞİ	İRAN	?
9K115-2 METIS-M	ANTİ TANK	RUSYA	SURİYE	?
9M113 KORNET-E	ANTİ TANK	RUSYA	SURİYE	?
MISAGH 1 VE 2	MANPAD	İRAN	İRAN	?
ZU 23	HAVA SAVUNMA	SOVYETLER BİRLİĞİ	?	?
STRELLA 2	MANPAD	SOVYETLER BİRLİĞİ	İRAN VE SURİYE	?
OSA	HAVA SAVUNMA	SOVYETLER BİRLİĞİ	SURİYE	2000
STRELLA 3	MANPAD	SOVYETLER BİRLİĞİ	İRAN	BİRKAÇ BİN
IGLA 1	MANPAD	RUSYA	İRAN	?
BUK M-2	HAVA SAVUNMA	RUSYA	SURİYE	?
PANTSYR- S1	HAVA SAVUNMA	RUSYA	İRAN VE SURİYE	BİNDEN AZ

Tablo 3.2.: Hizbullah'ın Füze Envanteri⁴⁷⁷

Yukarıda detaylandırılan liste Hizbullah'ın elinde olduğu bilinen füze envanterinin listesidir. Hizbullah'ın elindeki toplam füze sayısının yüz bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Hizbullah'ın füze kapasitesi ve gücünü anlayabilmek için 2006 savaşının hatırlanması yeterlidir. Hizbullah 2006 yılında İsrail ile yaşadığı çatışmada elliye yakın İsrail zırhlı askeri aracını füzeyle vurmuştur. 2006 yılında Hizbullah'ın füze stoğunun on üç bin olduğu tahmin edilmektedir. Hizbullah'ın stoğunun günümüzde bu rakamın nerdeyse yedi katı daha fazla ve daha yeni teknolojiye sahip füzelere sahip olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁷⁸

Füzelerin teknik özelliklerine bakıldığında; isabet oranı konusunda iyileştirilmiş füzeler oldukları görülmektedir. Bir füze hedefini bulup onu yok ettiğinde başarılı olmaktadır. Bu açıdan füze hedefini bulması konusunda yardımcı olan sistemler bulunmaktadır. Bu sistemler, Batı dünyasının kullandığı GPS ve Rus teknolojisi olan GLONASS'tır. Bu sistemler İran menşeli füzelerde bulunmaktadır. Dolayısı ile Suriye ve Hizbullah menşeli füzelerde de bu iki sistem bulunmaktadır. Bu sayede füzenin hedefi başarı ile vurma ihtimali artmaktadır. Hizbullah'ın elindeki bazı füzelerde

⁴⁷⁷ Shaan Shaikh ve Ian Williams, "Hezbollah's Missiles and Rockets", **Centre for Strategic & International Studies (CSIS) Briefs**, 2018.

⁴⁷⁸ Jeffrey White, "A War Like No Other: Israel vs. Hezbollah in 2015", **Washington Institute Policy Watch**, Sayı 2363.

başarılı isabet oranı yüzde yetmiş beşleri aşmaktadır. Suriye İç Savaşı'nın aktif katılımcısı olan Hizbullah bölgede ele geçirdiği Batı teknolojisi menşeli füze ve savaş ekipmanların tüm alt yapılarını detaylı inceleme fırsatı elde etmiştir. Bu sayede Hizbullah'ın savaş ekipmanları ve füze teknolojileri konusunda ciddi bir know how elde ettiği açık ve net ortadadır. Ayrıca Hizbullah'ın envanterindeki füzelerin çoğu kolaylıkla mobil olarak bir noktadan başka bir noktaya sevk edilebilen, yani mobil türdedir. Bu sayede de hedef olarak tespit edilmeleri zor olmaktadır. Görüldüğü üzere Hizbullah'ın envanterindeki füzelerin teknolojik avantajları bulunmaktadır. Hizbullah'ın bu konularda yetiştirdiği ciddi bir insan kaynağı da bulunmaktadır. Çok sayılda Hizbullah üyesi İran Devrim Muhafızları'nın resmi öğretim kurumu olan Tahran'da bulunan İmam Hüseyin Üniversitesi'nde füzeler ve teknolojileri konusunda nitelikli eğitimler almıştır ve almaya devam etmektedir.⁴⁷⁹

İsraili askeri yetkililerin tahminlerine göre olası bir Hizbullah-İsrail savaşında Hizbullah İsrail'e günde ortalama bin beş yüz civarında füze atabilecek kapasitedir. Bu rakam 2006 yılı ile kıyaslandığında arada on kat gibi ciddi bir farkın olduğu görülmektedir. Hizbullah'ın istihbarat ağının İsraili askeri tesisler konusunda bilgi sahibi olduğu da tahminler arasında yer almaktadır. İsrail'in Necef çölü yakınlarında bulunan Dimona nükleer santralinin de olası hedeflerden birisi olması ve Hizbullah'ın bu noktayı vurabilecek kapasiteye sahip olması konunun boyutunu değiştiren bir etmendir.⁴⁸⁰ Hizbullah'ın füze kapasitesinin gittikçe artması ve teknolojik açıdan daha nitelikli hale gelmesi bu konuyu derinleştiren unsurdur. Örneğin 2006 yılında vurulan INS Hanit gemisi hava savunma sistemlerini aktif etmeden Akdeniz'de seyretmekteydi. Yani İsrail donanması Hizbullah'tan gelecek bir füze saldırısını beklememekteydi. Ancak saldırı gerçekleşti INS Hanit gemisi Hizbullah açısından başarıyla vuruldu. İlerleyen süreçte Hizbullah'ın deniz hedeflerine dair saldırı kapasitesinin gerçek boyutu da ortaya çıkmıştır.⁴⁸¹

Hizbullah bir devlet dışı aktör olmasına rağmen sahip olduğu füze altyapısı ile bir devleti andırmaktadır. Kullanmış olduğu ve envanterinde olduğu bilinen ya da tahmin edilen gelişmiş füze sistemleri sadece devletlerin sahip olabileceği kapasitede

⁴⁷⁹ Giancarlo Elia Valori, Iran's and Hezbollah's Missiles Against Israel, **Modern Diplomacy**, 2019, <https://moderndiplomacy.eu/2019/02/26/irans-and-hezbollahs-missiles-against-israel/>

⁴⁸⁰ Michael Eisenstadt ve Jeffrey White, The Next Hizbullah-Israel Conflict, **The Washington Institute Policy Brief**, 2017.

⁴⁸¹ "Hezbollah shows 'missile arsenal' used against Israeli warship", **France 24**, 2019, <https://www.france24.com/en/20190816-hezbollah-shows-missile-arsenal-used-against-israeli-warship>

silahlardır. Hizbullah bu nitelikli sistemlere sahip olmanın yanı sıra onları kullanabilme kabiliyetini de göstermektedir. Ayrıca İsrail'in iddialarına göre bu sistemleri geliştirebilme yeteneğini de bünyesinde barındırmaktadır.⁴⁸² Hizbullah yine bu konuda da devlet gibi davranabilme becerisini göstermektedir. 2006 yılında İsrail ile yaşadığı çatışmada ciddi sayıda İsrail zırhlı aracı, askeri hava taşıtı ve savaş gemisi vurma becerisi gösteren Hizbullah bu konudaki kapasitesini ete kemiğe büründürerek göstermiştir.⁴⁸³ Hizbullah bu gücünden dış politikasında sıklıkla bahsetmekte ve bir tehdit unsuru olarak kullanmaktadır.

İranlı yetkililer Hizbullah'ın askeri kapasitesine çok güvenmektedir. İranlı askeri uzmanlara göre İsrail tek başına Hizbullah'ı alt edecek güce sahip değildir.⁴⁸⁴ Hizbullah'ın elindeki füze stoğu İran açısından değerlidir. Olası bir İsrail İran çatışmasında Hizbullah'ın elindeki füzelerin İsrail'i vuracak olması çok yüksek ihtimaldir. İsrail de bu yüzden bu füzeleri tehdit olarak algılamaktadır.⁴⁸⁵ Uluslararası arenada Hizbullah füzeleri İran nükleer programı ile değerlendirilen konulardan birisidir. İran'ın nükleer silah üretme ihtimali ve bunu Hizbullah'a verme ihtimali sıklıkla konuşulan ve endişe edilen konulardan birisidir. Hizbullah'ın mevcut füze kapasitesine nükleer başlık ekleme ihtimali dünya kamuoyunu ciddi manada tedirgin etmiştir.⁴⁸⁶

Hizbullah sahip olduğu füze ve sistemlerini Lübnan topraklarında konuşlandırmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere kimi zaman Lübnan halkını bu sistemleri korumak adın kalkan olarak kullandığı da iddia edilmektedir. Hizbullah'ın elindeki bu gücü göstermeye çalıştığı her zaman Lübnan ciddi bir tehlikeye girmektedir. Hizbullah'ın 2006 yılında İsrail ile yaşadığı çatışma örneğinde olduğu gibi Lübnan taraf olmadığı bir çatışmada yıkıma uğrayan olmuştur. Hizbullah'ın elindeki bu gücü kullanmaktan çekinmeyeceğini belirtmesi olası bir İsrail saldırısında Lübnan için 2006 yılındaki senaryonun tekrarlanması manasına gelmektedir. Hizbullah'ın provakatif açıklamaları İsrail'in önleyici bir saldırı yapmasını da sağlayabilir. Bu durum

⁴⁸² Oktay Bingöl, "Hybrid War and Its Strategic Implications to Turkey" **Gazi Akademik Bakış**, Sayı 21, 2017, s. 109.

⁴⁸³ Anthony H. Cordesman, William D. Sullivan ve George Sullivan, **Lessons of the 2006 Israeli-Hezbollah War**, Washington, The CSIS (Center for Strategic and International Studies) Press, 2007, s.157.

⁴⁸⁴ "İran NATO'nun radar üslerine karşı yeni füze geliştirdi", **Hürriyet**, 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/iran-natonun-radar-uslerine-karsi-yeni-fuze-gelistirdi-20895765>

⁴⁸⁵ Abdullah Yeğin, **İran'ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları**, İstanbul, Siyaset Ekonomi Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı, 2017, s. 51.

⁴⁸⁶ Eric S. Edelman, Andrew F. Krepinevich Jr, and Evan Braden Montgomer, "The Dangers of a Nuclear Iran", **Foreign Affairs**, 2011, <https://www.foreignaffairs.com/articles/persian-gulf/2011-01-01/dangers-nuclear-iran>

da yine Lübnan açısından yıkım anlamı taşımaktadır. Konu sadece iki sınır komşusu ülke üzerinden okunmayacak kadar geniştir. Özellikle Batı dünyası ve ABD’de Hizbullah’ın füze kapasitesinden rahatsızdır ve Lübnan’ı konuya dair diplomatik olarak sıkıştırma fırsatını bulduğunda kullanmaktadır.

3.2.1.1.a.2. Suriye İç Savaşı’nın Hizbullah’ın Askeri Kanadına Etkileri

Suriye İç Savaşı’nın aktif katılımcısı olan Hizbullah Suriye’de ciddi askeri deneyim elde etmiştir. Hizbullah Lübnan İç Savaşı’ndan sonra ilk kez bu kadar uzun süren bir çatışma deneyimi yaşamıştır. İki iç savaş arasında neredeyse otuz yıllık bir sürenin olması da bu deneyimin önemini gösteren bir durumdur. Mevcuttaki Hizbullah’ın askeri unsurlarının neredeyse tamamı Lübnan İç Savaşı’nı yaşamamıştır. Bahse konu kadrolar deneyimlerini Suriye İç Savaşı’nda kazanmaktadır. Bu deneyimlerin başında Hizbullah’ın askeri unsurlarının Suriye’de rejim ordusunun yanında savaşması gelmektedir. Hizbullah ilk kez düzenli bir orduya eklenmiştir. Ayrıca Hizbullah, Rus ordusundan emekli olan paralı askerler ve bölgedeki Rus ordu mensuplarının rejimle koordine çalışmalarından da ciddi bilgi birikimi elde etmektedir.⁴⁸⁷

Hizbullah Suriyeli Şiileri milis gücü olarak eğitmiş ve örgütlemiştir. Bu Hizbullah’ın Suriye’de kazandığı bir diğer deneyimdir. Bu sayede Hizbullah Lübnan dışında da Şiileri örgütleyebilecek, askeri olarak eğitebilecek kapasite ve donanımda olduğunu göstermiştir. Hizbullah’ın Suriye İç Savaşı’nda kazandığı üçüncü askeri deneyim ise silahlı ve silahsız insansız hava araçları üzerinedir. İnsansız hava araçları yeni bir teknoloji olmasına rağmen Suriye İç Savaşı’nda tüm katılımcılar tarafından kullanılmıştır. Kullanımın artması ile insansız hava araçları teknolojilerindeki hatalar ve ihtiyaçlar gözlemlenmiştir. Bu sayede bu teknolojiler daha hızlı bir şekilde geliştirilebilmiştir. Hizbullah ise bu gelişimleri direkt sahada

⁴⁸⁷ Hizbullah’ın Rusya ile olan ilişkileri daha önce de İsrail tarafından sorgulanmıştır. Taraflar arasında 2006 yılında yaşanan çatışmadan sonra İsrail Rusya’nın Hizbullah’a destek verdiğini savunmuş, bu durumun çatışmada kendi kayıplarını artıran bir etmen olduğunu açıklamıştır. İsrail bu çatışmada Hizbullah’ın İsrail’e karşı kullandığı Metis-M tanksavar füzeleri, RPG-29 roketleri, SA füzeleri, Strela-2 ve SAM’ın Rus yapımı olduğu gerçeğinin altını çizmiştir. Rusya ise iddiaları kabul etmemiştir. (Zeynep Dağı, “Russia: Back to the Middle East?”, **Perceptions**, Cilt 12, Sayı 1, 2007, s. 139.) Rusya, 2015 yılında Suriye İç Savaşı’na müdahil olmadan önce İsrail ile yaptığı görüşmelerde Suriye’deki İran destekli milis grupların İsrail’in güvenliğine tehdit oluşturmasına fırsat vermeyeceğinin güvencesini vermiştir. Güvence kapsamında Suriye’de tesis edilecek Rus varlığının İsrail’in bölgede devam eden ve edecek olan operasyonlarını engellemeyeceği de bulunmaktadır. (Jan Busse, Itamar Gazala, Dr. Rem Korteweg, Dr. Roby Nathanson and Dr. Werner Puschra, “Russia in the Middle East: EU & Israeli Perspectives”, **Israel European Policy Network**, 2016.)

gözlemleme ve deneyimleme şansına sahip olmuştur. Hizbullah'ın kazandığı dördüncü deneyim ise yeni çıkan tanksavar füzelere dairdir. Suriye İç Savaşı'nda tanksavar füzeler sıklıkla kullanmıştır. 2006 yılında İsrail ile yaşadığı çatışmada tanksavar kullanımı konusunda başarılı olan Hizbullah bu alandaki deneyimine Suriye İç Savaşı'nı da eklemiştir. Ayrıca bu alandaki yenilikleri de yakından takip edip deneyimlemiştir.

Hizbullah'ın Suriye İç Savaşı'nda elde ettiği son askeri deneyim ise hava savunma sistemlerinde olmuştur. Suriye İç Savaşı'nda özellikle İsrail'in rejim kuvvetlerine yönelik havadan gerçekleştirdiği saldırılara rejim de kendisine ait olan hava savunma sistemleri ile karşılık vermektedir. Hizbullah'ın da bu süreçte hava savunma sistemlerine ve kullanımlarına dair saha deneyimleri elde ettiği görülmüştür. Bu gelişme de Hizbullah'ın füze gücünü artıran bir faktördür. Tüm bu askeri bilişenlerin yanında Hizbullah seferberlik gücü ve yeteneğini de Suriye İç Savaşı'nda kullanmaktadır. Bu durum da tabanı üzerindeki politik ve moral güçlerinin artmasını sağlamaktadır. İsrail Suriye İç Savaşı başladığından günümüze Hizbullah'ın askeri unsurlarına yönelik Suriye topraklarına yüzün üzerinde hava harekâtı gerçekleştirmiştir. İsrail bu noktada Hizbullah'ın bu kazanımlarını engellemek için deneyim kazanan birliklerin yok edilmesini tek çıkar yol olarak görmüştür.

Suriye İç Savaşı'nın Hizbullah'a bir diğer artışı ise Güney Lübnan savunma planlarını dair yaptıkları iyileştirmelerdir. Hizbullah bu bölgedeki İsrail'e karşı konuşlandığı savunma güçlerinin konumlarını revize etmiş ve görünürlüklerini azaltarak olası bir hedef olmalarının önüne geçmiştir. Ayrıca karadan saldırı kapasitesini Suriye'de geliştirdiği ve bu deneyimi Kuzey İsrail'e karşı kullanabilecek kapasiteye eriştiği İsraili askeri ve istihbarat çevrelerince dillendirilmektedir.⁴⁸⁸ İsrail'in hava savunma kapasitesinin Hizbullah'ın bu gücüne karşı ciddi bir sınavda neler yapacağı konusu ucu açık bir tartışmadır. İsrail hem Hamas hem de Hizbullah tarafından gelen füze tehditlerine karşı Demir Kubbe adını verdiği gelişmiş ve çok katmanlı füze savunma sistemi oluşturmuştur. Bu süreçte gelen füzeler karşı Demir Kubbe'nin başarılı ve başarısız savunmalarının olması bu yapıyı sorgulanmaya açık hale getirmiştir.⁴⁸⁹ Bu açıdan konu tekrar değerlendirilecek olunursa Hizbullah'ın füze

⁴⁸⁸ Jeffrey White, "A War Like No Other: Israel vs. Hezbollah in 2015", **Washington Institute Policy Watch**, Sayı 2363

⁴⁸⁹ Heiko Wimmen, Hezbollah and Israel: Deterrence at the Edge of Destruction, **Middle East Eye**, 2019.

kapasitesi hem Hizbullah'ın hem de Lübnan'ın İsrail ile olan ikili ilişkilerinde ciddi bir açmaz oluşturmaktadır.

3.2.1.1.b. Hizbullah'ın Silahlı Kanadının Lübnan-İsrail İlişkilerine Etkileri

Hizbullah'ın kuruluş hedeflerinden bir diğeri İsrail ile mücadeledir. Ancak Hizbullah'ın İsrail ile olan mücadelesi sadece kendini ilgilendiren bir konu olmaktan çıkmıştır. Hizbullah-İsrail ilişkilerinde ev sahibi ülke olmanın getirdiği dezavantaj ile Lübnan da doğal katılımcı olmaktadır. Bu durum da Lübnan dış politikasını etkilemektedir. Bu noktada Hizbullah'ın tutumu da önemlidir. Diğer devlet dışı aktörlerin aksine iç egemenlikle günümüzde sorunu kalmayan Hizbullah, İsrail ile olan mücadelesini mihenk taşı yaparak Lübnan'ın dış egemenliğini tehdit etmektedir. Zamanla Hizbullah Lübnan'ın dış egemenliğini sadece İsrail ile olan politik gündemi dolayısı ile değil kendi çıkarını ilgilendiren başka konularda da tehdit etmeye hatta yer yer ket vurmaya başlamıştır.

Hizbullah ile İsrail arasındaki ilişkiye bakıldığında iki tarafın da yetkilileri sürekli karşı tarafı bir şeyler ile suçladığı ve bu suçlamanın ardından da tehdit ettiği görülür. Bu karşılıklı suçlamaların içinde ise üçüncü bir aktör ortaya çıkmaktadır: Lübnan. İki tarafın da birbirleri ile olan bu ilişkisinde Lübnan iki aktör tarafından da sürece dâhil edilmektedir. Hizbullah yaşadığı ülke olduğundan dolayı yoldan Lübnan'ı sürece dâhil etmektedir. Yani Hizbullah'ın eylem ve söylemlerinin etkilerinin bir kısmı Lübnan'a yansımaktadır. İsrail ile Lübnan'ın Hizbullah'ı kontrol edemediğini savunmakta, yer yer de eylemlerine ve söylemlerine göz yumduğunu belirtmektedir. Bu konu üzerine verilecek en reel örnek 2006 yılında yaşanan çatışmadır. Bu çatışmada Hizbullah ile İsrail arasında yaşanan bir anlaşmazlık Lübnan toprakları üzerinde sonuçlanan bir çatışmaya sahne olmuş, Lübnan çatışmadan ciddi bir şekilde etkilenmiştir.

2010 yılında taraflar arasında yaşanan bir anlaşmazlık yine benzer bir sürece doğru yol almıştır. Bahse konu anlaşmazlık sürecinde Hizbullah lideri Nasrallah'ın açıklamalarına bakılacak olunursa, Lübnan'ın arada kaldığı durum net olarak gözlenebilir. İsrail'in Lübnan'daki Hizbullah hedeflerini askeri olarak vurabileceğini belirtmesi üzerine Nasrallah sert açıklamalarda bulunmuştur. Hizbullah liderlerinden İmad Mughniyeh'in İsrail tarafından öldürülmesinin ikinci yılında yaptığı açıklamalarda Nasrallah, Beyrut'ta bulunan Refik Hariri Havaalanı vurulursa Tel Aviv'deki Ben Gurion Havaalanı'nı vuracaklarını belirtilmiştir. Liman, rafineri gibi önem arz eden herhangi bir noktaya yönelik olacak bir saldırının benzer bir şekilde, İsrail

topraklarındaki muadili ile vurulacağını belirtmiştir Nasrallah. Açıklamalarının devamında Nasrallah İsrail'in bu süreçte saldırı için neden aramadığını, saldırmak isterse bir bahane üretebileceğini belirterek herhangi bir Lübnan şehrine yapılacak saldırının benzerini herhangi bir İsrail şehrinde yapabilecek kapasitede olduklarını belirtmiştir. Mughniyeh'in intikamını alacaklarının altını çizen Nasrallah Hizbullah'ın savaş isteyen taraf olmadığını sadece ülkesini savunan, işgal altındaki toprakları kurtarmak isteyen ve esir düşen din kardeşlerinin serbest kalmasını sağlama yolunda çalışan bir yapı olduğunu da vurgulamıştır.⁴⁹⁰ Nasrallah 2019 yılında Hizbullah'a ait al-Manar televizyonuna yaptığı açıklamalarda Hizbullah'ın füzelerinin menzillerini gösteren bir harita paylaşmıştır. Paylaşımın devamında Nasrallah olası bir çatışmada kim kimi Taş Devrine göndereceğini göreceğiz diyerek daha önce Lübnan'a karşı yapılan bir İsrail tehdidine füzeleri üzerinden bir cevap vermiştir.⁴⁹¹ Nasrallah bir başka açıklamasında da Hizbullah ile İsrail arasında yaşanacak bir çatışmanın sınırda yaşanmayacağını, İsrail'in iç bölgeleri de saldırılarından payını alacağını belirtmiştir.⁴⁹² Nasrallah bu açıklamasıyla elindeki füze kapasitesini vurgulamaktadır. Nasrallah, İsrail topraklarının tamamını vurabilecek menzilde füzelere sahip olduklarını belirtmiştir.

2018 yılında İsrail ordusu Lübnan-İsrail sınırında daha önceden keşfettiği noktalara operasyonlar yapmaya başlamıştır. Bu operasyonlarda Hizbullah'ın Lübnan-İsrail sınırından İsrail'e sızmak için kazdığı tüneller tespit edilmiş ve bu tüneller imha edilmiştir. İsrail tünellerin kazılma amaçlarının Hizbullah'ın İsrail topraklarında istihbarat elde etme ve saldırı girişimlerinde bulunma olduğunu savunmuştur. İsrail bu konunun sıkı takipçisi olmuş, tespit ettiği tünellerin tamamını imha etmiş, temel amaçlarından birisi İsrail-Lübnan sınırının güvenliğini sağlamak olan UNIFIL'i göreve çağırarak ve konuyu uluslararası kamuoyunda yüksek sesle dillendirmiştir.⁴⁹³ Tünel operasyonlarının devamında İsrail Lübnan'ın Bekaa Vadisi bölgesinde yüksek teknoloji ürünleri füzeler ürettiğini iddia ettiği bir tesisin uydu

⁴⁹⁰ Roee Nahmias, Nasrallah threatens to attack Ben-Gurion Airport, **YNet News**, 2010, <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3850185,00.html>

⁴⁹¹ Matthew Levitt, " Hezbollah Prioritizes Its Own Interests, Putting Lebanon at Risk", **Washington Institute Policy Watch**, Sayı 3195.

⁴⁹² Israeli army says it uncovers Lebanon's Hezbollah missile site, **Al Arabiya News**, 2019, <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2019/09/04/Israeli-army-says-uncovers-Lebanon-s-Hezbollah-missile-site-.html>

⁴⁹³ İsrail, Hizbullah tünelleri için dünyaya çağrıda bulundu, **Şalom**, 2018, https://www.salom.com.tr/haber109007Israil_hizbullah_tunelleri_icin_dunyaya_cagrida_bulundu.html

fotolarını da yayınlamıştır. BMGK'nin 1701 nolu kararına⁴⁹⁴ gönderme yaparak konuyu BMGK nezdine de taşımıştır.⁴⁹⁵ İsrail, Lübnan devleti konuyla başa edemeyecekse İsrail'in gerekeni yapabilecek kapasitede olduğunu da belirtmiştir.⁴⁹⁶ İsrail ordusu Lübnan topraklarındaki gelecek hedeflerinin Hizbullah'ın bu tesisleri olduğunun yüksek sesle dillendirmiştir.⁴⁹⁷

İsrail'in iddialarına göre; Lübnan'ın Bekaa Vadisi bölgesinde Hizbullah bir füze üretim hattı kurmuştur. İsrail iddiaları ilgili tesisin İran'ın finansal ve lojistik destekleri ile kurulduğunu savunmaktadır. İsrail Lübnan'daki tesisin İran'ın İsrail'i askerî açıdan kuşatma hedefinin bir parçası olduğunu ileri sürmektedir.⁴⁹⁸ İsrail bu tesisin 2016 yılında faaliyete alındığını savunmaktadır. Tesisin önceliğinin Hizbullah'ın mevcut füzelerini daha iyi hale getirmek olduğunu belirtmiştir. İsrail bu tesiste Hizbullah'ın elindeki eski teknoloji Sovyet ve İran menşeli füzeleri hassas güdümlü füzelere dönüştürmeyi başardığını savunmaktadır. İsrail iddialarının sonunda Lübnan hükümetini göreve çağırıştır. Bahse konu çağrıda İsrail Lübnan hükümetinin egemenlik sahasında İsrail'e yöneltilen bir tehdidin⁴⁹⁹ varlığının altı çizmiştir.⁵⁰⁰

İsraili yetkililer Hizbullah'ın programın güvenliğini sağlayabilmek adına Lübnanlı sivilleri kendisine kalkan olarak kullandığının da altını çizmiştir.⁵⁰¹ Son dönemlerde İsrail'in Suriye'de özellikle Hizbullah ve Suriye rejimine dair gerçekleştirdiği hava saldırılarından sonra Hizbullah yetkililerinin sıklıkla İsrail'in bu saldırıların bedelini ödeyeceği yönünde açıklamaları bu süreci etkileyen bir gelişmedir.⁵⁰² Hizbullah'ın

⁴⁹⁴ Konu ilerleyen bölümde detaylandırılacaktır.

⁴⁹⁵ US nixes Security Council Statement that Fails to Condemn Hezbollah, **Times of Israel**, 2019, <https://www.timesofisrael.com/us-nixes-security-council-statement-that-fails-to-condemn-hezbollah/>

⁴⁹⁶ Matthew Levitt, " Hezbollah Prioritizes Its Own Interests, Putting Lebanon at Risk", **Washington Institute Policy Watch**, Sayı 3195.

⁴⁹⁷ Heiko Wimmen, Hezbollah and Israel: Deterrence at the Edge of Destruction, **Middle East Eye**, 2019.

⁴⁹⁸ Jonathan Marcus, Israel and Hezbollah: Shadow-boxing with live weapons, **BBC**, 2019, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-49551362>

⁴⁹⁹ İsrail'in iddiaları kendisi için hayati önem taşıyan bir konudur. Bir devlet açısından sınırında kendisine tehdit olarak algıladığı bir gücün güdümlü füzelere sahip olması ve bu füzeleri iyileştirebilir bir altyapıya sahip olması ciddi bir tehdittir. İsrail açısından da bu durum tehdit olarak algılanmaktadır. Bu açıdan konu İsrail'in güvenliği açısından kritik öneme sahiptir.

⁵⁰⁰ Herb Keinon, Israel preparing diplomatic ground for possible action against Hezbollah, **The Jerusalem Post**, 2019, <https://www.jpost.com/Israel-News/Israel-preparing-diplomatic-ground-for-possible-action-against-Hezbollah-601121>

⁵⁰¹ Israel: Iran, Hezbollah Intensifying Missile Efforts, **Voice of America News**, 2019, <https://www.voanews.com/middle-east/israel-iran-hezbollah-intensifying-missile-efforts>

⁵⁰² Israel fires '100 shells' at Hezbollah over missile attack, **Deutsche Welle News**, <https://www.dw.com/en/israel-fires-100-shells-at-hezbollah-over-missile-attack/a-50249880>

İsrail'e yönelik bir olası saldırısında bahse konu güdümlü füzeler İsrail için ciddi bir güvenlik açığıdır. Bu açıdan İsrail Hizbullah'a yönelik Suriye ve Lübnan'da gerçekleştirdiği bazı saldırılarda bu durumu bahane ederek önleyici müdahale yaptığını savunmaktadır.⁵⁰³ İsrail'in Suriye'deki Hizbullah hedeflerine yönelik saldırılarının bir diğer amacı da Hizbullah'a silah sağlayan lojistik noktalardan birisi olan Suriye'deki altyapısını yıkmaktır. İç Savaş öncesi dönemde de Suriye Hizbullah için önemli bir lojistik merkezi olmuştur. İsrail İç Savaş nedeni ile eline geçen bu fırsatı buradaki ve gelişen Hizbullah altyapısını yıkmak için de kullanmaktadır.

İki aktör arasında gerilimin arttığı durumlarda Lübnan diplomasisi yoğun mesai harcamaktadır. Konu yukarıda da görüldüğü üzere kolaylıkla uluslararası kamuoyunu yakından ilgilendiren bir mesele haline gelebilmektedir. Batı ülkeleri bölgedeki dengelerin değişmemesi ve bölgede yeni bir çatışmadan kaçınmak adına konuya dair Lübnan ile sıklıkla görüşmektedir. Arap Dünyası da konuyu yakından takip ederek Lübnan devletine sürecin çatışmaya dönmemesi için elinden geleni yapması konusunu vurgulamaktadır.⁵⁰⁴ İsrail de konuya dair Lübnan diplomasisini zorlamaktadır. İsrail yukarıda detaylıca anlatılan füze iyileştirme fabrikalarının kapatılmasının Lübnan sorumluluğunda olduğunu savunmaktadır. İsrailli yetkililer Lübnan'ın söz konusu fabrikaları kapatmadığı sürece Batılı ülkelere bu ülkeye askeri yardımları askıya almasını talep ettiklerini belirtmiştir. ABD'de bu konuda Lübnan'a uyarı veren bir diğer ülkedir. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo'nun 2019 yılı Nisan ayında ziyaret ettiği Beyrut'ta ajandasındaki konulardan birisinin bahse konu fabrikalar ve Hizbullah'ın füze altyapısı olduğu bilinmektedir.⁵⁰⁵ Sonuç olarak Hizbullah'ın bahse konu eylemleri genelde olduğu gibi Lübnan diplomasisini yakından ilgilendiren bir sorun haline dönmüştür.

3.2.1.2. Hizbullah'ın Suriye İç Savaşı'na Dâhil Olmasının Lübnan Dış Politikasına Güvenlik Alanındaki Etkileri

Hizbullah'ın Lübnan dış politikasını güvenlik alanında etkilediği bir diğer durum Suriye İç Savaşı nedeni ile Suriye'den Lübnan'a gelmek zorunda olan

⁵⁰³ Amos Harel, Beirut Strike Target: Vital Iranian Device for Hezbollah's Mass Missile Production, **Haaretz**, 2019, <https://www.haaretz.com/middle-east-news/.premium-israel-hezbollah-strike-beirut-lebanon-iran-precision-missile-1.7761938>

⁵⁰⁴ Al Jazeera, **Cautious border calm as Hezbollah, Israel urged to show restraint**, 2019, <https://www.aljazeera.com/news/2019/09/cautious-border-calm-hezbollah-israel-urged-show-restraint-190902072844392.html>

⁵⁰⁵ Kasım İleri, İsrail'den Batı'ya Lübnan Yardımları için Hizbullah Şartı, **Anadolu Ajansı**, 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilden-batiya-lubnan-yardimlari-icin-hizbullah-sarti-/1631153>

sığınmacılardır.⁵⁰⁶ Suriyeli sığınmacı meselesi kendilerini kabul eden her ülke için bir güvenlik sorununu da beraberinde getirmiştir. Çünkü Suriye’de yaşanan iç savaş çok kanlı ve vahşi geçmiştir ve geçmektedir. Bu süreçte kriminal eylemlere katılan kişilerin sığınmacı kisvesi ile Suriye dışına da çıktıkları görülmüştür. Gerek Lübnan gerek Türkiye’de görüldüğü üzere Suriyeli sığınmacıların arasına sızan terör hücreleri, bu ülkelerde ciddi yankılar uyandıran terör eylemleri de gerçekleştirmiştir.

Suriye’de yaşanan iç savaş, doğal olarak, Suriye’nin sınır komşularını ve aynı bölgede yer alan ülkeleri yakından ilgilendirmektedir. Suriye İç Savaşı’nın komşularına en büyük etkisi, ülkedeki çatışma ortamından kaçmak isteyen Suriye vatandaşlarının yarattığı göç dalgaları olmuştur. Bahse konu göçü oluşturan üç temel neden bulunmaktadır. Bunlardan ilki, 1982 yılında Hama’da yaşanan ayaklanmanın rejim tarafından sert bir şekilde bastırılmasıdır. Ayaklanmaların ve gösterilerin yaşandığı yerlerde bulunan Suriye vatandaşları geçmişteki bu olumsuz örneğin kendi başlarına geleceğinden endişe duydukları için göçe başvurmuşlardır. Göçün ikinci neden ise rejimin zorunlu askerlik uygulamasıdır. İç savaş süresince çatışmaların yaşandığı alan genişledikçe Suriye rejiminin asker ihtiyacı artmaya başlamıştır. Ordu içerisindeki muhalif kesimin de rejim karşısına geçmesi ile mevcuttaki asker ihtiyacı bir kat daha artmıştır. Bunun üzerine 23 Nisan 2012’de Suriye hükümeti askerlik yapabilecek potansiyeli taşıyan bütün erkeklerin zorunlu askerliğe geçmeleri yönünde bir kararname yayımlamıştır. Bu durum asker kaçaklığının oluşmasına neden olmuştur. Haliyle asker kaçağı konumunda olan Suriye vatandaşları da ülkeden dışarı çıkmayı kendilerine bir çözüm olarak görmüşlerdir. Göçün yaşanmasının son nedeni ise 2013 yılından itibaren iç savaşın radikalleşmesidir. Bölgede bulunan Selefi-Cihadçı gruplar iç savaşını radikalleştirmeye başlamış ve sorgusuz sualsiz mezhep temelinde katliamlara imza atmışlardır.⁵⁰⁷

⁵⁰⁶ Suriyeli sığınmacılar konusunda Lübnanlı yetkililer mülteci kavramını kullanmaktan kaçınmaktadırlar. Lübnan’daki Suriyeliler için resmî kurumlar genelde yerinden edilmiş kavramını kullanmaktadır. Bu durumun temel nedeni olarak da mülteci olmanın yerinden edilmiş olmaya nazaran daha fazla hak barındırmasıdır. Mülteci konusundaki Lübnan’ın önceki deneyimleri de bu durumu hazırlayan bir diğer etmendir. Lübnan Hükümeti, ülkede giderek artan sayıda Suriyeli mültecinin güvenlik, siyasi, ekonomik ve sosyal istikrara yönelik ciddi bir tehdit olduğunu düşünmektedir. Suriyeli mültecileri istenmeyen yabancılar olarak ele alan yasa ve politikaları yürürlüğe koyarak bu süreci yönetmeye çalışmaktadır. (Maja Janmyr, *Precarity in Exile: The Legal Status of Syrian Refugees in Lebanon*, **Refugee Survey Quarterly**, Sayı 35, 2016, s.61.)

⁵⁰⁷ Adam Baczko, Gilles Dorronsoro ve Arthur Quesnay, Çev. Ayşe Meral, **Suriye: Bir İç Savaşın Anatomisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 103.

Kısa vadede komşulara yönelik yaşanan bu göç süreci çatışma sürecinin uzaması ile küresel bir sorun haline gelmiştir. Suriye ile kara sınırı bulunan; Irak, Ürdün, Lübnan ve Türkiye bu düzensiz göçten nerdeyse iç savaş başladığından beri etkilenmektedir. Bu düzensiz göçten ilk etapta yakından etkilenen ülkelere Mısır ve Kuzey Afrika ülkeleri de eklenmiştir. Batı ülkelerine gitmek amacıyla yola çıkan mülteciler, Batı ülkelerine ulaşamamışlardır. Ancak Suriye'nin dışında kalmayı hedeflediklerinden komşu ülkelerde kalmışlardır.

3.2.1.2.a. Suriyeli Sığınmacılar ve Lübnan

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) bölge ülkelerinde yaşayan Suriyeli sığınmacılara yönelik yaptığı çalışmada açıkça gözükmektedir ki; Lübnan Suriyeli sığınmacılar konusunda bölgede kabul ettiği kişi sayısı bakımından Türkiye'den sonra en çok etkilenen ülke konumundadır. Ancak kabul edilen kişi sayısı ülke nüfusuna oranlanırsa Lübnan bu konuda en çok etkilenen ülke olmaktadır. Bir başka deyişle; Lübnan nüfusunun dörtte birine yakını Suriyeliler oluşturmaktadır. Bu açıdan Suriyeli sığınmacı konusu bölge ülkeleri temel alındığında nüfus açısından en ciddi sorunu Lübnan'a yaşattığı gözükmektedir. Ayrıca sığınmacı konusu doğal olarak Lübnan açısından çok ciddi bir ekonomik yük oluşturmaktadır.⁵⁰⁸

Lübnan'ın bu süreçte sığınmacı göçüne dair izlediği politikalar tutarsızdır. Bu tutarsızlık ciddi krizlerin ve sorunların oluşmasına neden olmuştur. İç savaşın ilk yıllarında Lübnan gelen⁵⁰⁹ Suriyeli sığınmacılar için açık kapı politikasını uygulamıştır. Sığınmacı olarak gelenleri kabul eden Lübnan uluslararası camia tarafından ciddi övgülere mazhar olmuştur. 2014 yılından itibaren ise Lübnan sığınmacıların girişini kısıtlamaya amacı güden politikalar izlemeye başlamıştır.⁵¹⁰ Bu durumun neden bu şekilde değişim gösterdiği aşağıda detaylandırılacaktır.

⁵⁰⁸ <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>

⁵⁰⁹ Suriye İç Savaşı döneminde Suriye'den Lübnan'a yaşanan göç iki ülke tarihinde yaşanan ilk göç olayı değildir. İki ülke arasında yaşanan göç hareketleri 1950'lere kadar dayanmaktadır. Bu yıllarda Lübnan'ın ekonomik açıdan refahı, bu göçün temel motivasyonu olmuştur. Suriyeliler bu dönemde Lübnan'a çalışmak için göç etmiştir. İç savaş ve sonrası dönemde Lübnan'da kalan Suriye silahlı kuvvetlerinin etkisi ile de bu işçi göçü devam etmiştir. Bu durumun nedenlerinden birisi de Lübnanlı iş gücüne nazaran Suriyeli iş gücünün daha ucuz olmasıdır. (Amreesha Jagarnathsingh, Syrian Refugees' Livelihoods: The Impact of Progressively Constrained Legislations and Increased Informality on Syrians' Daily Lives, Lebanon Support, 2016 ss.6-9.). Suriye İç Savaşı'nın başlamasıyla Suriyeden Lübnan'a olan göç rızaya dayalı olmaktan çıkmıştır. Gönüllü göç yerini zorunlu göçe bırakmıştır.

⁵¹⁰ Heavy Nala Estriani, The Syrian Refugees in Lebanon: Moving Towards Securitization, *Jurnal Hubungan Internasional*, Cilt 7, 2018, Sayı 2, s.181.

Lübnan'a yönelik Suriyeli göçünün artmasının nedenleri; coğrafi yakınlık, yerel çevreye aşinalık ve sınır kontrollerindeki gevşeklik olarak sıralanmaktadır. Göçün başladığı ilk zamanlarda Lübnan'ın Kuzey bölgesi ile Bekaa Vadisi sığınmacıları barındıran ana bölgeler olarak ön plana çıkmıştır. Ancak zaman geçtikçe tüm Lübnan yerleşim bölgeleri göçten etkilenmiştir çünkü sığınmacılar kentlerde yaşamaya başlamıştır. Lübnan hükümetleri bu süreçte⁵¹¹ resmi bir sığınmacı kampı oluşumuna gitmemiştir. Bu konuda önceki sığınmacı⁵¹² ve sığınmacı kampı deneyimlerinin ciddi bir etken olduğu tekrar vurgulanmalıdır.⁵¹³

Lübnan'da Suriyeli sığınmacılar gelmeye başladığında Lübnan hükümeti bir mülteci kampı kurmayı gündemine almadığından dolayı sığınmacıların konaklamaları için Bekaa bölgesindeki ve kuzey bölgesindeki belediyeler üzerinden bir politika üretilmeye başlandı. Bu durum devletin kapasitesiz oluşundan değil yukarıda da belirtildiği üzere mülteci kampı yapısını istemediğinden kaynaklanmaktadır. İlerleyen süreçlerde aşağıda da belirtildiği üzere Lübnan hükümetleri sığınmacılara dair çeşitli önlemler almaya başlamıştır. Ancak yerleşim sahası konusu bu kapsam dışında bırakılmıştır. Lübnan'ın bu politikası zaman zaman BMMYK'nın politikalarını ciddi bir şekilde etkileyerek çözümü zorlaştırmaktadır.⁵¹⁴

⁵¹¹Süreç günümüzde de aynı şekilde seyretmektedir.

⁵¹² Bölgede daha önce yaşanan Arap-İsrail çatışması sonucunda ülkeye göçmek zorunda kalan Filistinli sığınmacılar Lübnan'da ciddi krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Filistinli sığınmacıları konusu Lübnan'da 1975 ile 1990 yılları arasında yaşanan iç savaşı hazırlayan etmenlerden birisidir. Bu bağlamda genel olarak Suriyeli sığınmacılar Lübnan'da her ne kadar bir iç çatışmaya taraf ve kaynak olmasalar da olabilme ihtimallerinden dolayı hoş karşılanmamışlardır. Lübnan siyasetine ve mezhebe dayalı temsiliyet üzerinden işletilen politik hayata ileride sorun çıkarabilecek bir tehlike olarak değerlendirilmişlerdir. Refik Hariri suikasti sonrasında iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmiştir. Bu gerilim Lübnan'da politik hayata da yansımış Suriye karşıtlığı ve Suriye destekçiliği üzerinden bir başka tabir ile 14 Mart ve 8 Mart hareketleri olarak Lübnan iç siyaseti iki kutuba bölünmüştür. Bu bağlamda Suriyeli sığınmacılar konusu yukarıda belirtilen ekonomik ve güvenlik boyutları dışında ayrıca bir politik etkeni de bünyesinde barındırmaktadır. Suriyeli sığınmacıların Lübnan'da kalıcı hale gelmeleri, Lübnan'da yukarıdaki bölümlerde detaylandırılan mezhepsel temsiliyet temeline dayanan siyasi hayatı işlemez hale getirme ihtimali bulunmaktadır. Taif'de üzerinde mutabık kalınan sisteme Suriyeli sığınmacıların dâhil olması Lübnan'da politik hayatın sil baştan yazılması anlamına gelebilir. Filistinli sığınmacılar üzerinden geçmişte yaşanan benzer bir durumun Lübnan'da iç savaş yaşanmasının temel unsurlardan birisi olduğu unutulmamalıdır. Bu açıdan sığınmacıların Lübnan'da kaldıkları her gün yukarıda bahsedilen riskin gerçekleşme ihtimalini artırdığı ortadadır.

⁵¹³Filippo Dionigi, The Syrian Refugee Crisis In Lebanon: State Fragility and Social Resilience, **London School of Economics Middle East Centre Paper Series**, Sayı 15, 2016, s. 12.

⁵¹⁴Carmen Geha ve Joumana Talhouk, From Recipients of Aid to Shapers of Policies: Conceptualizing Government–United Nations Relations during the Syrian Refugee Crisis in Lebanon, **Journal of Refugee Studies**, 2018, s.6.

BMMYK'ya göre, Lübnan'daki Suriyeli sığınmacıların yüzde yetmiş dördü yasal statüye sahip değildir.⁵¹⁵ Sığınmacıların yüzde yetmiş altısı yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Sığınmacıların genelinin eğitim ve sağlık hizmetlerine erişmesinin çok zor olduğu da gözlemlenmiştir. Sığınmacıların sömürülmeye ve kötü kullanılmaya maruz bırakıldığı değerlendirilmektedir. Bu durum Lübnan'da yaşayan Suriyelilerin içinde bulunduğu çocuk işçiliği ve erken yaştaki evliliklerle de teyit edilmiştir.⁵¹⁶ Sığınmacılar için kampların kurulmamasının bir başka boyutu da bu şekilde özetlenebilmektedir. Bu yüzden BMMYK sağlıklı çalışmalar yapamamaktadır. Bir buçuk milyonu aştığı tahmin edilen sığınmacıların bir milyona yakın bir kısmı BMMYK tarafından kayıt altına alınabilmektedir. Kayıt altına alınan sığınmacıların yarısından fazlasının çocuk olması yukarıda detaylandırılan olumsuzluklar adına endişe vericidir.⁵¹⁷

Lübnan'da Suriyeliler için sığınma veya mülteci kampları kurulmaması sonucunda sürecin devamında Lübnan geneline yayılan sığınmacıların Şii-Sünni çatışması üzerinden ciddi güvenlik problemlerine yol açabildiği/açtığı görülmektedir. Lübnan'da mülteci kampı kurulmamasının yarattığı tek güvenlik sorunu bu konu değildir. Aşağıda detaylandırılacağı üzere Lübnan'da sığınmacılardan kaynaklı ciddi güvenlik sorunları oluşmuştur.

3.2.1.2.b. Suriyeli Sığınmacıların Lübnan'a Etkileri

2014 yılında yapılan Suriye seçimleri Lübnan'da Suriyeli sığınmacı konusunda yaşanan kırılma noktalarından birisi olmuştur. Bu seçimlerde Esad yönetiminin Lübnan'da kurduğu ofislerle Lübnan'da bulunan Suriyeli sığınmacıların oy kullanabilmesi sağlanmıştır. Seçim öncesi Suriyelilerin rejim lehine⁵¹⁸ Beyrut'ta miting düzenlemeleri, yürüyüş yapmaları Suriyeli sığınmacıların Lübnan toplumu içindeki

⁵¹⁵Lübnan Birleşmiş Milletler nezdinde hazırlanan 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşmeyi ve bu sözleşmeye bağlı 1967 protokolünü imzalayarak taraf olmamıştır. Ancak BMMYK 1963'ten bu yana ülkede varlığını sürdürmektedir. Lübnan hükümetleri tarafından ülkenin mülteci sorunlarında yararlı bir araç olarak değerlendirilmektedir. Durum tespiti, tescili, sağlık bakımı, eğitim, beslenme ve geçim yardımları gibi önemli konularda çeşitli zamanlarda BMMYK Lübnan devletinin yanında olmuştur. BMMYK 1951 sözleşmesinin imzalanması konusunda zaman zaman Lübnan hükümetlerine tavsiye verse de önceliği Lübnan'da olan mülteciler ve sığınmacılar için koruma alanı oluşturmaktır. (Maja Janmyr, UNHCR and the Syrian Refugee Response: Negotiating Status and Registration in Lebanon, **The International Journal of Human Rights**, 2017, s.2.)

⁵¹⁶ The Vulnerability Assessment for Syrian Refugees in Lebanon Report, 2017, ss. 1-6.

⁵¹⁷ Lebanon Crisis Response Plan 2017- 2020 2019 Update Produced by the Government of Lebanon and the United Nations, 2019, s.8.

⁵¹⁸ Türkiye ve Ürdün'e göç eden sığınmacıların genelde Suriye rejimine karşı muhalif oldukları, Lübnan'a gelen sığınmacıların ise daha çok rejim yanlısı oldukları gözlenmiştir.

görünürlüklerinin artmasını sağlamıştır. Ancak bu durum, yani sığınmacıların politize olmaya başlaması, Lübnan toplumunca hoş karşılanmamıştır. Mezhep temelli siyaset anlayışında önemli bir konum işgal eden Suriye'nin Lübnan topraklarında, Hariri suikastı sonrası Suriye yandaşları ve karşıtları şeklinde kümelenen Lübnan siyasetine bu şekilde dâhil olması, toplumun önemli bir kısmı tarafından şiddetle eleştirilmiş ve sığınmacı konusunda mesafeli tutum takınılmasına neden olmuştur. Yaşanan bu olayla da sığınmacıların kolayca mobilize oldukları gerçeği ortaya çıkmıştır. Suriye rejiminin sığınmacıları kendi lehinde seferber edebilme gücünün ortaya çıkması üzerine, Lübnan kamuoyunda sığınmacıların koşulsuz şartsız geri gönderilmeleri yönünde kampanyalar başlatılmıştır.

Seçim sürecinde yaşanan bu olaylar Suriyeli mültecilerin içerisinde Lübnan siyasetini etkileyebilecek "uyuyan hücrelerin" var olduğunu göstermiştir. Bu konuda Lübnan kamuoyunda şüphenin olmasının haklı gerekçeleri vardır. Hatırlanacak olunursa, Hariri Suikastı ile başlayan süreçte Suriye ordusu Lübnan'dan çekilmiştir. Esad yönetiminin bahse konu çekilme kararını aldığı anda beyan ettiği "Suriye askerinin Lübnan'dan tamamen çekilmesi Lübnan'daki rolümüzün kaybolacağı anlamına gelmemektedir" açıklaması ile Suriye'nin Lübnan'a olan bakışının değişmediği de unutulmamalıdır.⁵¹⁹ Bu söylem ve politikanın sığınmacılar üzerinden devam edebileceğine dair Lübnan kamuoyunda ciddi endişeler bulunmaktadır.

3.2.1.2.b.1. Suriyeli Cihatçı Yapıların Lübnan'a Etkileri

Suriye İç Savaşı'nda ortaya çıkan İşid Selefi Cihatçı bir yapılanmadır. İç Savaş süresince önemli ölçüde güçlenen örgüt Suriye topraklarının kayda değer bir kısmında egemenlik ve hâkimiyet tesis etmiştir. 2016'dan itibaren zayıflayan örgüt elde ettiği toprakların neredeyse tamamını kaybetmiştir. Bu süreçle örgüt üyeleri Suriyeli sığınmacılar arasına karışarak Suriye dışına çıkmaya çalışmaktadır. Bu durum Lübnan'da Suriyeli sığınmacılardan kaynaklı güvenlik sorunlarından birisi haline gelmiştir. Suriye'den Lübnan'a gelen Selefi grupların Lübnan'da faaliyetlere başlaması ile oluşan güvenlik sorunu diğer sorunlara eklenmiştir. Bu gelişmeler üzerine 2014 Ağustos'ta Lübnan'ın Arsal kırsalında kendilerine üs olarak seçen Selefi gruplara Lübnan ordusu askeri operasyon düzenlemiştir. Bu süreç öncesinde de Selefilik akımı Lübnan'da Suriyeli sığınmacılar aracılığı ile yayılmaya çalışılmıştır. Bu

⁵¹⁹ Muhammed Hüseyin Mercan, "1970'ten Günümüze Suriye'nin Dış Politikasının Temel Paradigmaları", **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika**, Haz. Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s.255.

durum da Suriyeli sığınmacıların Lübnan siyasetini etkileyen bir diğer konusu olmuştur.⁵²⁰

Çatışmadan etkilenen ya da rejime muhalif olduğundan dolayı çatışmada rejimin karşısında yer alan Suriyeli nüfusun bir kısmı da Lübnan'da sığınmacıdır. Net bir oran verilemese de sığınmacılar içerisinde bu özelliklere sahip bir kesimin var olduğu bilinmektedir. Bu durum da Lübnan'da toplum açısından bir güvenlik sorunu yaratmaktadır. Bunun temel nedenlerinden birisi de aşağıda detaylandırılacağı üzere, Hizbullah'ın Suriye'de aktif çatışmaya dâhil olmasıdır. Bu yüzden Lübnan'da Hizbullah ve irtibatlı olduğunu değerlendirdiklerine karşı misilleme amaçlı bombalı saldırılar yaşanmıştır.

3.2.1.2.c. Hizbullah'ın Suriye İç Savaşı'na Dahil Olması

Lübnan İç Savaşı'nın sonuçlarından birisi de Suriye'nin Lübnan üzerinde geniş ölçekli bir etki elde etmesidir. Bu durumun da etkisi ile Lübnan siyasetinde güçlenen Hizbullah, Suriye İç Savaşı'nda rejimin en önemli destekçilerinden birisi olmuştur. Hizbullah lideri Nasrallah yaptığı açıklamada rejimin başarısız olmasına izin vermeyeceklerinin altını çizmiştir.⁵²¹ Hizbullah günümüzde Suriye İç Savaşı'nın aktif bir tarafı konumundadır. 2013 yılının yaz aylarına doğru Hizbullah Suriye iç savaşında bir aktör olmuştur. Daha önceki süreçte iç savaşa dâhil olmadığını iddia eden Hizbullah 2013 yazında muhaliflerle çatışmaya girmeye başlamıştır. Bu gelişme Suriye İç Savaşı'nın önemli dönüm noktalarından birisini oluşturmaktadır. Çünkü Hizbullah'ın rejim yanında desteğe gelmesinin çatışma sürecini uzattığı değerlendirilmektedir. Yaklaşık on bin kişilik bir askeri birliğin Suriye'de Hizbullah adına çatışmada taraf olduğu tahmin edilmektedir.⁵²²

Günümüzde⁵²³ de Hizbullah'a bağlı askeri birlikler iç savaşta rejime bağlı askeri güçlerle birlikte çatışmalara dahil olmaktadır. Hizbullah'ın Suriye'de rejimin yanında savaşa katılması, Hizbullah ile Suriye arasındaki güç ilişkisini ciddi ölçüde zayıflatmıştır. Çünkü İran ve Suriye'nin gölgesinde⁵²⁴ bir yapı olarak nitelenebilecek

⁵²⁰ Filippo Dionigi, 2016, ss.14-16.

⁵²¹ Ali Hashem, "Hezbollah Leader Will Not Let Syria Fall", **Al-Monitor**, 2013, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/05/hassan-nasrallah-speech-hezbollah-syria.html>

⁵²² Mona Alami, "Meet one of Hezbollah's Teen Fighters", **Al-Monitor**, 2016, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/01/lebanon-hezbollah-teenagers-jihad-syria.html>

⁵²³ 27.07.2019

⁵²⁴ Hizbullah'ın kuruluşunda İran'ın desteği kadar, İran Devrim Muhafızları'nın Şam üzerinden Lübnan'a geçmesini sağlayan Suriye yönetimi Hizbullah'ın kuruluş sürecine ciddi katkılar sağlamıştır. Suriye Hizbullah için her zaman bir lojistik ve eğitim merkezi olmuştur. Hizbullah'ın

olan Hizbullah, Suriye'de rejimi ayakta tutan başat unsurlardan birisi haline gelmiştir.⁵²⁵ Ayrıca Hizbullah meskûn mahalde çatışma konusunda Suriye Ordusu'ndan daha çok deneyime sahipti. Bu bağlamda Hizbullah şehir içi savaşı Suriye Ordusu'na ve milislerine öğretme pozisyonu da elde etmiştir. Bu bağlamda Suriye İç Savaşı ile taraflar arasında yukarıda belirtildiği gibi bir rol değişimine giden bir sürece girildiği kolaylıkla gözlemlenebilir.

Hizbullah savunduğu değerler doğrultusunda Suriye'deki çatışmaya dâhil olmuştur. Öncelikle Hizbullah müttefiki olan Suriye rejiminin ayakta kalmasını istemektedir. Bunun temel nedeni yukarıda da belirtildiği üzere, Suriye rejiminin Hizbullah'ın sahip olduğu gücü sağlayan kaynaklardan birisi olmasıdır. Suriye Hizbullah için ABD ve İsrail'e karşı bir dengeleme görevi de görmektedir. Selefi Cihatçı örgütlerin güçlenmesini engellemekte bir diğer motivasyon olarak ön plana çıkmaktadır. Çünkü bu örgütler Şiiler için ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. Bunlarla sahada direk savaşan güçlerden birisi olan Suriye rejiminin desteklenmesi Şiilerin daha korunaklı hale gelmesini sağlamaktadır. Şii temelli bir yapı olan Hizbullah için bu durum önem arz etmektedir.⁵²⁶

Hizbullah'ın, Suriye İç Savaşı'na dâhil oluşunu açıklamak için kullandığı argümanlardan birisi de Suriye iç savaşının uluslararası bir komplo olduğu iddiasıdır. Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, Suriye yönetimini desteklediklerini belirtip, Suriye olaylarının, "dış güçler tarafından düzenlenmiş bir komplo" olduğunu vurgulamıştır. Bu amaçla Hizbullah; Suriye'de rejimin yanında savaşmakta, bazı Şii bölgelerin güvenliğini tesis etmekte, Suriyeli Şiileri eğitip silahlandırarak rejim yanlısı silahlı birlikler oluşturmaktadır.⁵²⁷ Hizbullah genel sekreter yardımcısı, bir başka deyişle Hizbullah'ın iki numarası, Naim Kasım yaptığı açıklamada Suriye'deki başarıların da etkisi ile Hizbullah'ın tam teşekküllü bir ordu haine geldiğini

envanterindeki silah stoğunun ciddi bir bölümü Suriye üzerinden temin edilmektedir. Ayrıca askeri eğitimlerin de bir bölümü Suriye toprakları içerisinde gerçekleştirmektedir. İsraili yetkililere göre Suriye iç savaşı Hizbullah lideri Nasrallah ile Suriye lideri Esad arasındaki kişisel ve yapısal ilişkinin derinleşmesi ve gelişmesini sağlamıştır. (Nadav Pollak, The Transformation of Hezbollah by Its Involvement in Syria, **The Washington Institute for Near East Policy Research Note**, Sayı 35, 2016, s.2.)

⁵²⁵ Adam Bacsko, Gilles Dorransoro ve Arthur Quesnay, 2018, s. 182.

⁵²⁶ Seth G. Jones and Maxwell B. Markusen, The Escalating Conflict with Hezbollah in Syria, **Center for Strategic and International Studies (CSIS) Briefs**, Haziran 2018, s.3.

⁵²⁷ Ali Hussein Bakeer, "Hizbullah'ın Suriye'deki Askeri Operasyonları ve Olası Yansımaları", **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Analiz**, Sayı 22, 2013, ss. 1-7.

belirtmiştir.⁵²⁸ Bu açıklama Hizbullah'ın askeri gücünü test ettiğinin ve sahadan gelen başarıların da bu testin başarılı sonuçlandığının bir yansımasıdır.

Hizbullah'ın Suriye'de yaklaşık iki bine yakın silahlı mensubunu kaybettiği tahmin edilmektedir. Bu rakam on sekiz yıl süren İsrail ile olan silahlı çatışmada kaybettiği bin iki yüz civarındaki silahlı mensubu ile kıyaslanınca daha ağır bir kayıptır.⁵²⁹ Hizbullah'ın Suriye'de kaybettiği insan gücünün ciddi bir kısmı daha önce İsrail ile yaşanan 2006 çatışmasında görev alanlardan olması bu tabloyu daha da ciddileştirmektedir. Bu bağlamda Suriye İç Savaşı Hizbullah için önemli kazanımların yanında önemli kayıpların da olduğu bir mücadele olmuştur.

3.2.1.2.d. Hizbullah'ın Suriye İç Savaşı'na Dahil Olmasının Lübnan'a Etkileri

Hizbullah Suriye İç Savaşı'na müdahil olmasının Lübnan için genelde olumlu sonuçları bulunmaktadır. Hizbullah Selefi Cihadçı yapıların Lübnan'dan bir nebze uzak tutulmasına yardımcı olmuştur. Zaten Hizbullah yaptığı açıklamalarda Suriye olmasının motivasyonları arasında Selefi Cihadçılarla mücadele etmek olduğunu belirtmiştir.⁵³⁰ Ancak Lübnan açısından daha olumlu bir sonuç daha vardır. O da Hizbullah'ın Suriyeli sığınmacılar konusunda Lübnan yönetimine yardımcı olmasıdır.

Günümüzde Suriye ordusu özellikle İran ve Rusya'nın desteği sayesinde ülkenin nerdeyse genelinde hâkimiyeti sağlamıştır. Bu gelişmeler ile özellikle Suriye'ye komşu ülkeler sığınmacıların artık geri dönmeye başlayabileceklerini değerlendirmeye başladılar. Bu bağlamda muhaliflerden temizlenen, Suriye ordusunun kontrolü altına geçen bazı bölgelerin güvenli olduğu savını ileri sürmeye başlamışlardır.

ABD ve Avrupa Birliği'nin Suriyeli mülteciler konusundaki politikaları, mültecilerin kendi ülkelerine mümkün olduğunca yakın tutulmasına yöneliktir. Bu amaçla Türkiye, Lübnan ve Ürdün gerek BM gerekse AB üzerinden mali açıdan desteklenmektedir. Ancak mültecileri ağırlayan ülkeler iç savaşın uzaması ile mültecilerin kendi topraklarında daha uzun sürede kalmalarından endişe duymaya

⁵²⁸ Wassim Seif al-Din, "We have Become Full-fledged Army: Lebanon's Hezbollah", **Anadolu Ajansı**, 2016, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/we-have-become-full-fledged-army-lebanon-s-hezbollah/687102>

⁵²⁹ International Crisis Group, Hizbollah's Syria Conundrum, **Crisis Group Middle East Report**, Sayı 175, 2017, s.6.

⁵³⁰ Randa Slim, "Hezbollah's Plunge into the Syrian Abyss", **Foreign Policy**, 2013, <https://foreignpolicy.com/2013/05/28/hezbollahs-plunge-into-the-syrian-abyss/>

başlamışlardır. Yaklaşık on yıldır devam eden iç savaşın hala daha devam etmesi bu konudaki endişeleri artırmaktadır. Bu bağlamda ülkeler kendi içlerinde çözümlerini üretmeye çalışmaktadır. BMMYK ise mültecilerin dönüşünün şu aşamada uygun olmadığını belirtmiştir. BMMYK Suriye'deki koşulların değişmediğini belirterek mültecilerin sığındıkları ülkelerde kalmasının daha güvenli bir yol olduğunu savunmaktadır.⁵³¹

Ancak BMMYK'nin bu görüşü Lübnan tarafından sıcak karşılanmamıştır. Dönemin Lübnan Dışişleri ve Göçmenler Bakanı Gibran Bassil⁵³² BMMYK'nin geri dönüşler konusunda bir açıklama yapmasına gerek olmadığını belirtmiştir. Bassil, BMMYK'nin gerçek dışı gerekçelerle sığınmacıları korkutarak geri dönüşlerini engellediğini savunmaktadır. Bassil iddialarını bir kat daha arttırarak sığınmacıların Lübnan'ı zayıflatmak için kullanılan bir uluslararası komplonun bileşenleri olduğu savını ileri sürmüştür. Lübnan diplomasisi ve Bassil Avrupalı ve Amerikalı liderlerle yaptıkları görüşmelerde bu ülkelerdeki göçmen karşıtlarının argümanları üzerine oynamaktadırlar. Bu sayede BMMYK'nin çabalarını boşa çıkarmaya çalışmaktadırlar.⁵³³

Bu konuda Türkiye'nin attığı adımların diğer komşu ülkeler için bir örnek teşkil etmiştir. Türkiye Suriye'de rejimin boşalttığı alanlarda egemenlik iddiasında bulunan Selefi Cihadçı gruplara ve kendi iç güvenliğine yönelik tehdit unsuru olarak nitelediği Suriye'de konuşlu bulunan gruplara yönelik askeri operasyonlar başlatarak Suriye topraklarına müdahil olmuştur. 2017 yılında yapılan Fırat Kalkanı ve 2018 yılında yapılan Zeytin Dalı harekâtları ile Türkiye Suriye'de belli bir alanın güvenli hale getirildiğini savunmuştur. Bu gelişme üzerine Türkiye'nin ele geçirdiği bölgeye geri dönüşler başlamıştır. Bir başka tabirle bu güvenli hale getirmenin bir sonucu olarak Türkiye'de bulunan yaklaşık üç yüz elli bin Suriyelinin bu alana yerleştirilerek Suriye'ye geri gönderildiği açıklanmıştır.⁵³⁴ Benzer bir şekilde Lübnan da askeri operasyon sonucunda ülkesindeki Suriyeli sığınmacıların bir kısmını geri

⁵³¹ "Lebanon Freezes UNHCR Staff Permits Over Syria Refugees Spat", **Al Jazeera**, 2018, <https://www.aljazeera.com/news/2018/06/lebanon-freezes-unhcr-staff-permits-syria-refugees-spat-180608193601201.html>

⁵³² Lübnan Dışişleri ve Göçmenler Bakanı Bassil'in partisi Özgür Yurtsever Hareket'in bir Marunî partisi olmasına rağmen Hizbullah ile siyasi birliktelik halinde olmasıdır. Bu bağlamda Bassil'in izlediği politikanın Hizbullah'ın çıkarlarıyla da uyumlu olduğu gözükmemektedir.

⁵³³ Charlotte Alfred, "Dangerous Exit: Who Controls How Syrians in Lebanon Go Home", **News Deeply**, 2018, <https://www.newsdeeply.com/refugees/articles/2018/08/08/dangerous-exit-who-controls-how-syrians-in-lebanon-go-home>

⁵³⁴ Ferhat Esnek, "Erdoğan: Yakında 4 milyon Suriyeli evlerine dönecek", **Basın İlan Kurumu**, 2019, <https://www.bik.gov.tr/erdogan-yakinda-4-milyon-suriyeli-evlerine-donecek/>

göndermiştir. 2017’de Lübnan Ordusu Lübnan ile Suriye arasında yer alan Arsal kırsalında bulunan Selefi Cihatçı örgütlere yönelik askeri operasyonlara başlamış ve bölge bu yapılanmalardan temizlenmiştir. Hizbullah bu süreçte Lübnan Ordusu’na destek vermiştir

Lübnan’ın önceliği Suriyeli sığınmacıların olabildiğince hızlı ve fazla sayıda ülke topraklarından çıkarılmasıdır.⁵³⁵ Lübnan’ın bu politikasında dikkat ettiği tek bir nokta vardır. O da sığınmacıların ülkeden güvenli bir yol vasıtası ile çıkarılmasıdır. Lübnan sığınmacıların Suriye’ye geri dönmek konusunda gönüllü olup olmadığına bakmamaktadır. Bu konuda Lübnan’ın tutumu gerek BMMYK gerekse uluslararası kamuoyu tarafından eleştirilmektedir. Lübnan için öncelik sığınmacıların güvenli yoldan olabildiğince hızlı ve çok sayıda Lübnan topraklarından çıkmasını sağlamaktır. Ancak uluslararası kamuoyundan gelen baskı bu girişimlerin sınırlı kalmasına da neden olmaktadır.

Hizbullah’ın Suriyeli sığınmacıların geri gönderilmesine ilişkin sürece dâhil olması 2017 yılından başlamaktadır. 2017 yılının temmuz ayında Hizbullah Suriye Ordusu ile koordineli bir şekilde Lübnan – Suriye hattında bulunan Selefi Cihatçı yapılanmalara (Fetih el İslam) karşı askeri bir operasyon başlattı. Bu operasyonun bir kısmı Lübnan topraklarında gerçekleşmiştir. Bu operasyona Lübnan hükümetinin, ordusunun ve hatta Hizbullah’a muhalefet eden siyasi partilerin itirazı olmamıştır. Çatışma Fetih el İslam ile Hizbullah arasında varılan bir anlaşma ile son bulmuştur. Anlaşma uyarınca, Fetih el İslam elinde esir olarak tuttuğu sekiz Hizbullah üyesini

⁵³⁵ Lübnan’da Suriyeli sığınmacıların geri dönüşü için üç farklı yol haritası ve girişim bulunmaktadır. Bunlardan ilki Lübnanlı yetkililerin BMMYK ile yürüttüğü süreçtir. Bu süreçte Lübnan sığınmacıların toplu bir şekilde geri gönderilmesini hedeflese de yukarıda da belirtildiği üzere BMMYK Suriye’de çatışmanın devam ettiğini ve sığınmacıların Lübnan’da kalması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu açıdan Lübnan’ın yapmış olduğu bu çabayı desteklememektedir. Lübnan’ın bu konuda izlediği ikinci yol ise ABD ve Rusya Federasyonu ile koordine ettiği ve direk Suriye rejimi ile doğrudan irtibatta olmadığı bir süreçtir. Bu süreçte Lübnan’daki politik yaşamın Hariri suikasti sonrasında Suriye karşıtlığı ya da Suriye dostluğu üzerinden şekillenmiş olması başat etmendir. Bu konuda müzakere süreçleri devam etse de hedeflendiği gibi Lübnan’dan Suriye’ye topluca bir hareket yakın vadede pek olası gözükmemektedir. Bu durumun temel nedeni Lübnan’daki mezheplerin dış ilişkilerinde yatmaktadır. Lübnan’da Hristiyanlar ABD ve Fransa ile Sünniler Suudi Arabistan ile Şiiler ise Suriye ve İran ile yakın ilişkiler içinde olmuştur. Bu devletlerin Suriye politikaları birbirlerinden çok farklılık göstermektedir. Bu yüzden Lübnan için hem iç hem de dış politika menfaatleri gözetilerek bu konuda bir politika üretmek imkânsıza yakındır. Üçüncü yol ise Hizbullah’tır. Hizbullah, Suriye rejimi ile koordineli olarak mülteci dönüşünü organize etmek için Lübnan’da bu amaçla merkezler açmıştır. Baalbek, Hermel, Lenve, Bidnayel, Dahiye Cenubiye, Nebtiye, Sur, Bint Cubeyl ve Adisa’da bulunan merkezler partiye bağlı olarak çalışmakta ve sığınmacılara destek olmaktadır. Hizbullah güvenli ve gönüllü bir şekilde evine dönmek isteyen sığınmacıların en rahat şekilde geri dönüşlerine yardımcı olabileceğini belirtmektedir.

serbest bırakmayı kabul etmiştir. Hizbullah ise Fetih el İslam üyeleri, savaşçıları ve ailelerinden oluşan yaklaşık dokuz bin kişinin Arsal'dan Suriye'ye geri geçmelerini kabul etmiştir. Bu operasyonun sona ermesi ile Lübnan Ordusu yukarıda da belirtildiği üzere Arsal kırsalında İşid'e karşı taarruza geçmiştir. Hizbullah Lübnan'da hükümetin desteği ile bu sürece katılmıştır. Bu durum Lübnan siyaseti için çok önemli bir konudur. Daha önce Hizbullah'ın silah kullandığı durumlarda Lübnan'da hükümetlerin bir destek vermesi söz konusu olmamıştır. Lübnan'ın güvenliğini ilgilendiren bir konuda Hizbullah hükümetin bir organı gibi hareket etmiştir. Ayrıca BMMYK bu olaya müdahil olamamıştır. Hizbullah bu olayla birlikte Lübnan'da Suriyeli sığınmacılar konusunda masaya yeni oturan bir aktör olmuştur.⁵³⁶

Hizbullah Lübnan'ın Suriye ile olan ilişkilerinde sadece sığınmacılar konusunda etki etmemektedir. Hizbullah iki ülke arasındaki politik ilişkilere de etki etmeye başlamıştır. Yukarıda belirtilen askeri operasyonlar sırasında iki ülke ordusunun bir koordinasyonu olmuş, bu koordinasyonu temin eden de Hizbullah olmuştur. Hizbullah ayrıca, Lübnan hükümetinin Baabda Deklarasyonu'nda belirttiği Suriye'deki çatışmadan resmi olarak uzak durma politikasına son verilmesi çağrısında da bulunmuştur. Hizbullah Suriye'de elde ettiği kazanımları Lübnan'a da açmaktadır. Lübnanlı firmaların Suriye'deki iş hacimlerini Hizbullah üzerinden genişletme çabası buna bir örnektir.⁵³⁷ Bu açıdan bakıldığında Hizbullah Lübnan'ın Suriye ile olan ilişkisinde belirleyici bir aktör konuma gelmiştir.

Hizbullah, Lübnan'da sığınmacı olup Suriye'ye dönmek isteyen Suriyelilerin geri dönmesine yardımcı olmak için Suriye devleti ve Lübnan'ın güvenlik kurumları ile çalışmaktadır. Hizbullah bu konuda hem Suriye'nin hem de Lübnan'ın çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini değerlendirmektedir. Suriye devletinin kendi başına çözemediği bir sorunu çözerek Suriye üzerinde iç savaş nedeniyle elde ettiği üstünlüğü perçinlemek istediği görülür. Lübnan'da ise uzun zamandır toplumun tamamı için ciddi bir güvenlik ve ekonomik sorunu haline gelen sığınmacıların Lübnan dışına çıkarılmasını sağlayarak Lübnan toplumu nezdinde olumlu bir imaj daha elde etmeye çalışmaktadır. Bu konuda Hizbullah Lübnan toplumundan özellikle Hristiyanlardan ciddi destek görmektedir.⁵³⁸ Hristiyanlar Suriyeli sığınmacıların

⁵³⁶ Carmen Geha ve Joumana Talhouk, 2018, s.14.

⁵³⁷ Joseph Daher, The Consequences of Hezbollah's Military Intervention in Syria on the Lebanese Shia Population and Relations with Israel, **Fondation Pour La Recherche Strategique**, 2017, s. 6.

⁵³⁸ Hizbullah'ın bu konuyu bir imaj çalışması için yapmamaktadır. Hizbullah'ın Suriyeli mülteciler konusunda endişe duymaktadır. Duyduğu en büyük endişe Suriyeli sığınmacıların

geldiği ilk günden itibaren durumdan rahatsızlık duymaktadır. Cumhurbaşkanı Mişel Avn'ın bu konudaki destekleri bu durumun bir yansıması olarak görülebilir.

Lübnan'dan geri dönüşün başarılı bir şekilde sürdürülmesi durumunda Lübnan ve Hizbullah dışında başka kazanç sağlayabilecek bir aktör daha bulunmaktadır. O da Suriye rejimidir. Rejim bu geri dönüşlerle sahada elde ettiği askeri başarıların yanında ciddi bir itibar mücadelesini de kazanabilecek potansiyele ulaşabilir. Sığınmacıların Suriye'ye geri dönüşü olmasa Suriye'de durumun normalleştiğinin bir göstergesi anlamını taşımaktadır. Bu durumda Suriye tekrardan eski düzenini hem içte hem de dışta sağlayabileceğini tüm uluslararası kamuoyuna gösterebilme şansını yakalayacaktır.

Bu doğrultuda dönemin Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim 2018 yılının Eylül ayında katıldığı BM Genel Kurulu'nda yaklaşık yedi yıldır süren çatışma süresince ülkesinden ayrılmak zorunda kalan Suriyelilerin istedikleri takdirde ülkelerine geri dönebileceklerini belirtmiştir.⁵³⁹ Bu konuda Rusya Suriye'yi ciddi ölçüde desteklemektedir. Sahada askeri olarak desteklemenin yanında diplomatik alanda da Suriye'ye ciddi destek sağlayan Rusya mültecilerin geri dönmesi konusunda Suriye'ye aktif destek olmaktadır. Ancak bu fikir uluslararası kamuoyu tarafından tam destek görmemiştir. Çünkü Suriye'ye geri dönecek olan mülteciler arasında rejime muhalif olanlara neler olabileceği konusunda bir endişe bulunmaktadır. Rejimin iç savaş döneminde işlediği insan hakları ihlalleri bu endişelerin temel kaynağı olarak gözükmektedir. Bu konu Lübnan içerisinde de tam anlamıyla çözüme kavuşmamıştır. 14 Mart Hareketi'nin önemli partilerinden Müstakbel Partisi ve lideri Saad Hariri sığınmacıların içerisindeki rejime muhalif olanları Suriye'de neyin beklediğinin belirsiz olduğunu sıklıkla vurgulamaktadır. Suriye'ye geri dönen Suriyeliler arasından

içindeki Sünni kesimdir. Bu endişede iki temel gerekçe bulunmaktadır. Bunlardan ilki; mezhep temelli temsile dayanan Lübnan siyasetidir. Suriyeli sığınmacıların, Filistinli sığınmacılar gibi zaman içinde vatandaşlık kazanacak olma ihtimalleri Lübnan'daki mezhep temelli siyasetteki dengeleri bozma ihtimali olan bir gelişmedir. En son 1989'da İç Savaşı sona erdiren Taif süreci ile mezhepsel kotalar revize edilmiştir. Mezhepsel kotaların revize talebinin Lübnan'da iç savaşı ortaya çıkaran gerekçe olduğu da bu konuda unutulmamalıdır. Bu bağlamda Hizbullah Taif'te elde ettiği kazanımları kaybetme endişesi taşımaktadır. İkinci endişe ise sığınmacılar arasında olan "yalnız kurt"ların potansiyel saldırıdır. (Erika Solomon, "Al Qaeda-linked Group Claims Beirut Bombings", **Reuters**, 2014, <https://www.reuters.com/article/us-lebanon-blast-idUSBREA1I0BQ20140219>)

⁵³⁹ "Syria Foreign Minister Tells UN Country is Ready for Refugee Return", **Middle East Monitor**, 2018, <https://www.middleeastmonitor.com/20180929-syria-foreign-minister-tells-un-country-is-ready-for-refugee-return/>

öldürülenler olduğu iddiaları bu konunun ayrı bir boyutu olarak ön plana çıkmaktadır.⁵⁴⁰

Suriye yaşanan iç çatışma son yıllarda uluslararası kamuoyunu en çok meşgul eden konulardan birisidir. İç savaş nedeni ile yaşanan düzensiz göç pek çok ülkeye ciddi sorunlar oluşturmuştur. Bu konuda en büyük sorunlar doğal olarak yakın komşu ülkelerde yaşanmıştır. Lübnan'da yaşanan bu sorun diğer ülkelere nazaran daha üst derecede yaşanmıştır. Sığınmacılar Lübnan'a ciddi sorunlar getirmiştir. Lübnan ekonomisindeki sıkıntılara ilaveten sığınmacıların yarattığı ekstra bir yük kırılğan olan ekonomiyi daha da zora sokmuştur. İç güvenlik açısından da sıkıntılar yaşayan Lübnan'da sığınmacılardan kaynaklı iç güvenlik riskleri sığınmacıların getirdiği bir diğer sıkıntıdır. Sığınmacılar ekonomik sorunların yanında politik sıkıntılar da getirmiştir. Politik sisteme etki edebilecek konumda olmaları, mezhebe dayalı temsile dayanan Lübnan politik sistemindeki dengeleri yerle bir edici çoğunluğa erişmeleri bu konuda söylenebilecek sorunlardır. Sığınmacılar ayrıca Lübnan dış politikasına da olumsuz katkıda bulunmuştur. Suriye-Lübnan ilişkilerindeki sorunlara yeni bir sorun olarak ilave olmuşlardır.

Bu sancılı süreçte Hizbullah'ın inisiyatif alarak sığınmacı konusuna dâhil olması ve Lübnan toplumunun geneli için olumlu olan bir davranışa imza atması konuyu daha da farklı bir boyuta taşınmıştır. Hizbullah'ın Suriye rejimi ile bütünleşmiş bir şekilde sığınmacıların Lübnan'dan çıkmasını sağlayabilecek bir formül geliştirmiştir. Hizbullah attığı bu adımla Lübnan dış politikasına müdahil olmuştur. Hizbullah süreç ilerledikçe iki devlet arasında bir köprü konumuna gelmiştir. Konuya bu açıdan bakıldığında BMMYK'nın yerine masada Hizbullah'ın yer almıştır. Bu durum da Hizbullah'a yeni bir boyut kazandırmıştır. Hizbullah Lübnan'daki iç siyasetteki uyuşmazlıklar nedeni ile sonuç alınamayan bir dış politika konusunda dengeleri bozacak bir adım atarak Lübnan dış politikasını etkilemiştir.

Hizbullah'ın yapmış olduğu bu giriş temelde Lübnan çıkarıdır. Zira Hizbullah Lübnan'ın çözmek istediği önemli bir konuda çözüm makamı olabileceğini belirtmiştir. Hatta çözüm önerisini hayata geçirerek, çözümünün işlevselliğini de göstermiştir. Ancak Lübnan açısından olumlu olarak gözüken bu adımda Hizbullah'ın temel motivasyonunun Lübnan çıkarlarına hizmet etmek olup olmadığı konusu tam net

⁵⁴⁰ "Lebanon Minister Accuses Hezbollah, FPM of Obstructing the Return of Syrian Refugees", **Ya Libnan**, 2018, <http://yalibnan.com/2018/11/12/lebanese-allies-of-syrian-regime-obstructing-the-return-of-refugees-says-minister-merehbi/>

değildir. Yukarıda da detaylandırıldığı üzere, sığınmacıların Hizbullah ve ona bağlı yapılara saldırımları, uzun vadede mezhep kotaları üzerinde etkileri Hizbullah açısından ciddi kayıplar doğurmuş ve doğurma potansiyeli taşımaktadır. Ayrıca sığınmacıların güvenli bir şekilde Suriye'ye dönmelerinin Suriye rejimi üzerinde yaratacağı olumlu etkiden en çok faydalanacak aktörlerden birisinin de Hizbullah olacağı açıkça ortadadır. Bu etmenler çerçevesinde konu değerlendirildiğinde Hizbullah kendi politik gündemi ve çıkarları doğrultusunda Lübnan dış politikasına müdahil olmuştur. Hizbullah müdahil olduğu bu konuyu da kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmektedir.

3.2.1.3. Hizbullah'ın Yaptığı Kaçırma ve Alıkoyma Eylemlerinin Lübnan Dış Politikasına Güvenlik Alanındaki Etkileri

Hizbullah kurulduğu günden günümüze kendi amaçlarını tehdit ettiğini düşündüğü unsurlarla her alanda mücadele etmiştir. Bu mücadele özellikle Lübnan dışı unsurlara karşı silah kullanmaktan kaçınmamıştır. Kuruluş yıllarında şiddet olaylarına başvurmak pahasına bazı eylemler gerçekleştirmiştir. Hizbullah şiddet olaylarını başlarda Lübnan topraklarında gerçekleştirmiştir. Lübnan'da işgalci olarak nitelediği, iç savaş sırasında güvenliği sağlamaya çalışan ve Lübnan hükümetinin izni ile orada bulunan, Amerikan ve Fransız birliklerine yaptığı saldırıların ardından, İsrail birliklerine de saldırmıştır. Hizbullah İç Savaş ve Lübnan'daki İsrail işgalinin sona ermesine kadar Lübnan topraklarındaki yabancı unsurlara karşı şiddet eylemlerini sürdürmüştür. Bu eylemler bombalı saldırı, silahlı saldırı ve kaçırma şeklinde ilerlemiştir.

Hizbullah'ın uyguladığı bu yöntem en kötü örneğini 2006 yılında göstermiştir. Hizbullah iki İsrail askerini kaçırmış ve Lübnan otuz üç gün süren bir çatışmaya şahit olmuştur. Konuya dair G-8 zirvesinde konuşan dönemin ABD Başkanı George Bush aslında Lübnan'ın yaşadığı sorunu göz önüne sermektedir. Bush açıklamasında çatışmanın nasıl meydana geldiğini sorgulamıştır. Bush'a göre çatışmanın temel nedeni Hizbullah'ın İsrail'e füze ile saldırıp askerlerini kaçırmasıdır.⁵⁴¹ İki aktör arasında daha önce de karşılıklı füze saldırıları yaşanmış, hatta günümüzde de yaşanmaktadır, ancak yaşanan temas bu derece yoğunlukta bir çatışmaya dönüşmemiştir. Bu bağlamda çatışmayı büyüten ve şiddetlendiren ana etmenin İsraili

⁵⁴¹ Greg Myre, "Israel Widens Scope of Attacks Across Lebanon", **The New York Times**, 2006, <https://www.nytimes.com/2006/07/16/world/middleeast/16mideast.html> .

askerlerin esir alınması olduğu varsayılmaktadır. Bu durum Hizbullah'ın bu eylemlerinin Lübnan'a yaşattığı sorunlar açısından en belirgin örnek olmuştur.

Hizbullah kuruluş amaçlarında açıkladığı üzere Lübnan'a yönelen saldırılara cevap vermeyi amaçlamaktadır. Hizbullah bu saldırılara misilleme olarak birtakım cevaplar vermiştir. Hedef olarak gördüğü yabancıları kaçırmayı da bu mücadelenin bir parçasıdır. Lübnan dışı ülkelerin vatandaşları olan bu kişiler Lübnan dış politikasını ciddi ölçüde meşgul etmiştir. Hizbullah bu doğrultuda bazı İsraili askerleri esir almış, Lübnan'daki yabancı akademisyen ve gazetecileri rehin almış, 1985 yılında bir uçak kaçırdığı⁵⁴² iddia edilmiştir. 1982 ile 1992 yılları arasında Lübnan'da yüzün üzerinde yabancı kaçırılmıştır. Kaçırılan yabancılar genellikle Amerikalı ya da Avrupa ülkeleri vatandaşlarıdır. Bu kaçırma eylemleri sırasında hayatını kaybeden rehineler de olmuştur. Süreç o kadar sert ve hızlı ilerlemiştir ki ABD vatandaşlarına Lübnan'a seyahat yasağı koymuş, bu yasak 1997 yılına kadar devam etmiştir. Hizbullah bu yıllarda yaptığı açıklamalarda Batılı devletler ve ABD'nin kendi başarısızlıklarını örtmek için Lübnanlı Müslümanlara bu şekilde saldırdıklarını savunmuştur. Hizbullah, kaçırma eylemleri ve iddialarının birer provokasyon olduğunu iddia etmiş, olayların gerçek sorumlusunun ABD olduğunu açıklamıştır.⁵⁴³

Bu eylemler Hizbullah'ın kimliğinde yer alan din ögesi ile pek uyuşan bir profil çizmemektedir. Ancak yaptığı eylemlere dair Hizbullah kendine meşruiyet ve haklı gerekçe çıkarmaktadır. 1983 yılında dönemin Hizbullah lideri Fadlallah intihar eylemlerine fetva vermiştir. Bu fetvadan sonra Lübnan'da başlayan intihar saldırıları dünya geneline yayılmıştır.⁵⁴⁴ 1986 yılında Dönemin Hizbullah sözcüsü Hüseyin Müsavi verdiği röportajda kaçırma olaylarını kabul ettiğini ve Hizbullah tarafından yapıldığına dair izlenim vermiştir. Müsavi bu eylemlerde bir onay mekanizması olması gerektiğinden bahsetmiştir. Hedeflerin Müslümanlara zarar verebilecek şüpheli ajan ve casuslar olacağı şüphesi ile rehin alınabileceklerini belirtmiştir. İslam dininde masumlara zarar vermek diğer tüm ilahi dinlerde olduğu gibi yasaklanmıştır. Hizbullah ve/veya eylemleri yapanlar bu kriterin farkındadır. Minareyi çalan kılıfını hazırlar sözünde olduğu gibi bu duruma uygun bir kılıf hazırlanmıştır. Müsavi açıklamalarında

⁵⁴² Bazı uçak kaçırma eylemlerine de Hizbullah'ın destek verdiği iddiaları bulunmaktadır. Ancak sadece aşağıda detaylandırılan uçak kaçırma eylemine değinilecektir.

⁵⁴³ "Milita Leaders Report "Arrest" of Waite", **The New York Times**, 1987, <https://www.nytimes.com/1987/02/03/world/militia-leaders-report-arrest-of-waite.html?pagewanted=all&src=pm>

⁵⁴⁴ Ertan Efegil, **Radikal Yoruma Dayalı Dini Terör Örgütlerinin İncelenmesi**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 2018, s.117.

büyük güçlerle mücadele ettikleri için savunmalarında sıra dışı önlemler alınabileceğinin altını çizmiştir. Alkolün İslam dininde haram olduğu ama tıbbi alanda insanların hayatlarını kurtarmak amacıyla kullandığı belirterek yaptıkları eylemlere bu şekilde bakılması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁴⁵ Bu dönemde yapılan kaçırma eylemleri ile 11 Eylül sonrasında Batılı insanların kaçırılması örnekleri arasında ciddi farklar bulunmaktadır. 11 Eylül öncesi dönemde yapılan kaçırımlar politik taviz ya da manevra alanı yaratma amacı taşımaktadır. Şiddet bilgi alma amacı ile kullanılmıştır. 11 Eylül sonrası yaşanan kaçırımlar ise daha çok infaz etmeye, kaçırılan kişinin hayatını sonlandırmayı temel amaç olarak belirlemiştir. Bu açıdan bu dönemin eylemleri ilk kategoride yer alan eylemler olduğu, bu kapsamda yapıldığı varsayılmaktadır.

Hizbullah, Lübnan İç Savaşı ve İsrail işgalinin sona erdiği süreçte kaçırma eylemleri ve bazı bombalama eylemlerini üstlenmeye de eylemleri Hizbullah'ın gerçekleştiğine dair dünya kamuoyu tarafından ciddi iddialar ortaya konmuştur. Bu bağlamda Hizbullah kendi alt kollarında İslami Cihad'ı işaret etse de eylemlere karışanlar arasında kendi militanları da bulunmaktadır.⁵⁴⁶ Bu açıdan bu bölümde eylemlerin Hizbullah mekanizmalarının onay ile gerçekleştirilen eylemler olduğu kabul edilecektir. Hizbullah üyesi olmayan eylemlerin ise Hizbullah'a bağlı bir alt işveren tarafından yapıldığı savı desteklenecektir.

Lübnan'da yaşanan ilk kaçırma eylemi 1982 yılında yaşanmıştır. 19 Temmuz 1982 tarihinde Amerikan Beyrut Üniversitesi yöneticilerinden David Dodge kaçırılmıştır. Dodge kaçırılan ilk yabancısıdır. Dodge Lübnan doğumlu bir Amerikan vatandaşıydı. Dodge kampüste bulunan ofisinin dışında kaçırılmıştır. Görgü tanıkları Dodge'u kaçıranların Şii milislere ait olan kıyafet ve üniformaların benzerini giydiklerini anlatmıştır. Dodge Lübnan'da İsrail işgalinin başlamasından altı hafta sonra kaçırılmıştır. Bu tarihten sonra aşağıda da detaylandırılacağı üzere temel olarak işgale yönelik misilleme amacı ile Lübnan'da özellikle Amerikan vatandaşları kaçırılacaktır. Beyrut Amerikan Üniversitesi gerek Lübnan gerekse ABD için önemli bir kurumdur. Böylesine önemli bir kurumun yöneticilerinden birisinin kaçırılması uluslararası kamuoyunu meşgul eden bir konu olmuştur. Dodge esaretinin bir kısmını

⁵⁴⁵ Ezgi Başaran, "Parlamentoya Girmesi Terör Örgütü Listelerinden Çıkmasına Yetmiyor: HİZBULLAH", **Hürriyet**, 2006, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/parlamentoya-girmesi-teror-orgutu-listelerinden-cikmasina-yetmiyor-hizbullah-4836350>

⁵⁴⁶ Robert G. Rabil, **Embattled Neighbors: Syria, Israel, and Lebanon**, Colorado, Lynne Rienner Publishers, 2003, s.77

Lübnan'da bir kısmını da İran'da geçirmiştir. Kaçırıldıktan tam bir yıl sonra Dodge serbest bırakılmıştır. Dodge'un serbest kalması için Suriye ciddi diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Dodge serbest kaldıktan sonra yaptığı açıklamalarda esaret altındayken kötü muamele görmediğini belirtmiştir.⁵⁴⁷ Dodge sonrası Hizbullah Amerikan hedeflerine daha çok yönelmiştir. 1983 yılında önce Beyrut'taki Amerikan konsolosluğu ardından da Amerikan deniz piyadelerinin kışlası bombalı saldırıya uğramıştır. 7 Mart 1984 tarihinde CNN'in Beyrut bürosu şefi Jeremy Levin, 16 Mart'ta ise CIA Beyrut istasyon şefi William F. Buckley kaçırılmıştır. Bu süreçte yoğun olarak Amerikan "hedefleri" kaçırılmıştır. Amerikan vatandaşlarının hedef seçilmesinin bazı nedenleri vardır. Bunlar İsrail'in ABD'nin uzantısı olarak görülmesi, kaçırılanların ABD vatandaşı olması nedeni ile eylemlerin uluslararası kamuoyunda daha çok ses getirmesi, Lübnan'ı işgal eden İsrail ordusunun ABD menşeli silahlar kullanması şeklinde sıralanmaktadır. Unutulmamalıdır ki Hizbullah'ın İsrail ve ABD konusundaki algısı İran Devrimi'nin başarılı bir ürünüdür. Bu dönemde yapılan eylemlerde genellikle istihbarat toplama amacı gözetilmiştir. İstihbaratı değeri olduğu düşünülen yabancılar bilgi almak amacıyla kaçırılmış, kimi vakalarda görüldüğü üzere işkence yapılarak konuşturulmaya çalışılmıştır. Kimi vakalarda ise misilleme amacı taşımıştır.

16 Mart 1985 tarihinde Beyrut'ta bir kaçırma eylemi daha yaşanmıştır. The Associated Press'in Ortadoğu masasında çalışan gazeteci Terry Anderson kaçırılmıştır. Anderson kaçırılmadan önce Lübnan İç Savaşı'nı takip eden bir gazeteciydi. Aynı zamanda The Associated Press'in Beyrut bürosu şefiydi. Anderson da Amerikan vatandaşıydı. Anderson 4 Aralık 1991 tarihinde serbest kalmıştır.⁵⁴⁸ Anderson'a esareti süresince kaçırılan Lübnan'da bulunan Amerikalıların isimleri ve adresleri sıklıkça sormuştur. Anderson iki bin dört yüz elli beş gün süren esaret dönemiyle Lübnan İç Savaşı süresince esaret altında en uzun süreli kalan Amerikan vatandaşıdır.⁵⁴⁹ Anderson kaçırıldıktan sonra Hizbullah operasyonun Amerika ve onun uydularına dair olan mücadelelerinin bir parçası olduğunu açıklamıştır. Anderson Aralık 1984 tarihinde Kuveyt'te uçak kaçırma eyleminde iki Amerikan vatandaşını öldüren ama eylemin tamamında başarısız olup yakalanan Şii teröristlere

⁵⁴⁷ Margalit Fox, "David Dodge, an Early Lebanon Hostage, Dies at 86", **The New York Times**, 1987, <https://www.nytimes.com/2009/01/31/world/middleeast/31dodge.html?d=all&src=pm>

⁵⁴⁸ "Former U.S. Hostage Appointed Acting University President in Beirut", **The Associated Press**, 1996, <https://apnews.com/74467d5ac1ef42fcdcf88dda551e107> .

⁵⁴⁹ VOA News, "This Day in History: Journalist Terry Anderson Abducted in Beirut", **Voice of America**, 2017, <https://www.voanews.com/usa/day-history-journalist-terry-anderson-abducted-beirut> .

karşılık misilleme olarak kaçırılmış, Anderson'un esareti ile Şii teröristlerin idam edilmeleri önlenmeye çalışılmıştır.⁵⁵⁰

14 Haziran 1985 tarihinde Atina'dan İtalya'ya giden 847 sefer sayılı TWA uçağını kaçıran Hizbullah ve İslami Cihad üyeleri uçaktaki rehinelere karşılık İsrail'de bulunan yedi yüz Müslüman tutuklunun serbest bırakılmasını istemiştir. Salınmasını istedikleri tutuklular Lübnanlı Şiilerdir. Hizbullah üyeleri önce uçağı zorla Beyrut'a indirmiştir. Beyrut'ta yolcuların arasında bulunan bir Amerikan askeri Hizbullah üyeleri tarafından fark edilince dövülerek öldürülmüştür. Beyrut'ta ikmal yapan uçak Cezayir'e inmiştir. Uçak Cezayir'den tekrar Lübnan'a dönmüştür. Uçaktaki eylem iki hafta sonra İsrail'in tutukluları serbest bırakması ile sona ermiştir. Rehinelere hava korsanların kendilerine iyi davrandıklarını belirtmişlerdir. Eylem sırasında yaşanan tek şiddet olayı yukarıda belirtilen Amerikan askerinin hayatını kaybetmesidir.

1986 yılının Ekim ayında İsrail Hava Kuvvetleri'ne ait bir savaş uçağı Lübnan'ın Sayda kentinde bulunan bir noktayı vurduktan sonra Hizbullah tarafından tahminen Rus menşeli bir hava savunma sistemi ile düşürülmüştür. Düşen İsrail uçağı F-4 Phantom II modelidir. Uçakta iki pilot bulunmaktadır. Olayın yaşanması ile İsrail enkazın olduğu bölgeye kurtarma birliklerini yönlendirmiş ve uçaktaki pilotlardan birisini kurtarmıştır.⁵⁵¹ Bu olay sırasında uçağın pilotlarından birisi Hizbullah tarafından canlı ele geçirilmiştir. İsrail Hava Kuvvetleri pilotlarından Yarbay Ron Arad Hizbullah tarafından esir alınmıştır.⁵⁵² İsrail pilotunun akıbeti hakkında uzun yıllar bilgi alamamıştır. Hizbullah İsraili askeri bir koz olarak zaman zaman kullanmış, Ron Arad'dan bilgi almak için uzun süre uğraştığı da tahmin edilmektedir. İsraili pilotun akıbetinin ne olduğu tam olarak bilinmemekle beraber İsrail istihbaratına göre 1988 yılının mayıs ayında kaçmaya çalışırken öldürüldüğü tahmin edilmektedir. Ron Arad'ın cesedinin yakıldığı ve bu yüzden mezarının olmadığına yönelik tanık ifadeleri de bulunmaktadır. 2006 yılında Hizbullah lideri Nasrallah Ron Arad'ın öldüğüne inandığını ve cenazesinin yerinin belli olmadığını söylemiştir. İsrail 2008 yılında pilotunun hayatını kaybettiğini açıklamıştır.⁵⁵³ Bazı İsraili istihbarat yetkilileri Ron Arad'ın bir misilleme eylemine kurban gittiğini savunmaktadır. Düşen F-4 cinsi uçağın

⁵⁵⁰ "Chronology of Terry Anderson's Captivity With PM-Lebanon-Hostages", **The Associated Press**, 1988, <https://apnews.com/d58f6890b25db6d4664110f78b7a1446>.

⁵⁵¹ Anna Ahronheim, "Ron Arad's Pilot Retires from El Al", **The Jerusalem Post**, 2017, <https://www.jpost.com/israel-news/ron-arads-pilot-retires-from-el-al-507036>

⁵⁵² Murat Erdin, **Hizbullah ve Hamas**, İstanbul, Kastaş Yayınları, 2002, s.39.

⁵⁵³ Toi Staff, "Israeli Airman Ron Arad was Tortured to Death in 1988", **The Times of Israel**, 2016, <https://www.timesofisrael.com/report-israeli-airman-ron-arad-was-tortured-to-death-in-1988/>

pilotunun esir alındıktan sonra 1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgali sırasında Lübnan kuvvetleri tarafından öldürülen dört İranlı diplomata karşı bir misilleme eylemi olarak öldürdüğünü savunmaktadırlar.⁵⁵⁴

17 Şubat 1988 tarihinde UNIFIL'de görev yapan Amerikalı Albay William Rich Higgins Lübnan'da Hizbullah'ın bir fraksiyonu tarafından kaçırılmış ve eylemin sonunda öldürülmüştür.⁵⁵⁵ Higgins, Lübnan'da kaçırılan ilk Amerikan askeri olmuştur. Higgins'in kaçırılmasının ardından verilen ilanda Higgins'in CIA ajanı olduğu ve bu yüzden kaçırıldığı açıklanmıştır. Higgins'in bu kapsamda yargılanacak ve sorgulanacak olduğu da belirtilmiştir. Amerikan Savunma Bakanlığı Higgins'in istihbarat subayı olmadığını açıklamıştır. Hizbullah UNIFIL'in Güney Lübnan'da kendi yapılanmasına ket vurduğunu belirtmiş, bölgeyi bir manada İsrail'in saldırılarına açık hale getirdiğini belirtmiştir. Hizbullah UNIFIL'i İsrail ile iş birliği yapmakla suçlamıştır. Kaçıranların konuya dair yayımladıkları ültimatonda Higgins'i iki kez ölümle tehdit etmiştir.⁵⁵⁶ Higgins'in kaçırılması ölümü ile sonuçlanmıştır. Higgins'in ne zaman öldürüldüğü bilinmemekle beraber 6 Temmuz 1990 tarihinde öldürüldüğü kabul edilmektedir. 23 Aralık 1991 tarihinde Higgins'in cesedi Beyrut'ta bir caminin yanına gömülü şekilde bulunmuştur. Higgins'in naaşı 30 Aralık 1991'da ABD'nin Virginia eyaletine gömülmüştür. Albay Higgins, Hizbullah'ın kaçırdığı son Amerikalıdır.

2000 yılında İsrailli iş adamı Elhanan Tannenbaum Hizbullah tarafından kaçırılmıştır. Tannenbaum o tarihte kayıp olan yukarıda da anlatılan İsrail ordusu pilotu Ron Arad'ı aramak üzere Lübnan'da çalışmalar yapmaktaydı. Tannenbaum'un esareti Hizbullah tarafından bir pazarlık konusu haline getirmiştir. Hizbullah elinde olan üç İsrailli askerin cenazeleri ve Tannenbaum karşılığında İsrail hapishanelerindeki bazı mahkûmların serbest bırakılmasını istemiştir. Konuya dair Almanya iki aktör arasında arabuluculuk yaparak süreci güvenilir hale getirerek hızlandırmıştır. 2004 yılında İsrail ile Hizbullah arasında yapılan takasta Hizbullah üç İsrailli askerin cesedi ve rehin durumda olan bir İsrailli iş insanına karşılık İsrail'deki

⁵⁵⁴ "Israeli Officer: Iran Killed Co-Pilot Arad in Revenge for Assassination of Its 4 Diplomats", **Asharq Al-Awsat**, <https://english.aawsat.com/home/article/2035486/israeli-officer-iran-killed-co-pilot-arad-revenge-assassination-its-4-diplomats>

⁵⁵⁵ Fatma Taşdemir, **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi**, Ankara, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları, 2006, s. 225.

⁵⁵⁶ "Lt. Col. William R. Higgins: Hostage in Lebanon", **UPI News**, 1989, <https://www.upi.com/Archives/1989/07/31/Lt-Col-William-R-HigginsHostage-in-Lebanon/3727617860800/>.

dört yüzü aşkın Müslüman mahkûmu serbest bıraktırmıştır.⁵⁵⁷ Tannenbaum esareti süresinde Hizbullah tarafından iyi muamele ile bakıldığını belirtmiştir. Bu takasın Hizbullah açısından iki önemi bulunmaktadır. Bunlardan ilki serbest bırakılanların ciddi sayıda Filistinlilerden oluşması, Hizbullah'ın Filistin konusuna verdiği desteği göstermektedir. İkinci önemi ise Hizbullah'ın başına geçen Hasan Nasrallah'ın kısa sürede böyle başarılı bir diplomatik hamle yürütmesidir. Nasrallah sürecin sonunda gerekirse daha fazla İsrail askeri kaçırabileceklerini de açıkça söylemiştir. Nasrallah'ın bu sözleri 2006 yılında gerçeğe dönmüştür. 12 Temmuz 2006 tarihinde İsrail mevzilerine saldıran Hizbullah İsrailli iki askeri esir almış ve bazı mahkûmların serbest bırakılması karşılığında askerleri serbest bırakacağını söylemiştir. Bun gelişme sonucunda İsrail ile Hizbullah arasında otuz üç gün süren bir çatışma yaşanmıştır. Çatışma sonucunda Hizbullah kendisi için önemli olan bazı mahkûmları kurtarmış ancak Lübnan bu çatışmadan ciddi hasar almıştır.

Yaşanılan kaçırma eylemlerinde Lübnan hükümetlerinin bizzat destek verdiği bir eylem yaşanmamıştır. Lübnan eylemlerden olumsuz etkilenen yani eylemlerin mağduru olan konumundadır. Kaçırma eylemleri iki grup altında toplanılırsa süreç daha rahat anlaşılabilir. Bu süreçlerden iç savaş öncesi ve iç savaş sonrası olarak gruplanmalıdır. İç Savaş döneminde yaşanan kaçırımlar olduğunda Lübnan bir çatışma sahasıdır. Lübnan ülke sınırlarının içerisinde her gün Lübnan vatandaşları birbirlerini mezhepsel farklılıkları yüzünden öldürmekte, kendi ülkelerini bombalamaktadır. Lübnan hükümetlerinin ülkesi üzerinde hâkimiyeti o derece zayıftır ki dış güçleri ülkesine davet ederek hükümet egemenliğini tesis etmelerine yardımcı olmalarını istemiştir. Bu dönemde yaşanan kaçırımlardan Lübnan'ın majör derecede etkilenmesi söz konusu olmadığı varsayılmaktadır. Yaşananlar bir manada ülkenin içindeki çatışma halinin şiddetinin yansıdığı eylemler olarak değerlendirilebilir. Ancak İç Savaşın sona ermesi ile yaşanan kaçırımlar Lübnan'a ciddi yansımaları olmuştur.

2006 yılında yaşanan kaçırma eylemi, Hizbullah'ın kendi çıkarları doğrultusunda İsrail askerlerini kaçırp kendi isteklerini güç kullanarak elde etmesi olayıdır. Hizbullah bu noktada Lübnan'ı bir çatışma alanına çevirmiştir. Çatışmanın şiddetlenmesine rağmen, Lübnan altyapısının İsrail tarafından yerle bir edilmesine rağmen çatışmadan vazgeçmemiştir. Lübnan Hizbullah yüzünden savaş bölgesi haline gelmiştir. Bu durum Lübnan'ın dış ilişkilerini etkilemiş, ülke ekonomisi

⁵⁵⁷ Burçin İmir, "Ölü-Diri Takası", **Milliyet**, 2004, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/olu-diri-takasi-5122863>

bozulmuş, gelen turist sayısı azalmıştır. Hizbullah turizm sezonunun çatışmadan etkilenmeyeceğini belirtmesine rağmen çatışma sırasında ve sonrasında Lübnan turizmi ciddi etkilenmiştir. Hizbullah olayın bu derece büyük bir çatışmaya dönüşmeyeceği yönünde bir projeksiyon çizdiğini ancak olayın tahminlerinin ötesinde bir çatışmaya evrildiğini belirtmiştir. Hizbullah lideri Nasrallah büyük bir hesap hatası yaptıklarını kabul etmiştir.⁵⁵⁸

Hizbullah'ın esir üzerinden yönettiği politikası Lübnan dış politikasını net bir olay ile yakından etkilemiştir. Lübnan Meclis Başkanı Nebih Berri ABD ile iyi ilişkilere sahip birisidir. Berri yukarıda detaylandırılan 1985 tarihinde kaçırılan uçak eylemine David Dodge'un ve The Associated Press'de çalışan gazeteci Terry Anderson'ın kaçırılma olaylarına doğrudan etki eden bir isimdir. Berri üç eylemde de kaçırılanlar ile pazarlığı yürütenlerdendir. Berri bu süreçlerde rehinelerin güvenli bir şekilde tahliyesini de sağlamıştır. Ancak bu bölümdeki diğer başlıklarda da görüleceği üzere Berri Hizbullah ile olan konularda Hizbullah'ın yanında olduğunu sıklıkla belirtmiştir. Berri de Şii kökenli bir Lübnanlıdır. Bu açıdan Hizbullah tarafında olması daha doğrusu Hizbullah'a sempati duyması doğaldır. Ancak bu sempati Lübnan dış ilişkilerini etkilemektedir. Sadece Berri'nin yaptığı açıklamalarla değil Berri'nin geçmişini de uluslararası kamuoyu tarafından dikkate alınmaktadır. ABD Hizbullah'ı terörist bir örgüt olarak kabul etmektedir.⁵⁵⁹ Bu bağlamda ABD teröre desteğin önünü kesmek, terörün finansmanın engellenmesi gibi konu başlıklarında çeşitli şirketlere ve kişilere yaptırım uygulamaktadır. Lübnan'da Hizbullah'a destek olduğu gerekçesi ile bu yaptırımlara maruz kalan kişi ve şirketler bulunmaktadır. ABD tarafından özellikle 1985 yılındaki uçak kaçırma eyleminin Berri'nin Hizbullah ile olan iyi niyet ilişkisinin bir özeti olduğunu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Berri'nin de yaptırım listesine eklenmesi ABD'de yaşanan tartışma konularından birisi olmuştur. Berri'nin genelde arabulucu olarak bu kaçırma eylemlerinde rol alması ve arabulucu olduğu eylemlerde rehinelerin serbest bırakılması onu suçlamalar konusunda kurtarmıştır. Ancak dönemin ABD Dış İşleri Bakanı Mike Pompeo Hizbullah konusunda Lübnan'ı önlemler alması gerektiğinin altını çizdiği de bu bağlamda unutulmamalıdır.⁵⁶⁰

İç Savaş'tan sonra bile kaçırma eylemlerinin yaşanması Lübnan'da devlet otoritesi olmadığının ya da tam olarak sağlanmadığının göstergesi olmuştur.

⁵⁵⁸ Augustus Richard Norton, 2007, s.483.

⁵⁵⁹ Tezde böyle bir kabulde bulunulmamaktadır.

⁵⁶⁰ Sami Moubayed, Ties with Hezbollah Put Berri in Difficult Position, **The Arab Weekly**, 2019, <https://the arabweekly.com/ties-hezbollah-put-berri-difficult-position>.

Kaçırılanların yabancı olması Lübnan diplomasisine yaşatılan ayrı birer sorun olmuştur. 2006 yılındaki kaçırma savaşı ile sonuçlanmış, İç Savaş döneminde yaşanan kaçırmalarda ABD vatandaşlarını korumak adına Lübnan'a seyahat yasağı getirmiş, Lübnan uçak kaçırma eylemlerine sahne olmuştur. Lübnan'ın bu süreçte dış ilişkileri mağdur olan ülkeler ile bozulmuştur. Lübnan diplomasisi Hizbullah'ın kendi çıkarları doğrultusunda yaptığı eylemlerin zararını gören bir kurum olmuştur.

3.2.1.4. Hizbullah'ın İsrail Dış Misyonlarına Yapılan Saldırlara Verdiği Desteğin Lübnan Dış Politikasına Güvenlik Alanındaki Etkileri

Diplomatik temsilcilikler ülkelerin kendilerini diğer ülkeler nezdinde temsil edilmesini sağlayan kurumlardır. Bu kurumlar yabancı ülkelere vatandaşlarının hak ve çıkarlarını koruma rolünü taşırlar. Bulundukları ülkelerde kendi ülkelerini sembolik olarak temsil ederler. Burada temsil ile kastedilen; diplomatik misyon şefinin kendi ülkesinin devlet başkanını temsil etmesidir. Diplomatik misyonlar da bu amaç doğrultusunda düzenlenen davetlerin verildiği kurumlardır. Bu açıdan diplomatik misyonların temsiliyet özelliği de bulunmaktadır. Diplomatik misyonların bir diğer özelliği ise bulundukları ülkelere bilgi toplamalarıdır. Diplomatik misyonlar bulundukları ülkelere basını, ülkenin önemli kurum ve kuruluşlarını, önemli kişilerin açıklamalarını derleyerek ülkelere rapor halinde sunarlar. Bu sayede ülkelerinin bulundukları ülkeye yönelik inşa edecekleri dış politika sürecine katkı sağlarlar. Dış politikada karar alıcılara yardımcı olmaktadır. Diplomatik misyonların son özelliği de diplomatik mesajların iletilmesini sağlamalarıdır. İki ülke arasındaki mesajların iletiminde fiziki mekân olarak kullanılmaktadır. Özellikle kriz dönemlerinde varlıkları ciddi bir önem taşımaktadır.⁵⁶¹

Diplomatik misyonların tabi oldukları ve günümüzde de geçerli olan kurallar 1961 "Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Konvansiyonu'nda belirtilmiştir. Sözleşme 2 Mart- 14 Nisan 1961 tarihleri arasında Viyana'da toplanan Birleşmiş Milletler Diplomatik İlişkiler ve Bağışıklıklar Konferansı tarafından 14 Nisan 1961 tarihinde benimsenmiştir. Sözleşme 24 Nisan 1964'te yürürlüğe girmiştir.⁵⁶² Günümüzde BM'ye üye devletlerin tamamı Viyana Konvansiyonu'na taraftır. Viyana Konvansiyonu; ayrıcalıklar ve bağışıklıklar, protokol kavramı, temsilciliklerin durumu, diplomatik personellerin sınıflandırılması başlıklarını içermektedir.⁵⁶³ 1961 Viyana

⁵⁶¹ Faruk Sönmezoğlu, 2005, ss. 361-363.

⁵⁶² Aslan Gündüz, 2003, 593.

⁵⁶³ Temel İskit, 2015, ss.189-190.

Sözleşmesi diplomatik misyonun başlıca görevlerini üçüncü maddesinde düzenlemiştir. Misyonlar; kabul edildikleri devletlerdeki kendi devletlerini temsil etmek, kabul edildikleri devletlerdeki vatandaşlarının ve kendi devletlerinin çıkarlarını korumak, kabul edildikleri devlet hükümetleri ile müzakere yapmak, kendi devletine bulundukları ülke hakkında bilgi vermek, kabul edildikleri devletler ile kendi devletlerarasındaki ilişkileri geliştirmek görevlerine sahiptir.⁵⁶⁴

Diplomatik misyonlar ülkeler arasındaki diplomatik ilişkilerin rasyonel bir şekilde ilerlemesi adına birtakım ayrıcalıklar ve bağımsızlıklara sahiptir. Öncelikle bulundukları ülkeler diplomatik misyonun görevi ile ilgili iletişim kaynaklarını temin etmek ve güvenlik ve güvenilirliğini sağlamak zorundadır. Diplomatik misyon görevlilerinin izni olmadan ülke devletlerinin görevlileri misyon binalarına giremezler. Bu manada diplomatik misyon binaları dokunulmazdır. Bu durum dış ülkede diplomatik dokunulmazlık olarak tanımlanmaktadır.⁵⁶⁵ Ancak ülke devletleri sınırları içerisindeki diğer ülkelere ait diplomatik misyonları dışarıdan gelebilecek her türlü saldırıya karşı korumakla yükümlüdür.⁵⁶⁶ Bu açıdan bakıldığında diplomatik misyonlar hassaslıkla korunması gereken yapılardır. Diplomatik misyonların kendi sistemleri doğrultusunda çalışmalarını sağlamak da ülke devletleri için ciddi sorumlulukları beraberinde getirmektedir.

Hizbullah kuruluş amaçlarında açıkladığı üzere Lübnan'a yönelen saldırılara cevap vermeyi amaçlamaktadır. Hizbullah İsrail'i Lübnan'a dış saldırının geldiği ana kaynak olarak görmektedir. Hizbullah Siyonizm ve uzantısı olarak gördüğü İsrail ile mücadelesini hep sürdüreceğini belirtmiştir. Hizbullah İsrail ile olan mücadelesini zaman içerisinde Lübnan dışına da taşımıştır. Bu noktada Hizbullah İsrail topraklarına saldırılar düzenlemiştir. Ayrıca Hizbullah'ın üçüncü ülkelerdeki İsrail uzantılı noktalara saldırılar düzenlendiğine dair uluslararası kamuoyunda yoğun iddialar⁵⁶⁷ sıklıkla dillendirilmektedir. Bu doğrultuda 1994 yılında Arjantin ve 2008 yılında Azerbaycan'da yapılan iki terör eylemi aşağıda detaylandırılarak Lübnan dış politikasına etkileri detaylandırılacaktır.

Arjantin Lübnan için önem arz eden bir ülkedir. Çok sayıda Lübnan vatandaşı Arjantin'de ikamet etmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Lübnan

⁵⁶⁴ Gündüz, s. 596.

⁵⁶⁵ Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, 2014, s. 231.

⁵⁶⁶ Mehmet Gönübol, 2014, s. 118.

⁵⁶⁷ Bunları Hizbullah direkt olarak kabul etmediği için suçlamalar iddia olarak değerlendirilecektir.

Ermenilerinin başlattığı göç, iç savaş döneminde Lübnan toplumu tarafından takip edilmiştir. Arjantin'e giden Lübnanlılar genellikle bankacılık, tekstil ve ticaret sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Arjantin'e göçen Lübnanlılardan Arap ve Müslüman kökenli olanlar üzerinde Hizbullah'ın etkileri görülmüştür. Aşağıda detaylandırılacağı üzere Arjantin'de yapılan bir bombalama eylemi sonucunda yakalanan şüpheliler Hizbullah ile olan gönül bağlarını açıklamışlardır.⁵⁶⁸

Arjantin'de yaşanan ilk eylem 17 Mart 1992 yılında yaşanmıştır. Arjantin'in başkenti Buenos Aires'de bulunan İsrail Büyükelçiliği bombalı saldırının hedefi olmuştur. Bu olay İsrail gizli servisi Shin Bet'in yöneticisi Yaakov Peri'nin Arjantin ziyaretinden sonra olmuştur. Yaşana patlama sonucunda yirmi dokuz kişi hayatını kaybetmiştir. Hayatını kaybedenlerin dördü elçilik çalışanı, beşi Arjantinli Musevi'dir. Elçiliğin yakınında bir okul olması nedeniyle hayatını kaybedenlerin ciddi bir kısmı çocuklardan oluşmaktadır. Ayrıca saldırıda iki yüz elliye yakın kişi yaralanmıştır.⁵⁶⁹ Hizbullah içinden bazı klikler bu saldırıyı üstlendiklerine dair video yayımlamıştır. Hizbullah'ın bu eylemi ile Lübnan'da İsrail tarafından yapılan bir hava saldırısı sonucunda beş yaşındaki oğlu ile hayatını kaybeden genel sekreteri Abbas el Müsavi'nin intikamı için yaptığı öne sürülmektedir. Müsavi'nin cenaze töreninde Hizbullah'ın manevi lideri Şeyh Fadlallah intikam almaya söz vermiştir.⁵⁷⁰ Müsavi'nin hayatını kaybetmesinden bir ay geçmeden bu saldırı yaşanmıştır. Ayrıca saldırı sonrası Beyrut'ta Batı medyasına ait bir ajansa gönderilen ses kaydında saldırının Müsavi'nin beş yaşında hayatını kaybeden oğlu adına yapıldığı belirtilmiştir. Kaydın devamında saldırının İsrail'e karşı olan açık uçlu savaşın bir adımı olduğu da söylenmiştir. Saldırıların İsrail yok edilene kadar süreceği de kayıttaki bir diğer açıklamadır.⁵⁷¹

Saldırı öncesinde Arjantin İran'a ülkesinden gönderilen sevkiyatlarda İran nükleer programına katkı sağlayacak malzemeler olduğunu, İran'ın bu programını barışçıl bulmadığı için bu sevkiyatları askıya aldığını duyurmuştur. Saldırının bir diğer

⁵⁶⁸ Marcelo Martinez Burgos ve Alberto Nisman, **AMIA Case Report**, 2006, Investigations Unit of the Office of the Attorney General, Arjantin, 2006.

⁵⁶⁹ Ronen Bergman, **The Secret War with Iran: The 30-year Clandestine Struggle Against the World's Most Dangerous Terrorist Power**, New York, Free Press, 2007, s. 177.

⁵⁷⁰ Carlos Escude ve Beatriz Gurevich, "Limits to Governability, Corruption and Transnational Terrorism: The Case of the 1992 and 1994 Attacks in Buenos Aires", **E.I.A.L.**, Cilt 14, 2003, Sayı 2, s. 130.

⁵⁷¹ Matthew Levitt, Hezbollah's 1992 Attack in Argentina Is a Warning for Modern-Day Europe, **The Atlantic**, 2013, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2013/03/hezbollahs-1992-attack-in-argentina-is-a-warning-for-modern-day-europe/274160/>

motivasyonunun bu olduğu düşünülmektedir. Konuya dair incelemelerini sürdüren Arjantin Yüksek Mahkemesi saldırı emrinin İmad Mughniyeh tarafından verildiğini iddia etmiştir. Saldırıda kullanılan aracın satın alınma evraklarındaki el yazısının bir Hizbullah üyesine ait olması süreçteki en büyük delildir. Saldırıya katılanların ve planlayanların telefon trafiklerinde de Hizbullah'a yönelik deliller ortaya çıkmıştır.⁵⁷²

Arjantin'de yaşanan ikinci saldırı diplomatik misyona yönelik olarak gerçekleşmemiştir. 1994'te Buenos Aires'de bulunan Yahudi Kültür Merkezi (Asociación Mutual Israelita Argentina (AMIA)) saldırının hedefi olmuştur. Bu saldırı önceki saldırıdan daha ağır olmuştur. Arjantin'in yaşadığı en büyük terör eylemi olmuştur. Saldırıda seksen beş kişi hayatını kaybetmiştir. Üç yüzden fazla kişi yaralanmıştır. Bu saldırının yirmi beşinci yıl dönümünde Hizbullah Arjantin'de terör örgütü olarak kabul edilmiştir.⁵⁷³ Dönemin ABD Dış İşleri Bakanı Mike Pompeo olayın yirmi beşinci yıl dönümünde Arjantin'i ziyaret etmiş ve bu kararı desteklediğini belirtmiştir. Bu karar öncesinde başlatılan olayı aydınlatma süreci çok muğlaklık barındırmıştır. 2006 yılında Arjantin Yüksek Mahkemesi konuya dair tahkikatını tamamlamış ve yayımladığı raporda Arjantin devletinin İran ile olan ticari ilişkilerini bozmamak için süreci uzattığı ve muğlaklaştırdığı ve bazı Arjantinli bürokrat ve politikacıların süreçten rüşvetlerle faydalandıklarına dair bulguların varlığına dikkat çekmiştir.⁵⁷⁴

Arjantin Hizbullah için öylesine seçilmiş bir nokta değildir. Tam aksine özellikle seçildiği düşünülmektedir. Öncelikle Arjantin o dönem için küreselleşen dünyanın yakınında yer alıp tam olarak küreselleşmeye uyum sağlayamamış bir görünümdeydi. Fakirlik nüfusun ciddi bir kesimine ait bir olguydu ve Arjantin genel olarak siyaseten bağlantısız görünümdeydi. Arjantin içinde Müslüman bir nüfus da barındırmaktadır. Bu bileşenlerle Hizbullah ve Nasrallah açısından Arjantin rahatlıkla isyana dâhil edilebilecek bir potansiyel taşımaktaydı. Bu potansiyelin olumlu kullanıldığı gerçekleştirilen iki saldırı ile ispat edilmiştir. Bu eylemle Hizbullah mücadelesini daha

⁵⁷² Matthew Levitt, "Iranian and Hezbollah Operations in South America: Then and Now", **PRISM**, Cilt 5, 2016, Sayı 4 ss. 120-121.

⁵⁷³ Muhammed Emin Canik, "Amerikan Devletleri Örgütü'nden Hizbullah Çağrısı", **Anadolu Ajansı**, 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/amerikan-devletleri-orgutunden-hizbullah-cagrisi/1535898>.

⁵⁷⁴ Marcelo Martinez Burgos ve Alberto Nisman, 2006.

geniş kesimlere duyurmuş, kendi medyasını kullanabildiğini göstermiş, örgüt ağlarının gücünü ve mensuplarının potansiyelini ortaya koymuştur.⁵⁷⁵

İmad Mughniyeh'nin 2008 yılında Suriye'de bombalı bir saldırıda öldürülmesinden sonra Hizbullah lideri Nasrallah İsrail'den bu kaybın intikamının aleni bir şekilde alacaklarını belirtmiştir. Gelen bu tehdit üzerinde İsrail güvenlik eliti misillemenin olduğu üç farklı senaryo oluşturmuştur. Bunlar (1). Yurtdışına seyahat eden görevde olan ya da emekli olan İsrailli yetkililere yönelik suikast girişimleri, (2). Bir İsrail dış misyonuna saldırı, (3) İsrail dışında yer alan bir Musevi varlığına yönelik saldırı olarak sıralanmıştır.⁵⁷⁶ İsrail güvenlik eliti bu çıkarımlarında haksız olmadığını kısa süre içinde ispatlamıştır. Mugniyeh'in ölümünü izleyen aylarda Azerbaycan'da bulunan İsrail dış misyonuna saldırı teşebbüsü gerçekleşmiştir. Azerbaycan hükümeti yakalanan zanlılar ve onlara destek veren Azeri vatandaşları terör eylemi ve vatana ihanet suçlarından yargılamıştır. Alınan önlemler sayesinde saldırı daha hazırlık aşamasındayken bertaraf edilmiştir.

Bu saldırıda Azerbaycan'ın seçilmesinin temel nedeni İsrail ile yakın ilişkileridir. Ayrıca Azerbaycan'ın yaklaşık on bin Musevi vatandaşı bulunmaktadır. Azerbaycan İran ile gerilim yaşayan ülkelerden birisidir. Azerbaycan nüfusunun ciddi bir kısmı da Şii Müslümanlardan oluşmaktadır. Bunlar Azerbaycan'da saldırının planlanmasının nedenleridir. Ayrıca bu maddeler saldırının kolaylıkla yapılabileceğini de gösteren maddeler olarak görülebilir. Ancak yukarıdaki diğer örnek olay Arjantin'in aksine Azerbaycan saldırısı başarılı olmamıştır.

İsrail özellikle ihtiyacı olan enerji kaynakları nedeni ile Hazar bölgesindeki ülkeler ile yakın ilişkiler kurmayı amaçlamaktadır. Hazar konusunu özele indirecek olursak iki ülke ön plana çıkmaktadır. Bu iki ülke Azerbaycan ve Kazakistan'dır. İsrail Bakü ve Astana'nın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden olmuştur. İsrail'in bu iki ülkeyle kurduğu ilişkilerin temelinde ilk başlarda enerji yatmasa da günümüzdeki ilişkilerin önemli dayanak noktalarından birisinin enerji meselesidir. Bahse konu ülkelerin tıpkı Türkiye gibi, seküler yönetime sahip, Arap olmayan Müslüman yönetimlerden oluşması İsrail'in önem attığı konuların başında gelmektedir. İsrail'in bu sayede Müslümanlarla olumlu ilişkiler tesis edebildiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Sovyetler Birliği döneminde ülke içinde yaşayan Yahudi nüfusun

⁵⁷⁵ Andy Crowe, "Stopping the Next Global Terrorist: A Case Study of Hezbollah in Argentina", Newport, **Naval War Collage Report**, 2004, ss. 10-11.

⁵⁷⁶ Matthew Levitt, "Hizballah and the Qods Force in Iran's Shadow War with the West", **The Washington Institute for Near East Policy Policy Focus**, Sayı 123, 2013, s.3.

ciddi bir kısmı Azerbaycan ve Kazakistan'a sürülmüştür. Bu iki ülkede bulunan Yahudi nüfus sayesinde İsrail bu iki devletle olumlu ilişkiler tesis edebilme kapasitesine daha rahat erişmiştir. Ayrıca her iki ülke ekonomik yapılarını Batı'ya entegre etmek istemektedir. Bu amaçla Batı'ya entegre, ileri teknoloji ürünleri üretme kapasitesine sahip İsrail bu iki ülke için önemli bir kaynak, İsrail içinse bu iki ülke önemli birer pazar olarak görülmektedir. Hem Kazakistan hem de Azerbaycan İsrail'in de sıklıkla diplomatik sorunlar yaşadığı İran ile çeşitli konularda sıkıntılar yaşamaktadır. İsrail bahse konu olan sorunlarda her iki ülkenin yanında yer almaktadır. Ayrıca İsrail bu konuya da destek olmak için Azerbaycan ve Kazakistan'a gelişmiş silah sistemleri satmakta ve bu ülkelerin ellerindeki Sovyetlerden kalma demode silah sistemlerini modernize etmektedir. Bu sayede iki ülkenin de İran karşısında caydırıcı bir güç unsuru olarak konumlanmasını amaçlamaktadır. Bu amaçla İsrail, Azerbaycan'da insansız hava uçakları (Aerostar ve Orbiter uçakları) üretmeye başlamıştır. Son olarak Azerbaycan İsrail'den mayın temizleme sistemleri POMINS-2 (Portable mine neutralization system) almıştır. Söz konusu sistem, kendi alanında son teknolojik unsurları kapsamaktadır.⁵⁷⁷ İsrail ve Azerbaycan arasındaki enerji ticaretine bakılacak olunursa; İsrail'in 2007 yılından beri Azerbaycan'dan doğalgaz almaktadır.⁵⁷⁸ Bu doğrultuda İsrail kendi egemenlik sahasında doğalgaz çıkmasına rağmen Azerbaycan ile olan silah ticaretinin devamını sağlamak adına doğalgaz almaya devam ettiği çıkarımında bulunmaktadır. Bu sayede İran karşısında askerî açıdan güçlü ve İsrail altyapısı ile donatılmış bir Azerbaycan'ın İsrail için kritik bir öneme sahip olduğu ortadadır.

Öncelikli olarak belirtilmelidir ki terör eylemleri konusunda Lübnan hükümetinin olaylarla direkt bir ilgisi ve katkısı olduğuna dair bir bulgu bulunmamıştır. Ancak Hizbullah'ın gerçekleştirdiği çoğu olay ve eylem Lübnan'a fatura edildiği tezin genelinde belirtilmiştir. Arjantin ile Lübnan arasındaki ilişki daha çok bölgede yaşayan Lübnan vatandaşları üzerinden ilerlemektedir. Latin Amerika bölgesine on dokuzuncu yüzyılın ortasından beri göçen Arap ve Lübnan diasporası özellikle bölge ülkeleri ile Lübnan ilişkilerinin olumlu ilerlemesi yönünde ciddi katkılar sağlamıştır. Buradaki Lübnan diasporasının genellikle Ermeni ve Hristiyan kökenli olması bu terör

⁵⁷⁷ Halit Mammadov, "Bölgesel Politikalar Açısından Azerbaycan-İran İlişkileri", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, Cilt 8, 2013, Sayı 15, s. 57.

⁵⁷⁸ Gawdat Bahgat, "Israel's Energy Security: The Caspian Sea and the Middle East", **Israel Affairs**, Cilt 16, 2010, Sayı 3, ss. 409 – 412; Shamkhal Abilov, The Azerbaijan-Israel Relations: A Non-diplomatic, But Strategic Partnership, **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, 2009, Sayı 8, ss. 142- 147.

eyleminin Lübnan'a mal edilmesine engel olan unsurlardan birisi olduğu sonucuna ulaşılabilir. Çünkü İslami bir kimlik taşıyan terör eylemleri karşısında İslami kimlik taşımayan bir ülke profili çizilmesine bölgedeki Lübnan diasporasının katkı sağlamaktadır. Arjantin saldırıları Lübnan için bir önem taşımasa da Hizbullah için taşımaktadır. Arjantin saldırıları Hizbullah için önemli bir kilometre taşıdır. Çünkü Hizbullah Lübnan dışında faaliyet gösterebileceğini, "başarılı"⁵⁷⁹ operasyonlara imza atabileceğini göstermiştir.

Lübnan Azerbaycan ilişkilerine bakılacak olunursa; iki ülke arasında derin sorunların var olduğu gözlemlenmektedir. Azerbaycan için kritik öneme sahip Karabağ konusunda Lübnan'ın turumu Azerbaycan'ın söylem ve çıkarları ile pek uyuşmamaktadır. 2015 yılında Lübnan Meclis Başkanı Nebih Berri'nin Ermeni mevkidaşıyla yaptığı görüşmede Karabağ konusunda Ermenistan'ın yanında olduklarını açıklaması iki ülke arasındaki ilişkilerin özeti olarak görülebilir. Lübnan'daki Ermeni nüfusun dünyadaki en güçlü Ermeni diasporalarından birisi olduğu bilinmektedir. Bu konuda Lübnan'ın Ermenistan tezini desteklemesi Lübnan açısından tutarlı bir durumdur. Hizbullah'ın yaptığı saldırı teşebbüsü zaten gergin olan iki ülke ilişkilerine pek olumsuz bir katkı yapmamıştır. Bunun temel nedeni Azerbaycan saldırı teşebbüsünün arkasında Lübnan ya da Hizbullah'tan ziyade İran bağlantısı olduğunu değerlendirmesidir. Zira İran'da Azerbaycan ile tarihi sorunlar ve anlaşmazlıklar yaşayan bir ülkedir. Lübnan ile İran'ın farkı İran'ın Azerbaycan'ın komşusu olmasıdır. Bu yüzden tehdit algısının İran'a yöneldiği düşünülmektedir

3.2.2. Hizbullah'ın Lübnan Dış Politikasına Ekonomi Alanındaki Etkileri

Hizbullah'ın Lübnan dış politikasına etki ettiği ikinci alan ekonomik konulardır. Lübnan ekonomisi için kritik öneme sahip bazı konularda Hizbullah kendi dış politika ajandası ile çeliştiği için süreci kolaylıkla krize dönüştürebilmektedir. Ekonomik konular dış politikada güvenlik kavramı kadar öneme sahiptir. Lübnan gibi kendi kendine yetemeyen ülkelerde dış ilişkilerde ekonomi konusu daha çok önemli bir haldedir. Hizbullah Lübnan dış politikasının bu yumuşak kamına daha kolaylıkla müdahale edebilmektedir. Hizbullah güvenlik konularında bir sorunu temsil ederken ekonomi konularında sadece sorunu temsil etmediği durumlarda olmaktadır. Ekonomi alanında Hizbullah yer yer sorunun yanında çözümü de sunabilmektedir. Hizbullah

⁵⁷⁹ Olayın sivil insanlara yönelik bir eylem olduğu kabul edilmekle birlikte, Hizbullah açısından başarılı bir gelişme olduğundan böyle bir tabir kullanılmıştır.

ekonomik konular temelinde Lübnan'ın İsrail ve Suudi Arabistan ile olan dış politikasını etkilemektedir. İsrail ile mücadelesinde Hizbullah her alanda var olmaya çalışmaktadır. Bu mücadele salt bir güvenlik mücadelesi değildir. Tarafların birbirlerini komple imha etme amacı taşıdığı bir mücadeledir. Hizbullah'ın Suudi Arabistan ile olan mücadelesi de İslam coğrafyasında üstünlük mücadelesidir. Bu mücadelenin de siyasi ve güvenlik ayağı yanında ekonomik ayağı da bulunmaktadır. Hizbullah'ın bu iki aktör ile olan politik ajandasının Lübnan dış politikasına uzantıları olmaktadır. Bu konu daha net anlaşılması için; Hizbullah'ın Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına etkileri ve Lübnan'ın dış borç arama süreçlerindeki etkileri detaylıca anlatılacaktır.

3.2.2.1. Hizbullah'ın Doğu Akdeniz Politikasının Lübnan Enerji Politikalarına Etkileri

Sanayi Devrimi'nden günümüze olan süreçte dünyada enerji kaynaklarına sahip olabilmek için kıyasıya bir yarış başlamış ve bu yarış çok sayıda savaşa neden olmuştur. Çünkü Sanayi Devrimi'nin en belirgin özelliği enerji alanında yaşattığı değişimlerdir. İnsan gücü, hayvan gücü, su ve rüzgâr olan temel enerji kaynakları yaşanan teknolojik yeniliklerle değişmiş, buhar ile başlayan süreç ileriki dönemlerde kömür ve petrol olarak boyut değiştirmiştir. Günümüzde uluslararası siyasette başat güç olabilmek ile enerji kaynakları arasında doğrudan bir ilişki olduğu gözükmektedir. Son yüzyıl içinde yaşanan çatışmaya varan bazı önemli krizler şu şekilde sıralanmaktadır; Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, Kore Krizi, Küba Krizi, Vietnam Savaşı, Arap-İsrail Savaşları, Süveyş Krizi, Birinci Körfez Operasyonu, İkinci Körfez Operasyonu. Söz konusu krizlerin bazılarının oluşumunda başrolde ve bazılarının oluşumunda yan rollerde mutlaka enerji jeopolitiği ve enerji güvenliği kavramları yer aldığı görülür.

Geçtiğimiz yüzyıl boyunca dünyamızda kömür çağından petrol çağına geçiş döneminin sancıları yaşanmıştır. Bu geçiş dönemine, petrol rezervlerini ele geçirme ve kontrol etme çabası damgasını vurmuştur. Dünyadaki siyasal ve ekonomik güç petrol hammaddesi etrafında şekillenmektedir. Bu politikalar yüzyılın başlarında İngiltere daha sonra da ABD tarafından şekillendirilmektedir.⁵⁸⁰

Enerji konusunda dünyanın yaşadığı değişimlerin önemli etkisi ile enerjiye olan ihtiyaç artmıştır. Günümüzde de enerji talebi artmaktadır. Bu kapsamda da enerji bir güvenlik meselesi haline de gelmiştir. Bu bağlamda enerji güvenliği, öngörülebilir

⁵⁸⁰Cenk Sevim, **Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2013, 2. Baskı, ss. 107-109.

bir gelecek için ülkelerin, sanayilerin ve tüketicilerin ihtiyacı olan enerji kaynaklarına makul fiyatlarla ve kesintide en az riskle ulaşılabilirliğinin devam etmesi durumu ve bu durumu sağlama yönünde yapılan politikalar olarak tanımlanabilmektedir.⁵⁸¹ Enerji güvenliği bu açıdan bakıldığında dört temel üzerine oturtulmaktadır: Üretici ülkeler, tüketici ülkeler, jeopolitik öneme sahip geçiş ülkeleri ve piyasa yapıları.⁵⁸²

Uluslararası sistemin söz konusu yapısı içinde enerji kaynakları günümüz dünyasında gücün önemli bir unsuru haline gelmiştir. ABD'nin Irak müdahalesi ile Orta Doğu'daki enerji kaynaklarını dolaylı olarak kontrol edebilir konuma gelmesi, Rusya'nın zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olması, AB'nin ve Çin'in ise ihtiyaç duydukları enerjinin çok büyük bir kısmını dışsal kaynaklardan temin etmeleri bu konuda verilecek başat örneklerdir. Bu örneklerden de görüleceği üzere uluslararası ilişkilerde güç dağılımında enerji konusu oldukça önemli bir değişken haline gelmiştir.⁵⁸³

Enerji konusu dış politika ile yolları kesişen, kesişmek zorunda olan bir alandır. Bahse konu ilişkiyi anlamlandırmak adına Aad Correlje ve Coby van der Linde iki farklı bakışı içinde barındıran bir yorum ortaya koymuşlardır. Correlje ve van der Linde bakışlarına; Piyasalar ve Kurumlar ile Bölgeler ve İmparatorluklar adlarını vermişlerdir.

Piyasalar ve Kurumlar başlığında, sürekli ve gittikçe artan seviyede sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda bir uluslararasılaşmanın olduğunu varsayılmaktadır. Bu bakış açısında pazarlar sürekli küreselleşmektedir. Uluslararası ilişkilerde sürekli iş birliği olduğunu vurgular. Bu durumun ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilere de yansıdığını savunmaktadır. İdeoloji, din ve siyasi temelli çatışmalar sürekli olarak uluslararası, ulusal ve yerel düzeyde gerçekleşmekte olduğunu kabul eder, ancak etkili uluslararası ve bölgesel kurumların (BM, AB gibi) bu çatışmaların çoğuyla başa çıkmayı başardığını da düşünür. Bu noktada Correlje ve van der Linde temel olarak liberalizm ve neoliberalizm ile benzer yöndedir. Piyasa serbestisinin süreçler için çok önemli olduğunu savunmaktadırlar. Bu durumun enerji konusunda enerji talep güvenliğinin oluşmasını sağlayan etmenlerden birisi olduğunu değerlendirmektedirler.

⁵⁸¹Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım, **Enerji Diplomasisi**, İstanbul, Beta Yayınları, s.3.

⁵⁸²Mitat Çelikpala, **Enerji Güvenliği: Nato'nun Yeni Tehdit Algısı**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s.7.

⁵⁸³Emirhan Göral, Avrupa Enerji Güvenliği ve Türkiye, **Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt 19, Sayı 2, 2011, s. 118.

Yazarlar burada ülkeler arasında olumlu ekonomik ilişkilerin olmasının enerji piyasalarına da olumlu etkisi olacağı, bu sayede enerji arz ve talep güvenliğinin sağlanmasına olumlu katkı sağlayacağını değerlendirilmektedirler. Correlje ve van der Linde'nin enerji dış politika ilişkisini anlamlandırmak için kullandığı ikinci savı ise Bölgeler ve İmparatorluklar başlığıdır. Correlje ve van der Linde bu başlıkta biraz daha karamsar görünümde dir. Bu bakış açısına göre dünya ideoloji, dini ve siyasi olarak ülkelere ve bölgelere bölünmüştür. Bu bağlamda Correlje ve van der Linde dünyanın rekabet eden güçler arasında bölündüğünü belirtir. Rekabet eden güçlerin ise günümüzde ABD, Rusya ve Asya ülkeleri olarak belirtirler. Ülkelerin birbirlerine ve bulundukları bölgelerdeki ülkelerin geneline karşı duydukları güvenlik kaygıları bu rekabetin boyutunu artırmaktadır. Correlje ve van der Linde'ye göre bu durumun sonucunda uluslararası ekonomik bütünleşmeye ket vurulmakta ve aynı anda stratejik mallar ve enerji kaynakları üzerinde olan rekabet süreci daha da sert geçmektedir. Bunun yansıması olarak da enerji kaynakları üzerinde blok yapıların hâkimiyeti ya da denetimi oluşmaktadır. Correlje ve van der Linde'nin Bölgeler ve İmparatorluklar başlığında anlatmak istediği de bu durumdur. Correlje ve van der Linde bu iki farklı bakış açısı ile özetlediği enerji-dış politika ilişkisinde enerji üreten ve tüketen ülkeler arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışmışlardır.⁵⁸⁴

3.2.2.1.a. Doğu Akdeniz'in Önemi

Correlje ve van der Linde'nin savlarının burada detaylandırılmasının nedeni Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları konusunun değerlendirilmesinde yardımcı birer argüman olacak boyutta olmalarıdır. Savları Doğu Akdeniz üzerinden okunacak olunursa; Piyasalar ve Kurumlar başlığı ile Doğu Akdeniz'de kaynakların kullanıma açılması ve ülkelerin buralardan faydalanması boyutu açıklanabilir. Filistin, Mısır, Türkiye, Yunanistan, Lübnan ve İsrail'in enerji alanlarının paylaşımı ve işletilmesi konusunda birbirlerine karşı yaşadıkları anlaşmazlıklar ve bu anlaşmazlıklara karşı uluslararası kurumlardan uzlaştırıcı olmalarını isteme talepleri bu bakış açısı ile daha rahat anlamlandırılabilir. Bölgeler ve İmparatorluklar başlığı ile hem Doğu Akdeniz ülkelerinin kaynaklar üzerindeki rekabeti hem de ABD, Rusya Federasyonu, AB gibi dış ülkelerin bölge üzerindeki anlaşmazlıkları çözme ve kaynakların işletilmesine destek olma amaçları daha rahat anlamlandırılabilir.

⁵⁸⁴Aad Correlje ve Coby van der Linde, Energy Supply Security and Geopolitics: A European Perspective, **Energy Policy**, Sayı 34, 2006, ss. 535-536.

Doğu Akdeniz bölgesi uluslararası kamuoyunda enerji konusu özelinde önemli bölgelerdendir. Bunun nedeni bölge ülkelerinin potansiyel enerji kaynaklarına yönelik yaklaşık son on yıldır ciddi çalışmalarıdır. Bölgedeki ilki enerji kaynağı 1969 yılında Mısır tarafından yapılan keşifler sonucunda bulunmuştur. Mısır 1969 yılında keşfettiği off shore gaz yatağına Abu Qir ismini vermiştir. Bu gelişme ile bölge enerji kaynağına sahip bir alan haline evrilmiştir. 2000'li yıllardan sonra enerji keşfinde yaşanan teknolojik gelişmeler sayesinde daha derin deniz yataklarında da enerji kaynakları aranmaya başlanmıştır.⁵⁸⁵ Bu doğrultuda yapılan çalışmalardan birisi olan ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi'nin çalışmalarına göre bölgede yüz yirmi iki trilyon metreküp (tcf) doğalgaz ve bir milyar yedi yüz milyon varile yakın petrol rezervleri bulunmaktadır.⁵⁸⁶ Bir başka deyişle tahmini rezervler mevcut tüketim verilerine göre bölgenin yaklaşık yirmi yıllık petrol ihtiyacını, çok uzun sürede doğalgaz ihtiyacını karşılayacak seviyededir.⁵⁸⁷ Bu rakamlar ile bölgenin özellikle doğalgaz konusunda dünya enerji piyasalarında önem arz edilen bir bölge olmaktadır.⁵⁸⁸ Özellikle İsrail'in bu bölge yaptığı ve yaptırdığı sondaj ve keşif faaliyetlerinde ciddi rezervler bulması dünya kamuoyunun da dikkatini bu bölgeye çekmiştir. Bu amaçla bölge ülkeleri kendi egemenlik sınırları içerisinde sondaj ve arama faaliyetlerinde bulunmaktadır. Keşfedilen rezervlerin ekonomik olduğu kadar siyasi açıdan da önemi vardır. Enerji kaynakları nedeni ile bölge ülkeleri arasında ekonomi temelli bir iş birliğinin olacak olması bölgeye ekonomi temelli bir barış ya da çatışmadan kaçınma hali getirebilecek olması konunun siyasi boyutudur. Uluslararası kamuoyunun bölgeye yönelik ilgisinin bir diğer nedeni de budur.

Doğu Akdeniz'de enerji konusu özellikle İsrail'in bölgede yapmış olduğu sondaj ve keşif faaliyetleri ile önem kazanmıştır. Bundan önceki süreçte Bakü-Tiflis-Ceylan ve Kerkük-Yumurtalık hatları ile enerji nakil güzergâhlarından birisi olan Doğu Akdeniz enerji nakil yollarından birisi olmaktan, enerji kaynağı olan bir bölgeye dönüşmüştür. İsrailli yetkililer 1990'lı yılların ortalarından günümüze Doğu Akdeniz'de kaynak arama sürecine dair ciddi çalışmalarda bulunmaktadır. İsrail kendi ülkesinde ilk doğalgazı 1958 yılında bulmuştur. 1958 yılında keşfedilen Zohar sahasını 1960'ta Kidod, 1961'de Kanna'im sahaları takip etmiştir. Ancak bu üç sahada yapılan üretim

⁵⁸⁵ Sohbet Karbuz, Natural Gas Resources in the Eastern Mediterranean: Challenges and Opportunities, **European Institut of the Mediterranean (IEMed) Report**, 2012, s. 214.

⁵⁸⁶ US Geological Survey, Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Levant Basin Province, Eastern Mediterranean, Factsheet 2010–2014

⁵⁸⁷ ABD Enerji Bilgi İdaresi Başkanlığı, **Doğu Akdeniz Bölge Raporu**, 2013, s.3.

⁵⁸⁸ James Stocker, No EEZ Solution: The Politics of Oil and Gas in the Eastern Mediterranean, **Middle East Journal**, Cilt 66, 2012, Sayı 4, s. 579.

çok mütevazı seviyelerde seyretmiştir. İsrail için doğalgaz konusunda 1990'ların sonu ve 2000'lerin başında kırılma noktaları yaşanmıştır. Bu kırılma noktaları ciddi rezerve sahip iki açık deniz doğalgaz sahalarının keşfiyle yaşanmıştır. Mari ve Noa adı verilen bu iki saha İsrail için hayati öneme sahip olmuştur. 2009 yılının başında Hayfa açıklarında ülke tarihinin en büyük rezerv keşfi gerçekleşmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda Tamar adı verilen sahanın İsrail'in on beş yıllık doğalgaz talebine tek başına cevap verebilecek kapasitede olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.⁵⁸⁹ Yaklaşık bin yedi yüz metre derinlikte bulunan Tamar'ın keşfinden iki ay sonra yaklaşık dört bin dokuz yüz metre derinlikte Tamar'dan daha zengin kapasiteye sahip olan Leviathan sahası keşfedilmiştir.⁵⁹⁰ Leviathan sahasının, Tamar sahasının yaklaşık iki katı kapasiteye sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bahse konu iki saha tek başına İsrail'in doğalgaz ihtiyacını uzun bir süre karşılayacağı ve İsrail'i enerji ihracatçısı ülke konumuna eriştireceği öngörülmektedir. İki sahanın İsrail ekonomisine yüz kırk beş milyar dolar gelir sağlayacağı da belirtilmektedir.⁵⁹¹

Doğu Akdeniz'deki mevcutta keşfedilen yataklara bakıldığında, yataklara sahip ülkeler komşuları ile ve birbirleri ile açık bir şekilde düşmanlık ve güvensizlik görünümündedirler. Komşuların birbirleri ile çatışma halinde olduğu zamanlara da sıklıkla rastlanmıştır. Bu durumun sonucu olarak Doğu Akdeniz'e kıyıdaş ülkelerin münhasır ekonomik bölgeler (MEB) ve deniz egemenlik sınırları konularında anlaşamadığı alanlar bulunmaktadır.

3.2.2.1.b. Lübnan ve İsrail'in Doğu Akdeniz'deki Uyuşmazlığı

Lübnan'ın deniz egemenlik alanı bin yedi yüz kilometre karelik bir alanla sınırlıdır. Bu alanın bir kısmında İsrail ve Lübnan arasındaki ortak deniz sınırı konusundaki anlaşmazlık bulunmaktadır. Lübnan ve İsrail yaklaşık yüz elli kilometrekarelik bir alan üzerinde mutabık değildir. Mutabık kalınamayan alanın iz düşümü münhasır ekonomik bölge ile sekiz yüz altmış kilometre kareye çıkmaktadır. Bu alan Tamar ve Kamish adlı sahaların bir kısmını da içermektedir. İkinci bölümde de detaylandırıldığı üzere iki ülke arasında uzun yıllar boyunca fiili savaş hali bulunmuştur. Günümüzde iki ülke arasında fiili savaş hali bulunmasa da diplomatik

⁵⁸⁹ Gawdat Bahgat, Israel's Energy Security: Regional Implications, **Middle East Policy**, Cilt 18, 2011, Sayı 3, ss. 408-410.

⁵⁹⁰ Joshua Hammer, Israel: IEI's Land Of Oil And Money, **Fast Company**, Ağustos, 2011.

⁵⁹¹ Arthur Herman, Will Israel Be the Next Energy Superpower? **Commentary**, 2014, Sayı 3, s. 21.

ilişkiler çok zayıftır.⁵⁹² Lübnan İsrail'i devlet olarak tanımamaktadır. Bu yüzden iki ülke aralarındaki bu ihtilafı çözmek için bir masa etrafında buluşamamıştır. Günümüzde bahse konu alanda her iki taraf petrol ve doğal gaz çıkma hakkına sahip olduğunu iddia etmektedir. Hizbullah bu konuda Lübnan makamlarına Lübnan'ın çıkarlarını en sert şekilde savunması gerektiğini tavsiye etmektedir. Hizbullah, Tamar sahasının Lübnan'a ait olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Hizbullah bu çıkarların savunulması konusunda her türlü desteğe de açık olduğunu vurgulamaktadır. İsrail'e göre Hizbullah'ın bu açıklamaların Lübnan tarafından desteklenmekte ve bir dış politika aracı olarak kullanılmaktadır.⁵⁹³

İsrail ile olan bu anlaşmazlığın çözümü için Beyrut yönetimi Ağustos 2010'da deniz egemenlik sınırının nerede olması gerektiğine dair bir çalışmayı BM'ye sunmuştur. Aynı yılın Kasım ayında, ise ilgili sınırının Kıbrıs ile olan versiyonunu sunmuştur. 2011 yılının ortalarında, Lübnan hükümeti, İsrail ile Kıbrıs arasında mutabakata varılan münhasır ekonomik bölge antlaşmasının uygun olmadığı, kendi egemenlik sahasında ihlaller içerdiğini belirterek BM'ye şikâyetle bulunmuştur. Lübnan BM'ye yaptığı şikâyetten önce 2008 yılının aralık ayında bölgede çalışan Noble Enegy firmasına devlet avukatı Kamil abu Suleiman ve Dewey & LeBoeuf hukuk firması aracılığı ile ilk ihtarı göndermiştir. İhtarda Lübnan, Noble Energy firmasının çalıştığı alandaki petrolün bir kısmının kendisine ait olduğunu firmaya belirtmiştir.⁵⁹⁴ Lübnan Başbakanı Nijab Mikati, ülkesinin Akdeniz'deki doğal kaynaklarını savunmak amacıyla bir hükümet komisyonu kurulduğunu açıklamıştır. Ancak İsrail anlaşmazlığı çözmek için BM çatısı altındaki dolaylı görüşmeleri reddetti. Bunun yerine Lübnan'a sadece deniz sınırı değil, tüm sınır meseleleriyle ilgili müzakerelere başlanması çağrısında bulundu. Bu süreçte İsrail hükümeti Kıbrıs ile olan münhasır ekonomik bölge antlaşmasını onaylamıştır. Bu gelişmeler üzerine Lübnan hükümeti BM'ye, özellikle de Lübnan'daki BM Geçici Gücü'ne (UNIFIL) deniz

⁵⁹² Diplomatik ilişkilerdeki bahse konu zayıflık bölge ülkeleri içinde sadece Lübnan-İsrail arasında değildir. Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına sahip ve geçiş güzergâhında olan ülkelerin çoğunun birbirleri ile diplomatik ilişkilerinde zayıflıklar ve kırılganlıklar bulunmaktadır. Mısır-İsrail, Mısır-Türkiye, Kıbrıs-Türkiye, Yunanistan-Türkiye, Suriye-İsrail, Suriye-Türkiye, Filistin-İsrail ilişkilerindeki kırılganlıklar ve zayıflıklar bu konuya örnek teşkil etmektedir.

⁵⁹³ Jack Khoury, "In Beirut, Tillerson Says Hezbollah's Growing Arsenal Threatens Lebanon", **Haaretz**, 2018, <https://www.haaretz.com/us-news/tillerson-arrives-in-beirut-amid-lebanon-israel-border-tensions-1.5823533>

⁵⁹⁴ Walid Khadduri, East Mediterranean Gas: Opportunities and Challenges, **Mediterranean Politics**, Cilt 17, 2012, Sayı 1, s. 115.

sınırını belirlemeye müdahale etmesini istemiştir.⁵⁹⁵ Dönemin Lübnan Başbakanı Saad Hariri BM'den Lübnan-İsrail çatışması sonunda BMGK'nın almış olduğu 1701 nolu kararı işletmesini istemiştir. Hariri, 1701 nolu karar ile İsrail'in Lübnan'ın hava sahası, kara sınırları ve deniz sınırlarındaki ihlalleri sonlandırması gerektiğini belirttiğini savunmuştur. Bunun üzerine dönemin BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon 1701 nolu kararın İsrail-Lübnan kara sınırındaki ihlaller konusunda İsrail'i uyardığını ve sonlandırmasını istediğini belirtmiştir.⁵⁹⁶

İsrail bu gelişmeler üzerine haklı tarafın kendisi olduğunu belirtmiştir. Dönemin İsrail Dışişleri Bakanı Avigdor Liberman yaptığı açıklamalarda uluslararası hukuk ve usul açısından İsrail'in olması gerekeni yaptığının altını çizerek, tek bir noktayı bile vermeyeceklerini açıkça belirtmiştir.⁵⁹⁷ Bu noktada İsrail'in temel argümanı 1982 yılında imzalanan Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne taraf olmamasıdır.⁵⁹⁸ Lübnan bahse konu sözleşmeye taraftır ve taleplerini bu sözleşmeye göre yapmaktadır.⁵⁹⁹ Ayrıca İsrail'in UNIFIL-Hizbullah ilişkilerine de şüphe ile baktığını ima etmektedir.⁶⁰⁰ Bu durumdan dolayı iki tarafın talepleri ve gerekçelerinde gri alanlar bulunmaktadır. Bahse konu anlaşmazlığın çözümüne Uluslararası Adalet Divanı da bakamamaktadır. Çünkü iki ülke de divanı tanımamaktadır. Bu anlaşmazlıkta tarafların çatışmamasının temel nedeni ekonomik motivasyon olarak değerlendirilmektedir. Enerji firmalarının bölge olan yoğun ilgisi yatırımı da peşinde getirince sorunun çatışmaya gitmemesine ciddi bir katkı sağlamıştır.

İki ülke arasındaki bu anlaşmazlığın çözümü konusunda ABD'nin bir diplomatik çabası vardır. ABD Dışişleri Bakanlığı konuya dair bazı diplomatik personellerini çözüm üretmek amacıyla görevlendirmiştir⁶⁰¹. Bu doğrultuda 2012-

⁵⁹⁵ Gawdat Bahgat, Alternative Energy in Israel: Opportunities and Risks, **Israel Affairs**, Cilt 20, 2014, Sayı 1, ss. 5-7.

⁵⁹⁶ "Hariri Asks UN to Put Utmost Pressure on Israel", **The Jerusalem Post**, 2011, <https://www.jpost.com/Middle-East/Hariri-asks-UN-to-put-utmost-pressure-on-Israel>

⁵⁹⁷ Jeffrey Heller, "Israel Outlines Maritime Border in Lebanon Dispute", **Reuters**, 2011, <https://www.reuters.com/article/israel-lebanon-gas/israel-outlines-maritime-border-in-lebanon-dispute-idUSLDE76903320110710>

⁵⁹⁸ 1982 yılında imzalanan Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi yetmiş iki ile seksen üçüncü maddeleri arasında Münhasır Ekonomik Bölge kavramını tanımlamakta ve detaylandırmaktadır.

⁵⁹⁹ Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi kendisine taraf olmayanların rızaları olması durumunda çözüm amacıyla sözleşmeden destek argümanlar sağlayabileceklerini belirtmektedir. İsrail Lübnan bu amaçla gönderdiği daveti de geri çevirmiştir.

⁶⁰⁰ Aluf Benn, "Israel Accuses UN of Collaborating With Hezbollah", **Haaretz**, 2005, <https://www.haaretz.com/1.4843247>

⁶⁰¹ ABD'nin konuya ilgi duymasının nedenleri; İsrail'in güvenliğinin sağlanması, bölgede yeni bir çatışma yaşanmasının engellenmesi, bölge ülkelerin aralarında ekonomik temelli ilişkiler

2016 döneminde önce Frederic Hof, sonra da Amos Hochstein bu sorunun çözümünde arabuluculuk rolünü üstlenen Amerikalı diplomatik personeller olmuştur. Bu doğrultuda 2014 ve 2017 yıllarında Lübnan'ı ziyaret eden dönemin ABD Dışişleri Bakanları John Kerry ve Rex Tillerson'un gündemlerinden birisi de bahse konu uyuşmazlığın çözümü olmuştur. ABD diplomasisinin konuya bu derece önem göstermesinin başat nedeni Hizbullah'ın konuya dair olan ilgisidir. Hizbullah yukarıda da belirtildiği üzere bu konuda Lübnan çıkarlarını en sert kararlılıkla koruyacağını belirtmesi bölgede çatışma riski doğurmaktadır. Bölgenin bir enerji kaynağına sahip olması nedeniyle yaşanacak bir çatışmanın uluslararası kamuoyunda enerji arz piyasalarına yönelik bir tehdit olarak algılanma ihtimali bulunmaktadır. Çünkü Tamar ve Dalit sahalarında üretim başlamış, Leviathan sahasında da üretimin başlayabilmesi için çalışmalar devam etmektedir. Bu yüzden uluslararası kamuoyu konuya dair kaynak henüz çıkmadan çözüm arama çabasıdadır.⁶⁰² 2019 yılında bölgeye gelen dönemin ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo bu kapsamda Lübnan'a da uğramıştır. Pompeo'nun Lübnan ziyaretinde konularından birisi deniz sınırlarına dair olan uyuşmazlığın giderilmesiydi, ancak Pompeo'nun ziyareti beklenen kadar olumlu bir etki yaratmamıştır.⁶⁰³

Amerikan diplomasisi yaşanan bu anlaşmazlığın çözümü adına yukarıda belirtildiği gibi yoğun bir şekilde mesai harcamaktadır. Bu doğrultuda çözüm amacı taşıyan planlar hazırlanıp taraflara sunulmuştur. İlk olarak 2012 yılında iki tarafı da ilgilendiren Hof Hattı adında bir plan hazırlandı. Bu plan uyarınca ihtilaflı alanın yarısından fazlası Lübnan'a veriliyordu. Daha sonra Lübnan'a verilen oran daha da artırıldı ancak bu iki öneri de Lübnan tarafından kabul görmemiştir. Bunun temel nedeni her iki planda da enerji kaynaklarının İsrail'in sınırları içerisinde kalmasıdır. Lübnan alanın yüzde yetmiş beşinin kendisine bırakılmasını kabul etmiş, ancak kalan kısmın İsrail'e bırakılmasını kabul etmemiştir. Aradaki sınır hattının BM gözetiminde çizilmesini isteyen Lübnan, hat çizilene kadar olan süreçte alanın ya enerji yatırımlarına kapatılmasını ya da çıkan kaynakların eşit olarak paylaşılmasını

kurarak çatışma ortamından uzaklaşması ve enerji konusunda Rusya Federasyonu'na ciddi ölçüde bağımlı Avrupa ülkelerinin enerji kaynaklarının bir an önce çeşitlendirilmesine destek olma şeklinde sıralanabilir.

⁶⁰² Joe Macaron, "US Hits Deadlock in Lebanon-Israel Border Mediation" **Al-Monitor**, 2018, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/02/us-mediation-lebanon-israel-gas-impasse.html>

⁶⁰³ Mahmut Geldi, "Lübnan Cumhurbaşkanı Avn ABD Dışişleri Bakanı Pompeo'yu Kabul Etti", **Anadolu Ajansı**, 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnan-cumhurbaskani-avn-abd-disisleri-bakani-pompeoyu-kabul-etti/1426271>

istemiştir. Lübnan'ın bu taleplerine ABD cevap vermemiştir.⁶⁰⁴ ABD tarafının en son ziyareti olan Pompeo ziyaretinde de Bakan Pompeo Hof Hattı çerçevesinde bir uzlaşa arzulanmıştı ancak bu görüşü pek kabul görmemiştir.⁶⁰⁵

Bu sürece dair belirtilmesi gereken bir diğer husus da Lübnan'daki siyasi aktörlerin neredeyse tamamı bu konuda aynı görüşü paylaşmaktadır. Lübnan'da genelde siyasi aktörler arasında uzlaşının neredeyse hiç olmadığı düşünülecek olunursa, bu durumun Lübnan siyaset tarihinde nadir rastlanan anlardan birisi olmaya aday olarak olduğu görülebilir. Lübnan kamuoyu bu uyuşmazlık konusunda tek ses olmayı başarmıştır. Bu durum Lübnan adına anlaşmazlığın çözümünü kolaylaştıracak unsurlardan birisidir. Ancak Lübnan ve İsrail taleplerin ortak bir düzeye indiremediğinden bu konuya dair yakın vadede bir uzlaşma ihtimali çok uzak gözükmemektedir.

3.2.2.1.c. Lübnan'ın Doğu Akdeniz'deki Enerji Rezervleri

Lübnan Doğu Akdeniz'de tahmini doğal kaynak rezervleri açısından önem gösterilmesi gereken bir ülkedir. Lübnan'ın Doğu Akdeniz'deki tahmini rezervlerinin Suriye ve Kıbrıs'ın rezervlerinden daha fazla olduğu sonucu çıkmıştır. Bölgenin genelinde doğalgaz rezervi olmasına rağmen Lübnan'da hem doğalgaz hem de petrol rezervleri bulunmaktadır. Lübnan hükümeti tarafından yaptırılan 2D ve 3D sismik araştırmalarda rezervin komşuların rezervlerinden daha farklı bir boyutta olduğu da görülmüştür. Lübnan'ın rezervleri İsrail ve Kıbrıs'a nazaran daha derinde ve daha verimli oldukları da saptanmıştır. Bu açıdan bakıldığında Lübnan'ın rezervleri diğer komşulara nazaran daha yüksek getiri sağlayacaktır. Ayrıca Lübnan'ın rezervlerinin daha derinde olduğundan sahaların işletilebilmesi için daha nitelikli teknolojik alt yapı gerektirmektedir.⁶⁰⁶

Lübnan hükümeti 2017 yılının aralık ayında enerji şirketlerine kendi egemenlik sahasında enerji kaynağı arama ve sondaj yapabilmesi için lisans vermiştir. İlgili lisans Fransa'nın Total, İtalya'nın Eni ve Rusya'nın Novatek şirketlerinden oluşan bir konsorsiyumun teklifinin onaylanması sonucunda verilmiştir. İlk tur lisansların

⁶⁰⁴ Najia Houssari, "What is the Proposal of Former American Mediator Frederic Hof?", **Arab News**, 2018, <https://www.arabnews.com/node/1245286/middle-east>

⁶⁰⁵ Lesley Wroughton, Lebanon's Hariri Hopes for Decision in September on Sea Border Talks", **Reuters**, 2019, <https://www.reuters.com/article/us-usa-lebanon/lebanons-hariri-hopes-for-decision-in-september-on-sea-border-talks-idUSKCN1V52D2>

⁶⁰⁶ Maïté de Boncourt, Offshore Gas in East Mediterranean: From Myth to Reality, **The Institut Français des Relations Internationales (IFRI) Report**, 2013, s. 12

ardından 2020'de⁶⁰⁷ yeni lisansların verileceği ikinci turun yapılacağı da açıklanmıştır. İlk etabı kazanan firmalardan Total Lübnan ile İsrail arasında olan anlaşmazlık konusunun farkında olduğunu dile getirmiştir. Total anlaşmazlık yaşanan alanın, kendisine lisanslanan alanın çok küçük bir parçası olduğunu belirtmiştir. Total anlaşmazlığın yaşandığı alandan uzak durmayı düşündüğünü belirtmiştir.⁶⁰⁸

Doğu Akdeniz havzasında yer alan ülkeler bölgedeki kaynak aramalarını 2000'li yıllarda başlamıştır. Lübnan ise yukarıda belirtildiği üzere bu sürece 2017 yılında başlamıştır. Lübnan'ın bu konuda bölge ülkelerinden geri kalmasının nedeni yine kendi içyapısı ile alakalıdır. Ülkede siyasi iktidarın olmaması, uzunca sürece hükümetin kurulamaması, cumhurbaşkanının seçilememesi, yatırımcılar için kritik bir eşiktir. Ayrıca ülkenin yönetim yapısı da bu lisans sürecini etkilemiştir. Lübnan'da bahse konu lisansları Enerji ve Su Bakanlığı denetimindeki Petrol İdaresi vermektedir. Bu kurumun kuruluşu ve tesisi ciddi bir zaman almıştır. Lübnan'da özellikle Hariri suikastı sonrasında bir siyasi istikrarsızlık yaşanmıştır ve bu siyasi istikrarsızlığın etkilerinin hala devam ettiği yaşanan süreçle sabittir. Bu siyasi istikrarsızlık Lübnan siyasetinin temeli olan mezhepsel temsiliyetten kaynaklanmaktadır. Konu detaylandırılacak olunursa; Lübnan'da Enerji ve Su Bakanlığı Hristiyanlardan seçilmektedir. Lübnan siyaseti Hariri suikastı sonrası 8 Mart ve 14 Mart hareketleri olarak bölünmüştür. Lisanslama sürecinin ciddi bir bölümünü 14 Mart Hareketi hükümetleri yönetse de Enerji ve Su Bakanlığı 8 Mart Hareketi'nin içinden olan Hristiyan vekillerde kalmıştır. Böyle bir ortamda yeni bir kurum kurmak ciddi sorun olmuştur. Çünkü bu kurum Lübnan'da kamu kuruluşlarının genelinde olduğu gibi mezhepsel dağılımın dikkate alınıp kurulmuştur. 2012 yılının Kasım ayında kurulabilen Petrol İdaresi hazırlık sürecinin ardından bölgeleri ruhsatlamaya başlamıştır.⁶⁰⁹

Lübnan'daki mezhep temelli siyasi sistem zayıf kurumsallık yapısı içinde olan bir idari yapılanma yaratmıştır. Bu yüzden kimi durumlarda ilan edilen hükümet planları ile nihai teslim arasında ciddi farklılıklar ve muğlaklar oluşmaktadır. Bu durumun kök nedeni ise Lübnan bürokrasisinde olan yolsuzluk ve adam kayırmacılıktır. Bu yüzden enerji sektörü uzun süre Lübnan'dan uzak durmayı tercih

⁶⁰⁷ Covid 19 salgını nedeni ile bu süreç gerçekleştirilememiştir.

⁶⁰⁸ Robert G. Rabil, "The Trump Administration Is Tackling One of the World's Most Dangerous Border Disputes", **The National Interest**, 2019, <https://nationalinterest.org/feature/trump-administration-tackling-one-worlds-most-dangerous-border-disputes-72306>

⁶⁰⁹ Simone Tagliapietra, Çev. Feyzi Özcan, **Enerji Doğu Akdeniz'de İstikrarı Şekillendirici Bir Faktör Olabilir Mi?**, İstanbul, İyi Düşün Yayınları, 2017, ss. 66-67.

etmiştir. Çünkü Lübnan'ın bu yapısı enerji firmaları için ticari riskler barındırmaktadır. Enerji sektörünün Lübnan'a dair bir diğer çekincesi ise İsrail ile deniz alanlarının sınırlandırılmasına dair uyuşmazlıktır. Firmalar İsrail'in ciddi bir enerji ihracatçısı ülke konumuna evrilmiş olması nedeni ile İsrail ile olan ilişkilerinin zarar görmesini istememektedirler. Bu yüzden Lübnan ile olan ilişkilerinde İsrail ile olan ilişkilerinin dengesini bozmadan ilerlemek istemektedirler.⁶¹⁰ Ancak Doğu Akdeniz'deki mevcutta keşfedilen yatakların potansiyelleri şirketlerin Lübnan'a artık kayıtsız kalmalarının önüne geçmiştir. Bu bağlamda ihale süreçlerine global yatırımcılar tarafından katılım olmuş, yeni ihale sürecinin de bu şekilde geçmesi beklenmektedir.⁶¹¹

Lübnan egemenlik sahasında keşfedilen hidrokarbon yataklar Lübnan ve ekonomisi için hayati önem taşımaktadır. Kurulduğu günden beri enerji konusunda ithalatçı ülke konumunda olan Lübnan bu potansiyel rezervler ile ihracatçı ülke konumuna gelecektir. Lübnan'ın enerji ihracatçısı ülke konumuna erişmesinin Lübnan dış politikasında etkileri olacaktır. Lübnan, bölge ülkeleri ve enerji ithalatçısı olan ülkeler ile olan dış ilişkilerine yeni bir boyut kazandıracaktır. Bu noktada dikkate alınması gereken noktalardan birisi de Lübnan'daki politik yapının bu gelişmeleri etkileyebilme potansiyelidir. Bu durumda alıcı ülkeler açısından enerji güvenliği konusunda bir risk teşkil edebilir. Bahse konu risk bazı durumlarda satın almanın da önüne geçebilmektedir. Bu bağlamda keşfedilen potansiyelin reele dönüşmesi ile beklenen ekonomik kazancın önünde Lübnan'ın politik yapısı ciddi bir engel olarak çıkmaktadır. Aynı zamanında keşfedilen bu yataklar Lübnan siyasetinde yeni sorunlardan birisi olmaya adaydır.⁶¹²

Lübnan'ın ruhsat verdiği sahaların 2020 yılından sonra üretime geçebileceği tahmin edilmektedir. Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon yatakları mali açıdan sıkıntılı günler yaşayan Lübnan ekonomisi için ciddi bir gelir kaynağıdır. Bu açıdan Lübnan için bu sahalar ciddi önem arz etmektedir. Lübnan'ın özellikle son on yılda ciddi oranda artan dış borcunun ödenmesinin en rahat finansmanı bu kaynaklardan sağlayabileceği açık ve nettir. Bu durum kaynakların Lübnan açısından bir diğer önemidir. Lübnan'ın enerji konusunda neredeyse tamamen dışa bağımlı bir ülke

⁶¹⁰ Bassam Fattouh ve Laura El-Katiri, Lebanon: The Next Eastern Mediterranean Gas Producer?, **The German Marshall Fund Mediterranean Paper Series**, 2015, s.3.

⁶¹¹ Antonia Dimou, Energy as an East Mediterranean Opportunity and Challenge, **National Security and the Future**, Cilt 1, Sayı 1-2, 2017, s. 95

⁶¹² Bassam Fattouh ve Laura El-Katiri, "Lebanon: The Next East Mediterranean Gas Province", **East Mediterranean Hydrocarbons: Geopolitical Perspectives, Markets, and Regional Cooperation**, Haz. Ayla Gürel, Harry Tzimitras ve Hubert Faustmann, Lefkoşa, Peace Research Institute Oslo (PRIO) Cyprus Centre, 2014, ss. 29-30.

olması kaynakların Lübnan için ekonomik olarak ne kadar önemli bir boyutta olduğunu gösteren bir diğer veri olarak ön plana çıkmaktadır.

LÜBNAN'IN ENERJİ KAYNAKLARININ SWOT ANALİZİ	
GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
1). Konum, Avrupa piyasasına yakınlık.	1). Petrol ve gaz sektöründe deneyimsizlik.
2). İsrail hariç kaynak sahibi komşu ülkelerle olan yakın ilişkiler.	2). Politik istikrarsızlık ve yüksek kamu borcu.
3). Güçlü finans sektörü, özel sektörün dinamik ve girişimci yapısı.	3). Enerjide dışa bağımlılığın bir gelenek haline gelmesi.
4). Prestijli bir eğitim sistemine sahip olmaması nedeniyle ihtiyaç olan nitelikli iş gücünü rahat yetiştirip, eğitebilecek olması.	4). Lisans süreçlerinde sıklıkla ertelemelerin olması enerji şirketlerin dikkatini başka yerlere çekmekte.
5). Yapılan sismik araştırmaların keşif maliyetlerini ciddi oranda düşürmesi.	5). Kaynakları çıkartabilmek ve alanları işletebilmek için uluslararası şirketlere muhtaç olunması.
6). Hizbullah'ın gücünü hükümet kontrolüne girmesi durumunda elde edilecek askeri güç kapasitesi.	6). Lübnan ordusunun kaynakları korumak için yetersiz olması.
FIRSATLAR	TEHDİTLER
1). Doğalgaz piyasasında fiyatların artış eğiliminde olması.	1). Enerji sektöründeki rekabetten dolayı düşebilecek olan fiyatlar.
2). Bölge ülkelerinin enerji konusunda iş birliği halinde olmaları/olmak istemeleri.	2). İsrail ile olan deniz sınır uyuşmazlığı.
3). Dünyada doğalgaza olan talebin artması.	3). Operasyonel ve çevresel riskler.
4). AB ülkelerinin enerji konusunda kaynak ülkeleri çeşitlendirmek istemeleri.	4). Suriye İç Savaşı ve Suriyeli mülteciler.
5). Hizbullah ve İsrail'in ana odak noktasının uzun süredir Suriye olması.	5). Çok uzun vadede talepte ve fiyatta düşmelerin yaşanma ihtimali.

Tablo 3.3.: Lübnan Enerji Kaynaklarının SWOT Analizi⁶¹³

⁶¹³ George Al Darazy, **The Impact of Levant Basin Oil and Natural Gas Discoveries on Lebanese-Israeli Relations**, Kansas, U.S. Army Command and General Staff College Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 54.

3.2.2.1.d. Hizbullah'ın Lübnan'ın Enerji Kaynakları ve Politikalarına Etkileri

Hizbullah'ın yukarıda özetlenen sürece olan etkisini özetleyecek en yalın cümle; Hizbullah lideri Nasrallah'ın 2011 yılında söylediği bir sözdür. Nasrallah açıklamasında gelen İsrail tehdidine karşı, off shore tesislerimize zarar vermeyi hedefleyenler kendi tesislerine zarar verecektir demiştir.⁶¹⁴ Yukarıda detaylandırılan deniz alanları uyuşmazlığı konusunda da Hizbullah'ın görüşü nettir. Hizbullah Lübnan hükümeti ile benzer bir görüşü seslendirmekte, kaynakların bir kısmının Lübnan'a ait olduğunu savunmaktadır. Hizbullah Lübnan'ın kaynaklarının yağmalanmasına izin vermeyeceğini belirtmiştir.⁶¹⁵ Bunun üzerine İsraili yetkililer yaptıkları açıklamalarda kendilerine ait olan kaynaklar için savaşabileceklerinin altını çizmişlerdir.⁶¹⁶

Hizbullah hali hazırda Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarından hiçbirine saldırmamıştır. Saldırı teşebbüsünde bulunduğu da görülmemiştir. Ancak Hizbullah'ın Doğu Akdeniz'de bulunan off shore platformlarını vuracak kapasiteye sahip olduğu ortadadır. Hizbullah bu kapasitesini 2006 yılında İsrail ile yaşadığı çatışmada kanıtlamıştır. 14 Temmuz 2006 tarihinde Hizbullah, İsrail donanmasına ait Sa'ar 5 sınıfı korvetlerden birisi olan Hanit korvetini Çin menşeli C-802 anti gemi füzeleri ile vurmuştur. Saldırı sonrası Hanit korveti batmamış ancak ağır yara almıştır. İkinci bir C-802 füzesi ile Kamboçya bandıralı bir ticaret gemisi vurulmuş ve batırılmıştır. 15 Ağustos 2019'da Hizbullah yanlısı Lübnan merkezli Al Manar televizyonu Hanit korvetinin vurulmasının belgeselini yayımlamıştır. Belgeselde Hizbullah'ın elinde Kelvin Hughes Sharp Eye deniz radarlarının da olduğu görülmüştür. Belgeselde Hizbullah'ın elindeki Çin yapımı C-802 ve C-704 anti gemi füzeleri de görülmüştür.⁶¹⁷

Hizbullah'ın bu kapasitesi karşısında İsrail'de yeni bir tehdit algısı oluşmuştur. Bu algı; deniz hedeflerine karşı Hizbullah'ın saldırı ihtimali ve kapasitesidir. Bu tehdit algısı karşısında İsrail off shore platformları ve Sa'ar 5 sınıfı korvetlerini kendi imalatı olan ve füze savunma sistemi olan Barak-8 füzeleri ile donatmaya başlamıştır. İsrail donanması füze tehditlerine cevap verecek yeni savaş gemilerini bünyesine

⁶¹⁴ "Hezbollah Warns Israel against 'Stealing' Gas from Lebanon," **The Associated Press**, 2011, <https://www.haaretz.com/1.5035653>

⁶¹⁵ Hila Raz ve Avi Bar-Eli, "Hezbollah: Offshore Gas Is Lebanese", **Haaretz**, 2010, <https://www.haaretz.com/1.5134357>

⁶¹⁶ "Infrastructure Minister Warns Hezbollah: Israel Will Fight for Its Gas Fields", **Haaretz**, 2010, <https://www.haaretz.com/1.5138805>

⁶¹⁷ "Hezbollah Reveals Details of 2006 Attack on Israel's INS Hanit Corvette", **South Front**, <https://southfront.org/hezbollah-reveals-details-of-2006-attack-on-ins-hanit-warship-videos/>

katacağını da açıklamıştır.⁶¹⁸ Deniz devriyesi yapmak amacı ile de yeni uçaklar alınmaya başlanmıştır. Hizbullah tehdidi karşısında İsrail kendi savunmasını ve platformların savunmalarını güçlendirmeye başlamıştır. Günümüzde çoğu ülke deniz sınırları ve münhasır ekonomik bölgelerini deniz polisi ve sahil güvenlik gibi askeri olmayan ancak caydırıcılığı olan unsurlarla korumaktadır.⁶¹⁹ Ancak İsrail bu sürecin tamamını donanması ile yapmaktadır. Bu durumun temel nedenlerinden birisi Hizbullah'ın İsrail'e karşı olan agresif tutumudur. Görüldüğü üzere bu tutum Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarını da etkilemektedir. Enerji kaynaklarının tam ortasında bir çatışma riski ve bu riske bağlı olarak her iki tarafın da silahlanmaya gitmesi çatışmanın yaşanabilme ihtimalini artırmaktadır. Bu durumda bölgenin enerji piyasalarındaki riskini artırmaktadır.

Süreç başından itibaren izlenecek olunursa, Lübnan hükümetlerinin çözümü uluslararası arenada aradığı görünmektedir. Lübnan diplomasisi bu manada uluslararası iş birliğine güvenir bir durum izlemektedir. Lübnan'ın konuya dair temel endişesini dönemin meclis başkanı Nebih Berri bu alanın Şeba Çiftliklerine benzeterek göstermiştir. Şeba Çiftlikleri Hizbullah ile İsrail'in sınır uyuşmazlığı nedeni ile çatıştığı bir kara sınırdır.⁶²⁰ Lübnan konuyu politik tartışmalara döndürmek istememektedir. Lübnan konunun ekonomik önemini belirterek bir çözüm oluşturmaya çalışmaktadır.⁶²¹ İsrail ise dönemsel olarak bu konu özelinde gerilimi artırsa da gerilimi çatışmaya dönüştürmemiştir. Bölgede İsrail'in diğer kaynakları bulunması ve bir kısmının üretime geçmesi olası bir çatışmadan en çok etkilenecek aktörün İsrail olacağını göstermektedir. Diğer kaynaklarının güvenliği için İsrail savunma pozisyonunda kalmakta, yukarıda da belirtildiği üzere bu amaçla askeri gücüne yatırımlarda bulunmaktadır. Ayrıca, İsrail enerji kaynakları çıkmadan önce de bahse konu alana dair bir uyuşmazlığın bulunmadığını da belirtmektedir. Hizbullah ise bu konuyu Lübnan hükümeti üzerinde etkili bir müdahale aracı olarak kullanmaktadır. Lübnan hükümetlerini konuya dair atacakları herhangi bir adım Hizbullah'ın onayı olmadan meclisten geçememektedir. Hizbullah silahlanması ve kapasitesi ile İsrail'in

⁶¹⁸ Yael Teff-Seker, Aviad Rubin ve Ehud Eiran, Israel's 'Turn to the Sea' and Its Effect on Israeli Regional Policy, **Israel Affairs**, Cilt 25, 2019, Sayı 2, s.4.

⁶¹⁹ Sarah Vogler ve Eric V. Thompson, Gas Discoveries in the Eastern Mediterranean: Implications for Regional Maritime Security, **The German Marshall Fund of the United States Policy Brief**, 2015, s.4.

⁶²⁰ John Reed ve Erika Solomon, "Israel and Lebanon Clash Over Maritime Border Amid Oil Interest", **Financial Times**, 2017, <https://www.ft.com/content/0250eed4-1082-11e7-b030-768954394623>

⁶²¹ Nicholas Blanford, "The Next Big Lebanon-Israel Flare-Up: Gas", **Time**, 2011, <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2061187,00.html>

de silahlanmasına neden olarak konuyu bir güvenlik sorununa dönüşmekte, bu durum da enerji piyasasına ciddi bir risk oluşturmakta ve bölgeye olan bakışı bir nebze kırmaktadır. Hizbullah yaptığı açıklamalarda Lübnan hükümetlerinin lisanslama konusunda çok yavaş ilerlediğini, kaynakların bir an önce çıkarılması gerektiğini vurgulamaktadır. Nasrallah açıklamalarında kaynakların ve platformların korunmasının Lübnan için bir sorun teşkil etmeyeceğini belirtmiştir. İsrail'in tutumunun saldırganlık taşıdığını da belirtmiştir. Bölgenin savunulmasının ana görevlerinden birisi olduğunu da belirtmiştir.⁶²² Bu bağlamda üç aktör de izlediği stratejilerde başarılı olduğu gözlemlenmektedir. Lübnan konuyu uluslararası hukuk ile çözme talebi ile İsrail konuyu çatışmaya dönüştürmeyerek, Hizbullah ise gerilimi tırmandırarak kendi hedefleri doğrultusunda ilerlemektedir.

Lübnan hükümetinin enerji kaynaklarından elde edeceği maddi gelir ile Hizbullah'ın bazı faaliyetlerine ket vurabileceği açıkça ortadadır. Lübnan bu durum gerçekleşirse Hizbullah'ın yaptığı mali yardımlarının ve üyeleri ve silahlı milislerine bağladığı maaşların etkisini kırabilir. Hizbullah'ın mali yardımlarına ihtiyaç duymayacak kesimin Hizbullah sempatisinde azalma olacağı kuvvetle muhtemeldir. Hizbullah'ın bu konuda agresif tutumunun bir diğer nedenin de bu konuya dair taşıdığı endişedir. Hizbullah'ın tutumunun bir de psikolojik etmeni vardır. İsrail ile olan tüm süreçleri Hizbullah bir mücadele olarak değerlendirilmektedir. İsrail ile olan bir anlaşmazlıkta kazanan tarafın Hizbullah olması kendisi açısından bir prestij olduğu açık ve net ortadadır. Bu bağlamda bu gergin süreçten ödün vermeden, istediğini elde ederek çıkacak bir Hizbullah tabanı ve Müslüman coğrafya nezdinde ciddi prestij kazanacak olması mevcut tutumunun psikolojik etmeni olarak değerlendirilmektedir.

3.2.2.2. Lübnan Ekonomisinin Dış Borçlanmasına Hizbullah'ın Saldırgan Tutumunun Etkisi

Lübnan serbest piyasa ekonomisi anlayışını benimseyen bir ülkedir. Lübnan bağımsızlığını kazandığı andan itibaren bu anlayış çerçevesinde ekonomik sistemini inşa etmiştir. Bağımsızlığı kazandığı yıllarda tarım temelli bir ekonomisi olan Lübnan, 1948 yılında döviz kontrol önlemlerini azaltması ile Orta Doğu'da döviz ticaretinin rahatça yapılabildiği bir ülke haline gelmiştir. Bu gelişme sonucunda da Lübnan uluslararası bir finans ve altın ticareti merkezi haline gelmiştir. Beyrut limanı ve havaalanının iyileştirilmesi ile de Lübnan'ın ticari hacmi artmıştır. İç savaşa kadar olan

⁶²² General N. Abdel-Kader, "Potential conflict between Lebanon and Israel over oil and gas resources – a Lebanese perspective," **National Defense Magazine**, 2011, Sayı 78.

süreçte Lübnan ekonomisi tarıma bağlı olmaktan kurtularak bir hizmet ekonomisine dönüşmüştür. Ana sektörler ise bankacılık, finans ve turizm olmuştur.⁶²³

Körfez ülkelerinden özellikle Suudi Arabistan Lübnanlı Sünniler için önemli bir müttefikdir. Gerek iç savaş süresince gerek iç savaş sonrası Lübnan'da devlet egemenliğinin tesisinde Suudiler Sünnilere ciddi destekler sağlamıştır. Özellikle Refik Hariri'nin başbakanlığı döneminde Hariri'nin şahsi bağlantılarının da önemli etkisi ile Suudiler Lübnan'a ciddi finansal destekler sağlamışlardır. Lübnan'daki Suudi etkisi iç politikaya da etki etmektedir. Lübnan'da Şiilerin destekçisi olan İran ile Suudi Arabistan arasındaki rekabet Lübnan üzerinde de yaşanmaktadır.

3.2.2.2.a. Lübnan Ekonomisinin Genel Durumu

Lübnan ekonomisi, temelde Marunî bürokratlar ve Sünni tüccar ailelerin çıkarlarının geniş kesişimi ekseninde şekillenen mezhep temelli ekonomidir. Bu kesişim 1943 yılındaki Ulusal Pakt sürecinde kendisini en belirgin şekilde göstermiştir. Ekonomik gücü elinde toplayan Sünni aileler Beyrut, Trablus ve Sidon gibi kıyı kentlerinde yer almaktadır. Burada olmalarının nedeni dış ticaretten ve turizmden elde edilen gelirlerdir. Bu sistem kendisini devam ettirebilmek için, etkili bir sosyal altyapı oluşturulması ve serbest ticarete elverişli bir politik ortamını oluşturacak bir hükümetin kurulması gerektiğini fark etmiştir. Bir manada Ulusal Pakt'a giden sürecin arkasındaki ekonomik motivasyon bu cümleler ile özetlenebilir. Ulusal Pakt süreci ile hükümetler ulaşım sektörünün ihtiyacı olan liman, havalimanı, depo, haberleşme ve iletişim ağı gibi altyapı yatırımlarına başlamış, serbest dolaşımı teşvik etmiştir. Serbest ticaret vurgulanmış, vergiler minimum düzeye indirilmiştir. Döviz ticaretinin önündeki bariyerler kaldırılmış, bankacılık sektörüne ciddi teşvikler ve kolaylıklar sağlanmıştır. Ekonomik gelişme sayesinde süreçten mahrum bırakılan Sünni ve Marunî dışındaki mezhepler de kendilerine girişimci ve profesyonel çalışanlar olarak yer bulmuşlar, pastadan kendilerine pay almışlardır. Lübnan bölgesinde ekonomik olarak sıçrama gösteren, elde edilen ekonomik fazlayı toplumun katmanları ile de bölüşen bir ülke olmuştur. Batı ile olan tarihsel ilişkileri de bu duruma eklenince Lübnan bölgede komşularına nazaran ciddi artılar barındırmıştır. Bu olumlu tablo iç savaşa kadar

⁶²³ B.J. Odeh, Çev. Yavuz Alogan, **Lübnan'da İç Savaş**, İstanbul, Belge Yayınları, 1986, ss.99-152.

devam etmiş, Lübnan iç savaş sonrasında bir daha bu kadar olumlu tablo yakalayamamıştır.⁶²⁴

İç savaşı sona erdiren Taif'ten sonra Lübnan hükümeti 1991 yılında ekonomik sistemi yeniden tesis etmek için çalışmalara başlamıştır. Bu doğrultuda Kalkınma ve Yeniden Yapılanma Konseyi adı altına bir yapı kurulmuştur. Bu yapı hükümetin yeniden yapılanma ve ekonomik toparlanma sürecine emanet ettiği kurum olmuştur. Bu konsey iç savaşın yarattığı ekonomik bozulma ve altyapı yıkımına karşı Dünya Bankası, IMF gibi uluslararası kurum ve kuruluşlardan kredi talebinde bulunmuştur. Bu krediler ile enerji sektörü, su ve atık su sektörü, katı atık sektörü, eğitim sektörü ve konut ve kalkınma sektöründe yatırımlar yapmıştır. Başlangıçta hükümet dış mali desteğe güvenmeyi umuyordu, ancak söz konusu destek tam olarak gerçekleşmediğinden, hükümet yeniden inşa aşamasını finanse etmek için yüksek faiz verdiği hazine bonoları çıkararak yurt içinde borçlanmaya başladı. Özellikle yüksek borçlanma maliyeti nedeniyle, hükümet harcamaları gelirlerini geride bırakmıştır. Bunun sonucunda söz konusu boşlukları finanse etmek için ek devlet borçlanmalarını gerektiren ve sürekli bu durumu tekrarlayan mali açıklar ortaya çıkmıştır. Lübnan hükümetleri harcamalarını finanse etmek için günümüzde de borçlanmaya başvurmaya devam etmektedir.⁶²⁵ Son dönemde alınan borçların yaklaşık yüzde sekseni borç ödemesi için kullanılmış olması yukarıda bahsedilen çıkarımı desteklemektedir.⁶²⁶

Lübnan'ın bazı ekonomik verilerine bakılacak olunursa; kişi başına düşen milli gelir 2019 yılında dokuz bin altı yüz yedi dolar olmuştur. Son beş yıllık döneme bakıldığında kişi başına düşen milli gelirin sürekli arttığı görülmektedir.⁶²⁷ Lübnan ekonomisinin ana gelir kaynağı hizmet ve finans sektörüdür. Üretim alanında Lübnan'ın belirgin bir özelliği yoktur. Ülke deniz yolu taşımacılığı için Ortadoğu'da etkin bir konumdadır. Transit yük taşımacılığı da Lübnan ekonomisinin gelir kaynaklarından birisidir. Lübnan ekonomisini (yatırımı, ihracatı, turizmi ve özel tüketimi, istihdamı) olumsuz etkileyen başlıca iç ve dış sorunlar; iç siyasi gerilimler (cumhurbaşkanı ve parlamento seçimlerinin uzun süredir yapılamamış olması),

⁶²⁴ Atif A. Kubursi, Reconstructing the Economy of Lebanon, Arab **Studies Quarterly**, Cilt 21, 1999, Sayı 1, ss. 71-73.

⁶²⁵ Credit Libanais S.A.L. Economic Research Unit, **Dissecting the Lebanese Public Debt: Debt Dynamics & Reform Measures**, Beyrut, 2016, ss.5-12.

⁶²⁶ Youssef Hussein Abdulhalek, "Economic and Monetary Consequences of Lebanese National Debt", **Open Science Journal**, 2017, s.3.

⁶²⁷ <https://www.imf.org/en/Countries/LBN>

Suriye iç savaşı ve bundan kaynaklanan göçmen sorunu ve iç güvenlik endişesi, global finansal kriz, dünya ekonomisindeki yavaşlama, petrol fiyatlarının düşük seyretmesi, İran nedeniyle 2016 yılının başlarında Suudi Arabistan ve Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi ülkeleri ile siyasi ve ekonomik ilişkilerin soğumasıdır. Dolayısıyla, Lübnan ekonomisinin düşük bir hızda büyümeye devam etmesi beklenmektedir. Ekonomik gelirlerdeki azalışa karşın kamu giderlerinin artması, kamu borçlanma ihtiyacının, bütçe açığının ve cari açığın büyümesine yol açmaktadır. Bu durum ilave dış finansman ihtiyacını ve borçlanmaya sebep olmaktadır. Ancak, potansiyel oranda büyüemeyen ve yeni istihdam olanakları yaratamayan bir ekonomiye sahip Lübnan'ın üniversite mezunu nitelikli gençleri ülkeden ayrılarak yabancı ülkelerde iş arama yolunu tercih etmektedir. Dünya Bankası verilerine göre; işgücü sayısı 2017 yılında yaklaşık iki buçuk milyon, işsizlik oranı ise yüzde yedilere yakın olmuştur.⁶²⁸

Lübnan iç savaşı öncesi Lübnan ekonomisi; düşük enflasyon, yüksek ekonomik büyüme oranları, yüksek seviyede ödemeler dengesi fazlası, küçük bütçe açıkları, değişken, istikrarlı ve tamamen dönüştürülebilir bir iç para birimi ve siyasi istikrar ile karakterize edilmekteydi. Bu bileşenler de Lübnan'ı ekonomik açıdan bir cazibe merkezi haline getirmekteydi. Ancak iç savaşın getirdiği yıkımın ekonomik etkileri de olmuştur. İç savaşta şehirler çatışma bölgesi olmuş, bu yüzden ciddi bir şekilde şehir altyapıları yerle bir olmuş, sanayi tesisleri yıkılmış, bankacılık ve finans sektörünün bel kemiği olan dış yatırımcılar kapitallerini ülke dışına çıkarmış, çatışma ortamından tedirgin olan eğitilmiş ve deneyimli beyaz yaka çalışanların ciddi bir bölümü dış ülkelere göç etmiştir. Lübnan ekonomisinin yukarıda bahsedilen sarsıntılar geçirmesi sonucu olarak kamu maliyesi de bozulmuştur. Vergi sisteminin zayıf ve verimsiz olması kamunun gelir kaynaklarını ciddi oranda azaltmıştır. İç savaş nedeni hükümet otoritesinin zayıflaması vergi toplanmasını güçleştiren etmenlerden birisi olmuştur. İç savaşta hükümet otoritesinin zayıflaması bir güvenlik açığına neden olmuştur. Bu açığı kapatmak adına iç savaş sonrasında güvenlik ve savunma harcamaları artmıştır. Bu durum da Lübnan kamu maliyesine ciddi bir yük

⁶²⁸

<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/lubnan/ulke-profil/genel-ekonomik-durum>

oluşturmuştur. Bahse konu maliyetler ve gelirlerdeki azalmaların yarattığı açıklar dış borçlar ile finanse edilmiştir.⁶²⁹

Yabancı yatırımın iç savaş sonrası dönemde gelmemesi Lübnan'ı ciddi etkilemiştir. Hükümetlerin aldığı önlemler kamunun gelirini artıramamıştır. İç savaşın yol açtığı fiziki yıkımların hükümetlere ciddi mali yükler oluşturmuştur. Borçlanma son geldiği durumda Lübnan ekonomisini ciddi ölçüde etkilemektedir. Lübnan kamu borcu yaklaşık yüz milyar dolar seviyelerindedir. Bir başka tabir ile Lübnan'ın kamu borcunun Gayri Safi Yurt İçi Hasılası'na oranı yüzde yüz elliye yakın seviyelerindedir. Suriye'de yaşanan ve hali hazırda sürmekte olan iç savaş da Lübnan ekonomisini etkilemiştir. Çatışma bölgesine yakınlık Lübnan'ın önemli gelir kalemlerinden birisi olan turizm gelirlerinde azalmaya neden olmuştur. Suriye'den gelen sığınmacılar kamu ekonomisine yük olmuşlardır. Ayrıca sığınmacıların yol açtığı güvenlik sorunları nedeniyle de Lübnan hükümetleri askeri ve güvenlik harcamalarını artırmak zorunda kalmıştır. Sınırların kapanması Lübnan'ın transit taşımacılıktan elde ettiği geliri de kaybetmesine neden olmuştur. Suriye'de faaliyet gösteren Lübnan bankalarının faaliyetlerine devam edememesi de bankacılık sektörünün mali kaybıdır.⁶³⁰ Bankaların dış borç stoğunun ciddi bir kısmı hükümete verdikleri paralardan oluşmaktadır. Bahse konu stok içindeki hükümetin payı, Lübnan kamu maliyesinin yukarıda özetlenen durumu ile değerlendirilecek olunursa; bankalar açısından bu küçük dalgalanmanın ne kadar büyük risk oluşturabileceği daha net görülebilir.

3.2.2.2.b. Körfez Ülkelerinin Lübnan Ekonomisine Etkileri

Lübnan ekonomisi açısından dış borç konusu yukarıda da özetlendiği üzere önem taşıyan bir konudur. Lübnan bulduğu dış borcun yarıya yakını Körfez ülkelerinden bulmaktadır. Borç stoğunun yaklaşık yüzde otuz civarı ise Avrupalı kaynaklardan temin edilmiştir. Her iki tarafta Hizbullah'ın mevcut durumunu borç konusunda Lübnan üzerinde kullanmaktadır. Bu durum kırılganlığı gün geçtikçe artan Lübnan ekonomisi için ciddi bir risk oluşturmaktadır.

Lübnan'ın siyasi durumu iç savaş sonrası dönemde çalkantılı geçmiştir. Lübnan'ın yakın dönem siyaset tarihine bakılacak olunursa; iki yıldan fazla bir sürede cumhurbaşkanı seçilemeyen bir dönemin olduğu, yaklaşık on yıllık bir süre milletvekili

⁶²⁹ Ali Salman Saleh ve Charles Harvie, "An Analysis of Public Sector Deficits and Debt in Lebanon: 1970-2000." **The Middle East Review of International Affairs**, 2005 Cilt 9 Sayı 4, ss. 106-109.

⁶³⁰ Faysal Itani, "Syria's War Threatens Lebanon's Fragile Economy", **Rafik Hariri Center for the Middle East Atlantic Council Issue Brief**, 2013, ss. 1-5.

seçimlerinin yapılamadığı, seçimin yapılmasına rağmen bir yılda hükümetin kurulamadığı gibi siyasi açıdan istikrarsızlık örnekleri görülecektir. Bahse konu istikrarsızlıklar Lübnan ekonomisini derinden etkilemektedir. İstikrarsızlık ve yolsuzluklar sonucunda ülke dış borca bir manada bağımlı hale gelmiş, ekonomi çarkları bu sayede döner haldedir.

Lübnan'ın, Körfez lkeleriyle olan ilişkilerinde ekonomi önemli bir yer tutmaktadır. Turizm, yabancı yatırım ve yardım kaynağı olarak Körfez lkeleri Lübnan ekonomisine ciddi katkılar sağlamaktadır. Ancak Lübnan'ın Körfez lkeleri ile olan ilişkileri bu sürecin zaman zaman dalgalanmasına neden olmaktadır. Örneğin 2016 yılında İran'daki Suudi Arabistan dış misyonlara yönelik bir saldırı olmuştur. Suudi Arabistan yaşanan bu olayı Arap Birliği'ne taşımış ve olaya dair kınama yayımlatmıştır. Ancak Birliğe katılan Lübnan Dışışleri Bakanı bahse konu kınama kararına katılmayı reddetmiştir. Bu gelişme zerine Suudi Arabistan Lübnan ordusuna yapacağı mali yardımı askıya almıştır. Suudi Arabistan'ın bu konuya dair Lübnan'a yaptırımları bunla sınırlı kalmamıştır. Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri Lübnan'a yönelik bir seyahat uyarısı başlatmıştır.⁶³¹ Suudi yönetimi vatandaşlarına Lübnan'ı terk etmelerini ve seyahat yapmamaları konularında uyarımıştır. Bu durum Lübnan ekonomisi açısından ciddi bir sorun olmuştur. Maddi açıdan durumları iyi olan Körfez bölgesinden gelen turistler Lübnan için önemli turizm geliri yaratmaktaydı. Ayrıca Körfez bölgesinden gelenler Lübnan'dan ciddi oranda gayrimenkul satın almaktaydı.⁶³² Suudi yönetimi bahse konu seyahat uyarısını 2019 yılında kaldırmıştır. Bu gerilim ve dalgalanma Lübnan ekonomisine ciddi darbe vurmuştur. Burada vurgulanması gereken bir diğer noktanın dönemin Lübnan Dışışleri Bakanı Cibran Bassil'in partisi zgr Yurtseverler Hareketi Hizbullah'ın önemli siyasi müttefiklerinden birisi olduğudur.

3.2.2.2.c. Hizbullah'ın Körfez lkeleri ile Olan İlişkilerinin Lübnan'a Ekonomik Yansımaları

Suudi Arabistan 2017 yılında Hizbullah'ı terörist bir organizasyon olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda Riyad yönetiminin Lübnan hükümetlerinde Hizbullah'ın temsil edilmesinden rahatsızlık duyduğu da ortadadır. Suudi Arabistan yukarıda da

⁶³¹ "Kuwait, Qatar Join GCC Allies in Lebanon Travel Warning", **Al-Jazeera**, 2016, <https://www.aljazeera.com/news/2016/02/kuwait-joins-gulf-allies-banning-travel-lebanon-160224161730185.html>

⁶³² Ben Hubbard, "Saudis Cut Off Funding for Military Aid to Lebanon", **The Newyork Times**, 2016, <https://www.nytimes.com/2016/02/20/world/middleeast/saudis-cut-off-funding-for-military-aid-to-lebanon.html>

belirtildiği üzere 2017 yılında Hizbullah'ın Lübnan siyasetindeki varlığını protesto etmek için Lübnan'a olan mali yardımını kesmiştir. Aslında bu örnek olay; Suudi yönetiminin söz konusu Hizbullah olduğunda Lübnan ile olan ilişkilerine nasıl bakabileceğini göstermektedir. 2017 yılında seçilen Lübnan'ın on üçüncü Cumhurbaşkanı Mişel Avn ilk yurtdışı siyasetinin Suudi Arabistan'a yapmıştır. Bu ziyaretin sebeplerinden birisi Riyad yönetiminin Lübnan'a yönelik mali yaptırımlarını kaldırmak istemesidir. Suudi Arabistan'da çalışan yaklaşık bir milyon Lübnanlı bulunmaktadır. Burada bulunan Lübnanlıların yılda sekiz milyar dolar civarındaki bir parayı Lübnan'a gönderdikleri tahmin edilmektedir. Bu durumu da Lübnan ekonomisi için hayati konulardan birisidir. Avn'ın bu ziyareti ekonomik konuların ağırlığında gibi gözükse de politik amaçlar da barındırmaktaydı. Avn bu ziyaretle hem kendi pozisyonu için hem de Lübnan'ın Arap dünyasındaki pozisyonu için bir mesaj vermeyi amaçlamıştır.⁶³³ Hizbullah lideri Nasrallah bu ziyaret konusunda çok çarpıcı bir açıklama yapmıştır. Nasrallah, Cumhurbaşkanı Avn'ın güvenilir birisi olduğunu vurgulayarak bu ziyareti veto etmeyeceklerini, olumsuz bir tablo çizmeyeceklerini belirtmiştir. Ancak Suudi tarafının da Avn'ın İran ve Suriye seyahatlerinde benzer bir davranış sergilemesini beklediklerini belirtmiştir.⁶³⁴

Riyad yönetimi genel olarak Lübnan'dan üç talepte bulunmaktadır: Hizbullah'ın Lübnan hükümetlerinde yer almaması, Hizbullah'ın Ortadoğu'nun farklı cephelerindeki militanlarını çekmesi ve son olarak Lübnan hükümetinin Ortadoğu'daki olaylarda Suudi Arabistan yanında taraf olması. Görüldüğü üzere Riyad'ın isteklerinin neredeyse tamamı Hizbullah'a dairdir. Hizbullah'ın Riyad ile olan ilişkileri, Lübnan – Suudi Arabistan ilişkilerini ciddi ölçüde etkilemektedir. Lübnan'ın ekonomik açıdan başarısız olması da Suud yönetiminin Hizbullah ile olan ilişkilerinde Lübnan'a karşı kullanacağı bir koz olarak gözükmektedir.

Suudi Arabistan, Hizbullah'ın gerek Suriye gerekse de Lübnan'daki kazanımlarından rahatsız olduğu, bu yüzden Hizbullah'ın kazanımlarını elinden almak istediği ve bu vekâlet savaşının Lübnan üzerinden yapılabileceğini savunan yorumlar bulunmaktadır. Bu görüşe göre olası bir İsrail-Hizbullah çatışmanın en büyük kazananının Suudi Arabistan olacağı savunulmaktadır.⁶³⁵ Suudi Arabistan bu

⁶³³ "Lebanon's Aoun Visits Riyadh to Mend Saudi Fences", **Middle East Eye**, 2017, <https://www.middleeasteye.net/news/lebanons-aoun-visits-riyadh-mend-saudi-fences>

⁶³⁴ Dalal Saoud, "A Saudi-Iranian tug of war over Lebanon", **The Arab Weekly**, 2016.

⁶³⁵ Daniel B. Shapiro, "Is Saudi Arabia Pushing Israel Into War With Hezbollah and Iran?", **Haaretz**, 2017, <https://www.haaretz.com/middle-east-news/is-saudi-arabia-pushing-israel-into-war-with-hezbollah-and-iran-1.5463069>

süreçlerde Lübnan'a karşı elinde finansal kozlar barındırmaktır. Lübnan ekonomisinin ihtiyacı olan dış borç ihtiyacını karşılayabileceği Körfez ülkelerinin başında Suudiler gelmektedir. Suudiler ekonomik avantajlarını Hizbullah ile olan mücadelesinde kullanmaktan kaçınmamaktadır. Riyad yönetimi Lübnan üzerindeki etkinliğini azaltırsa yerine İran'ın kolaylıkla geçebileceğini endişesini taşımaktadır. Bu yüzden Suud yönetimleri Lübnan üzerindeki etkisini devam ettirme konusunda ısrarcıdır. Bu doğrultuda ekonomik üstünlüğünü Lübnan üzerinde bir sopa havuç taktiği olarak kullanmaktan kaçınmayarak kendisine avantaj elde etmektedir. Suudi Arabistan son dönemlerde Lübnan siyasetini yönlendirmek için önceki dönemlerde kullandığı sert güç siyasetini bir kenara bırakıp yumuşak güce dayalı bir siyaset de uygulamaya başlamıştır.⁶³⁶

Riyad Lübnan'da dengeler konusunda çok hassastır. 2008 yılında sonlanan cumhurbaşkanlığı seçim krizi sürecinde Lübnan'da konuşlanmak üzere bir Arap ordusu tesis edilmesi fikrini öne sürmüştür. Riyad yönetimi burada Lübnan'da devlet egemenliğinin tekrardan tesisine katkı sağlamanın yanında Hizbullah ile olan "mücadelesine" yeni bir boyut kazandırmayı da amaçlamıştır. Ancak bu oluşum fikirde kalmıştır. Çünkü ABD bu sürece destek olmayacağını belirtmiştir.⁶³⁷

3.2.2.2.d. ABD'nin Lübnan'a Mali ve Askeri Destekleri

Lübnan'a ciddi yardımlar yapan bir diğer ülke ise ABD'dir. ABD'nin Lübnan'a yardımdaki önceliği genellikle savunma alanındadır. ABD bu noktada Lübnan ordusunun Hizbullah karşısında güçlenmesini amaçlamaktadır. Lübnan ordusunun Hizbullah ile boy ölçüşebilecek kapasitede olmadığı değerlendirilmektedir. Bu sayede bölgede bir çatışmanın önüne geçilecek ve İsrail'in güvenliği daha kolay sağlanabilecektir. Bu amaç doğrultusunda ABD son on yılda Lübnan ordusuna eğitim ve teçhizat yardımları adı altında bir buçuk milyar doları aşan yardımda bulunmuştur. Yaklaşık otuz beş bin Lübnan askeri son on yıllık süreçte ABD tarafından eğitilmiştir.⁶³⁸

⁶³⁶ Joe Macaron, "A Saudi Comeback to Lebanese Politics?", **Arab Center Washington DC**, 2018, http://arabcenterdc.org/policy_analyses/a-saudi-comeback-to-lebanese-politics/ ; "Bukhari: Saudi-Lebanese Relations Will Return to Their Golden Age", **Asharq Al Awsat**, 2018, <https://aawsat.com/english/home/article/1214641/bukhari-saudi-lebanese-relations-will-return-their-golden-age>

⁶³⁷ Joe Macaron, Aoun in Riyadh: A Test for Lebanon's Foreign Policy, **Arab Center Washington DC**, 2017.

⁶³⁸ Sarah Dadouch, Lebanese Army Gets Two A-29 Light-attack Aircraft From U.S., **Reuters**, 2017, <https://www.reuters.com/article/us-lebanon-usa-army/lebanese-army-gets-two-a-29-light-attack-aircraft-from-u-s-idUSKBN1D02BV>

Lübnan'a dair ABD politikası; ülke için çok ihtiyaç duyulan güvenlik, istikrar ve refahı teşvik ederek, Hizbullah ve İran'ın etkisini azaltmayı da amaçlamaktadır. Bu amaçla Lübnan'a mali destek sağlayan ülkelerden birisi de ABD'dir. Amerikan tarafı yardımlar konusunda Lübnan hükümetlerini zorlamaktadırlar. Amerikan yardımlarının askeri içerikli olması konuyu daha da hassaslaştırmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere yardımların temel mantığı Lübnan ordusunu güçlendirmeyi amaçlasa da Amerikan tarafı yardımlardan Hizbullah'ın faydalanabileceği endişesini taşımaktadır. Bu çıkarımdaki başat motivasyon Lübnan ordusu subaylarındaki Hizbullah sempatisi olarak görülmektedir. Çünkü 2017 yılında Lübnan'ın Arsal kırsalındaki selefi cihatçılara yönelik Hizbullah ve Lübnan ordusu tarafından yapılan operasyon bu sempatinin ete kemiğe büründüğü düşündürmüştür. Bu süreçte iki unsur koordineli çalışmış ve beraber çalışabileceklerini göstermiştir. Bu durum ABD tarafından tepki ile karşılanmıştır. Çünkü yapılan askeri malzeme ve eğitim yardımı Hizbullah'ın kullanımına açılabilir olma ihtimali ABD tarafından ciddi endişe ile karşılanmıştır. ABD'de Lübnan eğer hala yardım istiyorsa Hizbullah ile arasındaki bu bağa son vermeli ve Lübnan ordusu süreci tek başına yürütmeli görüşü ortaya çıkmıştır.⁶³⁹

ABD'nin bu konudaki tepkilerine İsrail'den de destek gelmiştir. Dönemin İsrail Savunma Bakanı Liberman yaptığı açıklamalarda Lübnan ordusunun Hizbullah ile koordinasyon halinde olduğunu iddia etmiştir.⁶⁴⁰ ABD Lübnan'a yaptığı askeri yardım programını 2019 yılında kesmiştir. Ancak Kongre ve Pentagon bu durumun Hizbullah'ın dolayısı ile İran'ın elini güçlendirecek olması ihtimalini göz önünde tutarak karara yoğun itirazlarda bulunmuşlardır. Bu gelişmelerle ABD 2019 yılı aralık ayında askeri yardımlara yeniden başlayacağını belirtmiştir.⁶⁴¹

ABD'nin Lübnan'a yaptığı yardımlar askeri ve güvenlik alanları ile sınırlı değildir. Özellikle Suriyeli sığınmacıların Lübnan'a gelmesinden sonra Suriyeli sığınmacılara ve Lübnan altyapısına yönelik yardımlarda başlamıştır. İçme suyu altyapısı, sağlık alanı ve temizlik hizmetlerine dair ABD yardımları gerçekleşmiştir. Lübnan halkına yönelik eğitim yardımları da yapılmıştır. Lübnan ekonomisine destek amaçlı yardım

⁶³⁹ Ileana Ros-Lehtinen, U.S. Policy in Lebanon Must Scale Back Hezbollah, Iranian Influence and Promote Security, Stability and Prosperity, **Sun Shine State News**, 2017, <http://sunshinestatenews.com/story/us-policy-lebanon-must-scale-back-hezbollah-iranian-influence-and-promote-security-stability>

⁶⁴⁰ Anna Ahronheim, "Israel's Defense Minister: Lebanon's army 'an integral part' of Hezbollah", **The Jerusalem Post**, 2017, <https://www.jpost.com/Arab-Israeli-Conflict/Israels-Defense-Minister-Lebanons-army-an-integral-part-of-Hezbollah-507127>

⁶⁴¹ Nicholas Blanford, "Cuts to US Aid will Affect Support to Lebanese Army", 2017, **The Arab Weekly**, <https://the arabweekly.com/cuts-us-aid-will-affect-support-lebanese-army>

ve krediler de söz konusudur. Finansal kredinin amacı Lübnan'da küçük ve orta işletmelerin genişletilmesi, yeni istihdamların yaratılması, iş fırsatlarının toplumun her katmanının kullanımına açılmasını hedeflemektedir. Bu doğrultuda Lübnan kamu maliyesinin de gelirini artırılması dolaylı hedeflerdendir.⁶⁴² Ayrıca ABD, Hizbullah kaynaklı gerilimden dolayı Lübnan'a mali desteğini kesen Suudi Arabistan'a da mali yardım ve kredileri tekrardan kullanıma açması gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur.⁶⁴³

3.2.2.2.e. Hizbullah'ın ABD ile Olan İlişkilerinin Lübnan'a Ekonomik Yansımaları

ABD'nin bu yardımlarının temelinde Hizbullah'a yönelik olan mücadelesini vardır. ABD Hizbullah'ı terör örgütü olarak kabul etmektedir. Çünkü Hizbullah ilk büyük çapta eylemini Beyrut'ta konuşlu bulunana Amerikan deniz piyadelerine yönelik gerçekleştirilmiş, iki yüz elliye yakın Amerikan askeri bu saldırıda hayatını kaybetmiştir. Bu saldırıda Amerikan ordusu uzun bir aradan sonra bir günde bu kadar çok sayıda askerini kaybetmiştir. Bu açıdan Amerikan toplumu ve hükümetleri açısından Hizbullah konusu kritik bir eşittir. Trump yönetimi bu saldırının otuz beşinci yıl dönümünde Hizbullah'a dolayısı ile de Lübnan'a yönelik bir dizi ekonomik yaptırımlara imza atmıştır. Bahse konu yaptırımlar Lübnan merkez bankasını da etkilemiş, bu yüzden devlet görevlilerinin maaş ödemelerinde gecikmeler yaşanmıştır.⁶⁴⁴

Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo 2019 yılında Lübnan'a yaptığı ziyarette konulardan birisi yine Hizbullah olmuştur. Pompeo'nun ajandasındaki konulardan bazıları Hizbullah'ın silahsızlandırılması ve Lübnan politikasından izole edilmesiydi. Dönemin Lübnan kabinesinde üç Hizbullah üyesi bakanın olması Pompeo'nun eleştirdiği konulardan birisiydi. Pompeo özellikle Sağlık Bakanı'nın Hizbullah üyesi olmasına ciddi eleştirilerde bulunmuştur. Pompeo Hizbullah'ın sağlık alanında bakanlık personelleri kullanılarak kendisine maddi gelir sağlandığı bu gelirin yasadışı yollardan da elde edilen gelirleri içerdiğini belirtmiştir. Bu sayede terör olaylarının finansmanı gerçekleştiğini savunmuştur. Ayrıca Amerikalı yetkililer

⁶⁴² USAID/Lebanon Country Development Cooperation Strategy (CDCS) December 2014 – December 2019 Report

⁶⁴³ Jay Solomon ve Dana Ballout, "U.S. Presses Saudi Arabia Not to Further Punish Lebanon Economically", **The Wall Street Journal**, 2016, <https://www.wsj.com/articles/u-s-presses-saudi-arabia-not-to-further-punish-lebanon-economically-1457434983>

⁶⁴⁴ Amos Harel, Exit of Lebanon's Hariri Increases Instability on Israel's Front With Hezbollah, **Haaretz**, 2017, <https://www.haaretz.com/israel-news/hariri-s-resignation-intensifies-hezbollah-dangers-1.5463052>; "ABD'den Hizbullah'a Yeni Yaptırım", 2018, **Milliyet**, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/abdden-hizbullaha-yeni-yaptirim-2767076>.

Hizbullah'ın silah temini için Lübnan kurumlarını kullandığını da iddia etmiştir. Refik Hariri Havalimanı, Beyrut limanları ve Lübnan-Suriye sınırı Hizbullah'ın silah temin ettiği rotaların içinde olduğu belirtilmiş ve Lübnan hükümetlerinin bu noktalarda önlem alma zorunda olduğu vurgulanmıştır.⁶⁴⁵ Pompeo, Hizbullah'ın kendi çıkarları için Lübnan devletini kullandığını da iddia etmiştir. Bu durumun Lübnan'a ciddi sonuçlarının olacağına altını çizmiştir. Pompeo'nun bahsettiği ciddi sonuçlar, Batı ülkeleri ve ABD'den Lübnan hükümetine verilen yardımlar ve kredilerinin kesilebilecek olması ihtimalidir. Pompeo amacının Lübnan ekonomisini etkilemek olmadığını söylese de gerçek durum bununla çok alakasızdır. Çünkü dış yardımlar ve krediler yukarıda da belirtildiği üzere Lübnan ekonomisi için hayati önem taşıyan konumdadır.⁶⁴⁶

Dış yardımlar ve kredilerin önemli bir kısmı şeffaf bir plana bağlanmak istenilmektedir. Lübnan siyasetindeki mezhep temelli kadrolaşma ve adam kayırmacılık kamu maliyesinde de kendisini göstermektedir. Kullanılan kamu kaynakları usulsüzce adam kayırmacılık ve mezhepçilik ekseninde dağıtılmıştır. Bu durumun da etkisi ile 2020 yılı mart ayında Lübnan Başbakanı Hassan Diab ülkesinin yaklaşan dış borç ödemelerini yapamayacağını belirterek Lübnan'ın temerrüde düştüğünü açıklamıştır. Diab ülkenin borçları ve faiz ödemelerinin mali kaynaklarından daha fazla olduğunu da belirtmiştir. Yapılacak olan ödeme Eurobond tahvillerinin ödemesiydi. Bu konuda vurgulanması gereken bir diğer husus da piyasaların uzunca süredir Lübnan'ın bu tarihteki ödemeyi yapabileceğine şüpheli baktığıdır.⁶⁴⁷ Krizin bu boyutta derinleşmesinin nedenlerine bakılacak olunursa; Lübnan'ın dış borçlarının fazlalığı, Suriye İç Savaşı'nın Lübnan üzerine etkileri (özellikle sığınmacı boyutu), Arap Baharı sonunda bölgeye gelen turist sayısının azalması, Lübnan'ın yapısal sorunları, turizm gelirlerindeki azalmalar, Lübnan üzerindeki Suudi Arabistan-İran rekabetinin dış borç bulunmasına etkileri, petrol gelirlerindeki düşüşler nedeni ile bankacılık sektörüne gelen paranın azalması

⁶⁴⁵ Fehim Taştekin, "ABD'nin Hizbullah hesabı neden tutmadı?", **Gazete Duvar**, 2019.

⁶⁴⁶ Hediye Levent, "Lübnan-ABD ilişkilerinde Yol Ayrımı mı?", **Amerika'nın Sesi**, <https://www.amerikaninsesi.com/a/l%C3%BCbnan---abd-i-CC%87li%C5%9Fkilerinde-yol-ayr%C4%B1m%C4%B1-m%C4%B1-/4849288.html>

⁶⁴⁷ "Lübnan Eurobond Ödemelerini Yapamıyor", **Şarkul Avsat**, 2020, <https://turkish.aawsat.com//home/article/2171242/l%C3%bcbnan-eurobond-%c3%b6demelerini-yapam%C4%B1yor>

şeklinde sıralanmaktadır. Bu nedenlerden Suudi Arabistan – İran rekabeti konusu direkt olarak Hizbullah üzerinden işletilmektedir.⁶⁴⁸

3.2.2.2.f. Lübnan'ın Dış Borçlanması ve Hizbullah

İç Savaş sonrasında günümüze olan süreçte Lübnan ekonomisi stabil bir yapıda değildir. Ülke dış borç girdabındadır. Mart 2020'de dış borç ödemesi yapamayacağını belirterek temerrüde girmiştir. Bu durum da doğal olarak ülkenin ekonomik bağımsızlığını etkilemektedir. Gerek Körfez ülkeleri gerek Batılı ülkeler Lübnan ekonomisini yakından takip etmektedir. Bu durumun iki nedeni vardır. İlki verilen borçların Lübnan ekonomisi için kullanıldığının teyidini almak ve borçların geri ödenmelerinin sağlanacağından emin olmaktır. İkincisi ise Lübnan siyasetinde ve ekonomisindeki Hizbullah'ın etkisini gözlemlemek ve bu etkiyi kırma yollarını bulma arzusudur. Bu açıdan bakıldığında Lübnan'ın ekonomik sıkıntılarının önünde ciddi bir engel bulunmaktadır: Hizbullah.

İran'ın mali desteğini arkasına almış olan Hizbullah bu sayede hem kendisine destekçi ve militan toplamakta hem de Lübnan'ın dış borca ihtiyacı olmadığını bir manada kendisinden örnekle mali açıdan çözümün İran olabileceğini göstermektedir. Zira 2006 yılındaki İsrail ile yaşanan çatışma sonrasında ülkenin yıkılan altyapısının yeniden inşasına destek amacıyla Lübnan'da birçok İran vakfı kurulmuş ve bu vakıflar Lübnan'a mali yardımlarda bulunmuştur.⁶⁴⁹ Yukarıda da detaylandırıldığı üzere Lübnan'ın ihtiyacı olan mali krediler ve askeri yardımlar genelde bir Hizbullah'a dair bir olumsuz yorum, vurgu ile verilmektedir. Bu durum da doğal olarak Hizbullah'ın tepkisini oluşturmaktadır. Hizbullah bu durumu iç siyasette bir gerilim olarak kullanmakta, dış siyasette ise yaptığı açıklamalar ile kredi görüşmelerini ve mali yardım süreçlerini zora sokmaktan kaçınmamaktadır. Ancak ekonomik krizin etkilerinin artması Hizbullah'ın sürece olan tutumunu kısmen değiştirmiştir. Önceki süreçte IMF-Lübnan ilişkilerine karşı çıkan, ekonominin dış vesayet altına gireceğini savunan Hizbullah Lübnan ekonomisinin temerrüde düşmesinden sonraki süreçte tutumunu değiştirmiştir. Hizbullah lideri Nasrallah IMF'in makul koşullar altında sunacağı yardımlara karşı çıkmayacağını belirtmiştir. Nasrallah açıklamalarında

⁶⁴⁸ Hediye Levent, "Lübnan Ekonomisi Çok Kırılgan", **Amerika'nın Sesi**, 2017, <https://www.amerikaninsesi.com/a/lubnan-ekonomisi-cok-kirilgan/4143752.html>

⁶⁴⁹ Yeğin, 2017, s. 67.

Lübnan'ın kimsenin vesayetine girmemesi ve dış güçlere finansal ve ekonomik yönetimini teslim etmemesi gerektiğini de vurgulamıştır.⁶⁵⁰

3.2.3. Hizbullah'ın Lübnan Dış Politikasının Diğer Aktörler ile Olan İlişkilerine Etkileri

Hizbullah Lübnan dış politikasını güvenlik ve ekonomi alanı dışında üçüncü bir alanda da etkilemektedir. Bu alan Lübnan'ın bölge ülkeleri ve uluslararası ilişkilerde yer alan aktörler ile olan ilişkileridir. Hizbullah Lübnan'ın bölgedeki nerdeyse tüm aktörler ile olan ilişkilerinin içindedir. Bunlar güvenlik ve ekonomi alanlarında detaylıca anlatılmıştır. Ancak bir konu daha özeldir ve güvenlik ve ekonomi kıstası ile sınırlandırılmamaktadır. Bu da Suudi Arabistan-İran rekabetidir. Hizbullah bu konuda iki aktörün Lübnan özelindeki rekabeti ve bölge ile olan rekabetinde kritik öneme sahiptir. Kapsam ve detay açısından bu konun ayrı tutulması daha uygun görülmüştür. Hizbullah ayrıca yaptığı eylemler ve izlediği politikalar ile uluslararası kurum ve kuruluşlar ile Lübnan'ın ilişkilerini ciddi ölçüde zedelemektedir. Bu konuda bu başlığın altında anlatılacaktır.

3.2.3.1. Suudi Arabistan-İran Rekabetinin ⁶⁵¹ Hizbullah Üzerinden Lübnan'a Etkileri

Orta Doğu yirminci yüzyıldan günümüze kadar olan süreçte uluslararası siyasetin ilgi odağında olan bölgelerden birisidir. Bu ilgi odağında hakim güç, bölgesel güç ya da uluslararası çapta bir hegemon yapının bölgesel ittifaklarından birisi olmak ciddi bir başarı olarak adlandırılabilir. Bu açıdan bakıldığında Orta Doğu bölgesinde hem uluslararası düzeyde hem de bölgesel düzeyde devletler sürekli bir güç mücadelesi içindedir. Birbirlerine üstünlük sağlayıp avantajlı konum elde etme yarışı içindedirler. Bu durumda dolayısı ile bölgede devletlerarasında bir rekabet ortamını oluşmasına neden olmuştur.

3.2.3.1.a. İran Devrimi ve Yayılmacılığı

İran Devrimi inşa ettiği düzeni tüm İslam ülkelerine yaymak istemiştir. Bu durum başta özellikle Şii nüfus barındıran Müslüman ülkeler için tehdit olarak gibi

⁶⁵⁰ "Lübnan'da Hizbullah "makul koşullar altında" IMF yardımına karşı değil", **Independent**, 2020, <https://www.independentturkish.com/node/146386/d%C3%BCnya/l%C3%BCbnanda-hizbullah-makul-ko%C5%9Fullar-alt%C4%B1nda-imf-yard%C4%B1m%C4%B1na-kar%C5%9F%C4%B1-de%C4%9Fil>

⁶⁵¹ Bu rekabetin ekonomik boyutu bu başlıkta kapsam dışında tutulmuştur. Rekabetin ekonomik kısmı "Lübnan Ekonomisinin Dış Borç Bulmasına Hizbullah'ın Etkileri" isimli başlıkta incelenmiştir.

gözükse de İran Devrimi'nin mezhep üstü söylemleri potansiyel hedefinin tüm Müslüman coğrafya olduğunu gözler önüne sermiştir. İran, devrim sonrası süreçte devrimi ihraç edebilmek için Orta Doğu ve Körfez bölgesi ülkeleri hedef almıştır. Bu dönem özellikle İran Devrimi'nin ruhani lideri Humeyni döneminde yaşanmıştır. Bu durum Orta Doğu'da istikrarsızlığın artmasına neden olmuştur. Ayrıca İran'ın bölge ülkeleri ile olan diplomatik ilişkilerini zayıflatmıştır. Bölge ülkeleri İran'a tepki gelmiştir. İran'ın hem etnik olarak Arap kökenli olmaması hem de bölgenin genelinin mezhebi olan Sünni mezhebinden değil Şii mezhebinden olması bu tepkinin gelmesini kolaylaştırmaktadır. İran bu dönemde tek tepkiyi bölge ülkelerinden görmemiştir. İran Şah dönemine Batı ve ABD ile iyi ilişkiler kuran bir ülkedir. Ancak Devrim sonrası dönemde bu ilişkiler yerle bir edilmiştir. İran bu dönemde Batı ülkeleri ve ABD'ye karşı bir mücadele göstermiştir. ABD'nin Tahran büyükelçiliğinin işgal edilmesi, İran desteği olduğu iddia edilen bazı grupların Orta Doğu'da Batılı kişileri kaçırmaları gibi eylemler İran'ın aleyhine olmuştur. İran'ın bu adımlarına uluslararası kamuoyundan da bir tepki gelmiştir. Bu tepki, İran'ın uluslararası camiada hem politik hem de ekonomik olarak izole edilmesine giden yolun başlangıcıdır.⁶⁵²

Humeyni devrim sonrasında yaptığı konuşmalarında İslam dininin evrenselliğine göndermeler yaparak İran Devrimi'nin uluslararası alanda da var olması gerektiğini belirtmiştir. Humeyni İslam dünyasında ezilen, zulüm çeken nüfusların var olduğunu savunmuştur. Bu duruma İslam dünyası dışında ülkeler neden olduğu kadar İslam ülkelerinin de neden olduğunu belirtmiştir. Humeyni'ye göre Suudi Arabistan'da bu ülkelerden birisidir. İran Devrimi sonrası İran'ın bölge ülkelerine bakış açısının değişmesi; önce İran-Irak savaşına giden yolu hazırlamıştır. Bu dönemde İran'ın tutumunun yol açtığı ikinci büyük kriz ise 1987 yılında Müslümanların kutsal ziyareti olan Hac esnasında çıkan ayaklanmadır. Suudi Arabistan himayesinde bulunan Kâbe'de yaşanan olaylarda beş yüze yakın kişi hayatını kaybetmiştir. Bu olay neticesinde İran-Suudi Arabistan ilişkileri ciddi hasar almıştır. Günümüzde dahi bu olayın yarattığı kriz iki ülke arasındaki ilişkilerde bir sorun teşkil etmektedir.⁶⁵³

3.2.3.1.b. Suudi Arabistan-İran Rekabeti

Suudi Arabistan-İran rekabeti gerek Orta Doğu gerekse uluslararası siyasette önemli konulardan birisidir. İki ülke arasında hem dini açıdan hem de siyasi açıdan

⁶⁵² İdris Bal, **Turkey's Relations with the West and the Turkic Republics: The Rise and Fall of the "Turkish Model"**, Ashgate, Hampshire, 2000, ss. 118-119.

⁶⁵³ Özden Zeynep Oktav, **Basra Köfresi'nin Değişen Dinamikleri: İran-ABD-Suudi Arabistan İlişkileri**, Beta Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 100-101.

bir liderlik mücadelesi verilmektedir. Bu mücadelenin siyasi⁶⁵⁴ tarafının geçmişine bakılacak olunursa; nispeten yeni bir mücadele olduğu görülecektir. Suudi Arabistan ile İran arasındaki ikili ilişkilerin İran Devrimi'ne kadar olan dönemine bakılacak olunursa; ilişkinin stabil ilerlediği, iki devletin birbirine üstünlük kurma çalışmasının olmadığı görülecektir. Bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler aynı bölgede yer alan iki farklı ülke sıcaklığında olmasa da iki ülke arasında bir sorun yaşanmamıştır. Ancak İran Devrimi'nin yayılmacı yapısı⁶⁵⁵ iki ülke arasındaki ilişkileri etkilemiştir. İran Devrimi'nden sonra iki devlette birbirini ötekileştirmiş ve karşı tarafı tehdit unsuru olarak görmeye başlamıştır. Bu bağlamda İran Devrimi'ni tehdit olarak algılayan Suudi Arabistan Irak-İran savaşında Irak'a ciddi destekler sağlamıştır. Bu olay iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmaya başlamasına neden olmuştur.

Suudi Arabistan-İran ilişkilerini iki farklı döneme oturtarak özetlemek daha kolay ve anlaşılır bir yoldur. İki dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler farklı boyutlarda ilerlemiştir. Bu dönemleri birbirinden ayıran tarih İran Devrimidir. Devrim öncesi dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler, dönemsel olarak kırılmalar yaşansa da olumlu seyretmiştir. İki ülke arasındaki olumlu ilişkiler Soğuk Savaş döneminde üzerine bir şeyler inşa edebilecek kadar potansiyel taşımaktaydı. Soğuk Savaşın kutuplarından birisi olan ABD Suudi Arabistan-İran ilişkilerinin olumlu seyrini görerek Orta Doğu bölgesi için hazırlamış olduğu savunma planlarından birisini bu iki ülke üstüne inşa etmiştir. Başkan Richard Nixon döneminde dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissenger öncülüğünde hazırlanan "Çifte Sütun Politikası" ile İran bölgenin askeri gücü, Suudi Arabistan ise ekonomi gücü olarak konumlandırılmıştır. Bu plan hazırlanırken Suudi Arabistan-İran arasındaki olumlu seyreden ilişkiler önemli bir bileşendir.⁶⁵⁶ Devrim sonrası dönem ise bu tablodan çok uzaktır. İran'ın yayılmacı politikası sadece Suudi Arabistan'ı değil bölge ülkelerinin çoğunu endişeye sevk

⁶⁵⁴ Tezin kapsam ve konusu açısından iki ülke arasındaki din temelli rekabete değinilmeyecektir.

⁶⁵⁵ İran'da 1979 yılında gerçekleşen İslam devrimi, diğer devrimlerde olduğu gibi, kendisini diğer ülkelere ihraç etmeyi hedeflemektedir. İran İslam Devrimi kendisini iki farklı yolla ihraç etmektedir. Bunlardan ilki diğer ülkelerde de devrim amaçlayan fiziki devrim ihracıdır. Diğer ise yumuşak güç unsurları üzerinden devrimin ana amaçlarının temelinde olduğu kültürel devrim ihracıdır. Kültürel devrim ihracı ile hedeflenen benimsenen değerlerin tüm dünyaya duyurulmasıdır. Günümüz İran dış politikası bu ikinci ihraç yolunun kendi devrimleri için en doğru yol olduğuna kanaat getirmiş ve bu doğrultuda şekillenmiştir. (Yeğin, 2017, ss.18-19.)

⁶⁵⁶ İzzetullah İzzeti, Çev. Hakkı Uygur, **İran ve Bölge Jeopolitiği**, Küre Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 78-79.

etmiştir. Bu endişe sonrasına dayanışmayı artırmak adına bölge ülkeleri Körfez İş Birliği Konseyi'ni kurmuştur.⁶⁵⁷

İki ülke arasındaki rekabet bölge ülkeleri üzerinden rahatça okunabilmektedir. Bölge ülkelerinin iki ülke ile olan ilişkilerine kuşbakışı bakıldığında iki ülke arasındaki rekabetin yansımaları görülmektedir. Bu bağlamda Irak, Lübnan, Yemen ve Suriye ile iki ülkenin ilişkilerine bakılacaktır. Irak'ta uzun yıllar Sünni mezhepten gelen bir yönetici ülkeyi yönetmiştir. 2003 yılında ABD müdahalesi ile koltuğunu kaybeden Saddam Hüseyin Suudi Arabistan tarafından da desteklenen bir liderdi. Özellikle İran-Irak savaşında Riyad yönetimi Saddam yönetimine ciddi destek vermiştir. 2003 ABD müdahalesi sonrası Irak'ta Sünni yönetim yerini Şii bir başbakana bırakmıştır. Şii nüfusun yoğun olduğu Irak'ta seçimleri kazananlar Şii ittifakları olmuş, hükümetleri Şii partiler kurmaya başlamıştır. Bu durumda Suudi Arabistan'ın ülke üzerindeki eski etkisini kaybetmesine, İran'ın ise yeni kazanımlar elde etmesine neden olmuştur. Lübnan'da ise Suudi Arabistan Sünni siyasette etkin taraftır. İç savaşın sona ermesine destek olmuştur. Riyad, iç savaş sonrası Lübnan siyasetinde uzun süre hakim güç olan Hariri ailesi ile yakın ilişkiler içinde olmuştur. Ayrıca Suudi Arabistan Lübnan üzerinde ekonomik etkisi bulunan bir ülkedir. Ülkede Suriye'nin çekildiği günden itibaren İran destekli Hizbullah ciddi güç kazanmaktadır. Bu bağlamda Lübnan üzerinde Suudi Arabistan-İran rekabeti son yıllarda artarak devam etmektedir. Yemen ise bu iki ülke arasındaki rekabetin en acımasızca yaşandığı ülkedir. Yemen'de ülke yönetimine muhalif olan Husiler ile yönetim arasında başlayan çatışma Riyad ile Tahran yönetimlerinin doğrudan dahil oldukları bir sürece evrilmiştir. İç savaş ve bahse konu rekabet ülkede kıtlık oluşmasına bile neden olmuştur. İki ülke arasındaki rekabetin direkt olarak görüldüğü ülkelere birisi de Suriye ve Suriye İç Savaşı'dır. Suriye İç Savaşı'nda Suudi yönetimi muhalifleri destekleyerek, İran ise rejimi destekleyerek çatışmada rekabetlerini sürdürmüşlerdir. İç Savaş ilk başlarda rejim aleyhinde gözükmüş ancak ilerleyen dönemlerde rejim kaybettiği saha avantajını geri almıştır. Bu süreçte iki ülke desteklediği tarafa politik, askeri ve ekonomik destek vermiştir.

İki ülke arasındaki rekabet sadece bölge ülkeleri üzerinden ilerlememektedir. Uluslararası siyasete konu olmuş konularda da iki yönetim birbirine üstünlük sağlamaya çalışmaktadır. Bunlardan ilki dini yerler konusudur. Yukarıda belirtilen

⁶⁵⁷ Frederic M. Wehrey, **Sectarian Politics in the Gulf: From Iraq War to the Arab Uprisings**, Columbia University Press, New York, 2014, ss. 15-16.

1987 yılında Hac 'da yaşanan kriz bu sorunun dışa vurmuş halidir. İran Devrimi'nin saldırdığı konulardan birisi Suudi Arabistan'ın kutsal bölgelerdeki egemenliğidir. İslam'ın kutsal bölgelerinden Kâbe Suudi Arabistan sınırları içerisinde. Devrimin ruhani lideri Humeyni Suudi Arabistan'ın bu bölgeleri kontrol etmemesini savunmuştur. Humeyni'ye göre Suudi Arabistan, ideal bir İslami düzen ile idare edilmemektedir. Bu bağlamda kutsal mekânların himayesi böyle bir devlete bırakılmamalıdır. Bu gergin ortam 1987 yılında beş yüze yakın kişinin hayatını kaybettiği bir olayı doğurmuştur. İki ülke arasındaki rekabet konularından birisi de İran Nükleer Enerji Programı'dır. 2005 yılında İran'ın nükleer enerji santrali altyapısı yapması ile başlayan süreçte dünya kamuoyu İran'ın nükleer enerji altyapısı ile nükleer silah üretebileceğinden endişe duymaktaydı. Bu konu BMGK gündemine kadar gelmiş ve İran bu süreçte yaptırımlara maruz kalmıştır. 2013 yılında dönemin ABD Başkanı Barack Obama'nın da inisiyatifi ile ABD 1979'dan sonra ilk kez İran ile doğrudan temasa geçmiştir. Bu süreçte nükleer enerjinin sadece enerji kaynağı olarak kullanılacağı, silahlanma amacı ile kullanılmayacağına dair İran ile uzlaşmaya varılmıştır. Ancak 2016 yılında seçimleri kazanarak ABD'nin yönetimini eline alan Başkan Donald Trump bu anlaşmayı; "yüzyılın en kötü anlaşması" olarak tanımlamıştır. İran'a çok ödün verildiğini savunan Trump bu anlaşmadan çekilmiştir.⁶⁵⁸ Bu süreçte Riyad yönetimi ABD'ye ciddi destek vermiştir. Riyad, Bölgedeki rakibinin nükleer güç olmasından çekinmektedir. Ayrıca bu süreçte İran'a tekrardan uluslararası yaptırım uygulanması Riyad yönetiminin çıkarlarıdır. İki ülkenin rekabet yaşadığı konulardan bir diğeri de Filistin sorunudur. Bölge Müslümanlar için kutsal alan olan Mescid-i Aksa'nın bulunduğu yerdir. Filistin sorununda İran Müslümanlığın kutsal yerlerinin yabancı işgalinden kurtarılması gerektiğini düşünmektedir. İran bu konuda sert mücadele yanlısıdır. Aslında bu durum İran Devrimi'nin ABD ve İsrail'e yönelik bakış açısının yansıdığı bir politikadır. Bu bağlamda İran Sünni olmasına karşın Filistin konusunda Hamas'ı desteklemektedir. İran bu durumu da mezhepler üstü bir siyaset gerektiren durum olarak nitелеmektedir. Suudi Arabistan ise bu konu da İran kadar sert tutum izlememektedir. Riyad yönetimi bu konunun Müslümanlığın kutsal alanlarını ilgilendiren bir sorunu olduğunun farkındadır. Ancak Riyad bu konudaki olası bir sert tutumunun özellikle Suudi Arabistan-ABD ilişkilerine ciddi etki edeceğini de gözden kaçırmamaktadır. Ayrıca bu konuda sert tutum sergileyen tarafın İran olması Suud politikasını şekillendiren bir etmen de olmuştur. Suud yönetimi süreci daha dengeli

⁶⁵⁸ Tuğrul Çam, "Dünden Bugüne İran Nükleer Anlaşması", **Anadolu Ajansı**, 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunden-bugune-iran-nukleer-anlasmasi/1139503>

götürerek İran karşısında kendisine İsrail ve ABD gibi güçlü müttefikler elde etmektedir. Tahran ise bu konuda Riyad'ın tutumunu bir nevi tehdit olarak algılamaktadır. Bölgede kendisine destek veren ülke sayısının az olmasının da etkisi ile bu konuda Hizbullah ve Hamas gibi silahlı devlet dışı aktörler ile ortak savunma politikaları üretmektedir.⁶⁵⁹

3.2.3.1.c. Lübnan'daki Suudi Arabistan-İran Rekabetinin Hizbullah Üzerinden Okunması

Hizbullah'ın kuruluşunda ciddi ölçüde İran etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda Hizbullah genellikle İran yanlısı politikalar izlemektedir. İran ile Hizbullah arasındaki sadece dini birliktelik bulunmamaktadır; askeri, ekonomik ve siyasi alanlarda da iki yapının ortaklıkları söz konusudur. Hizbullah sadece Lübnan İç Savaşı'nın koşullarının yarattığı bir oluşum değildir. Hizbullah İran Devrimi'nin de ürünüdür. Ancak Lübnan İç Savaşı Hizbullah'ın oluşması ve sesini duyurmasında çok büyük öneme sahiptir. Hizbullah Lübnan İç Savaşı'ndaki adımları ile Lübnan'da Şiilerin en güçlü temsilcisi haline gelmiştir. İç Savaş sonrası tesis edilen yeni siyaset düzeyinde güçlü partilerden birisi olmuştur. Günümüzde Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi ile Lübnan kabinesine de girme kararı alan Hizbullah uyguladığı boykotlar ile Lübnan'da politik hayatı kilitlemeyi başarmaktadır. Hizbullah'ın Lübnan iç politikasında bu konuma erişmesi Lübnan üzerindeki Suudi Arabistan-İran rekabetini farklı bir boyuta taşımıştır.

Suudi Arabistan Lübnan üzerinde etkisi olan ülkelerden birisidir. Ülkedeki Sünnilerin Riyad yönetimi ile sıkı bağları bulunmaktadır. Lübnan'da iç savaşı bitiren Taif sürecine giden yolda Suudi Arabistan'ın ciddi politik katkıları olmuştur. İç savaşın yol açtığı ekonomik yıkımın ortadan kaldırılmasında da Riyad ciddi katkılar sağlamıştır. İç savaş sonrası dönemde Riyad Lübnan'a hem politik hem de ekonomik destek veren bir ülke haline gelmiştir. İç savaş sonrası Lübnan siyasetinin önemli figürlerinden birisi olan Refik Hariri Suudi Arabistan'da ciddi yatırımları olan ve servetini bu ülkeden kazanmış olan bir iş adamıdır. Bir manada Refik Hariri iç savaş sonrasında Suudi Arabistan-Lübnan ilişkilerinin ete kemiğe bürünmüş halidir.

Günümüz Orta Doğusunda Riyad ve Tahran, kendi ulusal bütünlüklerini koruyup, kendilerine yönelen tehditleri güçlü bir şekilde bertaraf ederek, bölgenin kendi bakış açıları doğrultusunda şekillenmesini amaçlayarak nüfuz alanlarını

⁶⁵⁹ Beril Dedeoğlu, "11 Eylül Öncesi ve Sonrasıyla ABD-İran İlişkileri", Haz. Mehmet Tuncel, **Ortadoğu'da Güç Savaşları Hedef Neden İran?**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2008, s.20.

genişletmeyi hedeflemektedir. Arap Baharı sonrası bölgedeki ülkelerin yönetimlerinde ve yönetim sistemlerinde yaşanan değişimler bu konuda iki ülkenin bahse konu hedeflerine daha sıkı tutunmasına neden olmuştur. Kim ülkelerde mevzi kaybetme kimilerinde ise mevzi kazanma mücadelesine giren iki ülke aslında Arap Bahar'ından kârla çıkan iki ülke olarak nitelenebilir. İki ülke mücadelesinde Lübnan kilit noktada olan ülkelere birisidir. Lübnan konusunda mevcut durumlarını kaybetmek iki ülke için de ciddi hasar aldıkları bir süreç anlamına gelmektedir. Suudi Arabistan için Lübnan'ın kaybı; iç savaşı sonlandırdığı, siyasal sistemini revize ederek ülke içindeki çatışmanın durmasını sağladığı bir ülkeden, toplum olarak ciddi bir Sünni nüfusa sahip olan bir ülke, finans sektöründe güçlü bir ortağın kaybı anlamındadır. İran için ise gittikçe artan Şii nüfusa sahip bir toplumun, Şiilerin bakanlık düzeyinde temsiliyet hakkının olduğu bir siyasal sisteme sahip ülkenin, bölgedeki önemli ortağı Suriye'nin komşu ve bölgedeki önemli düşmanı İsrail'in komşusu bir ülkeyi kaybetmek demektir. Lübnan üzerindeki rekabetleri kazanmakta iki ülke bir için de bir ortak payda bulunmaktadır: Hizbullah. Suudi Arabistan bu rekabeti kazanırsa Hizbullah'ın kendisi açısından en kötü senaryoda silahlı kanadını tasfiye edip bir siyasi parti olarak devam etmesi en iyi senaryoda ise komple yok olup gitmesi olasılığıdır. İran'ın kazandığı durumda ise en kötü senaryoda Hizbullah'ın Lübnan'da baskın güç haline gelmesi, en iyi senaryoda ise Lübnan içinden çıkan Hizbullah'ın önce bölge sonrasında da dünya ülkeleri için bir model olmasıdır.

3.2.3.1.c.1. Hariri Suikastının Rekabete Etkileri

Lübnan üzerindeki Suudi Arabistan-İran rekabetinin ilk ve en belirgin şekilde görüldüğü olay Hariri suikastı sonrası süreçtir. Hariri suikastı sonrasında Suriye üzerinden şekillenen Lübnan siyasetine Suudi Arabistan ve İran direkt müdahil olmaya başlamıştır. Hariri suikastı sonrasında Lübnan iç siyaseti Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi veya kalması olarak iki ayrı kutba bölünmüştür. Bu kutuplardan 14 Mart Hareketi Sünni ağırlıklı siyasetçilerden oluşmaktadır. 14 Mart Hareketi Suudi Arabistan'dan ciddi destek görmüştür. Hizbullah önderliğinde Suriye'nin Lübnan'da kalmasını isteyen 8 Mart Hareketi de İran tarafından desteklenmektedir. 8 ve 14 Mart hareketleri Lübnan'da siyasetin tekrardan kutuplaşmasını sağlamıştır. Bu kutuplaşma sürecine Riyad ve Tahran yönetimlerinin önemli destekleri olmuştur.

Hariri suikastı sonucu kurulan uluslararası mahkemeye yönelik tepkiler ve destekler Lübnan'da yaşanan bu kutuplaşmanın bir izdüşümü olmuştur. Hariri suikastı Lübnan iç siyaseti için olduğu kadar Suudi Arabistan-İran rekabeti için de önemli bir

konudur. Tezin ilgili bölümünde de detaylandırıldığı üzere suikasttan ilk etapta suçlananlar arasında Suriye’de bulunmaktadır. Hariri suikastı sonrasında kurulan Lübnan Özel Mahkemesi Riyad yönetimine bu rekabette hem Lübnan hem de Suriye ile olan ilişkilerini ilerletme şansı vermiştir. Suriye, bu dönemde Riyad ile yakınlaşarak dış politikasındaki İran etkisini zayıflatacak bir manevra yapmıştır. Bu kapsamda Lübnan Özel Mahkemesi’nin kurulmasının Lübnan’da yaşattığı gerilimi düşürmek adına dönemin Suud Kralı Abdullah ve Suriye lideri Beşar Esad Beyrut’u birlikte ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaretin sonrasında dönemin İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad Lübnan’ı ziyaret etmiştir. Ahmedinejad ziyaretinde Şiilerin yoğun yaşadığı ve Hizbullah’ın ana mevziisi olan Güney Lübnan’a gitmiştir. Ahmedinejad bu bölgede yoğun kalabalıklar tarafından karşılanmıştır. Ahmedinejad bu bölgeye ziyareti ile Hizbullah’a ciddi bir moral desteği vermiştir. Ayrıca Ahmedinejad bu ziyaretle İran’ın Lübnan üstündeki etkisini de göstermiştir. Bu gelişmelerin sonucunda Lübnan Özel Mahkemesi Suriye’nin olay ile direkt bir bağı olmadığını bulmuş ancak bazı Hizbullah üyelerinin suikasta karıştığına dair deliller ortaya koymuştur.⁶⁶⁰ Bu bağlamda Lübnan üzerindeki Suudi Arabistan-İran rekabetinde Riyad bu olay özelinde Tahran’ın önemli bir müttefikinin desteğini almıştır. Riyad bu destek dışında Hizbullah’ın önemli bir destekçisi olan Suriye’nin bu konuda Hizbullah’ı yalnız bırakmasına giden yolu da hazırlamıştır.

3.2.3.1.c.2. 2006 Hizbullah-İsrail Çatışmasının Rekabete Etkileri

Lübnan üzerinde iki ülkenin rekabetinin görüldüğü ikinci olay ise 2006 yılında Hizbullah ile İsrail arasında yaşanan otuz üç günlük çatışmadır. Suudi Arabistan bu çatışmada Hizbullah karşıtı cephede yer almıştır. Riyad yönetimi yaptığı açıklamalar ile Lübnan’ı ve Lübnanlı sivilleri düşündüğünü belirtmiştir. Çatışma sürecinde tezin Lübnan siyaset tarihi kısmında da detaylandırıldığı üzere İsrail yaptığı hava saldırıları ile Lübnan altyapısını ciddi ölçüde tahrip etmiştir. Riyad bu dönemde yaşananların Hizbullah’ın hatası olduğunu, bu hataların bedelini ise Lübnan’ın ödediğini belirtmiştir. Yaşanan bu olayın bölgenin tamamını etkiler görünümde olduğu, bölgenin güvenliğini tehlikeye attığı da belirtilmiştir. Riyad, Hizbullah’ın arkasında güç olarak İran’ı gördüğünü açıkça belirtmiş, Lübnan’da yaşanan çatışmadan bir manada İran’ın sorumlu olduğunu savunmuştur.⁶⁶¹ İran konuya dair verdiği cevaplarda Suudi

⁶⁶⁰ W. Andrew Terrill, “The Saudi-Iranian Rivalry and the Future of Middle East Security”, **United States Army War College Strategic Studies Institute**, 2011, s. 31.

⁶⁶¹ Hassan M. Fattah, "Militia Rebuked by Some Arab Countries", **The New York Times**, 2006, <https://www.nytimes.com/2006/07/17/world/middleeast/17arab.html>

Arabistan'ı suçlamıştır. İran, Riyad yönetiminin bu konuda Batı ve İsrail'in yanında olduğunu, hatta iş birliği yaptığını ileri sürmüştür. Tahran, Riyad'ın bu adımları ile hem Lübnan halkını hem de Müslüman coğrafyayı tehlikeye atmaktan çekinmediğini de savunmuştur.⁶⁶²

Lübnan'da iki ülkenin rekabetinin görüldüğü bir diğer olay da Hizbullah'ın Lübnan'da hükümetler üstündeki politik baskısıdır. Hizbullah Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesinin ardından Lübnan iç siyasetinde elde ettiği konumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktan çekinmemiştir. Bu bağlamda Hizbullah artan siyasi gerilim süreçlerinde kabineden çekilerek hükümetlerin düşmesini sağlamış, aynı zamanda yeni hükümet kurulma süreçlerine destek vermeyerek Lübnan'da yürütme erkinin işlemesine engel olmuştur. 2011 yılında Hizbullah'ın Lübnan kabinesinden istifa etmesi ile sonuçlanan gerilimde dönemin Lübnan Başbakanı Saad Hariri sert açıklamalarda bulunmuştur. Saad Hariri İran'ın Lübnan ve tüm bölge ülkelerine müdahil olmak adına kirli bir siyaset izlediğini belirtmiştir. 14 Mart Hareketi de Hizbullah'ın bu kapsamda hareket ettiği ve bir manada silahlarını Lübnan halkına çevirdiğini belirtmişlerdir. Hariri bu dönemde yaptığı açıklamalarla Lübnan'ın İran himayesine girmeyeceğini açıkça belirtmiştir. Hariri açıklamalarında Suudi Arabistan'a da yer vermiştir. Riyad yönetiminin Lübnan için önemli bir dost olduğunu belirten Hariri Suudi Arabistan'ın Lübnan'ın ekonomik büyüme ve ilerleme süreçlerine en büyük katkıyı sağlayan ülke olduğunu da vurgulamıştır. Hariri, Riyad'ın bu tutumu karşısında Tahran ve müttefiklerinin bölgeye kaos ve yıkım getirdiğini ve bu olumsuzlukların bedelini ödeyen ülkelere birisinin de Lübnan olduğunu iddia etmiştir. Hizbullah bu açıklamalara cevabında Hariri'nin ABD politikalarına hizmet eden bir görünümde olduğunu değerlendirdiklerini açıklamıştır. Hizbullah Hariri'nin kendisine yönelik suçlamalarının ABD'li yetkililerinkiyle benzerlikte olduğunu belirtmiştir. Hizbullah'a göre ABD bölge üzerindeki ülkelerin birlikleri ve toplumsal yapılarını bozarak İsrail ve kendisi karşısında zayıflatmayı amaçlamaktadır ve bu durum Lübnan'da da olan olayları açıklar niteliktedir. Hizbullah'ın iddiasına göre özellikle 2006 Hizbullah-İsrail çatışmasından sonra Lübnan toplumunda da yukarıda

⁶⁶² Toi Staff, "Iran: Saudis Gave Israel "Strategic" Intel in 2006 Lebanon War", **The Times of Israel**, 2016, <https://www.timesofisrael.com/iran-saudis-gave-israel-strategic-intel-in-2006-lebanon-war/>

iddia ettiği ABD politikası uygulanmaktadır. Bu bakış açısında 14 Mart Hareketi de bu politikanın uygulanmasını sağlamaktadır.⁶⁶³

2011 yılında yaşanan hükümet krizi Hizbullah'ın desteği ile çözülmüştür. Krizi yaratan Hizbullah kendisini destekleme potansiyeli gördüğü adayların başbakanlık koltuğuna oturması şartı ile yeni hükümette yer alacağını belirtmiştir. Bu manada Hizbullah kendi çıkarları ile çeliştiğini düşündüğü bir başbakanı koltuğundan etmiş, yerine kendisi ile çelişmeyecek, politikalarına ket vurmayacak bir adayın gelmesini şart koşmuştur. Bu noktada Hizbullah 2009 seçimlerinde 14 Mart Hareketi'nin kendisine galibiyetini terse çevirmeyi amaçlamaktaydı. Hizbullah'ın "kendisine uygun gördüğü" Necip Mikati Lübnan'da yaşanan bu politik krizden sonra kabineyi kurmuştur. Ancak Mikati'nin Hizbullah yanlısı tutumu Lübnan'da ciddi sorunların oluşmasına neden olmuştur. Mikati'nin Hizbullah ve İran lehindeki tutumları Suudi Arabistan-Lübnan ilişkilerine ciddi zarar vermiştir. Tezin "Lübnan Ekonomisinin Dış Borç Bulmasına Hizbullah'ın Etkileri" başlığında da detaylandırıldığı üzere Mikati'nin bu politikası sonucunda Suudi Arabistan Lübnan'a ekonomik olarak ağır yaptırımlarda bulunmuştur. Suudi Arabistan'ın bu hamlesine ABD'den de destek gelmiş, ABD yönetimi Lübnan'a yaptığı askeri yardımları bu süreçte askıya almıştır.

3.2.3.1.c.3. 2017 Hariri İstifasının Rekabete Etkileri

İki ülke rekabetinin görüldüğü bir diğer olay da dönemin Lübnan Başbakanı Saad Hariri'nin 2017 yılı sonunda Suudi Arabistan'da istifa etmesidir. Hariri'nin istifa kararını almasının nedeni kendi açıklamalarına göre suikasta uğrama korkusudur. Hariri'nin bu konuda temel motivasyonu babasını Hizbullah'ın öldürdüğüne dair kendisinde ve Lübnan toplumunun bir kesiminde oluşan algıdır. Hizbullah'ın 2006 sonrasında Lübnan politik hayatında ciddi güç kazanması ve Lübnan hükümetlerini kolaylıkla istediği şekle sokabilmesinin Hariri'nin bu algısını kuvvetlendirdiği düşünülmektedir. Hariri'nin Hizbullah karşısında politik olarak başarılı olmamasının üstünde yarattığı bir gerilim de bulunmaktadır. Ancak aşağıda detaylandırılacağı üzere konu Hariri'nin kaygılarından daha farklı bir boyut taşımaktadır. Kararın alındığı ortam ve konum da bu yorumu doğrular niteliktedir. Bu bağlamda Hariri kararını Suudi Arabistan'da açıklaması hem ülke içinden hem de kendi partisinden ciddi tepkileri de

⁶⁶³ Hussein Dakroub, Hariri Slams Iran Interference, Hezbollah Hits Back, **The Daily Star**, 2011, <http://www.dailystar.com.lb/ArticlePrint.aspx?id=135998&mode=print>

beraberinde getirmiştir.⁶⁶⁴ Hariri'nin istifa kararını açıklamasından bir gün önce İran Ruhani Lideri Ali Hamaney'in uluslararası ilişkiler danışmanı Ali Ekber Velayeti ile görüşmüş olması aslında bu kaygılarının asılsız olabileceğine bir işaret olarak değerlendirilmektedir.⁶⁶⁵ Ayrıca Lübnan sürecin ilerleyen günlerinde dönemin Lübnan İstihbarat Teşkilatı Başkanı Tümgeneral Abbas İbrahim Hariri'nin işaret ettiği gibi bir suikast hazırlığına dair ellerinde somut bilgileri olmadığını da açıklamıştır.⁶⁶⁶

Hizbullah Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi ile Lübnan politik hayatında Suriye'nin etkisini de kendi etkisine eklemiştir. Lübnan'da iç politikada güçlenen Hizbullah 2006 yılında İsrail ile yaşadığı çatışmadaki performansı ile Arap dünyası nezdinde de güçlenen bir imaj elde etmiştir. Hizbullah 2006-2012 arası dönemde Lübnan iç siyasetindeki elde ettiği mevziiyi korumaya yönelik adımlar atmıştır. Suriye İç Savaşı'nın başlaması ile Suriye'de rejimin yanında olmaya başlayan Hizbullah bu dönemde gerek Lübnan'da gerekse Arap dünyasında bir nebze itibar kaybetmiştir. Ancak radikalleşen Suriye İç Savaşı sırasında Hizbullah'ın radikal gruplarla mücadele etmeye başlaması bu olumsuz durumu Hizbullah lehine çevirmiştir. Lübnan'da daha önce Hizbullah'a destek vermeyen Hristiyan gruplar, Hizbullah'ın Suriyeli radikal terör ile olan mücadelesini takdir etmiş ve Hizbullah'a destek vermeye başlamışlardır. Bu noktada Lübnan siyasetinde kırılma yaşanan bir olay olmuştur. Hariri'nin liderliğindeki 14 Mart Hareketi'nden Müstakbel Partisi'nin bir milletvekili Suriyeli muhaliflere silah temin ettiğini itiraf etmek zorunda kalmıştır.⁶⁶⁷ Suriye'de haklı gözükken taleplerle sesini duyurmaya başlayan muhalefet ilerleyen zamanda içindeki farklı grupların kopması ile etkisizleşmeye başlamıştır. Muhaliflerden kopan gruplar radikal terör unsurları olmuştur. Bu açıdan bakıldığında bu radikal gruplar Suriye'de iç savaş başında silahlandırılan muhaliflerin arasında yer almaktaydı. Bir manada muhalifler silahlandırılırken bu gruplar da istemeden silahlandırılmıştır. Bu nedenle Selefi Cihatçı gruplar Lübnan içinde de eyleme başlayınca Sünni Blok Lübnan kamuoyundan ciddi tepki almıştır. Lübnan içine eylemlerde bulunan bahse konu radikal gruplar Hizbullah ve Lübnan Ordusu'nun ortaklaşa düzenlediği operasyonlarla temizlenmiş, bu durum

⁶⁶⁴ Furkan Güldemir, Müstakbel Hareketi'nden Hariri'ye Ülkeye Dön Çağrısı, **Anadolu Ajansı**, 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/mustakbel-hareketinden-haririye-ulkeye-don-cagrisi/961351>

⁶⁶⁵ Martin Patience, "Lebanese PM Hariri Resigns, Saying He Fears Assassination Plot" **BBC News**, 2017, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-41870406>

⁶⁶⁶ "Lebanon PM Forced by Saudis to Resign, Says Hezbollah", **BBC News**, 2017, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-41878364>

⁶⁶⁷ "Silahları Suriye'ye Lübnanlı Vekil Gönderiyor", **Hürriyet**, 2012, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/silahlari-suriyeye-lubnanli-vekil-gonderiyor-22091013>

da Hizbullah'ın Lübnan içindeki desteğini artıran bir unsur olmuştur. 14 Mart Hareketi Hizbullah'ın Suriye'deki iç savaşa müdahil olmasının Lübnan açısından olumsuz bir sonuç doğuracağını tahmin etmekteydi. Çünkü 14 Mart Hareketi çatışmanın Lübnan'a taşınacağından endişe duymaktaydı. İlk başta 14 Mart Hareketi'nin öngörüsü doğru çıkmıştır. Lübnan'da bazı bombalama olayları ve çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalar Suriye İç Savaşı'nın etkileri ile olmuştur. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere Hizbullah'ın bu konuda Lübnan Ordusu ile ortak hareket etmesi sonucunda çatışma ortamı Lübnan'dan temizlenmiştir. Bu durumda 14 Mart Hareketi'ne güç ve prestij kaybettirmiştir. Lübnan'da bu gelişmeler yaşanırken aynı zamanda cumhurbaşkanlığı krizi de yaşanmaktaydı. Ülke üç yıla yakın bir süre politik gerilim ve çekişmeler yüzünden cumhurbaşkanını seçememekteydi. Bu süreçten de Hizbullah kendi adayını seçtirerek başarı ile ayrılmıştır.⁶⁶⁸ Bu sürecin sonunda 2018 yılında yapılan seçimlerde Müstakbel Partisi ve Saad Hariri ağır bir yara almıştır.

Hizbullah'ın yukarıda belirtildiği üzere güçlendiği bir ortamda Saad Hariri kendi akıbetinden endişe duymaya başlamıştır. Hizbullah'ın bu ölçüde güçlenmesi Lübnan üzerindeki Suudi Arabistan-İran rekabetini de etkilemiştir. Hariri bu süreçte İran'ın Lübnan'ın iç işlerine müdahil olduğunu savunmuştur. Hariri'nin açıklamalarına göre akıbetinin babası gibi olmasından korkmasının temel nedeni de budur. Hariri'nin istifa ettiği gün Suudi Arabistan Yemenli İran yanlısı grupların Riyad Havalimanı'na başarısız bir füze saldırısında bulunduğunu da açıklamıştır.⁶⁶⁹ Hariri'nin iddialarına İran hızlıca cevap vermiştir. Tahran suçlamaları kabul etmemiş ve iddiaların asılsız olduğunu belirtmiştir.⁶⁷⁰ İran Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Behran Kasımi bu konuya dair yaptığı açıklamada bu istifanın bölgede gerginlik yaratmak amacıyla çıkarıldığını savunmuştur. Kasımi İran'ın bölge ülkelerinin istikrar ve barışını desteklediğini belirtmiş ve İran'ın Lübnan'ın iç işlerine karışmak gibi bir amacı olmadığını iddia ederek Lübnan hükümetine her konuda desteğe hazır olduklarını açıklamıştır.⁶⁷¹

⁶⁶⁸ Arzu Kayaoğlu, "Lübnan'da Hizbullah'ın Adayı Hristiyan Mişel Avn Cumhurbaşkanı Seçildi", **Euronews**, 2016, <https://tr.euronews.com/2016/10/31/lubnan-da-hizbullah-in-adayi-hiristiyan-misel-avn-cumhurbaskani-secildi>

⁶⁶⁹ Martin Chulov, "Tensions Mounts in Lebanon as Saudi Arabia Escalates Power Struggle With Iran", **The Observer**, 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/nov/11/lebanon-saudi-arabia-iran--power-struggle-saad-hariri-resignation>

⁶⁷⁰ Lebanese Prime Minister Hariri Resigns, **DW NEWS**, <https://www.dw.com/en/lebanese-prime-minister-hariri-resigns/av-41241087>

⁶⁷¹ "Kasımi: Saad Hariri'nin İstifası Lübnan ve Bölgede Gerginlik Yaratma Senaryosudur", **İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı**, 2017, <https://tr.irna.ir/news/3543168/Kas%C4%B1mi-Saad-Hariri-nin-istifas%C4%B1-L%C3%BCbnan-ve-b%C3%B6lgede-gerginlik>

Hariri'ye istifa kararını açıklamasından bir süre sonra ulaşamamıştır. Hariri bu süreyi Suudi Arabistan Veliht Prensi ve Savunma Bakanı Muhammed bin Selman ile geçirdiğini belirtmiştir. Uluslararası kamuoyu Hariri'nin istifasının arkasındaki güç olarak Veliht Prensi görmektedir. Veliht Prens öncülüğüne dizayn edilen yeni Suudi dış politikasında Lübnan önemli bir mevzidir. Lübnan Suudi Arabistan-İran rekabetinin yoğun yaşandığı bir ülke olmasının yanında Riyad için tehdit algılamalarının başında gelen Hizbullah'a da ev sahipliği yapmaktadır. Veliht Prens, İran'ın bölge ülkeleri üstündeki etkisini kırmak için Körfez ülkeleri ve Lübnan'dan ciddi destek beklemektedir. Bu etkiyi kırma yolundaki adımlarından birisi de Yemen'de yürüttüğü çatışmadır. Veliht Prens'in uygulamak istediği yeni politikada İran'ın bölgedeki etkisini kırmak uğruna çatışmayı göze alacak kadar önemli bir noktadadır. Hariri'nin istifa sürecini de bu politika kapsamında değerlendiren yorumlar bulunmaktadır. Bu bağlamda Hariri'nin üstüne baskı kurarak Veliht Prens'in Lübnan'da Hizbullah'ın gücünü azaltarak Lübnan'daki politik hayattaki güç dağılımını revize etmek istediği değerlendirilmeler arasındadır.⁶⁷²

Lübnan Cumhurbaşkanı Mişel Avn Hariri'nin bu istifasına tepki göstermiştir. Mişel Avn Hariri'nin Riyad'da yaptığı istifa açıklamasını kabul etmediğini belirtmiştir. Avn istifasının Lübnan başkentinde Hariri tarafından şahsen sunulması gerektiğini belirtmiştir. Avn Hariri'nin iki hafta süren bu Riyad ziyaretinde özgür olarak hareket edemediğini düşündüğünü de açıklamıştır. Avn'a göre Hariri Riyad'da "rehin" olarak tutulmuştur. Bu süreçte Avn'ın düşüncelerini haklı çıkarabilecek gelişmeler de yaşanmıştır. Bu süreçte Mısır ve Fransa Hariri'nin Lübnan'a dönebilmesi konusunda Suudi Arabistan nezdinde girişimlerde bulunmuştur.⁶⁷³

The Independent gazetesinin Orta Doğu masasında çalışan deneyimli gazeteci Robert Fisk, Hariri'nin istifa sürecini derinlemesine incelemiştir. Fisk'in bulguları konuyu daha anlaşılabilir hale getirmektedir. Fisk'e göre Hariri Veliht Prens tarafından özel aranarak Suudi Arabistan'a davet edilmiştir. Hariri'nin Riyad'a inişi öncesinde Suudi Arabistan'da on bir prens ve dört bakanın da aralarında yer aldığı

⁶⁷² Yaroslav Tromifov, "Hariri Wants Lebanon Kept Out of the Saudi-Iranian Conflict", **The Wall Street Journal**, 2018, <https://www.wsj.com/articles/hariri-wants-lebanon-kept-out-of-the-saudi-iranianconflict-1515697159>; Anne Barnard ve Maria Abi-Habib, "Why Saad Hariri Had That Strange Sojourn in Saudi Arabia", **The New York Times**, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/12/24/world/middleeast/saudi-arabia-saad-hariri-mohammed-bin-salman-lebanon.html>

⁶⁷³ "Saad Hariri Returns to Lebanon After Surprise Resignation", **The Guardian**, <https://www.theguardian.com/world/2017/nov/22/saad-hariri-returns-to-lebanon-after-surprise-resignation>

üst düzey devlet görevlileri gözetim altına alınmış ve iki bine yakın hesaba bloke konulmuştur. Yapılan açıklamalarda ülke genelinde bir yolsuzluk operasyonu yapıldığı duyurulmuştur. Hariri'nin Oger şirketi Suudi Arabistan'da da faaliyet gösteren bir şirkettir. Hariri aynı zamanda Suudi Arabistan vatandaşlığına da sahiptir. Bu bağlamda Riyad'da Hariri'nin muhatap olduğu sorunlardan birisinin de bu olduğu tahmin edilmektedir. Zira Oger'in Suud hükümetinden ciddi alacağı bulunmaktaydı. Bu ortamda şekillenen Hariri istifa sürecini yukarıda da belirtildiği üzere Riyad'da düzenlediği basın açıklaması ile duyurulmuştur. Fisk istifa metnini incelendiğinde Hariri'nin daha önce kullanmadığı cümlelerin içinde yer aldığını görmüştür. Hariri her ne kadar Suudi Arabistan-İran rekabetinde Riyad tarafında yer alsa da daha önce Hizbullah'a karşı olan söylem ve eylemlerinde bu tarz ifadeleri kullanmamıştır. Hariri politik hayatında Hizbullah'ı karşısına almayı çok isteyen bir görünümde kalmamıştır. Ancak bu açıklamalar ile bu durum düşünülmesi sonucunda Fisk'in yorumu bu cümlelerin Hariri'nin kaleminden çıkmadığıdır. Yukarıda da belirtildiği üzere Hariri'nin iddiaları pek yere sağlam basan iddialar olmaktan uzaktır. Bu noktada Fisk, Riyad'ın Hariri'yi istifa etmesi için çağırdığını ve bu istifayı da Riyad'da okumasını istediğini savunmaktadır.⁶⁷⁴

Tüm bu yaşananlar karşısında Hizbullah sert çıkışta bulunmamıştır. Hizbullah lideri Nasrallah bu durum karşısında sakinliğini korumuştur. Hizbullah'ın Hariri'nin bu açıklamaları yapmak zorunda kaldığını düşündüğü tahmin edilmektedir. Aynı zamanda Hariri'nin bu şekilde gitmesinin Hizbullah'a ne katkı sağlayacağı da sorulması gereken bir sorudur. Zira Lübnan'da hükümet içinde Hizbullah'ın Hariri ile uyum içinde çalışabildiği dönemler olmuştur. Bu açıdan bakıldığında da Hariri Lübnan için bir Sünni-Şii iş birliğini tesis edebilen önemli ayaklardan birisidir. Hizbullah bu süreçte bahse konu önemin farkındadır. Ancak Hizbullah Hariri'nin bu iş birliği sağlayacak yegâne kişi olmadığını da vurgulamaktadır.⁶⁷⁵ Hariri istifasını açıkladıktan sonra Suudi Arabistan'da kaldığı dönemde bir açıklama yayınlayarak istifasını geri çekebileceğini açıklamıştır. Bu geri çekiş için Hizbullah'ın Suriye dahil olmak üzere tüm bölgesel çatışmalardan geri çekilmesi şartını açıklamıştır.

⁶⁷⁴ Robert Fisk, "Saad Hariri's Resignation as Prime Minister of Lebanon is not All it Seems," **The Independent**, 2017, <https://www.independent.co.uk/voices/lebanon-prime-minister-saad-hariri-resignation-not-all-seems-quits-resigns-surprisesaudi-arabia-a8045636.html>.

⁶⁷⁵ Bilal Y. Saab "What Hariri's Resignation Means for Lebanon: An Escalation From Riyadh", **Foreign Affairs**, 2017, <https://www.foreignaffairs.com/articles/lebanon/2017-11-06/what-hariris-resignation-means-lebanon>

3.2.3.1.c.4. Hizbullah'ın Eylemlerinin Rekabeti Sertleştirmesi

Riyad'ın Hizbullah konusunda sert tutum almasının nedeni 2006 yılında İsrail ile Hizbullah'ın yaşadığı çatışma sonrası ortamdır. Bu yıllarda dönemin İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad önce Hizbullah sonra da Hamas üzerinden Arap toplumuna mesajlar vermiştir. Ahmedinejad'ın bu konudaki tavrı Arap dünyasında sokaklarda olumlu cevaplar buluşması Riyad ve Körfez ülkeleri tarafından tehdit olarak algılanmıştır.⁶⁷⁶ Riyad'ın sert tutum takınmasının bir diğer nedeni de ABD politikalarıdır. ABD'de Trump dönemi ile Hizbullah'a yönelik olan tutum daha şahinleşmiştir. Trump yönetiminin ABD tarafından terör örgütü olarak kabul edilen Hizbullah'a yönelik yeni mali yaptırımlar kararı alması bölgede genelde ABD politikaları doğrultusunda kararlar alan Riyad'ın bu konuda ekmeğine yağ sürmüştür.

İran son yıllarda bölgede ciddi destek kazanmıştır. Bu desteklerin nedeni Hamas ve Hizbullah'tır. Hizbullah daha önce Arap devletlerinin çok başaramadığı bir şeyi başarmıştır. İsrail ile olan çatışmasından tam bir galibiyetle ayrılmaya da başı yukarıda ayrılmıştır. Bu durum İran'ın bölgeye yönelik etkileşiminin artmasına neden olmuştur. Bu durumda Suudi Arabistan gibi ülkeleri içerisinde Şii nüfus barından ülkeler için ciddi bir tehdit algısı olmaktadır. İran Devrimi'nin yayılmacı yapısı ülkelerin bu durumu tehdit olarak algılamasına neden olmuştur.

İki ülkenin Lübnan üzerindeki rekabetinde Hizbullah önemli bir roledir. Hizbullah'ın ülke içindeki konumu, askeri ve politik kapasitesi Lübnan'ın bahse konu iki ülke ile olan ilişkilerinin seyrini ciddi olarak etkilemektedir. Hizbullah İran'ın etkisini Lübnan'da göstermek çok bölgeye göstermeye odaklanmıştır. Hizbullah'ın 2006 yılındaki İsrail ile yaşadığı çatışmada da görüldüğü üzere izlediği politikalar genelde etkisini bölge ülkelerinde gösterebilecek yapıdadır. Hizbullah Lübnan iç siyasetinde, 2005 yılında Suriye'nin çekilmesi sonrasında, bakanlıklar düzeyinde temsiliyet sağlayarak gelebileceği en üst noktaya gelmiştir. Mezhep temelli siyasi sistemde diğer Şii partilere üstünlük kurmuş, 2018 seçimleri ile de görüldüğü üzere oy oranını ciddi rakamlarda artırmıştır. Bu bağlamda Hizbullah'ın bazı majör hareketleri Lübnan toplumunu etkilemekten çok bölge toplumlarını etkilemeye yöneliktir. Bu durum da İran Devrimi'nin yayılmacı anlayışına uygundur. Hizbullah'ın bu davranışı Lübnan'ın Suudi Arabistan ve İran ile olan ilişkilerini derdinden etkilemektedir. Lübnan'ın Suudi Arabistan ile olan politik ve ekonomik ilişkilerinde, özellikle 2006 Savaşı sonrasında, Hizbullah ciddi bir kriz konusudur. Lübnan'ın İran ile olan ilişkileri Lübnan

⁶⁷⁶ Özden Zeynep Oktav, 2011, s. 121.

hükümetlerinin Hizbullah tutumu üzerinden şekillenmektedir. Hariri Suikastı sonrasında yapılan uluslararası yargılama süreçlerinde Lübnan-İran ilişkilerinde Hizbullah temelli bir kriz yaşanmıştır. Bu bağlamda iki ülkenin gerek bölge gerekse Lübnan üzerindeki mücadelesinde Hizbullah her iki taraf içinde bir kriz veya fırsat konusu olmaya devam etmektedir.

3.2.3.2. Hizbullah'ın Uluslararası Kuruluşlar ve Mahkemeler ile İlişkilerinin Lübnan Dış Politikasına Etkileri

Bu başlıkta özellikle son dönemde uluslararası kuruluşlar ve mahkemelerdeki Hizbullah'ın karşılaştığı kararlara ve yargılamalara bakılacaktır. Başlığın ve tezin kapsamı açısından üç örnek olay üzerinden ilerlenmesi uygun görülmüştür. Bunlar sırası ile BMGK'nın 1559 nolu kararı, BMGK'nın 1701 nolu kararı ve Refik Hariri suikastını araştırmak için BMGK'nın 1595 nolu kararı ve sonrasında BM nezdinde kurulmuş olan uluslararası mahkemedir. Bu kararlar ve yargılamaların oluşumunda Hizbullah'ın etkisi olmuştur. Bu süreçlerde Hizbullah Lübnan iç ve dış politikasını ciddi bir şekilde etkilemiş, çoğu zaman bu etki krizlere yol açmıştır.

3.2.3.2.a. BMGK 1559 Nolu Kararı

2004 yılında Lübnan'da cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde Lübnan içinde yaşanan olumsuzlar BMGK'nın gündemine gelmiş ve BMGK bu olumsuzların temelinde bir karar almıştır. Görev süresi dolan dönemin Lübnan Cumhurbaşkanı Emil Lahud'un yerine gelecek olan cumhurbaşkanı için yapılacak seçimler öncesinde artan Suriye etkisi dönemin Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin istifası ile sonuçlanmış ve Lübnan'da politik bir kriz ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler üzerine ABD ve Fransa'nın ciddi destekleri ile BMGK 2 Eylül 2004 tarihinde aldığı 1559 nolu karar ile Lübnan'da cumhurbaşkanlığı seçimlerin Lübnan anayasasında belirlenen esaslar çerçevesinde adil ve özgür bir ortamda yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Seçimlere hiçbir yabancı gücün etkisi ya da engellemesi olmadan girilmesinin altını çizmiştir. Burada yabancı güçten kastedilen Suriye'dir. Kararda Suriye'nin adı geçmese de o tarihte Lübnan'da bulunan tek dış kuvvet Suriye ordusuna ait birliklerdir. BMGK 1559 nolu kararında bu durumu belirtmiştir. Suriye'nin Lübnan'da yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimlerine baskı yaptığı iddia edilmiştir. Lübnan'da egemenliğin sahibinin Lübnan hükümeti olduğu hem bu duruma hem Lübnan'ın toprak bütünlüğüne, birliğine ve bağımsızlığına tüm devletlerin saygı duyması açıkça vurgulanmıştır. Bu maddenin devamında aslında bu madde ile söylenilmek istenilen açıkça beyan edilmiştir: Lübnan'da bulunan tüm yabancı güçlerin çekilme zamanının geldiği konusu net

ifadelerle belirtilmiştir. Ayrıca 1559 nolu karar ile silahlı milislerin dağılmasına çağrı yapılmıştır. İç savaş sonrasında da benzer bir çağrı yapılmış ancak bu çağrıya uyulmamıştır. Bu bağlamda 1559 nolu kararın bu çağrısı aslında mevcut durumu özetlemekten başka bir işe yaramamaktadır. Lübnan hükümetinin ülkesi üzerinde egemenliğini tesis etmesinin desteklenmesi gerektiği de vurgulanmıştır.⁶⁷⁷ Bu konuda da vurgulanmak istenilen aslında Hizbullah karşısında Lübnan hükümeti ve ordusunun güçlendirilmesi gerektiğidir. Bu noktada 1559 nolu kararda BMGK'nın yapmış olduğu Suriye'nin askeri birliklerini Lübnan'dan çıkartması vurgusu, milislerin silahsızlandırılması gerektiği ve Lübnan hükümetinin egemenliğini ülke geneline yansıtılması konuları arka planında Hizbullah'a yönelik attığı adımlar olduğu savunulacaktır.

1559 nolu karar Lübnan'da hoş karşılanmamıştır. Hariri ve cephesi dışında kalanlar 1559 nolu kararı ciddi bir şekilde eleştirmiştir. Dönemin Lübnan Cumhurbaşkanı Emile Lahud; Suriye ordusunun Lübnan'da bulunmasının Lübnan'ın çıkarına olduğunu savunmuştur. Lahud'a göre Suriye Lübnan'ın birliğini korumakta ve Lübnan'a ordusunu yeniden inşa sürecine destek olmaktadır. Dönemin Lübnan Dışişleri Bakanı Jean Obeid kararın Lübnan iç işlerine müdahale anlamına geldiğini savunmuş ve İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesine gidebilecek bir yolu açabileceğinden bahsetmiştir. BM nezdinde Lübnan temsilci olan Muhammed Issa ise Hizbullah'ın bir silahlı grup ya da milis olmadığını belirtmiştir. Issa Hizbullah'ın Lübnan'ı İsrail işgaline karşı koruyacak bir ulusal direniş etmeni olduğunu savunmuştur. Issa 1559 nolu kararın Lübnan'ın iç işlerine karıştığını, bunda BM'nin temel değerleri ile çeliştiğini açıklamıştır.⁶⁷⁸ 1559 nolu karar ve sonrasındaki Lübnan kamuoyundaki tepkiler Sedir Devrimi'nin hazırlayıcıları olmuştur. Suriye ve Hizbullah konuları üzerinden şekillenen 1559 nolu karara tepki ve destekler 8 Mart ve 14 Mart hareketlerini oluşturacak altyapılar olmuştur.

1559'un bir diğer sonucu Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesine giden yolu açmasıdır. 2005 yılında 1559 nolu kararın alınmasında ciddi etkisi olan Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin bir suikasta uğrayıp hayatını kaybetmesi sonucu artan baskılara dayanamayan Suriye Lübnan'da kalan son askeri birliklerini çekmiştir. Taif sürecinde askeri birliklerin çekilmesi öngörülse de otuz bin civarında Suriye askeri 2005 yılına kadar Lübnan'da kalmıştır. Suriye askeri olarak Lübnan'da kaldığı süre

⁶⁷⁷ BMGK 1559 nolu karar <https://www.un.org/press/en/2004/sc8181.doc.htm>

⁶⁷⁸ Berdal Aral, "Sudan, Syria and Lebanon as New Preys: UN Security Council Resolutions 1556 and 1559, *civilacademy*, Cilt 2, 2004, Sayı 3, s.19.

zarfında; Lübnan hükümetlerinin üst düzey atamalarına, dış politika yapım süreçlerine ve milletvekili seçimlerine etki ettiği değerlendirilmektedir. Suriye bu süreçte Lübnan'ın bankacılık sisteminden de ciddi ölçüde yararlanmışır. Lübnan bankaları Suriye'nin dış finansal ağlara erişimine ciddi katkıları olmuştur.⁶⁷⁹ Görüldüğü üzere Lübnan üzerinde ciddi bir güç elde eden Suriye bu gücü kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktan kaçınmamıştır. Suriye bu gücü Taif sonrası süreçte de elinde tutmuş, Hariri suikastı sonrasında Lübnan içinden de gelmeye başlayan tepkilere dayanamayarak Lübnan'daki son birliklerini çekmiştir.

Hizbullah'ın düşünce insanlarından Ali Fayyad Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesinin ülke içinde bir güç boşluğu yarattığını belirtmiştir. Lübnan'da Suriye'nin yıllardır ülke içi siyasete etki eden önemli bir aktör olduğunu savunan Fayyad Suriye'nin Lübnan'dan fiilen çekilmesi ile Lübnan siyasetinde stratejik bir konumun boşaldığını savunmaktadır. Hizbullah'ın bu noktada Lübnan iç siyasetinde bu konumu üstlendiğini belirten Fayyad Hizbullah'ın bu etkisini kaybeden bölgesel gücün yerine geçen bir iç hareket olduğunu savunmaktadır.⁶⁸⁰ Bu bağlam 1559 nolu karar aslında Hizbullah için olumlu sonuçlar doğurmuştur. Hizbullah BMGK kararına rağmen silahsızlandırılmamış, Lübnan iç politikasında Suriye'nin boşalttığı alanı doldurarak kendisine önemli bir politik mevzi elde etmiştir. Hizbullah, 1992 yılından beri Lübnan parlamentosunda milletvekili düzeyinde temsil hakkına sahiptir. Ancak Hizbullah uzun yıllar parlamentoda sadece milletvekillerini bulundurmuştur. Bakanlık düzeyinde bir temsiliyet göstermemiştir. Lübnan kabinelerinde ilk Hizbullah partisi üyesi bakan 2005 yılında boy göstermiştir. Suriye Lübnan'dan çekilme kararını açıkladıktan sonra Hizbullah'ta Lübnan hükümetlerine bakan olarak katılma kararını almıştır.⁶⁸¹

Uluslararası camia Hariri suikastı sonucunda Suriye'ye yönelik ciddi bir baskı göstermiştir. Gerek Batı ve ABD gerekse Arap coğrafyasından Suriye'yi suçlayıcı ithamlar sıklıkla söylenmiştir. Hariri'nin öldürülmeden önce yaptığı politik adımlar, Suriye'nin Lübnan ekonomisi ve egemenliği üzerinden uzaklaştırılmasını sağlamaya yöneliktir. Hariri bu adımlarını daha ileriye götüremeyince istifa etmiştir. Hariri'nin istifası sonrasında koltuğunu Suriye yanlısı Ömer Karimi'nin alması aslında Hariri'nin adımlarının Lübnan'da dengeleri nasıl değiştirebileceğini gösteren bir durumdur. Bu

⁶⁷⁹ William Harris, "Bashar al-Assad's Lebanon Gamble", **Middle East Quarterly**, Cilt 12, 2005, Sayı 3, s. 34.

⁶⁸⁰ Ali Fayyad, Hezbollah and the Lebanese State Reconciling a National Strategy with a Regional Role, **Arab Reform Brief**, 2016, s.2.

⁶⁸¹ Joseph Alagha, "Hizballah after the Syrian Withdrawal", **Middle East Report**, Sayı 237, 2005, s.36.

durum uzun vadede, daha doğrusu ölümünden sonra, politik olarak Hariri'nin elini güçlendirmiştir. Çünkü Karimi gelen baskılar karşısında istifa etmek zorunda kalmıştır. 1559 nolu kararın önemli destekleyicilerinden birisi de Hariri olmuştur. Hariri'nin ABD ve Fransa ile olan iyi ilişkileri bu iki devletin kararın çıkmasındaki çabalarının motivasyon kaynaklarından birisidir. Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ve eşi Refik Hariri'nin cenaze törenine bizzat katılarak hem Hariri'ye olan saygılarını hem de 1559 nolu karara olan desteklerini göstermişlerdir.⁶⁸² Dönemin Lübnan hükümeti Hariri'nin 1559 nolu kararın çıkması için en çok çaba gösterenlerden birisi olduğunu savunmuştur.⁶⁸³

Hariri'nin ortadan kaldırılmasından en büyük kârı kimin elde edeceği konusunda ibre Suriye'yi gösterse de bu konuda ithamda bulunabilecek yorumlar altı desteklenecek delil ve kanıtlara sahip olmaktan uzak, akademik disiplinle bağdaşmayan iddialar olmaktan öteye gitmemektedir.⁶⁸⁴ Uluslararası camiadan gelen baskıları göğüsleyemeyen Suriye Lübnan'dan çekilmek zorunda kalmıştır. Bahse konu süreçte Suriye'nin iyi ilişkiler kurduğu ülkeler bile bu süreçte Suriye'ye karşı açıklamalarda bulunmuştur.⁶⁸⁵ 11 Eylül sonrası dönemde ABD Temsilciler Meclisi 2003 yılında Suriye Sorumluluk Yasasını (the Syria Accountability Act) çıkartmış ve Suriye'den terörle olan mücadelesine destek vermesini isteyecek adımlar istemiştir. Bu yasa doğrultusunda ABD Suriye'den kendisinin terörist olarak nitelediği yapılara olan desteğini kesmesi, BM kararlarına uymasını istemiştir. Eğer bu konularda Suriye'nin ihlalleri olursa planladığı yaptırımları da belirtmiştir.⁶⁸⁶ 11 Eylül sonrası dönemde uluslararası baskıyı yoğun yaşayan Suriye'nin, Hariri suikastı ile yeni gelen baskılar karşısında Lübnan'dan çekilmek dışında yapabilecek bir şeyi kalmamıştır.

Suriye'nin Lübnan çekilme sürecinde Hizbullah bu gücü eline almaya başlamıştır. Suriye'nin çekilmemesine destek amacı taşıyan, Suriye'nin Hariri suikastı ilişkilendirilmesini protesto eden ve BMGK'nın 1559 nolu kararında Lübnan'daki silahlı grupların silahsızlandırılması maddesinden endişe duyan ağırlıklı Şiilerin oluşturduğu

⁶⁸² Amos Harel ve Avi Issacharoff, **34 Days: Israel, Hezbollah, and the war in Lebanon**, Palgrave MacMillian, New York, 2008, s.54.

⁶⁸³ Julia Choucair, "Lebanon's New Political Moment", **Carnegie Endowment for International Peace Policy Outlook**, 2005, s.3.

⁶⁸⁴ Bu süreçte yapılan iddialar, yargının çıkarımları ve delilleri bu başlığın devamında detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

⁶⁸⁵ Saudi Ruler Urges Syrian Pullout, **BBC News**, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4315917.stm

⁶⁸⁶ Dennis Ross, "U.S. Policy Toward a Weak Assad", **The Washington Quarterly**, Cilt 28, 2005, Sayı 3, ss. 92-94.

gruplar 8 Mart tarihinde Lübnan'da protesto mitingi düzenlemiştir. Hizbullah 1559 nolu kararda kendisine gelebilecek zararları değerlendirmiş ve bir iç politika hamlesi yapmıştır. Lübnan siyaseti bu dönemden sonra 8 Mart ve 14 Mart hareketleri olarak iki kutupta ilerlemiştir. Bu durum da yukarıda belirtildiği üzere Suriye'nin Lübnan siyasetinden ayrılmasından oluşan güç boşluğunu elde etmeye yönelik bir amaç da taşımıştır.

1559 nolu karar ile Hizbullah özelinde amaçlananın Hizbullah'ın silahlı bir örgütten sadece politik partiye dönüşmesidir. Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi ile Suriye'nin Lübnan üzerindeki politik gücünü elde eden Hizbullah Lübnan politik hayatında daha etkin bir hale gelmiştir. Bu bağlamda 1559 nolu kararın Hizbullah hedefi Hizbullah tarafından bir manada gerçekleştirilmiştir. Ancak Hizbullah silahlı kanadını tasfiye etmeden politik kanadını güçlendirmiştir. Hizbullah silahlı kanadını tasfiye etmesini gerektiren bir durum olmadığını iddia etmiştir. Hizbullah, 1559 nolu kararda bahsedilen silahlı gruplar ile kendisini kastedilmediğini belirtmiştir. Hizbullah kendisinin bir silahlı grup olmadığını, Lübnan'ın ulusal direniş gücünün bir parçası olduğunu savunmuştur.⁶⁸⁷ Ancak 17 Mayıs 2006 tarihinde BMGK aldığı 1680 nolu kararla Hizbullah'ı yine silahlı grup olarak nitelemiştir.⁶⁸⁸ Hizbullah genel sekreter yardımcısı Naim Kasım Al-Mahar'a verdiği demeçte; Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi ile Lübnan'ın ihtiyacı olan savunma ihtiyacı için Hizbullah gereken sorumluluğu üstleneceğini belirtmiştir.⁶⁸⁹ Hizbullah askeri kanadının hiçbir tartışmaya müzakere konusu olabilecek konumda olmadığını, 1559 kararın kendi varlığına bir tehdit olduğunun altını çizmiştir.⁶⁹⁰ Sonuç olarak Hizbullah 1559 nolu karardan olumsuz değil olumlu etkilenmiştir. Hizbullah'ın bu şekilde güçlenmesi 2006 yılında İsrail ile yaşadığı otuz üç günlük çatışmaya giden yolu hazırlayan etmenlerden birisi olmuştur. 1559 nolu kararın Hizbullah açısından bir diğer sonucu da Hizbullah'ın uluslararası arenada görünürlüğünü artırmak olmuştur. Daha önce Hizbullah'ın adının geçtiği BMGK kararları olsa da bu karara Hizbullah'ın tepkisi ve sonrasında şekillenen olaylar Hizbullah açısından bir prestij mücadelesi olmuştur. 11 Eylül saldırılarının yaşandığı dönemden sonra ABD tarafından "terör örgütü" olarak nitelenen Hizbullah kendisini silahsızlandırma sürecinden uzak tutmayı başarmıştır. Kendisine yöneltilen silahlı

⁶⁸⁷ Karam Karam, "Domestic Politics and External Challenges in the Middle East", **The International Spectator**, Cilt 41, 2006, Sayı 2, s. 64.

⁶⁸⁸ BMGK 1680 nolu karar <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1680>

⁶⁸⁹ David Hirst, 2016, s. 346.

⁶⁹⁰ Lina Khatib, "Hizbullah's Political Strategy", **Survival: Global Politics and Strategy**, Cilt 53, 2011, Sayı 2, s.65.

grup, milis iddialarına da milliyetçilik temelli bir cevap vererek Lübnan kamuoyunun dikkatini çekmiştir.

3.2.3.2.b. BMGK 1701 Nolu Kararı

BMGK 1701 nolu kararı ile İsrail ile Hizbullah arasında Lübnan ve İsrail toprakları üzerinde yaşanan çatışmayı sonlandırmıştır. 1701 nolu kara iki aktör arasındaki tüm düşmanca faaliyetlerin durdurulmasını, yani Hizbullah'ın anlık saldırılarının ve İsrail'in yürüttüğü saldırgan operasyonlarını durdurulmasını söylemektedir. 1701 nolu karar uzun müzakereler sonucunda alınmıştır. 1701 nolu karar Lübnan'ın ve Fransa'nın hazırlamış olduğu çalışmalardan oluşmaktadır. Lübnan'da bu çalışmalar olurken ciddi siyasi çekişme ve tartışmalar yaşanmıştır. Lübnan'da Hizbullah'a karşı olanlar çatışmanın devam etmesini savunmuşlar ve bu sayede Hizbullah'ın askeri kanadının yok edilebileceğini belirtmişlerdir. Sonuç olarak çatışmanın durdurulması ve Lübnan ülkesi üzerine olan yıkıcı etkisinin durdurulması Lübnan kamuoyu için ana amaç haline gelmiştir. Lübnan hazırladığı planla hemen bir ateşkesin tesis edilmesini, İsrail birliklerinin Lübnan'dan çıkmasını ve UNIFIL'in askeri kapasitesinin artırılmasını istemiştir. Lübnan, Lübnan ordusunun Güney Lübnan'a konuşlanacağını da belirtmiştir. Bu plan Hizbullah ile müzakere ederek alınmıştır. Hizbullah lideri Nasrallah; ülkesini, halkını veya direnişini aşağılayacak herhangi bir plana karşı olduğunu, gerekirse çatışmayı devam ettirme fedakârlığında bulunabileceklerini açıkça belirterek plana karşı durmuştur. Ancak plan Hizbullah üyesi bakanların da olduğu Lübnan bakanlar kurulu tarafından onaylanarak BM ile yapılan görüşmelerde sunularak 1701 nolu BMGK kararının ana bileşenlerinden birisi olmuştur.⁶⁹¹

1701 nolu karar temel olarak; Hizbullah'ı sınırlamak, İsrail saldırganlığı dizginlemek, Lübnan'ın egemenliğini ülkesi üzerinde tam olarak tesise edilmesine yardımcı olmak ve Hizbullah'ın Lübnan içindeki bu durumundan yaşanan rahatsızlığı dünya kamuoyuna göstermek amacını taşımaktadır. 1701 nolu karar Lübnan ordusunun yetersizliğine yapılan bir vurgu ile başlamaktadır. Lübnan'ın güney bölgesini kontrol edemediğini buraya Lübnan ordusunun konuşlanmasına destek olunması gerektiğinden bahsetmiştir. Bahse konu bölge Hizbullah'ın konuşlu olduğu bölgedir. İsrail ile Hizbullah arasında yaşanan çatışmanın başlangıç noktası da bu bölge olmuştur. Bu noktada bu bölgenin Lübnan'ın kontrolünden çıkmış olduğunu

⁶⁹¹ Filippo Dionigi, **Hezbollah, Islamist Politics, and International Society**, Palgrave Macmillan, New York, 2014, ss. 145-147.

vurgulanmaktadır. Bu bağlamda 1701 nolu karar aslında 1559 nolu karar örneğinde olduğu gibi Lübnan iç işlerine müdahale eden/etmek istemektedir. Lübnan hükümetinin rızası olmadan hiçbir yabancı gücün Lübnan'da olamayacağı belirtilmiştir. Bu ifade ile de yine 1559 nolu karara atıfta bulunmaktadır. Suriye'nin çekilmesi sürecine giden yolu başlatan 1559 nolu karar, 1701 nolu kararda da hatırlanmıştır. 1701'de belirtilen başka bir konu da Lübnan'da tek otoritenin Lübnan hükümeti olduğudur. Lübnan'da Lübnan hükümeti dışında bir otorite ya da silahlı yapı olmaması gerektiği belirtilmiştir. Lübnan'da bulunan otonom silahlı milisler ülkeyi savaşa sokma kapasitesine sahip olduğu görülmüştür çıkarımında bulunarak Hizbullah'ın gücü ve Lübnan'ın bu güç karşısındaki konumu özetlenmiştir. Bu noktada 1559 nolu kararda olduğu gibi Hizbullah'ın silahsızlandırılması kastedilmiştir. Hizbullah'ı deneyimsiz ve askeri ekipman açısından Hizbullah'a nazaran yetersiz olan Lübnan ordusu UNIFIL gözetiminde silahsızlandıracağı öngörülmüştür. Lübnan'a yapılan/yapılacak olan askeri ekipman ve silah satışlarının da sadece Lübnan hükümetine yapılması gerektiği belirtilmiştir.⁶⁹² Bu maddeler de açıkça Hizbullah'a yöneliktir. Hizbullah'ın elindeki silah envanterinin genişlediği, çağa uygun hale geldiği bu çatışmada ortaya çıkmıştır. BMGK aldığı bu kararlar yaşanan çatışmanın suçunun Hizbullah'a ait olduğunu belirtmiştir. Çatışmayı başlatan taraf olarak Hizbullah'ı göstermiştir. Ayrıca Hizbullah'ın saldırı ve savunma stratejileri ile çatışmanın sivil yerleşim bölgelerine kaymasına neden olduğu da belirtilmiştir.

Özetle 1701 nolu karar aslında Lübnan'ın zayıf devlet olduğunu iddia etmektedir. Lübnan'da devlet otoritesinin Lübnan toprakları üstünde tam manasıyla tesis edilemediği açıkça belirtilmiştir. Lübnan ordusunun acizliği de gözler önüne serilmiştir. Lübnan ordusuna yapılması gereken takviye asker miktarı bile bu kararda tavsiye edilmiştir. Suriye-Lübnan ilişkilerinde eski günlere dönülmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Eski günlerden kastedilen Suriye ordusunun Lübnan topraklarında konuşlu olduğu dönemdir. Hizbullah'ın silahlanması konusu da aslında bu kapsamda değerlendirilmelidir. Hizbullah'ın elindeki İran ve Suriye menşeli silahlar ve Rus menşeli olup İran ve Suriye üzerinden temin edilen silahların varlığını tüm dünya kamuoyu görmüştür. 1701 nolu karar da Lübnan topraklarına yapılacak olan askeri ekipman ve silah satışının tek muhatabının Lübnan hükümetleri olduğunu vurgulayarak İran ve Suriye'ye bir mesaj vermektedir. 1701 nolu kadar İsrail için de

⁶⁹² BMGK 1701 nolu karar <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1701>

önem atfedilmesi gereken bir karardır. İsrail yönetimi tarihinde ilk defa bir BM kararı ile çatışmayı durdurmuştur.⁶⁹³

Hizbullah 1701 nolu kararda olumlu karşıladığı noktalar olduğunu belirtmiştir. Hizbullah lideri Nasrallah Lübnan ordusu ve UNIFIL'in Güney Lübnan'a konuşlanması konusunda destek olacaklarını beyan etmiştir. Lübnan ordusunun Güney Lübnan'a konuşlanması fikrini kabul etmiş olduklarının da altını çizmiştir. Düşmanlıkların sona ermesine saygılı olduklarını belirtmiştir. Nasrallah savaş alanında Lübnanlıların gösterdiği çabanın da varlığına işaret etmiştir. Bu noktada Hizbullah unsurlarından ziyade Lübnanlılar diyerek Hizbullah'a bir Lübnan kimliği çizmiştir. Nasrallah, çizilecek kararda ABD yetkilerinin etkisi kadar Lübnanlı yetkililerin de etkileri olması gerektiğini savunarak bir manada kararı uygulanması gerekenin tek başına Lübnan olmasını istediğini belirtmiştir. Nasrallah eylemlerden Hizbullah'ın sorumlu olmaması gerektiğini de belirtmiştir. Tam manası ile çatışmanın sorumluluğunu da üstlenmemiştir. Nasrallah'ın bakış açısında; Hizbullah'ın silahlı kanadının varlığının nedeni İsrail'in var olmasıdır. Eğer İsrail olmazsa; Hizbullah'ın silahlı kanadına da gerek yoktur. Bu anlayışa göre çatışmayı başlatan Hizbullah olsa da Hizbullah etken değil etmen olmuştur. Yıllardır Orta Doğu genelinde süren çatışmaların ana etkeni İsrail'dir. Nasrallah açıklamalarına İsrail'in saldırgan tutumu devam ettiği sürece karşılığında olacaklarını belirtmiştir. Bu durumun hem Hizbullah'ın hem de Lübnan halkının doğal hakkı olduğunu belirten Nasrallah Hizbullah'ın Lübnan kimliğine bir vurgu daha yapmıştır.⁶⁹⁴ Hizbullah genel sekreter yardımcısı Naim Kasım'da Nasrallah'ın açıklamalarına benzer açıklamalar yapmıştır. Kasım yaptığı açıklamalarda; 1701 nolu kararı ışığında Hizbullah'ın kendisini yeniden yapılandıracağına ve bu aşamanın bir geçiş süreci olarak değerlendirildiğini belirtmiştir.⁶⁹⁵ Görüldüğü üzere Hizbullah bu karar öncesi ve sonrasında uluslararası kamuoyu nezdinde saldırgan bir tutum çizmemiş, çatışmaya neden olan unsur olmadığını savunmuş, askeri kanadını nasıl tasfiye edeceğini de açıkça beyan ederek kendisine yönelen eleştiri hatta bir manada tehditleri bir bakıma bertaraf etmiştir.

⁶⁹³ Efraim Inbar, "How Israel Bungled the Second Lebanon War", **Middle East Quarterly**, Cilt 14, 2007, Sayı 3, s. 63.

⁶⁹⁴ Hizbullah Secretary-General Hassan Nasrallah: We Will Respect Cessation of Hostilities but Have the Natural Right to Carry Out Resistance as Long as Israeli Soldiers Occupy Our Land, Memri TV, 2006 <https://www.memri.org/tv/hizbullah-secretary-general-hassan-nasrallah-we-will-respect-cessation-hostilities-have-natural>

⁶⁹⁵ Daniel Sobelman, Hizbollah – from Terror to Resistance Towards a National Defence Strategy, Haz. Clive Jones ve Sergio Catignani, **Israel and Hizbollah: An Asymmetric Conflict in Historical and Comparative Perspective**, Routledge, New York, 2010, s. 65.

1701 nolu karar ile İsrail'in askeri açıdan Hizbullah karşısında tam manasıyla başarılı bir operasyon yönetemediği görülmüştür. Ayrıca ABD'nin teröre karşı savaş anlayışının da başarısız bir örneği yaşanmıştır. Terörist olarak nitelenen Hizbullah'a bu çatışma süresince gelen uluslararası tepki beklenildiği gibi olmamıştır. Bunun temel nedeni Hizbullah'ın başarılı diplomasi faaliyetlerinden ziyade; İsrail'in Hizbullah dışı hedeflere yoğun saldırısıdır. Tezin Lübnan siyaset tarihi kısmında da belirtildiği üzere İsrail bu çatışmada Hizbullah hedefleri dışında Lübnan altyapısını ve kentlerini de hedef almıştır. Lübnan açısından yaşanan bunca olumsuzluğa rağmen 1701 nolu karar sorumluluk alması gereken taraf olarak Lübnan'ı işaret etmiştir. Bu durum Hizbullah lehine olmuştur. Hizbullah Lübnan hükümetleri üstündeki gücü açık bir şekilde görmüş, izlemiş olduğu iç ve dış politikada Lübnan hükümetleri üzerinde kullanabileceği bazı unsurların var olduğunun farkına varmıştır. 1701'in Lübnan üzerinde yarattığı bu olumsuz etki 2008 yılında yapılan Doha görüşmelerine kadar devam etmiştir.⁶⁹⁶ Hizbullah bu süreçte Lübnan'da hükümet kurulamamasını sağlayarak Lübnan politik hayatını ciddi şekilde zorlamıştır. Hizbullah günümüze kadar olan süreçte hem hükümet hem de cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kendi çıkarları doğrultusunda sistemi zorlamaya devam etmektedir.

3.2.3.2.c. Hariri Mahkemesi

Lübnan eski başbakanlarından Refik Hariri, 14 Şubat 2005 tarihinde uğradığı bombalı saldırı sonucunda hayatını kaybetmiştir. Uluslararası kamuoyu bu suikasta ciddi tepki göstermiş, suikastın ertesi günü BMGK bu konu özelinde ivedilikle toplanmıştır. BMGK toplantı sonunda yaptığı açıklamada ilk olarak Lübnan'da demokratikleşme sürecine vurgu yapmıştır. Çünkü eski bir başbakan yaklaşan parlamento seçimleri öncesinde öldürülmüştür. BMGK öncelikle konuya bu açıdan bakarak bu terör eyleminin Lübnan'daki seçimlerin şeffaf, özgür ve demokratik şartlarda gerçekleşmesini tehlike atmaması gerektiğine vurgu yapmıştır. BMGK Lübnan'ın istikrarına da vurgu yapmıştır. Lübnan'ın egemenliğine saygılı olunması gerektiğini de belirtmiştir. BMGK, Genel Sekreter'den Lübnan'a dair durumu yakından takip etmesini, bu eylemin nedenleri ve sonuçları hakkında kapsamlı bir rapor hazırlamasını da istemiştir.⁶⁹⁷ 24 Mart 2005'te yayımlanan raporda Lübnan'ın bu

⁶⁹⁶ Karim Makdisi, "Constructing Security Council Resolution 1701 for Lebanon in the Shadow of the 'War on Terror'", **International Peacekeeping**, Cilt 18, 2011, Sayı 1, s. 16.

⁶⁹⁷ Statement by the President of the Security Council, 15 Şubat 2005, <https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/5ba47a5c6cef541b802563e000493b8c/13e727b26544f7b085256faa0054fee3?OpenDocument>

suikasta yönelik soruşturmayı tek başına yapmasının zor olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda Lübnan'ın rızası olması şartı ile uluslararası bir komisyon kurularak soruşturma süreçlerine başlanmasını önerilmiştir.⁶⁹⁸

Bu gelişmeler sonrasında BMGK, Hariri suikastının ardından bu olayın tüm yönlerini araştırmak üzere 1595 sayılı kararı ile Uluslararası Bağımsız Soruşturma Komisyonu'nu (*International Independent Investigation Commission*) (UNIIC) kurmuştur. Komisyon'un amacının Lübnanlı yetkililere soruşturma konusunda yardımcı olmak olduğu vurgulanmıştır. Lübnan'dan elindeki bulgu ve belgeleri komisyon ile paylaşması istenmiştir. Komisyona Lübnan'da hareket yetkisi de verilmiştir. Komisyon Lübnan'da soruşturmaya katkı sağlayabilecek delil, belge toplama ayrıcalığına sahip olmuştur. Komisyon gerekli gördüğü kişileri sorgulama, gerekli gördüğü bina ve kuruluşlara girme yetkilerine de sahip olmuştur. Komisyon personelinin BM İmtiyaz ve Muafiyetler Sözleşmesi'ne tabi oldukları vurgulanarak şahsi güvenlikleri ve güvenceleri sağlanmıştır.⁶⁹⁹ Komisyon daha çok Lübnan'a yardımcı olmayı amaçlar bir görünümde. Soruşturma aşamasında Lübnanlı yetkililere yardımcı olmuştur. Dönemin Lübnan hükûmeti ve 14 Mart Hareketi'nin lideri Fuad Sinyora uluslararası kamuoyunun desteğini olumlu karşıladıklarını belirtmiş, desteğin artmasından rahatsız olmayacaklarının da altını çizmiştir. Çünkü Lübnan'da siyasi ortam gerilmiş ve bombalı saldırı sonrası sadece Hariri hayatını kaybetmemiştir. Hariri saldırısı sonrasında Lübnan'da bazı gazeteciler ve politikacıların hedef alındığı bombalı saldırılar gerçekleşmiştir. Sinyora ve dönemin Lübnan hükûmeti bu saldırıların da Hariri saldırısına dahil edilip soruşturmanın kapsamının genişletilmesini istemiştir. Hizbullah ve Emel hareketi ise komisyondan rahatsızlıklarını dile getirmiş ve iki ay süre ile bakanlar kurulunu boykot ederek toplantılara katılmamıştır.⁷⁰⁰

Soruşturma komisyonunun çalışmalarını tamamlaması, bazı bulgular bulması üzerine ve Lübnan hükûmetinin de konuya dair destek talebinde bulunmasının da etkisi ile BMGK 1664 nolu kararı ile uluslararası ceza hukukuna dayanan uluslararası nitelikte bir mahkeme kurulmasını ve bu mahkemeye dair Lübnan hükûmeti ile müzakere sürecinin başlatılmasını istemiştir.⁷⁰¹ Dönemin Lübnan Başbakanı Sinyora

⁶⁹⁸ Letter dated 24 March 2005 from the Secretary-General to the President of the Security Council, <https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/79CD8AAA858FDD2D85256FD500536047>

⁶⁹⁹ BMGK 1595 nolu karar <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1595>

⁷⁰⁰ Benedetta Berti ve David Lee, "Lebanon and the United Nations Special Tribunal: Between (Un)Accountability and (In)Stability?", **Strategic Assessment**, Cilt 17, 2014, Sayı 1, s.97.

⁷⁰¹ BMGK 1664 nolu karar <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1664>

BMGK Genel Sekreteri'ne mektup yazarak Lübnan'ın bu nitelikte bir mahkeme kurulmasını istediğini belirtmiştir.⁷⁰² Yaşanan bu müzakere sürecinde hükümet içindeki 8 Mart Hareketi üyesi bakanlar süreci ellerinden geldikleri ölçüde tıkamaya çalışmışlardır. Ancak başarılı olmamışlardır. Lübnan hükümetinin sürece destek vermesi üzerine BMGK 1757 nolu kararı ile Lübnan Özel Mahkemesi'ni (*Special Tribunal for Lebanon*) kurmuştur.⁷⁰³ Hizbullah ise bu mahkemeyi İsrail çıkarlarına hizmet eden bir yapı olarak gördüğünü ve mahkemenin tek amacının kendisini zayıflatmak olduğunu ileri sürmüştür. Ancak 1757 nolu karar öncesi süreçte yukarıda da belirtildiği üzere Lübnan'ın desteği ve onayı alınmış ve mahkeme kuruluşu Lübnan'ın onayına bırakılmıştır. Bu açıdan bakıldığında mahkemeyi kuran aslında Lübnan'dır.

Lübnan Özel Mahkemesi kurulmuş olan diğer uluslararası mahkemelerden farklıdır. Yugoslavya, Ruanda, Sierra Leone, Kamboçya gibi örneklerden daha farklı bir durumdadır. Bu mahkemeler bir veya daha fazla uluslararası suç özelinde kurulmuştur. Bu mahkemeler savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırım gibi konularda yargı yetkisine sahiptir. Bahse konu suçların ve yargılamaların tamamı uluslararası hukuk kapsamındadır. Lübnan Mahkemesi ise, yalnızca ulusal yasalarla tanımlanmış olan suçlara bakmaktadır. Lübnan'da yaşanmış olan Hariri suikastı ve sonrasındaki suikastlar insanlığa karşı suçlar olarak tanımlanmamıştır. Bu konuda BMGK içinde bir öneri olsa da bu öneriye BMGK içinde itirazlar gelmiştir. Sonuç olarak BMGK bu terimin bu mahkeme ve yapılacak yargılamalar için uygun olmadığına karar vermiştir. BMGK bu noktada Lübnan'da yaşanan suikast eylemlerinin Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü'nün tanımladığı insanlığa karşı suçlar kategorisine girmediğini belirtmiştir. Mahkeme Lübnan toprakları dışında kurulmuştur. Mahkemede ağırlıklı uluslararası yargıçlar çalışsa da Lübnanlı yargıçlara da koltuk verilmiştir. Mahkeme suçluları Lübnan yasalarına göre yargılamaktadır.⁷⁰⁴ Bu açıdan da Lübnan Özel Mahkemesi diğer mahkemelere nazaran daha farklı bir konumdadır. Lübnan Özel Mahkemesi uluslararası nitelikte olan ancak iç hukuka ilişkin bir yargılama yapan mahkeme olmuştur. Lübnan Özel Mahkemesi 2009 yılı mart ayında fiziki olarak kurulmuştur. Mahkeme Lahey'de kurulmuştur.

⁷⁰² Daoud Khairallah, "The Hariri and Saddam Tribunals: Two Expressions of Tortured Justice", **Contemporary Arab Affairs**, Cilt 1, 2008, Sayı 4, s.592.

⁷⁰³ BMGK 1757 nolu karar <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1757>

⁷⁰⁴ Nadim Shehadi ve Elizabeth Wilmshurst, "The Special Tribunal for Lebanon: The UN on Trial?", **Chatham House Middle East/International Law Briefing Paper**, 2007, s.7.

Lübnan Özel Mahkemesi'nin kurulması aslı nedeni yargılama süreçlerinden daha çok politik gerekçelere dayandığı görülmektedir. Mahkemenin esas amacının Lübnan'ın istikrarının korunmasını sağlamak olduğu varsayılmaktadır. Mahkemenin alt amaçlarının soruşturma ve yargılama süreçlerinin hukuka uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü Lübnan'da iç savaşa giden dönem öncesinde önemli politik isimlere suikastlar düzenlenmiştir. Bu manada Hariri suikastı ve sonrasında gelen suikastlar zincirinin uluslararası kamuoyunda bir endişeye yol açtığı düşünülmektedir. Lübnan'da gerilen politik hayat çatışmaya gebe hale gelmiştir. Hariri'nin öldürülmeden önce Suriye konusunda yaptığı çıkışlar hayatına mal olmuştur. Hariri suikastı sonrası Lübnan toplumu iki kutba bölünmüş ve taraflar birbirlerini sert ithamlarla suçlamışlardır. Bu durum taraflar arasında çatışmanın yaşanmasını kolaylaştıran bir etmen olmuştur. Bu ortamda kurulan Lübnan Özel Mahkemesi öncelikle Lübnan'daki yargılama sürecine destek olarak suçluları bir an önce adalet karşısına çıkararak Lübnan'daki artan gerilimi dindirmeyi amaçlamıştır.

Hizbullah kurulduğu tarihten itibaren Lübnan Özel Mahkemesi'ne olumlu bakmamaktadır. Hizbullah'a göre bu mahkeme Lübnan'ın egemenliğine hakarettir.⁷⁰⁵ Mahkeme 2010 yılından itibaren Lübnan'da yaşanan suikastlarla ilgisi olduğu iddiası ile bazı Hizbullah üyelerini yargılamaya başlamıştır. Mahkeme suikast eylemlere karıştıkları nedeni ile Suriyeli bazı görevliler ve Hizbullah üyeleri hakkında bazı deliller toplamayı başarmıştır. Deliller özellikle Hizbullah üyelerinin Hariri suikastına müdahil olduklarını ortaya çıkarmıştır. Bu durum Lübnan'da siyasi gerginliğin artmasına neden olmuştur. Hizbullah ve destekçisi olan partiler bu gelişmeler üzerine Saad Hariri'nin kabinesinden istifa etmişlerdir. Bu durum dönemin Lübnan Başbakanı Saad Hariri'nin koltuğunu kaybetmesi ile sonuçlanmıştır.⁷⁰⁶ Hizbullah Lübnan'da politik sistemi bir manada tıkamıştır. Hizbullah tıpkı BMGK'nın 1701 nolu kararı sonrasında yaptığı gibi hükümetten ani bir şekilde istifa etmiş, Lübnan'da yürütme gücünü aciz bir konuma getirmiştir.

3.2.3.2.d. Hizbullah'ın BM Kararlarına Tepkileri

1559 nolu karar uluslararası kamuoyunda ciddi destek bulmadan alınmış bir karardır. Karara dair Lübnan'ın iç işlerine karışıldığını tezi ortaya çıkmış ve ciddi

⁷⁰⁵ Robert Bosco, "The Assassination of Rafik Hariri: Foreign Policy Perspectives," **International Political Science Review**, Cilt 30, 2009, Sayı 4, p. 358.

⁷⁰⁶ William Harris, "Investigating Lebanon's Political Murders: International Idealism in the Realist Middle East?", **Middle East Journal**, Cilt 67, 2013, Sayı 1, ss. 22-24.

destek bulmuştur. 1559 nolu karar ile hedeflenenlerin hiçbiri gerçekleştirmemiştir. Aksine Suriye'nin Lübnan cumhurbaşkanlığı konusunda istediği olan seçimlerin ertelenip mevcut Cumhurbaşkanı Emil Lahud'un görev süresi uzatılmıştır. 1559 nolu kararın önemli destekçisi Hariri istifa etmek zorunda kalmıştır. Suriye de Lübnan'dan 1559 nolu karar sonunda çekilmemiştir. Ancak 1559 nolu karar Suriye'nin çekilmesi ile sonuçlanan olaylar zincirinin başlatan olaydır. Suriye Hariri'nin suikasta kurban gitmesi üzerine çekilmek zorunda kalmıştır. 1559 nolu karar Lübnan iç politikasına da etki etmiştir. Hariri sonrası iki kutup olarak şekillenen Lübnan siyasetinde kutupları oluşturmuştur: Suriye'nin Lübnan'da kalması isteyenler ve istemeyenler.⁷⁰⁷

1701 nolu karar Westphalia düzeni için kritik öneme sahip bir karardır. Bir silahlı devlet dışı aktörün yol açtığı çatışma iki devletin ülkesi içinde gerçekleşmiş, ateşkes bir uluslararası kuruluş sayesinde sağlanmıştır. Bu olayla klasik devlet temelli uluslararası sistem için olağan dışı bir gelişme yaşanmıştır. Devletler birbirlerine savaş ilan etmemiş ancak iki devletin ülkesi bu çatışmadan zarar görmüş, çatışan taraflarından birisi devlet diğeri ise silahlı devlet dışı aktör olmuştur. Silahlı devlet dışı aktör çatışma öncesi ve sonrasında kendisini ulusal direniş gücü olarak tanımlamıştır. Bu noktada çatışmayı başlatan kıvılcımı da çıkaran taraf bir silahlı devlet dışı aktördür. 1701 nolu kararda yukarıda bahsedilenler detaylı bir şekilde belirtilmiştir. 2006 yılında yaşananlar literatüre hibrit savaş kavramının girmesine de vesile olmuştur.

Hizbullah bu noktada kendisini Lübnan hükümeti ve ordusunun üstünde bir kuvvet olarak tanımlayarak bu konumunun uluslararası kamuoyu tarafından tanınmasını istemiştir. Hizbullah Lübnan hükümeti ordusunun Lübnan ülkesi sınırlarını koruyacak kapasitede olmadığını, bu yüzden kendisinin silahlı kanadının bu işi Lübnan ulusu adına yaptığını savunmaktadır. Sınır komşusu ile çatışma yaratacak kadar bu işi sahiplendiğini de göstermektedir. Bu manada Hizbullah hem Lübnan devletinin ülkesi içindeki egemenliğine hem de Lübnan devletinin dış egemenliğine bir tehdit oluşturmaktadır. 1559 nolu kararda öncelikle ele alınan konular Suriye'nin Lübnan'da yol açtığı eylemlere yöneliktir. Ancak 1701 direkt olarak Hizbullah nedeni ile ortaya çıkan bir karardır. 1701 nolu karar tıpkı 1559 nolu kararda olduğu gibi Lübnan'ın iç işlerine müdahale eden bir görünümüdür. Bu müdahale ortamının oluşmasını sağlayan da Hizbullah'tır. Hizbullah 1559 nolu kararda Lübnan kabinesi dışındaydı. 1701 nolu karar alınırken, hatta karara dair Lübnan tarafının hazırlıkları yapılırken Hizbullah Lübnan kabinesinde bakanlık düzeyinde temsile sahipti. Bu

⁷⁰⁷ Karim Makdisi, 2011, ss. 10-12.

bağlamda Hizbullah 1701 nolu kararın alınması sürecine Lübnan kabinesi üzerinden direkt etki etmiştir. 1701 nolu karar bir manada Hizbullah'ın istekleri doğrultusunda şekillenmiştir. 1701 nolu karar BMGK'ya sunulan Lübnan ve Fransız çalışmaları baz alınarak hazırlanmıştır. Karar ağırlıklı olarak Lübnan tarafının çalışmasını kendi çalışmasında kullanmıştır. Bu manada Hizbullah'ın destek verdiği çalışma BMGK kararının alınmasında önemli rol oynamıştır. Bu açıdan bakıldığında; Hizbullah'ın Lübnan politik hayatındaki rolünün artması bir başka deyişle Suriye'nin Lübnan'daki politik gücünün Hizbullah'a geçmesi Hizbullah açısından ilk meyvelerini vermiştir. Hariri mahkemesi Hizbullah için yeni bir eşiktir. Eğer mahkemedeki Hizbullah üyelerine yöneltilen suçlar ve toplanan deliller sonucunda bu üyelerin Hizbullah genel merkezinin onayı ve yetkisi ile bu eyleme karışıkları ortaya çıkarsa Hizbullah kendi esaslarından birisi olan "silahlarımızı varlığı Lübnan'ı korumak için Lübnanlılara yönelecek silahımız yok" anlayışından vazgeçebileceğini gözler önüne serecektir.

1559 nolu karar, 2006 yılındaki çatışmayı sonlandıran 1701 nolu karar ve son olarak Hariri sonrası yapılan uluslararası yargılama ABD'nin uluslararası camiada terörle mücadele amacıyla Hizbullah özelinde yapmış olduğu hamlelerdir.⁷⁰⁸ Bu bağlamda bu hamlelerin Lübnan'ı etkiler görünümde olmuştur. Hizbullah'a yönelik olan bu dış baskı karşısında Hizbullah kendisini tam manasıyla savunamamıştır. BM'nin sistemi devlet merkezli bir sistemdir. Bu yüzden Hizbullah'ın burada kendisini temsil edecek bir konumda değildir. Özellikle 1559 ve 1701 nolu kararların tam olarak 11 Eylül sonrası döneme denk gelmesi açısından uluslararası kamuoyunun terör konusuna hassasiyetinden dolayı Hizbullah'ın alternatif yollardan sesini duyurması da tam manası ile mümkün olmamıştır. Bu konuda ABD'nin Hizbullah'ı terörist örgüt olarak nitelemesinin kendisi açısında başarılı bir girişim olduğu da ortaya çıkmaktadır. Zira bu dönemde Hizbullah'ın üzerine terörist örgüt algısı başarılı bir şekilde oturtulmuştur. Ancak bu noktada ABD'nin uyguladığı başarılı strateji dışında Hizbullah'ın uyguladığı hatalı stratejiler de bulunmaktadır. 1701 nolu karara giden yolda, başka bir tabir ile 2006 yılında İsrail ile çatışmaya giden yolda; Hizbullah İsraili askerleri kaçırmış, bir manada bir terör eylemi gerçekleştirmiştir. Bu eylemlerin sonucunda dış politikada sıkışan Hizbullah Lübnan'daki iç politik dengeleri bozmuştur. Yukarıda detaylandırıldığı üzere Hizbullah üstüne gelen dış baskıyı Lübnan iç politikasında dengeleri bozarak bertaraf etmeye çalışmıştır. Bu durum da Lübnan dış politika oluşturma sürecine ciddi sorunlar doğurmuştur. Lübnan dış politikası kendi

⁷⁰⁸ Maximilian Felsch ve Martin Wählich, **Lebanon and the Arab Uprisings: In the Eye of the Hurricane**, Routledge, New York, 2006, s. 183.

sorunları olmayan, Hizbullah'ın yol açtığı sorunlarla uluslararası kuruluşlar ve mahkemeler nezdinde boğuşmakta iken, iç politikada dış politikayı üretecek olan sistemler Hizbullah tarafından kitlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında Hizbullah kendisine gelen dış “tehditler” karşısında Lübnan iç ve dış politikasını tahrip etmiştir.

SONUÇ

PEKİ HİZBULLAH'I TANIMLAYABİLDİK Mİ?

Bu tezde anlatılmak istenilen ana olgu; bir silahlı devlet dışı aktörün devletin iç egemenliğini yıkmadan, devletin güvenlik unsurları ile çatışmadan, toplumun geneline şiddet eyleminde bulunmadan devletin dış egemenliği ile mücadele edebileceğini Hizbullah'ın kanıtladığıdır. Hizbullah kısa mazisinde Lübnan içi unsurlara karşı silahlı kanadını neredeyse hiç kullanmamıştır. Ancak Hizbullah Lübnan'ın özellikle İsrail ile olan ilişkilerinde yıkımı getiren taraf olmuştur. Bu durum aslında Hizbullah'ın ne olduğu ile alakalıdır. Hizbullah için İsrail ile mücadele kendi adı ile eş anlamlı bir kelime topluluğu olarak tanımlanabilir. Lübnan içinde yerleşik bir yapı olan Hizbullah bu hedefine doğru gittiği an sıklıkla Lübnan dış politikasının aksine gittiği görülmüştür. Bu gidişat da yer yer Lübnan'ın dış egemenliğini parçalar görünümündedir.

Tezin ilk bölümüne uluslararası ilişkilerde aktörün ne olduğu tanımlanarak başlanmıştır. Aktör konusu uluslararası ilişkiler disiplinde önemli bir yerde duran bir tanım ve tartışma sahasıdır. Aktör üzerinde yaşanan tartışmalar bu tezin ana konusu değildir. Ancak Hizbullah'ın ne olduğunu anlamakta bu konunun önemli bir yeri vardır. Tezin ilk bölümünde tanımları verilen aktör, devlet ve devlet dışı aktör konuları tezin ilerleyen bölümlerinde çizilen Hizbullah'ı tanımlamayı ve anlamayı kolaylaştırmıştır. Aktör konusunun anlatılmasının nedeni Hizbullah'ın uluslararası ilişkilerde bir aktör olup olamayacağının anlaşılmasıdır. Bu bölümde de görülmüştür ki uluslararası ilişkilerdeki aktör kavramında süre gelen zaman içerisinde bazı değişimler yaşanmıştır. Çoğu yorum ve kuramda uluslararası ilişkilerin yegane aktörü olarak konumlanan devletin zaman içerisinde yegane konumunu kaybetmeye başladığı görülmüştür. Devleti uluslararası siyasetin merkez noktası olarak gören uluslararası ilişkiler teorileri son on yıllarda yaşanan gelişmelere karşı zayıflıklarını göstermişlerdir. Dünya geleninde artan ticari hacim, karşılıklı bağımlılığın gün geçtikçe daha kuvvetlenmesi, teknolojiye yaşanan gelişimler bu durumun tetikleyici olarak görülmektedir. Hizbullah da böyle bir ortamda uluslararası siyaset etki edebilen, Lübnan'ın bölgesel ve küresel gündemini kolaylıkla değiştirebilen bir aktördür.

Bu bölümün devamında devlet konusuna ağırlık verilmiştir. Bunun iki nedeni bulunmaktadır. Bunun ilki Lübnan devletini anlayabilmektedir. İkincisi ise devlet dışı aktörü anlayabilmektedir. Bu bölümde anlaşılmıştır ki Lübnan'da kurulan devlet düzeni

ideal olarak nitelenebilecek devlet düzen ve tanımlarından çok uzaktır. Lübnan'daki yapı biricik bir yapıdır. Lübnan tarihinde bir kez yapılan bir nüfus sayımı üzerinden devlet yönetimi şekillenmiştir. Bu nüfus sayımı öyle bir kabul olmuştur ki Lübnan'da bu nüfus dağılımının sanki hiç değişmeyeceği varsayılmıştır. Buradaki temel sorunun bu olduğu görülmüştür. Lübnan'da Osmanlı Devleti döneminde de bölge yönetiminde bir mezhepsel yapı vardı. Bu durum manda yönetimi gelmiş gibi görülmemelidir. Lübnan'da mezhebin yanında aile geleneği de önemlidir. Büyük aileler Osmanlı yönetimi altında kendi mezhepleri üzerinden eyaletin yönetimde söz sahibi olmuşlardır. Bu durum günümüzde de benzer bir şekilde gitmektedir.

Mezhep temelinde kurulan bir devlet olan Lübnan'da devlet dışı aktörlerin ortaya çıkması kaçınılmaz bir son olmuştur. Devletin tam manası ile oluşmadığı bir düzlemde ulus da oluşamamış, hatta sistem bir manada oluşmamasını da istemiştir. Her grup kendi din ve mezhep temelinde gelişen politik ve fikri amaçları doğrultusunda hareket etmiştir. Bunun sonucunda da gruplar arasında uyumsuzluklar ve çatışmalar doğmuştur. Lübnan İç Savaşı da bu çıkarımın bir sonucudur. İnşa edilen Lübnan ulus devletinde sosyal yapının mezhep temeline dayanması, Lübnanlıların kendilerine dini kimliklerine göre bir aidiyet prensibi benimsemelerine yol açmış ve tam bir Lübnan milleti oluşamamıştır.

Lübnan her şeyin başında ulus bilincinin nerdeyse olmadığı bir ülkedir. Bunun tek bir sebebi varmış gibi gözükse de tek bir neden bağlamanın bu konuda yetersiz bir yorum olacağı tezin içeriğinde de detaylıca anlatılmıştır. Orta Doğu bölgesinde yer alan ülkelerin genelinde ulus bilinci olmadığı görülür. Bunun temel nedeni bu bölge ülkelerindeki ulus bilinci Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra bölgedeki mandater devletler tarafından inşa edilmeye çalışılmasında yatar. Genel olarak bölge halkı Arap kökenlidir. Bu dönemlerde ortaya çıkan Arap milliyetçiliğinin Pan bir milliyetçilik iddiasında olması bu durumu tetikleyen bir diğer olgudur. Pan fikirler ile yola çıkan Arap milliyetçiliği ilk fazda bölgeyi elinde tutan Osmanlı Devletine karşı yer yer başarılı olmuş, bölge mandater yönetimlere girince bağımsızlık konusunda da çoğu yerde başarılı olmuştur. Manda yönetimindeki ülkelerin bağımsızlıklarını kazanması ile bölgedeki Pan milliyetçilik akımı önemi kaybetmiştir. Her ülke kendi bağımsızlık sürecinde kendi milli bilincini kazanmaya başlamıştır. Ancak bu kazanım genellikle her ülkeyi bağımsızlığa götürmüş sonrasında toplumsal rıza ve ortak millet bilincinin kazanılmasına destek olmamıştır. Bu durumun iç dinamikler kadar dış dinamikler ile de yakın alakası vardır. Lübnan özeline dönülecek olunursa; Lübnan'da manda yönetiminin inşa ettiği yönetim yapısı Lübnan'da milli düşünce ve ortak bilincin

gelişimine en çok ket vuran olgu olmuştur. İnşa edilen düzende siyasi ve ekonomik açıdan birçok eşitsizlik ve düzensizlik olmuştur. Manda yönetimi hükümet ve yönetim kademelerini din ve mezhep temelli bir sistemde bu grupların üyeleri arasında paylaştırılmış bu paylaşımda Hristiyanlar ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuşlardı. Yönetimde bu bölünme nedeni ile Lübnan toplumunda devlete ve aygıtlarına olan güven ve destek zamanla azalmıştır.

Lübnan'daki bu sorunlar esasında manda yönetimi ile ortaya çıkmamıştır. Lübnan'da yönetim yapısı Osmanlı Devleti döneminde de bu şekildeydi. Osmanlı Devleti de Lübnan'da tesis ettiği yönetimi mezhepsel ve dinsel temel üzerinden şekillendirmiştir. Sonuç olarak; Lübnan devletin ve kurumlarının zayıf, sorunlu inşası Osmanlı döneminden bu yana uygulanmakta olan din temelli yönetim sisteminin karmaşıklığından kaynaklanmaktadır. Bu durum Lübnan'ın manda yönetiminden bağımsızlığını kazandığı dönemde bir nebze kırılmıştır. 1943 yılında üzerinde mutabık kalınan Ulusal Pakt bu sürecin bir istinası olarak görülebilir. Lübnan'da her dini ve mezhepsel grup kendi çıkar maksimizasyonu peşinde olduğundan dolayı ortak bir Lübnan kimliği bilinci çok güdük kalmıştır. Gruplar merkezi otoriteye destek olmamıştır. Gruplar merkezi otoritenin belirlediği esaslara uyum sağlamaktan da uzak kalmışlardır. Bu durum da zamanla merkezi hükümetin yani Lübnan hükümetlerinin otoritesini parçalamaya kadar gitmiştir.

Bu düzlemde bazı gruplar Lübnan içerisinde ayrıcalıklı kalmışlardır. Bu durumun bir yansıması olarak da bazı gruplar da kamu hizmetlerinden yeterli desteği alamadıklarını düşünmüşlerdir. Kamu sektöründe de kadroların mezhep üzerinden şekillenmesi bu algıyı aslında ortaya çıkaran nedendir. Lübnan'daki dini ve mezhepsel gruplar zaman zaman devletin kendilerini korumaktan aciz olabileceğini düşünmüşler ve bunu sıklıkla dile getiren gruplar olmuştur. Bazı gruplarda devlet ve yönetim yapısı tarafından geri bırakılmış söylemi sıklıkla dile getirilmiştir. Nüfus oranlarında yaşanan değişimlerin yönetim yapısına etki etmemesi bu söylemleri sıklaştıran ve yer yer de haklı gösteren bir gelişme olmuştur. Lübnan'da toplumda ulusal kurumların ulus genelini sahiplenmediği yönünde bir algı oluşmuştur. Bu algının en çok Şiiler arasında ortaya çıktığı görülmektedir. Şiilerin bu durum ile mücadele yönü oldukça ilginç olmuştur. Kendi içlerinden devlet tasarrufu icra edebilen bir yapı olan Hizbullah'ı çıkarmışlardır.

Ülke yönetimindeki bu bölünme ülkenin güvenlik sektöründe de kendisini göstermiştir. Bu sistemde ve düzlemde mezhepçilik ve adam kayırmacılık sadece

bürokraside hakim olmamış devletin tüm uzuvlarında kendisine kolaylıkla yer bulabilmiştir. Özellikle iç savaş döneminde Lübnan devletin otoritesi ve egemenliği Lübnan ülkesi sathında yok olmaya yakın olmuştur. Bu dönemde iç savaşın da şiddetlenmesi ile Lübnan'da yer alan her grup kendi benlik ve aidiyetini koruma adına kendi güvenliğini tesis etmeye gitmiştir. Bunun sonucunda Lübnan'da devletin temel fonksiyonlarından birisi olan güvenlik sağlama görevi ortadan kalkmıştır. Hatta Lübnan'da devlet o derece aciziyete düşmüştür ki diğer ülkelerden Lübnan devletinin otoritesini tesis etmesine yardımcı olması amacı ile askeri güçlerini Lübnan'a konuşlandırmalarını bile talep etmiştir. Bu durum yani devlet egemenliğinde oluşan zafiyet ülkenin egemenlik sahasında devlet dışı aktörlerin oluşmasını doğurmuştur. İç savaş döneminde silahlı milis olan bu yapılar içerisinde birisi oldukça özel bir konuma erişmiştir. Bu özel konuma erişen aktör Hizbullah'tır.

Bu çıkarımların desteklenmesi için devlet kavramı detaylıca anlatılmıştır. Devlet kavramının anlatımı ile iki noktanın ortaya çıkması sağlanacak demistik. Üst paragraflarda ilk noktanın çıktıkları özetlenmiştir. İkinci nokta yani devlet dışı aktör konusuna gelinecek olunursa; bu konu özellikle devlet tanımı ve Westphalia Düzeni ile anlatılmaya başlanmıştır. Devlet ve devletlerin birbirleri ile nasıl ilişkide oldukları/olması gerektikleri konusuna buralarda değinilmiştir. Bunun nedeni devlet dışı aktörü anlayabilmektir. Westphalia Barışı uluslararası ilişkilere bir düzen getirdiği iddiasını taşımaktadır. Bu düzenin yanında da belli başlı kabulleri vardır bu düzenin. Ancak günümüzde egemen devletlerin eşitliği gibi ilkelerinin çok gerçekçi olmadığı da görülmüştür. Ancak bu konu tezin odak noktasında çok olmadığına kapsama dahil edilmemiştir. Westphalia Barışı konusunda öne çıkartılan bu düzen ile gelen dış egemenlik konusudur. Dış egemenliğin ne olduğu ve nasıl oluştuğu konusuna bakılarak Hizbullah'ın Lübnan ile sürdürdüğü dış egemenlik mücadelesinin ne anlama geldiği konusu kolaylıkla anlaşılmıştır.

Devlet dışı aktör kavramının tüm boyutları ile anlatılmasının nedeni de yine Hizbullah'tır. Hizbullah ne tam bir silahlı devlet dışı aktör ne de bir devlet dışı aktördür. Hepsinden kendisinde bir şeyler bulabilmekteyiz. Zaten bu yüzden tezde Hizbullah tanımlanmak için oldukça uğraşılmıştır. Devlet dışı aktör konusu Hizbullah'ı tanımlamakta kullanılan ana başlık olarak kurgulanmıştır. Bu yüzden bu olgunun kuramsal tartışmalarına değinilmiştir. Uluslararası siyasette devlet dışı aktörler özellikle yirminci yüzyılın sonu ve yirmi birinci yüzyılın başlarına damgasını vuran yapılar olmuştur. Doğrudan devlete bağlı olmayan yapılar olmaları nedeni ile hareket tarzları daha geniş bir yapı oldukları görülmüştür. Devlet dışı aktörlerin içerisinde bir

alt başlık olan silahlı devlet dışı aktörler tezin en can alıcı noktasıdır. Çünkü Hizbullah tam olarak karşılamasa da bu tanım içerisinde kendisine bir yer bulabilmektedir. Silahlı devlet dışı aktörlerin gerek Orta Doğu siyasetine gerekse uluslararası siyasetine etkileri ortadır. Böyle bir düzlem içerisinde yer alan Hizbullah kurulduğu günden beri hem bölge hem de küresel siyasete etki etmiştir. Silahlı devlet dışı aktörlerin egemenliği yoktur. Ancak Hizbullah'ta daha farklı bir durum vardır. Hizbullah bir siyasi parti olarak Lübnan iç egemenliğini kullanmaktadır. Silahlı devlet dışı aktör olarak da Lübnan'ın hem iç hem de dış egemenliğini kullandığı görülmüştür. Yani devlet dışı bir yapı olan Hizbullah devletin en kutsalı olarak görülen egemenlik konusunda kendisine pay çıkarabilmektedir.

Hizbullah Lübnan İç Savaşı döneminde Lübnan içindeki aktörler ile gerek görmedikçe çatışma yoluna gitmemiştir. Lübnan'da iç savaş olsa da Hizbullah'ın odak noktası İsrail yani Lübnan dışından Şii'lere gelen tehdittir. Aslında bu tehdit sadece Şii'lere gelmemektedir. Lübnan ülkesine gelen bir tehdit olarak nitelemek daha doğru olacaktır. Hizbullah bu noktada da Lübnan çıkarlarını koruduğu, Lübnan ülkesini savunduğu iddiasındadır. Taif ile Lübnan İç Savaşı'nda milis olarak yer alan tüm gruplar silahsızlandırılmıştır. Hizbullah da bu kapsamdadır. Ancak Hizbullah'ın gerek iç savaşta ana hedefinin İsrail ve İsrail destekli hedefler olması gerekse Lübnan ülkesini savunmayı temel amaç gördüğünü sıklıkla dile getirmesi Lübnan toplumunun bir kısmı nezdinde bu karardan onun muaf tutulması gerektiğini düşündürmektedir. Nitekim günümüzde gerek Taif gerekse BM'nin bazı kararları Hizbullah'ı silahsızlandıramamıştır. Tekrar vurgulanmasında fayda vardır, Hizbullah'ın silahlı kanadının tasfiyesine Lübnan içinden karşı olan gruplar sadece Şii'ler ile sınırlı değildir.

Hizbullah her şeyin başında Lübnan İç Savaşı'nın getirdiği yıkımın bir ürünüdür. Lübnan'da iç savaş oldukça sert ve şiddet yanlısı geçmiştir. Hizbullah'ta da kuruluş döneminde bünyesinde bu şiddeti barındırmıştır. Hizbullah'ın yapısındaki iki şiddet temeli ise İsrail olmuştur. İsrail'in kuruluşu, Güney Lübnan'ı işgali, Müslüman devletlerin İsrail karşısında üst üste aldığı yenilgiler gibi konular Hizbullah'ın İsrail'e olan tutumunu ve bakışını şekillendirmiştir. Ancak ilerleyen dönemde gerek Lübnan içerisindeki şartların değişmesi gerekse Hizbullah'ın Suriye ve İran ile olan ilişkisinde yaşanan değişimler ile Hizbullah Lübnanlaşma yoluna gitmiştir. Yani Hizbullah şiddet unsurunu bir tarafa bırakarak Lübnan toplumuna adapte olmayı benimsemiştir. Hizbullah Lübnan toplumunda taban bulmasının sadece şiddet ile olmayacağını farkına varmış, bunun üzerine Lübnan devlet sisteminde bulunduğu eksikleri başarı ile

kapatmıştır. Hizbullah Lübnan'da devlet tasarrufu göstererek devletin eksik kaldığı alanlarda sosyal yardım ve destekler göstermiştir. Hizbullah bu doğrultuda Lübnan'da bir İslam temelli devlet inşa etme yolundan vazgeçmiştir.

Egemenlik kavramı iki boyutlu bir kavramdır. Ülke içi ve ülke dışına bakan yönü bulunmaktadır. Bu durum tezin birinci bölümünde detaylıca anlatıldığı üzere Westphalia Antlaşma ise belirlenen esaslar üzerinden şekillenmiştir. Egemenliğin sahibi ülkenin halkıdır, temelde halka ait bir kavramdır egemenlik. Halk bu egemenliğini sınırlı bir süre için sadece halkın yararına kullanılmak üzere gerekli yasaları yapmak ve bu yasaların uygulanmasını sağlamak amacı ile bir temsilci grubuna devreder. İç egemenlik bu noktada ortaya çıkmaktadır. Dış egemenlik ise bahse konu temsilci grubunun ülkenin sınırlarının dışında yer alan her aktörle kuracağı ilişkidir. Bu ilişki bu aktörlere karşı ülkenin çıkarlarının korunması, ülkenin egemenliğinin tanınması ve saygı duyulmasını içermektedir. Dış egemenlik bir manada egemenliğin ülke sınırları dışında da meşruluğunun ve varlığının kanıtlanması olarak değerlendirilir.

Tezin temel varsayım; Hizbullah'ın Lübnan dış politikasında yarattığı krizler ile Lübnan'ın dış egemenliğe saldırdığıdır. Temel varsayımı destekleyen en önemli bulgulardan birisi de Hizbullah'ın Lübnan ordusundan üstün bir konumda olmasına rağmen Lübnan'da iç egemenliğe yönelik bir saldırısı olmamasıdır. Yan, Hizbullah'ın Lübnan'ın iç egemenliğine yönelik bir saldırısı, bir tehdidi söz konusu değildir. Ancak Hizbullah'ın Lübnan'ın dış egemenliğine yönelik çok sayıda ve ciddi etkiler gösteren eylemleri mevcuttur. Hizbullah bunları yarattığı ya da oluşmasına neden olduğu dış politika krizleri ile sağlamaktadır. Bu yüzden ilk sorulması gereken sorulardan birisi de dış politika krizinin ne olduğudur. Bir olayın dış politikada kriz olması için:

- Karar alıcının dış politika gündemini meşgul edebilecek herhangi bir konuda ortaya çıkması,
- Zamanlama bakımından aniden ortaya çıkabileceği gibi belli bir zaman dilimi içerisinde de gelişebilir,
- Karar alıcının algısında ve/ya gerçekliğinde temel değer ve önceliklerinde bir değişiklik yapmaya zorlaması,
- Bu durum karar alıcı bakımından risk, tehlike, tehdit olarak algılanır,

- Bu algısal durum dolayısıyla karar alıcı mevcut kısıtlı seçenekler arasında bir tercih yapmak ve karar almak zorundadır,
- Karar alıcının alacağı karar dolayısıyla doğrudan muhatabı olan aktör ve/ya aktörlerle bir askeri çarpışma-savaşa girme olasılığı bulunmakla birlikte bu durum her zaman ortaya çıkmaz.⁷⁰⁹

Yukarıda da belirtildiği üzere, dış politika bir siyasallaşma alanıdır. Yani dış politika bir noktada milletin, ulusal kimliğin ve ulusal çıkarın inşa edildiği alanlardan birisidir. Ulusal kimliğe dair anlatılar, temsiller ve olgular dış politikanın merkezindedir⁷¹⁰. Hizbullah Lübnan dış politikasını etkilemek için üç farklı yol izlemektedir. Bunlar; Lübnan dış politikasının karar alma sürecini tıkama, Lübnan dış politikasında sorun yaratma ve egemenlik iddiasında bulunmaktadır.

Tezin sonuç bulgusu olarak vurgulanacak en temel noktalar.

- Lübnan devlet yapısı ile Hizbullah'ın ortaya çıkması, bu derece güçlenmesi arasında hiçbir ilişki yoktur. Lübnan devlet yapısı çoğulcu bir yapıdır.
- İran ve Suriye'nin Hizbullah üzerindeki etkisi ve desteği Lübnan standartlarında olduğundan fazla abartılan bir konudur. Lübnan'da her mezhepsel grubunun bir dış bağlantısı ve desteği bulunmaktadır. İran ve Suriye'nin Hizbullah'ın askeri kanadına etkisi tartışılmaz ancak Hizbullah bir terör örgütü olarak tanımlamayacak yapıdır. Terör eylemleri Hizbullah'ın geçmişinde vardır. Geleceğinde de olması muhtemeldir. Ancak sadece bir terör örgütü olduğunu söylemek taraflı olmanın yanında eksik bir yorumlamadır.
- Bir silahlı devlet dışı aktör dış egemenliğe de saldırabilir. Hizbullah bunun en belirgin örneğidir.
- Bir silahlı devlet dışı aktör devletin iç egemenliği ile sorun yaşamadan kendi amaçlarını gerçekleştirebilir. Hizbullah bunun en belirgin örneğidir.

⁷⁰⁹ Fuat Aksu, "Uyuşmazlık-Kriz Sarmalından Algı Değişimine Türkiye-Yunanistan İlişkileri", **Rodos ve İstanköy Türklüğü**, (Eds.) Mustafa Kaymakçı ve Cihan Özgün, İzmir: RİOTKDD Yay., 2014, s.57.

⁷¹⁰ Fulya Hisarlıoğlu, "Eylem, Söylem ve Dış Politika: Toplumsalın Bir Parçası Olarak Dış Politikayı Yeniden Tartışmak", Beren Balamir Coşkun ve İnan Rüma, **Dış Politika Analizi: Konu, Kuram, Yöntem**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020, ss. 105-109.

- Hizbullah Lübnan iç egemenliğine ortaktır. Siyasi partidir. Lübnan kabinesindedir. İç egemenlik ile problemi nerdeyse yoktur. Olduğu durumlarda da siyasi parti olarak davranmaktadır. Lübnan parlamentosunu kitlemek gibi politik manevralar yaptığı görülmüştür. Lübnan silahlı kuvvetlerine saldırmak gibi eylemlerde bulunmamıştır. Siyasi parti kimliği ile politik manevralar yapmaktadır.
- Hizbullah Lübnan'da devlet gibi davranmaktadır. Devletin sağlayacağı bazı hizmetleri kendisi sağlamaktadır. Ancak Lübnan'da eğitim gibi devletin sağlamakta yükümlü olduğu alanda mezheplere bazı ayrıcalıklar tanındığı unutulmamalı. Hizbullah'ın imar, sağlık, eğitim, sosyal yardım gibi alanlarda yaptıklarının iç egemenlik ile çatışan bir yanı yoktur. Ancak bir konu oldukça kritiktir. O da güvenlik konusudur. Hizbullah'ın silahlı kanadı bazı konularda Lübnan ordusunun önünde durduğu görülmektedir. Şeba Çiftlikleri konusu, Doğu Akdeniz'de Lübnan ile İsrail arasında anlaşmazlığa konu olan deniz alanları gibi örneklerde görüldüğü üzere Hizbullah silahlı kanadını kullanabileceğini açıkça belirtmiştir. Burada ancak küçük bir sınır vardır. Hizbullah silahlı kanadını Lübnan için değil İsrail'e karşı kullanabileceği için bu söylemi taşımıştır. Bu noktada bakılması gereken Hizbullah'ın kendi politik ajandasını Lübnan'ınkinin önünde tuttuğudur.
- Devlet dışı aktörlerin hesap verebilirlikleri soru işareti olarak kalmıştır. Ancak Lübnan parlamentosu içerisinde yer alan bir yapının olması Hizbullah'ın hesap verebileceği sonucunu çıkartmadığı görülmüştür. Üçüncü bölümde örnek verilen 2006 yılında Hizbullah'ın İsrail'e karşı başlattığı saldırıyı hiçbir Hizbullah milletvekili Lübnan meclisindeki meslektaşları ile paylaşmamıştır.
- Örnek olaylar da görülmüştür ki Lübnan kamu gücü ve otoritesi Hizbullah'ın bazı eylemlerini dizginleyememektedir.
- Hizbullah Lübnanlılaşsa da konu İsrail ve kendi gündemi olduğunda Lübnan üst kimliğini kabul etmediği görülmüştür.
- Hizbullah zaman içerisinde İslami kimliğini ön plana çıkartmaktan vazgeçmiştir. Lübnan'da rejimi yıkma hedefini görünürde rafa kaldırmıştır. Lübnanlı paydaşları ile rahatlıkla ortak gündemlere yelken açabilmektedir.
- Hizbullah her ne kadar içerisinde eğitim seviyesi yüksek, özellikle Batı'da eğitim almış, alanında profesyonel kişiler barındırsa da silahlı kanat yapının

hala önemli bir konumundadır. Yani Hizbullah kurumsallaşma aşamasına silahlı kanadı ile geçmiştir. Zaman içerisinde silahlı kanat yapı içerisinde bir tık öncem kaybetmiş gibi görölse de

- Hizbullah öylesine güçlü ve önemli bir aktördür ki; Körfez, Batı, ABD ve İsrail ile mücadeleyi aynı anda sürdürebilmektedir. Mücadele sadece askeri alanda değildir. Politik, ekonomik yanları da vardır. Hatta politik yanı daha güçlüdür bu mücadelenin. Bu durum bile Hizbullah'ın basit bir terör olarak tanımlanamayacağını gösterir.
- Hizbullah'ın en ideal tanımı biricik bir yapı olduğudur. Hizbullah devlet dışı aktörler içerisinde silahlı devlet dışı aktör olarak tanımlanabilir. Ancak tam bir silahlı devlet dışı aktör tanımı içinde kalmamaktadır. Bu yüzden tabir yerinde ise Hizbullah'ın tanımı da sınıflandırması da kendisidir. Hizbullah silahlı devlet dışı aktör içinde yer alan yer yer sivil toplum kuruluşu özelliği gösteren, yer yer politik parti kimliğini öne çıkaran, söz konusu İsrail olduğunda silahlı kanadını gösteren bir yapıdır.

KAYNAKÇA

- Abbott, Kenneth W. ve Snidal, Duncan: "Why States Act through Formal International Organizations", **Journal of Conflict Resolution**, Cilt 42, 1998, Sayı 1.
- Abdel-Kader, General N.: "Potential conflict between Lebanon and Israel over oil and gas resources – a Lebanese perspective," **National Defense Magazine**, 2011, Sayı 78.
- Abdulhalek, Youssef Hussein: "Economic and Monetary Consequences of Lebanese National Debt", **Open Science Journal**, 2017.
- Abisaab, Rula Jurdi ve Abisaab, Malek: **The Shiites of Lebanon: Modernism, Communism and Hizbullah's Islamists**, New York, Syracuse University Press, 2014.
- Acharya, Amitav ve Buzan, Barry: "Neden Batı Kökenli Olmayan bir Uluslararası İlişkiler Teorisinden Yoksunuz?", **Batı Kökenli Olmayan Uluslararası İlişkiler Teorisi: Asya Üzerine ve Asya'nın Ötesinde Çeşitli Perspektifler**, Haz. Amitav Acharya ve Barry Buzan, Çev. Ebru Thwaites Diken, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2018.
- Agnew, John: **Geopolitics Re-visioning World Politics**, New York, Routledge, 2003.
- Agnew, John: "The Territorial Trap:The Geographical Assumptions of International Relations Theory", **Review Of International Political Economy**, Cilt 1,1994, Sayı 1, s. 59.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Köker, Levent: **Tanrı Devletinden Kral Devlete**, İstanbul, İmge Yayınları, 2004.
- Ahmadi, Hamid: **The Politics of Ethnic Nationalism in Iran**, Ontario, Carleton University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1995.

- Ahronheim, Anna: "Israel's Defense Minister: Lebanon's army 'an integral part' of Hezbollah", **The Jerusalem Post**, 2017,
- Ahronheim, Anna: "Ron Arad's Pilot Retires from El Al", **The Jerusalem Post**, 2017.
- Akça, Belgin San: **Maskeli Devletler: Uluslararası İlişkiler ve Silahlı Örgütler**, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Akça, Belgin San: "Supporting Non-State Armed Groups: A Resort to Illegality?", **The Journal of Strategic Studies**, Cilt 32, Sayı 4, 2009.
- Aksu, Fuat: "Uyuşmazlık-Kriz Sarmalından Algı Değişimine Türkiye-Yunanistan İlişkileri", **Rodos ve İstanköy Türklüğü**, (Eds.)Mustafa Kaymakçı ve Cihan Özgün, İzmir: RİOTKDD Yay., 2014.
- Al Arabiya News: Israeli army says it uncovers Lebanon's Hezbollah missile site, **Al Arabiya News**, 2019.
- Al Jazeera: **Cautious Border Calm as Hezbollah, Israel Urged to Show Restraint**, 2019.
- Al-Jazeera: "Kuwait, Qatar Join GCC Allies in Lebanon Travel Warning", **Al-Jazeera**, 2016.
- Al Jazeera: Lebanon Freezes UNHCR Staff Permits Over Syria Refugees Spat", **Al Jazeera**, 2018,
- Alagha, Joseph: "Hizballah after the Syrian Withdrawal", **Middle East Report**, Sayı 237, 2005.
- Alagha, Joseph: **Hizbullah's Documents: From the 1985 Open Letter to the 2009 Manifesto**, Amsterdam, Pallas Publication Amsterdam University Press, 2011.
- Alagha, Joseph: **Hizbullah's Identity Construction**, Amsterdam, Pallas Publications-Amsterdam University Press, 2011.
- Alagha, Joseph: **The Shifts in Hizbullah's Ideology: Religious Ideology, Political Ideology, and Political Program**, Amsterdam, ISIM / Amsterdam University Press, 2006.

- Alami, Mona: "Meet one of Hezbollah's Teen Fighters", **Al-Monitor**, 2016.
- Alfred, Charlotte: Dangerous Exit: Who Controls How Syrians in Lebanon Go Home, **News Deeply**, 2018.
- Alkoby, Asher: Non-State Actors and The Legitimacy of International Environmental Law, **Non-State Actors and International Law**, Sayı 3, 2003.
- Anderson, Perry: Çev. Uygur Kocabaşoğlu, **Antikiteden Feodalizme Geçişler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- Angrist, Michele Penner: **Politics and Society in the Contemporary Middle East**, Colorado, Lynne Rienner Publishers, 2013.
- Aral, Berdal: "Sudan, Syria and Lebanon as New Preys: UN Security Council Resolutions 1556 and 1559, **civilacademy**, Cilt 2, 2004, Sayı 3.
- Arı, Tayyar: **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İş birliği**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2006.
- Arıboğan, Deniz Ülke: **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi**, İstanbul, Der Yayınları, 2001.
- Arquilla, John ve Ronfeldt, David: **In Athena's Camp: Preparing for Conflict in the Information Age**, Santa Monica, RAND Corporation, 1997.
- Arslan, Zühtü: "Rousseau'nun Hayaletleri: Yeni Devlet Eski Söylem", **Doğu Batı Dergisi** Yıl 6, 2006, Sayı 21.
- Arts, Bas: Non-state Actors in Global Governance: Three Faces of Power, **Preprints aus der Max-Planck-Projektgruppe Recht der Gemeinschaftsgüter**, No. 2003/4, Max-Planck-Projektgruppe Recht der Gemeinschaftsgüter, Bonn.
- Asharq al Awsat: Israel: Hezbollah Plans Advanced Missile Plant in Lebanon's Bekaa, **Asharq al Awsat**, 2019.
- Asharq Al-Awsat: Israeli Officer: Iran Killed Co-Pilot Arad in Revenge for Assassination of Its 4 Diplomats", **Asharq Al-Awsat**.

- Asifi, Muhammed Mehdi: Çev. Vahdettin İnce, **ABD'nin Yeni Ortadoğu Projesi: Hizbullah-İsrail Savaşı**, İstanbul, Kevser Yayınları, 2007.
- Aslan, Reza: **No god But God: The Origins, Evolution, and Future of Islam**, New York, Random House, 2005.
- Ataman, Muhittin: "The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States" **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, Cilt 2, 2003, Sayı 1.
- Atlıoğlu, Yasin: "İç Savaş Yıllarında Marunîlerin "Filistinli" Algısındaki Radikalleşmede Psikolojik Faktörlerin Etkisi", Haz. Yasin Atlıoğlu ve M. Fahri Danış, **Lübnan: Kimlik, Toplum ve Siyaset**, İstanbul, Vadi Yayınevi, 2021.
- Attie, Caroline: **Struggle in the Levant: Lebanon in the 1950s**, London, I.B. Tauris, 2004.
- Aydınlı, Ersel: Assessing Violent Nonstate Actorness in Global Politics: A Framework for Analysis, **Cambridge Review of International Affairs**, Cilt 28, 2015, Sayı 3.
- Ayni, Mehmet Ali: **Milliyetçilik Tarihte ve Türklerde Din, Millet ve Milliyetçilik**, Ankara, Kurtuba Kitap, 2011.
- Ayoub, Victor: "Resolution of Conflict in Lebanese Village", **Politics in Lebanon**, Haz. Leonard Binder, New York, John Wiley & Sons Inc., 1966.
- Azani, Eitan: **Hezbollah: The Story of the Party of God: From Revolution to Institutionalization**, New York, Palgrave Macmillan, 2009.
- Azani, Eitan: "Hezbollah's Strategy of "Walking on the Edge": Between Political Game and Political Violence", **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 35, 2012, Sayı 11.
- Azani, Eitan: "The Hybrid Terrorist Organization: Hezbollah as a Case Study", **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 36, 2013.
- Bacık, Gökhan: **Modern Uluslararası Sistem: Köken, Genişleme, Nedensellik**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2007.

- Bacık, Gökhan: "Westfalyan Sistemin Direnişi: 11 Eylül ve Uluslararası Politika", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 3, 2006, Sayı 10.
- Baczko, Adam ve Dorronsoro, Gilles ve Quesnay, Arthur: Çev. Ayşe Meral, **Suriye: Bir İç Savaşın Anatomisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.
- Bahgat, Gawdat: Alternative Energy in Israel: Opportunities and Risks, **Israel Affairs**, Cilt 20, 2014, Sayı 1.
- Bahgat, Gawdat: Israel's Energy Security: Regional Implications, **Middle East Policy**, Cilt 18, 2011, Sayı 3.
- Bahgat, Gawdat: "Israel's Energy Security: The Caspian Sea and the Middle East", **Israel Affairs**, Cilt 16, 2010, Sayı 3.
- Bailes, Alyson ve Schneckener, Ulrich ve Wulf, Herbert: **Revisiting the State Monopoly on the Legitimate Use of Force**, Cenevre, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) 2007.
- Bakeer, Ali Hussein: "Hizbullah'ın Suriye'deki Askeri Operasyonları ve Olası Yansımaları", **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Analiz**, Sayı 22, 2013.
- Bal, İdris: **Turkey's Relations with the West and the Turkic Republics: The Rise and Fall of the "Turkish Model"**, Ashgate, Hampshire, 2000.
- Balaghi, Shiva: Çev. Canay Özden, "Lübnan'da Tarih Tekerrür Ediyor", **Birikim**, Sayı 209, 2006.
- Balandier, Georges: Çev. Devrim Çetinkasap, **Siyasal Antropoloji**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

- Balpınar, Zafer: **İsrail Perspektifinden İki Devletli Çözüm**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Barnard, Anne ve Abi-Habib, Maria: "Why Saad Hariri Had That Strange Sojourn in Saudi Arabia", **The New York Times**, 2017.
- Bartolomei, Jason ve Casebeer, William ve Thomas, Troy: **Modeling Violent Non-State Actors: A Summary of Concepts and Methods**, Colorado, Institute for Information Technology Applications United States Air Force Academy Research Publication, 2004.
- Bassiouni, M. Cherif: The New Wars and the Crisis of Compliance with the Law of Armed Conflict by Non-State Actors, **Journal of Criminal Law and Criminology**, Cilt 98, 2008, Sayı 3.
- Başaran, Ezgi: "Parlamentoya Girmesi Terör Örgütü Listelerinden Çıkmasına Yetmiyor: HİZBULLAH", **Hürriyet**, 2006.
- Başgil, Ali Fuat: "Devlet Nedir? Realist Bir Tarif Denemesi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası** Cilt 12, 1946, Sayı 4.
- Başlar, Kemal: **Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar: Vestfalya-Sonrası Süreçte Küresel Sivil Toplum**, Ankara, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, 2005.
- Baumann, Rainer ve Stengel, Frank A: "Foreign Policy Analysis, Globalisation and Non-state actors: State-centric After all?", **Journal of International Relations and Development**, Cilt 17, 2014, Sayı 4.
- Bauman, Zygmunt ve Bordoni Carlo: Çev. Yavuz Alogan, **Kriz Hali ve Devlet**, İstanbul, İthaki Yayınları, 2018.
- Bauman, Zygmunt: **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, İstanbul, Metis Yayınları, 2014.
- Bayat, Asef: **Ortadoğu'da Maduniyet**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

- Baydur, Mithat: **Milliyetçilik**, İstanbul, Ağaç Yayıncılık, 1994.
- Baylouny, Anne Marie: **Armed Political Parties and Non-state Governance in Lebanon's Civil War, Small Wars & Insurgencies**, Cilt 25, 2014, Sayı 2.
- Born Violent:
- BBC News, "Lebanon PM Forced by Saudis to Resign, Says Hezbollah", **BBC News**, 2017.
- BBC News, Saudi Ruler Urges Syrian Pullout, **BBC News**.
- BBC Türkiye, "AB Hizbullah'ı 'terör listesi'ne aldı", **BBC Türkiye**, 2013.
- Beaulac, Stephane: "The Westphalian Model in Defining International Law: Challenging the Myth", **Australian Journal of Legal History**, Sayı 8, 2004.
- Benn, Aluf: "Israel Accuses UN of Collaborating With Hezbollah", **Haaretz**, 2005, <https://www.haaretz.com/1.4843247>
- Bergman, Ronen: **The Secret War with Iran: The 30-year Clandestine Struggle Against the World's Most Dangerous Terrorist Power**, New York, Free Press, 2007.
- Beriş, Emrah: H. Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 64, 2008.
- Berti, Benedetta: **Armed Groups as Political Parties and Their Role in Electoral Politics: The Case of Hizbullah**, **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 34, 2011, Sayı 12.
- Berti, Benedetta: **Armed Political Organizations: From Conflict to Integration**, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 2013.
- Berti, Benedetta ve Lee, David: "Lebanon and the United Nations Special Tribunal: Between (Un)Accountability and (In)Stability?", **Strategic Assessment**, Cilt 17, 2014, Sayı 1.
- Best, Antony, J. M. Çev. Taciser Ulaş Belge ve Emel Kurt, **Uluslararası Siyasi Tarih Yirminci Yüzyıl**, İstanbul, Yayınodası Yayınları.

Hanhimaki,
Joseph A.
Maiolo,
Kirsten E.
Schulze:

Bilgin, Pınar: **Regional Security in the Middle East: a Critical Perspective**, Londra, Routledge Curzon, 2005.

Bingöl, Oktay: "Hybrid War and Its Strategic Implications to Turkey" **Gazi Akademik Bakış**, Sayı 21, 2017.

Blanford, Nicholas: "Cuts to US Aid will Affect Support to Lebanese Army", 2017, **The Arab Weekly**.

Blanford, Nicholas: "Joining Hezbollah: An Inside Look at How the Shia Group Sustains Its War Against Israel", **Cairo Review**, Sayı 3, 2011.

Blanford, Nicholas: "The Next Big Lebanon-Israel Flare-Up: Gas", **Time**, 2011, <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2061187,00.html>

Boncourt, Maïté de: Offshore Gas in East Mediterranean: From Myth to Reality, **The Institut Français des Relations Internationales (IFRI) Report**, 2013.

Borghard, Erica D. ve Rapp-Hooper, Mira: Hizbullah and the Iranian Nuclear Programme, **Survival: Global Politics and Strategy**, Cilt 55, 2013, Sayı 4.

Borońska-Hryniewieck, Karolina: "Europeanization of Non-state Actors: Towards a Framework for Analysis", **Civil Society and International Governance: The Role of Non-state Actors in Global and Regional Regulatory Frameworks**, Haz. David Armstrong, Valeria Bello, Julie Gilson ve Debora Spini, Londra, Routledge, 2011.

Bosco, Robert: "The Assassination of Rafik Hariri: Foreign Policy Perspectives," **International Political Science Review**, Cilt 30, 2009, Sayı 4.

Bozarslan, Hamit: "2010'larda Ortadoğu'da Milliyetçiliği tartışmak", **21. Yüzyılda Milliyetçilik Teori ve Siyaset**, Haz. Elçin Aktoprak

- ve A. Celil Kaya, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.
- Boztemur Recep: "Tarihsel Açıdan Millet ve Milliyetçilik: Ulus-Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi", **Doğu Batı Dergisi**, 2006, Sayı 38.
- Bretherton, Charlotte ve Vogler, John: **The European Union as a Global Actor**, New York, Routledge, 2006.
- Brighi, Elisabetta: **Foreign Policy, Domestic Politics and International Relations: The case of Italy**, Londra, Routledge, 2013.
- Briscoe, Ivan: Non-conventional Armed Violence and Non-state Actors: Challenges for Mediation and Humanitarian Action, **The Norwegian Peacebuilding Resource Centre Report**, 2013.
- Brown, Chris ve Ainley, Kirsten: **Uluslararası İlişkileri Anlamak**, Çev. Mehtap Gül Ayral, İstanbul, Yayın Odası Yayınları, 2007.
- Buheiry, Marwan: **Beirut's Role in the Political Economy of the French Mandate 1919-1939**, Londra, Centre for Lebanese Studies, 1991.
- Bull, Hedley: **The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics**, Londra, Palgrave Publishers Ltd., 2002.
- Bunker, Robert J.: Fighting Irregular Fighters: Defeating Violent Nonstate Actors, **Parameters**, Cilt 43, 2013, Sayı 4.

- Burgos, Marcelo Martinez ve Nisman, Alberto: **AMIA Case Report**, 2006, Investigations Unit of the Office of the Attorney General, Arjantin, 2006.
- Busse, Jan ve Gazala, Itamar ve Korteweg, Dr. Rem ve Nathanson, Dr. Roby and Puschra, Dr. Werner: "Russia in the Middle East: EU & Israeli Perspectives", **Israel European Policy Network**, 2016.
- Buzan, Barry ve Little, Richard: "Beyond Westphalia? Capitalism After The "Fall"", **Review of International Studies** Sayı 25, 1999.
- Buzan, Barry: Çev. Emre Çıtak, **İnsanlar, Devletler ve Korku: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Güvenlik Çalışmaları İçin Bir Gündem**, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2015.
- Büyük, Celal: "Devlet ve Toplumsal Rolü", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi** Cilt 3 2003 Sayı 4.
- Byman, Daniel: **Deadly Connections: States That Sponsor Terrorism**, New York: Cambridge University Press, 2005.
- Byman, Daniel: Should Hezbollah Be Next, **Foreign Affairs**, Cilt 82, 2003, Sayı 6.
- Byman, Daniel: The Lebanese Hizballah and Israeli Counterterrorism, **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 34, 2011, Sayı 12.
- Byman, Daniel ve Shahram Chubin ve Anoushiravan Ehteshami ve Jerrold Green: **Iran's Security Policy in the Post-Revolutionary Era**, Los Angeles, National Defence Research Institute RAND, 2001.
- Calfat, Natalia Nahas: The Frailties of Lebanese Democracy: Outcomes and Limits of the

- Confessional Framework, **Contexto Internacional**, Cilt 40, 2018, Sayı 2.
- Canik, Muhammed Emin: "Amerikan Devletleri Örgütü'nden Hizbullah Çağrısı", **Anadolu Ajansı**, 2019.
- Carlsnaes Walter, Thomas Risse ve Beth A. Simmons: **Handbook of International Relations**, Londra, Sage Publications, 2.Baskı, 2013.
- Chandler, David: **Constructing Global Civil Society Morality and Power in International Relations**, New York, Palgrave Macmillan, 2004.
- Chandler, Alfred D. Jr. ve Mazlish, Bruce: **Leviathans Multinational Corporations and The New Global History**, New York, Cambridge University Press, 2005.
- Charnovitz, Steve: Nongovernmental Organizations and International Law, **American Journal of International Law**, Cilt 100, 2006, Sayı 2.
- Charountaki, Marianna: State and Non-state Interactions in International Relations: An Alternative Theoretical Outlook, **British Journal of Middle Eastern Studies**, Cilt 45, 2018, Sayı 4.
- Chaudhry, Rajeev: Violent Non-State Actors: Contours, Challenges and Consequences, **CLAWS Journal**, 2013.
- Chenoweth, Erica ve Lawrence, Adria: **Rethinking Violence: States and Non-State Actors In Conflict**, Cambridge, MIT Press, 2010.

- Childs, Steven: "From Identity to Militancy: The Shi'a of Hezbollah", **Comparative Strategy**, Cilt 30, 2011, Sayı 4.
- Choucair, Julia: "Lebanon's New Political Moment", **Carnegie Endowment for International Peace Policy Outlook**, 2005.
- Chulov, Martin: "Tensions Mounts in Lebanon as Saudi Arabia Escalates Power Struggle With Iran", **The Observer**, 2017.
- Clarke, Gerard: "Non-Governmental Organizations (NGOs) and Politics in the Developing World", **Political Studies**, Cilt 46, 1998, Sayı 1.
- Clarke, Gerard: **The Politics of NGOs in South-East Asia Participation and Protest in the Philippines**, Londra, Routledge, 1998.
- Cobban, Helena: "Hizbullah's New Face: In Search of a Muslim Democracy," **Boston Review**, 2005.
- Cordesman, Anthony H. ve Sullivan, William D. ve Sullivan, George: **Lessons of the 2006 Israeli-Hezbollah War**, Washington, The CSIS (Center for Strategic and International Studies) Press, 2007.
- Correlje, Aad ve Lindeb, Coby van der: Energy Supply Security and Geopolitics: A European Perspective, **Energy Policy**, Sayı 34, 2006.
- Credit Libanais S.A.L. Economic Research Unit, **Dissecting the Lebanese Public Debt: Debt Dynamics & Reform Measures**, Beyrut, 2016.

- Crevelde, Martin van: **The Transformation of War**, New York, The Free Press, 1991.
- Croxton, Derek: "The Peace of Westphalia of 1648 and the Origins of Sovereignty", **The International History Review**, 1999.
- Crowe, Andy: "Stopping the Next Global Terrorist: A Case Study of Hezbollah in Argentina", Newport, **Naval War Collage Report**, 2004.
- Çaha, Ömer: **Bitmeyen Beraberlik Modern Dünyada Din ve Devlet**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2008.
- Çakmak, Haydar: **Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavramlar ve Teoriler**, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2014.
- Çam, Tuğrul: "Dünden Bugüne İran Nükleer Anlaşması", **Anadolu Ajansı**, 2018.
- Çelik, Metin: **Devletlerin Egemen Eşitliği: Bir Uluslararası İlişkiler Miti**, Ankara Nobel Akademik Yayıncılık, 2017.
- Çelikpala, Mitat: **Enerji Güvenliği: Nato'nun Yeni Tehdit Algısı**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Çolakoğlu, Selçuk: "Diplomasi", **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Haz. Ali Balcı, Şaban Kardaş, İstanbul, Küre Yayınları, 2015.
- Çomak, Hasret ve Sancaktar, Caner ve Yıldırım, Zafer: **Enerji Diplomasisi**, İstanbul, Beta Yayınları, 2015.

- Dadouch, Sarah: Lebanese Army Gets Two A-29 Light-attack Aircraft From U.S., **Reuters**, 2017.
- Dağı, Zeynep: “Russia: Back to the Middle East?”, **Perceptions**, Cilt 12, Sayı 1, 2007.
- Daher, Joseph: The Consequences of Hezbollah’s Military Intervention in Syria on the Lebanese Shia Population and Relations with Israel, **Fondation Pour La Recherche Strategique**, 2017.
- Dakroub, Hussein: Hariri Slams Iran Interference, Hezbollah Hits Back, **The Daily Star**, 2011.
- Darazy, George Al: **The Impact of Levant Basin Oil and Natural Gas Discoveries on Lebanese-Israeli Relations**, Kansas, U.S. Army Command and General Staff College Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Davis, Nancy J. ve Robinson, Robert V.: Çev. Hasan Şen ve Balım Sultan Yetgin, **Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah: Mısır, İsrail, İtalya ve ABD**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- Dedeoğlu, Beril: “11 Eylül Öncesi ve Sonrasıyla ABD-İran İlişkileri”, Haz. Mehmet Tuncel, **Ortadoğu’da Güç Savaşları Hedef Neden İran?**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Deeb, Lara: **An Enchanted Modern: Gender and Public Piety in Shi’i Lebanon**, New Jersey, Princeton University Press, 2006.

- Deeb, Marius **Militant Islamic Movements in Lebanon: Origins, Social Basis and Ideology**, Washington, Centre for Contemporary Arab Studies, 1986.
- Deeb, Marius: "Shia Movements in Lebanon: Their Formation, Ideology, Social Basis, and Links with Iran and Syria," **Third World Quarterly** Cilt 10, 1988, Sayı 2.
- Deutsche Welle News, Israel fires '100 shells' at Hezbollah over missile attack, **Deutsche Welle News**.
- Deutsche Welle News, Lebanese Prime Minister Hariri Resigns, **Deutsche Welle News**.
- Dimou, Antonia: Energy as an East Mediterranean Opportunity and Challenge, **National Security and the Future**, Cilt 1, Sayı 1-2, 2017.
- Dionigi, Filippo: **Hezbollah, Islamist Politics, and International Society**, Palgrave Macmillan, New York, 2014.
- Dionigi, Filippo: The Syrian Refugee Crisis In Lebanon: State Fragility and Social Resilience, **London School of Economics Middle East Centre Paper Series**, Sayı 15, 2016.
- Doehring, Karl: Çev. Ahmet Mumcu, **Genel Devlet Kuramı**, İstanbul, İnkilap Kitabevi, 2015.
- Drysdalei, Alasdair ve Blake, Gerald H.: **The Middle East and North Africa**, Londra, Oxford University Press.
- Duncan, W. Raymond, Barbara Jancar-Webster ve Bob Switky, **World Politics in the 21st Century**, Boston, Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, 2009.

- Durgun, Şenol: "Modern Devlet Olmanın Zorunlu Koşulu Ulus-Devlet Midir?", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** Cilt 2, 2000, Sayı 3.
- Early, Bryan R.: "Larger than a Party, yet Smaller than a State": Locating Hezbollah's Place within Lebanon's State and Society, **World Affairs**, Cilt 168, 2006, Sayı 3.
- Edelman, Eric S. Krepinevich Jr, ve Montgomer, Evan Braden: "The Dangers of a Nuclear Iran", **Foreign Affairs**, 2011.
- Efegil, Ertan: **Radikal Yoruma Dayalı Dini Terör Örgütlerinin İncelenmesi**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 2018.
- Eisenstadt, Michael ve White, Jeffrey: The Next Hizballah-Israel Conflict, **The Washington Institute Policy Brief**, 2017.
- El Emin, İbrahim: Çev. Üsame Zeydoğlu, **Lübnan'da İslami Hareketler**, İstanbul, İnkılab Yayınları, 1989.
- Engels, Friedrich: Çev. Kenan Somer, **Ailenin Özel Mülkiyetin Devletin Kökeni**, Ankara, Sol Yayınları, 1990.
- Engle, Eric A.: "The Transformation of the International Legal System: The Post-Westphalian Legal Order", **Quinnipiac Law Review**, Cilt 23, 2004, Sayı 23.
- Erdem, Fazıl Hüsnü: "İbni Haldun'un Devlet Görüşü", **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı 6, 1993.
- Erdin, Murat: **Hizbullah ve Hamas**, İstanbul, Kastaş Yayınları, 2002.

- Eroğul, Cem: **Devlet Nedir**, İstanbul, Yordam Kitap, 2017.
- Eroğul, Cem: "Marksist Devlet Kuramı Hakkında Bir Not", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 29, 1974, Sayı 1.
- Escude, Carlos ve Gurevich, Beatriz: "Limits to Governability, Corruption and Transnational Terrorism: The Case of the 1992 and 1994 Attacks in Buenos Aires", **E.I.A.L.**, Cilt 14, 2003, Sayı 2.
- Esnek, Ferhat: "Erdoğan: Yakında 4 milyon Suriyeli evlerine dönecek", **Basın İlan Kurumu**, 2019.
- Estriani, Heavy Nala: The Syrian Refugees in Lebanon: Moving Towards Securitization, **Jurnal Hubungan Internasional**, Cilt 7, 2018, Sayı 2.
- Fattah, Hassan M.: "Militia Rebuked by Some Arab Countries", **The New York Times**, 2006.
- Fattouh, Bassam ve El-Katiri, Laura: Lebanon: The Next Eastern Mediterranean Gas Producer?, **The German Marshall Fund Mediterranean Paper Series**, 2015.
- Fattouh, Bassam ve El-Katiri, Laura: "Lebanon: The Next East Mediterranean Gas Province", **East Mediterranean Hydrocarbons: Geopolitical Perspectives, Markets, and Regional Cooperation**, Haz. Ayla Gürel, Harry Tzimitras ve Hubert Faustmann, Lefkoşa, Peace Research Institute Oslo (PRIO) Cyprus Centre, 2014.

- Fayyad, Ali: Hezbollah and the Lebanese State Reconciling a National Strategy with a Regional Role, **Arab Reform Brief**, 2016.
- Felsch, Maximilian ve Wählisch, Martin: **Lebanon and the Arab Uprisings: In the Eye of the Hurricane**, Routledge, New York, 2006.
- Fischer, Markus: "Culture and Foreign Politics", **The Limits of Culture Islam and Foreign Policy**, Brenda Shaffer, Massachusetts, The MIT Press, 2006.
- Fisk, Robert: "Hizbollah's Reconstruction of Lebanon Is Winning the Loyalty of Disaffected Shia," **The Independent**, August 24, 2006.
- Fisk, Robert: "Saad Hariri's Resignation as Prime Minister of Lebanon is not All it Seems," **The Independent**, 2017.
- Flanigan, Shawn Teresa ve Abdel-Samad, Mounah: "Hezbollah's Socail Jihad: Nonprofits as Resistance Organizations", **Middle East Policy**, Cilt 16, 2009, Sayı 2.
- Flanigan, Shawn Teresa: "Nonprofit Service Provision by Insurgent Organizations: The Cases of Hizballah and the Tamil Tigers", **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 31, 2008, Sayı 6.
- Foucault, Michael: **Entelektüelin Siyasi İşlevi**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Fox, Margalit: "David Dodge, an Early Lebanon Hostage, Dies at 86", **The New York Times**, 1987.

- France 24, "Hezbollah shows 'missile arsenal' used against Israeli warship", **France 24**, 2019.
- Frankel, Rafael D.: Keeping Hamas and Hezbollah Out of a War with Iran, **The Washington Quarterly**, Cilt 35, 2021, Sayı 4.
- Fuller, Graham E.: "The Hizballah-Iran Connection: Model for Sunni Resistance", **The Washington Quarterly**, Cilt 30, 2006, Sayı 1.
- Galbreath, David: "International Regimes and Organizations", **Issues in International Relations**, Haz. Trevor C. Salmon ve Mark F. Imber, Abingdon, Routledge, 2008.
- Gaub, Florence: "State Vacuums and Non-State Actors in the Middle East and North Africa", **The Frailty of Authority Borders, Non-State Actors and Power Vacuums in a Changing Middle East**, Haz. Lorenzo Kamel, Roma, Edizioni Nuova Cultura, 2017.
- Geeraerts, Gustaaf: "Analyzing Non-State Actors in World Politics", **Pole Paper Series**, Cilt 1, 1995, Sayı 4.
- Geha, Carmen ve Talhouk, Joumana: From Recipients of Aid to Shapers of Policies: Conceptualizing Government–United Nations Relations during the Syrian Refugee Crisis in Lebanon, **Journal of Refugee Studies**, 2018.
- Geldi, Mahmut "Lübnan Cumhurbaşkanı Avn ABD Dışişleri Bakanı Pompeo'yu Kabul Etti", **Anadolu Ajansı**, 2019.

- Gellner, Ernest: **Uluslar ve Ulusçuluk**, İstanbul, Hil Yayınları, 2008.
- Geukjian, Ohannes: Which State for Lebanon in the Aftermath of the Hizbullah–Israeli War of July–August 2006? A Critical Analysis, Critique, **Critical Middle Eastern Studies**, Cilt 17, 2008 Sayı 2.
- Goldschmidt Jr., Arthur ve Davidson, Lawrence: Çev. Aydemir Güler, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, İstanbul, Doruk Yayınları, 2011.
- Goldstein, Joshua S. ve Pevehouse, Jon C.: Çev. Haluk Özdemir, **Uluslararası İlişkiler**, Ankara, BB101 Yayınları, 2015.
- Goodman, James: “Non-State Actors: Multinational Corporations and International Non-Governmental Organisations”, **An Introduction to International Relations Australian Perspectives**, Haz. Richard Devetak, Anthony Burke ve Jim George, New York, Cambridge University Press, 2008.
- Gönenç, Levent: “Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 56, 2007.
- Gönlübol, Mehmet: **Uluslararası Politika**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2014.
- Göral, Emirhan: Avrupa Enerji Güvenliği ve Türkiye, **Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt 19, Sayı 2, 2011.

Gözler, Kemal:

Devletin Genel Teorisi, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2007.

Greico, Joseph M.:

“Realist Uluslararası Teori ve Dünya Siyaset Çalışması”, **Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yeni Düşünce**, Haz. Michael W. Doyle ve G. John Ikenberry, Çev. Emre Çıtak, İstanbul, Beta Yayınlar, 2015.

Gross, Leo:

“The Peace of Westphalia, 1648-1948”, **The American Journal of International Law**, Cilt 42, 1948, Sayı 1.

Grosse, Robert:

“The Theory of the Multinational Firm”, **Theories of the Multinational Enterprise: Diversity, Complexity and Relevance**, Haz. Michael A. Hitt ve Joseph L.C. Cheng, Amsterdam: Elsevier JAI, 2004.

Grynkewich, Alexis G.:

Welfare as Warfare: How Violent Non-State Groups Use Social Services to Attack the State, **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 31, 2008, Sayı 4.

Güldemir, Furkan:

Müstakbel Hareketi'nden Hariri'ye Ülkeye Dön Çağrısı, **Anadolu Ajansı**, 2017.

Gündüz, Aslan:

Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar, Ankara, Beta Kitap, 2003.

Güneş, Mehmet:

“Çağdaş Kamu Yönetiminde Hobbes’un “Leviathan Devlet” Anlayışının İzleri”, **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi**, Cilt 22, 2012 Sayı 1.

- Gürses, Emin: **Milliyetçi Hareketler ve Uluslararası Sistem**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1998.
- Haaretz, "Infrastructure Minister Warns Hezbollah: Israel Will Fight for Its Gas Fields", **Haaretz**, 2010.
- Haddad, Simon: "Explaining Lebanese Shii Adherence to Hezbollah: Alienation, Religiosity and Welfare Provision", **Defense & Security Analysis**, Cilt 29, 2013.
- Haddad, Simon: The Origins of Popular Support for Lebanon's Hezbollah, **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 29, 2006 Sayı 1.
- Hague, Rod ve Harrop, Martin: **Siyaset Bilimi Karşılaştırmalı Bir Giriş**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2016.
- Hakim, Carol: **The Origins of the Lebanese National Idea, 1840–1920**, Kaliforniya, University of California Press, 2013.
- Hall, John A. ve Ikenberry, G. John: **Devlet**, İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2000.
- Hammer, Joshua: Israel: IEI's Land Of Oil And Money, **Fast Company**, Ağustos, 2011.
- Hamzeh, Ahmad: **In the Path of Hizbullah**, New York, Syracuse University Press, 2004.
- Hamzeh, Nizar: "Lebanon's Hizbullah: From Islamic Revolution to Parliamentary Accommodation," **Third World Quarterly**, Cilt 14, 1993, Sayı 2.

- Harb, Mona ve Reinoud, Leenders: "Know the Enemy: Hizbullah, Terrorism and the Politics of Perception," **Third World Quarterly**, Cilt 26, 2005, Sayı 1.
- Harel, Amos: Beirut Strike Target: Vital Iranian Device for Hezbollah's Mass Missile Production, **Haaretz**, 2019.
- Harel, Amos: Exit of Lebanon's Hariri Increases Instability on Israel's Front With Hezbollah, **Haaretz**, 2017.
- Harel, Amos ve Issacharoff, Avi: **34 Days: Israel, Hezbollah, and the war in Lebanon**, Palgrave MacMillan, New York, 2008.
- Harik, Judith Palmer: "Between Islam and the System: Sources and Implications of Popular Support for Lebanon's Hizballah", **The Journal of Conflict Resolution**, Cilt 40, 1996, Sayı 1.
- Harik, Judith Palmer: **Hezbollah: The Changing Face of Terrorism**, New York, I.B. Tauris, 2004.
- Harik, Judith: Syrian foreign policy and state/resistance dynamics in Lebanon, **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 20, 1997.
- Harris, William: "Bashar al-Assad's Lebanon Gamble", **Middle East Quarterly**, Cilt 12, 2005, Sayı 3.
- Harris, William: "Investigating Lebanon's Political Murders: International Idealism in the Realist Middle East?", **Middle East Journal**, Cilt 67, 2013, Sayı 1.

- Harris, William **Lebanon: A History 600–2011**, New York, Oxford University Press, 2012.
- Hashem, Ali: "Hezbollah Leader Will Not Let Syria Fall", **Al-Monitor**, 2013.
- Hegghammer, Thomas: The Rise of Muslim Foreign Fighters: Islam and the Globalization of Jihad, **International Security**, Cilt 35, 2010, Sayı 3.
- Held, David: "The Development of the Modern State", **Formations of Modernity**, Haz. Stuart Hall ve Bram Gieben, Cambridge, The Open University, 1995.
- Heller, Jeffrey: "Israel Outlines Maritime Border in Lebanon Dispute", **Reuters**, 2011.
- Heinze, Eric A. ve Steele, Brent J.: **Ethics, Authority, and War: Non-state Actors and The Just War Tradition**, New York, Palgrave Macmillan, 2009.
- Herman, Arthur: Will Israel Be the Next Energy Superpower? **Commentary**, 2014, Sayı 3.
- Heywood, Andrew: **Politics**, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2013.
- Heywood, Andrew: Çev. Fahri Bakırcı, **Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, Ankara, BB101 Yayınları, 2016.
- Hill, Christopher: **The Changing Politics of Foreign Policy**, New York, Palgrave MacMillan, 2003.
- Hirsch, Joachim: Çev. Şule Daldal, **Materyalist Devlet Teorisi: Kapitalist Devletler**

- Sisteminin Dönüşüm Süreçleri**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 2011.
- Hirst, David: Çev. Timur Demirtaş, Ömer Behram Özdemir ve Ayşe Selcan Özdemirci, **Küçük Devletlerden Sakının Lübnan Ortadoğu'nun Savaş Alanı**, İstanbul, İyi Düşün Yayınları, 2016.
- Hisarlıoğlu, Fulya: "Eylem, Söylem ve Dış Politika: Toplumsalın Bir Parçası Olarak Dış Politikayı Yeniden Tartışmak", Beren Balamir Coşkun ve İnan Rüma, **Dış Politika Analizi: Konu, Kuram, Yöntem**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Hofmann, Claudia ve Schneckener, Ulrich: Engaging Non-state Armed Actors in Stateand Peace-building: Options and Strategies, **International Review of the Red Cross**, Cilt 93, 2011.
- Holsti, Kalevi Jaakko: **The State, War, and the State of War**, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.
- Hourani, Albert: Çev. Yavuz Alogan, **Arap Halkları Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
- Houssari, Najia: "What is the Proposal of Former American Mediator Frederic Hof?", **Arab News**, 2018.
- Hubbard, Ben: "Saudis Cut Off Funding for Military Aid to Lebanon", **The Newyork Times**, 2016.
- Hunter, Shireen: **Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Resisting the New**

- International Order**, Santa Barbara, Praeger, 2010.
- Hürriyet: "İran NATO'nun radar üslerine karşı yeni füze geliştirdi", **Hürriyet**, 2012.
- Hürriyet: "Silahları Suriye'ye Lübnanlı Vekil Gönderiyor", **Hürriyet**, 2012.
- Idler, Annette ve Forest, James J. F.: Behavioral Patterns Among (Violent) Non-State Actors: A Study of Complementary Governance, **Stability: International Journal of Security & Development**, Cilt 4, 2015, Sayı 2.
- Ignatius, David: "How to Rebuild Lebanon", **Foreign Affairs**, 1983.
- Inbar, Efraim: "How Israel Bungled the Second Lebanon War", **Middle East Quarterly**, Cilt 14, 2007, Sayı 3.
- Independent, "Lübnan'da Hizbullah "makul koşullar altında" IMF yardımına karşı değil", **Independent**, 2020.
- International Crisis Group, Hizbollah's Syria Conundrum, **Crisis Group Middle East Report**, Sayı 175, 2017.
- Itani, Faysal: "Syria's War Threatens Lebanon's Fragile Economy", **Rafik Hariri Center for the Middle East Atlantic Council Issue Brief**, 2013.
- İleri, Kasım: İsrail'den Batı'ya Lübnan Yardımları için Hizbullah Şartı, **Anadolu Ajansı**, 2019.
- İmir, Burçin: "Ölü-Diri Takası", **Milliyet**, 2004.

İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı,

"Kasımı: Saad Hariri'nin İstifası Lübnan ve Bölgede Gerginlik Yaratma Senaryosudur", **İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı**, 2017.

İskit, Temel:

Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

İşçi, Metin:

Siyasi Düşünceler Tarihi, İstanbul, Der Yayınları, 2012.

İşyar, Ömer Göksel:

Karşılaştırmalı Dış Politikalar: Yöntemler-Modeller-Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası, Bursa, Dora Yayınları, 2013.

İzzeti, İzzetullah:

Çev. Hakkı Uygur, **İran ve Bölge Jeopolitiği**, Küre Yayınları, İstanbul, 2005.

Jaber, Hala:

Hezbollah: Born with a Vengeance, New York, Columbia University Press, 1997.

Jagarnathsingh, Amreesha:

Syrian Refugees' Livelihoods: The Impact of Progressively Constrained Legislations and Increased Informality on Syrians' Daily Lives, Lebanon Support, 2016.

Janmyr, Maja:

Precarity in Exile: The Legal Status of Syrian Refugees in Lebanon, **Refugee Survey Quarterly**, Sayı 35, 2016.

Janmyr, Maja:

UNHCR and the Syrian Refugee Response: Negotiating Status and Registration in Lebanon, **The**

- International Journal of Human Rights**, 2017.
- Jaulin, Thibaut ve el
- Khoury, Melkar: Report on Lebanon, **European Union Democracy Observatory (EUDO) Citizenship Observatory Country Report**, 2012.
- Jessop, Bob:
- Devlet Dün Bugün Gelecek**, Çev. Atilla Güney, Ankara, Epos Yayınları, 2018.
- Jones Seth G. ve Markusen, Maxwell B.:
- The Escalating Conflict with Hezbollah in Syria, **Center for Strategic and International Studies (CSIS) Briefs**, Haziran 2018.
- Jorisch, Avi:
- Beacon of Hatred: Inside Hizballah's Al-Manar Television, **Washington Institute for Near East Policy**, 2004.
- Josselin, Daphne ve Wallace, William:
- "Non-state Actors in World Politics: a Framework", **Non-state Actors in World Politics** Haz. Daphne Josselin ve William Wallace, Londra, Palgrave Publishers Ltd., 2001.
- Judt, Tony:
- Çev. Dilek Şendil, **Olgular Değişince: Denemeler, 1995-2010**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Kahn, Gabe:
- "Israel and Hezbollah's technology duel", **Israel International News**, June 27, 2006.
- Kaldor, Mary:
- New and Old Wars**, Cambridge, Polity Press, 2012.
- Kapani, Münci:
- İnsan Haklarının Uluslararası Boyutu**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2011.

- Kapani, Münci: **Politika Bilimine Giriş**, Ankara, BB101 Yayınları, 2015.
- Kaplan, Fred: **The Wizards of Armageddon**, New York, Simon and Schuster, 1983.
- Karagiannis, Emmanuel: "Hizballah as a Social Movement Organization: A Framing Approach", **Mediterranean Politics**, Cilt 14, 2019, Sayı 3.
- Karam, Karam: "Domestic Politics and External Challenges in the Middle East", **The International Spectator**, Cilt 41, 2006, Sayı 2.
- Karbuç, Sohbet: Natural Gas Resources in the Eastern Mediterranean: Challenges and Opportunities, **European Institut of the Mediterranean (IEMed) Report**, 2012.
- Kaşıkcı, Tamer: Sosyal İnşacılık Bakış Açısından Savaş ve Barış, Haz. Emre Çıtak ve Sami Kiraz, **Uluslararası İlişkiler Kuramlarında Savaş ve Barış**, Ankara, Orion Kitabevi, 2009.
- Kaufman, Asher: **Reviving Phoenicia: The Search for Identity in Lebanon**, Londra, I.B. Tauris, 2004.
- Kausch, Kristina: "State and Non-State Alliances in the Middle East", **The International Spectator**, 2017.
- Kayaoğlu, Arzu: "Lübnan'da Hizbullah'ın Adayı Hristiyan Mişel Avn Cumhurbaşkanı Seçildi", **Euronews**, 2016.

- Kaygusuz, Özlem: “Egemenlik ve Vestfalyan Düzen”, **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler** Haz. Evren Balta, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.
- Kedourie, Elie: Çev. Haluk Timurtaş, **Avrupa’da Milliyetçilik**, İstanbul, Köprü Kitapları, 2017.
- Keinon, Herb: Israel preparing diplomatic ground for possible action against Hezbollah, **The Jerusalem Post**, 2019.
- Kelidar, Abbas ve Burrell, Michael: “Lebanon: The Collapse of a State Regional Dimensions of the Struggle”, **Conflict Studies**, Sayı 74, 1976.
- Kennedy, David W.: “A New Stream of International Law Scholarship”, **Wisconsin International Law Journal**, Sayı 7, 1988.
- Keohane, Robert O.: **After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy**, New Jersey, Princeton University Press, 1984.
- Keohane, Robert O.: “Hobbes’ Dilemma and Institutional Change in World Politics: Sovereignty in International Society” **Power and Governance in a Politically Globalized World**, Haz. Robert O. Keohane, Londra, Routledge, 2002.
- Keohane, Robert ve Nye, Joseph: “Independence and Interdependence”, **Foreign Policy**, Sayı 22, 1976.
- Keohane, Robert O. ve Nye, Joseph S.: **Power and Independence**, New York, Harper Collins, 1989.

- Kerr, Malcom H.: "Political Decision Making in a Confessional Democracy", **Politics in Lebanon**, Haz. Leonard Binder, New York, John Wiley & Sons Inc., 1966.
- Keyman, Fuat: Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 3, 2006, Sayı 9.
- Khadduri, Walid: East Mediterranean Gas: Opportunities and Challenges, **Mediterranean Politics**, Cilt 17, 2012, Sayı 1.
- Khairallah, Daoud: "The Hariri and Saddam Tribunals: Two Expressions of Tortured Justice", **Contemporary Arab Affairs**, Cilt 1, 2008, Sayı 4.
- Khalaf, Samir: Primordial Ties and Politics in Lebanon, **Middle Eastern Studies**, Cilt 4, 1968, Sayı 3.
- Khashan, Hilal ve Mousawi, Ibrahim: Hizbullah's Jihad Concept, **Journal of Religion and Society**, Sayı 9, 2007.
- Khatib, Lina: **Hizbullah's Image Management Strategy**, Los Angeles, Figueroa Press, 2012.
- Khatib, Lina: "Hizbullah's Political Strategy", **Survival: Global Politics and Strategy**, Cilt 53, 2011, Sayı 2.
- Khatib, Lina ve Matar, Dina ve Alshaer, Atef: **The Hizbullah Phenomenon: Politics and Communication**, New York, Oxford University Press, 2014.
- Khleif, Bud B.: "The Ethnic Crisis in Lebanon: Towards a Socio-Cultural Analysis", **Sociologus**, Cilt 34, 1984, Sayı 2.

- Khoury, Jack: "In Beirut, Tillerson Says Hezbollah's Growing Arsenal Threatens Lebanon", **Haaretz**, 2018.
- Klabbers, Jan: "(I Can't Get No) Recognition: Subjects Doctrine and the Emergence of Non-State Actors", **Nordic Cosmopolitanism: Essays in International Law for Martti Koskenniemi**, Haz. Jarna Petman ve Jan Klabbers, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2003.
- Kocaoğlu, Mehmet: **Uluslararası İlişkiler**, Ankara, 1993.
- Kook, Rebecca: Michael Harris ve Gideon Doron, "In the name of G-D and Our Rabbi: The Politics of the Ultra-orthodox in Israel", **Israel Affairs**, Cilt 5, 1998, Sayı 1.
- Knio, Karim: "Structure, Agency And Hezbollah: a Morphogenetic View", **Third World Quarterly**, Cilt 34, 2013, Sayı 5.
- Knutsen, Torbjon L.: **Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi**, İstanbul, Açılım Kitap, 2006.
- Krahmann, Elke: "From State to Non-State Actors: The Emergence of Security Governance", **New Threats and New Actors in International Security**, Haz. Elke Krahmann, New York, Palgrave Macmillan, 2005.
- Krasner, Stephen D.: "Compromising Westphalia", **International Security**, Cilt 20, 1995, Sayı 3.
- Krasner, Stephen D.: "Westphalia and All That", **Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions,**

- and Political Change**, Haz. Judith Goldstein ve Robert O. Keohane, Ithica, Cornell University Press, 1993.
- Krasner, Stephen D.: **Sovereignty: Organized Hypocrisy**, New Jersey, Princeton University Press, 2001.
- Krause, Keith ve Milliken, Jennifer: Introduction: The Challenge of Non-State Armed Groups, **Contemporary Security Policy**, Cilt 30, 2009, Sayı 2.
- Kubursi, Atif A.: Reconstructing the Economy of Lebanon, **Arab Studies Quarterly**, Cilt 21, 1999, Sayı 1.
- Kurian, George Thomas: **The Encyclopedia of Political Science**, Washington, CQ Press, 2011.
- Kurubaş, Erol: "Dünya Politikasının Dönüşümü ve Uluslararası İlişkiler Çağı", **Uluslararası İlişkilere Giriş**, Haz. Ali Balcı ve Şaban Kardaş, İstanbul, Küre Yayınları, 2015.
- Küçük, Adnan: Egemenlik (Hâkimiyet), Halk Egemenliği ve Millî Egemenlik Tartışmaları ve Egemenlik Anlayışında Esaslı Dönüşüm, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, 2015.
- Lake, David A.: "The New Sovereignty in International Relations", **International Studies Review**, Cilt 5, 2003, Sayı 3.
- Langhorne, Richard: The Diplomacy of Non-State Actors, **Diplomacy & Statecraft**, Cilt 16, 2005, Sayı 2.
- Langhorne, Richard: **The Essentials of... Global Politics**, Londra, Hodder Arnold, 2006.

- Levent, Hediye: "Lübnan-ABD İlişkilerinde Yol Ayrımı mı?", **Amerika'nın Sesi**.
- Levent, Hediye: "Lübnan Ekonomisi Çok Kırılgan", **Amerika'nın Sesi**, 2017.
- Levitt, Matthew: Hezbollah's 1992 Attack in Argentina Is a Warning for Modern-Day Europe, **The Atlantic**, 2013.
- Levitt, Matthew: "Hizballah and the Qods Force in Iran's Shadow War with the West", **The Washington Institute for Near East Policy Policy Focus**, Sayı 123, 2013.
- Levitt, Matthew: "Hezbollah Prioritizes Its Own Interests, Putting Lebanon at Risk", **Washington Institute Policy Watch**, Sayı 3195.
- Levitt, Matthew: "Iranian and Hezbollah Operations in South America: Then and Now", **PRISM**, Cilt 5, 2016, Sayı 4.
- Lin, Ong Yu: "Understanding Why the "Inferior Defeats the Superior", **Pointer**, Cilt 34, 2009, Sayı 4.
- Lipson, Leslie: **Politika Biliminin Temel Sorunları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları Kamu Hukuku ve Siyasal Bilim Enstitüsü Yayınları, 1973.
- Macaron, Joe: "A Saudi Comeback to Lebanese Politics?", **Arab Center Washington DC**, 2018.
- Macaron, Joe: Aoun in Riyadh: A Test for Lebanon's Foreign Policy, **Arab Center Washington DC**, 2017.

- Macaron, Joe: "US Hits Deadlock in Lebanon-Israel Border Mediation" **Al-Monitor**, 2018.
- Majed, Ziad: Hezbollah and the Shiite Community: From Political Confessionalization to Confessional Specialization **Aspen Institute**, 2010.
- Makdisi, Karim: "Constructing Security Council Resolution 1701 for Lebanon in the Shadow of the 'War on Terror'", **International Peacekeeping**, Cilt 18, 2011, Sayı 1.
- Mammadov, Halit: "Bölgesel Politikalar Açısından Azerbaycan-İran İlişkileri", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, Cilt 8, 2013, Sayı 15.
- Mandaville, Peter: **Islam and Politics**, Londra, Routledge, 2014.
- Mansour, Imad: The State of Hezbollah? Sovereignty as a Potentiality in Global South Contexts, **Oxford Research Encyclopedia of Politics**, 2017.
- Manwaring, Max G.: **Street Gangs: The New Urban Insurgency**, Michigan, University of Michigan Library, 2005.
- Marchetti, Raffaele and Zahrani, Yahya Al: "Hybrid Partnerships in Middle East Turbulence", **The Frailty of Authority Borders, Non-State Actors and Power Vacuums in a Changing Middle East**, Haz. Lorenzo Kamel, Roma, Edizioni Nuova Cultura, 2017.

- Marcus, Jonathan: Israel and Hezbollah: Shadow-boxing with live weapons, **BBC**, 2019.
- Marten, Kimberly: Warlordism in Comparative Perspective, **International Security**, Cilt 31, 2006, Sayı 3.
- Maqbool, Syed ve Abidy, Hussain: Non State Actors in Pakistan-Their Destabilizing Role in Political Crisis Faced by the Region, **Imperial Journal of Interdisciplinary Research (IJIR)**, Cilt 3, 2017, Sayı 4.
- McCartney, Clem: **Engaging Armed Groups in Peace Processes: Reflections for Practice and Policy from Colombia and the Philippines**, Londra, Conciliation Resources, 2006.
- McCormick, John: **Avrupa Birliği'ni Anlamak**, Çev. Yusuf Şahin ve Hasan Hüseyin Şahin Ankara, Big Bang Yayınları, 2014.
- McCullough, Aoife: The Legitimacy of States and Armed Non-state Actors: Topic Guide. Birmingham, Governance **Social Development Humaitarian Conflict Applied Knowledge Series University of Birmingham**, 2015.
- Mısır, Mustafa Bayram: "Egemenlik", **Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler Disiplinler Arası İlişkiler**, Haz. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytekin, İstanbul, Yordam Yayınları, 2012.
- Mearsheimer, John Joseph: "The False Promise of International Institutions", **International Security**, Cilt 19, 1994.

- Mercan, Muhammed Hüseyin: "1970'ten Günümüze Suriye'nin Dış Politikasının Temel Paradigmaları", **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye: İç ve Dış Politika**, Haz. Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.
- Medina, Richard M. ve Hepner, George F.: **The Geography of International Terrorism: An Introduction to Spaces and Places of Violent Non-State Groups**, New York, CRC Press, 2013.
- Middle East Eye, Lebanon's Aoun Visits Riyadh to Mend Saudi Fences", **Middle East Eye**, 2017.
- Middle East Monitor, "Syria Foreign Minister Tells UN Country is Ready for Refugee Return", **Middle East Monitor**, 2018.
- Migdal, Joel: The State in Society, Cambridge, Cambridge University Press, 2001.
- Milliyet: "ABD'den Hizbullah'a Yeni Yaptırım", 2018, **Milliyet**.
- Milner, Helen V.: "Power, Interdependence, and Nonstate Actors in World Politics: Research Frontiers", **Power, Interdependence, and Nonstate Actors in World Politics** Haz. Helen V. Milner ve Andrew Moravcsik, New Jersey, Princeton University Press, 2009.
- Mishali-Ram, Meirav: Powerful Actors Make a Difference: Theorizing Power Attributes of Nonstate Actors, **International Journal of Peace Studies**, Cilt 14, 2009, Sayı 2.

- Mitrany, David: **The Functional Theory of Politics**, Londra, London School of Economics and Political Science, 1975.
- Moazami, Behrooz: Çev. Bahar Bilgen, **İran'da Devlet, Din ve Devrim 1796'dan Bugüne**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.
- Moghadam, Assaf: How Al Qaeda Innovates, **Security Studies**, Cilt 22, 2013, Sayı 3.
- Morgenthau, Hans: **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, New York, Alfred A. Knopf Inc., 1948.
- Morlino, Leonardo, Berg-Schlosser, Dirk ve Badiei Bertrand: **Political Science: A Global Perspective**, Londra, SAGE Publications Ltd, 2017.
- Motta, Luis: "A Critical Review on The Consensus Around The Westphalian System", **Janus.net e-journal of International Relations**, Cilt 3, 2012, Sayı 2.
- Moubayed, Sami: Ties with Hezbollah Put Berri in Difficult Position, **The Arab Weekly**, 2019.
- Mühlbacher, Tamirace Fakhoury: **Democracy and Power-Sharing in Stormy Weather The Case of Lebanon**, Heidelberg, Vs Research, 2009.
- Myre, Greg: "Israel Widens Scope of Attacks Across Lebanon", **The New York Times**, 2006.
- Nahmias, Roe: Nasrallah threatens to attack Ben-Gurion Airport, **YNet News**,
- Nakhoul, Samia: "Special Report: Hezbollah Gambles all in Syria", **Reuters**, 2013.

- National Intelligence Council: "Nonstate Actors: Impact on International Relations and Implications for the United States" **National Intelligence Council Report**, 2007.
- Newman, Edward: "Failing States and International Order: Constructing a Post-Westphalian World", **Contemporary Security Policy**, Cilt 30, 2009, Sayı 3.
- Nir, Omri: "The Lebanese Shi'a as a Political Community", **Middle East Review of International Affairs**, Cilt 20, 2016, Sayı 3.
- Norton, Augustus Richard: **Amal and the Shi'A: Struggle for the Soul of Lebanon**, University of Texas, 1987.
- Norton, Augustus Richard: **Hezbollah: A Short History**, New Jersey, Princeton University Press, 2007.
- Norton, Augustus Richard: "The Role of Hezbollah in Lebanese Domestic Politics", **The International Spectator**, Cilt 42, 2007, Sayı 4.
- Nowrot, Karsten: "Legal Consequences of Globalization: The Status of Non-Governmental Organizations Under International Law", **Indiana Journal of Global Legal Studies**, Cilt 6, 1999 Sayı 2.
- Nye, Joseph S. Jr ve Welch, David A.: **Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak**, İstanbul, İş bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Nye, Joseph S. Jr.: "Neorealism and Neoliberalism", **World Politics**, Cilt 40, 1988, Sayı 2.

- Nye, Joseph S. Jr. ve Welch, David A.: **Understanding Global Conflict & Cooperation: Intro to Theory & History**, Essex, Pearson Education Limited, 2014.
- Odeh, B.J.: Çev. Yavuz Alogan, **Lübnan'da İç Savaş**, İstanbul, Belge Yayınları, 1986.
- Oktav, Özden Zeynep: **Basra Köfrezî'nin Değişen Dinamikleri: İran-ABD-Suudi Arabistan İlişkileri**, Beta Yayınları, İstanbul, 2011.
- Osiander, Andreas: "Sovereignty, International Relations and the Westphalia Myth", **International Organization**, Cilt 55, 2001.
- Osoegawa, Taku: **Syria and Lebanon: International Relations and Diplomacy in the Middle East**, New York, I.B.Tauris, 2013.
- Özdemirci, Ayşe Selcan: Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a Etkileri (2011-2016), **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 3, 2016, Sayı: 2.
- Özipek, Bekir Berat: "Devlet", **Siyaset**, Haz. Mümtaz'er Türköne, Ankara, Lotus Yayınevi, 2007.
- Özkan, Devrim: "Modern Toplumda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü ve Devlet: İktidar, İdeoloji ve Kitle İletişimi", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 43, 2015.
- Özlük, Erdem: **Uluslararası İlişkilerde Devlet: Tanım, Teori ve Devlet İstisnacılığı**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2014.

- Özpek, Burak Bilgehan: "Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Haz. Ramazan Gözen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- Öztekin, Ali: **Siyaset Bilimine Giriş**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2014.
- Palacios, Juan J.: **Multinational corporations and the Emerging Network Economy in Asia and the Pacific**, New York, Routledge.
- Patience, Martin: "Lebanese PM Hariri Resigns, Saying He Fears Assassination Plot" **BBC News**, 2017.
- Pazarcı, Hüseyin: **Uluslararası Hukuk**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2007.
- Pearlman, Wendy ve Cunningham, Kathleen Gallagher: "Nonstate Actors, Fragmentation, and Conflict Processes", **Journal of Conflict Resolution**, Cilt 56, 2011, Sayı 1.
- Peri, Rosita di: Islamist Actors from an Anti-system Perspective: The Case of Hizbullah, **Politics, Religion & Ideology**, Cilt 15, 2014, Sayı 4.
- Peters, Anne: Lucy Koechlin, Till Förster ve Greta Fenner Zinkernagel, **Non-state Actors as Standard Setters**, New York, Cambridge University Press, 2009.
- Philpott, Daniel: "Westphalia, Authority and International Society Authors", **Political Studies** Cilt 47, 1999, Sayı 3.

- Pierson, Christopher: Çev. Burcu Erdoğan ve Neşet Kutluğ, **Modern Devlet**, İstanbul, Chiviyazıları Yayınları, 2015.
- Poggi, Gianfranco: Çev. Aysun Babacan, **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Poggi, Gianfranco: Çev. Şule Kut, **Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Policzer, Pablo: Human Rights Violations and Non-State Armed Groups: A New Framework, **Centre of International Relations (CIR) Working Papers**, Sayı 40, 2005.
- Pollak, Nadav: The Transformation of Hezbollah by Its Involvement in Syria, **The Washington Institute for Near East Policy Research Note**, Sayı 35, 2016.
- Poulantzas, Nikos: **State, Power, Socialism**, Londra, Verso Books, 2000.
- Pye, Lucian: **Politics, Personality and National-Building: Burma's Search for Identity**, Connecticut, Yale University Press, 1962.
- Rabil, Robert G.: **Embattled Neighbors: Syria, Israel, and Lebanon**, Colorado, Lynne Rienner Publishers, 2003.
- Rabil, Robert G.: The Trump Administration Is Tackling One of the World's Most Dangerous Border Disputes", **The National Interest**, 2019.

- Rafeh, Ghanem: "Lebanon's Hezbollah: A Case Study of Armed Non-state Actors", **Future Center Analysis**, 2016.
- Ranstorp, Magnus: **Hizb'allah in Lebanon The Politics of the Western Hostage Crisis**, Londra, Palgrave Macmillian, 1997.
- Reed, John ve Solomon, Erika: "Israel and Lebanon Clash Over Maritime Border Amid Oil Interest", **Financial Times**, 2017.
- Reynolds, P. A.: Non-State Actors and International Outcomes, **British Journal of International Studies**, Cilt 5, 1979, Sayı 2.
- Ricigliano, Robert: Choosing to Engage: Armed Groups and Peace Processes, **Conciliation Resources Accord Issue**, Sayı 16, 2005.
- Roberto, Willian Moraes ve Melos, Ana Carolina: "The Situation Regarding Non-State Military Actors in the Middle East", **Question Old Structures Forge the Future**, Haz. André Luiz Reis da Silva, Porto Alegre, UFRGS Model United Nations Journal, 2014.
- Rodgers, Dennis ve Muggah, Robert: Gangs as Non-State Armed Groups: The Central American Case, **Contemporary Security Policy**, Cilt 30, 2009, Sayı 2.
- Rondot, Pierre: "The Political Institutions of Lebanese Democracy", **Politics in Lebanon**, Haz. Leonard Binder, New York, John Wiley & Sons Inc., 1966.

- Ros-Lehtinen, Ileana: U.S. Policy in Lebanon Must Scale Back Hezbollah, Iranian Influence and Promote Security, Stability and Prosperity, **Sun Shine State News**, 2017.
- Ross, Dennis: "U.S. Policy Toward a Weak Assad", **The Washington Quarterly**, Cilt 28, 2005, Sayı 3.
- Rourke, John T.: **International Politics on the World Stage**, Connecticut, Dushkin Publishing, 1993.
- Rudner, Martin: "Hizbullah Terrorism Finance: Fund-Raising and Money- Laundering", **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 33, 2010, Sayı 8.
- Ruggie, John Gerard: **Just Business: Multinational Corporations and Human Rights**, WW Norton & Co, New York, 2013.
- Qāssam, Naʿīm: **Hizbullah: The Story from Within**, Londra, Saqi, 2005.
- Saab, Bilal Y.: "What Hariri's Resignation Means for Lebanon: An Escalation From Riyadh", **Foreign Affairs**, 2017.
- Saad-Ghorayeb, Amal: **Hizbu'llah Politics and Religion**, Londra, Pluto Press, 2002.
- Saleh, Ali Salman ve Harvie, Charles: "An Analysis of Public Sector Deficits and Debt in Lebanon: 1970-2000." **The Middle East Review of International Affairs**, 2005, Cilt 9, Sayı 4.
- Salzman, Ariel: Çev. Ayşe Özdemir, **Modern Devleti Yeniden Düşünmek: Osmanlı Ancien**

- Regime'i**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- Samii, Abbas William: Shiites in Lebanon: The Key to Democracy, **Middle East Policy**, Cilt 13, 2006, Sayı 2.
- Sander, Oral: **Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e**, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları, 2006.
- Saoud, Dalal : A Saudi-Iranian Tug of War over Lebanon", **The Arab Weekly**, 2016.
- Sarıbay, Ali Yaşar: **Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji**, İstanbul, Everest Yayınları, 2008.
- Sarıca, Murat: **Siyasi Tarih**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1980.
- Saygılıoğlu, Nevzat ve Arı, Selçuk: **Etkin Devlet Kurumsal Bir Tasarı ve Politika Önerisi**, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Schleifer, Ron: "Psychological Operations: A New Variation on an Age Old Art: Hezbollah versus Israel," **Studies in Conflict and Terrorism**, Sayı 29, 2006.
- Schmitt, Carl: **Siyasi İlahiyat Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm**, Çev. Emre Zeybekoğlu, Ankara, Dost Kitabevi, 2014.
- Schnabel, Albrecht: "Insurgencies, Security Governance and the International Community", **Private Actors and Security Governance**, Haz. Alan Bryden ve Marina Caparini, Cenevre, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) 2006

- Schneckener, Ulrich: "Fragile Statehood, Armed Non-State Actors and Security Governance", **Private Actors and Security Governance**, Haz. Alan Bryden ve Marina Caparini, Cenevre, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) 2006.
- Schuster, Henry: Hezbollah's Secret Weapon, **CNN International**, 2006.
- Seif al-Din, Wassim: "We have Become Full-fledged Army: Lebanon's Hezbollah", **Anadolu Ajansı**, 201.
- Sevim, Cenk: **Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2013.
- Sevim, Hüseyin: "Uluslararası İlişkilerde Küreselleşme Olgusu ve Ulus-Devlet Kavramını Yeniden Düşünmek", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 3, 2006.
- Shaery-Eisenlohr, Roschanack: **Shiite Lebanon: Transnational Religion and the Making of National Identities**, New York, Columbia University Press, 2008.
- Shaikh, Shaan ve Williams, Ian: "Hezbollah's Missiles and Rockets", **Centre for Strategic & International Studies (CSIS) Briefs**, 2018.
- Shanahan, Rodger: Hizbullah as a Regional Brand: not all Parties are Equal, **Australian Journal of International Affairs**, Cilt 71, 2017, Sayı 2.

- Shapiro, Daniel B.: "Is Saudi Arabia Pushing Israel Into War With Hezbollah and Iran?", **Haaretz**, 2017.
- Shearer, Ivan A.: **Starke's International Law**, Londra, Butterworths, London, 1994.
- Shehadi, Nadim ve Wilmshurst, Elizabeth: "The Special Tribunal for Lebanon: The UN on Trial?", **Chatham House Middle East/International Law Briefing Paper**, 2007.
- Shultz, Richard H.: "The 21st Century Conflict Environment: Challenges Posed by a Multiplicity of Non-State Armed Groups", **Future Trends and New Approaches in Defeating the Terrorism Threat**, Haz. Uğur Gürbüz, Amsterdam, IOS Press, 2013.
- Shultz Richard H. ve Dew, Andrea J.: **Insurgents, Terrorists and Militias: The Warriors of Contemporary Combat**, New York, Columbia University Press, 2006.
- Shultz, Richard H., Douglas Farah ve Itamara V. Lochard: **Armed Groups: A Tier-One Security Priority, United States Air Force Institute for National Security Studies Occasional Paper**, Sayı 57, 2004.
- Shultz, Richard H., Godson, Roy, Querine Hanlon ve Samantha Ravich: **The Sources of Instability in the Twenty-First Century Weak States, Armed Groups, and Irregular Conflict, Strategic Studies Quarterly**, 2011 Yaz.
- Sikkink, Kathryn ve Smith, Jackie: "Infrastructures for Change: Transnational Organizations, 1953-93", **Restructuring World Politics: Transnational Social Movements**,

- Networks, and Norms**, Haz. Sanjeev Khagram, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002.
- Simbar, Reza ve Zibaei, Mehdi: "Political Islam: Moderation or Radicalism? Case Study of Political Islam with Respect to Lebanon Hezbollah", **Journal of International and Area Studies**, Cilt 18, 2011.
- Simpson, Archie: "Nations and States", **Issues in International Relations**, Haz. Trevor C. Salmon ve Mark F. Imber, Abingdon, Routledge, 2008.
- Singer, Peter Warren: Çev. Gözde Aral ve İsmail Yaman, **Kiralık Ordular: Özel Askeri Şirketler**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009.
- Sjöstedt, Gunnar: The External Role of the European Community, Michigan, Saxon House, 1977.
- Slim, Randa: "Hezbollah's Plunge into the Syrian Abyss", **Foreign Poicy**, 2013.
- Smith, Anthony D.: Çev. Bahadır Sina Şener, **Milli Kimlik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- Smith, Anthony D.: Çev. Ayhan Küçük, **Seçilmiş Halklar**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2018.
- Smith, G. Davidson: **Combating Terrorism**, Londra, Routledge, 1990.
- Smith, James M.: "Strategic Culture and Violent Non State Actors: Concepts and Templates for Analysis", **Strategic Culture and Violent Non State Actors: Weapons of Mass Destruction and Asymmetrical**

- Operations Concepts and Cases**, Haz. James M. Smith, Jerry Mark Long ve Thomas H. Johnson, Colorado, United States Air Force Academy Institute for National Security Studies, 2008.
- Smith, James M. ve Long, Jerry Mark ve Johnson, Thomas H.: **Strategic Culture and Violent Non State Actors: Weapons of Mass Destruction and Asymmetrical Operations Concepts and Cases**, Colorado, USAF Institute for National Security Studies, 2008.
- Sobelman, Daniel: Hizbollah – from Terror to Resistance Towards a National Defence Strategy, Haz. Clive Jones ve Sergio Catignani, **Israel and Hizbollah: An Asymmetric Conflict in Historical and Comparative Perspective**, Routledge, New York, 2010.
- Solomon, Erika: "Al Qaeda-linked Group Claims Beirut Bombings", **Reuters**, 2014.
- Solomon, Jay ve Ballout, Dana: "U.S. Presses Saudi Arabia Not to Further Punish Lebanon Economically", **The Wall Street Journal**, 2016.
- Sorensen, Georg: **The Transformation of the State: Beyond the Myth of Retreat**, New York, Palgrave Macmillan, 2004.
- Sorensen, Georg: Sovereignty: Change and Continuity in a Fundamental Institution, **Political Studies**, Cilt 47, 1999 Sayı 3.

- South Front, "Hezbollah Reveals Details of 2006 Attack on Israel's INS Hanit Corvette", **South Front**.
- Sönmezoğlu Faruk ve Bayır, Özgün **Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Analiz**, İstanbul, Der Yayınları, 2014.
- Sönmezoğlu, Faruk: **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2005.
- Sözkesen, İlyas: Lübnan'ın Demografik Yapısı, **Ufuk Ötesi**, Sayı 7, 2002.
- Staff, Toi: "Iran: Saudis Gave Israel "Strategic" Intel in 2006 Lebanon War", **The Times of Israel**, 2016.
- Staff, Toi: "Israeli Airman Ron Arad was Tortured to Death in 1988", **The Times of Israel**, 2016.
- Stirk, Peter M.R.: The Westphalian Model and Sovereign Equality", **Review of International Studies**, Cilt 38, 2012.
- Stocker, James: No EEZ Solution: The Politics of Oil and Gas in the Eastern Mediterranean, **Middle East Journal**, Cilt 66, 2012, Sayı 4.
- Stubbs, Paul: "International Non-State Actors and Social Development Policy", **Global Social Policy**, Cilt 3, 2003, Sayı 3.
- Sullivan, Michael P.: "Transnationalism, Power Politics and the Realities of the Present System", **International Relations in the Twentieth Century A Reader**, Haz. Marc Williams, Londra, Macmillan, 1990.

- Şarkul Avsat, "Lübnan Eurobond Ödemelerini Yapamıyor", **Şarkul Avsat**, 2020.
- Tagliapietra, Simone: Çev. Feyzi Özcan, **Enerji Doğu Akdeniz’de İstikrarı Şekillendirici Bir Faktör Olabilir Mi?**, İstanbul, İyi Düşün Yayınları, 2017.
- Taşdemir, Fatma: **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi**, Ankara, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları, 2006.
- Taştekin, Fehim: "ABD’nin Hizbullah hesabı neden tutmadı?", **Gazete Duvar**, 2019.
- Teff-Seker, Yael ve Rubin,Aviad ve Eiran, Ehud Israel’s ‘Turn to the Sea’ and Its Effect on Israeli Regional Policy, **Israel Affairs**, Cilt 25, 2019, Sayı 2.
- Terrill, W. Andrew: "The Saudi-Iranian Rivalry and the Future of Middle East Security", **United States Army War College Strategic Studies Institute**, 2011.
- Teschke, Benno: Çev. Bülent Şimşek, **1648 Söylencesi Sınıf, Jeopolitik ve Modern Uluslararası İlişkilerin Kuruluşu**, İstanbul, Can Yayınları, 2017.
- The New York Times: "Milita Leaders Report “Arrest” of Waite”, **The New York Times**, 1987.
- Thomas, Troy S., Kiser, Stephen D. ve Casebeer, William D.: **Warlords Rising: Confronting Violent Non-state Actors**, Oxford, Lexington Books, 2005.
- Thomson, Janice: **Mercenaries, Pirates, and Sovereigns: State Building and**

- Extraterritorial Violence in Early Modern Europe**, New Jersey, Princeton University Press, 1994.
- Tinas, Murat: "Lübnan'da Suriye Vesayeti: İşgalden Hegemonyaya", Haz. Yasin Atlioğlu ve M. Fahri Danış, **Lübnan: Kimlik, Toplum ve Siyaset**, İstanbul, Vadi Yayınevi, 2021.
- Tilly, Charles: "War Making and State Making as Organised Crime", **Bringing the State Back In**, Haz. Peter Evans, Dietrich B. Rueschmeyer ve Theda Skocpol, New York, Cambridge University Press, 1985.
- Topakkaya, Arslan: "J.G. Fichte'de Devlet-Mülkiyet İlişkisi", **Uludağ Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi**, Sayı:11, 2008.
- Tromifov, Yaroslav: "Hariri Wants Lebanon Kept Out of the Saudi-Iranian Conflict", **The Wall Street Journal**, 2018.
- Traboulsi, Fawwaz **A History of Modern Lebanon**, Londra, Pluto Press, 2007.
- Tse-Tung, Mao: **On Guerilla Warfare**, New York, Dover Publications, 2005.
- Tuncer, Hüner: **Eski ve Yeni Diplomasi**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2005.
- Tür, Özlem: "The Lebanese War of 2006: Reasons and Consequences", **Perceptions**, Cilt 7, 2007, Sayı 3.
- UPI News: "Lt. Col. William R. Higgins: Hostage in Lebanon", **UPI News**, 1989.

- US Energy Information Administration: **Eastern Mediterranean Report**, 2013.
- US Geological Survey: **Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Levant Basin Province**, Eastern Mediterranean, Factsheet 2010–2014.
- Valori, Giancarlo Elia: Iran's and Hezbollah's Missiles Against Israel, **Modern Diplomacy**, 2019.
- Varin, Caroline ve Abubakar, Dauda: **Violent Non-State Actors in Africa: Terrorists, Rebels and Warlords**, New York, Palgrave Macmillan, 2017.
- Viotti, Paul R. ve Kauppi, Mark V.: Çev. Ayşe Özbay Erozan, **Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti**, Ankara, Nobel Yayınları, 2014.
- Voice of America News: Israel: Iran, Hezbollah Intensifying Missile Efforts, **Voice of America News**, 2019.
- Voice of America News: "This Day in History: Journalist Terry Anderson Abducted in Beirut", **Voice of America**, 2017.
- Vogler, Sarah ve Thompson, Eric V.: Gas Discoveries in the Eastern Mediterranean: Implications for Regional Maritime Security, **The German Marshall Fund of the United States Policy Brief**, 2015.
- Volgy, Thomas J., Elizabeth Fausett, Keith A. Grant ve Stuart Rodgers: "Identifying Formal Intergovernmental Organizations", **Journal of Peace Research**, Cilt 45, 2008, Sayı 6, 2008.
- Waltz, Kenneth: **Theory of International Politics**, California, Addison-Wesley Publishing Company, 1979.

- Wallerstein, Immanuel: **The Politics of the World-economy**, Cambridge, Cambridge University Press, 1984.
- Wege, Carl Anthony: Hizballah's Counterintelligence Apparatus, **International Journal of Intelligence and Counterintelligence**, Cilt 25, 2012, Sayı 4.
- Wehrey, Frederic M.: "A Clash of Wills: Hizballah's Psychological Campaign Against Israel in South Lebanon," **Small Wars and Insurgencies**, Sayı 13, 2002.
- Wehrey, Frederic M.: **Sectarian Politics in the Gulf: From Iraq War to the Arab Uprisings**, Columbia University Press, New York, 2014.
- Wendt, Alexander: **Social Theory of International Politics**, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.
- Wettstein, Florian: **Multinational Corporations and Global Justice Human Rights Obligations of a Quasi-Governmental Institution**, Kaliforniya, Stanford University Press, 2009.
- White, Jeffrey: "A War Like No Other: Israel vs. Hezbollah in 2015", **Washington Institute Policy Watch**, Sayı 2363.
- Wiegand, Krista E.: Reformation of a Terrorist Group: Hezbollah as a Lebanese Political Party, **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 32 Sayı 8, 2009.
- Williams, Phil: **Violent Non-state Actors and National and International Security**, Zürich,

- Swiss Federal Institute of Technology
Zurich, 2008, s.4.
- Wimmen, Heiko: Hezbollah and Israel: Deterrence at the Edge of Destruction, **Middle East Eye**, 2019.
- Yalçinkaya, Hakan ve diğerleri: “Küreselleşme ile Yeniden Şekillenen Ulus Devlet Anlayışı”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Cilt 4, 2012, Sayı 8.
- Yalvaç, Faruk: Devlet”, **Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar** Haz. Atilla Eralp, İstanbul İletişim Yayınları, 2006.
- Yalvaç, Faruk: “Devlet”, **Uluslararası İlişkilerde Giriş**, Haz. Şaban Kardaş ve Ali Balci, İstanbul, Küre Yayınları, 2015.
- Yeğın, Abdullah: **İran’ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları**, İstanbul, Siyaset Ekonomi Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı, 2017.
- Yılmaz, Muzaffer Ercan: **Savaş ve Uluslararası Sistem**, Bursa, Dora Yayınları, 2013.
- Yurdusev, A. Nuri: **International Relations and the Philosophy of History: A Civilizational Approach**, New York, Palgrave MacMillan, 2003.
- Yurdusev, Nuri: “Uluslararası İlişkiler” Öncesi”, **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Haz. Atilla Eralp, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

- Zalewski, Marysia ve Enloe, Cynthia: “Uluslararası İlişkilerde Kimlik Hakkında Sorunlar”, **Uluslararası İlişkiler Kuramları**, Haz. Ken Booth ve Steve Smith, Çev. Muhammed Aydın, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2015.
- Zamir, Meir: “An Intimate Alliance: The Joint Struggle of General Edward Spears and Riad al-Sulh to Oust France from Lebanon, 1942-1944” **Middle Eastern Studies**, Cilt 41, 2005, Sayı 6.
- Zamir, Meir: **Lebanon’s Quest: The Road to Statehood 1926-1939**, Londra, I.B Tauris, 1997.
- Zamir, Meir: **The Formation of Modern Lebanon**, Londra, Cornell University Press, 1985.
- Zarakol, Ayşe: **Yenilgiden Sonra Doğu Batı ile Yaşamayı Nasıl Öğrendi**, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Zisser, Eyal: Hizballah: New Course or Continued Warfare, **Middle East Review of International Affairs**, Cilt 4, 2000, Sayı 3.
- Zisser, Eyal: “Hizballah and Israel: Strategic Threat on the Northern Border”, **Israel Affairs**, Cilt 12, 2006, Sayı 1.
- Zohar, Eran: A New Typology of Contemporary Armed Non-State-Actors: Interpreting The Diversity, **Studies in Conflict & Terrorism**, Cilt 39, 2016.

ÖZGEÇMİŞ

2002 yılında İstanbul Kadıköy Reşat Nuri Güntekin İlk Öğretim Okulu'ndan mezun oldu. 2006 yılında İstanbul Kadıköy Kenan Evren Anadolu Lisesi'ndeki eğitimini, 2010 yılında da İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünde eğitimini tamamlayarak mezun oldu. 2012 yılında Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda Uluslararası İlişkiler yüksek lisans programını tamamladı. Yüksek lisan tezi Lübnan'da milliyetçilik düşüncesi ve Türkiye-Lübnan ilişkilerini üzerinedir. 2022 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde devlet dışı aktörler ve Hizbullah üzerine doktora çalışmasını tamamlamıştır.

